MARY T. BOATWRIGHT, DANIEL J. GARGOLA,
RICHARD J.A. TALBERT, NOEL LENSKI

Çeviren İrem Kısacık

ROMALILARIN KISA TARİHİ

ALFA

ROMALILARIN KISA TARİHİ

MARY BOATWRIGHT (1952)

1980 yılında Michigan Üniversitesinde doktorasını tamamladı. Uzun yıllar tarih ve klasik filoloji bölümlerinde öğretim üyeliği yapan Boatwright, Duke Üniversitesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Roma'nın siyasi ve sosyal tarihinin pek çok yönü üzerine yayınları olan yazar aynı zamanda Romalı kadınlarla ilgili çalışmalarıyla da bilinmektedir. Alana *The Imperial Women of Rome: Power, Gender, Example, Context* ve *Peoples of the Roman World* gibi önemli eserler kazandırmıştır.

DANIEL GARGOLA

1988 yılında North Carolina Üniversitesinde doktorasını tamamlayan Gargola'nın Roma Cumhuriyet dönemi ve Roma hukuku üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Kentucky Üniversitesinde Tarih Bölümünde çalışmaktadır. *Lands, Laws, and Gods. Magistrates and Ceremony in the Regulation of Public Lands in Republican Rome* ve *The Shape of the Roman Order* önemli çalışmaları arasında sayılabilir.

RICHARD J.A. TALBERT (1947)

Doktorasını Cambridge Üniversitesi'nde 1972 yılında tamamlamıştır. 1988 yılından bu yana North Carolina Üniversitesinde tarih profesörü olarak görev yapmaktadır. Yunan ve Roma dünyasında haritalandırma üzerine çalışmalarıyla bilinen Talbert bu alanda *Challenges of Mapping the Classical World", "Mercury's Wings: Exploring Modes of Communication in the Ancient World* ve *Ancient Perspectives: Maps and Their Place in Mesopotamia, Egypt, Greece, and Rome* gibi eserler kaleme almıştır.

NOEL LENSKİ (1965)

Yüksek lisans ve doktorasını Princeton Üniversitesinde tamamlamıştır. Yale Üniversitesi'nde görev yapan Lenski, çalışma alanı olarak Geç Antikçağa ve özellikle İmparator Valens ve Constantinus dönemlerindeki güç ilişkilerine odaklanmaktadır. Kölelik tarihine de ilgi duyan Lenski'nin bu konuyla ilgili de pek çok yayını bulunmaktadır. Önemli yayınları arasında *Constantine and the Cities: Imperial Authority and Civic Politics* ve *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century AD* gösterilebilir.

İREM KISACIK (1994)

2016 yılında Boğaziçi Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 2018-2021 yılları arasında İstanbul Medeniyet Üniversitesinde Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. Yüksek lisansı süresince Prof. Dr. Turhan Kaçar'ın yürütücüsü olduğu "İznik Konsili'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi Üzerine Bir Araştırma Projesi" adlı Tübitak projesinde bursiyer olarak görev aldı. 2021 yılında aynı bölümde başladığı doktora programında eğitimine devam etmektedir.

Romalıların Kısa Tarihi
© 2020, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

A Brief History of the Romans
© 2014, 2006 by Oxford University Press

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviren İrem Kısacık
Kitap Editörü Oğuz Yarlıgaş
Son Okuma Esen Kaya
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Tülay Malkoç

ISBN 978-625-449-530-4

1. Basım: Mart 2022

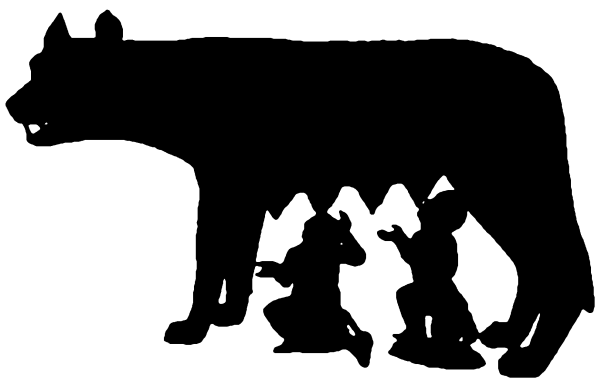
Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29
Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 511 53 03 (pbx) Faks: (0212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 43949

MARY T. BOATWRIGHT, DANIEL J. GARGOLA,
RICHARD J.A. TALBERT, NOEL LENSKI

ROMALILARIN KISA TARİHİ

Çeviren İrem Kısacık

ALFA

İÇİNDEKİLER

HARİTALAR 10
FİGÜRLER 10
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ 13
BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ 15
TEŞEKKÜR 17
OKUYUCUYA ÖNERİLER 18

1

ANTİK İTALYA VE ROMA'NIN KÖKENLERİ 19
İtalya ve Akdeniz Dünyası 21
Kentleşmeden önce İtalya 22
Orta Akdeniz'de Yunanlar ve Fenikeliler 23
Kentlerin Yükselişi 24
Yazının Başlangıcı 24
Elitlerin Ortaya Çıkışı 25
Kentler ve Anıtsal Mimari 26
Oryantalizan (Yakındoğu Etkisindeki) ve Arkaik Dönemde Savaşlar 27
Toplumsal ve Ekonomik Yapı 27
Yunanlar ve Etrüskler 29
Roma'nın Doğuşu 30
Romalılar ve Erken Tarihleri 34
Kralların Egemenliğinde Siyaset ve Toplum 36
Roma ve Latinler 39

2

ROMA'DA CUMHURİYET DÖNEMİ VE İTALYA'NIN FETHİ 41
Erken Cumhuriyet 41
Beşinci Yüzyılda Roma ve Komşuları 44
Sınıf Mücadelesi 46
Veii'nin Düşüşü ve Roma'nın Yağmalanışı 48
Dördüncü Yüzyılda Kent ve Kentin Kurumları 49
Memurlar 49
Senato 52
Vatandaş Meclisleri 54
Kent, Tanrıları ve Rahipleri 56
Roma ve Orta İtalya 58
Savaş ve Kent Düzeni 58
Campania ve Latium'da Roma 59
Samnit Savaşları 62
Orta ve Kuzey İtalya'daki Savaşlar 63
Güneyin Fethi 64
Savaş ve Roma Devleti 65

3 **BİR AKDENİZ İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU** 67
Soylular ve Roma Kenti 68
Kartaca ile Savaşlar 72
Birinci Kartaca (Pön) Savaşı (264-241) 72
İkinci Kartaca (Pön) Savaşı (218-201) 76
Bir Akdeniz İmparatorluğu 81
Valiler, Eyaletler ve İmparatorluk 81
İspanya 83
Yunanistan ve Küçükasya 85
Kuzey Afrika 89

4 **İTALYA VE İMPARATORLUK** 91
Senatörler, Memurlar ve Vatandaş Meclisleri 92
İtalya ve İmparatorluğun Getirdikleri 94
Roma, Municipiaları ve Müttefikleri Arasında Değişen İlişkiler 94
Romalı ve İtalyan Elitler 96
Demografik ve Ekonomik Değişiklikler 98
İkinci Yüzyıl Ortasından İtibaren Roma Politikaları 102
Scipio Aemilianus 102
Tiberius Gracchus 103
Gaius Gracchus 107

5 **TEHLİKEYE DÜŞEN VE BÖLÜNEN İTALYA, VATANDAŞLIK İMTİYAZLARI VERİLEN İTALYA TOPLUMLARI** 111
Roma Toplumundaki Değişimler 112
Iugurtha ile Savaş (112-105) 113
İtalya'ya Kuzeyden Gelen Tehdit (113-101) 117
Roma Ordusundaki Değişimler 117
Marius'un Siyasi Kariyeri ve Roma Siyaseti 118
Marius'un Altıncı Consullüğü ve Saturninus'un İkinci Pleb Tribunusluğu (100) 119
Eyaletlerin Yönetimi 121
Livius Drusus'un Pleb Tribunusluğu (91) 124
Müttefikler Savaşı (91-87) 124
Sulpicius Rufus'un Pleb Tribunusluğu (88) 125
Sulla'nın Roma'ya İlk Yürüyüşü (88) 128
Cinna'nın Yönetimi (87-84) 129
Sulla'nın Roma'ya İkinci Yürüyüşü (83-82) 130

6 **SULLA'NIN EGEMENLİĞİ VE MİRASI** 134
Sulla'nın Kara Listeleri (yahut Ölüm Listeleri) (82-81) 134
Diktatör Sulla ve Programı (82-81) 135
Sulla'nın Programı Üzerine Fikirler 137
Lepidus'un Yükselişi ve Sonrası (78-77) 138
İspanya'daki Sertorius Tehdidi (80-73) 140
Spartacus'un Köle Ayaklanması (73-71) 140
Crassus ve Pompeius'un Consullüğü (70) 142
Pompeius'un Akdeniz'i Korsanlardan Kurtarışı (67) 142
Pontus Kralı VI. Mithridates Tehdidi ve Sulla'nın Yanıtı (87-85) 143
Lucullus ve Pompeius'un Mithridates'e Karşı Seferleri (74-63) 145
Crassus ve Cicero'nun Roma'daki Rolleri (65-63) 148
Catilina'nın Ayaklanması (63-62) 150

7 **CUMHURİYETİN SONU: CAESAR'IN DİKTATÖRLÜĞÜ** 154
Pompeius'un Doğu'dan Dönüşü (62) 154
Pompeius ve Roma'daki Politik Çıkmaz 155
Pompeius, Crassus ve Caesar'ın Ortaklığı 157
Caesar'ın İlk Consullüğü (59) 158
Clodius'un Pleb Tribunusluğu (58) 159
Cicero'nun Dönüşü ve Üç Adam Yönetiminin Yenilenmesi (57-56) 160
Caesar'ın Galya'daki Seferleri (58-51) 162
Clodius'un Ölümü ve Pompeius'un Tek Başına Consullüğü (52) 162
İç Savaş İhtimali (51-49) 164
Caesar'ın Rubicon'u Geçmesinin Sebepleri ve Sonuçları (49 Ocak) 166
İç Savaş Mücadeleleri (49-45) 167
Caesar'ın Diktatör Olarak Eylemleri (49-44) 169
Caesar'ın Roma Kenti Üzerindeki Etkisi 171
Roma'nın ve Caesar'ın Siyasi Beklentileri 173

8 **AUGUSTUS VE ROMA DÜNYASININ DÖNÜŞÜMÜ** 177
Caesar'ın Suikastına Tepkiler (44-43) 177
İkinci Üç Adam Yönetiminin Doğuşu (43) 179
Philippi Savaşı (42) 182
Perusia Savaşı (41-40) 183
Sextus Pompeius'un ve Lepidus'un Saf Dışı Bırakılması (39-36) 184
Antonius'un Doğdaki Serüveni (42 Sonrası) 186
Antonius ve Octavianus'un Çatışması (36-30) 188
Octavianus Tek Başına Hükümdar (30 Sonrası) 189
"Cumhuriyet Yeniden Ayağa Kaldırılıyor" 190
İkinci Düzenleme (23) 191
Augustus Döneminde Roma'da Aile 192

Halefiyet 194
Senato ve Equites 197
Ordu 199
İmparatorluk ve Yayılışı 201
Roma Kenti 205
Roma'nın Dışındaki Tepkiler 207
Augustus: Son Değerlendirme 207

9 **ERKEN PRINCIPATUS DÖNEMİ (MS 14-69) 209**
Iulius-Claudiuslar, 68-69 İç Savaşı ve Erken Dönemde İmparatorlukta Yaşam 209
Iulius-Claudius İmparatorları: Mülki İdare ve Askeri Meseleler 209
Tiberius (14-37) 210
Gaius (Caligula) (37-41) 212
Claudius (41-54) 213
Nero (54-68) 215
68-69 Yılındaki İç Savaş 217
Ekonomik ve Toplumsal Değişim: Ordu 220
"Fayda İdeolojisi" 221
Kentler ve Eyaletler 222
Çeşitlilik: Kadınlar, Yerel Diller ve Kültür 223
Dini İbadetler ve İlkeler 224
İmparatorluk Kültü 226

10 **ASKERİ BÜYÜME VE BÜYÜMENİN SINIRLARI 228**
İmparatorluk ve Eyaletler (69-138) 228
Principatus'un Kurumsallaşması 228
Vespasianus (69-79) 229
Titus (79-81) 231
Domitianus (81-96) 231
Yeni, Daha İyi Bir Dönem? 232
Nerva (96-98) 232
Traianus (98-117) 234
Hadrianus (117-138) 240
Roma Kentleri ve İmparatorluğun Halkları 242
Tiyatrolar ve Törenler 243
Circuslar ve Araba Yarışları 245
Amfitiyatro ve Gladyatör Oyunları 246
Diğer Kentsel İmkânlar ve Eğitim 247

11 **İTALYA VE EYALETLER** 250
İdari ve Askeri Olaylar (138-235) 250
Antoninus Pius (138-161) 250
Marcus Aurelius (161-180) ve Lucius Verus (161-169) 252
Commodus (176-192, 180'den Sonra Tek Başına Augustus) 256
Septimius Severus (193-211) 259
Caracalla (198-217, 211'den Sonra Tek Augustus) 261
Macrinus (217-218) 261
Elagabalus (218-222) 263
Severus Alexander (222-235) 263
Roma Hukuku 264
Roma Vatandaşlığı 265
Roma ve Hıristiyanlık 269

12 **ÜÇÜNCÜ YÜZYIL KRİZİ VE TETRARŞİNİN İSTİKRARI GERİ GETİRİŞİ** 274
Üçüncü Yüzyıl Ortaları 274
Aurelianus (270-275) 279
Diocletianus ve Tetrarşi (284-305) 280
Tetrarşi'nin Dağılışı (305-313) ve Constantinus'un Yükselişi (306-324) 283
Dominatus Döneminde İdarenin Yeniden Örgütlenmesi 286

13 **HIRİSTİYANLIĞIN YÜKSELİŞİ VE BARBAR TEHDİDİNİN BÜYÜMESİ (324-395)** 294
Constantinus: Hıristiyan Bir İmparator 294
Constantinus'un Oğulları (337-361): Hanedanın Gücü 298
Iulianus (361-363): Hıristiyan İmparatorluğa Bir İmtihan 302
Iovianus, I. Valentinianus ve Valens (363-378) 303
Gratianus, II. Valentinianus ve I. Theodosius (379-395) 305
İmparatorluğun Yeni Elitleri 308
Paganizm ve Hıristiyanlık 310

14

BATI İMPARATORLUĞUNUN SON YILLARI VE ROMA'NIN DOĞU'DA DİRİLİŞİ **314**
Theodosius Hanedanlığından Roma'nın İlk Yağmalanışına (395-410) 314
Batı İmparatorluğu'nun Çöküşü (410-476) 318
Doğu'da Bizans İmparatorluğunun Gelişimi (408-491) 322
Hıristiyan Kültür 330
Geç Antikçağda Kadınların Gücü 330
Roma İmparatorluğunun "Gerileyişi ve Çöküşü". 331

SÖZLÜK **335**
ZAMAN ÇİZELGESİ **344**
DİZİN. **351**

HARİTALAR

1.1 Arkaik İtalya
1.2 Kuzey İtalya
1.3 Erken Cumhuriyet Döneminde Roma (MÖ 300 öncesi)

2.1 Latium ve Güney Etruria
2.2 Güney İtalya

3.1 Üçüncü Yüzyıl ortalarında Batı Akdeniz
3.2 İtalya
3.3 İber Yarımadası
3.4 Yunanistan, Ege ve Küçükasya'nın Batısı

5.1 Roma'nın Savaşları, 113-82

6.1 Roma'nın Savaşları, 78-82

7.1 Caesar, Crassus ve Pompeius'un Seferleri
7.2 Geç Cumhuriyet Döneminde Roma

8.1 Romalıların Seferleri, 44-30
8.2 Augustus Döneminde İmparatorluğun Yayılışı
8.3 Augustus Öldüğünde Roma

9.1 MS 69'da Roma İmparatorluğu

10.1 MS 100 Civarında Roma'nın Kuzey Eyaletleri
10.2 İkinci Yüzyıl Başlarında İmparatorluğun Doğu'ya Yayılışı
10.3 Traianus'un Ölümünde Roma (MS 117)

11.1 Marcus Aurelius ve Severus Hanedanının Seferleri

12.1 "Kriz Çağı"nda İmparatorluğun Kuzeyi ve Batısı
12.2 Diocletianus ve Constantinus'un Roma İmparatorluğu

13.1 Dördüncü Yüzyıldaki Büyük Savaş Alanları

14.1 Barbar İstilaları
14.2 Geç Antik Çağ'da Constantinopolis

FİGÜRLER

1.1 Ziyafet sahnesi, Murlo
1.2 Etrüsklere ait at arabası paneli
1.3 Portonaccio Tapınağı'nın canlandırımı, Veii
1.4 Umbrialı savaş figürü
1.5 Alay sahneli duvar süsü, Acquarossa
1.6 Apollon Heykeli, Portonaccio Tapınağı, Veii
1.7a On Üç Sunak, Lavinium
1.7b Minerva Heykeli, Lavinium

2.1 Servius Duvarı
2.2 Anatomik adak
2.3 Oyunlarla ilgili rölyef, Clusium
2.4 Savaşçı temalı plaka

3.1 Togato Barberini
3.2 Bronz külçe
3.3 Erken Roma denarius'u

4.1 Dionysus tapınağı modeli, Vulci
4.2 Mermer tapınak, Roma
4.3 "Faun'un Evi" planı, Pompeii
4.4 Sicilya'nın sapan taşları

5.1 Müttefikler Savaşı esnasında basılan İtalyan sikkeleri
5.2 Samnit tapınağı, Pietrabbondante
5.3 Fortuna Primigenia tapınağının canlandırımı, Praeneste

6.1 Amfitiyatro, Pompeii
6.2 Büst, muhtemelen Sulla'ya ait
6.3 Asia'da basılan Mithridates sikkesi
6.4 Hypsicrateia/ Hypsicrates anıtının üzerindeki yazı
6.5 Cicero'nun büstü
6.6a,b Settefinestre villası: planı ve bahçe duvarı

7.1 Pompeius'un büstü
7.2 Iulius Caesar'ın büstü
7.3 Iulius Caesar'ın suretini taşıyan sikke
7.4 a, b Curia Iulia, içi ve dışı

8.1 Brutus sikkesi
8.2 Marcus Antonius'un büstü
8.3a,b Cleopatra'nın görselleri
8.4 Octavianus'un altın sikkesi
8.5 Livia'nın büstü
8.6 Centurion'un anıt mezarı
8.7 Augustus'un bronz başı, Meroe

9.1 Claudius'un Britanya'yı zaptedişini konu alan rölyef, Aphrodisias
9.2 Nero ve Agrippina'nın altın sikkesi, MS 54
9.3 Eumachia'nın heykeli, Pompeii
9.4 Nutrices'e adanan rölyef, Ptuj

10.1 Titus Takı'ndan paneller, Roma
10.2 Traianus Sütunu'nun bir bölmesi, Roma
10.3 Hadrianus heykeli, Hierapytna
10.4 Roma tiyatrosu, Mérida
10.5 Romalı at arabacısının cenaze anıtı
10.6 Pont du Gard, Nimes yakınları

11.1 Claudius'un limanının rölyefi, Ostia'nın kuzeyi
11.2 Commodus'un Hercules olarak tasvir edildiği büstü
11.3 Aile mezar taşı, Székesfehérvar yakınları
11.4 Lepcis Magna Manzarası

12.1 Valerianus'un ele geçirilişi
12.2 Tetrarşi üyelerinin grup portresi, Venedik
12.3 Tetrarşi dönemine ait Villa Romuliana

13.1 Constantinus Takı'nın güney tarafı, Roma
13.2 Sol Invictus madalyonu
13.3a, b, c, d Dördüncü yüzyıl sikkeleri
13.4 Constantinopolis Hipodromundan bir obelisk temeli
14.1 Stilicho ve Serena'yı gösteren diptik
14.2 Constantinopolis'in Theodosius surları
14.3a, b Aziz (Stilit) Simeon

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Bu ikinci baskıda, 2012'de yayımlanan *The Romans from Village to Empire* adlı eserin ikinci baskısında yapılan değişiklikler yer almaktadır. Özellikle de kitabın kapsamı artık iki yüzyıl daha ilerisine, MS 500 civarlarına kadar devam etmektedir. Bu amaç için Noel Lenski ilk baskının son bölümünü tekrar yazdı ve iki yeni bölüm daha ekledi. Bu esnada birinci baskının ilk beş bölümü üzerine yeniden çalışıldı ve dört bölüm olacak şekilde yeniden düzenlendi, böylelikle bu baskı öncekinden yalnızca bir bölüm fazla oldu (on üç yerine on dört). Ayrıca toplumsal, kültürel ve dini tarihin bazı yönleri daha ayrıntılı bir biçimde tartışmaya açıldı. Metin içerisindeki kutulu bölmelere (artık "Kaynaklar" olarak geçmekte), okuma önerilerine ve haritaların sunumuna ilişkin önemli değişiklikler de yapıldı. Kitabın en son kısımdaysa, Dizin bölümünden önce artık Yer Adları Dizini yer almaktadır.

Bu Baskıdaki Yenilikler

Kitabın zaman çizelgesi yaklaşık 200 yıl kadar, geç beşinci yüzyıldaki Batı İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar genişletildi.

Birinci ve İkinci bölümler tek bölümde birleştirildi: "Antik İtalya ve Roma'nın Kökenleri."

İki yeni bölüm eklendi: On Üçüncü Bölüm "Hıristiyanlığın Yükselişi ve Barbar Tehdidinin Büyümesi (324-395)" ve On Dördüncü Bölüm: "Batı İmparatorluğu'nun Son Yılları ve Roma'nın Doğu'da Dirilişi."

Mary T. Boatwright, Durham, North Carolina
Daniel J. Gargola, Lexington, Kentucky
Noel Lenski, Boulder, Colorado
Richard J.A. Talbert, Chapel Hill, North Carolina

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

The Romans from Village to Empire 2004 yılında piyasaya çıktıktan kısa süre sonra, editörümüz Robert Miller onun daha kısa bir versiyonunu oluşturmak ister miyiz diye sordu, tıpkı meslektaşlarımız S.B.Pomeroy, S.M. Burstein, W. Donlan ve J.T. Roberts'ın *Ancient Greece* adlı eser için ustalıkla yaptıkları gibi. Bir milenyumdan daha fazla bir zaman dilimine yalnızca bir giriş yapmış olan eseri kısaltmak gibi zorlu bir görev ilgimizi çekince, bu çalışmayla birlikte tutarlı ve tatmin edici bir özet çıkarmaya çalıştık. Bu eserin, antik Roma hakkındaki ilgisi ve bilgisi kültürel ve sanatsal düzeyde olan okuyucular arasında büyük rağbet görmesini umuyoruz. Bu doğrultuda, Roma'nın bir devlet ve topluluk olarak tarihsel gelişimine odaklanmayı tercih ettik. Ne bu ne de herhangi bir başka tercihin evrensel onay göremeyeceğinin farkındayız; ancak inkâr edi-

lemez bir gerçek var ki o da kitap kısaldıkça, kapsamının daha seçici olması gerektiğidir.

Benimsenen tutum ve anlatım biçimi, *The Romans from Village to Empire* ile benzerlik göstermektedir. İleri okuma için çok değerli yeni kitaplardan bazılarına dikkat çektik ve bazı temel konulara –örneğin Roma toplumunda dinin ve köleliğin yeri gibi– yaklaşımımızı geliştirme fırsatı yakaladık.

Ayrıca son bölümün kapsamını MS erken beşinci yüzyıla kadar genişlettik.

Bu kitabı ortaya çıkarmak, daha kapsamlı olan öncülünü tamamlamak için aldığımız yardımdan tekrar faydalanmadan mümkün olmazdı. Bu yüzden meslektaşlarımızdan, öğrencilerimizden ve diğer kişilerden gelen yoğun destek için her zamankinden çok daha minnettarız. UNC, Chapel Hill'deki Ancient World Mapping Center Direktörü Dr. Tom Elliott, bazı haritaları uyarlamak için gönüllü olmasından ötürü ayrıca bir teşekkürü hak etmektedir (haritalar artık eskisinden nispeten farklı görünüyorlar). Biz üç partner olarak her zamanki gibi yakın ve dostane bir biçimde beraber çalışmayı sürdürdük. Umuyoruz ki bu kısa kitap okuyucularına Roma tarihine dair temel bilgileri aktarırken aynı zamanda onları Romalılarla daha yakından ilgilenmeleri için cezbeder, çünkü geriye daha keşfedilmesi gereken –ilgi uyandıran– çok şey kalıyor.

Mary T. Boatwright, Durham, North Carolina
Daniel J. Gargola, Lexington, Kentucky
Richard J.A. Talbert, Chapel Hill, North Carolina

TEŞEKKÜR

İlk baştaki editörümüzün yerine gelen Charles Cavalier'e, bu ikinci baskıyı yayıma şevkle hazırlaması sebebiyle teşekkür ediyoruz. Faith Orlebeke'nin editöryel desteği, yeni bölümleri hazırlamada Noel Lenski için çok kıymetliydi. Ancient World Mapping Center'daki çalışanlar tüm haritaları ustalıkla yeniden yaptılar: Dr. Brian Turner, Dr. Jeffrey Becker, Ray Belanger, Steve Burges ve Ashley Lee. Tüm haritalar üzerindeki bölge tasvirleri (kent planları hariç), ESRI Data & Maps 2006 (DVD-ROM), Redlands, California'daki Environmental Systems Research Institute SRTM Shaded Relief'ten hesaplanarak yapılmıştır.

Ayrıca *The Romans* ve *A Brief History of the Romans* ile ilgili kıymetli yorumlar yapan pek çok akademisyene de teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Tamamı olmasa da bu kişilerden bazıları:

David Cherry, Montana State University
Andrew Gallia, University of Minnesota
Vanessa B. Gorman, University of Nebraska-Lincoln
Robert L. Hohlfelder, University of Colorado, Boulder
Ralph Mathisen, University of Illinois at Urbana-Champaign
Brian McGing, Trinity of College Dublin
M. Gwyn Morgan, University of Texas at Austin
Carlos F. Norena, University of California, Berkeley
Debra L. Nousek, University of Western Ontario
Guy MacLean Rogers, Wellesley College and Western Connecticut State University
Michael Wolfe, St. John's University

OKUYUCUYA ÖNERİLER

Bu kitapta tanıtılan temalarla ilgili daha fazla araştırmaya yardımcı olması için her bölümün sonunda okuma önerileri listelenmiştir. İlaveten, baştan sona referans alınan iki kaynak şunlardır: Simon Hornblower ve Antony Spawforth tarafından düzenlenen *Oxford Classical Dictionary (OCD)*'nin dördüncü edisyonu (Oxford: Oxford University Press, 2012) ve Roger Bagnall vd. (ed.), *The Encyclopedia of Ancient History*, (13 vols., Malden, Mass., and Oxford: Wiley-Blackwell, 2013). MS Dördüncü yüzyıldan sonrası için çok değerli bir başka referans kaynağıysa: Alexander P. Kazhdan vd. (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium* (3 vols., Oxford: Oxford University Press, 1991). Roma'nın tüm tarihinin genişletilmiş kapsamı için başvurulan kaynak: *The Edinburgh History of Ancient Rome* (8 vols., Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012-2014).

Kitabın en sonunda bir adet tarih çizelgesi, bir adet sözlük, haritalar için bir yer adları dizini ve bir normal dizin yer almaktadır.

University of North Carolina, Chapel Hill'deki The Ancient World Mapping Center, bu kitap için ürettiği her bir haritanın dijital kopyasını ücretsiz olarak sunmaktadır: awmc.unc.edu/ wordpress/ free-maps.

Bazı "Kaynaklar"ın Latince metinlerini şu kaynaklarda bulabilirsiniz: *L'Année Epigraphique (AE)* ve Hermann Dessau (ed.), *Inscriptiones Latinae Selectae* (Berlin: Weidmann, 1892-1916) *(ILS)*.

1

ANTİK İTALYA VE ROMA'NIN KÖKENLERİ

İtalya, kentlerin oluşumundan önceki yüzyıllarda köylerden oluşan ve dış dünyanın içerideki hayatı yalnızca belli belirsiz etkilediği bir diyardı. Burada şehir hayatı, Akdeniz havzasının diğer bölgelerinde ortaya çıkışından çok sonraları mevcudiyet kazandı. Zaman içerisinde bazı yerleşimler yavaşça büyüdü; toplumsal, ekonomik ve siyasi anlamda gelişti ve bu daha iyi yapılandırılan köy ve kasabaların liderleri, geniş Akdeniz dünyası sathında kurdukları bağlantılarla büyük başarı kaydettiler. Milattan önce yedinci ve altıncı yüzyıllarda bazı topluluklar karmaşık toplumsal sistemleri, anıtsal yapıları, tapınakları ve resmi kamusal alanlarıyla kent statüsüne erişmişti; diğerleri de bu gelişmeleri sonraki yüzyıllarda izleyeceklerdi. Bu kent merkezleri uzun zaman boyunca İtalya'nın ana güç merkezleri olarak kalacaklardı (Harita 1.1).

Harita 1.1 *Arkaik İtalya*

İTALYA VE AKDENİZ DÜNYASI

İtalya (Latince *Italia*), 100.000 mil kareden (260.000 kilometre kare) biraz daha az bir alana sahip olan, Akdeniz'in (Lat. Internum Mare) kuzeyinden, yani Avrupa kıyısından bir çıkıntı şeklinde uzanan bir yarımadadır. En kuzeyindeki Alpler (Lat. Alpes) İtalya'yı Avrupa'nın geri kalanından ayırmaktadır. Güneyinde İtalya'nın en büyük nehrinden adını alan Po vadisi (Lat. *Padus*), muazzam tarım potansiyeline sahip toprakları barındırır. Doğu kıyısındaki ovalar hariç, Apenin dağları Po vadisini İtalya'nın geri kalanından ayırmaktadır. İtalya yarımadası, Po vadisinin güneyinden başlamaktadır. Yarımada 650 mil (1.040 km) uzunlukta ve hiçbir yerinde 125 mil (200 km) genişliği geçmemekte olup denize her taraftan oldukça yakındır. Apeninler yarımadanın büyük bir kısmını kaplamaktadır. Bu dağlar, batı Alpler ve denizle buluştuğu kuzeybatı ucundan neredeyse Adriyatik denizine uzanan dar ve hemen hemen hiç bozulmayan bir hatta tam doğuya doğru uzanmaktadır. Hattın bu bölümü Po vadisini eski bir kent merkezi olan Etruria'dan ayırmaktadır.

Dağlar doğu kıyısına yaklaşırken keskin bir biçimde güneye döner ve yer yer neredeyse 10.000 fit (3.000 m) yüksekliğe ulaşan paralel sıralar hâlinde ilerlerler. Ana sıra Apeninlerin kuzey yarısında, yarımadanın batısındaki Tiren Denizi'nden ziyade Adriyatik Denizi yakınında yer almaktadır. Roma'nın güneyinde ise dağ sırası doğu kıyısını yavaşça terk ederek batı tarafına yanaşır ve Bruttium'un güneybatı burnunda sonlanır. Ana karadan yalnızca dar bir boğazla ayrılan Sicilya (Lat. *Sicilia*) adasındaki dağlar, son olarak Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Fas'ın dağlarında yeniden görünen bu sıranın bir uzantısıdır.

İlk büyük nüfus ve uygarlık merkezleri kıyı bölgelerinde ortaya çıkmıştı. Birkaç limana ve büyük ölçekli yerleşim için az bir alana sahip olan Adriyatik kıyısı uzun zaman boyunca geri kalmıştı. Apeninlerin büyük bir kısmı yalnızca dar bir kıyı ovasına yer bırakmaktadır. Yalnızca güneyde, dağların Tiren kıyısına Adriyatik'ten daha fazla yaklaştıkları yerde geniş ovalar mevcuttur. Bununla birlikte Apulia platosunun çoğu kısmı yarı kuraktır, burada yalnızca birkaç nehir vadisi büyük bir nüfusu destekleyebilecek kadar bereketli ve sulaktır. Yarımadanın güney (İyonya Denizi) kıyısı da dar veya yarı kurak ovalara sahiptir. Bruttium dağları bazı kıyı topluluklarının etrafını sıkıca sarmıştı. Böyle olmasına rağmen bazı avantajlı bölgelerde büyük yerleşimler için yeterli arazi ve su bulunabiliyordu. Bu bölgelerde kentler erken ortaya çıktı ve içlerinden bazıları zengin ve mühim kentler haline geldiler.

Batı kıyısı en avantajlısıydı. Buradaki sulak ve bereketli araziler büyük toplulukları destekleme kapasitesine sahipti. Birçok liman denize açılıyordu ve küçük tekneler, mavnalar ve sallar ile içerisinde belirli bir mesafe seyredilebilir dört nehir- Arnus (İt. Arno), Tiberis (İt. Tiber), Liris ve Volturnus- iç kısımlara kolay geçiş sağlıyordu. Tiren Denizi'ne bakan üç bölge antik İtalya'nın tarihinde özellikle mühim olan yerleri barındırıyordu. Etrüsklerin atalarının toprakları Etruria, en kuzeydedir; sınırlarını kabaca Arno ve Tiber nehirlerinin oluşturduğu bu bereketli tepelerden, ormanlardan ve göllerden mürekkep bölge, kent yaşamının en erken merkezlerinden bazılarının doğuşuna şahitlik etmiştir. Etruria'nın güney kıyısında bereketli ovalara sahip iki bölge bulunmaktadır. Öncelikle Latium gelir. Latin ovası doğudan batıya, denizden Apenin dağlarının eteğine kadar uzanırdı. Kuzeyden güneye sınırlarıysa Tiber nehrinin alt kısmından

Campania'nın kuzey sınırları arasındaki kıyı bölümünü kaplamaktaydı. Roma ise burada, Tiber'in kıyılarında, Etrüsk merkezlerinin en güneyindeki nehirlerin hemen karşısında kurulacaktı. Napoli körfezi ve iç bölgesinde yer alan Campania ovası bu üç bölgenin en güneyinde yer almaktadır.

Çevredeki dağlar ve denizler yarımadayı izole etmiyordu. Alpler İtalya tarafından aşılması hayli güç görünse de karşı tarafa büyük çaplı geçişler daima mümkün olmuştu ve Po vadisinin sakinleri genellikle güneydeki insanlardan ziyade dağların kuzeyindeki gruplarla sıkı ve dostane ilişkilerle birlikte nispeten yakın kültürel bağlantılar geliştirdi. İtalya'dan kalkan gemiler erken bir dönemden itibaren Akdeniz boyunca seyrederek ticari malları, insanları, fikirleri ve gelenekleri dört bir yana taşıdılar. Bu yolculukların çoğu yalnızca yerel çaplıydı ancak zamanla uzun mesafe ticareti gelişmiş ve yayılmıştı. Roma yarımadanın kontrolünü eline almadan önce Po nehri üzerinde dönem dönem çok faal ticaret yapıldıysa da, deniz kaynaklı bağlantılar esasen Adriyatik boyunca belli belirsiz gelişebilmişti. Yarımadanın güney ve batı kıyıları dış dünyaya daha açıktı. İyonya ve Tiren denizlerinin kıyısında elverişli limanlar bulunabiliyor, buna bağlı olarak daha zengin ve büyük ovalar kıymetli iç bölgeler oluşturuyorlardı.

İtalya Akdeniz dünyasında stratejik bir bölgede yer almaktadır. Yarımadanın güneybatısının ötesinde yer alan Sicilya adası, Akdeniz'i ikiye bölüyor ve doğu ile batı arasındaki deniz trafiği mecburen adadan geçiyordu. İyonya ve Sicilya denizlerinden Tiren Denizi'ne girmek isteyen gemiler, İtalya kıyısını takip ederek kuzeye veya Sicilya'nın kuzey kıyısını takip ederek batıya gitmeden önce Messina'nın dar boğazlarından geçmek zorundaydılar. Bu geçit tehlikeli olabiliyordu, bu yüzden Yunan yazarlar oraya Charybdis girdabını ve gemi mürettebatını yiyerek karnını doyuran Scylla adlı canavarı yerleştirmişlerdi. Diğer önemli rotalar adanın güneyinden geçmekteydi, en sonundaysa 100 mil (160 km) uzaklıktaki Batı Sicilya ve modern Fas'ta yer alan Cape Bon (Ras at-Taib) arasındaki geçitten ilerliyorlardı. Ada aynı zamanda İtalya ve Kuzey Afrika arasında, orta Akdeniz boyunca kuzey-güney trafiğini kolaylaştıran bir köprü görevi görüyordu.

KENTLEŞMEDEN ÖNCE İTALYA

İtalya yarımadasındaki toplumsal ve ekonomik hayatın temel yapıları erken dönemde kurulmuştu. Tarımın MÖ 4000 yıllarındaki ilk ortaya çıkışından sonraki yüzyıllarda, İtalya basit ekonomik ve toplumsal yapılara sahip köylerden oluşan bir coğrafyaydı. Genellikle birkaç baraka ve ek yapılar ile yüz kişiden az nüfustan oluşan yerleşimler epeyce küçüktü. Köylüler arpa ve birkaç çeşit buğday ekiyorlar ve koyun, keçi, sığır ile domuz yetiştiriyorlardı. Teknolojileri basittir ve mesleki uzmanlaşmaya dair emareler nadirdir. Günlük yaşamda kullanılan aletler genellikle ahşap, kemik veya taştan yapılıyordu. Metallerin kullanımı, daha karmaşık tekniklere ve zanaat uzmanlığına dair tek belirgin örneği oluşturmaktadır. MÖ 2000'ler civarında bakır aletler ve süslemeler, maddi kalıntılar içinde kendini göstermektedir. Ardından gelen Erken (MÖ 1800-1600) ve Orta (MÖ 1600-1300) Bronz Çağı'nda sınırlı sayıda alet, silah ve süsleme, bakır ve kalay alaşımı olan bronzdan yapılmıştı. Hem ustalık hem de organizasyon gerektiren metal işleme ancak uzmanların yapacağı bir işti: malzemelerin genellikle uzak mesafelerden getirilmesi gerekiyor, madeni temizlemek ve metali kalıba dökmekse bilgi ve beceri gerektiriyordu.

İtalya'da dokuzuncu yüzyılda başlayan bir dizi gelişme, İtalya tarihine yön verecek olan kentlerin yedinci yüzyıl itibariyle ortaya çıkışının önünü açacaktır. Arkeologlar dokuzuncu yüzyılın başı ile sekizinci yüzyılın üçüncü çeyreği arasındaki döneme Demir Çağı adını vermektedir. Metalin madenden çıkarılması ve demirin kullanımı karışık ve gelişmiş teknikler gerektirirken çeliği üretmekse daha da karmaşık bir süreçtir. Demirin bronza kıyasla önemli avantajları bulunmaktadır. Demir madeni nispeten yaygın olduğu için bu metali çıkarmak daha basit ve ucuz bir süreçtir, çelik formunda kullanıldığında aletler ve silahlar daha güçlü yapılabilir ve keskinliğini daha iyi korur. Nihayetinde demir kullanımı, daha ucuz ürünler ortaya çıkardı. Buna rağmen ortaya çıkışından yüzyıllar sonra bile kullanışlı olsa da olmasa da pek çok çeşit obje bronz, ahşap, kemik ve taştan yapılmaya devam edildi.

Dokuzuncu ve sekizinci yüzyıllarda Etruria, Latium ve Campania, sonradan büyük güç ve zenginlik merkezlerine dönüşecek olan etkileşim hâlindeki kültür gruplarının yükselişine tanıklık etti. Etruria'da bu yüzyılların Demir Çağı kültürü "Villanova" olarak bilinmektedir. Bu kültür adını arkeologların materyal kültürüne dair ilk izleri bulduğu yer olan günümüz Bologna yakınlarındaki Villanova adlı araziden almaktadır. Villanova kültürünün en önemli özelliklerinden biri yerleşimlerin büyüklüğünün epey artmış olmasıydı, bazı örneklerde sayı bin nüfusu geçiyordu. 900 yılı civarında bazıları daha da büyümeye başlamış ve genellikle arazinin doğal özelliklerinin başlıca korumayı oluşturduğu, savunması kolay platolar üzerine kurulmuşlardı. Bu yeni ve daha büyük yerleşimler iç organizasyonlarında nispeten basit kalmışlardı: karmaşık bir toplumsal sistemi olmayan barakalar kümesinden oluşuyorlardı, ayrıca bariz servet farklılıklarından, resmi yerleşimlerden veya kamu binalarından yoksundular. Villonava kültürüne dahil olan Etruria ve Campania'nın arasında yer alan Latium, 1000 yılları civarında Apeninlerden ovaya uzanan dağ sırtlarında veya tepelerde kurulmuş nispeten küçük yerleşimleriyle kendi yerel kültürünü geliştirmişti.

Orta Akdeniz'de Yunanlar ve Fenikeliler

Dış bağlantılar, Villanova ve Latial kültürlerinin merkezlerindeki değişimin tabiatını ve hızını belirgin bir şekilde etkilemişti. Geç dokuzuncu yüzyılda, sekizinci yüzyılda da olduğu gibi, orta İtalya toplumlarının gelişiminde doğu Akdeniz ile kurulan deniz bağlantısı önemli bir faktördü. Bu yola öncülük edenler ise Fenikelilerdi. Akdeniz'in doğu kıyısındaki günümüz Suriye ve Lübnan devletleri'nin kıyı bölgeleri Fenikelilerin anayurduydu. Fenikelilerin dünyası birkaç kente odaklanmıştı. Bir Fenike kent devletinin toplumsal ve siyasi düzeninde denizden ve karadan uzun yol ticareti önem arz ediyordu, zenginlerin dernekleri ve güçlü tüccarların yanı sıra krallar ve tapınak rahipleri de ticarete iştirak ediyordu. 1000 yılı civarında bu kentler, özellikle de Tyros ve Sidon, önce yakındaki Kıbrıs kıyısına, kısa süre sonra da İspanya kadar uzağa yerleşimciler yollamaya ve ticari keşifler yapmaya başladılar. Nihayetinde Fenikeli yerleşimciler Batı Sicilya, Sardinya, Kuzey Afrika ve Güney İspanya kıyıları boyunca kentler oluşturmaya başlayacaklardı. Muhtemelen günümüz Tunus topraklarında 800 yılı civarında kurulan Kartaca (Lat. Carthago) ise, bu yeni yerleşimlerin en güçlüsü ve Roma'nın en büyük rakibi olacaktı.

Çok geçmeden Yunanlar da onların peşine takılmıştı. 775 yılından önce, bazı Yunanlar Napoli Körfezi'ndeki Pithecusa adasında yer-

leşim kurmuştu, ayrıca bazı Fenikelilerin de oraya yerleşmiş olma ihtimali vardır. Bu yeni toplulukta ve sonrasında kurulacak olan diğerlerinde, ticaret ve metallere erişim önemli rol oynamıştı; Pithecusa'da büyük çaplı demircilik izlerine rastlanmaktadır. Ancak tarım arazisi arayışı da oldukça hayatiydi ve çok geçmeden en önemli faktör olacaktı. Anakaradaki Yunan yerleşimleri çabuk büyümüştü. 750 yılı civarında kurulan Cumae (Kyme) bunların ilkiydi. En nihayetinde Sicilya'nın doğu, güneydoğu ve kuzey kıyıları, tıpkı İtalya'nın kuzeyde Campania'ya kadarki güney ve batı kıyıları gibi Yunan kent devletleriyle dolup taşmıştı. Daha sonra Romalılar, Yunan yerleşimlerinin olduğu bu esas bölgeye "Büyük Yunanistan" (Lat. *Magna Graecia*) diyeceklerdi.

KENTLERİN YÜKSELİŞİ

Etruria, Latium ve Campania; sekizinci yüzyılın ortasından başlayarak ve sonraki üç yüzyıl devam edecek şekilde, ilk Orta İtalya kent devletlerinin oluşmasıyla sonuçlanan bir dizi siyasi, toplumsal ve kültürel yeniliklere şahit olmuştu. Bu yeni toplumsal ve siyasi yaşam biçiminin ortaya çıkışı, pek çok Akdeniz bölgesini ve etnik grubu karakterize eden kapsamlı bir olguydu. Kent devletleri İtalya'da Etruria, Latium, Campania, Sicilya ve kuzey İtalya'daki Yunan bölgelerinde yaygın görülen örgütlenme biçimi hâline gelmişti. Ancak biçimdeki benzerlikler, kentsel yaşamın önemli alanlarında görülebilecek detaylardaki büyük farklılıkları ve bölgesel çeşitlilikleri de gölgeleyemez.

Kent devleti hem bir çeşit yerleşim hem de siyasi, askeri ve toplumsal bir örgütlenme biçimiydi. Tam gelişmiş kent devletleri genellikle elit kesim ve kamusal etkinlikler için ayrılmış özel alanlar ve bunu çevreleyen mezarlıklarıyla birlikte, sınırları açıkça belirli olan bir kent merkezine sahipti. Civar yerlerde oraya buraya dağılmış tapınaklar, küçük köyler ve çiftlikler bulunurdu. Bu kent devletlerinin büyüklüğü oldukça değişkendi. Dönemin Yunan dünyasında, "tipik" bir kent devletinin yaklaşık bin kişilik nüfusu ve takriben 40 mil kare (100 km²) kadar arazisi vardı; ordusuysa birkaç yüz kişiden ibaretti. Orta İtalya'da kurulmakta olan kent devletlerinin çoğu bundan biraz daha büyüktü ve altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde kiminin nüfusu on binleri bulmaktaydı.

Muntazam bir siyasi örgütlenme temel bir gereklilikti. Tipik bir kent devletinde elitlerin yerleşimleri, siyaset hayatı ve toplu dini etkinlikler hep merkezde yahut hemen çeperinde yer alırdı. Elit ailelerin üyeleri burada statülerini sergiler, diğer elitlerle rekabet eder ve kendi güruhlarını yönlendirirlerdi. İlk zamanlarda aristokratik aileler ve onların hizmetindekiler henüz vücuda gelmeye başlayan birçok kent devletine hakim olan unsurlardı. Yedinci ve altıncı yüzyıldaysa bazılarında krallar hüküm sürmüştü. Beşinci yüzyılın başına gelindiğinde bazı kentlerin yerleşmiş memurlukları ve rahiplikleri vardı ve bu memurluklarda bir seçim süreciyle ve bir yıllığına hizmet ediliyordu. Bu tip düzenlemeler en sonunda standartlaşmıştı. Uzmanlar orta İtalya'daki kent devletlerinin bu oluşum sürecini iki büyük aşamaya bölmektedir: Oryantalizan [Yakındoğu etkisindeki] Dönem (MÖ 725-580) ve Arkaik Dönem (MÖ 580-480).

Yazının Başlangıcı

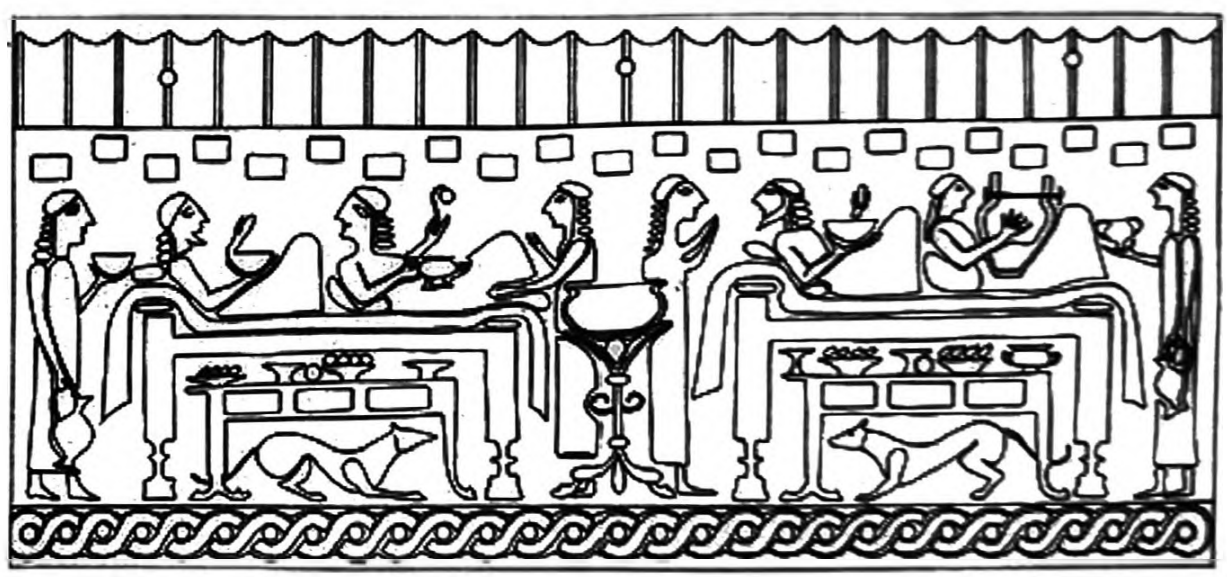
Sekizinci yüzyıl içinde yazı İtalya'ya gelmişti ve dolayısıyla artık yazılı metinler de dönemin arkeolojik kanıtlarına ek olarak kullanılabilmeye başlanmıştı. Eski Yunan dili ve yazısı İtalya'da

uzun bir ömre sahip olacak ve orada büyük bir etki yaratacaktı. 700'e gelindiğinde, Eski Yunancadan esinlenmiş yazı biçimleri kullanılmasıyla çeşitli İtalya dillerinde kaleme alınmış metinler ortaya çıkmıştı; Bilinen en erken Etrüsk belgeleri yedinci yüzyılın başına dayanmakta, yedinci ve altıncı yüzyıla dair mevcut metinlerin sayısıysa şu an birkaç yüzü bulmaktadır. Erken döneme ait Latince belgelerse daha nadirdir.

Elimizdeki sekizinci yüzyıldan beşinci yüzyıla uzanan mevcut metinler genellikle kısadır, yorumlaması ve tarihlendirmesi zordur ve pek bilgilendirici olmayan metinlerdir. Taşa, bronza veya çömleğe yazılmış bu yazıların dilleri bugün çok iyi anlaşılamamaktadır. Kimisi mezarların sahiplerini ya da bir objenin yaratıcısını, sahibini belirtmekteyken kimisiyse tapınak ya da mabetlerde sunulan adak yazıtlarıdır. Yazının bazı Akdeniz toplumlarında olduğu gibi bürokratik alanda kullanımına dairse bir kanıt yoktur.

Elitlerin Ortaya Çıkışı

Sekizinci yüzyılın sonuna doğru Etruria, Latium ve Campania'nın kıyı bölgelerindeki bazı aileler toplumlarındaki diğer insanlardan çok daha büyük ölçüde güç, statü ve zenginlik elde ettiklerini hissettirmeye başlamışlardı. Oluşum sürecindeki bu elit aileler uygun gördükleri statü göstergelerini kullanarak farklı bir yaşam biçimiyle kendilerini ayrıcalıklı kılmak istediler. Onlarla ilişkilendirilen çoğu obje ve heykelin kökenleri Yunanistan ve Yakındoğuya uzanıyordu. Mezarlar elit ailelerin ve onların ihtişamlarının en erken emareleridir. Sekizinci yüzyılda pahalı mezar eşyalarıyla doldurulmuş mezarlar daha da yaygın hâle gelmişti. Ölümle alakalı bu seçimleri, aristokratları toplumun genelinden ayıran ve diğer toplumların önde gelen aileleriyle birleştiren bir yaşam tarzıyla ilişkiliydi (Fig. 1.1.). Mezarlardan gelen kanıtlar bu konuda merkezi öneme sahiptir çünkü ölenin yakınları mezar-

Figür 1.1 *Ziyafet sahneleri antik İtalya sanatında yaygındı. Bu resim böyle bir sahneyi Murlo'daki saraydan kalma bir terrakotta duvar süsü üzerinde canlandırmaktadır. Sanatçı, misafirlerin (Yunan dünyasında geleneksel olduğu gibi) sedirlere yaslandığını ve dört hizmetkârın onlarla ilgilendiğini göstermektedir. Aristokratik mezarlarda sıklıkla görülen karışım kabı iki sedir arasında yer almaktadır. Misafirlerden bir tanesi lir çalarken, av köpekleri üzerinde yemeklerin bulunduğu masaların altında çömelmiş vaziyetteler.*

lara aristokratik öz imajı oluşturan belli başlı objeleri koyuyorlardı: at eyeri, savaş arabası, pahalı zırh, silahlar, kişisel takılar, ziyafet ve içki için malzemeler gibi (Fig. 1.2). Şatafat sekizinci ve yedinci yüzyılın elit mezarlarının öne çıkan özellikleri arasındaydı; ancak altıncı ve beşinci yüzyıldaki gelecek nesiller bu konuda nispeten ölçülülerdi.

Kentler ve Anıtsal Mimari

Dokuzuncu ve sekizinci yüzyılda Etruria, Latium ve Campania'daki yerleşimler baraka topluluklarından ibaretti; komşularından daha geniş çaplı özel konutlar şöyle dursun, bunlarda bir planlama, muntazam bir örgütlenme veya kamu yapılarına dair herhangi bir iz dahi yoktu. Bununla birlikte, yedinci yüzyılın başından itibaren elit ailelerin üyeleri nüfusun yoğunlaştığı merkezlerde geniş yapılar inşa etmeye başlamışlardı. Ayrıca toplumsal yaşamı yüzyıllar boyu tanımlayacak kamu alanları da oluşturmaya başladılar ki tüm bunlar kaynak ve işgücü toplama kabiliyetlerinin arttığını göstermektedir.

Bu gelişmenin bir parçası olarak orta İtalya'nın yönetici elitleri kendi topluluklarının ibadet yerlerini gittikçe büyüttüler. Yaklaşık 600 yılından itibaren bazı kentler tanrıları için büyük ve özenli tapınaklar inşa etmeye başladılar. Bu yapılar genellikle yerleşimin meydanında ya da ona bakan bir tepede, kentin fiziksel görünüşünde göze çarpabilecek bir yerde kuruluyordu. Orta İtalya'da tapınaklar genellikle yüksek bir platform ya da *podium* üzerine kurulur, cephesinde sütunlu bir giriş yer alırdı. Yapıyı süslendirense terrakotta kiremitli bir çatı ile yine terrakotta dekorasyonlardı (Fig. 1.3). Sonraki dönemlerde bu yapılar toplumsal kimlikte önemli bir yer işgal ettiler ve din işlerinin ötesinde işlevler de edindiler. Örneğin Roma'da, yetkililer görevlerinin pek çoğunu burada gerçekleştiriyorlardı ve konuşmacılar dinleyicilere oldukça görünür olabilecekleri tapınak podyumlarından sesleniyorlardı.

Zenginlik kentlerde ve kasabalarda toplanmaya başladıkça pek çok topluluk savunma tedbirlerini çoğaltmaya başlamıştı. Yüzyıllar boyunca köyler genellikle kolayca savunulabilir ve halkın hendekler, siperler ve kazıklı çitlerle güçlendirebileceği tepelerde ya da platolarda kurulmuştu. Sekizinci yüzyıldan itibaren bazı topluluklar daha detaylı ve pahalı savunma sistemleri kurmaya başlamışlardı. Pek çoğu öncelikle derin, geniş bir hendek (*fossa*) kaza-

Figür 1.2 *Savaş arabalarının kamusal statü göstergesi olarak önemli bir yeri vardı ve bu sebepten çoğu zaman baştan aşağı süsleniyorlardı. Bu bronz panel 550 yılı civarlarında Apeninlerin tepesindeki bir mezara defnedilen araba gövdesinin ön kısmını kaplıyordu. Arabanın iki yüzü de benzer şekilde dekore edilmişti. Kabartma muhtemelen soldaki kadının sağdaki adama kalkanı ve miğferi verdiği bir silahlanma sahnesini canlandırıyor. Başlarının üstünden geçen kuşlar iyi alamet anlamına geliyor olabilir. Araba muhtemelen bir Etrüsk atölyesinde üretilmişti.*

Figür 1.3 *Etrüsk kenti Veii'deki (yapılışı MÖ 500) Portonaccio Tapınağı adlı rekonstrüksiyon, bir orta İtalya tapınağının bazı tipik özelliklerini gözler önüne sermektedir. Tapınak büyük bir platform veya podyum üzerine kurulmuştu. Önde kalın sıra sütunlardan oluşan bir giriş ve arkasında bir salon ya da tanrının heykelinin yer aldığı "cella" adlı bölüm yer alıyordu. Çatının sırtı ve kenarları boyunca terrakotta heykeller yerleştirilmişti (Fig. 1.6.). Sunak tapınağın karşısında bir yerde olmalıydı; burada gerçekleştirilen birçok seremoniyse (içeride değil) dışarıda ve kamuya açık olmalıydı.*

rak ve sonrasında içerisinde kalın ve yüksek bir tümsek (*agger*) inşa etmek için kazılan toprağı kullanarak çevreyi tahkim ettiler (Fig. 2.1). Bununla beraber, bu gibi istihkâmlar ancak nadiren yerleşimin tamamını çevreliyordu.

Oryantalizan (Yakındoğu etkisindeki) ve Arkaik Dönemde Savaşlar

Sekizinci, yedinci ve altıncı yüzyıllar, savaşın boyutu ve organizasyon ölçüsünün yanı sıra sıklığında da büyük değişikliklere şahit olmuştu. Savaşın yeni biçimleri yalnızca henüz oluşma sürecini yaşayan kentler arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda soyluların rolünü ve gücünü, toplumların siyasi ve toplumsal yapısı ile fiziksel yerleşim planlarını da etkilemişti. İlk başlarda savaş hiç olmuyor ya da yok denilecek kadar az oluyordu. Sığır ve diğer yağmalamaya elverişli şeylere yönelik akınlar çoğunluktaydı. Savaşçılar bu akınlarda toplumun üyeleri olarak değil, daha ziyade bu girişimi organize eden soylu liderin takipçileri olarak yer alıyorlardı. Daha resmi bir savaş düzenine geçiş kademeli olarak gerçekleşmişti; ancak bu kademelerin ve dönüşümün zamanlaması oldukça belirsizdir.

Önemli yeniliklerin kaynağı olan Yunan dünyasındaki yeni savaş biçimi; (metal ya da metalle güçlendirilen deriden yapılma) vücut veya göğüs zırhı, bronz baldır zırhı (bacak zırhı) ve bronz miğfer ile korunan zırhlı piyadeler (*hoplites*) üzerine kurulmuştu (Fig. 1.4). Bu *hoplites* grubu geniş yuvarlak bir kalkan yani *hoplon* taşıyor ve silah olarak yanlarına hem mızrak hem de kılıç veya hançer alıyorlardı. Bu yeni takım, silahların atıldığı uzak mesafe dövüşünden ziyade yakın mesafe çatışma için daha uygundu. Aynı zamanda çatışmacıları alanda daha hareketsiz bırakıyordu; böylece piyadeler, adamların her iki taraftan da korunduğu ve güçlendirildiği daha sıkı bir tertip (*phalanx*) içinde savaşabiliyorlardı. Yeni taktik, akın ve karşı akınlardan çok ciddi savaşlar için daha uygundu. Aynı zamanda küçük yerine büyük tertipler daha faydalı oluyordu, bu da toplulukları ordularında görev alan insan sayısını arttırmaya teşvik ediyordu (Fig. 1.5).

Toplumsal ve Ekonomik Yapı

Elit aileler kentlerinin siyasi, dini ve askeri yapısını yönettikleri gibi toplumsal ve ekonomik hayatına da yön verdiler. Üst sınıfların zenginliği ve gücü yandaşları ile kendilerine tabi diğer kişiler üzerindeki denetimlerinin yanında topraklar üzerindeki hakimiyetlerine dayanmaktaydı. Seçkin kişiler savaş için toplulukla-

rı örgütlediler, onlara savaşta liderlik ettiler ve başarı elde edilen akınların ganimetlerini dağıttılar. Ganimetlerse yenilenlerin toprakları, hayvanları, tutsaklar ve taşınabilir mallardı. Barış zamanındaysa lider aileler topraklarını işlemeleri, sürülerini gözetmeleri ve ev işleriyle ilgilenmeleri için kendilerine tabi olanları aynı çatı altında birleştirdiler.

Uzun süreli tabiiyet ilişkileri yeni kentlerin birçok sakinini soylu liderlere mecbur kılmıştı. Elit kesim mensupları ile yandaşları arasındaki bağ, "hami" ve "yanaşma" kavramlarıyla açıklanabilir. İdeal düzende hami yanaşmalarına koruma sunuyordu; yanaşmalar savaşta ve siyasette hamisini takip ediyor ve gerekli hallerde başka türlü hizmetler de sunabiliyorlardı. Bazı durumlarda güçlü bir aile bütün bir köyü veya büyük bir yerleşim içindeki küçük grupları kontrol edebiliyordu. Orta İtalya toplulukları bir "kabile" düzenindelerdi. Örneğin her Romalı, bir klan ya da gens'e (çoğulu *gentes, kabile*) mensuptu. Başlangıçta bir kabile, aristokratik bir soy yani soy gruplarından ve onlara bağlı yandaşlar ve yanaşmalardan oluşuyordu. Bu şekilde oluşan grupları özel bir adlandırma tertibi birbirinden ayırdı. Aynı gruptakiler kabilelerine özgü bir isimle yani *nomen* (çoğulu *nomina*) ile biliniyorlardı ve ayrıca bir ilk isim ya da şahıs ismi diyebileceğimiz bir *praenomen*'leri vardı. Bu tarz isimler yedinci yüzyıl yazıtlarında karşımıza çıkarlar; ancak bunun o dönemde ortaya çıkan yeni bir gelişme mi yoksa çoktandır devam eden bir uygulamanın ilk kez yazıya geçirilmesiyle görünür hale gelmesi mi olduğu hususu belirsizdir. Bir kentin tüm sakinleri illa bir soylu ya da soylu bir aileye bağımlı olacak diye bir kaide yoktu. Bazı kentlerde toplumun parçası olan bağımsız kitleler bulmak da gayet mümkündü. Ancak nihayetinde onlar da kabileler altında örgütlenmeye başladı ve böylece toplumun tüm üyeleri bir kabileye dahil hâle geldi.

Pek çok kişi için zengin ve güçlülere tabi olmak kaçınılmazdı. Toplumsal organizasyonlar görece zayıf olduğu için yalnızca çok sayıda silahlı adamı bulunan güçlü aileler savaşa ve türlü diğer şiddet olaylarına karşı korunma sunabilirdi. Borçlanma da insanları nihayetinde tabiliğe sürükleyen başka bir etkendi. Antik Akdeniz dünyasındaki birçok toplumda borç, borçlu ile alacaklı arasında uzun süreli bir ilişki başlatıyordu; zaten böyle bir ilişki başlatması da hedefleniyordu. Yalnızca küçük bir araziye sahip olan çiftçiler hasat kıtlığına karşı kırılgandı ve kurak yıllarda geçinmek için ihtiyaç

Figür 1.4 Adak için yapılmış bu Umbria bronz asker figürü, üzerinde yüksek ve epey çıkıntılı bir miğferle birlikte bazı piyade eşyalarıyla donanmıştır. Muhtemelen beşinci yüzyıldan kalmadır.

fazlası hasat toplamada da zorlanıyorlardı. Akdeniz havzasının yarı kurak ortamında kıtlık sebebiyle hasat ziyanı ve düşük rekolte oldukça sıradandı, bu durum devamlı savaş hâlinde daha da kötüleşebiliyordu. Pek çok kişi yardım için zengin komşularına dönüp ailelerini beslemek veya bir sonraki hasadı ekebilmek için borç almak zorunda kalıyordu. Bu şekilde gerçekleşen borçlanmanın muhtemelen asla kapatılamadığı, borçluların tüm borcu ödemeye yetecek kazanca asla erişemedikleri ve hatta zarar yıllarında ekstra yardım almaya ihtiyaç duymuş oldukları da belirtilmelidir. Sonuçta borç öyle bir ilişki yaratmıştı ki, bu kalıcı ilişkide borçlular arazilerinin ve iş güçlerinin kontrolünü kaybediyor, alacaklılarsa kendilerine tabi kişiler ve devamlı iş gücü kazanıyordu. Yunanistan ve İtalya'nın ilk kent devletlerinin çoğunda borç, toplumsal çatışmanın en önemli kaynaklarından birini oluşturuyordu.

YUNANLAR VE ETRÜSKLER

Yedinci, altıncı ve beşinci yüzyıllar, İtalya ve Sicilya'da bulunan Etrüsk ve Yunan kentleri için muhteşem çağlardı. Arkeoloji ve bazen de yazıtlar tarafından sağlanan verilere ek olarak bu toplumların tarihleri birkaç Yunan edebi metni tarafından da aydınlatılmaktadır. Hatta bunların bazıları Arkaik dönemin son dönemleriyle çağdaş olup, önemli karakterleri ve olayları tanımlayarak toplumsal ve siyasi düzene ışık tutmuşlardır. Bununla beraber tüm bu metinler bu topluluklara oldukça uzak bir mesafede yazılmıştır. Yunanların aksine Etrüsklerin sesleri pek cılızdır. Muhtemelen içlerinden bazıları kentlerinin tarihlerini ve kroniklerini yazdılar ancak bu eserlerden yalnızca birkaç ufak iz günümüze ulaşmıştır. Etruria'nın kıyı kentleri bazen daha sonraki Yunan ve Roma tarihçilerinin yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Yunanca metinlerde Etrüskler düşman, rakip, aynı zamanda zalim ve inançsız korsanlar olarak tasvir edilmişlerdir. Romalı yazarlar ise nispeten az bir düşmanlıkla ancak aynı etnomerkezci tutumdaydılar.

Figür 1.5 *Acquarossa sarayındaki bu altıncı yüzyılın ortalarından kalma terrakotta duvar süsü; en solda bo Sol plites olarak zırhlanmış iki savaşçıyı, boğası olan bir adamı ve iki sürücülü savaş arabasını alayda takip ederken resmetmektedir. Kanatlı atlar bu alayın mit dünyasına ait olduğunu göstermektedir. Boğayla birlikte olan adam Yunan kahraman Herakles, Latince Hercules (Herkül) olarak tanımlanabilir.*

Sekizinci yüzyılın sonunda, Sicilya ve güney İtalya'nın Yunan kolonilerinden bazıları kent devleti (Yunanca *polis*) formunu almaya başlamışlardı. Birçoğu önemli ölçüde güçlenerek kalabalık nüfusları ve geniş iç bölgeleri yönettiler. Tabii Yunan kentlerindeki keskin vatandaş ve vatandaş olmayan ayrımı sebebiyle bu nüfusun yalnızca bir kısmı bu kentlerin vatandaşlarıydı. Ayrıca genellikle şiddetli dahili hizipleşmelerden mustariptiler. İlk yerleşimcilerin soyundan gelenlerin oluşturduğu dar oligarşiler, uzun süre boyunca en iyi arazileri ve kamu görevlerini kontrol altında tuttular. Oligarşi yöneticileri ve vatandaşlar arasındaki çekişme ve buna ilaveten Yunan ve Yunan olmayanlar arasındaki keskin hizipleşme pek çok kentin iç dengesi istikrarsızlaştırıyordu. İç

savaşlar ile darbeler yaygındı ve bunlar silahlı yandaşlar tarafından desteklenen tek adam yönetimi anlamına gelen tiranlığın ortaya çıkmasıyla sonuçlanabiliyordu.

Altıncı yüzyılın ortasından itibaren, hâli hazırda iç problemler yaşayan bu Yunan kent devletleri daha büyük ve daha ciddi bir çatışma dönemine girmişti. İç bölgelerindeki yerel nüfusu yönetmeyi başaran güçlü kentler, diğer kentlerin topraklarına baskı kurmaya başlamıştı. Altıncı yüzyıl boyunca Sybaris, İtalya'daki en güçlü Yunan kentiydi ancak 510 yılında, iç kargaşa sebebiyle zayıfladıktan sonra, komşusu Croton tarafından mağlup edilip yıkılmıştı. Sonrasında beşinci yüzyılda, Rhegium ve Locri (ikisi de uzak batıda) Croton'un egemenliğine son vermişti. Bu yüzyılda Syracusae pek çok Yunan komşusuna başarılı bir şekilde egemen olmuştu.

Güney Etruria'daki pek çok topluluk- Caere, Tarquinii, Vulci ve Veii- geç sekizinci yüzyılda başlayarak hızlıca kent devletlerine dönüşmeye başladılar (Harita 1.2). Yedinci yüzyılın sonunda ise kuzey Etruria, Populonia, Rusellae ve Volaterrae kentlerinin yanı sıra Tiber ve Arno nehirleri vadilerinin iç kısımlarında başka kentler de oluşmaya başlamıştı. Bu kentler ortak bir dil kullanıyorlardı ve devletlerinin, toplumsal yapılarının ve dinlerinin pek çok özelliği benzerdi. Bunların yanı sıra ortak bir kimlik anlayışına da sahiplerdi. Etrüsk kent devletleri ise hiçbir zaman siyasi bir birliğe sahip olmayıp sık sık rekabet ediyor, hatta birbirlerine düşmanlık besliyorlardı.

Arkaik dönemde Etrüsk elitleri İtalya'da en etkin gruplar arasındaydılar ancak Etrüsk olmayan topluluklarla olan etkileşimlerinin mahiyeti tam anlamıyla bilinmemektedir. Etrüsk geleneklerinin, elitler ve yandaşlarının göçleriyle ve göçtükleri yerlerde daha önceden var olan topluluklara hâkimiyet kurmalarıyla yayıldığı ileri sürülmüştür. Kuzeydeki Etrüsk merkezlerinden bazıları tam olarak bu şekilde başlamış olabilir: Adriyatik Denizi'nin ismini aldığı Hatria ve altıncı yüzyılın son yıllarında büyük bir ticaret merkezi olan Spina köken bakımından birer Yunan kenti olabilir. Sonraki dönemlerde yaşamış Romalı yazarlar, Roma'nın son üç kralından ikisinin Etrüsk kökenli olduğunu düşünmüşler ve Roma'nın bazı temel kurumları ve uygulamalarının Etrüsk kökenli olduğuna inanmışlardı.

Bu doğru olsa dahi, Latium gibi bölgelerdeki kentlerin ortaya çıkışının Etrüsklere ne derecede bağlanabileceği kesin değildir. Yedinci ve altıncı yüzyıllarda önde gelen Etrüsk toplulukları İtalya'nın en zengin ve en güçlü yerleşim merkezleri arasındaydı, böyle oldukları için de ya komşuları üzerine uyguladıkları güçle doğrudan ya da diğerleri için oluşturdukları modellerle dolaylı yoldan diğerleri üzerinde açıkça bir etkileri olmuştu. Birçok uzmanın Etrüsk elitinin şüphe götürmez varlığına kanıt olarak gördükleri materyal kültür benzerliği, aslında etnik sınırları aşan ve kendi prestijlerini arttırmak için birbirlerini taklit eden birçok yerel elit tarafından paylaşılan uluslararası bir elit stilinin oluşmasından kaynaklanmış olabilir. Aynı şekilde Etrüskçe konuşanların varlığı da sadece birçok bölgede oluşum sürecini yaşayan kent devletlerinin bir süreliğine dışarıdan gelenlere açık olduğuna işaret ediyor da olabilir. Şu da dikkate alınmalıdır ki, Romalılar Etrüsk kökenli ilk Roma kralı ve aynı zamanda ikincisinin de babası olan Lucius Tarquinius Priscus'un Tarquinii'den Roma'ya bir fatih olarak değil bir göçmen olarak geldiğini düşünüyorlardı.

ROMA'NIN DOĞUŞU

Roma, Tiber nehrine bakan bir tepe grubu üzerinde yer almaktaydı (Harita 1.3). Konu-

Harita 1.2 *Kuzey İtalya*

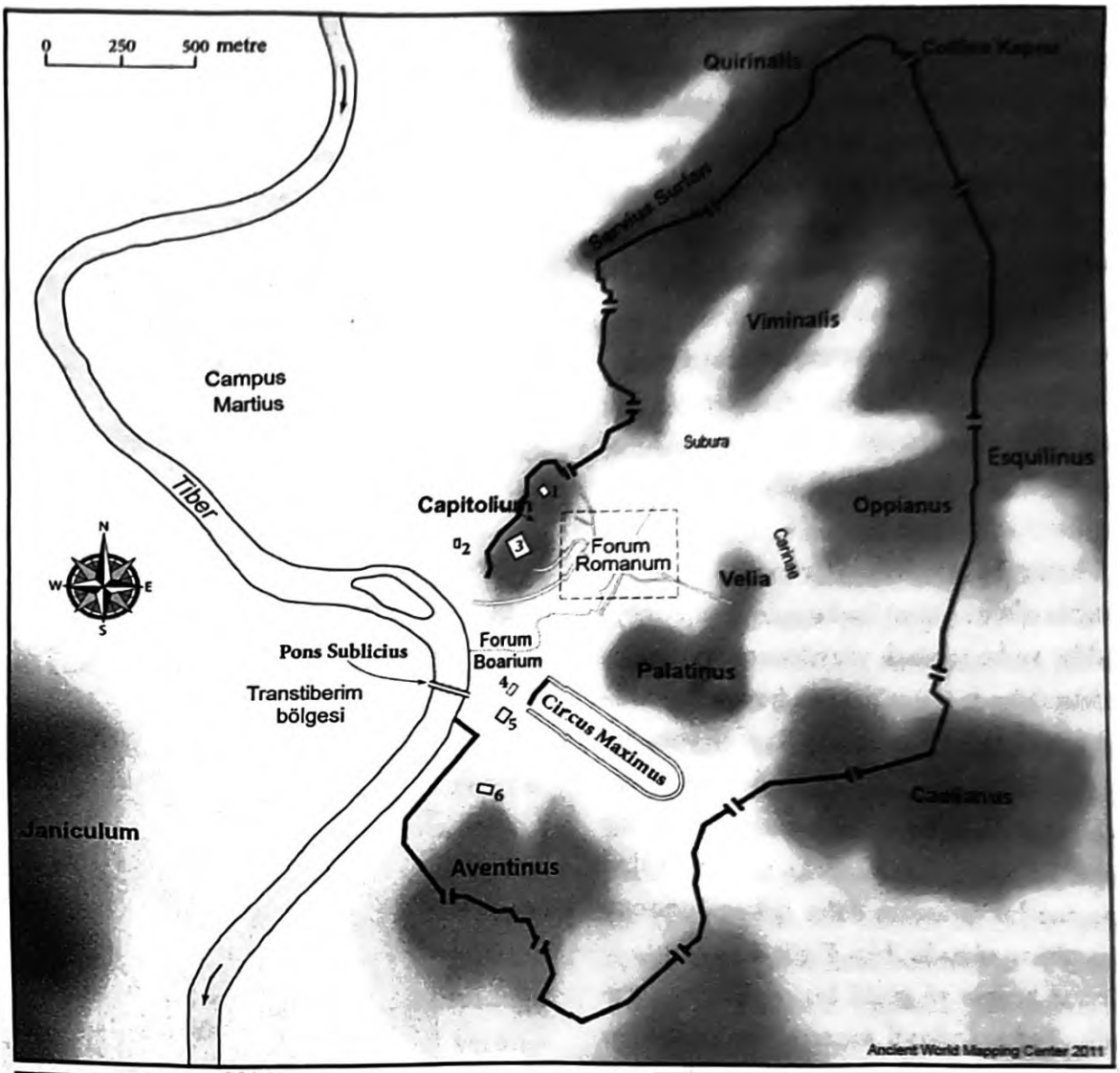
mu avantajlıydı: su boldu ve savunması kolaydı. Orta İtalya'daki en önemli yollardan ikisi bu mevkiden geçiyordu: biri Tiber ağzında nehrin kıyılarından iç bölgeye doğru uzanan tuz sahasından geçiyordu, diğeriyse Etruria'dan Campania'ya uzanan bir kıyı yoluydu ve Roma bu yol üzerinde Tiber'in denize en yakın mesafedeki geçiş noktasıydı. Sulak vadi boyunca akan küçük bir akarsu, Roma'nın erken döneminde özellikle önemli olan üç tepeyi ayırıyordu: Capitolinus, Palatinus ve Velia. Yedinci ve altıncı yüzyıllarda kuruduğunda bu vadi *Forum Romanum* (Roma Meydanı), yani şehrin siyasi ve dini merkezi olacaktı. Akarsuyun süzüldüğü ve Forum vadisinin nehirle birleştiği Tiber kıyılarının kenarında yer alan küçük bir ova Tiber geçidine çıkıyordu, bu ova ise Roma kentinin başlıca pazarı ve limanı olan *Forum Boarium* olacaktı.

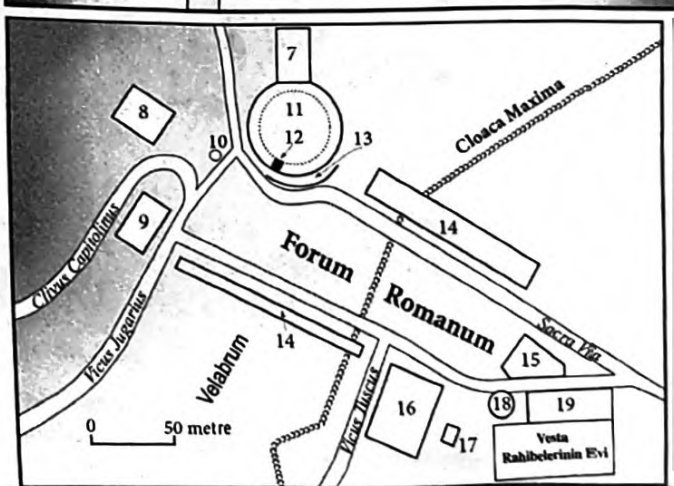
Buradaki tepelerde ve vadilerde Roma kent olmadan yüzyıllar önce yerleşim mevcuttu. Bulgular tepelerde ve muhtemelen tepelerin arasında kalan vadiler ile nehir kenarındaki ovada da birçok küçük baraka kümesinin varlığına işaret eder. Bu küçük köylerden bazıları mezarlıkları ortak kullanıyordu ancak tepedeki tüm köyleri birbirine bağlayan ortak bir kimlik duygusu yok gibi görünmektedir. Erken Roma çoğundan daha yoğun nüfuslu olsa bile diğer Latin merkezlerinden pek az farklıydı. MÖ 800'den sonra daha büyük ve daha iyi yapılandırılmış bir topluluğun oluştuğuna dair işaretler karşımıza çıkıyor. Bu dönemde definler yerleşim alanının uç sınırlarındaki nispeten büyük birkaç mezarlıkta yoğunlaşıyorken her biri birkaç köy tarafından paylaşılan dağınık mezarlıklar artık kullanım dışı kalmaya başlamıştı.

Romalılar yedinci yüzyılın ortasından itibaren tepeleri ayıran vadiyi, kentin medeni ve dini merkezi olan Forum Romanum'a dönüştürmeye başladılar. Çoğu kısmı sulak ve sele yatkın olan bu vadi, daha öncesinde içerisinde yalnızca birkaç baraka kümesi ve bazı mezarlar bulunduruyordu. Yeni yapılandırmanın 650 yılı civarında başlayan ilk aşaması, vadinin bir kısmını Romalıların toplumsal etkinlikler için toplanabileceği bir alana dönüştürmüştü; bu amaçla barakalar temizlenmiş, vadinin en alt kısımları kurutulup doldurulmuş ve buraya dövülmüş toprağın kaba yüzeyi serilmişti. Bir çeyrek asır sonraysa bu zemin yenilenmiş ve daha fazla bataklık alanı içine alacak şekilde genişletilmişti. Böylece Forum, kentteki büyük halk meclisleri ve seremonileri için ana mekân görevi görmüştü.

Kentin siyasi merkezi olarak Forum, aynı zamanda Roma'nın en önde gelen yapı sahası olmuştu. Yedinci yüzyılın sonuna doğru köşesine *Regia* (bkz. aşağıda, 'Kralların Egemenliğinde Siyaset ve Toplum' bölümü) inşa edildi. O yüzyılın sonunda inşaatçılar daha sonradan *Comitium* olarak bilinen başka bir kamu alanı ve onun yanına da sonraki *Curia Hostilia* ile özdeşleştirilebilmesi muhtemel olan büyük bir taş yapı inşa ettiler. Comitium ve Curia Hostilia'nın başlangıçta nasıl kullanıldıkları kesin olarak bilinmemektedir. Sonraki dönemlerde (ve belki de başlangıçta da) Roma devletinin işleyişinde oldukça mühim bir yere sahiplerdi. Comitium, yetkililerin vatandaşları oy vermeleri, hukuki davaları dinlemeleri ve önemli kamu kararlarını vermeleri (veya bilgilendirilmeleri) için çağırdıkları kutsal bir alandı. Curia Hostilia ise senato olarak bilinen yaşlılar meclisi için toplanma yeri olarak hizmet veriyordu. Beşinci yüzyılın başlarında, Forum'un güney tarafına Saturnus, Castor ve Pollux'a adanan tapınaklar kurulmuştu.

Forum Romanum'a ek olarak, Roma'nın medeni ve dini hayatının önemli diğer iki büyük merkezi olan Forum Boarium ve Capito-

1. Iuno Moneta tapınağı
2. Apollo Medicus tapınağı
3. Iupiter Optimus Maximus tapınağı
4. Ara Maxima
5. Ceres tapınağı
6. Aventinus Diana'sı tapınağı
7. Curia Hostilia
8. Concordia tapınağı
9. Saturnus tapınağı
10. Mundus
11. Comitium
12. Vulcanus mabedi
13. Rostra
14. Tabernae
15. Regia
16. Castor ve Pollux tapınağı
17. Iuturna çeşmesi
18. Vesta tapınağı
19. Domus Publica

Harita 1.3 Erken Cumhuriyet Döneminde Roma (MÖ 300 öncesi)

lium, daha büyük ve daha ayrıntılı yapılarla donatılmaya başlanmıştı. Yedinci yüzyılın sonunda inşaatçılar ovanın Tiber kıyıları kısmında yer alan barakaları temizlemiş ve burada kutsal bir alan kurmuşlardı. Bu kutsal alan yüksek ihtimalle bir sunak da içeriyordu. Buradaki (muhtemelen Fortuna'ya adanmış olan) ilk tapınak, altıncı yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa edilmişti ve bir nesil sonra yeniden inşa edilerek terrakotta duvar süslemeleri ve Yunan kahraman Herakles ile Tanrıça Athena'nın heykelleri kullanılarak dekore edilmişti. Romalılar Capitolium tepesinde, En İyi ve En Yüce Iupiter'in (Jupiter Optimus Maximus) tapınağını altıncı yüzyıl başlarında inşa etmeye başladılar ve bu tapınak yüzyılın sonuna doğru tamamlandığında İtalya'daki en büyük tapınaklardan biri olmuştu. Sonrasında Romalı yazarlar tapınağın yakınlardaki Veii kentinden bir sanatçının elinden çıkan heykellerle süslendiğini öne sürdüler, bu sanatçının oradaki tapınaklardan en azından bir tanesinin daha dekorasyonunu yapmış olması olasıdır (bkz. Figür 1.6).

Kentte zengin ve güçlü bir soylu sınıfı yaşıyordu. Yedinci yüzyıl mezarlarına gömülen eşyalar, statülerini büyük çapta sergileyecek kaynakları harcayabilen aristoktratik ailelerin varlığına işaret etmektedir. Zengin Romalılar ayrıca kendi kişisel kullanımları için de yapılar inşa etmişlerdi. 625'e gelindiğinde taştan evler ve kiremitli çatılar, Velia'daki bazı barakaların yerini almışlardı. Altıncı yüzyılın sonuna gelindiğindeyse yerleşimler tepelerin büyük kısmına yayılarak Roma'yı İtalya'nın en büyük kentlerinden biri hâline getirmişti.

ROMALILAR VE ERKEN TARİHLERİ

Arkaik yazıtların kısa, bölük pörçük metinlerinden ve arkeolojiden elde edilen bulgulara, nihayetinde Roma'daki verimli tarih yazıcılığı geleneği tarafından verilen bilgiler de ilave katkı sağlamıştır. Bu gelenek, Roma'nın doğuşuna dair mitlerle, bir zamanlar yaşamış olabilecek mühim kişilerin başarılarının aktarıldığı detaylı hikâyeleri birleştirdi.

Tablo 1.1. Varro'ya göre Roma Krallarının Tarihleri
Romulus, 753-715
Numa Pompilius, 715-673
Tullus Hostilius, 673-642
Ancus Marcius, 642-617
Lucius Tarquinius Priscus (I.Tarquinius), 616-579
Servius Tullius, 578-535
Lucius Tarquinius Superbus (II.Tarquinius), 534-510

Bu geleneğe göre Roma, efsanevi kent Alba Longa'nın hükümdar ailesindeki bir çatışma neticesinde kurulmuştu. Kral Numitor, kendi kızı Rhea Silvia'yı Tanrıça Vesta'nın bir rahibesi (Vesta bakiresi) olmaya zorlayan kardeşi Amulius tarafından tahttan indirilmişti. Yine de tanrı Mars, Rhea Silvia'nın hamile kalmasını sağlamıştı ve ikiz oğulları Romulus ile Remus dünyaya gelmişti. Amulius onların Tiber nehrine atılıp boğdurulmasını emretmiş ancak içine kondukları sepet Palatinus tepesinin dibinde kıyıya vurmuştu. Orada dişi bir kurt onları emzirmiş ve sonrasında bir çoban onları kurtarmıştı. Yetişkinliğe erişince Amulius'u tahttan indirip Numitor'u yeniden tahta çıkarmışlar ve hayatlarının kurtulduğu yerde yeni bir kent kurmaya karar vermişlerdi. Ancak sonrasında kardeşler kavgaya tutuşmuş ve Remus ölmüştü, böylece Romulus, Roma'nın tek kurucusu (Kaynak 1.1) ve (Romalı tarihçilerin inandığına göre) aynı zamanda ilk yedi kralın ilki olmuştu.

Romulus, kenti ve kentin en önemli siyasi kurumlarını kurmuştu (Tablo 1.1). Yerine geçen Numa Pompilius ise Roma'nın dini hayatını düzene sokmuştu. Sonrasında gelen krallar tapınaklar inşa ettiler, daha çok kurum tesis ettiler ve öncekiler gibi Roma'nın komşularıyla savaştılar. Altıncı kral Servius Tullius adeta kentin ikinci kurucusuydu. Roma'nın son kralı Tarquinius Superbus'un hükümdarlığından bahseden anlatılar, kendisinin düşüşünü ve monarşinin bitişini haklı sebeplere dayandırırlar. Romalı tarihçilerin Romulus'un kenti kuruşu için verdiği tarihler ise oldukça farklıdır. Marcus Terentius Varro (MÖ 116-27) 753'te karar kılmıştır ve sonrasında genellikle bu tarih referans alınmıştır.

Bu hikâyelerin güvenilirliği çok düşüktür. Yazarlar anlattıkları olayları bu olaylar gerçekleştikten yüzyıllar sonrasında yazdılar, yazdıklarıysa anakronizm ve hamasî mitlerle doluydu, kenti pek çok temel husus bakımından sanki hiç değişmemiş gibi kabul etmekle birlikte kentin tarihini genellikle komşularının ve müttefiklerinin kentin gelişimindeki etkisini azaltacak ya da yok sayacak şekilde sundular. Romalılara tarih yazmayı öğretense Yunanlardı. Yunan ve Romalı tarihçiler kendi aralarında bu işin nasıl ve neden yapılması gerektiğine dair fikir üretmeye başladılar. Düzgün tarih anlatıları kişinin kentini yüceltmeli ve aynı zamanda okuyucusunu eğlendirip eğitmeliydi. Bu yüzden tarihçiler, pek çok renkli detaylarla dolu betimleyici ve dramatik hikâyeler yazdılar. Eğitmek hususundaysa lider kişilere, onların karşılaştıkları durumlara ve eylemlerinin kentleri üzerindeki etkilerine odaklandılar. Böyle anlatıların, iyi vatandaşlara tatbik edecekleri ya da yapmaktan kaçınacakları eylemlere dair hatırda kalıcı örnekler sunacağı ümit ediliyordu.

Erken Roma'nın bu tarih yazıcılığı geleneğine dair bilgilerimiz özellikle Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43) ve Livius gibi (Titus Livius, MÖ 59-MS 17) iki Romalı yazarın yanı sıra, Sicilyalı Diodoros (MÖ 1. yüzyılın ortası yahut sonları), Halikarnassoslu Dionysios (MÖ 1. yüzyıl sonu), Plutarkhos (d. MS 50 öncesi- ö. 120 sonrası) ve Cassius Dio (MS d. 2. yüzyıl sonu ve ö. 3. yüzyıl başı) gibi Yunan yazarlardan gelmektedir.

KAYNAK 1.1: *Roma'nın erken tarihini aktarırken hem Romalı tarihçiler hem de (sonrasındaki) Yunan tarihçiler genellikle kentin ilk liderlerini, sonradan yetkililer için tipik olan uygulamaları ilk başlatan ve uygulayan kişiler olarak hayal ettiler. Plutarkhos burada Romulus'u, sonradan Roma'nın kendi kolonilerini kuran kurucuların kullanacakları yöntemlere başvurarak Roma'yı kuruyormuş gibi anlatır (bkz. İkinci Bölüm).*

Romulus, Remus'u ona hizmet eden kişilerle birlikte Remonia'da defnetti. Sonrasında Etruria'dan, ona dini bir ayin içerisindeymiş gibi her şeyi öğreten, kutsal âdetler ve yazılar konusunda uzman kişileri çağırdıktan sonra kentini kurmaya başladı. Artık *Comitium* olarak adlandırılan yerin etrafında bir siper kazıldı ve hem doğanın verdiği hem de geleneklere göre iyi olduğu düşünülen her meyvenin ilk mahsullerinden yerleştirildi. En sonunda ise her bir fert kendi memleket toprağından az bir parça getirip içine attı ve bunlar içerdekilerle karıştı. Bu siperi, göğü adlandırdıkları şekilde *mundus* olarak adlandırdılar. Sonrasında kentin sınırlarını bu meram etrafındaki bir çember olarak belirlediler. Kurucu, bronz saban demirini sabanın üzerine koyup bir boğa ile ineği ona bağladıktan sonra, sınır çizgileri üzerinde derin bir iz açtı. Bu esnada arkadan onu takip edenler, sabanın havaya kaldırdığı toprağın tamamını dışarıda kalmayacak şekilde kentin içine aldılar. Bu hatla beraber aynı zamanda şehir surunun güzergâhını da belirlediler ve oraya kısaca *pomerium*, bir diğer deyişle "duvarın arkası" (*post murum*) dendi. Kapı koymak istedikleri yerde de sabanı kaldırdılar ve boşluk bıraktılar. İşte bu sebepten kapılar haricinde tüm duvarı kutsal olarak görürler. (*Romulus'un Hayatı 11*)

KRALLARIN EGEMENLİĞİNDE SİYASET VE TOPLUM

Roma'da bir zamanlar şüphesiz krallar hüküm sürmüştü. Kralın Latince'si *Rex*, iki adet altıncı yüzyıl metninin fragmanlarında karşımıza çıkmaktadır. Krallık Roma'da, kralın siyasi ve askeri güçleri kaybolduktan sonra dini işlevlerini devam ettiren bir rahiplik makamı formunda (*rex sacrorum*) uzun süre devam etmişti. Roma, bir krala sahip tek İtalyan kenti değildi ancak monarşinin ne kadar yaygın olduğu hiç belli değildir. Roma'nın tarihçilerine göre onların krallıkları babadan oğula geçen cinsten değildi, bu yüzden her kral hükmetmeyi hak ettiğini kanıtlamak zorundaydı. Şurası da unutulmamalıdır ki, yedi krala dair geleneksel listede bir baba ve oğlunun hüküm sürdüklerine dair tek bir örnek vardır ve bu örnekte bile ikisinin arasına bir başkasının hükümdarlığı girmiştir.

Sonraki dönemlerde yaşayan Romalılar krallarını savaşta liderlik, tapınakların ve diğer kamu binalarının yaptırılması, dini ritüellerin gerçekleştirilmesi ve hukuki meselelerin karara bağlanması gibi görevlerle ilişkilendirdiler. Anlatılanlara göre, bu erken dönemdeki hükümdarlar çevredeki kentlerin ve köylerin pek çoğunu bozguna uğratarak buralarda ikamet edenlerin bazılarını Roma'ya taşınmaya zorlarken bazılarının da kentsel bir yaşamın mevcut olmayacağı küçük kırsal merkezlerden öteye gitmeyecek bu yerlerde kalmalarına müsaade ettiler. Arkeologlar Roma yakınlarındaki bu kentlerin kalıntılarını buldular,

bunlardan bir kısmı yedinci yüzyılda zengin ve güçlüyken altıncı yüzyıla gelindiğinde tahkim edilmiş kasabalar olmaktan öteye geçememişlerdi. Romalılar sonraki dönemlerde düzenli olarak yüzyıllar önceki topraklarının sınırlarını anan ritüeller gerçekleştirdiler. Hatırasını canlı tuttukları bu Roma kentinin toprakları yalnızca 75 mil kareydi (190 km²) ve hudutları hiçbir tarafta kent merkezinden 5 mil (8 km) öteye uzanmıyordu. Altıncı yüzyılın sonundaysa Roma toprakları muhtemelen yaklaşık 300 mil kareyi (780 km²) bulmuş ve nüfus da 35.000'e kadar yükselmişti.

Forum Romanum'un etrafındaki alan, Roma tarihçilerinin sonradan krallık dönemiyle bağlantılandırdığı etkinlik ve ritüellerle ilişkili pek çok yer içermekteydi. 625 civarında, merkez avluyu çevreleyen küçük odalardan mürekkep Regia inşa edilmişti ve buranın belirgin bir dini işlevi vardı. Altıncı yüzyılda Regia; muhtemelen kentin kutsal ocağını içeren Vesta tapınağını, *domus publica*'yı, sonrasında önemli bir rahip grubunun liderinin evini ve yüksek ihtimalle altıncı yüzyıl krallarının ikametgâhını içeren daha geniş bir kompleksin bir bölümünü oluşturmaktaydı.

Aristokrasinin de kentte siyasi, dini ve askeri rolleri vardı. Sonraki Romalı tarihçiler kentin aristokratik ailelerinin liderlerinin, senato olarak bilinen yaşlılar meclisinde toplandıklarını ve kralları seçtiklerini, onların kanun yapmasına yardımcı olduklarını ve bazen de kralların kararlarına muhalefet ettiklerini anlatır. Aristokratik meclisler kent devletleri dünyasında yaygındı. Krallar gibi Roma elitinin mühim şahısları da dini rollere sahiplerdi. Daha sonra Romalılar bazı aristokratik ailelerin özellikle tanrılarla yakın ilişki içerisinde olduklarına inandılar ve zaman içerisinde önde gelen aileler en önemli dini makamları tekelleştirmeye başladılar.

Orta İtalya'nın diğer kentleri gibi Roma da yedinci, altıncı ve erken beşinci yüzyıl boyunca soylu ailelerin göçlerine şahit olmuştu. Bazı aristokratlar ve hizmetindekiler kentten kente taşınarak eski kentte bıraktıkları konumları yeni yerlerinde elde etmişlerdi. Baba Tarquinius'un Roma'ya Etrüsk kenti Tarquinii'den taşındığı düşünülmekteydi. 500 yılı civarı, yüzyıllar sonra Roma'da imparatorlar çıkaracak aristokratik Claudii sülalesi, siyasi bir takım terslikler yaşadıktan sonra kuzeydoğudaki anavatanı olan Sabinum'u bırakarak peşinde kendisine bağlı büyük bir kitleyle beraber kente gelmişti. Altıncı ve erken beşinci yüzyılda şahıslarına bağlı ordularına liderlik eden bazıları, özellikle orta İtalya'nın tarihinde mühim bir yer edindiler. Kimisi kendi kentlerini yönetirken kimisi evden uzakta zenginlik ve güç arayışındaydı. Sonraki dönemin Romalıları, kralların önde gelen ailelerden ve halktan onay alarak hüküm sürmüş olduklarına inanmayı tercih ettiler. Ancak gerçekte, güçlü bireylerin ve onların takipçilerinin yeni bir kente girmesi işgale eşdeğer de olabilir.

Kemale ermiş bir kent devletinin ana özelliklerinden birisi; vatandaşlarının siyaset, din ve savaştaki rollerini yerine getirmek için toplu olarak örgütlenmiş oluşudur. Roma'da yetişkin erkek vatandaşlar topluluğu *populus Romanus* olarak bilinmekteydi. Belirsiz bir noktada bu topluluk makam sahiplerini ve onların politikalarını onama yetkisini elde etti ve bu uygulama en nihayetinde oy verme usulüyle resmiyet kazandı. Roma nüfusunun çoğunluğu kentin kurumlarına *curiae* (tekili *curia*) olarak bilinen aracı gruplar sayesinde entegre edilmişlerdi. Sayısının otuz olduğu söylenen bu curiae grupları bir araya gelerek üç kabile oluşturmuşlardı. Kabileler Ro-

ma'nın siyasi ve askeri düzeninde önemli bir role sahipti. Kent savaşa girdiğinde krala ve güçlü soylu bireylere bağlı olanların yanı sıra bir tür umumi askere alımla oluşan) ordu kabileler tarafından organize ediliyor, her biri kendi süvari ve piyade birliğini getiriyordu. Aristokratik aileler muhtemelen tıpkı *curia*lara olduğu gibi kabilenin askeri birliklerine de liderlik ediyorlardı.

Altıncı yüzyıl esnasında yapılan bir reform, bu kabile ve *curia* yapısını tamamen ortadan kaldırmadan değişikliğe uğratmıştı. İddialara göre altıncı kral Servius Tullius nüfusu örgütleyip sınıflandırmanın yeni usullerini oluşturmuştu (sonraki dönemlerde kentin merkezi kurumlarından biri olacak *census*'un başlangıç dönemi (bkz. 2. Bölüm). Yeni düzenlemenin temelinde Romalı yetişkin erkeklerin, akrabalıklardan ziyade zenginliklerine ve ikametine göre düzenli olarak listelenmesi yer alıyordu. Kent devleti dünyasında vatandaşlar orduya hizmet ederken kendi silahlarını ve zırhlarını teçhiz ediyorlardı. Aristokratların kendilerini bu şekilde donatabilmek için kaynaklara sahip olduğu aşikârdır ve muhtemelen takipçilerine de silah ve zırh temin etmişlerdir. Tullius'un census'u, Romalıları askerlik hizmeti için kendini teçhiz edebilenler (*classis*, "celp edilenler) ve edemeyenler (*infra classem*, "celplilerin altındakiler") olarak ayırıyordu. *Classis* grubundaki vatandaşlar ayrıca *centuriae* (tekil olarak *centuria*) olarak bilinen gruplara ayrılıyordu. *Centuria* kavramı tam manasıyla yüz adamdan oluşan bir grup anlamına gelmektedir fakat sonraki dönemlerde, centuria'nın sayısı bu standarttan çok daha farklılaşabilmiştir.

Centuriaları oluşturan birimler de aynı şekilde Roma ordusunun savaş alanındaki düzeninde öncelikli bir pozisyona sahiplerdi. Komutanlar toplantılara vatandaşları çağırıyor ve hizmet edebilecek durumda olanları asker olarak seçerek ordularını oluşturuyorlardı. Bu şekilde toplanan kuvvete *lejyon* (*legio*; çoğulu *legiones*) denilirdi, bu isim bir seçim sürecinden türemiştir - *legere* fiili "toplamak" ya da "seçmek" anlamlarına gelmektedir. Kralların hükümdarlığı altında her yıl için seçilen lejyon, kentin ordusu olurdu. Sonraki yüzyıllarda bu terim, o yıl için görevde olan komutanlardan birinin altındaki birkaç bin kişiden oluşan birliği ifade etmeye başladı (Bkz. 2. Bölüm). Tespit edebildiğimiz en erken dönemden beri bir lejyon daima altmış centuria'ya bölünürdü. Ancak Census'un *centuria*ları, lejyon *centuria*ları ile aynı şey değildi. Sonrasında *census centuria*larının vatandaş meclislerinden birinde oy veren birimleri teşkil ettiği kesindir (bkz.2. bölüm) ve bu husus centuria'nın asıl işlevi olabilir; yani bu "centuria meclisi" başından beri esasen silahlı yurttaşları temsil edegelmiştir.

İlk Census'larda bu uygulamaya muhtemelen yer verilmese de, yurttaşlar çok geçmeden üyeleri belirli topraklarda ikamet eden kabilelere kaydedilmişlerdi. Servius Tullius'un kenti burada ikamet edenlere göre dört "kent" kabilesine böldüğü ve bu sayının hiçbir zaman arttırılmadığı ifade edilmiştir. Aynı zamanlarda ya da kısa süre sonrasında kırsal kesim sakinleri için "kırsal" kabileler de eklenmiş ve bu kabilelerin sayısı Roma toprakları genişledikçe büyümüştü. Tullius'un meydana getirdiği bu kabileler, efsanevi üç kabilenin ortadan kaldırılmasını gerektirmemiş ve bu kabileler eski birtakım işlevlerini yerine getirmeye devam etmişlerdi. Sonuç olarak, Romalı vatandaşlar artık iki farklı kabile sisteminin içerisindeki iki ayrı kabileye aittiler. Zamanla yeni kabileler eskilerden çok daha önemli olmuşlardı ve onlardan birine ait olmak vatandaşlığın bir göstergesi hâline gelmişti.

Figür 1.7 *1960'larda İtalyan arkeologlar tarafından, Roma'nın güneyinden çok da uzak olmayan bir Latin şehri Lavinium'un duvarlarının hemen dışında, on üç anıtsal taş sunağın dizili olduğu bir açık hava kutsal alanı [a] keşfedildi. Hiçbiri aynı anda kullanılmayan sunakların altıncı ve dördüncü yüzyıllar arasındaki farklı zaman dilimlerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kutsal alanın kullanımıysa üçüncü yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Farklı Latin kentlerinin her birinin bir sunak yaptırmış ve burada Penates'e kurban sunmuş olması muhtemeldir. Yine kent duvarlarının hemen dışındaki tanrıça Minerva tapınağı 500 yılı civarı inşa edilmişti. Belli ki tapınak üçüncü yüzyılda temizlenmiş ve yeniden şekillendirilmişti. Yüzden fazla terrakotla heykel buraya adak olarak yerleştirilmişti. Yukarıda gösterilen heykel [b] tapınakta bulundu ve Minerva'yı bir zırhla temsil etmekte olan bu 2 metre uzunluğundaki heykel muhtemelen tapınağın ilk kült heykeliydi.*

ROMA VE LATİNLER

Latium'un kentlerini ortak bir kimlik birbirine bağlıyordu. Çok sonraları Romalı yazarlar, tüm Latinlerin atasının, Yunan kuşatmasına yenik düşen Troia (Troya'dan) kaçmış Troialı bir soylu olan Aeneas olduğunu iddia ettiler. Aeneas pek çok maceradan sonra, Latium'da geleceğin Lavinium kentinin yakınlarında karaya çıkarak burada kendi yanındakilerden ve bölgenin yerlilerinden yeni bir halk oluşturmuştu (Fig. 1.7a, b). Oğlu, Latium'u yönetecek ve diğer Latin kentlerini kuracak kralların oturacağı Alba Longa'yı kurmuştu. Hikâye elbette tarihi olayları betimlemez: Latinler Troialı değillerdi ve Alba Longa muhtemelen hiçbir zaman bir kent olarak ve kralların güçlü hanedanlarının ikamet ettiği bir yer olarak var olmamıştı. Yine de hikâye belirli bir amaca hizmet etmektedir: Latium kentleri arasında apaçık bağı göstermekte ve ayrıca onları Yunan hikâyelerinde, şiirlerinde, Homeros'un *İlyada* (Ilias) ve *Odysseia* destanlarında anılan, Yunan kültüründe merkezi bir yere sahip en önemli olaylardan birine göbekten bağlamaktadır. Ayrıca Latium'un sakinleri gerçekten pek çok ortak yöne sahipti. Hepsi Latin sıfatını (*nomen Latinum*) kullanıyor ve Latin dilinin farklı ağızlarını konuşuyorlardı. MÖ 1000 yılı civarındaki "Latial kültürü"nün başlangıcından itibaren ortak bir materyal kültüre de sahip olmuşlardı.

Latium'daki ayrık topluluklara baskın gelen ortak kimlik inancı, dini ritüellerde açıkça kendini gösteriyordu. Bu topluluklar, belli festivallerde toplumsal ritüelleri gerçekleştirmek için bir araya geliyorlardı. Iupiter Latiaris (Latinlerin büyük festivalinin Iupiteri) onuruna yapılan Latin Festivali veya bir başka deyişle *Latiar*, bunlardan en mühim olanıydı. Latinlerin ortak kimlik anlayışı başka şekillerde de ifade bulmuştu. Yunan dünyasında, ideal kent devleti veya *polis* kapalı bir topluluktu; pek az yabancı vatandaş olabiliyor, vatandaş olmayanlarla evlilik teşvik edilmiyor ve toprak sahibi olma hakkı yalnızca vatandaşlara veriliyordu. Latin kentleri ise daha az kapalıydı- en azından diğer Latinler arasında. Sonraki dönemlerde tüm Latinler, herhangi bir Latin kentinin vatandaşıyla yasal bir evlilik gerçekleştirmelerine izin veren bir hak olan *conubium* hakkına sahip oldular (evlilikten doğan çocuk babanın vatandaşlık statüsünü kazanırken evlilik dışı doğan çocuklar annesinin statüsünü kazanıyordu). Aynı şekilde *commercium* hakkı, Latinlerin herhangi bir Latin kentinde toprak sahibi olmasına ve vatandaşlarla yasal olarak kabul gören anlaşmalar yapmasına izin veriyordu. İlaveten tüm Latinler yalnızca göç edip ikametini değiştirerek başka bir Latin kentinde vatandaşlık edinme hakkına sahip oluyordu. Bu haklar en geç dördüncü yüzyılda resmiyete döküldü ancak belirli usullerde çok daha öncesine dayanmış olması muhtemeldir.

Latinler tüm bu paylaşıma rağmen siyasi olarak birlik değillerdi. Toplulukları birbirine karşı savaş açıyor, en büyükleri ve güçlüleri, zayıfların zararı pahasına üstünlük için çatışıyorlardı. Böylelikle kentler savaşla büyümüştü, sonraları Latin topluluklarını birleştirecek olan siyasi yapılar, önce birkaç kentin hüküm sürmesinden ve en sonundaysa yalnızca birinin, Roma'nın liderliğinden kaynaklanmıştı. Sonraki dönemlerin Romalı yazarları kendi kentlerinin, kralların hükümdarlığında diğer Latinlere liderlik ettiğini düşündüler. Roma'nın gücünün boyutu tam anlamıyla bilinmese de, bu iddia bir bakıma doğrudur. Roma ve Kuzey Afrika kenti Kartaca arasında 500 yılı civarı yapılan antlaşmanın maddeleri, Roma'nın Latin toplulukların lideri olma iddiasını, ayrıca yönetimine bazı Latin kentleri tarafından direnildiği ve karşı çıkıldığını da açıkça göstermektedir.

OKUMA ÖNERİLERİ

Grandazzi, Alexandre. 1997. *The Foundations of Rome: Myth & History*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Smith, Christopher J. 1996. *Early Rome and Latium: Economy and Society c.1000-500 B.C* Oxford: Oxford University Press

Smith, Christopher J. 2006. *The Roman Clan: The Gens from Ancient Ideology to Modern Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Spivey, Nigel. 1997. *Etruscan Art*. London: Thames and Hudson. Bu çalışma başlığın işaret ettiğinden çok daha kapsamlıdır. Orta İtalya çevresinde sanatı ve sanatın toplumsal bağlamdaki yerini incelemektedir.

2

ROMA'DA CUMHURİYET DÖNEMİ VE İTALYA'NIN FETHİ

Roma, altıncı yüzyılda İtalya'nın en büyük ve en zengin kentlerinden biriydi. Yüzyılın sonundaysa Roma ve komşularının birçoğu büyük bir kargaşa dönemine girmişlerdi. Bu dönem Roma'nın kendi yönetiminde önemli bir değişiklikle, monarşinin bitişi ve Roma Cumhuriyetinin başlangıcıyla kesişmişti.

ERKEN CUMHURİYET

Roma'nın monarşisi, İtalya'nın pek çok kentini derinden etkileyen ve yıllar süren bir çatışmanın ortasında sonlanmıştı. Roma tarihçileri sonraları son kral Tarquinius Superbus'un

sürgün edilmesini anlatırken, onun düşüşünü haklı sebeplere dayandırdılar ve onu geleneksel tiran kılığında tasvir ederek böyle bir adama ve ailesine uygun düşecek ayrıntılar sundular. Hikâyenin merkezinde oğlu Sextus Tarquinius'un, Lucius Tarquinius Collatinus'un karısı Lucretia'ya tecavüzü ve hemen ardından Lucretia'nın intiharı yer almaktadır. Bize anlatılana göre bu ve diğer suçları yüzünden Roma elitinden önemli kişiler, özellikle de Lucius Junius Brutus, Collatinus ve Publius Valerius Publicola (veya Poplicola) kenti ele geçirmek ve cumhuriyet idaresini başlatmak için kralın yokluğunu fırsat bilmişlerdi. Sonraki dönemde Romalılar, monarşinin sonunun Cumhuriyetin önemli siyasi kurumlarının oluşumunu etkilediğine inanmışlardı ancak bu geçiş kesinlikle çok keskin ve belirgin bir biçimde gerçekleşmemişti. Güçlü liderlerin hâlâ silahlı adamları vardı ve dönemin insanları için yeni bir kralın ortaya çıkıp çıkmayacağı hususu muhtemelen belirsizliğini koruyan bir soru olmayı sürdürüyor olabilirdi.

Roma cumhuriyetinde kralın yerini memurlar almıştı. Memurluklar, yönetim erkini zengin ve güçlüler arasında daha geniş bir şekilde paylaştırmıştı, pek çok kentin sonraları krallarını kovması da belki bu yüzdendir. Kralların yerini çoğu örnekte seçimle iş başına gelen memurlara bırakması, pek çok İtalya kentinin aristokratik ailelerinin, tek adam yönetimine aslında hiçbir zaman ısınamadıklarının bir göstergesi de olabilir. En azından sonraki dönemlerde monarşiye ve tiranlığa direnmek, ideolojilerinin temel ilkesi olacaktı. Roma nihayetinde her biri kendi görev ve sorumlulukları olan makamlardan oluşan bir memuriyetler hiyerarşisine kavuşacaktı. Her makam yıllıktı; yani makam sahipleri yalnızca bir yıl görev yapıyordu ve makamlar paylaşmalıydı; bir makamın yetkilerini birden fazla kişi aynı anda paylaşıyordu ve böylece biri diğerinin uygunsuz eylemlerde bulunup bulunmadığını denetleyebiliyordu. Sonraki yıllarda görevde sınırlı süre ve makam paylaşımı, özgürlüğün temel dayanağı olarak görülmeye başlanmıştı ve bu belki de erken tarihlerden itibaren doğruydu.

Beşinci yüzyılın büyük bir bölümü boyunca Roma'nın makamlarında ve onları çevreleyen kurallarda birtakım dengesizlikler yaşanmış ve yeni denemelere gidilmişti. Sonraki dönemin Romalı tarihçileri, Cumhuriyeti yıllık seçilen iki consul ile özdeşleştirmişse de (bkz. aşağıda), consullük makamının üstünlüğü dördüncü yüzyıla kadar sağlama alınmamıştı. Beşinci yüzyılın ikinci yarısı ve erken dördüncü yüzyılda, Romalılar consul yetkilerine haiz askeri komutanlar seçtiler (*tribuni militum consulari potestate*). İlk başta bu komutanlar üç veya dörtlü gruplar hâlinde hizmet verdiler ancak sonraları çoğu senelerde altışar kişi seçilmişti. Sonraki dönemin Romalı tarihçileri consul yetkisindeki komutanların güç ve dini yetkiler bakımından consul makamından daha aşağı bir mertebe olduğunu düşünmüşlerdi. Romalıların bir dönem neden böyle bir tasarrufta bulundukları meçhuldür. Belki de çok sayıda memura sahip olmak o dönemde sayıca daha az ancak daha güçlü memurlara sahip olmaktan daha önemliydi.

Acil durumlarda Romalılar olağanüstü güçlere sahip bir makam olan diktatörlüğe başvuruyorlardı. Uygulama dördüncü ve üçüncü yüzyıllarda, acil durumlarda ya da büyük bir savaş sırasında gücün tek bir kuvvette toplanması gerekli görüldüğünde, memurların bir kişiyi diktatör olarak hizmet etmek üzere atamasıyla gerçekleşiyordu. Diktatörler seçimle gelmiyorlardı. Bunun yerine consullerden biri, görev için bir kişiyi geceyarısı gerçekleşen bir seremoniyle makama atıyordu.

Sonrasında yeni diktatör yardımcısı olacak bir "süvari komutanı" (*magister equitum*) atardı. Diktatörler kentin eski krallarının mutlak otoritesine sahip görülürdü ve kendilerini kraliyet sembolleriyle donatırlardı. Belki de bu yüzdendir ki, idareleri bir dizi ritüele bağlı olarak kısıtlanmıştı. Bir diktatör görevinde ya altı ay ya da acil durum süresince, yani hangisi daha kısa sürüyorsa o kadar kalabiliyordu. Bu esnada consuller de görevlerini diktatörün emri altında sürdürmeye devam ediyorlardı. Bu makamın kökenleri muhakkak beşinci yüzyılın savaşları ve sivil kargaşalarına dayanmaktadır.

Yıllık memurlukların belirlenmesi bir seçim süreci gerektiriyordu. Bu görevi beşinci yüzyıl boyunca şüphesiz vatandaş meclisleri yerine getirmişti, Roma'da krallar varken de böyle bir görevi yerine getirmiş olabilirler; ancak o döneme ait yetkileri ve çalışma şekilleri hakkında çok az şey bilinmektedir. Sonraki dönemlerde "Centuria" meclisi [comitia centuriata] en yüksek memurları seçmiş ve önemli davaları karara bağlamıştı. Bu yetkileri ne zaman kazandığı belirsizdir ancak beşinci yüzyılın ortalarına ait olan On İki Levha Kanunları, sonraları *centuria* meclisinin baktığı davalara benzer davaları karara bağlayan "en büyük meclis"ten bahsetmektedir. "En büyük" sıfatı bile bunun o dönemde vatandaşların oluşturduğu tek meclis olmadığını göstermektedir.

Bazı beşinci yüzyıl kanunları, az da olsa dönemin Roma toplumundan bir görünüm sunmaktadır. Olayları çok sonraları yazan Roma tarihçilerine göre, consullerin güçlerini sınırlamak ve ilk defa kanunları yazılı bir biçimde kamuya açmayı hedefleyen büyük bir toplumsal hareketlilik yaşanmış ve bu hareketlilik MÖ 450 yılında on adamdan oluşan *decemviri* adında özel bir komisyonun kurulmasının önünü açmıştı. Bu komisyon bir yıl boyunca consulleri de aşan mutlak yetkiye sahip olacak, yıl sonundaysa Cumhuriyet idaresini düzenleyen bir dizi kanun hazırlayacaktı. Bazı anlatılarda bitmeyen görevi tamamlamak üzere bir sonraki yıl için ikinci bir komisyonun daha seçildiği yazılır. Nihai sonuçsa yüzyıllar boyu Roma hukukunun temel metni olarak varlığını sürdürecek "On iki Levha Kanunları" olacaktı. Bu kanunlar çağdaş anlamdaki yasalar gibi değildi. Daha ziyade spesifik, ayrıntılı ve dar odaklı hükümlerden oluşan bir derlemeydi. Ailenin ve hane halkının toplumsal hayatın temel bileşenleri olduğu ve tarım ile hayvan yetiştiriciliğinin temel ekonomik etkinlikler olduğu bir topluma çok iyi uymaktaydılar. Kanunları yazanlar evlilik, boşanma, miras ve babanın ev halkı üzerindeki hakları gibi konulara odaklanmışlardı. Toprak sahipliği ve sınırları, çiftlik yapıları, çitler, çiftlik hayvanları, meyve veren ağaçlar ve kölelerin yanı sıra kişilere veya mallara verilen zararlara dair anlaşmazlıkları düzenlemeye çalıştılar. Adli meseleler büyük önem taşıyordu. Davacılar karşı tarafı bilgilendirmekle, Forum'daki ya da Comitium'daki davaya şahsen katılmalarını sağlamakla ve hükmedilen tazminatı tahsil etmekle yükümlüydü. On iki Levha Kanunları davalının davaya iştirak etmemesi halinde, şahitlerin çağrılmasının ardından davacıya davalıyı zorla alıkoyup davaya getirme hakkı tanıyordu.

Yasa koyucuların en çok ilgilendikleri hususlar arasında borç ve borcun yükümlülükleri meselesi geliyordu. Antik Akdeniz dünyasındaki diğer kentlerde olduğu gibi Roma'da da borç, küçük çaplı çiftçileri daimi bir bağımlılık durumuna düşmeye zorlayabiliyordu (bkz. 1. bölüm). On iki Levha Kanunları borçlunun davada hazır bulunmasını ve hükmedilen tüm kararların uygulanmasını alacaklıların sağlaması gerektiğini belirtmişti. Borçluların

borçlarını ödemesi için otuz günü vardı; aksi takdirde aleyhlerinde verilen hükme uymak zorundaydılar.

Beşinci Yüzyılda Roma ve Komşuları

Romalıların içinde bulundukları koşullar MÖ 500 yılı civarı çarpıcı bir biçimde değişmişti. Sonuç olarak beşinci yüzyıl Latium, Campani, ve güneydeki Yunan kentlerinin sakinleri için zor bir dönemdi. Batı ve güney kıyı ovalarındaki yerleşimler, sınırlarının ötesindeki savaşçı güruhların ve toplulukların hareketliliğinden mustariptiler. Orta İtalya'daki dağ platolarının ve vadilerinin sakinleri, kentleşmiş bir toplumsal mekânda yaşamıyorlardı. Buradaki temel yerleşimler köylerdi ve hayvan yetiştiriciliği ekonomilerinde tarımdan daha önemli bir yer tutuyordu. Yağmacılığın da yaygın olması muhtemeldir, çünkü bazı köyler tepe doruklarında tahkim edilmiş sığınakları paylaşımlı olarak kullanıyorlardı. Beşinci yüzyılın başına gelindiğinde yönetici elitler federasyonlar oluşturmaya başlamışlardı. Bu birliktelikler nihayetinde kentlerin oluşumuna ve kentlerin getirdiği nispeten düzenli bir hayatın önünü açmasa da, bu gruplar özellikle yağmalama, savaş ve kendini savunma hususlarında öncekine kıyasla artık daha büyük ölçüde ortak hareket edebiliyorlardı.

Beşinci yüzyılın başına gelindiğinde, dağda yaşayanlar kıyı ovalara baskı yapmaya başlamıştı. Latium bunun sıkıntısını özellikle de bazı kentlerde çok şiddetli yaşamıştı. Sabini, Volsci ve Aequi kavimleri, kuzeydoğudan güneydoğuya bir kavis içinde Latium'un sınırlarını çizen tepelerde kendilerini gösteriyorlardı (Harita 2.1). Roma'nın bunlara karşı verilen ortak mücadelede diğer Latin kentlerine liderlik etmiş olması muhtemeldir. Beşinci yüzyılın sonuna gelindiğindeyse ortak hareket ederek bu mücadelelerden üstün çıktılar. Dağdakiler istikrarlı bir şekilde önce püskürtülüyor ve sonrasında geriye doğru itiliyordu. Bu süreçte düşman eline geçen ya da terk edilen Latin kentleri koloniler (*coloniae*, tekili *colonia*) olarak yeniden iskân ediliyordu. Savaşların galipleri buralara garnizon olarak görev yapacak yeni yerleşimciler yerleştiriyor, onlara zaferler sayesinde kentin çevresinde düşmandan kurtarılmış toprakları veriyor ve kenti kendine ait memurları olan bir kent devleti olarak organize ediyorlardı. Son olarak bir diğer önemli husussa bu yeni yerleşimlerin Roma ile diğer Latin kentlerinin müttefiki statüsüne kavuşmuş olmasıydı.

Roma geleneği, bu savaşlarla örnek figürleri bağdaştırıyordu. Üçüncü ismini veya *cognomen*'ini [lakap] Volsci kenti Corioli'yi (tam konumu günümüzde bilinmemektedir) ele geçiren orduyu yönetmesinden alan Gnaeus Marcius Coriolanus, Roma'da beğenilmeyen bir insan olması sebebiyle orayı terk eder ve öncesinde mağlup edilen Volsci'ye sığınır. Coriolanus, sonrasında Roma'ya karşı onların ordularına başarılı bir şekilde komuta eder ancak bize anlatılana göre Roma'yı ele geçirememesinin tek nedeni, erdemli birer Roma kadını modeli olarak sunulan annesi Veturia ve karısı Volumnia'nın yalvarışlarına kulak vermesi olur. Lucius Quinctius Cincinnatus nispeten olumlu bir örnek oluşturur. Kendisi MÖ 458 yılında, Aequi kavmi Roma ordusunu dağlarda pusuya düşürdükten sonra diktatör olarak görev alması için çiftliğinden çağrılır. On altı gün içinde bir ordu toplayıp Aequi kavmini yenerek kuşatılan Roma ordusunu kurtarır ve diktatörlüğü bırakarak çiftliğine geri döner. Alçakgönüllü ve sorumluluk sahibi vatandaşa ondan daha iyi bir örnek gösterilemezdi. Tekrar tekrar anlatıldıkça abartıldığı kesin olan bu renkli hikâyelerin arkalarında

Harita 2.1 *Latium ve Güney Etruria*

gerçek kişiler ve olayların yer alması muhtemeldir.

Sınıf Mücadeleleri

Beşinci yüzyılda ve dördüncü yüzyılın başlarında Roma, dışarıda verdiği savaşlara ilaveten ciddi iç kargaşalarla da uğraşıyordu. Roma tarihçileri sonraları bu dönemi sık sık kıtlık, borç ve toprak çekişmeleriyle kaydetmişlerdir. Cumhuriyetin temel teşkilatına ve genel olarak Roma toplumunun farklı alanlarına dair büyük ayrışmalar da mevcuttu. Modern araştırmacılar bu çatışmayı "Sınıf Mücadeleleri" olarak adlandırmaktadır.

Bazı çatışma türleri, hem İtalya'nın hem de Yunan dünyasının arkaik kent devletlerine özgü ve sıklıkla görülen meselelerdi. Bunlardan biri memurluk görevini yerine getirme hakkıyla ilgiliydi çünkü kralın kovulmasından sonra önde gelen aileler genellikle içinde bulundukları topluluklarda yeni oluşturulan makamları tekelleştirmeye çalışırlardı. İkinci bir çatışma alanı da, memurların insanları diledikleri gibi cezalandırabilme keyfiyetiydi. Üçüncü ve sonuncusuysa memurların ve vatandaşların meclisleriyle ilgiliydi, özellikle de bu tür meclislerin serbestçe memur seçebilmesi ve memurları bazı eylemleri yapmaya memur kılan ya da bazı eylemleri yapmaktan alıkoyan yasalar yapabilmesi meselesiydi. Bunların hepsi, aynı anda tartışma konusu olmasalar bile beşinci ve dördüncü yüzyıl boyunca Roma'da çatışmaların kaynağı olmuşlardı.

Sonraki dönemin Romalı tarihçileri, patriciuslar (çoğ. patricii) ve plebler adlı iki karşıt grup arasında uzun süreli bir çatışma sürdüğüne ve bu çatışmanın Cumhuriyetin ilk yüzyıllarını karakterize ettiğine inanıyorlardı. Bir Romalının patriciuslardan olması için çok az sayıdaki bazı ailelerden birine dahil olması gerekmekteydi. Bu patricii grubunun kökeni bilinmemektedir. MÖ Sekizinci yüzyıldan itibaren Roma'da ve diğer yerlerde güçlü ve zengin aileler, topluluklarında lider rollerini üstlenmişlerdi; Romalı patricii grubunu oluşturan kişilerin bazılarının ya da çoğunun kökenleri de buna dayalı olabilir. Her halükârda Romalı patriciuslar liderliklerini sağlama alan ayrıcalıklarla donanmışlardı. Sonraki Romalı tarihçiler, patriciusların Cumhuriyet dönemindeki yüksek mevkileri tek başlarına doldurma gibi bir hakka sahip olduklarını düşünüyorlardı. Ancak bu inanış yalnızca birtakım düzeltmelerle kabul edilebilir.

Patricii toplum yaşamının önemli bir kısmını oluşturan Roma'nın dini hayatında da özel haklara sahipti. Dini makamların uzun süre patriciusların hâkimiyetinde kaldığı ve seküler makamlara erişimin de dini bir dayanağa bağlı olduğu bir gerçektir. Romalı krallar ve onlardan sonra göreve gelen memurlar, makamlarının bir nişanesi olarak makama ilk kez geçmeleri sırasında ve hizmetleri esnasında yapacakları tüm resmi eylemler için tanrıların onayını istedikleri ritüeller anlamına gelen *auspicium* adlı törenleri gerçekleştirme hakkına sahiplerdi. Patriciuslar kehanetleri kendi tasarruflarında görüyorlardı.

Plebler ise patriciuslara göre çok daha kalabalıktırlar. Plebler sayıca patriciuslardan kesinlikle fazlaydılar ancak patriciuslar haricindeki tüm Roma sakinlerinin illa plebler grubuna dahil olmaları gibi bir durum da söz konusu değildi. Örneğin büyük ailelerin yanaşmaları (Lat. cliens) muhtemelen ne plebblerden ne de patriciuslardan sayılıyorlardı. Romalı plebler, kentte pek çok farklı statüye ve role sahip kişilerden oluşmaları sebebiyle çok homojen bir grup değillerdi. Çoğunluğu muhtemelen fakirdi; ancak fakir olmayanlar

Şekil 2.1 *Roma'nın Esquilinus tepesindeki bu duvarlar, kenti çevreleyen savunma duvarlarının bir bölümünü oluşturmaktadır ve altıncı yüzyılda yaşayan Kral Servius Tullius'a atfedilmiştir. Roma'nın bu kadar erken tarihte birkaç savunma duvarı olsa da, günümüzde bir kısmı ayakta kalan bu duvarın 387 civarındaki Galyalıların yağması sonrası inşa edilmiş olması daha muhtemeldir. Duvarın tüf blokları, 396'daki ele geçirilişine kadar Roma'nın rakibi olan Veii yakınlarındaki bir taşocağından alınmıştı. Bugünkü duvar yer yer 4 m kalınlığa ve 10 m yüksekliğe erişmekle birlikte, aslında önceleri kent tarafından duvarı destekleyen muazzam bir istihkâm ve onun ötesinde yer alan derin bir çukurdan oluşan çok daha karmaşık bir yapının yalnızca tek bir bileşenini oluşturuyordu.*

da vardı. Beşinci yüzyılda ve dördüncü yüzyılın erken dönemlerinde, pleblerin kendi içlerinden liderler tayin edebilmesi mümkündü ve buna bağlı olarak bazılarının toplumda kesinlikle bir saygınlığı vardı. Sonuç olarak pleblerin bir kitle olarak kaygılarında birlik olmaması muhtemeldir. Toprak dağıtımı ve borçla ilgili meseleler muhtemelen fakirleri orta hâllilerden daha çok kaygılandırırken, makamlarda görev alma konusu çoğunluktan ziyade liderleri ilgilendiriyordu. Bu şartlar dahilinde liderler özellikle borç, yüksek gıda fiyatları ve fakirlik insanlara bilhassa yük haline geldiği zamanlarda daha çok destekçi toplayabiliyorlardı. Romalı tarihçiler daha sonraları pleblerin esas silahının savaş zamanında gerçekleşen bir tür grev denebilecek "kentten çekilme" olduğuna ve büyük kazanımlarının bundan ileri geldiğine inanıyorlardı. Çekilme sırasında ordunun pleb mensupları Roma dışında bir tepeye çekilip kendi liderlerini seçer ve sorunları giderilinceye kadar kentin yöneticileriyle birlikte hareket etmeyi reddederlerdi.

Pleblerin başarıları kentte ikili bir yapı ortaya çıkarmıştı. Consuller ve tribunuslar, Roma toplumunun tamamının, yani Populus Romanus'un liderleri olarak görülüyor ve bunların genel siyasi, askeri ve dini meselelerde liderlik yapmaları bekleniyordu. Aynı zamanda plebler de, yalnızca kendi meselelerini ele alan makamlar ve kültlerden oluşan paralel bir yapı oluşturmuşlardı. Pleblerin (490'larda) ilk büyük başarısı kendi liderlerini, yani pleb tribunus'larını (*tribuni plebis*) seçme hakkı kazanmalarıydı. Bu isimlendirmenin amacı belki de yıllar boyu Roma Cumhuriyeti'nin baş görevlileri olarak görev yapan askeri liderlere (*tribuni militum*) bariz bir zıtlık yaratmaktı. Pleblerin liderleri ve onlara yardımcı olan *aediles* grubu, Aventinus tepesinde hasat tanrıçası Ceres'in tapınağında kendi kültlerini de kurmuşlardı. Sonraki dönemlerde Romalı plebler liderlerini seçmek için kabileler hâlinde buluşuyorlardı, bu durum beşinci yüzyılda da bu şekilde gerçekleşmiş olabilir.

Tribunusluğun erken dönemlerdeki tarihine dair çoğu şey bilinmemektedir. Romalı tarihçiler sonraları bu pozisyonun gücünün tamamen ilk tribunusların seçimiyle başladığına inanıyorlardı fakat durum çok büyük bir olasılıkla böyle değildi. İkinci yüzyıla gelindiğinde pleb tribunuslarının kişileri koruma, doğru olmadıklarını düşündükleri resmi eylemleri veto etme, senatoyu toplama ve yasa önergesi sunma gibi pek çok işlevleri vardı ancak bu işlevlerin hepsini bir anda kazanmamışlardı. İlk zamanlar sorumlulukları yalnızca liderlik etmekle ve memurlar tarafından kötü muamele görme tehdidi altındaki kişileri korumakla sınırlı kalmış olabilir. Romalı tarihçiler sonraları pleblerin çok önemli bir sorununun memurların keyfi uygulamalarına karşı savunmasız kalmaları olduğunda hemfikir olmuşlardı. *Auxilium*, yani yardım etmek tribunusların temel göreviydi. Bir görevli ile onun öfkesine maruz kalan kişilerin bilfiil arasına girerek madden müdahalede bulunma ve kurbanları serbest bırakarak görevlinin onları yakalamasını engelleme hakkına bile sahiplerdi. Maddi varlıklarına dayalı itibarları sahip oldukları "kutsal dokunulmazlık" ile güçlendirilmişti. Plebler bir tribunusa elini süren herhangi bir kişiye, öldürülmesi caiz bir suçlu olarak muamele edeceklerine dair and içerlerdi.

Veii'nin Düşüşü ve Roma'nın Yağmalanışı

Dördüncü yüzyılın başlarında Roma'nın elde ettiği bir zafer onu bölgede üstün kılmıştı. MÖ 396 civarında Romalılar bir kuşatma sonrası Etrüsk kenti Veii'yi ele geçirmeyi başarmışlardı. Roma'dan yaklaşık on mil (16 km) uzaklıkta olan Veii, tıpkı Roma gibi kendinden küçük komşularına egemenlik kurmuş zengin ve güçlü bir kentti. Beşinci yüzyılda Roma ve Veii toprak ve küçük kentlerin yönetimi meselesi yüzünden savaşmaya başlamış ancak ikisi de belirgin bir üstünlük kazanamamıştı. Ancak şimdi Romalılar Veii'yi bağımsız bir kent devleti olmaktan çıkarmış ve böylece zaferlerini ilan etmişlerdi. Veii'nin arazisi Roma toprağı haline gelmiş ve bazı vatandaşları Roma vatandaşı olmuştu. Roma geriye kalan nüfusun kimini köleleştirirken kimini de sürmüş ve sonrasında bazı Roma vatandaşlarını bu olaylar neticesinde boş kalan Veii topraklarına yerleştirmişti.

Roma'nın bu zaferini bir mağlubiyet takip etmişti. 387 civarında, yukarı Tiber vadisini bir süredir yağmalamakta olan büyük bir Galyalı ordusu nehrin yukarısından Roma'ya doğru inerek bir Roma ordusunu mağlup edip kente girmişti. Galyalılar dördüncü yüzyılın başlarında Po Nehri Vadi'sine ve İtalya yarımadasındaki doğu kıyısı boyunca yer alan ovaların kuzey bölümünde hâkimiyet kurmuştu. Galyalı kabilelerin kökenleri orta Avrupa'daki Alpler'in öte tarafına uzanmaktaydı ve kuzey İtalya'ya doğru ilerlemeleri, onları Yunan dünyasının sınırlarına ve hatta (üçüncü yüzyılda) Küçükasya'nın içine taşıyan daha büyük bir hareketlenmenin yalnızca bir bölümünü oluşturuyordu. Beşinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Apeninlerin kuzey Etrüsk kentleri, Galyalılar tarafından baskı altına alınmış hâldelerdi ve bazıları belki de çoktan yok edilmişti.

Galyalılar bir kent kültürüne ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal ve siyasi yapılanmaya sahip değillerdi. Bunun yerine siyasi yaşam, aristokratik aileler ve onların silahlı takipçileri çevresinde dönüyordu. Önemli liderler büyük kuvvetler toplayabiliyorlardı ve eylemlerini sınırlayan görece pek az toplumsal kısıtlamayla karşı karşıyaydılar. Kimisi oldukça büyük gibi görünen Galyalı savaş grupları genellikle Apenninler boyunca akın yaparlardı. Kuzey-

doğu Etruria ve yukarı Tiber vadisi kentleri onlara karşı bilhassa savunmasızlardı; ancak güneydeki komşular da pek dirençli sayılmazdı. Bu Galyalı akınları artan bir sıklıkla üçüncü yüzyıla kadar sürmüştü. Yunanlar ve Romalılar, Galyalıları medeniyetsiz, savaşçı, vahşi ve yayılmacı olarak görmeye uzun süre devam edeceklerdi.

Romalı tarihçiler daha sonrasında Marcus Furius Camillus'u hem Veii'ye karşı son savaşın hem de Roma'nın yağmalanışının ardından gelen iyileşmenin kahramanı yapacaklardı (Şekil 2.1). Diktatör olarak Veii'yi ele geçiren Roma ordusuna komuta etmişti. Galyalılar Roma'ya girdiğinde iddialara göre Camillus yeniden diktatör tayin edilmiş ve ardından Galya ordusunu yenerek Galyalıların kentten aldığı serveti geri almıştı. Aktarılanlara göre bir kez daha diktatör olmuş, bu sefer de sınıf mücadelelerinde (bkz. yukarıda "Sınıf Mücadelesi") önemli bir mesele olan yüksek makamların 367'de pleblere açılması hususunda merkezi bir rol oynamıştı. Nihayetinde Roma tarihçileri onun altı kez consul yetkileriyle askeri liderlik [tribunus militum consulari potestate] ve beş kez de diktatörlük yapmış biri olduğunu düşünüyorlardı. Camillus adeta kentin ikinci kurucusu olarak görülmeye başlanmıştı; ancak gerçek başarılarını mitten ayırt etmek neredeyse imkânsızdır.

DÖRDÜNCÜ YÜZYILDA KENT VE KURUMLARI

Roma'nın daha iyi belgelenmiş ilerleyen yüzyıllarına hâkim olan siyasi düzen, dördüncü yüzyılın ortalarında başlayan ve üçüncü yüzyılın başlarına kadar devam eden bir dizi reformlar ve yapılandırmalarla ortaya çıkmıştı. Roma devlet idaresi, her biri eşit sorumluluklara sahip olmasa da vatandaşların doğrudan katılımını gerektiriyordu. Memurlar, rahipler, senatörler ve vatandaşlar kentin tapınakları, kamusal alanları ve tören güzergâhlarında ya da buraların civarında üzerlerine düşen rolleri yerine getiriyorlardı. Çoğu resmi eylem açıkta, başkalarının bakışları arasında gerçekleşirdi. Roma'nın bir bürokrasisi olmadığı için memurlar, yönetmekte oldukları kişilerle doğrudan ilgilenirlerdi. Romalıların yönetim tarzı oldukça hiyerarşikti ve kamusal yaşama tüm dönemlerde yalnızca lider konumdaki birkaç aile egemendi. Dördüncü yüzyılda zıtlıkların ve rekabetin odak noktasını memurluklar ve rahiplikler oluşturuyordu. Memurluklar, rahiplikler ve vatandaşların oluşturduğu meclislerin yetkileri daha geniş bir alana yayılmış sınıf mücadelelerinin bir kısmıydı. Plebler en yüksek makamlara seçilebilme hakkının peşinde koşarken patriciusların çoğu bu gibi taleplere direniyorlardı.

Memurlar

Kamu hayatının merkezinde az sayıda makam sahibi yer alıyordu. MÖ 366'dan itibaren artık en yukarıya, consul yetkilerine sahip askeri tribunuslar seçilmiyordu, onların yerini her yıl için seçilen iki consul almıştı. Consuller görev yıllarında esas olarak Roma'nın savaştaki generalleri olarak hizmet ediyorlardı. Kentte oldukları zamanlardaysa kurbanlar kesip diğer kamu kültlerinin ritüellerini yerine getiriyor, senato toplantılarına başkanlık ediyor, vatandaş meclislerinde söylevler veriyor, şikayetleri dinliyor ve meseleleri hükme bağlıyorlardı.

Consuller bir bakışta ayırt edilebiliyorlardı. Her Romalı vatandaşın giydiği entarinin (*toga*) consullere özel türü mor renkli bir şeritle süslüydü (*toga praetexta*) ve *sella curulis* veya makam sandalyesi denen fildişi ile süslenmiş özel bir sandalyede otururlardı. Bir

consulün etrafında genellikle farklı türden hizmetkârlar olurdu. Bunlar arasında en dikkat çekeni de consulün yanında düzeni koruyan ve sopalara bağlı çift başlı baltalar (*fasces*) taşıyan on iki korumaydı. Baltalar Roma'da ve Etrüsk kentlerinde asil gücün kadim nişanesiydiler ve consullerin cezalandırma yetkisinin oldukça açık bir sembolüydüler. Toplum içinde consuller genellikle yüksek platformlarda otururlardı ve kent içinde bir yerden bir yere gidişleri adeta bir geçit töreni gibi olurdu.

İlerleyen dönemin Romalı tarihçileri askeri tribunusların yerini consullerin alışını sınıf mücadelelerinde önemli bir aşama ile birbirine bağlayacaklardı. Yıllar süren mücadelelerin ardından pleblerin iki lideri Gaius Licinius Stolo ve Lucius Sextius Lateranus, Licinia-Sextia Kanunları olarak bilinen bir dizi kanun geçirmişlerdi. Hükümlerden bazılarının toprak kullanımı ve borç meselelerine değindiği düşünülüyordu ancak en önemlileri consullük makamını kentin en yüksek makamı yapan ve pleblerin de aday olabilmesine imkân veren hükümlerdi. Licinia-Sextia reformlarıyla ilişkilendirilen pek çok hikâyenin gerçekliği ihtimal dışı olsa da, Roma'nın siyasi düzeninin bu dönemlerde yeni bir hâl aldığı oldukça açıktır. 20 yıl sonra başka bir tribunus, Lucius Genucius her yıl seçilen iki consulden en az birinin pleblerden olmasını şart koşan bir yasa geçirmişti. Tabii şunu da belirtmek gerekir; reformların uygulamada yarattığı sonuç makamların tüm vatandaşlara açılması değildi, daha ziyade bir kısmını patricii, bir kısmını da pleb ailelerinin oluşturduğu yeni bir siyasi elit sınıfın ortaya çıkışıydı (bkz. Üçüncü Bölüm).

Licinia-Sextia reformları aynı zamanda *praetor* (başlangıçta bir yıllığına seçilen tek kişiydi) adlı yeni bir makam daha oluşturmuştu. Praetorlar, consuller kentin dışında seferdeyken Roma'nın en yüksek yetkilileriydi. Bir praetor gerektiğinde bizzat bir orduya da komuta edebilirdi. Kentte daima mevcut olmaları nedeniyle bu makamı dolduran kişiler sıklıkla şahitlikleri dinler ve topluma zarar verdiği düşünülen kişiler hakkında hüküm verirlerdi. Praetorlar vatandaşlar arasındaki özel çatışmaların çözülmesi hususunda oldukça etki sahibi bir konuma eriştiler ve böylece Roma hukukunun gelişmesinde de büyük bir rol üstlendiler. Plebler bu makama seçilme hakkını da yakaladılar; bir pleb ilk defa MÖ 337 yılında praetor olmuştu. Neredeyse bir yüzyıl sonra, 242 yılında, Romalılar bu praetorun yanına kentteki sorumlulukları bölüşecek ikinci bir praetor daha eklediler. Ondan sonraki yıllarda, Roma'nın İtalya dışında gelişen imparatorluğunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu sayı arttırılmıştı (bkz. Üçüncü Bölüm). Consuller gibi praetorlar da yetkilerini açık şekilde sergileyen sembollerle donanmıştı. Bununla birlikte bu semboller consullerin sembollerine kıyasla daha aşağı bir mertebedeydi ve aynı yerde daha yüksek rütbeli birinin olduğu durumlarda praetor'un önceliği onlara vermesi gerekirdi.

Hem consuller hem de praetorlar, *imperium* ve *auspicium* haklarına bağlı olan çeşitli işlevlere ve yetkilere sahiplerdi. *Auspicium*, makamlarındaki görev süresi ve resmi eylemleri için *auspices* olarak bilinen kehanet ritüelleriyle tanrıların onayını isteme hakkı anlamına geliyordu. Bir diktatör ve onun ardından ikinci yetkili olan *magister equitum* ile birlikte her consul ve praetor, "emretmek" ya da "yönetmek" anlamına gelen *imperare* fiiline bağlı bir terim olan *imperium* adıyla bilinen özel bir yönetim hakkına sahipti. Romalılar için imperium'un güçlü dini çağrışımları vardı ve ona sahip olmak, yüksek memurların ordular yönetme ve suçluları cezalandırma otoritelerinin temel dayanağıydı.

Bir consul ya da praetorun yetkileri, onları kullanmak istedikleri yerden yere değişkenlik gösteriyordu. Bir orduyu yönetirken komuta etme hakkı hemen hemen sınırsızdı ve imperium hakkının bu zamanlardaki özel tabiatı militiae ("savaşta") adının eklenmesiyle belirtilmişti. Roma kentinin kutsal sınırları olan *pomerium** içerisindeyse, consul ve praetorların *domi* ("evde") terimiyle nitelendirilen nispeten sınırlı bir imperium yetkisi vardı. Burada birliklere komuta etme veya kendinden düşük rütbeli memurları görmezden gelme veya onlara aldırmama gibi yetkileri yoktu.

Consul ve praetorlara ek olarak Romalılar bunlara nazaran nispeten daha düşük birkaç makamda daha görev alıyorlardı. MÖ 366'dan itibaren yıllık olarak iki *aedilis curulis* seçtiler. Bunlar pleblerin seçtikleri iki aedilis'in patricii karşılığıydı. Bu dört aedilis tapınakların ve kentin sokaklarının bakımıyla ilgileniyor, pazarları denetliyor ve buradaki ticari meselelere dair tartışmalara hakemlik ediyorlardı. Beşinci yüzyılın ortalarına dayanan bir makam olan Quaestorluk ise kamu hazinesinden sorumluydu. Bu sorumluluk özellikle de (sonradan Saturnus tapınağında saklanan) hazineyi ve komutanların savaş tahsisatlarını denetlemelerini kapsıyordu.

On pleb tribunusu düşük makamlardaki görevliler arasında en önemlileriydi. Consuller ve praetorlar gibi vatandaşları oylamaya çağırma hakkına sahiplerdi. Bununla birlikte en önemli yetkilerinden birçoğu esasen negatifti çünkü kanunsuz ya da uygunsuz olduklarını düşündükleri kamu eylemlerini engelleme yetkilerine dayanarak memurların kötü muamelelerine karşı vatandaşların haklarını muhafaza edenler onlardı. Tribunuslar kente sıkı sıkıya bağlı görevlilerdi ve en azından sonraki dönemlerde kent dışında geçirdikleri vakitler kısıtlanmıştı. Pomerium'dan sonraki ilk mil taşının ötesinde tribunuslar artık consul ve praetorların dilediklerini yapmalarını engelleme gücüne sahip değillerdi, bu yüzden sefere çıkmış bir komutana karışamıyorlardı.

Daha sonra, üçüncü ve ikinci yüzyılda neredeyse tüm kanunları yasalaştıran pleb tribunuslarıydı fakat Roma kanunlarının yasalaşma sürecinin erken dönemi netlikten uzaktır. Roma kanunları ya da *leges* (tekili *lex*) genellikle kapsam konusunda sınırlıydı, bu kanunlar yetkililerin belirli eylemleri gerçekleştirmelerini mümkün kılıyor yahut bu eylemleri nasıl uygulayacaklarını belirliyor, makam sahiplerini denetlemek için kurallar koyuyordu. Bir kanun genellikle, oylama için hangi yetkili veya yetkililer tarafından vatandaşlara sunulmuşsa onun adıyla biliniyordu. Dolayısıyla Gaius Licinius ve Lucius Sextius tarafından sunulan bir kanun, *lex Licinia-Sextia* olarak anılıyordu. Pleblerin MÖ 287 yılı civarı gerçekleşen son grevleri sırasında diktatör Quintus Hortensius, anlatılana göre pleb tribunusu başkanlığında gerçekleşen vatandaş meclislerinde, yalnızca plebleri değil toplumun tamamını bağlayıcı kanunları yürürlüğe sokma yetkisi verdiği söylenen *lex Hortensia* adlı bir yasayı yürürlüğe sokmuştu. Çok erken tarihlerde patriciuslar halka sunulmadan önce tüm yasaların uygunluğunu denetleme yetkisine sahipti ancak senato akabinde bunu kendi özel imtiyazı haline getirmişti. Sonrasındaysa yalnızca tribunuslar ve Pleb meclisi senatörlerin iznini alma zorunluluğundan muaf tutulmuşlardı.

İki adet Censor, görev süresi bir yıl olmayan tek makamı dolduruyordu. MÖ 443 yılından itibaren bu censorlar *census*, yani nüfus sayımının amiri olarak consullerden bu görevi

* Gerçek alan hakkındaki bilgimiz haritada gösterilemeyecek kadar yetersizdir.

devraldılar. Bu görev için seçimler genellikle beş yılda bir yapılırdı ve seçimi kazanan adaylar yaklaşık on sekiz ay boyunca görevlerini yerine getirirlerdi. Census yalnızca Roma vatandaşlarının sayımını gerçekleştirirdi. Bununla beraber census, onların sayısını belirlemenin ötesine geçerek zamanla vatandaşları kentteki belli konumlara tayin eden ayrıntılı bir işlem haline dönüşmüştü (bkz. aşağıda). Bu sebeple Censorlar önemli şahıslardı ve bu önem, dördüncü yüzyılın son çeyreğinden sonra senatoyu da seçmeye başlamalarının ardından daha da artmıştı.

Senato

Bu görevliler topluluğu modern anlamda bir hükümet meydana getirmiyordu, çok az eşgüdümlü olmaları yeterliydi ve siyaseti merkezden yönetme söz konusu değildi. Memurların harekete geçmelerinden önce diğerlerine en azından bir danışması beklenirdi (bkz. Kaynak 2.1). Roma'da bu danışman rolünü senato yürütüyordu. Senato yalnızca bir consul veya praetor ya da sonraki dönemde pleb tribunusları tarafından çağrıldığında ve o gö-

Tablo 2.1 Roma Meclisleri

	Centuria meclisi	Kabile meclisi	Pleb meclisi
Düzen	Tüm vatandaşlar	Tüm vatandaşlar	yalnızca plebler
Oy veren birimler	193 centuria	35 kabile (MÖ 241'den sonra, 31'i kırsal ve 4'ü kent)	35 kabile
Başkanlık eden Yetkililer	Consul ya da praetor	Consul ya da praetor	Pleb tribunusu
Seçimi yapılan makamlar	Consul, praetor, censor	aedilis Curulis, quaestor	pleb tribunusları, aedilis
Yasama yetkileri	sadece savaş ve barış konularını oylar	consul-praetor tarafından sunulan teklifleri oylar	pleb tribunusunun sunduğu teklifleri oylar
Yargı yetkileri	Vatandaşların ağır suçlara dair başvurularını dinler	davalarda hüküm verir	davalarda hüküm verir

revlilerin huzurunda toplanıyordu. Yalnızca tanrılara adanmış yerlerde, genellikle de tapınaklarda toplanabilmeleri kati bir kuraldı. Askeri komutayı halihazırda üstlenmiş ve bu sebeple kente girmesi yasak olan bir consulle müzakere edilmesi gerektiğinde senato hemen pomerium'un dışındaki *Campus Martius* üzerindeki kutsal alanda toplanırdı.

Senato'nun rolü dördüncü ve üçüncü yüzyıl boyunca oldukça değişmişti. Teoride yalnızca bir danışma organıydı ve senatörler yalnızca onları toplantıya çağıran yetkilinin önlerine koyduğu konuyu tartışmalıydı. Ne var ki senato zamanla çok daha etkin bir rol üstlenmişti. Özellikle de dini konularda karar almaya, kamu maliyesini denetlemeye, hem müttefik hem de düşmanlardan gelen elçilerle görüşmeye ve consuller ile praetorların askeri görevlerini belirlemeye başlamışlardı. Senato'nun Roma düzeni içindeki bu dönüşümü muhalefetsiz bir şekilde olmamış ve zaman zaman senato ile memurlar arasında çatışmalara yol açmıştı.

Bu dönüşümün kısmen senato üyelerinin seçimindeki değişikliklere bağlı gelişmiş olması ihtimal dahilindedir. Üçüncü ve ikinci yüzyıllarda, censorlar her beş yılda bir 300 senatörden oluşan sıralı bir liste hazırlardı; listenin başındaki kişiyse onursal *princeps senatus* (senatonun lideri) unvanını alırdı. Censorlar sonrasında quaestor, praetor ve consuller gibi önceden memurluk yapmış herkesi bu listeye dahil etmişti, herhangi bir eski makam sahibinin listeye dahil edilmemesi bir utanç göstergesiydi. Bu şartlara bağlı olarak senato üyeliği bilfiil hayat boyu hâlini aldı ve makam sahipleri siyasi kariyerlerinin çoğunluğunu burada geçirir oldu. Sonuçtaysa senatörler toplum içinde sınırları koyu çizgilerle belirlenmiş ve şerefli bir topluluğa güçlü bir aidiyet geliştirdiler. Hatta zaman zaman senatonun yetkisini ve itibarını memurlara ve meclislere karşı kullanmada oldukça hevesli davranabiliyorlardı.

Aynı dönemde Roma eliti de daha güçlü ve tanınmış üyelerine karşı otoritesini kabul ettirmiş gibi görünmektedir. Dördüncü yüzyılda Roma'daki makamları çok az sayıda kişi tekelinde tutuyordu. Bunun sonucunda MÖ 366 ile 291 yılları arasında on dört farklı kişi elli dört kez consul olmuş (toplam görevlerin üçte biri) ve bu on dört kişiden sekizi de otuz sekiz kez göreve seçilmişlerdi. Aynı kişiler başka memurlukları da birden çok kez yapmışlardı. Gücün bu şekilde az sayıdaki kişilerin elinde toplanması da elbette direnişe yol açıyordu. 342'de Lucius Genucius adlı bir pleb tribunusu, aynı anda birden fazla makamda görev almayı ya da "tekerrür" olarak da bilinen ve on yıllık bir süre içinde aynı makama birden çok seçilebilme uygulamasını engelleyen bir kanun geçirmişti. Aşağı yukarı yirmi yıl kadar bu kanun uygulanmış ve yalnızca birkaç kişi bir kereden fazla consul olabilmişti. 320'lerdeyse, Roma savaş baskısı altındayken bazı kişiler yine on yıllık zaman zarfında birden fazla consullük yapmışlardı. Ancak nihayetinde tekerrürü engelleme amacına ulaşılmıştır ve bu da en azından Roma eliti arasında uygulamaya karşı güçlü bir muhalefet olduğunu göstermektedir. 290'dan sonra siyasi kariyerlerinde başarıyı yakalayan Romalılar nadiren birden fazla kez consul olabilmişlerdi. Yalnızca birkaç kişi ikinci kez bu makama erişebilmişken, ikiden fazla erişebilenlerin sayısıysa bir avuç insanı geçmemiştir.

Makamlara bir kereden çok seçilmenin sınırlandırılması önemli sonuçlar doğurmuştu. İlk olarak, memurlukları biraz daha büyük bir gruba yaymış ve böylece bazı kişiler önceye kıyasla daha fazla yükselme şansı elde etmişti. İkincisiyse, bu demek oluyordu ki artık her makam sahibi yaptığı işte daha tecrübesizdi

ve dolayısıyla da tavsiyeye ihtiyacı vardı. Ayrıca bu durum popülerliğin önemini tamamen devredışı bırakmamıştır ama azaltmıştır çünkü bir kişinin makamı daha uzun süre elinde tutabilmek umuduyla popülerliğe oynaması artık anlamsızdı. Nihayetinde siyaset hayatında aktif insanlar bu kariyerleri dahilinde dikkatlerini senatoya çevirmeye başladılar, bunun sonucunda da senatonun önemi arttı ve senatörler de daha önce hiç olmadığı kadar imtiyaz peşinde koşmaya başladılar.

Vatandaş Meclisleri

Makamları ve senatoyu alttan destekleyen kanat, yeni yetkilileri seçen ve önemli kamu eylemlerini onaylayan vatandaş meclisleriydi (Tablo 2.1). Bununla birlikte Roma'daki meclisler modern devletlerdeki gibi temsiliyetçi organlar niteliğinde değillerdi. Seçimler, kanun kabulleri, savaş ve barış kararları, kamu suçları davaları ve diğer devlet işleri kararları büyük açık hava toplantılarında görüşülür ve vatandaşlar burada oy vererek makam sahiplerini seçer, kanunları ve politikaları kabul ya da reddeder ve davalarda hüküm verirlerdi. Bu toplantılar katılmak isteyen her vatandaşa açıktı, bir olaydan diğerine katılım oldukça değişebiliyordu ve herhangi iki toplantının düzeni tamamen aynı olmazdı. Oturma yeri de yoktu.

Yetkili memurlar toplantı gündemini sıkı kontrol altında tutuyorlardı. Yeni yetkilileri seçmek, önemli meseleleri tartışmak ve kanunlar ile güdülecek siyaset üzerine karar vermek için vatandaşları meclise çağırma yetkisine yalnızca belirli makam sahipleri- consuller, praetorlar ve pleb tribunusları- sahiplerdi. *Contiones* (tekili *contio*) adlı toplantılar sadece tartışma ve müzakere için gerçekleştirilen etkinliklerdi. İnsanları toplantıya çağıran yetkili, topluluğa şahsen hitap ederdi ve fikirlerini duymalarını istediği kişileri de vatandaşların önüne çıkarırdı. *Comitia* ve *concilia* esas oylama işlemini gerçekleştirdikleri toplantılardı. Bu toplantılar yalnızca Roma'da gerçekleşiyordu- bu yüzden başka yerde yaşayan herhangi bir vatandaş oy kullanmak için kente gelmek zorundaydı- ve oylama bir gün içinde tamamlanmak zorundaydı. Yine meclisi toplayan kişi gündemi kontrol ederdi ve seçmenler önlerine sunulan aday ya da teklifleri kabul etmek veya reddetmekten fazlasını yapamazlardı. Meclisler müzakere ya da oy vermek için toplandığında senato da aynı zamanda tavsiye vermek için yakınlarında toplanırdı. Bu yüzden herhangi bir toplantıda, sıradan vatandaşlar çok az konuşma ya da insiyatif alma özgürlüğüne sahiplerdi; ancak işleyişle ilgili memnuniyetsizliklerini, tezahüratlar, söz kesmeler ve hatta bazen bir yetkilinin baltası ya da makam koltuğu gibi makam sembollerine zarar verme şeklinde gayriresmi yollarla gösterebiliyorlardı.

Roma vatandaşlarının bireyler halinde oy vermeyişleri *census*u kentin hayati siyasi kurumlarından biri hâline getirmişti. Dördüncü yüzyıla gelindiğinde, census büyük ölçüde gelişmişti ve ilk kurulduğu hâlinden çok daha fazla işleve sahipti. Mülk, saygınlık ve ikamet yeri, gelişmiş census faaliyetinin temelinde yer almaya devam etmişti. Yeni censorlar seçildiğinde tüm vatandaşlar onlara kendilerini ve ikamet yerlerini tanımlayan, ayrıca kendilerine ait malları ve bakmakla yükümlü oldukları kişileri listeleyen beyanlarda bulunurlardı. Censorlar bu beyanlar ve her vatandaşın karakterini değerlendirmeleri sonucunda kişileri centurialara ve kabilelere atarlar ve bu konuda yaş ayrımını da dikkate alırlardı. Censorlar en zenginleri süvari centurialarına yerleştirirken orduda hizmet veremeyecek kadar fakir

olanları da *proletarii* adlı tek bir centuriaya yerleştiriyorlardı. Piyade hizmeti vermeye elverişli olduğu düşünülenlerin hepsi hassas bir şekilde gruplara ayrılmış sınıflardan oluşan ayrı ayrı centurialara yerleştirilmişlerdi (buna rağmen, artık bir vatandaşın centuriası ile verdiği fiili askeri hizmet arasında sıkı bir uyum olmasına gerek yoktu). Tüm bu süreç boyunca, censorlar her vatandaşın fiziksel durumunu ve yaşam şeklini inceleme hakkına sahip olmayı sürdürdüler. Bir vatandaşla ilgili memnuniyetsizliklerini çeşitli yollarla; örneğin onu toplum içinde azarlayarak, şikayetin sebebini bir not halinde yazıp vatandaş kütüklerinde isimlerinin yazdığı yere iliştirerek (nota vermek) ya da çeşitli cezalar vererek ifade edebiliyorlardı.

Belirli aralıklarda düzenlenen census ile oluşturulan bu sınıflandırmalar tüm meclislerin temeliydi. Yalnızca imperium sahibi bir yetkilinin toplayabileceği Centuria meclisi (*comitia centuriata*), başkanlık eden yetkilinin komutan, seçmenlerinse askerler olduğu bir ordu şeklinde düzenlenmişti. Bu sebeple kentin pomerium'u (kutsal sınırları) dışında toplanırdı çünkü komutanların Roma içerisinde askerlerine emir verme yetkileri yoktu. Oylama sözlüydü ve çağrıldığında her vatandaş sunulan teklifi ya da adayı ağzından dökülen kelimelerle kabul eder ya da reddederdi. Bu oylama sırayla oy veren centurialar tarafından organize edilir ve sayılırdı. Her bir centurianın bir oy hakkı vardı ve bu bir oy, orada mevcut bulunan centuria üyelerinin çoğunluğunun oylarına göre belirlenirdi. Centuriaların düz çoğunluğunun oyunu almak sonucu belirlerdi. Genel itibarıyla Centuria Meclisi yeni consulleri, praetorları, censorları seçer ve savaş ile barış meselelerini oylardı.

Bu meclisteki prosedürler başkanlık eden yetkiliyi ve zengin vatandaşları kayırıyordu. Seçimlerde başkanlık eden yetkili, muhtemel adayların isimlerini kabul etme ya da reddetme yetkisine sahipti ancak bu hakkın gerçekte ne kadar özgürce kullanılabildiği meçhuldür. Zenginler mensubu az ancak sayısı fazla olan centurialarda yer aldıkları için onların oyları fakirlerin oylarından çok daha etkiliydi. Önce on sekiz süvari centuriası oy kullanıyor ve her biri sırasıyla oyunu verdiğinde diğer vatandaşların oylarına yol gösterici olsun diye verilen oylar kamuya açıklanıyordu. Sonrasında en varlıklı piyade centuriaları oy veriyor ve onların akabinde derecelerine göre gittikçe daha yoksul olanlar oy kullanıyorlardı. Oylama alt tabakalara indikçe centuriaların sayısı da azalıyordu, çünkü çok fazla seçmen az sayıdaki seçmen gruplarına sıkıştırılmıştı. Askeri hizmet veremeyecek kadar fakir olan *proletarii* blok halinde en son oy veren tek bir centuriaya yerleştirilmişti. Üstelik centurialardan sonucu belirlemeye yetecek derecede oy toplandığında oylama devam ettirilmeden hemen sonlandırılıyordu. Bu sebeple vatandaşların büyük çoğunluğunu içeren alt gruptaki centurialar çoğu zaman oy vermek için çağrılmazlardı bile, özellikle de zenginler büyük ölçüde bir fikir birliğine varmış görünüyorlarsa.

Kabile meclisleriyse hem çok karmaşık bir yapıda değildi hem de Centuria meclisleri kadar aşikâr bir biçimde zenginleri kayırmıyordu; ancak özellikle de kentten uzakta yaşayan fakir vatandaşların bu meclislere katılımı muhtemelen oldukça zordu. Daha önce gördüğümüz üzere, her bir Roma vatandaşı ikamet yerine göre belirlenen bir kabileye aitti. Roma'da yaşayanlar dört "kent" kabilesini oluştururken başka yerlerde yaşayanlar, Roma'nın gücü büyüdükçe sayıları yavaş yavaş büyüyen ve 241 yılına gelindiğinde sayıları otuz biri bulan "kırsal" kabilelere aittiler. Bu yüzden eğer bu kırsal kabilelerin üyeleri maddi açıdan meclislere katılmayı karşılaya-

bilselerdi, muhtemelen oyları ağır basan taraf olurlardı.

Pleb tribunusları vatandaşları kabile esasına göre toplantıya çağırıp yeni tribunuslar seçmeleri veya sunulan kanunları kabul ya da reddetmelerini isterlerdi ve bu meclis Pleb meclisi ya da *concilium plebis* olarak bilinirdi. Bunların dışında consuller ya da praetorlar da kabileleri bazı küçük makamlara memur seçmek için toplantıya çağırırlardı (bu meclislerde yasama için başkanlık etmeleri muhtemelen çok daha sonraları gerçekleşecekti). Kabile meclislerinde vatandaşlar kabile kabile oy kullanıyorlardı. Oylama düzeni her seferinde kura ile belirleniyor, sırayla her kabile mevzubahis adayları ya da tasarıları kabul edip etmediğini belirtiyordu. Kabilelerin çoğunluğuna göre kabul gören ilk adaylar makamlara seçiliyorlardı. Bir yasa teklifi de, kabilelerin oy çokluğu elde edilir edilmez kabul ediliyor (ya da reddediliyor) ve oylama o noktada duruyordu. Bu yüzden bu meclislere gelen vatandaşlar günün epey geç saatlerine kadar oylama için çağrılıp çağrılmayacaklarını bilemiyorlardı.

Kent, Tanrıları ve Rahipleri

Din Roma teşkilatlanmasının önemli bir parçasını oluşturuyordu. kült yerlerinin önem arz eden kalıntıları da kentin başlangıcından itibaren durumun böyle olduğunu göstermektedir. Roma dini, kentten ve onun kamusal kurumlarından ya da Roma halkını oluşturan toplumsal gruplar ve yerleşimlerden ayrı tutulamaz; tüm bu grupların kendi tanrıları ve ibadet biçimleri vardı. Roma'nın kendi koruyucu tanrıları mevcuttu ve kentin memurları ve rahipleri onlara ibadet etme konusunda liderlik ediyorlardı. Evlerde ataların ruhlarına (*lares*) ve evin koruyucu tanrılarına (*penates*) adanmış mabetler vardı ve eski aristokratik aileler önemli tanrılarla olan özel ilişkilerini muhafaza ediyorlardı. Roma'dan uzakta kalan köy ve kasabalarda yaşayan Roma vatandaşlarının kendi tapınakları, mabetleri ve kült etkinlikleri vardı. Kırsal bölgedeki bazı dini etkinlikler yol kavşakları etrafında yoğunlaşıyordu.

Diğer ibadetler, bireyler ve onların hassasiyetleri üzerine kuruluydu ve bu ibadetler aile, çevre ve hatta Roma toplumuna ait kültlerde olduğu gibi vatandaşlıkla bile sınırlandırılmamıştı. Zor seçimlere veya stresli durumlara maruz kalındığında pek çok insan istenilen sonucun başarılması için revaçta olan tanrılara adak adarlardı. Bir yolculuğa ya da bir işe girişecek olanlar, tanrıların bu planlara bakışını kehanet ritüelleriyle öğrenmeye çalışabiliyorlardı. Özellikle bazı mühim mabetler, Roma topraklarının dışarısında olsalar bile epey uzak mesafelerden ziyaretçileri kendilerine çekebiliyorlardı. Örneğin müttefik Praeneste kentindeki Fortuna Primigenia tapınağı, yapacakları işlerde talihin yanlarında olmasını isteyen pek çok kişiyi ağırlamıştı (bkz. Fig. 5.3). İyileşmeye yönelik mabetler kırsal orta İtalya'nın çoğu kısmını sarmıştı; arkeologlar pek çoğunda ibadet edenlerin, adaklarının sembolleri olarak bıraktıkları terrakotta ayak, el, uzuvlar, göz ve diğer anatomik modeller keşfetmişlerdir (Fig. 2.2).

Genellikle, kentin büyük ritüellerini Roma'nın seçilmiş baş memurları gerçekleştirirdi. Consuller, praetorlar, censorlar ve diğer memurların her birinin kendi dini programları vardı (Fig. 2.3 ile krş.). Bu konularda memurlar, genellikle kentin siyasi liderleriyle aynı ailelerden gelen rahiplerden yardım ve danışmanlık alıyorlardı, bazen bu makamları bizzat kendilerinin doldurdukları da olabiliyordu.

Aynı vazifeleri paylaşan rahip kurulları, Roma toplumsal hayatında önemli bir role sahiplerdi. *Pontifex maximus* tarafından yönetilen rahipler (*pontifices*, tekili *pontifex*) genel bir denetim tatbik ediyorlardı. Bir ritüelin düzgün yerine getirilip getirilmediğine dair fikirleri söylüyorlardı (eğer düzgün değilse tatmin edici olana kadar tekrarlanmasını tavsiye edebiliyorlardı, bu prosedüre *instauratio* denirdi). Takvim üzerindeki denetim işlevleri, onlara memurların kamu işlerini gerçekleştirmeleri ve meclis toplamaları için uygun olan günleri belirleme yetkisi veriyordu. Başlangıçta rahipler üç kişiydiler ve yalnızca elitler bu makamda hizmet verebiliyordu. Dördüncü yüzyılın sonu itibariyle bu sayı dokuza yükseldi ve artık plebler toplam sayının neredeyse yarısını oluşturur olmuşlardı, MÖ birinci yüzyıldaysa toplam sayıları on beşe kadar yükselmişti. Rahiplerin görevleri hayat boyu sürüyordu. Bir boşluk olduğunda mevcut rahipler yeni rahibi kendileri seçiyorlardı ve bu kişi genellikle yerine geçtiği kişinin akrabası oluyordu. Üçüncü yüzyıldan itibaren kurayla seçilen on yedi kabile, hizmet veren rahipler arasından pontifex maximus'u seçmeye başladı ki bu, vatandaş topluluğunun sahip olduğu sınırlı bir kontrol gücüydü.

"Augurlar" da (kâhinler) en az onlar kadar önemliydi. Rahipler gibi onların da kentin siyasi yapısının merkezinde yer alan kendilerine has uzmanlık alanları vardı. Bunlardan ilki, bir memurun yetkisi için gerekli olan kehanetlerdi(auspices). Bir memurun makamı devralmadan ya da herhangi bir kamu eylemine başlamadan kehanetler tanrısı Jüpiter'e danışması beklenirdi. Bu, kuşların uçuşunu izleyerek ya da bu amaçla tutulan tavukların beslenmesini gözlemleyerek yapılabilirdi. Ritüelleri memurlar gerçekleştirse de, ritüellerin doğru yapılmasında ve sonuçların yorumlanmasında uzman olduğu düşünülen kişiler augurlardı. Augurlar ayrıca belirli mekânları "açmak" için de gerekli olan ritüeller konusunda bilgiliydiler. Sonuç olarak memurlar ve rahipler tapınaklar ve mabetler gibi kutsal bölgeleri yalnızca augurlar bölgeyi hazırladıktan sonra kullanıma açabiliyorlardı. İlk başta sadece üç adet augur varken dördüncü yüzyı-

Figür 2.2. *İtalya mabetlerine bırakılan terrakottadan anatomik modellere bakıldığında hangi organın kastedildiğini, hatta kastedilenin insana mı yoksa hayvana mı ait olduğunu kesin şekilde belirlemek zordur. Ancak ovalleştirilmiş, bir tarafı düz ve diğer tarafında enine çizgiler olan insan rahmi şekline dair böyle bir şüphe yoktur. Yine de (Tiber nehrinden çıkarılan bir adak olan bu örnekte olduğu gibi) bazen ağızdan aşağı -sola ya da sağa uzadığı düşünülen armut şeklindeki ilave kısmın ne olduğu hâlâ kafaları kurcalamaktadır. Bu kısmın iyileşmeye ihtiyaç duyan bir hastalığı mı yoksa belirli bir cinsiyette olması istenen çocuk için bir yakarışı mı temsil ettiği tam olarak kanıtlanamamıştır. Jinekolojinin iyi kavrandığını varsayarak yapılan herhangi bir açıklamaysa temkinle yaklaşılmalıdır: çünkü insan bedeni çok yüksek ihtimalle iyi anlaşılamamıştı.*

Figür 2.3 *Clusium'dan bu beşinci yüzyıl kabartmasında, soldaki yetkililer halka açık oyunlarda (ludi) yer alan yarışmacıları izliyorlar. Bu oyunların katılımcılarının en solunda muhtemelen silahlı bir dansçı, onun hemen sağ yanında ise dansçı ve flüt çalan bir kadın yer alıyor. Ortadakinin lituus adlı kavisli bir trompet taşıması sebebiyle, platformdaki kişilerin memurları temsil ettiği açıktır. Sağında oturan figürse oyunların sonuçlarını (ya da jürilerin kararlarını) tablete yazan bir kâtiptir.*

lın sonuna kadar sayıları dokuza yükselmişti ve pleblerin bu pozisyonların yaklaşık yarısını doldurarak hizmet vermelerine izin veriliyordu. Rahipler gibi augurların da sayısı milattan önce birinci yüzyılda on beşe yükselmişti.

Kadınlar kentin dini hayatında siyasi hayatından daha mühim bir yere sahiplerdi. Altı Vesta bakiresi, Roma ocak tanrıçası Vesta'nın ritüellerini Forum Romanum'da yer alan Regia'nın yakınlarındaki mabedinde yerine getirirlerdi. Görevleri arasında kutsal ateşi korumak yer alıyordu, onun sönmesi kenti tehlikeye atabilirdi. Pontifex Maximus ve Iupiter rahibinin (*flamen Dialis*) eşleri de, kocalarının ibadet sorumluluklarından bazılarını onlarla paylaşıyorlardı. Ayrıca erken Cumhuriyet döneminde *Fortuna Muliebris* tapınağını elit ailelere mensup kadınların açtıkları düşünülmektedir. Bu tapınak uzunca bir süre onların dini etkinliklerinin merkezi olarak hizmet verdi. Kadınların ve kız çocuklarının törenlerde ve diğer kutlamalarda belirli yerleri vardı.

ROMA VE ORTA İTALYA

Dördüncü yüzyıl boyunca ve üçüncü yüzyılın ilk yıllarında Roma, İtalya'nın en önde gelen kenti olmuştu. Bu yüzyıllara ait anlatılar, Romalıların kahramanlığı ve düşmanlarının hainlikleriyle tasvir edilen savaşlar, zaferler ve mağlubiyetlerle doludur. Ayrıntılardaki bu zenginliğe rağmen savaşların sahih bir anlatısını oluşturmak mümkün değildir. Bu anlatılarda abartılı zafer anlatılarına dair sorunların yanı sıra tüm çatışmalardan Roma'nın düşmanlarını suçlu tutma eğilimi de mevcuttur. Üstelik dönemin sürekli değişen ittifakları sonraki dönemin yazarlarının kafasını karıştırmış ve bu değişimler sırasında Roma'nın sergilediği fırsatçılık da muhtemelen bazı tarihçilerin yüzünü kızartmıştır. Tüm bunların yanında, bu savaşlarda komutanlık yapan kişilerin soyundan gelen Romalı sülaleler, zaman zaman atalarıyla ilgili doğruluğu belirsiz iddiaları da araya sıkıştırabiliyorlardı.

Savaş ve Kent Düzeni

Savaş pek çok kent devletinin dini ve kentsel yapısında merkezi bir yer işgal ediyordu; ancak bu, özellikle de Roma için geçerliydi. Dördüncü yüzyıla gelindiğinde Roma, tüm kent devletleri arasında benzersiz bir yoğunlukla ve düzenli bir biçimde, neredeyse her yıl başlatılan seferler üzerine kurulu gelişmiş bir savaş modeline sahipti. Bu süreçte savaş, Roma siyasi ve dini hayatına iyice yerleşmiş ve en üst makamların yanı sıra hem toplum liderlerinin hem de vatandaşların yaşamları-

nı ve kariyerlerini şekillendirir hâle gelmişti. Askeri hizmet vatandaşların en temel görevlerinden biriydi. Vatandaş ve asker arasındaki sınırlar ne çok katıydı ne de uzun süreliydi, her yıl pek çok sayıda yetişkin erkek bu iki rolü de üstleniyordu. Yeni consuller makamı devraldıktan kısa süre sonra askeri hizmet vermeye elverişli vatandaşlar celp (*dilectus*) için Roma'ya geliyorlardı ve içlerinden bir kısmı gelecek dönemde consullerin ordularında asker olarak yer almak için seçiliyorlardı. Bir sefer dönemi sonrasında askerler terhis ediliyor ve sivil hayatlarına geri dönüyorlardı.

Seferler belli bir dönemsel düzeni takip ediyordu. Kentler üzerine direkt saldırılar veya tahkim edilmiş yerlere yapılan uzun kuşatmalar oldukça nadirdi. Onun yerine istilacı orduların komutanları, daha çok, hedefteki kentin sakinlerinin topraklarını ekme ve ailelerini besleme gücünü kırmaya çalışıyorlardı. Başarılı savaşların bile kalıcı sonuçları az olabiliyordu. Bazı savaşlar tek bir yaz seferine sığdırılırken bazıları her biri farklı komutan ve orduyla birlikte yıllık seferler dizisinden de oluşabiliyordu. Bazen seferler birkaç yıl süren ateşkes ile bitebilirken bazen de mağlup kentler galip gelenin egemenliğini kabul ediyordu. Romalı liderler, resmi bir teslimiyetin kalıcı bir itaat ilişkisi başlattığına inanıyorlardı (Kaynak 2.1). Bununla birlikte, mağlup edilen bazı topluluklar bu görüşe bariz bir şekilde katılmıyorlardı ve Roma orduları bazen onları tekrar tekrar itaat altına almak zorunda kalıyorlardı. Üstelik antik İtalya'da, kentlerin en güçlüsü haricinde hiçbiri ötekiler üzerinde uzun süreli egemenlik kurmayı başaramamıştı. Dördüncü yüzyıl süresince Roma, işte bu istisnai kent konumuna yükselecekti.

Campania ve Latium'da Roma

Roma'nın 396 yılı civarında Veii'ye galip gelişi, orta İtalya kentleri arasındaki ilişkileri derinden etkilemişti. Zaten görece kalabalık ve büyük bir kent olan Roma, komşularını daha net bir biçimde gölgelemeye başlamıştı. Savaştaki güç, bir kentin nüfusu ve orduya katılabilen yetişkin erkek sayısıyla yakından ilişkiliydi. Roma'nın Veii'ye dair hayata geçirdiği tedbirler sahip olduğu vatandaş mevcudunu da artırmış ve ayrıca bu süreçte Roma'daki fakir vatandaşlara dağıtılan topraklar da, daha fazla Roma vatandaşının asker olabilmesi için gerekli teçhizatı edinebilmesine imkân tanımıştı. Bu yeni koşullar da Roma'nın diğer kentlerle olan ilişkilerini etkilemişti.

Romalı komutanlar dördüncü yüzyılın üçüncü çeyreğinde, yakınlarındaki Latin ve Etrüsk komşularından daha güçlü kentlerle savaşmaya ve müttefikler kurmaya devam ediyorlardı. Bu süreçte Roma'nın gücü tüm Latium'a ve Capua'nın en büyük kent olduğu kuzey Campania'ya kadar uzanmıştı (Harita 2.2). Bu tarihte Samnitler, dağlık alanların merkezindeki en güçlü gruptu (bkz. Fig. 5.2). Samnium vadilerindeki arkeolojik bulgular; tarım, şarap ve hayvancılıkla uğraştıkları dağınık köylerde yaşamış yerleşik bir halka ait yoğun bir kırsal yerleşim modeli sunmaktadır. Burada kent devletleri oluşmamış, bunun yerine kabilelerden oluşan güçlü bir askeri birlik ortaya çıkmıştı. Samnitler saldırganlardı ve ürkütücü bir askeri üne sahiplerdi.

340'ların sonu ve 330'ların başlarında, Roma orduları Latinler, Volsciler, Campanialılar ve muhtemelen Samnitler ile savaşıyorlar, bu arada Campanialılar ve Samnitler başka savaşlar da yapıyorlardı. Sonraki dönemin yazarlarının Birinci Samnit Savaşı

KAYNAK 2.1: *Roma'nın geleneksel olarak yenilen ordudan talep ettiği mutlak, koşulsuz teslimiyetin (deditio in fidem) resmi prosedürü, Roma'nın tarihçileri sayesinde oldukça iyi bilinmektedir. Ancak bu meseleye dair gerçek bir olay, günümüze yalnızca tek bir yazılı kayıt, kısmen korunmuş bronz bir tablet vasıtasıyla ulaşmıştır. Bu deditio İspanya'da başka yerde adı geçmeyen (isimlerinin son kısmı da korunamamıştır) bir halk tarafından MÖ 104 yılında yapılmıştır ve tipik Roma uygulamasını yansıttığı kabul edilebilir.*

G.Marius ve G.Flavius'un consullüğü zamanında: Seano... halkı, Gaius oğlu imperator [komutan] L.Caesius onları koruması altına aldıktan ve consilium'u ile [meclis] onlara hangi talimatların verilmesi gerektiği üzerine konuştuktan sonra teslim oldular. Meclisin tavsiyesi üzerine aldıkları silahları, firarileri, tutsakları, atları ve kısrakları teslim etmelerini emretti. Tüm bunları teslim ettiler. Sonrasında Gaius oğlu imperator L.Caesius serbest bırakılmalarını emretti ve teslim olmadan önceki gün ellerinde bulunan topraklarını, yapılarını, kanunları ve geri kalan her şeyi Roma halkının ve senatosunun takdir ettiği kadarıyla onlara iade etti. Ayrıca elçilerin bu konuyla alakalı ... gitmelerini [Roma'ya?] emretti. ... oğlu Crenus ve Cantonus oğlu Arco elçilerdi... (AE 1986. 304)

(343-341) olarak adlandırdıkları savaşta, Romalılar ve Samnitlerin gerçekte ne kadar savaştığı bilinmemektedir. Aşağı yukarı aynı dönemde gerçekleşen Latin Savaşı (341-338), Latin kentleri için bağımsızlıklarının sonu demekti. Komutayı idare eden consullerden birinin faaliyetleri efsaneye dönüşmüştü. Bu consulün oğlu Titus Manlius Torquatus teke tek düelloda bir düşman askerini öldürmüş fakat sonrasında, Romalı askerlerin tek başlarına düelloya girmemeleri yönündeki açık emre itaatsizliği sebebiyle babası tarafından öldürülmüştü; bu consul devletin selametini ve kanunlarını ailenin üstünde tutan erdemli memurun timsaliydi. 338'e gelindiğinde savaş aslında bitmişti ancak dağılmış hâldeki topluluklar, sonrasındaki birkaç yıl boyunca direnmeye devam ettiler.

Latin Savaşı'ndan sonra, çoğu Latin topluluğu tıpkı yarım yüzyıl önceki Veii gibi Roma devletine dahil edilmiş, vatandaşları Roma vatandaşı, toprakları da Roma toprağı olmuştu. Kent merkezleri, sınırlı eylem özgürlüğü olan yerel yönetim birimlerinden öteye gitmeyen nitelikleriyle var olmaya devam ettiler. Bu kentlere *municipia* (tekili *municipium*) deniyordu. Eski kent düzenlerinin ve seçilmiş yetkililerinin çoğunu muhafaza ediyor, senatonun bir nevi yerel muadilini oluşturuyor ve geleneksel dini ibadetlerini yerine getirmeye de devam ediyorlardı. Bununla beraber kendi başlarına savaş ya da barışa karar veremezler ve çağrıldıklarında Roma ordusunda hizmet ederlerdi. Roma'da bulundukları sırada Roma meclislerinde oy kullanabiliyorlardı. Özellikle de en büyükleri Tibur ve Praeneste gibi birkaç Latin topluluğu resmi bir bağımsızlığa sahipti ve doğrudan Roma vatandaşları bütününe dahil edilmemişlerdi. Yine de Roma'nın müttefiki olmuşlardı ve tamamen Roma toprakları tarafından çevrelenmiş olup artık herhangi bir bağımsız eylem gerçekleştirme kapasitesine de sahip değillerdi (Fig. 2.4).

Harita 2.2 *Güney İtalya*

Figür 2.4 *Orijinalinde dekorasyon amaçlı bir tahta kutuya iliştirilmiş olan bu kemik plaka (20x5 cm) Latin kenti Praeneste'de bulunmuştu. Hoplites zırh teçhizatı donanmış bir savaşçıyı betimlemektedir. Sol ayağının arkasında kalkanı görülebilmektedir. Plaka geç dördüncü yüzyılda, yani Praeneste sağlam bir Roma müttefiki olduğu sırada imal edilmiştir.*

Mağlup edilen bazı topluluklara toplumsal ve siyasi düzenlerini karıştıracak şekilde muamele edilmişti. Galip Roma orduları kentlerini yağmalamıştı. Roma genellikle çok sıkı savaşan ya da uzun süre direnen toplulukları cezalandırmak için onların topraklarını istimlak eder ya da halkını köleleştirirdi. Roma vatandaşları bu ele geçirilen topraklardan bazılarını "viritane" olarak bilinen tahsis işlemleri sonucu paylaşırdı. Diğer önemli toprak parçaları da koloniler hâlindeki yerleşimci gruplara verilirdi.

Yeni fethedilen topraklardaki hakimiyeti sağlamlaştırmak ya da müttefikleri elde tutmak için koloni kurmak eski bir Roma ve Latin adetiydi fakat artık süreç daha resmi bir hale bürünmüş ve Roma'nın istisnai kontrolü altına girmişti. Koloniler kendi savaş kuvvetleri ile kendi kendilerini savunma kabiliyetine sahip tam anlamıyla birer kent devletiydiler. Bazı kolonilerde yerleşimciler Roma vatandaşlıklarını ve kabile mensubiyetlerini korudular. Bu tür vatandaş kolonileri küçüktü (300 yetişkin erkek) ve genellikle kıyı boyunca, limanlarda ya da nehirlerin ağızlarında konumlanmışlardı. Çoğu koloniyse bundan büyüktü ve 2.500, 4000 veya 6000 yetişkin erkekten oluşuyorlardı. Bu yeni topluluklardaki koloniciler Roma vatandaşlıklarını kaybetmişlerdi ancak onun yerine Latin statüsündeki kentlerdeki vatandaşların sahip olduğu ayrıcalıkları edinmişlerdi. Romalılar dördüncü yüzyıldan erken ikinci yüzyıla kadar İtalya'da düşman saldırısına açık, ayaklanmaya meyilli, yeni fethedilmiş bölgelerde ve stratejik nehir yollarında, yol kavşaklarında, kıyı bölgesinin zayıf yerlerinde olmak üzere toplamda en az elli üç koloni kurmuşlardı (bkz. Kaynak 1.1).

Nihayetinde ortaya çıkan müttefikler ve birleştirilmiş topluluklar sistemi, tabiatı bakımından esasen askeri nitelikliydi. Fetih gerçekleştikten sonra Roma devleti haraç ya da vergi şartı koşmuyor, mağluptan bir mali fayda beklemiyordu. Buna mukabil, Romalıların öncelikli beklentisi savaşlarda liderlikti. Kolonilerin, *municipiaların* ve müttefiklerin Roma'ya boyun eğmesi, savaş ve barış dönemlerinde onu lider olarak tanımaları ve savaşları için asker sağlamaları gerekiyordu. Farklı toplulukların oluşturduğu bu tür bir birlik sağlam bir askeri kuvvet oluşturabilir, üstelik sınırsızca genişletilebilirdi.

Samnit Savaşları

Dördüncü yüzyılın sonları ile üçüncü yüzyılın başlarındaki yıllara İkinci ve Üçüncü

Samnit Savaşları damgasını vurmuştu. İki kuvvet de yayılmacıydı ve artık üç aşağı beş yukarı eşit güce sahip komşulardı, bu yüzden Roma-Samnit savaşları İtalya'nın lider gücünün kim olacağını belirleyecekti.

İkinci Samnit Savaşı (326-304) hâkimiyet için verilen uzun bir mücadeleydi. Savaş Roma'nın Liris nehrinin doğu kıyısındaki Fregellae'da, Samnitlerin kendilerine ait gördükleri bölgede koloni kurması üzerine başlamıştı. Savaşın bu aşaması 321'de Furculae Caudinae (Caudinum Geçidi) mücadelesinde, yani Samnit kuvvetleri bir Roma ordusunu dağ vadisinde pusuya düşürüp teslim olmaya zorladığında sona ermişti (bkz. Harita 2.2). Sonuç olarak barış, Romalılar Fregellae'daki kolonilerinden vazgeçince sağlanmıştı. Ancak savaş 316'da büyük ölçüde kaldığı yerden devam etti. Roma tarihçileri ardından gelen birkaç yılda Latium ve Campania'da gerçekleşen Samnit işgallerinden bahseder ancak Roma orduları gücünü toplamayı başarmış ve sonrasında 304'teki barışa kadar Samnium'u her yıl işgal altında tutmuştur. Bu savaş esnasında Roma, Campania'nın güneyinde birçok koloni kurmuştu; bunlardan biri olan ve Apulia'nın ücra bir köşesinde bulunan Luceria da belli ki Samnium'a karşı gelecekteki operasyonlar için bir üs yaratmak amacıyla düşünülmüştü.

Üçüncü Samnit Savaşı (298-290) Roma'nın liderliğini perçinlemişti. Düşmanlıkları başlatan mesele muhtemelen Roma'nın Lucania'daki faaliyetleridir. Her ne kadar ortak hareket etmekte sorunlar yaşamış olsalar da, 297 sonuna gelindiğinde Samnitler, Etrüskler, Umbrialılar ve Galyalılar bir koalisyon kurmuşlardı. 295'te o yılki iki consul Samnitler, Umbrialılar ve Galyalıların oluşturduğu bir kuvveti Umbria'da yer alan Sentinum'daki büyük savaşta kati bir yenilgiye uğratmıştı. Bu zafer daha sonrasında, tıpkı 340'da Latinlere karşı yapılan savaşta kendini tanrılara kurban veren babası gibi davranan ve büyük bir fedakârlık sergileyen consul P. Decius Mus'a atfedilmiştir. Babası gibi o da, savaştaki kritik bir anda hayatını tanrılara kurban etmeyi göze almıştı; karşılığında düşman da canından olacaktı; Publius bu şekilde canını adak olarak adamış ve sonrasında atını tek başına düşman birliklerinin üzerine sürüp hem kendi ölümüne hem de düşmanların ölümüne sebep olmuştu. 291 yılında bir başka Roma consulü Aquilonia'da Samnitleri yendi ve hemen sonrasında Romalılar oranın güneyinde Venusia kolonisini kurdular. Bu yenilgiden sonra Samnitler yeniden barış yapmışlardı.

Orta ve Kuzey İtalya'daki Savaşlar

Roma'nın bu zaferi savaşları bitirmemişti. 290 yılında, Üçüncü Samnit Savaşı zaferinin hemen ardından consul Manius Curius Dentatus, dağınık köylerde yaşayan Sabinlerin topraklarını yağmalamış ve sonra Adriyatik Denizi'ne ulaşmıştı. Bu harekâtın sonucunda Romalılar Hatria'da bir Latin kolonisi kurmuş ve Sabinleri oy hakkı olmayan Roma vatandaşları hâline getirmişti. Roma orduları ayrıca Etruria ve Umbria'ya, özellikle de Tiber vadisine düzenli harekâtlar yürüttüler. Bu savaşlar özellikle de sürekli değişen ittifaklar nedeniyle oldukça karmaşıktı ve genellikle Galyalılar da bu ittifaklara dahil oluyorlardı. 284 yılında, Galyalı Senonesler kuzey Etruria'daki Arretium'da bir Roma ordusunu yendiler. Buna mukabil olarak sonraki yıl başka bir Roma ordusu, Roma'nın yaklaşık 80 km kuzeyindeki Vadimon gölü mevkiinde Galyalı Boii kavmini ve onların Etrüsk kökenli bazı müttefiklerini yendi. 283 yılına gelindiğinde Romalılar Senonesleri, daha sonradan *ager Gallicus* olarak bilinegelmiş toprakların bir

kısmından atmışlardı. Romalılar orada Sena Gallica (283'de) ve Ariminum adıyla (268'de; modern Rimini) koloniler kurdular. 280 ve 270'li yıllarda Roma kuvvetleri Etruria ve Umbria'nın birçok kentini kendine tabi kılmıştı. 260'lı yıllar itibariyle ise oralarda ya da Picenum'da, artık yok denecek kadar az sayıda topluluk gerçek anlamda bağımsız kalmıştı. Yeniden bağımsızlık kazanma çabaları şiddetle cezalandırılırdı. 269 yılında Picentiniler isyan etmiş, yenilince de topraklarını kaybetmişlerdi; Firmum'da bir Roma kolonisi kurulmuş ve buradakiler oy hakkı olmayan vatandaşlar hâline getirilmişlerdi. Etruria'daysa 241'de Faleriilerinki son isyandı.

Güneyin Fethi

Üçüncü Samnit Savaşının ardından Romalı yetkililer hızla Güney İtalya'daki Yunan kentlerinin meselelerine karışmaya başlamışlardı. Roma'nın gittikçe artan bu varlığı bölgedeki en büyük Yunan kenti olan ve diğerlerine liderlik etmeye sıklıkla heveslenen Tarentum vatandaşlarını harekete geçirmişti. 281 yılında Tarentumlular, Adriyatik karşısındaki Epeiros'da yer alan Molossialıların kralı Pyrrhos'dan destek istemişlerdi (bkz. Harita 3.4). Pyrrhos Yunan dünyasında yaşadığı dönemin ("Hellenistik" dönem) tipik hükümdarlarından biriydi. Gücünün dayanağı Molossialılara krallık etmesiydi ve bu makamın da alışıldık sınırları vardı. Pyrrhos ayrıca kendine bağlı memurlar ve komutanlar tarafından yönetilen bazı kentlerin ve bölgelerin de kontrolünü elinde bulunduruyordu. Buralarda, Molossialıların yasaları ve geleneklerinin sınırları dışında vergi ve asker toplama gücüne sahipti. Tüm bu topraklar, daha önceki Molossialı kralların hayal edemeyeceği büyüklükteki hedefleri kovalaması için kendisine imkân sağlıyordu ve Pyrrhos hükümdarlığının büyük kısmı boyunca gitgide artan bir ölçüde yalnızca buna odaklanarak hüküm sürmüştü. Bu sebeple 281 yılında Tarentumluların davetini alınca Batı'daki fırsatları da değerlendirmeye karar vermişti.

Pyrrhos ve Tarentumlu müttefikleri bir süreliğine başarılı olmuşlardı. 280 yılında fillerin eşlik ettiği ve Tarentumlu vatandaşların ordusu tarafından desteklenen Pyrrhos'un ordusu, Tarentum'un güneybatısındaki Herakleia'da bir consul ordusuyla çarpışmıştı. Pyrrhos kazanmış ancak pek çok kayıp da vermişti, öyle ki bu olay kayıplar çok büyük olduğu için neredeyse yenilgiye eşdeğer zaferler için kullanılan "Pyrrhos zaferi" deyimini ortaya çıkarmıştı. Sonrasında savaş yayılmış ve Roma'nın müttefiklerinden bazıları (içlerinde Samnitler en önemlisiydi) Pyrrhos'un tarafına geçmişlerdi. Pyrrhos sonrasında Campania'yı işgal etmişse de hiçbir büyük topluluğu ele geçirememiş ve hiçbirini Roma'yı bırakıp kendisine katılmaya teşvik edememişti. Sonra rotayı Roma'ya çevirmiş ve kentin 80 km yakınına kadar ilerlemişti. Ancak o zamana kadar, Etruria'da sefere çıkmış başka bir Roma ordusu Roma'yı korumak için dönmüştü ve Pyrrhos, ordusunu Tarentum'a geri çekerek katı barış şartları teklif etmeye başlamıştı. Yaşlı ve âmâ senatör Appius Claudius Caecus (312'de censor) ise Romalıları bu teklifleri kabul etmemeye ikna etti.

Sonraki sene (279) Pyrrhos, Epeiros'dan takviye kuvvetler getirdi. Ausculum'da Romalılarla karşı karşıya geldi ve bir başka uzun ve dehşet verici çarpışma gerçekleşti. Pyrrhos bir kez daha savaşta zafer kazanmıştı ancak yine korkunç bir bedel ödemişti. Bu yüzden bu aşamada Sicilya'nın önde gelen Yunan kenti Syrakousai'ın Kartacalılara karşı kendisinden istedikleri yardım çağrısını değerlendirmeye

karar verdi. 275 yılında Pyrrhos muhtemelen İtalyan müttefiklerinden gelen yeni çağrılar ve bunun yanı sıra Sicilya'daki liderliğine karşı artan memnuniyetsizlik sebebiyle İtalya'ya döndü. Pyrrhos'un ordusu o yılın sonraki aylarında Samnium'daki Beneventum'da Romalılarla savaştı ve bu sefer Roma ordusu kazandı. Yıl sonuna gelindiğinde Pyrrhos Adriyatik'in karşı kıyısına geçti ve yurduna döndü ve orada bir süre boyunca başarılar elde etti, ta ki 272 yılında güney Yunanistan'da yer alan Argos'taki bir sokak çatışması esnasında öldürülünceye kadar.

Pyrrhos'un başarısızlığı pek çok müttefiki için felaket olmuştu; bu olaylar sonucunda Roma'ya karşı bağımsızlıklarını kaybetmiş ve Roma'nın gazabına uğramışlardı. Tarentum 272'de bir Roma müttefiki olmuştu. Samnitlerle savaşlar 260'lı yıllarda da sürmeye devam etmişti. Bu yıllara gelindiğinde Roma artık bir zamanlar bağımsız olan yaklaşık 150 topluluğu gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde müttefik statüsüne düşürmüştü. Roma'nın Pyrrhos ile yaptığı savaşların ve onunla ilişkili olarak güneydeki Yunan kentlerinin meselelerine karışmasının önemli bir başka sonucu da, hem Yunan dünyasının daha geniş bir kısmıyla hem de Yunan kültürüyle çok daha yakın ilişkiler kurulmasıydı.

SAVAŞ VE ROMA DEVLETİ

Romalı komutanlar ve orduları, neredeyse bitmek bilmeyen savaşlarla geçen bir yüzyıl içerisinde kentlerini İtalya'nın en güçlüsü konumuna taşımış ve kentin etrafında, Roma'yı Akdeniz dünyasının uluslararası siyasetinin en önemli mensuplarından biri hâline getirecek bir müttefikler ağı kurmuşlardı. Bu düzenli savaş modeli açıklamaya muhtaçtır ancak elbette tek bir unsur ya da sebep Roma'nın giriştiği tüm savaşları tek başına açıklamaya yetmez.

Roma toplumunun ve siyasetinin bazı özellikleri sık sık savaşlar yapılması hususunun kabul görmesini ve belki de bu savaşların hevesle peşinden koşulmasını teşvik etmişti. Askeri erdemlere sahibiyet Roma elitinin öz-imajının ayrılmaz bir parçası olarak makamlar için kendi aralarında giriştikleri rekabet biçimlerinin ve hem kentte hem de diğer yerlerdeki liderlik iddialarının merkezinde yer alıyordu (bkz. Üçüncü Bölüm). Düzenli savaş hâli, hırslı Romalılara cesaretlerini ve yeteneklerini; yüksek makamlara erişmek isteyenler için gerekli başarıları hatırlanacak şekilde sergilemeleri için bir fırsat sunuyordu. En yüksek Roma rütbesi olan consullük tabiatı gereği esasen askeri bir makamdı ve bu makamdakiler sahada ordulara liderlik etmeyi bekliyor ve istiyor olmalıydı.

Savaş ve barış kararları, yalnızca Roma elit grubunun mühim şahıslarının alabileceği kararlar değillerdi. Roma'nın kelimenin tam anlamıyla her yıl giriştiği savaşlar, halk arasında da bir mutabakat gerektiriyordu. Başarılı savaşlar pek çok Roma vatandaşına ganimet ve sair somut faydalar getiriyordu (bkz. Kaynak 4.1). Ele geçirilen toprağın dağıtımı çok yoksul olan Romalıların ailelerini geçindirmeye yetecek toprakları elde etmelerini sağlıyordu. Bu yüzden, fakirler genellikle başka yerlerde oldukları için toprakların yeniden dağıtılması gibi talepleri, Roma'da bir kriz sebebi değildi. Dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Roma'ya yenik düşen orduların kitlesel olarak köleleştirilmesi adeti yaygınlaşmaya başlamıştı. Yeni köleleştirilenlerden bazıları muhtemelen İtalya'nın dışına satılıyordu. Diğerleri ise Roma vatandaşlarının arazilerinde ya da evlerinde çalışmaya koşuluyordu; böylece arkaik Roma'nın yanaşmalara ve borç kölelerine dayalı iş sistemi yavaş yavaş değişmeye başlamıştı.

Tüm bunlarla beraber düzenli savaşlar sonucu elde edilen zenginlik kentteki iç çatışmaların oranını hiç şüphesiz aşağı çekmişti.

İç faktörler resmin bütününü oluşturmuyor elbette. Sonraki dönemin Romalı tarihçileri, bu savaşları diğerlerinin saldırganlığını kısıtlama ya da güya önceden Roma liderliğini kabul etmiş kentlerin sadakatsizliğini cezalandırma amaçlı ve özünde savunma savaşları olarak görmüşlerdi. Bu perspektiften bakılınca, Roma'nın büyümesi diğerlerinin saldırgan eylemlerine başarılı bir yanıttı. Böyle bir bakış açısı bazı düşmanlara karşı yürütülen savaşları açıklamak için gerçekten mantıklı olabilir fakat hepsini açıklamak için yeterli değildir. Öyle olsa bile, Roma'nın dostu ya da düşmanı olan diğer devletlerin de kendi gündemlerinin, hırslarının ve askeri geleneklerinin olduğunu bilmek önemlidir. Bu devletlerin bazıları saldırgan ve yayılmacıydı; dolayısıyla bazen Romalıları eylemlerine cevap vermeye zorlamış olabilirler. Ne yazık ki güçlü bir biçimde Roma'nın kendisine odaklanmış nitelikteki bulgularımız, öteki durumunda kalan daha az başarı kaydetmiş rakiplerin tarihlerini yeniden oluşturmaya izin vermemektedir.

OKUMA ÖNERİLERİ

Eckstein, Arthur M. 2006. *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Harris, William V. 1979. *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 B.C.* Oxford: Oxford University Press. Roma'nın savaşa yaklaşımları ve bunların Roma eylemlerini nasıl şekillendirdiği üzerine tartışmalara yol açan bir inceleme.

Lintott, Andrew. 1999. *The Constitution of the Roman Republic.* Oxford: Oxford University Press. Cumhuriyetin kurumları, gelişimi, çalışmaları ve etkileşimleri ile ilgili açıklayıcı rehber niteliğinde bir eser.

Salmon, E. Togo. 1967. *Samnium and the Samnites.* Cambridge: Cambridge University Press.

3

BİR AKDENİZ İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU

Pyrrhos ile savaş bittikten sonraki (275) 130 yıl içerisinde, Roma Cumhuriyeti Akdeniz'in egemenliğini ele geçirmişti. Ayrıca kentin içerisinde yeni bir elit grup –soylular– Roma'nın siyasi yapısında lider konumuna gelmiş, bu grubun önde gelen üyeleri aynı zamanda Akdeniz dünyasının en zengin ve en güçlü kişileri olmuşlardı. Roma'nın daha büyük bir coğrafi alanda savaşlara müdahil olması ve böylece iktidarının İtalya yarımadasının sınırlarını aşması, artık Cumhuriyet'in geleneksel yapısını, klasik müttefik bulma yöntemlerini ve savaş stillerini sürdürmeyi güçleştiriyordu.

SOYLULAR VE ROMA KENTİ

Dördüncü ve üçüncü yüzyılda memurluk ve rahiplik pozisyonlarının pleblere açılması, Roma'da farklı bir hayat tarzına sahip yeni bir yönetici elit grubunun oluşmasıyla sonuçlandı. Toplumda "soylular" veya *nobiles* olarak bilinen bu elit grubu, Roma'ya ve imparatorluğa üçüncü, ikinci ve birinci yüzyıllardaki büyüme dönemi boyunca hükmetti. Arkaik Roma, birkaç aileden oluşan küçük bir grup tarafından yönetilmişti. Yine sınırlı boyutta bir grup oluştursa da, kentin yeni elit liderleri birçok yönden eski gruptan farklılık gösteriyordu. Patricii üyeleri her zaman doğuştan aristokrattı, ayrıca arkaik dönemin bazı liderleri makamları olsun ya da olmasın kendilerini önemli kılan şahsi askeri maiyetlere sahiplerdi. Bazı patricii aileleri yeni elit grubunda da yine önemli yere sahip olsalar da, bu durum doğuştan aristokrat olmalarıyla ya da önemli askeri kuvvetlere sahip olmalarıyla ilgili değildi. Bunlardan ziyade artık bireyler ve aileler, kentte konum elde etmek için çabalamak ve sonrasında konumlarını korumak zorundaydılar.

Esas önemli olan şey makam sahibi olmaktı. Yeni elit grubu, makam kazanabilme ve rahiplik konumlarına erişebilme becerisine sahip üyelerden oluşuyordu. Bu bağlamda bir insanı tanımlayan en iyi şey, ailesi ve sahip olduğu makamlardı. Öyle ki Latince *nobilis* kelimesi en sade hâlinde, consul seçilmiş bir ataya sahip bireyi ifade etmektedir. Tabiatı gereği bu yeni düzen oldukça rekabet içeriyordu. Hem patricii hem de pleblerden artık daha fazla kişi, sınırlı sayıdaki pozisyonları elde etmek için rekabete giriyordu. Roma'da, diğer kent devletlerinde olduğu gibi makamların kapısı yalnızca zenginlere, daha doğrusu sadece saygıdeğer bir yaşam stiline sahip; bir başka ifadeyle zenginliği esasen toprak sahipliğinden gelen ve ticaret, mezatçılık, kâtiplik veya tüccarlık gibi "bayağı" bir meslekten gelmeyen- zenginlere açıktı. Yeni elit ailelerin konumu ise geçmişteki ailelerin konumu kadar sağlam değildi. Aileler her nesilde makam sahibi olmak isteyen yeni ve başarılı kişiler çıkarmak zorundaydılar. Bunu beceremeyen aileler yönetici elit grubundaki yerlerini kaybediyorlardı. Bu sırada, daha önce hiç makam sahibi olmayan ailelerden birkaç kişi de düşük statüdeki memurluklara erişmeyi başarmış ve "yeni adamlar" (*novi homines*) olarak adlandırılmışlardı. Eğer onların soyundan gelenler bu başarıyı sürdürür ve devam ettirirlerse soyluların arasına girebiliyorlardı.

Soyluların yükselişi, Roma'nın kamusal hayatında başka değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Makamlara ve özellikle de consullüğe verilen önem, her bir üst makamla birlikte statünün de yükseldiği bir tür makamlar hiyerarşisinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştı. Gelişmiş hâliyle bu makamlar en düşüğünden en yükseğine şu şekilde sıralanabilir: quaestor, pleb tribunusu, aedilis, praetor ve consul. Consullüğün bir ya da ikiden fazla kez yapılmasına getirilen yasak üçüncü yüzyılda kati olarak yerleşmiş ve tecrübesiz iki kişinin bir yıllığına consul olarak seçilmesine imkân sağlamıştı. Diğer makamlarsa tekrardan aynı kişiye verilebiliyordu ve daha fazla açık pozisyona sahip olmaları sebebiyle, bu makamlar için daha fazla aile başarılı bir şekilde rekabet edebiliyordu. Bazı aileler hiç consullük elde etmeden nesiller boyu sadece bu düşük rütbeli makamlara sahip olmuşlardı. Pleb tribunusluğu artık sadece kendi değeri için arzulanan bir makam olmaktan çıkmış, aynı zamanda çok sayıda pleb ailelerinin üyeleri için iyi bir kariyer başlangıcı olarak görülmeye başlanmıştı. Sonuç olarak tribunusluk radikal tabiatının

büyük kısmını yitirmiş (ancak sonra bunu yeniden canlandıracak yetkilerini muhafaza etmişti) ve tribunuslar da tıpkı başkanlık ettikleri Pleb meclisleri gibi kurulu düzenin bir parçası haline gelmişlerdi.

Üçüncü ve ikinci yüzyıllar, senatonun kentte yönetici rolü üstlenmesine ve pek çok yönden yükselmesine şahitlik etmişti. Bu dönem senatonun *auctoritas*'ının, yani "nüfuzunun" zirve yaptığı, diğer bir deyişle de yaptıkları işlerin çok büyük saygı kazandığı bir dönemdi. Censorlar genellikle makam tecrübesi olan kişiler oluyorlardı ve bu kişiler fiiliyatta hayat boyu hizmet veriyorlardı. Bu yüzyıllar içerisinde bir noktada pleb tribunusları senato meclislerini toplama hakkı elde ettiler ve makam sahibi olduktan sonra da senatoya girebilme hakkına sahip oldular. Bu iki gelişme (tarihleri kesin olarak tespit edilememektedir) pleb yetkililerinin kentin resmi düzenine entegre olduklarına işaret etmektedir. Eski makam sahiplerinin bir birleşimi olan senato, kendi içerisinde memurluklar ile aynı hiyerarşik düzende organize olmaya başlamıştı. Eski consuller en yüksek makamda hizmet etmiş oldukları için senatoyu da yönetmeye meyilli oluyorlardı. Senato; değerlerden, itibardan ve tecrübeden mürekkep bir alan olarak görülmeye başlanmıştı.

Bu rekabetçi ve hiyerarşik düzende, kentin önde gelenleri statü talepleriyle ilgili oldukça korumacı ve saldırgan olabiliyorlardı. Roma elitinin üyeleri, övgü (laus) veya şöhret (gloria) peşinde koşmayı yaşam biçimlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görüyorlardı. Roma'nın toplumsal değerleri çoğunlukla askeri temelliydi (hatta Latince *virtus* kelimesi özünde "erkek cesareti" anlamına gelmektedir) ve makam sahibi olmakla yakından ilişkiliydi. Övgüye ve şöhrete giden yol, her şeyden önce askeri başarıdan geçiyordu. Yüksek makamlarsa kişiye düşük makamlarda yer alanlardan daha büyük bir itibar (*dignitas)* kazandırıyordu. İkinci yüzyılın sonları ve birinci yüzyılda, elitler arasında hitabet ve hukuk gibi farklı alanlarda yetkinlik kazanmak da değerli görülmeye başlanmıştı ancak bunlar hiçbir şekilde memurluk ile boy ölçüşemezlerdi. Makam sahipleri görevde oldukları dönemin bir şekilde ön plana çıkmasını arzu ediyorlardı. Yönetici Roma sınıfı, yeteneklerini ve başarılarını ilan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmaz ve genellikle rakiplerinin başarılarına karşı kendi başarılarının üstünlüğünü savunurlardı. Bu yüzden birinin başarılarını onun beklediği ölçüde takdir etmemek, yani *dignitas*'ına saygısızlık etmek, sonsuza kadar sürecek bir düşmanlığın fitilini ateşleyebilirdi.

İddialı olma baskısı yalnızca kamu hayatını değil, Roma'nın fiziksel görünüşünü de değiştirmişti. Üçüncü ve ikinci yüzyıllarda, kentin törenlerindeki ve dini hayatındaki şatafat, yetkililerin gücünü ve şöhretini vurgulayacak şekilde giderek artmıştı. Zenginlik ve askeri güç sergilemeye yönelik gösteriş ilk başta sadece makam sahipleriyle sınırlıydı ancak zengin ve güçlü ailelerin diğer üyeleri de en nihayetinde bunu sahiplenmiş ve böylece ailelerinin ortak şöhretine katkıda bulunmuşlardı.

Elit bireylerin meziyetlerini sergileyip şan ve şöhret kazanabilecekleri esas alan savaştı; bu yüzden önde gelen vatandaşlar askeri başarılarının toplumsal takdir kazanması için uğraşıyorlardı. Zaferin kutlaması, muzaffer generalin ve ordusunun kent boyu süren resmi geçit töreniyle, yani "zafer alayı" ile yapılıyordu. Zafer alayı aslında Roma'da oldukça eskiye dayanan bir törendi. İlk başlarda bu alay, savaştan dönen orduyu arındırma veya zafer için tanrılara şükran sunma amaçlı bir ritüelden ibaretti. Dördüncü yüzyılın sonlarında ve üçüncü yüzyılda ise doğudaki Yunan

krallıklarının özenli törenlerinin etkisiyle Roma'nın zafer alayı, artık toplumun ve ordunun kutlaması olmaktan çıkmış, orduya komuta eden yetkilinin yüceltilmesi seremonisine dönüşmüştü. Zafer alayında senatör ve diğer yetkililerce eşlik edilen muzaffer komutan -ya da *triumphator*- tutsaklar, ele geçirilen mallar ve zaferini tasvir eden resimler ya da tablolar ile birlikte ordusuna geçit boyunca liderlik ederdi (Kaynak 3.1). *Triumphator* eski kralların mor ve altın renkli kostümlerini giydiği için bariz bir şekilde ön plana çıkardı. Ayrıca yüzünü Capitolium tepesindeki tapınakta yer alan Yüce Iuppiter (Jüpiter) heykelinin yüzüne benzeyecek şekilde boyar ve tanrıların betimlemelerinde olduğu gibi dört atlı bir araba sürerdi.

Zafer alayı, bir Romalının kamusal yaşamda gerçekleştirmeyi hayal edebileceği en önemli törendi. Nihayetinde alay düzenleme hakkı elde edenlerden oluşan bir liste, yani *fasti triumphales* gelmiş geçmiş tüm başarıları sonsuza kadar sergilemek amacıyla kentte sergilenmeye başlanmıştı. Bir galibiyetin zafer alayını hak edip etmediğine dair alınacak karar yalnızca komutana bırakılamayacak kadar önem arzediyordu. Tarihin bir döneminde senato bu konudaki kontrolü ele geçirmişti. Muzaffer komutanlar ve orduları *pomerium*

KAYNAK 3.1: *Scipio Africanus'un 201'deki zaferinin tarihçi Appianus (*Kartaca Savaşları *66) tarafından anlatısı. Taklit ritüellerinin tıpkı Roma oyunlarının törenlerinde olduğu gibi alayın da bir parçası hâline geldiğini not düşmek gerekir.*

Alaydaki herkes taç giymişti. Trompetçiler ve ganimetlerle yüklü arabalar, sıranın önünde yer alıyordu. Ele geçirilen kentleri temsil eden kuleler ve seferleri canlandıran resimler taşınıyor, ardından altın ve gümüş sikkeler, külçelerle beraber ele geçirilen benzer mallar geliyordu. Ardından kentler, müttefikler ya da bizzat ordu tarafından komutana cesaretinin bir ödülü olarak taçlar sunuluyordu. Sonrasında beyaz öküzler, onların ardından filler ve sonrasında da Kartacalı ve Numidialı tutsak liderler geliyordu. Mor tunikler giyen lictor'lar komutanın önündeydi, aynı şekilde kemer ve altın taçlar takmış olan arp ve üflemeli çalgıcılardan oluşan koro da (Etrüsk alaylarını taklit ediyordu) şarkı ve danslarla uygun adım yürüyerek komutanın önünden gidiyorlardı. Boyu kadar mor bir pelerin giyen, altın bileklik ve kolye takan bir koro üyesi, alayın ortasında düşmana karşı zafer dansı taklidiyle kahkahaya sebep olmuştu. Sonrasında bir grup tütsü taşıyıcısı, onlardan sonra da zengin bir şekilde süslenmiş at arabasında komutanın kendisi geliyordu. Altın ve değerli taşlarla bezeli bir taç takıyor ve geleneksel bir şekilde altın yıldızlarla işlenmiş mor elbisesini giyiyordu. Fildişi bir âsâ ve Roma'nın değişmez zafer sembolü olan defne dalını taşıyordu. Ordu ise süvariler ve piyadeler hâlinde intizama sokulmuştu ve hepsi taç giydirilmiş hâlde defne dalı taşıyorlardı. İçlerinden en cesur olanları, onlara verilen ödülleri sergiliyorlardı. Halk bazı yetkilileri överken bazılarını eleştiriyor ya da onlarla alay ediyordu, çünkü bir zafer alayı esnasında buna dair hiçbir kısıtlama bulunmamaktadır.

dışında beklerlerken senato onların icraatlarını tartışırdı. Zafer alayının itibarı büyük olduğu için bu konuda fikir ayrılıklarının olması da sıradan bir hadiseydi.

Halk içerisinde ön plana çıkan kişiler, bilhassa başarılarının hatırasını korumakla ilgileniyorlardı. Tabiatları gereği zaferler kısa ömürlüydü. Bu yüzden dördüncü yüzyılın son yıllarından itibaren önde gelen Romalılar, başarılarının hatırasını önemli anıtlarla kalıcı kılmaya çabaladılar. Latince *monumenta* (tekili *monumentum*) esasında "hatırlatmak" ya da "eğitmek" anlamına gelen fiilden türemiştir. Genellikle bu tip girişimler kentin resmi dinini de işin içine katıyordu. Örneğin Romalı komutanlar bir sefere başlarken ya da savaşa hazırlanırken başarılı olmaları halinde adak olarak en gözde tanrılara yeni tapınaklar inşa edeceklerine dair yeminler ediyorlardı. Sonuçta önemli noktalarda düzinelerce tapınak inşa edildi. Tapınaklar tanrıların heykellerine ve sunaklarına ek olarak, genellikle muzaffer komutanın heykellerine ve onunla ilgili yazıtlara da ev sahipliği yapıyordu. Üçüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde memurların görevlerini yaptıkları yerlerin, senatonun toplantılarını düzenlediği alanların, tartışmaları dinlemek ve oy vermek için vatandaş meclislerinin toplandığı yerlerin etrafını geçmişteki liderlerin anıtları sarmıştı.

Bir ailenin statü yükseltmesi, geçmiş nesillerdeki üyelerin sahip olduğu belirli makamların ve bu makamlardaki göze çarpan başarıların hatırlanması ve kutlanmasıyla ilişkili olmaya başlamıştı. Bazı gösteriş biçimlerinin amacı yalnızca aile üyelerinin atalarını taklit etmeleri ya da onları geçmeleri için teşvik etmekti. Diğer türler ise daha halka açıktı, böylece ünlü ataların başarılarını, değerlerini onlardan miras aldığı varsayılan soyun temsilcilerinin makam talebini güçlendirmeye yardımcı oluyordu. Atalarının şöhretini duyurma arzusu bazı aristokratları, *praenomen* ve *nomen*'e eklendiği zaman ait oldukları *gens*'in içerisinde özellikle hangi şahsın soyundan geldiklerini gösteren ek bir isim olan *cognomen*'i

Figür 3.1 *Balmumu sağlam bir materyal olmadığı için önemli Roma ailelerinin atalarının maskeleri günümüze ulaşamamıştır. Yine de, sol elinde bir adamın büstünü tutan, sağ elini de mermer üstüne yerleştirilmiş bir başka adamın büstüne yaslayan ve "Togato Barberini" denen kıyafeti giymiş bu saygın erkek figür sayesinde (5.5 ft/ 1.7 m uzunluğunda), böyle anıtsal objelerin yarattığı etki gözler önüne serilmektedir. İki büst de idealize edilmiş olmaktan ziyade kişilerin realist bir görüntüsü gibi durmaktadır. Portresi yapılan adamlar aynı ailenin belki de farklı nesillerden üyeleri olabilirler. Heykelin tarihlendirmesi zor olmakla beraber stili milattan önce ilk yüzyılı işaret etmektedir.*

vurgulamaya yönlendirmişti. Bu yüzden Cornelii Scipiones, daha büyük bir *gens* olan Cornelia içerisinde ortak bir atanın soyundan geldiklerini belirtmek için 'Scipio' *cognomen*'ini kullanmıştı. Ancak bazı aileler soy iddialarında tamamen dürüst davranmayabiliyorlardı.

Balmumu portre maskeleri (*imagines*, tekili *imago*), ataların yüceliğini vurgulamanın bir başka yoluydu (Fig. 3.1). Romalıların ileri gelenleri, yüksek makamlara sahip olan veya yiğitlikleriyle meşhur atalarının maskelerini saklarlardı ve onları, ziyaretçilerin ve gelen geçenin görebileceği *atria*'da, yani evlerinin kabul salonlarında sergilerlerdi. Özellikle cenazeler, böyle ailelerin geçmişteki makam sahibi üyelerinin maskelerini sergileyebilmeleri ve aile tarihlerine dair kendi anlatılarını duyurabilmeleri için önemli bir etkinlikti. Diğer halk törenleri gibi cenazeler de zamanla daha özen gösterilen etkinliklere dönüşmüşlerdi. Üçüncü yüzyılın ortasından itibaren gladyatörler arasındaki mücadeleler de bu törenlerin bir parçası hâline gelmişti. Bilinen ilk gladyatör oyunları, Decimus Iunius Brutus'un 264'teki cenazesi esnasında gerçekleşmişti. Üçüncü yüzyılın sonunda ise, Marcus Aemilius Lepidus'un oğulları 22 çift gladyatörü dövüştürmeye başlamıştı.

KARTACA İLE SAVAŞLAR

Kartacalılar ile yapılan savaşlar Latince "Fenikeli" anlamına gelen *punicus* sıfatından türeyerek İngilizcede "Punic" (Tr. Pön) olarak adlandırılır ve bu savaşlar üçüncü yüzyılın ortasında ve sonlarında Roma tarihinin en önemli olaylarıdır. Kartaca, dokuzuncu-altıncı yüzyıllar arasındaki Fenike kolonizasyonundan doğan kentlerin en güçlüsüydü (bkz. Birinci Bölüm). Kartaca Kuzey Afrika'da doğrudan ya da dolaylı olarak önemli ölçüde toprağı yönetmeye başlamıştı (Harita 3.1). Kartaca kenti ve buradaki elit grup, topraklarında yaşayan yerel halkın zayıf topluluklarını bir şekilde sömürmeye başladılar. Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde, Kartacalılar neredeyse Latium ve Campania'nın birleşimine eş değer bir alanı kontrol eder hâldeydi; ancak vatandaşlık haklarını Romalılardan çok daha katı bir şekilde sınırlamışlardı. Henüz tam anlamıyla olmasa da Kartaca çeşitli kabilelerin ve konfederasyonların hükümdarlarına zaman zaman liderlik ediyordu, bunlardan en önemlileri ise günümüz Cezayir'inde bulunan Numidialılardı.

Kartaca iktidarını ve nüfuzunu deniz yoluyla da büyütmüştü. Yedinci yüzyılın sonundan itibaren batı Sicilya, Sardinya ve Balear adalarındaki Fenike yerleşkeleri bir şekilde Kartaca'ya boyun eğmişlerdi. Altıncı yüzyılın sonunda Kartacalılar Sardinya kıyılarına egemen olup buralarda kendi kolonilerini kurmuş ve iç kısımlardaki madenlerin kontrolünü de ele geçirmişlerdi. Kartaca orduları altıncı, beşinci ve dördüncü yüzyılda, Sicilya'nın Yunan kentlerine karşı savaşarak birtakım başarılar kazandılar. Kartaca aynı zamanda bazen uzaktan ve dolaylı da olsa, İtalya'daki kentlerle de bağlantılara sahipti. Kartacalılar hem Sicilya'daki Yunanlara karşı mücadelelerinin bir parçası olarak hem de ticaretlerini korumak amacıyla Roma da dahil olmak üzere bazı orta İtalya topluluklarıyla antlaşmalar yapmışlardı. Bu Roma-Kartaca antlaşmalarından ilki muhtemelen MÖ yaklaşık 500 yılı gibi erken bir tarihte gerçekleşmiş ve bu ilkini başka antlaşmalar da takip etmişti. Ancak toplam sayı belirsizdir.

Birinci Kartaca (Pön) Savaşı (264-241)

264 yılında, İtalya ve Sicilya arasındaki boğazları kontrol eden stratejik bir kent olan

Harita 3.1. *MÖ Üçüncü Yüzyıl Ortalarında Batı Akdeniz*

Messana (Modern Messina) üzerine Kartaca, Roma ve Syracusae arasında geçen üçlü bir mücadele sonucunda, Romalılar ve Kartacalılar arasında savaş patlak vermişti. Çatışan üç devletten en zayıfı olan Syracusae çok geçmeden Roma'nın müttefiki olmuştu. 262'de bir Roma ordusu batı Sicilya'ya girmiş ve Kartacalıların birliklerini yoğunlaştırdığı Yunan kenti Agrigentum'u (modern Agrigento) kuşatmıştı. Kent Romalıların eline düşmüş ve acımasızca yağmalanmıştı. Ardından bir yenişememezlik dönemine girilmiş, iki taraf da olağanüstü zorluklarla yüzleşmişti. Kartaca, Akdeniz'deki en güçlü savaş donanmalarına sahipti ancak ordularını oluşturmak için paralı askerlere muhtaçtı. Denizdeki bu gücünden dolayı Kartacalı kuvvetler kıyıdaki kentleri ellerinde tutabiliyor, bu kentlere kolayca takviye birlik yollayabiliyorlardı. Diğer taraftan Roma büyük bir orduya sahip olmasına karşın yalnızca küçük bir donanması vardı. Romalı komutanlar ordularını Sicilya ve İtalya arasındaki dar boğazlardan geçirebiliyordu ancak Kartaca donanması, Kartaca birliklerinin Sicilya'dan püskürtülmesini imkânsız kılıyordu.

Sonuç olarak Romalılar denizde Kartaca'ya karşı meydan okumak için savaş gemileri inşa etmeye başladılar. Ancak gemi inşası karmaşık ve pahalı bir işti. Donanmalara komuta etmekse uzmanlık gerektiren bir işti ve savaş gemileri tabiatları gereği bol sayıda yetenekli kürekçiye ihtiyaç duyuyordu. Bu noktada Kartacalıların büyük üstünlüğü vardı ancak Romalılar kayda değer bir hızla şartlara adapte oldular. Kartacalıların gemi inşa modellerini taklit ederek yüz büyük savaş gemisi inşa etmişlerdi ve savaş süresince bundan çok daha fazlasını yapmışlardı. Denizciler ve kürekçiler içinse müttefiklerinin kapısını çaldılar ve orduda hizmet edemeyecek durumdaki Roma vatandaşlarını da yine bu işe koştular. Roma filoları çok fazla gemi kaybediyor da olsa çok geçmeden deniz savaşlarını kazanmaya başlamıştı.

Bir süre boyunca hiçbir taraf, sonucu belirleyecek bir üstünlük elde edememişti. 256 yılında consuller, Kartaca'ya saldırmak için bir ordu ve donanmayla birlikte Kuzey Afrika'ya geçme girişiminde bulunarak harekete geçtiler. Bu consullerden biri olan Marcus Atilius Regulus önce başarılar kazandı, ancak 255 yılında yenildi ve esir alındı. Romalı yazarlar sonradan bu aşağılanmayı, consulün sözde meziyetleri ile onu esir alanların sözde ahlaksızlıklarını mukayese eden bir milli efsaneye dönüştürdüler. Hikâyeye göre daha sonra Kartacalılar barışı ya da tutsakların değiş tokuşunu müzakere etmesi için Regulus'un Roma'ya gitmesine izin vermişlerdi fakat gitmeden önce çabaları faydasız olursa geri dönmesi için kendisinden söz almışlardı. Senato müzakereyi reddedince Regulus Kartaca'ya geri dönmüş ve böylece bir Romalıya yakışır dürüstlüğünü sergilemiş (*fides*) ve orada yaşamını yitirmişti.

Kuzey Afrika'nın başarısız işgalinden sonra savaş on beş yıl daha karada ve denizde devam etti. Romalı komutanlar Sicilya'da yavaş yavaş avantajı ele geçirdiler. Bu süreçte Sicilya'nın çoğu yeri yakılıp yıkıldı. 241 yılında Kartacalılar Sicilya'daki komutanları Hamilcar'a barış müzakeresi için yetki verdiler. Sonuçta da Sicilya'dan ayrılmaya ve Roma'ya büyük bir tazminat ödemeye razı oldular. Ancak düşmanlık bu noktada son bulmadı. Savaşın sonunda Kartaca'nın, yıllarca hizmetleri sebebiyle borçlu oldukları paralı askerlerine ödeme yapacak miktarda kaynağı yoktu. Bu yüzden Kuzey Afrika'da toplanan büyük bir paralı asker ordusu isyan etti ve bu isyan kısa sürede Kartaca'nın bazı Libyalı ve Numidialı müttefiklerine sıçradı. Bu kriz esnasında

önceki antlaşmaları görmezden gelen Romalı yetkililer Kartaca'yı stratejik öneme sahip Sardinya adasını terke zorladılar. Elleri kolları bağlı olan Kartacalıların bunu kabul etmekten başka çaresi yoktu.

Birinci Kartaca Savaşı'ndaki galibiyet, aslında Roma'nın İtalya dışındaki ilk kalıcı bağlantılarının ortaya çıkmasını sağlamıştı. 227 yılından itibaren Sicilya, Sardinya ve Korsika'da daimi bir komutan ve ordu bulundurma kararı verilmişti. O yıl Centuria meclisi ilk kez dört praetor seçti; bunlardan biri artık muntazaman Sicilya'ya, biri de Sardinya-Korsika'ya gönderilecekti.. Böylece bu adalar, Roma'nın İtalya yarımadası dışındaki ilk "eyaletleri" oldu (bkz. "Bir Akdeniz İmparatorluğu").

Birinci Kartaca Savaşı ve bir bakıma öncesinde Pyrrhos ile yapılan savaş, Roma'nın savaş tarzında önemli bir aşamayı oluşturuyordu. Geleneksel modele göre consuller ve praetorlar her ilkbaharda orduları toplar ve sonbaharda sefer mevsimi bittiğinde orduları dağıtırdı. Sonuç olarak Romalı askerler geçimlerini sağlayabiliyordu, çünkü her zaman ekinlerini ekebilmek amacıyla zamanında evlerine dönüyor, hem kendilerini hem de ailelerini bir sonraki yıla hazırlıyorlardı. Üçüncü yüzyıldaki bazı savaşlardaysa uzun süredir devam eden bu gelenek artık Roma'nın ihtiyaçlarını karşılayamamaya başlamıştı. Artık orduları zaman zaman kış boyunca sahada tutmak ve uzak diyarlarda daimi garnizon bulundurmak gerekiyordu.

Bu yeni savaş ihtiyaçlarına cevaben Roma'nın adetlerinde de birtakım değişiklikler yapıldı. Geleneksel olarak Romalı komutanlar çoğunlukla orduların ihtiyaçlarını tarım arazilerinden temin ediyor ya da gereken parayı ve iaşeyi civarda ikamet eden müttefiklerden ve tebadan talep ediyordu. Roma'nın yönetim yapısı çoğu kent devleti gibi ilkeldi ve buna bağlı olarak çeşitli eylemleri yürütme kabiliyeti de sınırlıydı. Ayinler, ordu ve imar projeleri için zaman zaman ilave kaynaklara ve işgücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu gibi durumlarda yetkililer genellikle *publicani* (tekili *publicanus*) adlı vergi mültezimlerinden destek alıyorlardı. Roma donanmalarının ve ordularının teçhizatının karşılanmasında ve ihtiyaçlarının giderilmesinde şüphesiz bazı *publicanuslar* rol oynamışlardı.

Üçüncü yüzyılın ortasında, Romalıların kamu kaynaklarını geçmişe kıyasla büyük ölçüde genişlettiklerine dair açık belirtiler bulunmaktadır (Fig. 3.2). Antik toplumlar savaş ya da diğer kamusal projeler için büyük meblağlarda düzenli ödemeler yapmak mecburiyetinde kaldıklarında, genellikle gümüş sikke basmaya başlarlardı. Romalılar dördüncü yüzyılın sonlarına doğru böylesine değerli sikkeleri ilk kez kullanmaya başladıklarında, Campania darphanelerinde düzensizce darbedilenlere bel bağlamışlardı. Pyrrhos Savaşı sırasındaysa Yunan ağırlık ölçülerini ve tasarımlarını kullanarak kendi paralarını basmaya başladılar. Üçüncü yüzyılın son yir-

Figür 3.2 *Gümüş sikkelere (ilk başlarda paranın uzun zamandır kullanıldığı güney İtalya'da dolaşıma girmiş gibi görünüyor) ek olarak Romalılar bronzu da külçe ya da sikke şeklinde darbetmeye başlamıştı. Bunlar daha çok yerel bazda dolaşıma girmişti ve muhtemelen askerlere dağıtmak amacıyla üretilmişlerdi. 275-242 arasına tarihlenen bu bronz külçenin bir tarafında fil diğer tarafında ise domuz figürü vardır. Fil muhtemelen Pyrrhos ile yapılan savaşa bir atıftır. (bkz. İkinci Bölüm).*

mi yılındaysa, Roma ölçüleri ve tasarımlarıyla eksiksiz bir para birimi yelpazesini tedavüle soktular (Fig. 3.3).

İkinci Kartaca (Pön) Savaşı (218-201)

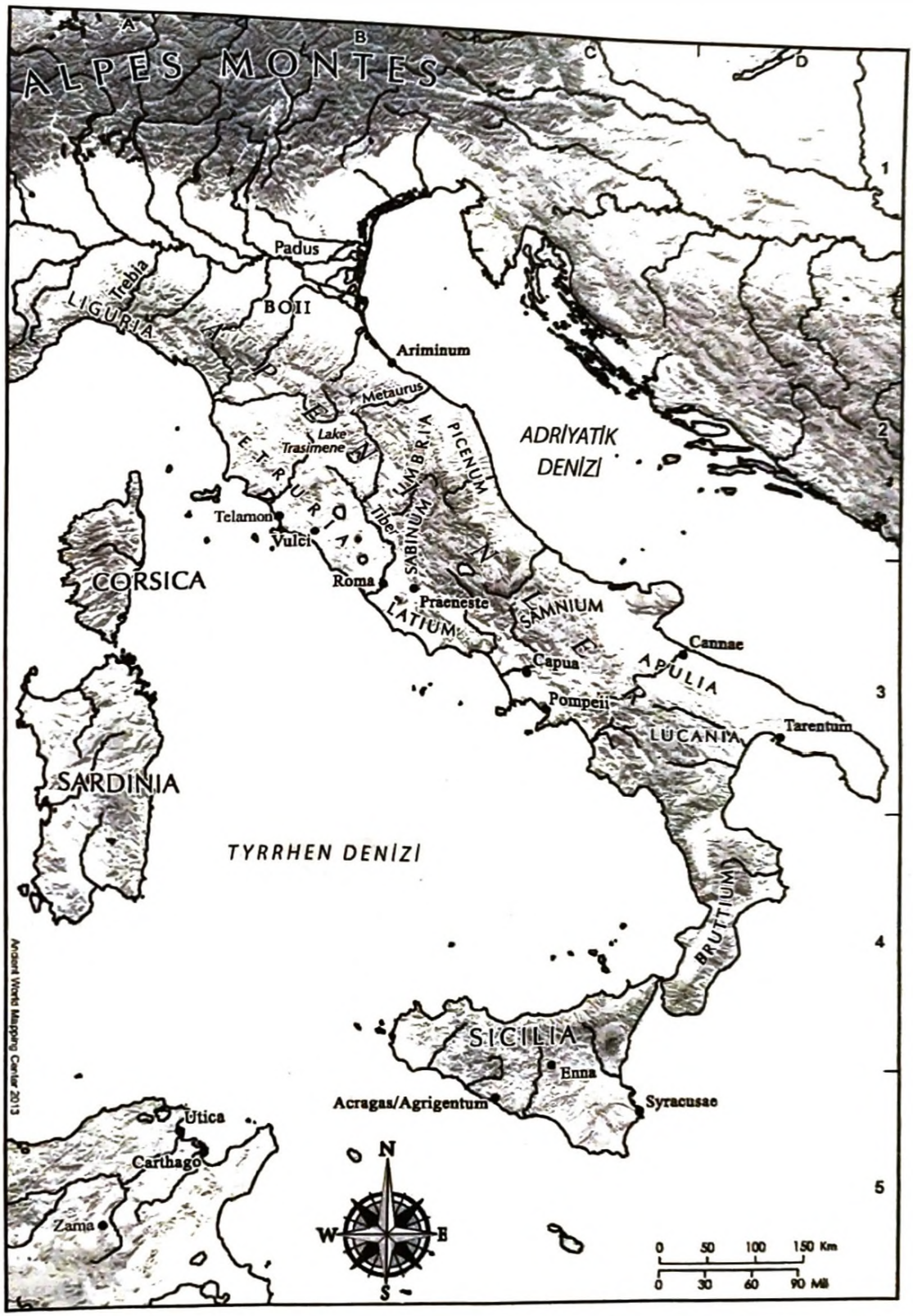
İkinci Kartaca Savaşı İspanya sebebiyle patlak vermişti. İber yarımadasındaki Fenike kentlerinin liderliği, iç bölgedeki nüfuzuyla beraber uzun zamandır Kartaca gücünün önemli bir ayağıydı. Kartacalılar İberli paralı askerleri savaşları için; İber altını, gümüşü ve diğer metalleri askerlere ve denizcilere ödeme yapmak ve onları teçhizatlandırmak için; İber ahşabınıysa gemilerini inşa etmek için kullanıyorlardı. Birinci Kartaca Savaşının son bulmasının ardından bu yarımadadaki nüfuzlarını büyütmeye ve zengin kaynaklara erişimlerini arttırmaya koyulmuşlardı. 237 yılında Kartaca'nın Sicilya'daki eski generali Hamilcar Barca İspanya'ya ayak bastı ve 229 yılındaki ölümüne kadar düzenli askeri operasyonlar gerçekleştirerek Kartaca'nın oradaki nüfuzunu artırmayı başardı. Sonrasında yerine damadı Hasdrubal geldi ve 221'deki ölümüne kadar hüküm sürüp seferler düzenledi. Hasdrubal'in ölümünden sonraysa Hamilcar'ın 247'de doğan oğlu Hannibal Barca, Kartaca'nın İspanya'daki başkomutanı oldu.

Kartaca'nın gücündeki bu yükseliş, Roma ile yeni bir mücadelenin zeminini hazırladı. Hannibal Roma'nın kendi koruması altına aldığı bir kent olan Saguntum'u kuşatıp ele geçirdikten sonra Roma 218 yılında savaş ilan etti. Hannibal İtalya istikametinde uzun bir yürüyüşe girişmeyi göze alarak Roma'yı gafil avladı. Zorluklara ve pek çok can kaybına rağmen, kendisi ve kuvvetleri Alpleri başarıyla geçerek İtalya'ya vardı. Buradaki Trebia Nehri'nde 218'in Aralık ayında karşısına çıkan bir Roma ordusunu toptan imha etti. (Harita 3.2).

Hannibal'in bu olağanüstü başarılarına rağmen Romalılar hâlâ pek çok avantaja sahipti. Roma'nın donanması Kartaca donanmasından çok daha üstündü. Bu yüzden Romalı liderler savaşı deniz yoluyla erişebilecekleri Afrika ve İspanya'da yürütme hesapları içindelerdi. Aynı zamanda Roma'nın denize de hâkim olması, Hannibal'in İtalya'dayken yalnızca sınırlı takviye alabileceği anlamına geliyordu. Burada Romalılar büyük bir insan gücüne; yarım milyondan daha fazla potansiyel askere sahiplerdi ancak hepsini tek seferde harekete geçiremezlerdi. Hannibal'in bundan çok daha az askeri olduğuna dair şüphe yoktur. Daha sonradan İtalya'nın güneyine diktiği bronz bir tablette, İtalya'ya girdiğinde 12.000 Afrikalı, 8.000 İberli piyadesi ve azami 6.000 süvarisi olduğunu savunmuştur. Romalıları barış yapmaya itecek ya da Romalıların müttefiklerini isyan etmeye ikna edecek zaferler

Figür 3.3 *211 yılı civarından itibaren Roma devleti kendi özgün tasarımlarıyla üzerinde Latince yazılar bulunan* denarii *adlı gümüş sikkeler darbetmeye başlamıştı. Denarius uzun süre boyunca kullanılan en yaygın gümüş sikkeydi. Erken dönem örneklerinden biri olan bu sikkenin ön yüzünde tanrıça Roma'nın miğferli bir büstü ve arka yüzünde de Dioscuri (Iuppiter'in ikiz oğulları Castor ve Pollux) yer almaktadır. Bu tasarımlar uzun bir süre boyunca standart form olarak kaldı.*

Harita 3.2 *İtalya*

kazanmayı ümit etmiş olmalıydı. Bu tür girişimleriyse yalnızca kısmen başarılı oldu.

Hannibal Alpleri geçtiğinde, Romalılar ve Galyalılar arasındaki savaşlarda harap olmuş bir bölgeye girdi. Galyalılar Hannibal'in davasını sahiplendiler; hatta bazıları ordusuna da katıldı. Başarıları 217'de de devam etti. Apeninleri geçip Etruria'yı istila ettiğinde, Gaius Flaminius onu durdurmak için üzerine yürüdü. Ancak Hannibal consulün ordusunu Trasimene Gölü'nde pusuya düşürüp yok etmeyi başardı. Roma için dönüm noktası olan bu anda daha önce iki kez consullük yapmış Quintus Fabius Maximus diktatör olarak atandı. Kendisi özellikle Romalılar için avantajlı koşullar oluşmadığı sürece Kartacalılar ile savaştan kaçınmak gibi katı bir strateji benimsedi. Hannibal'in ordularını sefer halindeyken taciz etti, kaynak tedariki için ana ordudan ayrılmış birliklere saldırdı ve herhangi bir üstünlük yakalamak için fırsat kolladı. Bu yüzden kendisine alaycı bir şekilde "Erteleyici" (*Cunctator*) ismi takılmıştı. Fabius'un stratejisi hiç popüler değildi ve sert eleştirilere maruz kaldı.

216 yılının consulleri Fabius'un stratejisini devam ettirmediler. Onun yerine Romalıların ve müttefiklerinin birleşiminden oluşan ve muhtemelen 80.000 civarı askerden mürekkep bir orduyla Hannibal'in üzerine yürüdüler. Cannae'da (Apulia'da) gerçekleşen savaş Roma için tam bir felaket oldu; bir consul hayatını kaybetmiş ve ordunun yalnızca küçük bir bölümü canını kurtarabilmişti. Sonrasındaysa bazı Roma müttefikleri taraf değiştirmeye başladı. Sabinum, Etruria ve Umbria'daki kentler çoğunlukla Roma'yla müttefik kalmaya devam ettiler. Güneydeyse pek çok Samnitli, Lucanialı ve Bruttii ya Hannibal'in ordusuna asker olarak girdiler ya onun için kaynak sağladılar ya da Roma'ya başkaldırdılar. İtalya'nın en büyük kentlerinden olan ve Roma'nın bir asırdır *municipium*'u durumundaki Campania'nın Capua kenti de Hannibal ile ittifak yaptı. Sicilya'daki Syracusae da Hannibal'in tarafına geçtiğini bildirdi. Hannibal 212 yılında Tarentum'u ele geçirdi ancak bir Roma garnizonu limandaki kalede tutunarak Hannibal'in fayda sağlayabileceği tek büyük limanı da kullanmasına engel oldu.

Cannae yenilgisinden sonra Roma dirençli kalmayı başarmıştı (Kaynak 3.2) ancak komutanlar Hannibal'in ordusuyla savaşmaktan kaçınma ve bu esnada hareket özgürlüklerini kısıtlayarak onları taciz etme stratejisine geri döndüler. Aynı anda diğer Roma kuvvetleri de Hannibal'in koruyamayacağı kadar çok sayıdaki sadakatsiz kentlere ve müttefiklere saldırdılar. Sicilya'da Marcus Claudius Marcellus 213 yılında Syracusae'ı ele geçirdi. İki yıl sonra Capua da düştü ve sonrasında Romalı komutan kentin lider vatandaşlarının idam edilmesini ve nüfusun büyük çoğunluğunun köle olarak satılmasını emretti. 209 yılında Romalılar Tarentum'u da yeniden ele geçirip yağmaladılar ve vatandaşlarını köleleştirdiler. Bu tarihten sonra Hannibal ve tükenen ordusu İtalya'nın güney ucundaki Bruttium'da kısılıp kaldı.

İtalya'daki savaş esnasında memurlar ve senato, ilahi hoşnutsuzluğun işaretlerini ve Roma'ya daha iyi şans getirmenin yollarını aradılar. Kente yeni tanrılar tanıtmaya ve onların korumasını kazanmaya çalıştılar. 205 yılında bir dizi can sıkıcı belirtiden sonra senato Roma rahiplerine ve Delphi'deki Yunan kâhine danıştı. İki merci de Küçükasya'daki tapınağından Ana Tanrıça'nın (Magna Mater) getirilmesini tavsiye ettiler. Böylece bir sonraki yıl, tanrıçanın kült imgesi –siyah bir göktaşı– ve bazı rahipleri kente geldiler. Ancak görünen o ki senato tanrıçaya tapınmanın şartlarından bihaberdi. Tanrıların Anası'nın kültü; kendile-

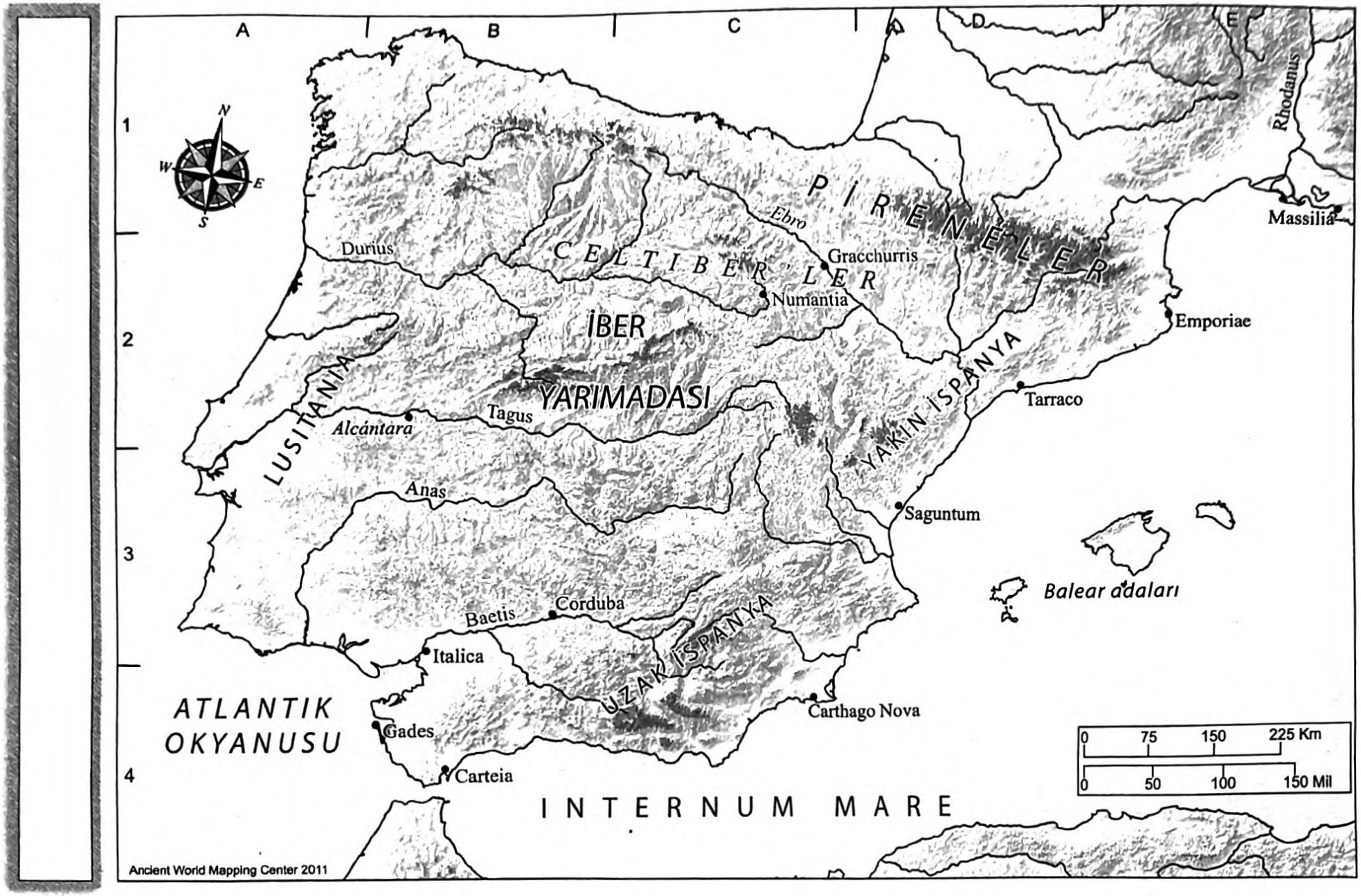
rini hadım etmiş rahipler, vecde gelinen ritüeller, vahşi şarkılar ve danslar demekti. Sonuç olarak şok geçiren Romalı yetkililer vatandaşların nispeten rahatsızlık uyandırıcı kült uygulamalarına katılmalarını engellediler.

Roma'nın İspanya'da açtığı "ikinci cephe", kaynakları çabucak kurutmuş olsa da kesin başarıyı getirdi (Harita 3.3). Publius Scipio ve Gnaeus Scipio adlı iki kardeş, savaşın başlangıç yılından 211 yılında savaştaki ölümlerine kadar orada komutanlık yaptılar. Sonrasında Romalı seçmenler, İspanya ordularının komutasını Publius'un oğlu ve Gnaeus'un yeğeni olan bir diğer Publius Cornelius Scipio'ya verdiler. Scipio 209 yılında Kartaca gücünün önemli merkezlerinden biri olan Carthago Nova'yı ele geçirdi (bkz. Kaynak 4.1). Sonraki seneyse Saguntum'un güneyindeki kıyı ile Baetis Nehrinin kaynakları arasındaki dağları geçmeyi başardı. İspanya'da yapılan diğer büyük savaşlar nehir bölgesinde, yani Kartacalılar için hayati önem taşıyan bir vadide yapıldı. Hannibal'in kardeşi Hasdrubal, Scipio tarafından yenilgiye uğratılmasına rağmen kardeşinin İtalya'ya doğru izlediği rotayı takip ederek ikisinin ordularını bir araya getirmeye çalıştı. Ancak 207 yılında, İtalya'nın Adriyatik kıyısındaki Metaurus Nehri'nde ordusunun önü kesilip mağlup edilince ve kendisi de hayatını kaybedince Hannibal'e dışarıdan ciddi takviye ulaşması ihtimaline dair son umutlar da böylelikle tükendi. 206 yılının sonuna gelindiğinde Romalılar İspanya'daki neredeyse tüm Kartaca kuvvetlerinin üstesinden gelmişti.

Scipio 205 yılında consul sıfatıyla Kuzey Afrika'yı işgale hazırlanma görevini üstlendi. Sonraki sene ordusu, Kartaca'nın kuzeyine

KAYNAK 3.2: *İkinci yüzyılda yaşayan Yunan tarihçi Polybios, Roma'nın olağanüstü gücünün mükemmel bir göstergesi olan şu sahneyi kaleme alıyor:*

Hannibal, Cannae savaşını kazandıktan sonra [216 yılında] ordugâhı koruyan 8.000 Romalıyı ele geçirdi. Hepsini tutsak etti ve fidye ile serbest bırakılmalarını görüşmek üzere bir heyetin yurtlarına gitmesine izin verdi. Romalılar savaş alanında yaşadıkları bütün başarısızlıklara, tüm müttefiklerini kaybetme ihtimallerine ve bizzat Roma kentinin de tehlikeye düşme olasılığına rağmen heyetin söylediklerine dik duruşlarından taviz vermeden yanıt verdiler ve meselenin tüm yönlerini gözden geçirmeyi de ihmal etmediler. Hannibal'in niyetinin bu şekilde mali kaynak elde etmek olduğunu, aynı zamanda yenilenlerin de yenilmelerine rağmen serbest kalma umudu olduğunu göstererek düşmanlarının savaş heyecanını azaltmayı arzuladığını anladılar. Heyetin istekleri doğrultusunda hareket etmeye o kadar karşıydılar ki bu adamların ailelerini önemsemeyi ve Roma'nın davası için sahip oldukları potansiyel değeri düşünmeyi bir kenara bıraktılar. Böylece Hannibal'in hesaplarını ve bu hesaplara bağlı umutlarını suya düşürdüler. Tutsaklar için fidye ödemeyi reddettiler ve Romalı askerlerin savaşta yenilmeleri halinde kurtulma umudu taşımadan kazanmaları ya da ölmeleri gerektiği kaidesini yerleştirdiler... Sonuç olarak Hannibal'in Romalıları savaşta yenmiş olmasıyla elde ettiği tatmin, bu adamların müzakerelerde gösterdiği metanetten duyduğu şaşkınlığın gölgesinde kalmıştı. (6.58.2-13)

A
B
C
D
E
1
2
3
4
N
W
E
S
İBER
YARIMADASI
PİRENELER
CELTİBERLER
Ebro
Rhodanus
Massilia
Durius
Gracchurris
Numantia
Emporiae
Tarraco
Saguntum
Tagus
Alcántara
Anas
LUSITANIA
YAKIN İSPANYA
Balear adaları
Baetis
Corduba
Italica
UZAK İSPANYA
Carthago Nova
ATLANTİK
OKYANUSU
Gades
Carteia
INTERNUM MARE
0 75 150 225 Km
0 50 100 150 Mil
Ancient World Mapping Center 2011

yakın Utica kentinin dış çeperlerine çıkartma yaptı ve Numidialı lider Masinissa'nın yardımıyla Kartacalıları savaşta yendi. Sonra Kartacalı liderler Hannibal'i Afrika'ya geri çağırdılar ve Hannibal ordusunu İtalya'da ardında bırakmak zorunda kalmasına rağmen bu çağrıya itaat etti.

Roma ve Kartaca kuvvetleri arasındaki sonucu belirleyen mücadele, 202 yılında Zama'da meydana geldi ve Scipio bir zafer daha kazandı (Bkz. Harita 3.1). Sonrasında şatafatlı bir zafer alayı için Roma'ya döndü ve diğer isimlerine ek olarak Africanus (Afrika fatihi) lakabını da kullanmaya başladı (bkz. Kaynak 3.1).

201 yılında barış yapıldı. Antlaşmanın şartları Kartaca'nın gücünü kati bir şekilde sınırlıyordu. Kartaca donanmasını lağvetmiş, belini büken savaş tazminatı ödemeleriyle mahvolmuş, merkezinin dışındaki tüm topraklarını kaybetmiş ve Roma izni olmadan toprakları dışında savaşması yasaklanmış bir hâle düşmüştü. Bu sırada Masinissa da büyümüş Numidia krallığının hükümdarı ve Roma'nın sıkı bir müttefiki olmuştu.

Bu uzun savaş her yönüyle Romalı idarecilere, vatandaşlara ve müttefik devletlerin vatandaşlarına ağır bir külfet olmuştu. İtalya'nın büyük kısmı harap olmuş durumdaydı. Tüm savaş boyunca Romalılar İtalya'nın yanı sıra İspanya'da, Sardinya'da ve Sicilya'da ordu bulundurmak zorunda kalmışlardı. Çok sayıda komutan ihtiyacı geleneksel siyasi düzenlemeleri bozmuş, fazla sayıda ordu ve yüksek ölüm oranlarıysa olağandışı büyüklükte bir erkek nüfusunu askere almayı gerektirmişti. Roma, orduları doldurmak için suçluları ve köleleri bile askere almıştı. Cannae'da yaklaşık seksen senatörün öldürüldüğü söylenir; bu senatör eksikliği o kadar fazlaydı ki sırf senatör sayısını normale çıkarabilmek için daha önce hiçbir makamda görev yapmamış kişiler bile senatör seçilmişti. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Roma savaştan orta ve batı Akdeniz'e egemen bir konumda çıkmıştı.

BİR AKDENİZ İMPARATORLUĞU

İkinci Kartaca Savaşı'ndan sonra Roma'nın gücü hızlıca Akdeniz dünyasının büyük kısmına yayıldı. Bu dönemde yapılan tüm savaşları yine tek bir sebeple açıklamak mümkün değildir. Yönetici elit grup Roma'nın gücünü yaymaya ya da otoritesini kanıtlamaya yönelik belirli bir planı olmadan, olayların gelişimine göre planlar oluşturmuş gibi görünmektedir. İlaveten ilk başlarda Roma devletinin kaynak ihtiyaçları olmasına rağmen, ele geçirilen toplulukların ekonomik kaynaklarının sistematik sömürüsüne yönelik bir istekleri de yokmuş gibi görünmektedir. Ancak bu tip bir potansiyelin farkındalığı yavaş yavaş artacaktı.

Valiler, Eyaletler ve İmparatorluk

İkinci Kartaca savaşı ve sonrasındaki on yıl boyunca Roma orduları çoğunlukla Roma'dan uzaklarda olmak üzere pek çok yerde konuşlandırıldı. Roma'nın siyasi ve askeri liderliği yıllık makamların görev süresine sıkı sıkıya bağlı olduğu için uzaklara yayılan seferler yetkililerin omuzlarına büyük yükler bindiriyordu. Öncelikle orduların sayısı genellikle consullerin ve praetorların sayısını aşıyordu. İkincisi, bazı operasyon bölgeleri Roma'dan o kadar uzaktaydı ki oraya gitmek için harcanan zaman, generalin makam yılı esnasında yapacağı seferlerin azalmasına neden oluyordu. Sonuncu ama son derece önemli bir diğer konu ise, çok uzak bölgelerde sefer gerçekleştiren generallerin büyük bir hareket özgürlüğü kazanmasıydı.

Bu zorluklardan bazıları, yüksek makamlardaki yetkililerin sayısı yükseltilerek giderildi. İkinci Kartaca Savaşı'ndan sonra, bir yıl dört sonraki yıl ise altı praetor olacak şekilde yıllık dönüşümlü praetor seçimleri yapılması kararlaştırıldı. Ancak yıllık iki consule ek olarak bu sayılar bile Roma'nın tüm orduları için komutan tedarik etmeye yetmemişti. Buna rağmen MÖ birinci yüzyıla kadar makamların sayısı bir kez daha arttırılmadı, ne de olsa bu makamlara erişmek üne ve şöhrete giden temel yoldu ve sayılarının arttırılması demek bu makamların itibarını azaltmak demekti.

Romalılar artan komutan ihtiyacını karşılamak için ayrıca "temdit" olarak bilinen, bazı yetkililerin görev sürelerinin uzatılması prosedürüne yöneldiler. Dördüncü yüzyıl sonunda ve birinci Kartaca Savaşı sırasında bazı yetkililer üstlendikleri görevi bitirebilmeleri için makam süreleri dolduktan sonra kısa bir süreliğine makamlarında kalmaya devam ettiler. Ek hizmet sürelerindeki bu tür görevlilere *proconsul* ya da *propraetor* deniyordu çünkü bir consul ya da praetor konumunda hizmet veriyorlardı. İkinci Kartaca Savaşı sırasında komutan ihtiyacı fazlalaşınca bu uygulama daha da yaygınlaştı ve yetkiler bir yıllığına ya da daha fazla süreliğine uzatıldı. Bu savaştan sonra temdit devamlı bir uygulamaya dönüştü. Görev süresi uzatılan yetkililerin görevlerindeki normal sürede bulunan yetkililerden daha farklı bir yasal statüleri vardı ve Roma'dayken yetki sahibi değillerdi. Yetkileri uzatmanın iki farklı yolu vardı. Bazı durumlarda, meclisler oylayarak görevlilerin yetkilerini uzatıyorlardı ve hatta eyaletleri "promagistratus" olarak hizmet verecek kişilere atayabiliyorlardı. Onun dışında senato da kendi yetkisiyle böyle kararlar alabiliyordu. İkinci Kartaca savaşı sırasında ve sonrasında ise bu kararları daha çok senato almaya başladı.

Genel itibariyle senato savaşların ve diplomasinin işleyişinde yönetici konumdaydı. Başka devletlerden elçileri kabul ediyordu. Ayrıca yetkililere görev atama sorumluluğu da ondaydı. Senatörler her yıl yeni consuller ve praetorlar arasında bölüştürülecek görevlere karar verirlerdi. Seçimden sonra yeni consuller her birinin görevlerinin belirlenmesi için kura çekerdi, yeni praetorlar da aynı şekilde görevlerini paylaşırlardı. Bir diğer yöntem de, her grubun üyelerinin kura çekmeden kimin hangi görevi alacağına dair ortak bir anlaşmaya varmasıydı ve bu süreç *comparatio* olarak bilinirdi.

Memleket sınırları dışındaki Romalı yetkililer genellikle savaşın idaresi, ittifak kurma ve barış koşullarının müzakeresi gibi konularda hatırı sayılır ölçüde; muhtemelen çoğu senatörün arzu ettiği ölçünün çok daha üzerinde özgürlüğe sahipti. Bazen senatörler bir komutanın yaptığı anlaşmaları kabul etmeyi reddediyorlardı ve yeni antlaşmalar yapma işini onun yerini alan kişiye bırakıyorlardı. En bitmek bilmeyen problem ise haraç ve yolsuzluktu. Üçüncü ve ikinci yüzyıllarda korkaklık, kabiliyetsizlik ve yolsuzluk gibi kötü yönetim emareleri için açılan davalar bir yetkilinin makamındaki davranışlarını kontrol etmenin başlıca yoluydu (bkz. Dördüncü Bölüm). Ancak bu tip davalar yalnızca yetkili Roma'ya döndüğünde ve görevi bittiğinde gerçekleşebiliyordu.

İtalya dışındaki seferler ikinci yüzyıl süresince istikrarlı bir biçimde büyüdü. Fakat Roma'nın gücünün ve etkisinin bu yayılışı, yetkililerin ve senatonun hadiselere verdiği tepkilerle oldukça dengesiz ve değişken bir biçimde gelişti. Romalı elit grup, liderliğinin Roma'nın ordu bulundurduğu ve sınırları az çok belli bölgelerde geçerli olması gerektiğine pek inanmıyordu. Ne zaman bir topluluk tes-

lim olsa ya da kendini Roma'nın himayesine bıraksa (bkz. Kaynak 2.1), memurlar ve senato onun bundan böyle Roma halkının *imperium*'unun bir parçası olduğunu düşünüyorlardı. Bu kelime İngilizce "empire" kelimesinin kökü olsa da, Latince kavram açıkça sınırlandırılmış bir toprak parçasını ifade etmemekte, aynı zamanda galiplerin yönetici olma sorumluluğu taşıdığını veya yenilenlerin saptanmış görevleri olduğunu da kastetmemektedir.

Eyaletlerin oluşturulması Roma'nın yayılmasında temel araçtı. Günümüz İngilizcesinde eyalet genellikle büyük bir bölgenin ya da ülkenin, kendine ait bir kent merkezi ve detaylıca belirlenmiş sınırları olan bir alt bölümü anlamına gelmektedir. Zaman içerisinde Latince bir kavram olan *provincia* da bu anlamı kazanmış fakat uzun bir süre boyunca sabit bir anlama sahip olmamıştır. Üçüncü yüzyıl sonu ile ikinci yüzyıl başında, hatta muhtemelen daha öncesinde bu kavram yalnızca bir Romalı yetkiliye verilen, görevi ve konumuyla tanımlanan operasyonlar toplamı anlamına gelmekteydi. Provincialar kısa ömürlü ve eksik tanımlanmış olabiliyordu. Bir consulün ya da praetor'un provincia'sı temelde askeri karaktere sahipti ancak zaman içerisinde, daha uzun ömürlü görevlendirmelerde, komutanlar kentler arasındaki tartışmalara ve hukuki meselelere hakemlik yapmak gibi başka işler de üstlendiler.

İkinci yüzyılın başında, Roma devleti kendisine bağlı olan bölgeleri tamamıyla sömürmek için gerekli kurumlara ya da idari tertibata sahip değildi. Fakat Romalılar mali alandaki işleri ayrıntılandırıyor, İtalya'nın dışında farklı uygulamaları benimsemeye başlıyorlardı. Yeterli ödenek ve fon kazanmak için yöneticiler bazı topluluklardan ve bireylerden haraç almaya başlamış ve diğerlerinden de katkı beklemişlerdi. Talep edilen fonlar ya da mallar topluluklar tarafından tedarik edilmek zorundaydı. Aynı süreçte bazı el üstünde tutulan kentler ve kişilerse tüm bu olağanüstü taleplerden muaf tutuluyorlardı. Ek olarak *publicani*, operasyonlarının boyutu tam olarak bilinmese de İtalya'nın dışında etkin bir görev alıyordu. Senatonun kararları doğrultusunda hareket eden Roma yetkilileri en azından 170'lerden itibaren bazı toprakların ve kaynakların sömürülmesini *publicani*'ye devretmişti. İkinci yüzyılın sonuna doğru Roma'daki yetkililer, tüm eyaletlerden ve kentlerden vergilerin ve kiraların toplanması için de onları kullanmaya başlamış ve bu birinci yüzyılda *publicani* grubunun en önemli ve en tartışmalı işlevi hâline gelmişti.

İspanya

İkinci Kartaca Savaşı'nın bitişinden sonra senatonun eylemlerine şöyle bir bakıldığında, İspanya'da nasıl ilerleyeceğine dair iyi bir plana sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bazı senatörler buradan çekilmek istemiş olabilirler, ancak Roma artık yarımadanın işlerine kolayca bırakıp gidemeyeceği ölçüde müdahil olmuştu. Diğer senatörlerse, Roma'ya ihanet ettiklerini düşündükleri ya da acımasız birer düşman kesilen toplulukları cezalandırmaya çok hevesliydiler. Bu doğrultuda Romalı komutanlar da burada birkaç yıl boyunca ceza kesmeye yönelik eylemlerde bulunmuşlardı. Romalı yetkililerin burada aynı zamanda koruması gereken müttefikleri ve menfaatleri de vardı ve bu müttefikler sık sık komşularıyla yaşadıkları münakaşalara müdahale etmesi için Roma'yı teşvik etmeye çabalıyorlardı. İspanya'daki döneminin sonlarına doğru Scipio Africanus bazı yaralı eski askerlerini muhtemelen Kartacalıların dönüş yapması halinde onlara karşı durmaları için Baetis Nehri'nin

aşağı vadisindeki modern Sevilla'ya yakın bir yerde bulunan İtalica'ya yerleştirmişti. Bu kent Roma gücünün önemli merkezlerinden biri olacaktı. Burası başlangıçtan itibaren sağlam yerel kökleri olan karma bir yerleşimdi. Nüfusun çekirdeğini oluşturan Romalı ve İtalyan askerler kendilerine yerel halktan eşler aradılar. Bu arada İspanya neredeyse kırk yıl boyunca komutan olarak praetorlara evsahipliği yapmıştı. Senato genellikle iki provincia ataması yapıyordu: Tarraco ile aşağı Ebro Vadisi üzerindeki Yakın İspanya (*Hispania Citerior*) ve Baetis Nehri vadisindeki Uzak İspanya (*Hispania Ulterior*). Kıyıdan ve Baetis Vadisinden uzakta olan Romalı komutanlar, dağınık nüfusu kontrol etmekte veya uzun vadeli müttefik ve sömürge bağları kurmakta zorlanmışlardı. Bu yüzden bazıları hakimiyeti ele geçirmek buraya yerleşik topluluklar kurma girişiminde bulundu.

150'lerin ortasından itibaren savaşlar daha ciddi ve daha geniş ölçüde yapılmaya başlandı ve senato artık bu eyaletlere sık sık consul atar oldu. Savaşlar iki grup üzerinde yoğunlaşıyordu: Lusitanialılar ve Celtiberialılar. Lusitanialılar, Baetis Vadisi'nin kuzeybatısı ile Tagus ve Anas nehirleri (modern dilde Tejo ve Guadiana) tarafından kesilen platonun güneybatısı arasındaki bölgede yaşıyorlardı. 150 yılında Servius Sulpicius Galba, Uzak İspanya'yı işgal edip Lusitanialıları teslim olmaya ikna etmişti; ancak sonrasında binlerce kişiyi katletti ve sağ kalanları köle olarak sattı. Bu ihanet Viriathus'un (katliamdan kaçmıştı) hem Lusitanialıların hem de İspanya'nın muhalif diğer gruplarının güçlü bir lideri olarak ortaya çıkmasına neden oldu. Kendisi birçok Roma ordusunu mağlup etti. Nihayet 139 yılında Quintus Servilius Caepio Viriathus'a suikast düzenledi. Sonucundaysa bir sonraki yıl Lusitanialılar ile barış sağlandı.

Romalılar aynı zamanlarda Celtiberialılar ile de bir dizi savaşa girdiler. Numantia'daki yerleşimleri Durius Nehri (Modern Douro) vadisinin üst taraflarındaki yüksek bir dağ sırtında, güçlü bir konumda yer alıyordu. 150'ler, 140'lar ve 130'larda, Yakın İspanya'da görev yapan en az beş consul onlara karşı başarısız saldırılar gerçekleştirdi. İçlerinden ikisi ordularının alandan güvenli bir şekilde geri çekilebilmelerini sağlayabilmek için barış müzakereleri yapmak zorunda kalmış, ancak senato sonradan bu barış şartlarını reddetmişti. Üçüncü Kartaca (Pön) Savaşı'nda (bkz. Kuzey Afrika Bölümü) Kartacalıları yenen ve 134 yılında ikinci kez consul seçilen Publius Cornelius Scipio Aemilianus bu savaşa nihayet bir son verdi. Sekiz aylık kuşatmadan sonra sayılarının dört bini bulduğu anlatılan Numantialılar 133 yılında Scipio'ya boyun eğdiler.

Tüm bu savaşlar boyunca İspanya'daki Roma düzenlemeleri gittikçe yerine oturmuş ve Roma devleti için daha kazançlı olmaya başlamıştı. İspanya'nın bazı bölgeleri Romalıların ve İtalyanların evi olmuştu, ayrıca soyunun Roma'ya ya da İtalya'ya dayandığını iddia eden bölgeler de vardı. 160 yılı civarında Marcus Claudius Marcellus, Italica gibi karışık bir yerleşim yeri olan Baetis Nehrinin yukarısındaki Corduba'yı (günümüzde Cordoba) kurdu. İkinci Kartaca Savaşı'nın bitişinden hemen sonraki yıllarda Roma'nın İspanya'daki mali düzenlemeleri oldukça plansızdı. Daha öncesinde 180 yılında, Yakın İspanya'daki Tiberius Sempronius Gracchus kendi iktidarı altındaki müttefik toplulukların yükümlülüklerini daha açık bir şekilde belirlemeyi ve mali yükümlülükleri düzene koymayı denedi. Yüzyılın ortasına kadar iki eyalette de bazı topluluklar her yıl ekinlerinin yüzde beşini Romalılara verirken bazıları da kararlaştırılmış miktarda para ödediler. Yine de Ro-

ma'nın tüm İspanyol tebaasını düzenleyen tek bir sistem mevcut değildi.

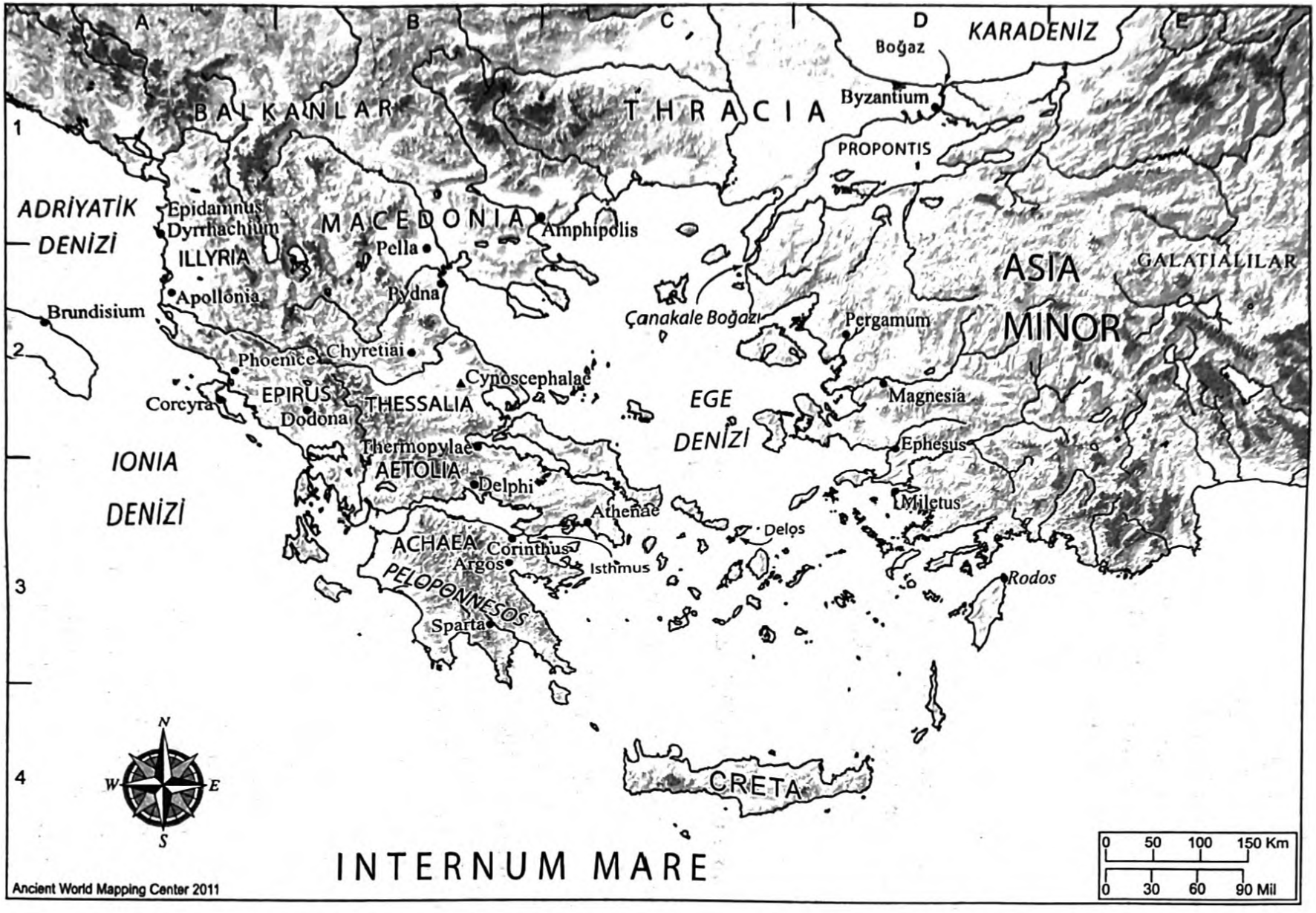
Zaman içerisinde Romalılar İspanya'nın mineral kaynaklarını da daha sistematik bir biçimde sömürmeye başladılar. Baetis Vadisi sırtlarındaki ve Carthago Nova ardındaki tepelerde bulunan madenler oldukça kazanç getiren yerlerdi. Tepelerdeki madenlerin yüz mil kare (260 km kare) civarı bir alana yayıldığı ve kırk bin madencinin her gün Roma devletine yıllık 10.800 pound (4.900 kg) değerinde kazanç sağlayacak kadar gümüş çıkardıkları söylenmektedir. İtalyanların bu bölgeleri korkunç koşullar altında gece gündüz çalışan ve bitkinlik sebebiyle ölümlerin sıklıkla yaşandığı büyük bir köle topluluğuyla sömürdüğü anlatılmaktadır.

Yunanistan ve Küçükasya

İkinci Kartaca Savaşı'nın bitişinin ardından Romalılar, Balkanların ve Küçükasya'nın siyasetine de daha sık müdahale etmeye başladılar (Harita 3.4). Doğu Akdeniz krallıklar, kabile devletleri, kentler, kent birlikleri ve hepsinin değişken ittifakları ve düşmanlıklarıyla birlikte oldukça karmaşık bir hâldeydi. Bölgede üç krallık egemen olmaya meyilliydi. Birincisi uzun süre boyunca güneydeki Yunan kentleri, Ege adaları ve Balkanlardaki komşuları üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan Makedon krallığıydı. İkincisi bir zamanlar Akdeniz'den Hindistan sınırlarına ulaşan büyük bir devleti yönetmiş ancak bu bölgenin çoğunu artık kaybetmiş olan Suriye merkezli Seleukoslardı. Üçüncüsü ise Filistin'in hâkimiyeti için Suriye'ye karşı güçlü donanmasıyla savaşan, Ege'nin bazı adalarını koruyarak onlar üzerinde hâkimiyet kuran ve ayrıca Yunan anakarasındaki kentlerin iç işlerine sıklıkla müdahale eden Mısır merkezli Ptolemaios hanedanıydı. Bu üç büyük monarşi etrafında zaman zaman büyük devletlerle müttefik olup kendi menfaatlerini kollayan pek çok küçük devlet yer alıyordu. İspanya'daki durumun aksine, Romalılar bu güçlü devletlerle başa çıkabilmek için incelikli diplomasi girişimlerine başvurdu. Sonuç olarak buradaki Roma müdahalesi oldukça farklı bir karakter kazandı.

Birinci Makedonya Savaşı'nı (215-205) İkinci Kartaca Savaşı doğurdu. Roma'nın 216 yılında Cannae'daki yenilgisinden sonra Makedonya kralı V. Philippos muhtemelen Roma'nın Adriyatik karşısına müdahalelerinden işkillenerek Hannibal ile görüşmelere başlamıştı. Aralarındaki ittifakın ortaya çıkması Roma ve Makedonya arasında savaşın başlamasına sebep oldu. Roma yavaş yavaş kentlerden, birliklerden ve krallardan oluşan bir koalisyon kurdu. Bunlardan en önemli ikisi, kendilerine lider seçip beraberce savaşan ve yağmacı karakterlerinden dolayı korku uyandıran batı Yunanistan'daki topluluklardan müteşekkil Aetolia Birliği ile Makedonya'nın uzun zamandır düşmanı ve rakibi olan, Kral I. Attalos tarafından yönetilen Pergamon'du (Küçükasya'nın batısında). Bu müttefikler koalisyonu ortak bir stratejiye binaen savaşmadılar ve başka yerlerde de bir sürü işi gücü olan Romalılar da buradaki savaşı büyük bir gayretle yürütmediler. Nihayet 206 yılında Philippos ve Romalılar Phoinike Barışı olarak adlandırılan ve iki tarafın da esasen elindekileri koruduğu bir barış antlaşması yaptılar.

İkinci Makedonya Savaşı (200-196) bölgeye Roma müdahalesinin bir sonraki aşamasının başlangıcıdır. Kartaca'yla yapılan savaşın hemen ardından bazı Yunan kentleriyle birlikte Roma'nın eski müttefiki Pergamonlu Attalos, Roma'yı Yunanistan'a müdahale

Harita 3.4 *Yunanistan, Ege ve Küçükasya'nın Batısı*

etmesi konusunda ikna ettiler. Bu talep Philippos'un geçmişte Hannibal ile kurduğu ittifakın Roma elitini kızdırmasından güç almış olmalıdır. 198 yılı consulü ve sonrasındaki birkaç yılda da proconsul olan Titus Quinctius Flamininus, 197 yılında Kynoskephalai'da Philippos'un ordusunu yenmeyi başardı. Sonrasındaki barış döneminde Philippos garnizonlarını Yunan kentlerinden çekmeyi, donanmasının büyük bir bölümünü teslim etmeyi ve Roma'ya yüklü miktarda tazminat ödemeyi kabul etti. Kısa bir süre sonra senato bu bölgeye provincia ataması yapmayı durdurmuştu.

Roma senatosunun İspanya'dakinin aksine, Yunanlar arasında askeri anlamda kalıcı olmayı arzu etmediği söylenebilir. Ancak sonuç olarak Romalı liderlerin kendilerini burada üstün görmedikleri çıkarımını yapmak hata olur. Flamininus zaferinden sonra binlerce kişinin festival için toplandığı Isthmia oyunlarında birtakım Yunan kentinin özgürlüğünü ilan etmişti. Özgürlük ilanlarının Hellenistik siyasette köklü ve önemli bir yeri vardı. Dolayısıyla Flamininus'un bu kararı, Romalıların ele geçirdikleri yerlerde kendi liderliklerini sürdürürken aynı zamanda yerel uygulamalara da nasıl uyum sağladıklarını göstermektedir. İlan edilen bu "özgürlük" aslında bölgede hiçbir yabancı garnizonun bulundurulmaması, vergi verilmemesi ve halihazırdaki yasalarda herhangi bir değişiklik yapılmamasından başka bir şey değildi; fakat bu durum yeni özgürlüğüne kavuşmuş kentin kendisinden büyük ve güçlü bir devletin liderliğini yok sayabileceği anlamına gelmiyordu.

Sonrasında meydana gelen olaylar senatonun liderlik iddiasında ne kadar ciddi olduğunu gösterir niteliktedir. İkinci Makedonya Savaşı'nın ardından ilk büyük askeri müdahale Roma ordularının çekilmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşti. Suriye kralı III. Antiokhos, Seleukos hanedanının büyüklüğünü ve gücünü neredeyse eski hâline getirmişti. Roma V. Philippos ile uğraşırken Antiokhos küçük Pergamon krallığının etrafını iyice sarmış, Küçükasya'daki gücünü büyütmüştü. Suriye Savaşı (192-189), Antiokhos Ege Denizi üzerinden Yunanistan'a küçük bir kuvvet yolladığında başladı. 191 yılında consullerden bir tanesi Antiokhos'u ve müttefiklerini Thermopylai'da yendi. Senato sonraki yıl bir komutanı ordu ve donanmayla birlikte Ege'nin öteki yakasına yolladı ve burada Attalos'tan sonra Pergamon kralı olan Eumenes ile güçlerini birleştirdiler. En nihayetinde 189 yılında Africanus'un kardeşi Lucius Cornelius Scipio, Magnesia'da Antiokhos'un ordusunu yenmeyi başardı. Antiokhos Küçükasya üzerindeki tüm haklarından vazgeçmek, Ege'de ve çevresinde müttefiklik kurmaktan kaçınmak, gemilerinin çoğunu teslim etmek ve olağanüstü büyük bir miktarda tazminat ödemek zorunda kaldı. Romalı yetkililer Antiokhos'un Küçükasya'daki topraklarını Eumenes ve diğer müttefikler arasında bölüştürdü.

Romalılar bu zaferin ardından, bir önceki yüzyıl Küçükasya'ya giren ve yıllardır bölgedeki yerleşik toplulukların yanı sıra Pergamon krallarına tehdit oluşturan Galyalı göçmenlere, yani Galatlara karşı bir sefer düzenlediler. Bu sefer epey başarılı oldu ve Galat topluluklarının pek çoğunu imha edip onları Romalıların barış koşullarına boyun eğmek zorunda bıraktı. Sonraki birkaç yıl içerisinde senato Yunanistan'a, Balkanlara ve Küçükasya'ya başka bir provincia ataması yapmadı.

Bu savaşların temel hedefi Roma'nın Yunan dünyasındaki konumunun korunması ve Yunanistan'da istikrarın sağlanmasıydı. III.

Antiokhos'un Roma'nın liderliğine meydan okuması ve bazı Roma müttefiklerinin de ona katılmaya gönüllü durmaları sebebiyle Roma orduları Yunanistan'a geri dönmüşlerdi. Hükümdarlık etme veya sistematik bir sömürü yapma olmaksızın liderlik etme arzusu Roma'nın bu bölgedeki eylemlerinin altında yatan temel sebepti. İlk başta senato Yunan dünyasının karmaşık siyasi ve diplomatik kültürüyle aynı doğrultuda hareket ederek Roma'nın liderlik iddiasını büyük ölçüde diplomatik yollarla kabul ettirmeye çalışmış gibi görünmektedir.

Üçüncü Makedonya Savaşıysa (171-168) Makedon monarşisinin sonunu getirdi. Romalı liderler bir süredir Philippos'un oğlu ve veliahdı Perseus'a güvenemiyorlardı ve ona dair şikayetleri dinlemeye oldukça hevesliydiler. Perseus'un, Antiokhos'un halefi olan Suriye kralı IV. Seleukos'un kızıyla evlenmesi ise kuşkusuz şüpheleri arttırmıştı. 172 yılında Pergamonlu Euemenes Perseus'a karşı uzun bir şikayet listesiyle Roma'ya gelince senato bu bahaneyle savaşa karar verdi. Sonuç olarak 168 yılında Lucius Aemilius Paullus ordusunu topladığı Pydna'da Perseus'u yenmeyi başardı. Barış şartlarıysa oldukça ağırdı. Perseus Roma'ya götürülerek Paullus'un zafer alayında sergilendi. Makedonya her biri kendi meclisine ve seçilmiş yetkililerine sahip dört ayrı bölgeye bölündü. Kralın toprakları ve madenleri Roma'nın mülkü haline getirildi. Böylece Roma'nın üstünlüğü etkin bir şekilde kanıtlanmış oldu (Kaynak 3.3).

Bu dönemde küçük Delos adası aynı anda hem spekülatörlük, hem tüccarlık ve finansörlük yapan kişiler, yani pek çok İtalyan *negotiatores* (tekili *negotiator*) için Ege'nin önemli ticaret merkezlerinden biri hâline geldi. Üçüncü Makedonya Savaşı sonunda Roma yetkilileri tanrı Apollon'a adanan ve önemli bir kutsal alanı olan Delos'u Rodos kentinin elinden alıp Atina'ya vererek kenti cezalandırmıştı. Adaya tüccarlar, gemi sahipleri ve bankerler doluşmaya başladı ve bunların sayısı Korinthos'un 146'daki yıkımından sonra hızla arttı (bkz. aşağıda). Yüzyılın sonraki dönemlerinde Delos tüccarları, genellikle kralların göz yummasıyla korsanlar tarafından tutsak alınan kölelerin güney Akdeniz'den İtalya'ya aktarılmasında merkezi bir rol oynadılar.

Roma orduları Üçüncü Makedonya Savaşı'nın bitişinin ardından yirmi yıl geçmeden bölgeye yine sefer düzenlediler. 149 yılında Perseus'un oğlu olduğunu iddia eden Andriskos kendini Makedon Kralı ilan etti. Sonraki yıl Quintus Caecilius Metellus (sonradan Macedonicus olarak bilinecektir) onu yendi ve hükümdarlığını sonlandırdı. Bu olaydan sonra senato Makedonya'yı düzenli bir şekilde provincia olarak atadı. Romalı komutanlar oradaki zamanlarının çoğunu Balkan halkları tarafından kuzeye yapılan istilalara karşı önlem alarak harcıyorlardı, bunlar Roma'nın Makedonyalı krallardan miras aldığı savaşlardı. Makedonya'daki komutanlar muhtemelen güneylerindeki ve doğularındaki Yunan kentlerinin işlerine çok müdahale etmiyorlardı. Ancak 148 yılında senato otoritesini güneydeki Akhaia Birliğine karşı kabul ettirmeye çalışarak birlik egemenliği altındaki bazı kentlere bağımsızlık tanımasını emretti. Akhaialılar boyun eğmeyi reddedince savaş başladı. 146 yılında Lucius Mummius birliğin ordusunu yendi ve Yunanistan'daki en ünlü ve en zengin kentlerden biri olan Korinthos'u ele geçirdi. Sonrasındaysa diğer Yunanlara ibret olması için kenti yağmalayıp tahrip etti ve vatandaşlarının çoğunu köle olarak sattı.

KAYNAK 3.3: *168 yılında Roma senatosu elçisi Gaius Popillius Laenas'ın yaptığı diplomatik meydan okuma, Suriye kralı IV. Antiokhos tarafından (Kral VI. Ptolemaios yönetimindeki) Mısır'a karşı planlanan istilayı önlemeye yeterli oldu. Aslına bakılırsa Roma'nın buraya müdahale etmeye hiçbir hakkı yoktu; ancak bu dönemde senato tüm doğu Akdeniz kentleriyle ve oradaki güç dengeleriyle yakından ilgilenmeye başlamıştı. Aynı senenin başında Roma'nın Pydna'da Makedonya kralı Perseus'u uğrattığı şok edici yenilgi sonrasında, Antiokhos'un senatonun isteklerine karşı gelerek Mısır'ı istila etme konusunda ısrarcı olmasının kendisi için bir intihar olacağını kabullenmekten başka çaresi yoktu. Polybios olayı şöyle aktarır:*

Antiokhos'un Pelusion'u [Nil deltasının doğuda bittiği noktadan Mısır'a giriş bölgesi] ele geçirmek için Ptolemaios'a yaklaştığı esnada gelen ve kral tarafından selamlanan Romalı komutan Popillius, hazır bulundurduğu senato kararını içeren belgeyi ona verdi ve önce okumasını istedi... Kararı okuyan kral koşulları danışmanlarıyla tartışmak istediğini söyledi. Popillius'un reaksiyonu oldukça sert ve şok ediciydi. Elindeki üzüm ağacından âsâyla Antiokhos'un etrafında bir daire çizdi ve cevabını bu daire içerisinden vermesi direktifini verdi. Kral bu şekilde bir otorite gösterisi karşısında şaşkına döndü ancak kısa bir tereddütten sonra Roma'nın tüm isteklerine uyacağını söyledi. Belge ona Ptolemaios'a karşı savaşını bir an önce sonlandırmasını emrediyordu. Böylece üzgün ve sitemkâr ancak şimdilik duruma boyun eğmiş bir vaziyette, izin verilen süre içerisinde kuvvetlerini Suriye'ye çekti. (29.27.1-9)

Kuzey Afrika

Roma orduları ve donanmaları aynı zamanda batıda Kartaca'ya karşı savaşıyorlardı. Üçüncü Kartaca Savaşı (149-146), Kartacalılar ve Numidia kralı Masinissa arasında uzun süredir devam eden çekişmeler sonucu başladı. Kral yıllardır Kartacalılara tahrik edici taleplerde bulunuyordu ve hakemlik durumunda Romalı elçiler genellikle Numidia kralını destekliyorlardı. Zaten uzun bir süredir bazı Romalı liderler de Kartacalılara karşı beslediklerı düşmanlığı ve şüpheyi dile getirmekten hiç çekinmiyorlardı. Özellikle de Cato, Roma en nihayetinde savaş ilan etmeden önce, yıllar boyu senatoda yaptığı her konuşmayı Kartacanın yok edilmesi talebiyle sonlandırıyordu. En sonunda bu olaylardan yorgun düşmüş Kartacalılar Numidialıların taleplerine direnmek için güç kullandılar ve senato bu eylemi 149 yılında savaş sebebi kabul etti.

İki yıllık bir zaman zarfında Roma kuvvetleri kenti kuşattı. Nihayet 146 yılının başında Scipio Aemilianus (Scipio Africanus'un evlat edinme vasıtasıyla torunu) liderliğinde kente girmeyi başardılar. Sokak dövüşleri esnasında binlerce Kartacalıyı öldürmüş, binlercesini köle yapmış ve kenti tamamen yakıp yıkmışlardı. Sonrasında Scipio ve senatör danışmanları Kartaca'ya sadık kalan Kartaca kentlerine ağır cezalar verirken taraf değiştirip kendilerine katılanları ödüllendirdiler. Bundan böyle Senato Kartaca'nın eski topraklarını "Africa" adıyla provincia ilan edip buraya düzenli şekilde yönetici atadı. Korinthos'un ve Kartaca'nın aynı sene içinde tahrip edilişi Roma'nın

yayılmasında bir dönemin sonunu temsil ediyordu; sonraki dönemin Romalı tarihçileri bu iki olayı Roma'nın ahlaki çöküşünün başlangıcı olarak göreceklerdi.

OKUMA ÖNERİLERİ

Erskine, Andrew. 2010. *Roman Imperialism*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Önemli kaynakların çevirisinden kesitlerle, MÖ ikinci yüzyıla dikkat çeken kısa ve öz bir analiz.

Gruen, Erich. 1984. *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Hoyos, Dexter (ed.). 2011. *A Companion to the Punic Wars*. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.

Richardson, J.S. 1986. *Hispaniae: Spain and the Development of Roman Imperialism, 218-82 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press.

4

İTALYA VE İMPARATORLUK

İkinci Kartaca Savaşı'ndan sonra Roma'nın gücü Akdeniz dünyasının büyük bir bölümüne yayılmıştı. Bu büyümeyle birlikte askeri hizmetin yükü, fetihler sonucu elde edilen büyük zenginlik, halkların hareketliliği ve yabancı fikirler ile uygulamalara daha derinden maruz kalma gibi durumların sonucu olarak, Roma'nın ve başka birçok İtalyan topluluğun toplumsal, siyasi ve kültürel hayatında büyük değişiklikler yaşandı. İkinci yüzyılın ilk yarısı senatonun ve soyluların devlet üzerindeki egemenliğinin zirve yaptığı bir dönemdi. Ardından yüzyılın üçüncü çeyreğiyse siyasi gerilimlerin ve hizipleşmelerin sürekli birikimi sonucunda senatonun liderliğini kısıtlayacak yeni siyasi gelişmelere gebeydi.

SENATÖRLER, MEMURLAR VE VATANDAŞ MECLİSLERİ

Senato ile soyluların gücünün ve itibarının bu altın çağında, consullük ve censorluk makamlarının yalnızca birkaç ailenin tekelinde olması bir kaide haline gelmişti. Aynı zamanda senatörlerin aldıkları senato kararları şeklinde ifade ettikleri fikir birliği, siyaseti şekillendirme açısından çok güçlü bir etkiye sahipti. İkinci yüzyılda memurluk yapmış isimler arasından 300 senatör seçiliyor ve seçilen her senatör, mahkemede yargılanmadığı ya da ahlaki bir sorun yüzünden kendisinden sonra gelen censor ikilisi onu senatör listesinden çıkarmadığı sürece, hayat boyu hizmet veriyordu. Bir memur senatoya danıştığında senatörler fikirlerini hükümden ziyade, senatus consultum denilen bir tavsiye kararnamesi şeklinde beyan ediyorlardı çünkü senatonun resmi işlevi sadece tavsiye vermekti. Senato kararları kesin bir oy çokluğu ile oluşturulmuyordu. Daha ziyade lider senatörler veya bir diğer deyişle principes (tekili princeps), yani en yüksek makamları ellerinde tutan, önde gelen ailelere mensup ve büyük şöhret elde etmiş olan senato üyeleri yürütülecek siyasetin veya bireylerin lehine yahut aleyhine genel bir fikir birliği oluşturmaya çalışıyorlardı.

Dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren senato, üyelerinin kamu işlerinde önemli ölçüde etkili olmalarını sağlayacak geniş çaplı bir dizi hak ve ayrıcalığı sahiplenmişti. Senato ikinci Kartaca Savaşı'nı takip eden yıllarda memurların gerçekleştirecekleri görevleri ve valilerin icraatlarını finanse etmek için alacakları fonları belirledi, görevdeki süresi uzayacak memurları seçti ve generallerin savaş alanında müzakere ettiği antlaşmaların kabul edilip edilemeyeceğine karar verdi. Senatonun Roma siyasi düzenindeki yeri tamamen sahip olduğu büyük itibara ve nüfuza dayanıyordu. Ancak gerçekte senatonun emretmeye, cezalandırmaya, yasa yapmaya veya siyaseti şekillendirmeye dair herhangi bir yetkisi bulunmamaktaydı.

Kanuna ve geleneğe göre Roma "hükümeti", belirli bir süre boyunca belirli işleri yapmak için seçilen memurlara karşılık geliyordu. Senatoyu ve vatandaş meclislerini yalnızca onlar toplantıya çağırabilir, hukuk davalarını dinleyip hüküm verebilir, orduları yönetebilir ve kamusal törenler düzenleyebilirdi. Kentteki eylem kabiliyetleriyse diğer yetkililer ve rahipler tarafından engellenebiliyordu. Roma'da yüksek rütbeli memurlar daha alt seviyedeki memurları yönetip onlara emir verme hakkına sahip olmamakla birlikte, bazı durumlarda onların eylemlerine mani olabilirlerdi. Consullerin ve praetorların her biri aynı makamda bulunan ve kendileriyle aynı yetkilere sahip olan meslektaşlarının eylemlerini engelleyebilir fakat bunu yalnızca bizzat olay yerindeyken gerçekleştirebilirlerdi. Kent içinde pleb tribunusları da aynı şekilde herhangi bir memurun eylemlerini engelleyebiliyorlardı fakat yine olay yerinde bizzat müdahale zorunluydu.

Devlet dini, kentteki memurları varolan prosedürlere uymaya zorluyordu ve bazı durumlarda onların aktivitelerini kontrol etmeye de yarıyordu. Özellikle de consullerin ve praetorların Roma'da yapacakları kamu faaliyetlerini bir dizi zorunlu ritüel çevreliyordu. Üstelik eksiklikler ya da kusurlar ciddi sonuçlar doğurabiliyordu. Eğer rahipler heyeti bir hata bulursa ve senato da aynı fikirde olursa, memurun hükmü geçersiz ilan ediliyordu. Bazı durumlarda yalnızca bir kâhin bile tanrıların erteleme yönünde dilekleri olduğuna dair işaretler gördüğünü söylemesi halinde, tek başına bir kamu toplantısının ertelenmesini sağlayabiliyordu. Rahiplerin ve senatonun

memurların eylemlerini hükümsüz kılma hakkı pleb tribunuslarına verilmemişti.

Bununla birlikte bir zamanlar halkı Sınıf Mücadeleleri (Bkz. İkinci Bölüm) sürecinde yönetici elite karşı ayaklandıran pleb tribunusları artık iyice müesses nizamın bir parçası hâline gelmişlerdi. İkinci yüzyıl başlarında, tribunuslar genellikle senatörlerin onayından geçmiş teklifleri önerge haline getiriyor ya da kentteki memurların senatörlerin çoğunluk kısmını rahatsız ettiği bilinen eylemlerini veto ediyorlardı. Senatonun ortak kararına uzun süre ayak direyebilen yetkili sayısı azdı. Senatonun kararları her ne kadar aslında yalnızca tavsiye de olsa ve resmen itaat edilmek zorunda olmasa da, buna rağmen yetkililerin büyük çoğunluğu senatonun isteklerini yerine getiriyordu. Senato birlik olarak, önde gelen senatörler de bireysel olarak senato üyelerinden kendilerini fazla ayrı tutan senatörlerin siyasi ilerleyişine ket vurabiliyorlardı. Yalnızca senato bir komutanın ününü ve şanını sürdüren önemli ayrıcalıklardan biri olan zafer alayının gerçekleşmesine onay verebiliyordu (bkz. Üçüncü Bölüm). Aynı zamanda seçim döneminde, makam adaylarının senatoda müttefiklerinin bulunması gerekliydi ve bu müttefiklerin itibarı ne kadar yüksek olursa onlar için o kadar iyiydi. Memurların yıllık görev atamalarını gerçekleştirme yetkisine sahip olması senatoya büyük bir nüfuz sağlıyordu.

Aynı zamanda yönetici elitin bazı üyelerinin, popüler senatörlerin diğer senatörleri açık ara gölgede bırakmasını engellemeye çalıştıkları da unutulmamalıdır. Senatörler, özellikle de en seçkinleri, daimi bir şan şöhret rekabetinin içerisindeydiler. Bu yüzden yetkililer –muhtemelen çoğu senatörün desteğiyle– bir bireyin diğer grup üyelerinden çok daha fazla ön plana çıkmasını engellemeye çalıştılar (bkz. İkinci Bölüm). Kişilerin yüksek bir makamda bulunma haklarının sınırlandırılması bu açıdan önemli bir kısıtlamaydı.

İkinci Kartaca Savaşı'nı takip eden yıllarda ortaya konan bir dizi kanun, artık senatörlerin kariyerlerini daha kurallı ve bağlayıcı bir modele dayandırıyordu. Quaestor (senatörlük şartı için en alt düzey makam) olarak seçilmeye aday olacak herkesin, on yıl askeri hizmette bulunmuş olması resmi bir zorunluluk hâline geldi. İlaveten makamlar, bireylerin daha düşüğünden yükseğine tek tek yükselmesini gerektiren belirli bir hiyerarşik düzene sokuldu. İkinci Makedonya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe konan bir yasa ise, consul olarak seçilmek isteyen herkesin öncesinde praetor olarak hizmet vermiş olmasını şart koştu. 180 yılında Lucius Villius isimli bir tribunus, praetor ve consullük makamlarının elde edilebilmesi için yaş sınırlaması getiren ve bu makamlara yeniden gelebilmek için en az on yıl geçmesini zorunlu kılan ilk yasayı yürürlüğe koydu. Sonrasında bu on yıllık ara şartı Marcus Claudius Marcellus 152 senesinde üçüncü kez consullüğe seçildiğinde gözetilmediği için, consul makamına birden çok kez erişilmesini yasaklayan bir yasa daha çıkarıldı. Tüm bunların getirdiği nihai sonuç, quaestor makamından praetorluk, consullük ve censorluk makamına yükselmek için kişilerin birbirleriyle yarıştığı cursus honorum denen senato hiyerarşisinin gelişimiydi. Hiyerarşide yükseldikçe makamların sayısı düştüğü için doğal olarak yükselmeyi başaramayan rekabetçilerin sayısı da her aşamada artıyordu.

Roma kentinden uzaktayken yetkililerin eylemlerini dizginleyebilecek tek şey adli soruşturma tehdidiydi. Ancak uygulamada yalnızca kamu düzenine karşı işlenen sınırlı sayıdaki ihlaller soruşturuluyordu. Üçüncü yüzyılın sonlarında ve ikinci yüzyılda korkaklık, kabiliyetsizlik ve yolsuzluk suçlamaları

gibi resmi görev ihlalleri için açılan soruşturmalar genellikle vatandaş meclislerine taşınıyor ve sanıkların kaderini vatandaşlar tayin ediyordu. İkinci yüzyıldan itibaren eski yetkililerin soruşturulması Roma siyasi düzeninde sıklıkla gerçekleşen bir olay hâline gelmişti. Davalar seçkin bir vatandaşın itibarını zedelemek isteyen rakipleri için güzel bir fırsat sunuyordu ve bu yüzden liderlerin çoğu senatörlük kariyerleri boyunca pek çok soruşturmaya maruz kalabiliyordu. Scipio Africanus bile bu sıkıntıyı çekmemek için en sonunda siyasi yaşamdan elini eteğini çekmişti.

149 yılından itibaren memurlar ve senatörler tarafından işlenen belirli bazı suçları yargılamak üzere daimi ceza mahkemeleri (quaestiones perpetuae) kurulmaya başlandı. Söz konusu sene içinde Lucius Calpurnius Piso adlı bir tribunus eyaletlerdeki yolsuzluk iddialarının görülmesi için bu tür bir mahkeme kurulmasını mümkün kılan yasa önergesini meclise taşıdı (bkz. Beşinci Bölüm): buna göre davacılar senato üyelerinden seçilen jürilere davalarını sunuyorlardı ve sonrasında jüriler/yargıçlar temyiz yolu kapalı hükümler veriyorlardı. Daha sonrasında diğer suçlar için de daimi mahkemeler kuruldu; bunların bazılarında senatör olmayanları da dava etmeye izin veriliyordu. Daimi mahkemelerin jürilerinin kimlerden oluşması gerektiği, göreceğimiz üzere zaman içerisinde tartışmalı bir politik mesele hâline gelecekti.

İTALYA VE İMPARATORLUĞUN GETİRDİKLERİ

İtalya uzun zamandan beri dilde, siyasette, dinde, ekonomik ve toplumsal düzende bölgesel farklılıklardan oluşan bir diyar olmuştu. İkinci Kartaca Savaşı'nın bitişine kadar, Roma vatandaşı olan topluluklar Latium, Campania, güney Etruria, Sabinum ve Adriyatik kıyısı boyunca yer alan bazı civar bölgelerde yoğunlaşmışlardı. Tam vatandaşlığa sahip kentler çoğunlukla Roma'ya kısmi vatandaşlık haklarına sahip kentlerden daha yakın olanlardı. Her iki vatandaş topluluğu da, bazı Roma usullerine ve prosedürlerine kendilerini uydurmuş olmalarına rağmen özgün kültürlerini de büyük ölçüde devam ettirmişlerdi. Vatandaş topluluklar dışında İtalya'nın diğer önemli bölgeleri; örneğin Etruria'nın büyük kısmı, Umbria, Lucania, Samnium, Bruttium ve güneydeki Yunan kentleri kendi geleneklerine ve uygulamalarına bağlı kalarak fakat vatandaşlık hakları olmaksızın Roma'nın müttefiki olmayı sürdürdüler.

Bununla beraber ikinci yüzyıl süresince İtalya'nın büyük kısmı köklü politik ve toplumsal uygulamalarına zarar veren derin değişimler tecrübe etti. Değişikliklerden bazıları savaş zamanı yaşanan tahribattan ve Roma'nın sadakatsiz müttefiklerini zorladığı sert barışma koşullarından kaynaklanmıştı. Kimisi de İtalyan toplulukların büyük çapta bütünleşmesinin yarımada içerisinde oluşturduğu hareketlilikten kaynaklanıyordu. Bir diğer sebep de Roma'nın İtalya dışındaki savaşlarından kaynaklanan büyük servet akışıydı. Aynı zamanda İtalya'daki elit grup savaşın, diplomasinin ve iş anlaşmalarının sonucu olarak Yunanistan ve Küçükasya ile yakın ilişkiler geliştirmişti. Orada karşılaştıkları topluluklar daha köklü, daha varlıklı ve daha karmaşık olmanın yanı sıra pek çok konuda taklit edilesi çekicilikte modellere de sahiplerdi.

Roma, Municipiaları ve Müttefikleri Arasında Değişen İlişkiler

İkinci Kartaca Savaşı sırasında ve sonrasında, Roma'nın müttefiklerle ve vatandaşlığa sahip

kentlerle ilişkilerinde şiddetli gerilimler yaşandı. Bazıları yok olan hayatlar, mahvolmuş topraklar ve artan iç siyasi gerilimler pahasına Roma'ya sadık kalmıştı. Diğerleriyse Roma ile ilişkileri keserek ve Hannibal ve Kartaca ile müttefik olarak daha büyük bir hareket özgürlüğünün peşine düşmüşlerdi. Romalı komutanlar bu eski müttefiklerin kentlerini yeniden ele geçirdiklerinde, gözlerini kırpmadan kent liderlerini ölüme ve diğer insanları da köleliğe mahkûm ettiler. Savaş sonunda yapılan antlaşmalarla birlikte güney İtalya'daki birçok topluluğun vatandaşları ve ekonomisi, topraklarının büyük ölçüde istimlak edilmesi sebebiyle oldukça zarar gördü. Roma yetkilileri İkinci Kartaca Savaşı'ndan sonra Po Vadisi'nde ve İtalya yarımadasında geniş çaplı yerleşim projeleri yürütmüşlerdi. Özellikle de İspanya, Sicilya ve Kuzey Afrika'daki seferlerde görev yapmış emekli askerleri, isyan etmiş ya da güven vermeyen müttefiklerden istimlak edilen topraklara yerleştirmişlerdi.

Hannibal ile olan savaş sırasında ve sonrasındaki yirmi yıl boyunca, senato Roma yetkililerine bazı müttefik kentlerdeki sadakatsizlik işaretlerini araştırma ve şüpheli bulunanları cezalandırma görevi verdi. Bu görev, tabiatı gereği iç işlere müdahale gerektiriyordu ve bazı durumlarda bu müdahalelerin pekâlâ sertleşmiş olması ihtimal dahilindedir. Mümkün olan her yerde düzen karşıtı tehlikeleri bulma çabası, yalnızca Roma'nın düşmanlarına yardım etme suçuyla sınırlı değildi. Örneğin senato yaşanan pek çok zehirlenme vakasıyla ilgili praetorlara 184 ve 179 yılları arasında üç defa soruşturma görevi vermişti. Zehirleme suçu (veneficium) Romalılar için sadece ilaç veya iksirle zarar vermeyi değil, sihir ve büyü yoluyla zarar vermeyi de kapsıyordu. Bu yüzden zehirleme, söylentilere ve panik yaratmaya oldukça müsait bir suçlama türüydü.

186 yılında yapılan bir diğer soruşturmaysa, bundan daha bile müdahaleci ve kapsamlı bir şekilde yürütülmüş olabilir. Roma yetkilileri, Yunan Dionysos'un karşılığı olan tanrı Bacchus kültünün uygulamalarından ve giderek büyümesinden rahatsız olmuşlardı. Bacchus kültü esasen Campania ve güney kentlerinde oldukça yaygındı ancak Roma ve diğer kentlerde de bulunabiliyorlardı (Fig. 4.1). Bacchus tapımı genellikle kentin normal dini ve siyasi sisteminin dışında kalan ve resmi kabul görmeyen gruplar tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu kültün ritüellerinde bağırmalar, coşkulu danslar, zil ve tef kullanımı, içki ve cinsellik yer alabiliyordu. Bu kült bazısı seçkin ailelerden olan kadın ve erkekleri bir araya getirip gece gizli ayinler gerçekleştirdiği için o yılların Roma'sında gittikçe etkin bir hâl almış olabilir.

Figür 4.1 *Geç ikinci yüzyılda Dionysos tapımına ilişkin bazı objeler, Etrüsk kenti Vulci'nin kuzey kapısının hemen dışındaki adak sunma yerine yerleştirilmişti. Objeler arasında terrakottadan bir Dionysos heykeli ve küçük bir tapınak modeli bulunuyordu. Tapınağın üstündeki üçgen bölümde yer alan iki figür ise kutsal birlik içindeki Dionysos ve Ariadne'yi temsil etmektedir.*

186 yılı consullerinden Spurius Postumius Albinus gece ayinlerinde cinayetlerin ve zehirlenmelerin yaşandığına dair raporlar aldıktan sonra soruşturma başlattı. Sonrasında senato hem Roma'da hem de İtalya'da yer alan Bacchus rahiplerinin soruşturulmasını istedi ve soruşturmacıların ahlaksız eylemlerde bulunan eylemcileri ve suçluları yakalamasını emreden, ayrıca ayinler için bir araya gelinmesini yasaklayan bir kararname çıkarttı. Alt düzey yetkililerin bu tür gece buluşmalarına ve Roma gibi kalabalık bir kent için her zaman tehlikeli olan yangına karşı kenti korumaları beklenmekteydi. Bu kararnamede ayinlerde kadın ve erkeklerin bir araya getirilmesini, erkeklerin rahip olmasını, mabetlerin kullanımını, gizli ayinleri ve adakları yasaklayan hükümler de vardı.

Tam Roma vatandaşlığının yayılması ve Romalılar ile Romalı olmayanlar arasındaki ayrımın keskinleşmesi, Roma'nın İtalya'daki yerel meseleler üzerindeki denetimini daha çok sıkılaştırmasını beraberinde getirdi. Romalılar arasındaki temel ayrımsa Roma seçimlerinde oy hakkına sahip olan municipia sakinleri ile bu hakka sahip olmayan topluluklar arasındaydı. Üçüncü ve ikinci yüzyılın büyük bölümünde, oy hakkına sahip tam vatandaşlık tipi yavaş yavaş buna sahip olmayan kentlere yayılmaya başladı. İkinci yüzyılın sonuna gelindiğinde hâlâ oy hakkına sahip olmayan muhtemelen yalnızca birkaç topluluk kalmıştı. Aynı yüzyılın başlarında Latinlerin Roma'ya taşınıp Roma vatandaşlığı alma hakkı gittikçe sınırlandırıldı. Bu dönemlerde yaşanan dikkat çekici bir olay, Roma ve İtalyan müteffikleri arasındaki ilişkiye dair değişen algıya ayna tutmaktadır: 173 yılında consul Lucius Postumius Albinus, resmi bir iş için Campania'ya seyahat ederken Praeneste'ye (Latium'daki müttefik bir kent) önden bir mesaj göndererek kendisini karşılamalarını (özel bir saygı göstergesi), kalacak yer hazırlamalarını, kendi bütçeleriyle onu hoş tutmalarını ve eşyaları için yük hayvanı temin etmelerini buyurmuştu. Bu o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş bir küstahlıktı.

Aynı zamanda Romalılar Latinlere ve diğer İtalyan müttefiklere bir yandan savaşmanın getirdiği faydaları kısarken öte yanda bu işin getirdiği külfetleri de daha fazla yüklemeye başladılar. Elbette Romalıların savaşın yükünü ve faydalarını her zaman eşit olmayan bir şekilde pay ettiklerine şüphe yoktur; ancak artık müttefik toplulukların faydaların yalnızca küçük bir kısmı için yükün fazlasını çektiklerine dair işaretler mevcuttur. İkinci yüzyıl boyunca Roma vatandaşlarının Roma ordularındaki Latinlere ve diğer müttefiklere oranı bazen aşağı yukarı eşitken bazen de bir Romalıya iki müttefik şeklinde gidip geliyordu. Aynı yüzyılın sonundaysa müttefik gruplar daima Romalılara sayıca üstün gelmekteydiler. Roma ve İtalyan müttefikler arasında artan ayrışmayla birlikte Roma kurumları ve uygulamaları daha fazla taklit edilmeye başlanmıştı. Romalı yetkililer tarafından kurulan Latin kolonileri uzun zamandır Roma usullerince organize ediliyordu. Şimdiyse bazı müttefik topluluklar Roma'yı daha fazla taklit etmeye başlamıştı. Özellikle de İtalya'nın güneyinde artık daha fazla topluluk resmi yazılarda Latince kullanmaya başlamıştı ve Roma yasaları ile Roma rütbelerinin kullanımı giderek artmıştı.

Romalı ve İtalyan Elitler

Roma ile municipialarının ve müttefiklerinin her birinin siyasi ve toplumsal düzeni rahiplik, senato ve memurluk makamlarını ve aynı şekilde İtalya'nın küçük kentlerinde bu ma-

kamların eşdeğerlerini ellerinde tutan varlıklı ve önde gelen aileler üzerine kuruluydu. İkinci yüzyılda Roma'nın ve diğer pek çok İtalya kentinin bu yönetici elitleri imparatorluğun kazançlarıyla daha da zenginleştiler. Kamusal inşaat projeleriyle kentlerini güzelleştirmeye ve konumlarının gücünü gözler önüne sermeye başladılar. Ayrıca Hellenistik dönem Yunanistan'ından da oldukça etkilenerek onlara benzer bir yaşam tarzı benimsediler.

İtalyan kentlerin ve köylerin toplumsal sınıfları karmaşık ve hiyerarşikti. Zenginliğin her türünün eşit derecede saygıdeğer veya makbul olduğu düşünülmezdi. Memur makamlarını ellerinde bulunduranlar zenginliklerini toprağa, devlete ve savaş gelirlerine dayandırırlardı (Kaynak 4.1). Buna karşın ticarete doğrudan katılım göstermeleri, bu makul bir ölçüde bile olsa statülerini tehlikeye atabiliyordu. Başarılı tüccarlar bazen kendilerinin ve soylarının itibarını güçlendirmek için ticareti bırakıp toprak ağalığına soyunuyorlardı. Buna ilaveten Roma'da senatörler özellikle ticarete katılmaktan ve publicani gibi kamu ihalelerine girmekten men edilmişlerdi. Yine de kanunların ve geleneklerin sınırları

KAYNAK 4.1: Yağmalama, komutanlar ve askerler için büyük bir servet kaynağıydı ve Romalılar yağmayı elde edip aralarında paylaşmak için oldukça sistematik yöntemler geliştirmişlerdi. Polybios'taki bu kısım, Scipio Africanus'un ordusunun 209 yılında Carthago Nova'yı nasıl talan ettiğini aktarmaktadır.

Scipio kente yeteri kadar asker sokulduğuna kanaat getirince askerlerin çoğunu Roma geleneğine uygun şekilde yerlilerin peşinden yollayıp hiç kimseyi kayırmadan karşılarına çıkan herkesi öldürmeleri için görevlendirmiş ve emir verilene kadar yağmalamaya başlamamaları talimatını vermişti. Bence bunu yapmalarının sebebi korku uyandırmaktı, öyle ki Romalılar kentleri ele geçirdiklerinde, ortaya çıkan manzarada yalnızca insan bedenleri değil, köpekler ve diğer hayvanlar da ortadan ikiye kesilmiş ve uzuvları paramparça edilmiş hâlde görülebilmektedir. Bu örnekte de kentteki insan sayısından ötürü bu tür sahneler çoktu... Bundan sonra, işaret verildiğinde katliam bitti ve yağmalama başladı. Gece yarısı ordugâhta kalmaları emredilen Romalılar emre riayet edip orada kalırken Scipio da bin adamıyla birlikte kalede kaldı. Askeri tribunuslar vasıtasıyla kalan birliklerin evlerden çıkmalarını emretti, sonrasında onlara yağmaladıkları şeyleri sırasıyla meydana getirip orada uyuyarak onları korumaları talimatını verdi... Sonraki gün meydanda toplananlar her zaman olduğu gibi lejyonlar arasında bölüştürüldü. Romalılar bir kenti ele geçirdikten sonra bu meseleyle şu şekilde ilgilenirler: Kentin büyüklüğüne göre bazen her bir birliğin bir bölümü bazense tüm birlikler yağmalananları toplamakla görevlendirilir. Ancak bu görev hiçbir zaman ordunun yarısından fazlasına verilmez, kalanlar kentin içinde ya da dışında silahlı hâlde herhangi bir tehlikeye karşı hazır beklerler... Yağma görevi verilen herkes aldıklarını kendi lejyonuna getirir ve bu yapıldıktan sonra askeri tribunuslar toplananları herkese, yalnızca koruyucu birliklere değil aynı zamanda ordugâhı muhafaza edenlere, hastalara ve özel bir görev sebebiyle mevcut bulunmayanlara da eşit şekilde dağıtırlar. (10.15.4-16.9)

esnetilebiliyordu. Örneğin eğer yeterince büyük ölçüde yapılıyorsa ve finanse edilen aktivitelere direkt katılım gerektirmiyorsa kişilere finansman sağlamak saygıdeğer bir iş olarak görülebiliyordu.

Statü, bireylerin Roma'nın büyümesinden ne derecede fayda sağlayabileceğini kesinlikle etkileyen bir faktördü. En büyük fırsatlardan ve kazançlardan Romalı memurlar ve senatörler faydalanıyordu. İtalya'da servetin el değiştirmesi uzun süredir Roma'nın savaşlarıyla gerçekleşmişti. İtalya dışındaki, özellikle de Yunanistan ve Küçükasya'daki savaşlar Romalıların daha önce hiç olmadığı kadar mülk ve köle sahibi olmasını sağlamıştı.

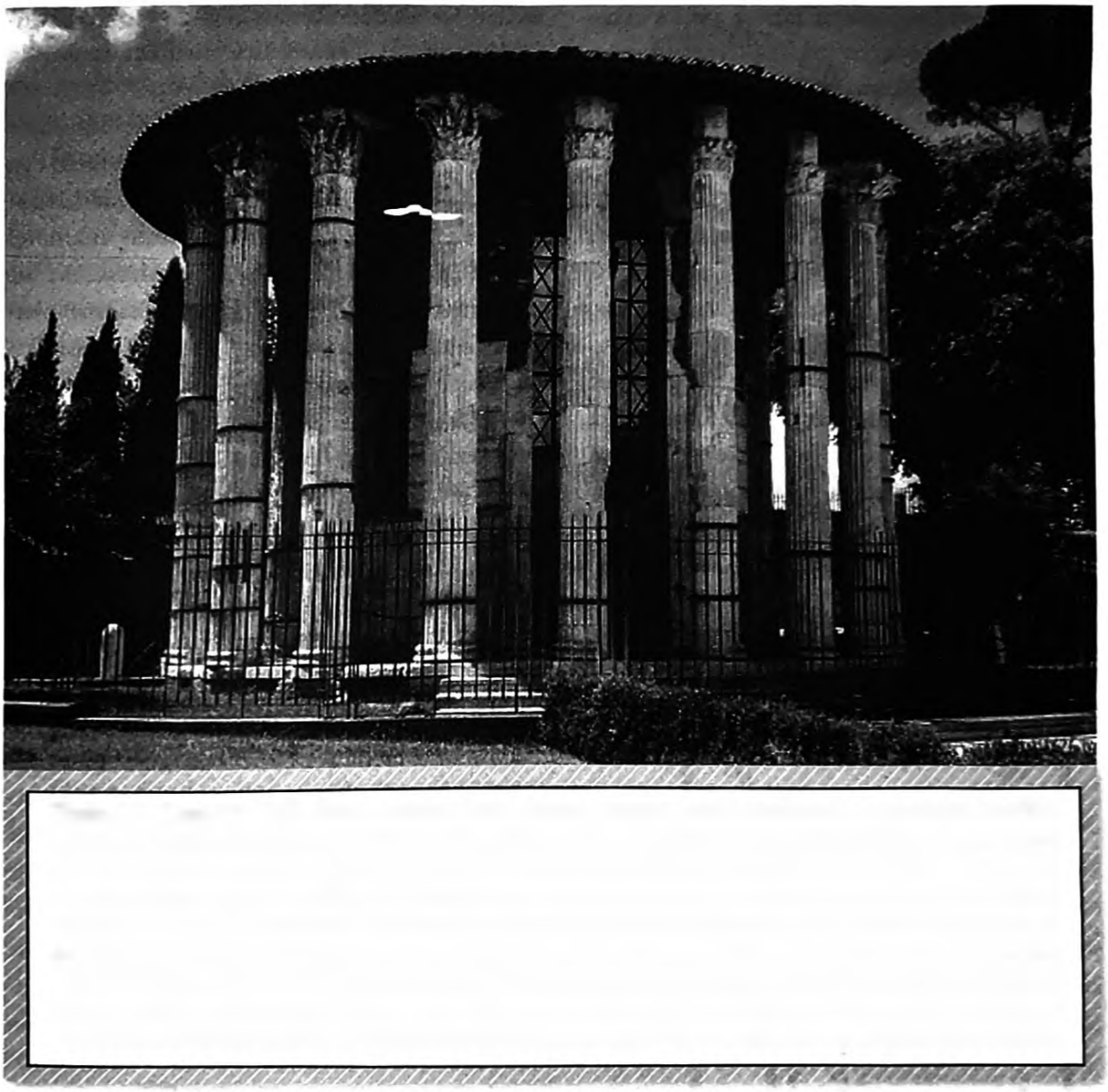
İtalya'ya akan büyük zenginlik, pek çok kentin görünümünü ve önde gelen ailelerin yaşam tarzlarını değiştirdi. Zengin Romalılar artık kendilerine süslü evler inşa ediyor ve tapınakların, kamu binalarının ve mühim yerlerdeki anıtların inşasını finanse ediyorlardı (Fig. 4.2). Yarımadanın (hem vatandaş hem müttefik) diğer kentlerini yöneten yerel elitlerin birçok üyesi de benzer şekilde davranarak bazıları büyüklük açısından saraylarla yarışır cinsten olacak şekilde evler inşa ettiler ve kentlerini güzelleştirdiler (Fig. 4.3). Bu projelerin çoğu için mimarlar ve inşaatçılar hem özel evlerde hem de kamu yapılarında Helllenistik stili taklit ettiler.

Yunan dünyasının taklidi sadece inşaat tarzıyla sınırlı değildi. Üçüncü ve ikinci yüzyılın başlarında festivaller düzenleyen yetkililer Yunan tarzını taklit eden oyun yazarlarını desteklemeye başlamışlardı. Sonraki dönemlerde Yunanlaşan edebi ve felsefi kültüre dahiliyet farklı topluluklardan insanları birbirine bağlayan elit bir statü göstergesi hâline geldi. İkinci Kartaca Savaşı'nın sonuna gelindiğinde bazı Romalı elitler kaleme alacakları tarih anlatısı için öncelikle Yunancayı tercih ettiler ve sonrasında Latince eserler de ortaya çıktı. İkinci yüzyıl boyunca Roma'da ve diğer birçok İtalyan kentinde yaşayan önde gelen ailelerin siyasi kariyere hevesli üyeleri Yunan hitabet eğitimi almak istiyorlardı. Bazı daha kısıtlı çevreler de Yunan felsefesini ufuk açıcı bulmaya başladı.

Daha çok zenginlik, daha ihtişamlı yaşam tarzları ve Yunan kültürüyle artan yakınlık bazı Roma senatosu üyeleri arasında tepki uyandırmıştı. Kimi (Cato en önde gelenleriydi) lüksü kınamış ve makamındayken bunu sınırlamaya çalışmıştı. Kimiyse temel gerçekleri sorgulamaya iten Yunan felsefesinden ya da ahlaki boyutu pek gözetmeden akıl çelmek maksatlı kullanılabilen Yunan hitabet sanatından rahatsızlık duyuyordu. Bu yüzden zaman zaman senato ve memurlar filozofların ve hitabet öğretmenlerinin kovulmalarını emretmişlerdi. Ancak Roma elitinin önde gelen diğer üyeleri onların varlığından bariz biçimde memnun oldukları için, eğitimli Yunanların kovulmasının pek kalıcı bir etkisi olmamıştı.

Demografik ve Ekonomik Değişiklikler

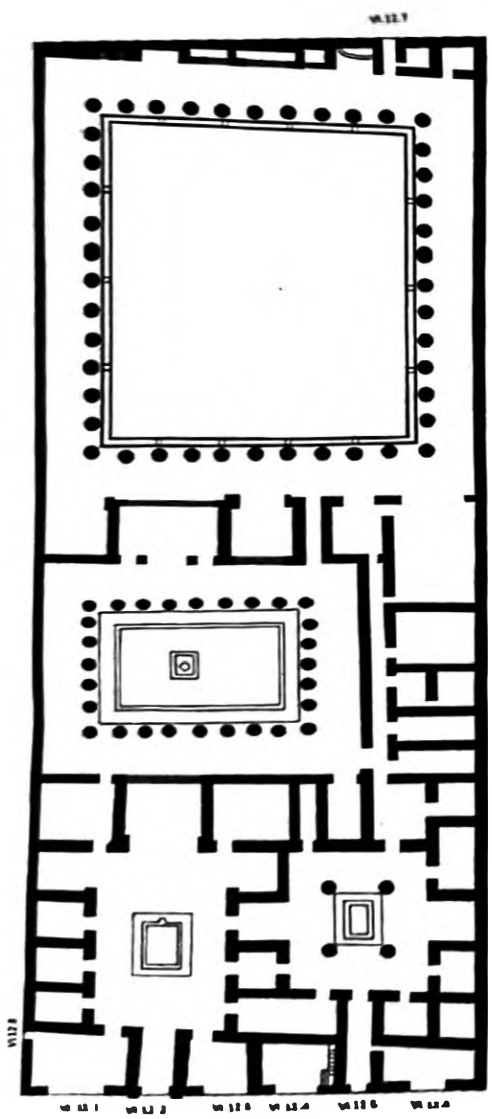
İtalya yarımadasında Roma'nın liderliğini perçinleyen savaşlar, nüfus oranlarına ve yerleşim düzenine ciddi zararlar vermişti. Bu kargaşanın ortasında, Roma ve diğer birkaç kent çok fazla büyüme kat ettiler. Elimizde Roma'nın nüfusuyla ilgili kesin istatistikler mevcut değildir ve modern tahminlerin de hata oranı yüksektir, yine de ikinci yüzyılda kentte birkaç yüz bin kişinin yaşamış olması muhtemel görünmektedir. Bu kişiler sınıf, hukuki statü ve memleket bakımından oldukça çeşitlilik arz ediyordu. Bazıları için yükselme ihtimali vardı fakat Roma nüfusunun çoğu nahoş ve yoksul bir yaşam sürüyordu. Zengin ve fakir arasındaki gerilimler daha fazla dillendirilir hâle gelmişti.

Yarımada dışında sürekli devam eden savaşlar İtalya'daki nüfusun hareketliliğini arttırmıştı. Kimi İspanya'daki ya da doğudaki fırsatları kovalarken birçok kişi de oralardaki Roma ordularında hizmet vermişti. Uzak mesafelerdeki savaşlar yüzünden bazı Romalılar ve müttefikler için askeri hizmet daha külfetli hâle gelmişti; alelade bir yılda muhtemelen 120.000 kişi, hatta bazen bundan da fazlası savaşa gidiyordu. Dört ila altı yıl arasında seferi olma yaygındı, bazı kişilerse on yılı geçkin hizmet veriyordu. Bu boyutta ve sürede askeri hizmet toplumsal hayatı ve iş düzenini altüst ediyordu. Roma ordularındaki askerlerin çoğu kendi hâlinde çiftçilerdi ve uzun süreli yoklukları kendilerini ve ailelerini geçindirmelerini güçleştiriyor olmalıydı. Bu yüzden askeri hizmet baskısı, kimilerini topraklarını terk edip kentlere göç etmeleri hususunda pekâlâ cesaretlendirmiş olabilir.

Herhangi bir boyutta toprak sahibi olanlar toprağının işlenebilmesi için her zaman iş gücüne muhtaçtır. Dördüncü yüzyılda ve üçüncü yüzyılın başlarında Roma'nın elitleri bu konuda giderek artan ölçülerde (mecburi askerliğe tabi olmayan) kölelerden yararlanmaya başlamışlardı. Kölelerin kaynakları ise çeşitliydi: evde doğup büyümüş, Roma savaşlarında esir alınmış, korsanlık kurbanı olmuş, diğer halkların savaşlarından veya yurtdışından satın alınmış olabiliyorlardı. Kölelere ek olarak Romalı toprak sahipleri daha erken değilse bile ikinci yüzyılın başından itibaren yancıları, marabaları ve zaman zaman özgür işçileri işe aldılar. İkinci yüzyılda Roma orduları daha fazla insanı köleleştirdikçe İtalya'da köleliğin boyutu ve önemi de arttı.

İtalya'da kölelik karmaşık bir kavramdı. Bazı köleler arazilerde çalışıyorlardı ya da efendilerinin sürülerini koruyorlardı. Bazılarıysa zengin ailelerin evlerinde hizmetçi olarak görev alırken, idareci, muhasebeci ve öğretmen olarak çalışan bir grup da mevcuttu. Efendiler yetenekli ve zanaatkâr köleleri genellikle ev ihtiyaçları ve pazarda satış için bir şeyler üretmekle görevlendiriyordu. Daha yetenekli ve şanslı olanlar içinse kölelik yalnızca geçici bir durum olabilirdi ancak bir köleyi özgür bırakmak ("azat etmek") ya da bırakmamak her zaman yalnızca efendisinin verebileceği bir karardı. Roma hukukuna göre köleler hakları olmayan mallardan ibaretlerdi; uygulamada ise İtalya'daki efendiler genellikle kölelerinin kişisel mülk edinmesine izin veriyorlardı ve bazısı bu yolla özgürlüğünü satın alabiliyordu. Kimiyse özgürlüğünü hizmetlerinin karşılığı olarak elde edebiliyordu. Yine de azat edilen köle erkekler (bunlar genellikle idareci ya da ticari temsilci olarak işlerine devam ederdi) ve köle kadınlar, eski efendilerine yardım etmeye ve onları onurlandırmaya mecburlardı. Roma yasalarına göre azat edilen

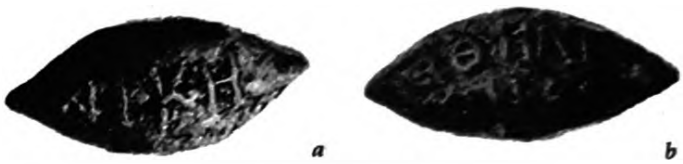
Figür 4.3 *Campania'daki Pompeii'de yer alan "Faun'un Evi", İtalya'da bilinen en detaylı ikinci yüzyıl evlerinden biridir. Sonradan genişletilen ev, 2.800 metrekare civarı bir alan kaplamaktadır. Bu dönemde bu boyutlardaki evlerin bilinen tek sakinleri soylulardı, tıpkı Makedonya'daki Pella'da olduğu gibi. Planın alttaki kısmı evin iki giriş salonunu (atria) göstermekte, üst tarafta da sütunlarla çevrelenmiş iki adet avlu yer almaktadır. Muhtemelen yerel bir elite ait olan bu ev, orta İtalya'nın eski aristokratlarının evlerinden ziyade her şeyiyle Yunan saraylarını ve kamu binalarını anımsatmaktadır.*

kölelerin çoğu aynı zamanda Roma vatandaşı statüsü de elde ediyordu ve bu durum kölelerin ve (eğer varsa) çocuklarının topluma asimile olmalarına yardımcı oluyordu.

İkinci yüzyılda Romalı elitlerin ve muhtemelen İtalya'daki diğer kentlerin bazı önde gelen ailelerinin geçmişe kıyasla daha fazla miktarda ve daha uzak bölgelerde toprak yönetmeye başladıklarına dair göstergeler mevcuttur. Bazı toprakları satın alma ya da evlenme yoluyla elde ederken bazen de geçmiş düşmanlardan istimlak edilen ancak herhangi bir kamu ihtiyacı için kullanılmayan toprakları alıyorlardı. Bazı toprakları ise, kentlere göçen ya da sefer sebebiyle uzun süre ortada olmayan küçük ölçekli çiftçilerin arazilerine el koyarak kazanıyorlardı. Bunun sonucundaysa ekinlerde, arazi kiralarında ve çalışma sistemlerinde bölgesel farklılıklarla dolu bir tarım ekonomisi ortaya çıktı.

Geniş ölçekli köle kullanımı Roma'nın İtalya üzerindeki tahakkümünü azaltma potansiyeline sahipti. 185 yılında Lucius Postumius Tempsanus, Apulia'nın kırsal bölgesinde insanları soyan bir grup köle çobanın çıkardığı isyanı bastırmak için görevlendirilmişti. 7.000 civarı kişiyi ölüme mahkûm ettiği söylenmektedir ancak birçoğunun infazdan kaçmış olması olasıdır. Roma dünyasında kırsal kölelik sık sık haydutlukla özdeşleştirilirdi. Denetlenmesi işlerinden dolayı zor olan köle çobanlar genellikle sürülerini vahşi hayvanlardan ve hırsızlıklardan koruyabilmeleri için silahlandırılıyorlardı. Otlakları ve su kaynaklarını kullanma haklarını bazen sadece kaba kuvvete başvurarak elde edebiliyorlardı.

Çok sayıda köle kullanımının yarattığı tehlikenin en korkutucu örneği Sicilya'da, Roma elitlerinin gözü önünde yaşanmıştı. Birinci Köle Savaşı adanın ortasındaki Enna kenti civarında başladı. Suriyeli tanrıça Atargatis'in himayesinde olduğunu iddia eden Apameali (Suriye) bir köle olan isyan lideri Eunus çok sayıda köle çobanı bir araya getirmişti. 136 yılında bir gece kentin dışında topladığı çobanları malikânelerdeki köle barakalarına girmeleri ve orada genellikle zincirlenmiş halde tutulan köleleri serbest bırakmaları konusunda cesaretlendirdi. Bu birkaç yüz kişilik kuvvetle Enna'ya giriş yaptı ve kentin bazı kölelerinin de katıldığı bir katliam başlattı. Sonraki gün kendini kral ilan etti. Bir ay sonra Agrigentum kenti civarında başka bir isyan çıktı ve daha fazla katliam gerçekleşti. En sonunda isyan adanın neredeyse yarısına yayıldı. İsyanın bastırılmasıysa uzun ve zorlu bir görevdi ve ancak 132 yılında başarılabildi (Fig. 4.4).

Figür 4.4 *Roma savaşlarında kullanılan sapan taşlarına dair pek çok rastlantısal bulgu elde edilmiştir. Genellikle taşlar 3.5 cm uzunluğunda ve 40-60 gr ağırlığındadır. Sıklıkla bir savaş çığlığı, bir liderin ismi ya da düşmana bir hakaret gibi örneklerinin olduğu kısa yazılar mermilerin üretildiği kil kalıplara işleniyordu. Görseldeki iki kalıp Sicilya'da bulundu ve her ikisi de muhtemelen MÖ ikinci yüzyıl sonlarında gerçekleşen köle savaşlarında Roma ordularına direnen köleler tarafından kullanılmıştı. Yazılar Yunanca olup ilkinde [a] NIKH ('Zafer'), ikincisinde [b] ise ikinci savaştaki bir köle liderinin ismi sahiplik ekiyle, "Athenion'un [mermisi]" şeklinde yazmaktadır. Bu ikinci savaş için bkz. Beşinci Bölüm.*

İKİNCİ YÜZYIL ORTASINDAN İTİBAREN ROMA POLİTİKALARI

İkinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Roma'nın yönetici elit sınıfının bazı üyeleri güçlerini senatörler arasındaki itibarlarından ziyade popülerlikten ve kalabalık grupları harekete geçirme kabiliyetlerinden almaya başlamışlardı. Bu adamlardan bazıları yeni makamlara ve şöhretin doruklarına erişmeye hevesli karizmatik askerlerdi, bazılarıysa zıtlaşmadan nemalanan tribunuslardı. Başlattıkları bu dönüşüm aslında pek çok yönden dördüncü yüzyıl sonu ile üçüncü yüzyıl başlarında senatoyu diğer makam sahiplerinin üstünde bir yere koyan reformlardan önceki eski liderlik tipine dönüşü temsil ediyordu. Hem Roma kentinin büyümesinin hem de İtalya kırsalındaki değişimlerin bu yeni gelişmeyi beslemiş olması mümkündür. Kent halkı zengin ile fakir arasındaki daha keskin ayrımdan ve kırsaldaki değişiklikler yüzünden kente göç etmek zorunda kalan çok sayıdaki insanın varlığından artık rahatsızlık duyuyordu. Sonuç olarak Roma'daki kalabalık gitgide arttı ve daha kolay kışkırtılabilir hâle geldi.

Senatonun pozisyonunun kurumsal temeli pek çok açıdan zayıftı. Liderliği sadece yüksek itibarına ve memurlar ile memur adaylarının önemli meselelerde senatörlerin ortak fikir beyanlarına uyma arzusuna dayanıyordu. Aynı zamanda makam sahipleri kendilerini ön plana çıkarma gücüne sahiplerdi ve halk desteği aldıkları takdirde onları kısıtlayabilecek çok az şey vardı. Özellikle de tribunuslar otoritelerini kullanmak istediklerinde, hem faaliyete geçebilecek hem de diğerlerinin faaliyetlerini engelleyebilecek müthiş bir güce sahiplerdi. 150'lerin sonlarından itibaren birkaç tribunus dikkat çekici ölçüde daha aktif hâle gelmişti. 139 yılında Aulus Gabinius vatandaşların tüm kent liderlerinin gözleri önünde açık oy kullanmaları yerine gizli oy vermelerini onaylayan ilk yasayı hayata geçirdi. İki yıl sonra bir başka tribunusun teklifiyle dava hükümleri için gizli oylama uygulaması hayata geçti. Bu dönemde Scipio Aemilianus, Tiberius ve Gaius Gracchus gibi kişiler gelecek nesillerde çokça taklit edilecek yeni halk liderliği tarzlarına hayat verdiler.

Scipio Aemilianus

Scipio Aemilianus 185 ya da 184 yılında doğdu. Babası Pydna'da Perseus'a karşı galip gelen Lucius Aemilius Paullus'tu, büyükbabası ise 216 yılında Cannae'da yenilen consullerden biriydi. Hannibal'ı yenen Scipio Africanus'un oğlu Publius Cornelius Scipio tarafından evlat edinilmişti. Scipio Aemilianus consul olarak ilk kez 147 yılında görev yaptı. Bir önceki sene ilk başta aedilis olarak seçilmek için yarışa girmişti fakat Romalı generallerin Üçüncü Kartaca Savaşı'nda galibiyeti hızlıca kazanma girişimleri başarısız olup bu durum halkı huzursuz edince kendisine bir fırsat doğdu. Adaylığını consul seçimlerine koyup olağanüstü bir başarı yakaladı. Consullük için gereken asgari yaşın epey altındaydı ve daha praetorluk makamında da görev almış değildi, yani aslında kendisi tam olarak yasaların engellemeye çalıştığı türden bir adaydı.

Senatonun desteğiyle seçimlere başkanlık eden consul nafile bir şekilde Scipio'nun adaylığını engellemeye çalıştı. Sonrasında mecliste geniş çaplı protesto sesleri yükseldi ve kalabalıktaki bazı kişiler insanların istedikleri kişiyi seçme hakları olduğunu ileri sürdü. Tribunuslardan biri consulün Scipio'nun adaylığını engellemesi durumunda herhangi bir oylama yapılmasına izin vermeyeceğini ilan edince senato eski nizami şartların bir sonraki sene

tekrardan uygulanması şartıyla tribunus'ların Scipio'ya consullük yolu açacak bir yasa önerisinde bulunmasına geçit verdi. Seçimden sonra öteki consul makamına seçilen Gaius Livius Drusus, normal prosedüre uygun şekilde provincia'larının belirlenmesi için kura çekilmesini istedi. Ancak yine bir tribunus araya girdi ve provincia atamalarının vatandaş oylarıyla belirlenmesini teklif etti. Buna binaen bu sıra dışı yöntemle Scipio Kartaca'yla yapılan savaşa komutan olarak görevlendirilmişti. Orada 146 yılında kenti yerle bir ederek oldukça başarılı olduğunu ispat etti ve 'Africanus'u (Afrika fatihi) lakap olarak ismine eklemeye hak kazanmıştı.

Bu seçim senato idaresinin bazı zayıflıklarını ortaya dökmektedir. Senatörlerin kendilerini daha popüler kişilere karşı koruması için hayati bir unsur olan makamlara seçilme kısıtlamaları, kimse senatörlere karşı kitlesel öfkeyi harekete geçirmediği ve herhangi bir tribunus vatandaşların istedikleri yasayı oylama hakları olduğunu öne sürmediği sürece geçerliydi. Bu olayda kızgın kitleler ve inatçı tribunuslar, memurları ve senatoyu boyun eğmeye zorlamıştı. Scipio'nun Makedonya, İspanya ve Kuzey Afrika'da kazanmış olduğu askeri yeteneğine ve cesaretine dair ünü popülerliğinin kaynağı olmalıydı. Bununla birlikte halk desteğinin etkin olabilmesi için organize edilmesi ve yönlendirilmesi gerekiyordu, tıpkı Scipio ve destekçilerinin bir şekilde başardığı gibi.

135 yılında Scipio yeniden consul seçilmek istedi. İlk adaylığında Roma orduları Kartaca'ya karşı başarısız olmuştu. Şimdiyse bir sürü Romalı komutan İspanya'daki Numantia karşısında başarısızlıklar yaşıyorlardı. Olağanüstü askeri prestiji bir kez daha onun bu makamı elde etmesine yardımcı oldu. İlk seferde olduğu gibi yine adaylığını engelleyen farklı bir hukuki kısıtlamanın üstesinden gelmesi gerekti. Marcus Claudius Marcellus 152 yılında üçüncü kez consul seçildikten sonra, çıkartılan yeni bir yasayla aynı makama birden fazla kez gelmek yasaklanmıştı. Scipio bir şekilde yasayı aşmanın bir yolunu buldu ve 134 yılında consul seçildi. Akabinde senatörlerin çoğu rahatsızlıklarını İspanya'daki sefer için kendisine kaynak aktarmayı reddederek ve yeni asker toplamasını yasaklayarak gösterdiler. Scipio ise buna karşılık müttefik kentlerin ve kendisinin desteğini kazanmak isteyen yabancı kralların birliklerinin gönüllü katkıları vasıtasıyla 4.000 adam toplamayı başardı. Üstelik zengin dostları kendisine kaynak da sunmuşlardı. Sonuç olarak Numantia'ya karşı seferi başarılı oldu ve böylece itibarını ve şöhretini daha da artırdı.

Scipio'nun zamanında başarılı bir siyasi kariyer genellikle senatörlerle arayı iyi tutmaya (çoğunlukla karşılıklı iltimaslar yoluyla kazanılıyordu), askeri cesaret sergilemeye ve kentin seçmenleri arasında popülerlik kazanmaya dayanıyordu. Bazı senatörler elbette bu özelliklere değişen oranlarda sahiplerdi. Scipio ise çoğu senatörün isteklerine duyarsız kalarak onlarla arasını iyi tutmaya pek aldırmadığını göstermişti. Bu yüzden kariyeri senatodaki diğer rakiplerini ciddi biçimde rahatsız ediyordu.

Tiberius Gracchus

Tiberius Sempronius Gracchus'un 133 yılında tribunus olması Roma'nın siyasi gelişiminde önemli bir kırılma noktasıydı. Bir sonraki yüzyılın hatibi ve aynı zamanda siyasi bir karakteri olan Cicero, onun ölümünün Roma halkını iki kutba böldüğünü iddia etmiştir. Tiberius Gracchus zengin ve güçlü bir aileden geliyordu. Sempronii Gracchi ailesinin üyeleri

üçüncü yüzyılın ortasından beri consul olarak hizmet veriyorlardı. Tribunusun kendisiyle aynı ismi taşıyan babası, bu makama iki kere gelmiş (bu dönemde nadir görülen bir onurlandırma), iki kez zafer alayı düzenlemiş ve ayrıca censor olarak da hizmet vermişti. Eşi ise (tribunus'luk yapacak Gracchus'un annesi) İkinci Kartaca Savaşı'nda Hannibal'ı yenen Scipio Africanus'un kızı Cornelia'ydı. Kocasının 150 yılındaki ölümünden sonra hiç evlenmemişti ve iki oğlu ile bir kızını yalnız büyütmüştü. Kimisi onu oğullarına büyük bir hırs ve şöhret sevgisi aşılamakla suçlasa da, bunlar Romalı elitler arasında oldukça hayranlık duyulan özelliklerdi.

Tiberius Gracchus tribunus olarak göreve başladıktan kısa süre sonra "Roma halkının kamu arazileri"nin (ager publicus populi Romani), bir başka ifadeyle Roma'nın çeşitli savaşlardan ele geçirdiği ancak henüz yerleşimcilere dağıtmadığı ya da gelir sağlaması için kiralamadığı toprakların kullanımını düzenleyen bir kanun çıkardı. Paylaşım uzun zamandır yok sayılan eski bir yasaya göre yapılmıştı, buna göre tek bir kişinin sahip olup kullanabileceği "kamu" arazisi miktarı 500 iugera (yaklaşık 120 hektar) ile sınırlandırılmıştı. Toprağın bu şekilde kullanımı yasaldı fakat yerleşimciler asla yasal olarak topraklara sahip olamıyorlardı ve nadiren de uygulanmış olsa Roma memurlarının ve meclislerinin devletin ihtiyacı hâlinde toprağı geri alma hakkı oluyordu. Tiberius bu sınırlar konusunda yaptırım uygulanmasını ve fazla toprağa sahip olanların topraklarının alınıp topraksız Roma vatandaşlarına küçük paylar hâlinde dağıtılmasını teklif etti. Kanun bu durumda topraklarını kaybedenlere telafi olarak kalan toprakların kendi kişisel mülkleri yapılması şansını sunmuştu, böylece bir daha topraklarına el konulamayacak ve dağıtılamayacaktı.

Yasanın en yenilikçi özelliği aynı zamanda en tartışmalı özelliğiydi. Eskiden senato ve meclisler koloni kurmaya ya da ele geçirilen toprakların dağıtımını yapmaya karar verdiklerinde, araziye gidecek özel memurlar seçerlerdi ve bu memurlar araziyi küçük alanlara böldükten sonra doğrudan hak sahiplerine dağıtırlardı. Bu eski düzenlemede memurların takdir yetkisi sınırlıydı. Tiberius'un yeni teklifine göreyse kuralların uygulanmasının sorumluluğu yine üç kişilik bir grupta olacaktı fakat daha geniş yetkilerle. Bu yetkililer toprağı istedikleri kadar alıcıya verebileceklerdi ve aynı zamanda hangi toprakların "kamu" hangilerinin "özel" olduğuna kendileri karar vereceklerdi.

Gracchus'un toprak kanunu, kendisine ve destekçilerine göre devleti tehdit eden ciddi problemleri çözmeye yönelik bir adımdı. Köle bazlı malikânelerin sayısındaki ve boyutundaki artışın hem adaletsiz hem de tehlikeli olabileceğini düşünmüş olması muhtemeldir. Küçük çaplı çiftçilerin arazilerden göçüp gitmesi, Roma ordusunun potansiyel asker sayısını düşürüyor ve arazisini elinde tutanlar için zorunlu askerliğin yükünü ve aynı zamanda askerliğe direnme arzusunu da arttırıyordu. Sicilya'daki kölelerle yapılan savaşın açıkça gösterdiği üzere büyüyen köle nüfusu da tehlike arz ediyordu. Tiberius'un bazı arsaları bölmeye ve yoksulları küçük arsalara yerleştirmeye yönelik yasa teklifi her iki probleme de çözüm sunuyordu. Aynı zamanda bu reformla ilgili çok önemli bir başka husus da, pek çok yoksul insanı Roma'dan uzaklaştırarak kentsel kurumların üzerindeki yükü azaltacak ve bir gerilim ve istikrarsızlık kaynağını ortadan kaldıracak olmasıydı. Reformcu Tiberius'a pek dostça yaklaşmayan diğer yazarlarsa onun motivasyonunun ün sevdası ve bazı çağdaşlarıyla rekabet etmekten kaynaklandığı

konusunda ısrarcıydılar. Aslında farklı anlatılar birbirleriyle pek çelişmemektedir.

Tiberius'un reformu hem önemli destekçiler bulmuş hem de yoğun bir muhalefet toplamıştı. Bazı kaynaklar muhalefeti pek çok senatörün kendi mülklerini koruma arzusuna bağlamaktadır. Politik kaygıların da etkili olduğu düşünülebilir. Reformların hoş karşılanması, Tiberius'un popülerliğini ve itibarını arttırabilir ve bu da rakiplerinin canını sıkabilirdi (Kaynak 4.2). Tiberius senatodaki muhalefet sebebiyle teklifini ilk olarak senatoya danışmadan Pleb meclisine sundu.

Tiberius'un kanunu açıklamak ve destek bulmak için düzenlediği toplantılarda tribunus Marcus Octavius kendisinin baş muhalifi olarak meydana çıkmıştı. Octavius tribunus olarak oylamayı engelleme yetkisini kullanma niyetini beyan etmişti. Geçmişte tribunuslar genellikle vetolarını consullere ve praetorlara karşı kullanmışlardı. Bir tribunusun başka bir tribunusun eylemlerine müdahale etmesi daha nadir görülen bir durumdu, eğer tribunus müdahaleye karşı yeterli desteği toplayabiliyorsa, teklifi veto etmeye çalışan diğer tribunus genellikle boyun eğerdi. Bu gerilimli meydan okumada Tiberius, Octavius'u vetosunu geri

KAYNAK 4.2: *Plutarkhos'un burada aktardığı Tiberius Gracchus'un hitabetine ilişkin örnek sayesinde (Roma'da büyük bir gerginlik dönemi sırasında) halkın duygularına hitap etme yeteneğini yakından inceleme fırsatı yakalarız.*

[Tiberius] kanunu kesinlikle tek başına tasarlamadı, (gelecekteki) pontifex maximus Crassus, hukukçu (ve aynı zamanda consul) Mucius Scaevola ve kendi kayınbabası Appius Claudius gibi yeteneği ve itibarıyla ön plana çıkan vatandaşlara da danıştı. Daha öncesinde hiçbir kanun bunun gibi adaletsizliği ve açgözlülüğü hedef almamış ve böylesine hassas bir yaklaşımla tasarlanmamıştı... Ancak hassasiyetle hareket edilmesine ve vatandaşların yapılan yanlışların tekrarlanmaması şartıyla yaşananları geride bırakma arzusuna rağmen, açgözlülük öyle ya da böyle zenginleri bu yasadan ve teklifçisinden nefret etmeye itti. Bu zenginler Tiberius'un, toprakların yeniden dağıtılması kanununu devleti kargaşaya sürüklemek ve isyan başlatmak amacıyla sunduğunu ileri sürerek insanların fikirlerini değiştirmeye çalıştılar. Ancak bu çabaları sonuçsuz kaldı. Tiberius ne zaman kürsüye çıksa ve etrafında dizilen insanlara yoksullar hakkında konuşsa, kıymetli ve haklı bir dava için fakir kesimi yücelten hitabet yeteneğiyle savaşarak her muhalife üstün gelebilecek derecede hayranlık uyandırıyordu: "İtalya'da yaşayan tüm yabani hayvanların uyumak ve barınmak için kendine ait bir yuvası vardır. Ancak İtalya için savaşıp ölenler onun havasından ve gün ışığından başka bir şeyinden pay alamazlar. Eşleri ve çocuklarıyla evsiz barksız dolaşırlar. Komutanların savaşta askerleri mezarlarını ve tapınaklarını düşmanlardan korumaları için cesaretlendirmesi bir saçmalıktan ibarettir. Hiçbirinin bir aile sunağı ya da atalardan kalma bir mezarı yoktur. Aslında onlar başkalarının zenginliği ve lüksü için savaşa gidip ölüyorlar. 'Toprağın Efendileri' diye alkışlanıyorlar, ne var ki bu toprağın tek bir parçası bile onlara ait değildir." (Tiberius Gracchus 9)

çekmesi için ikna etmede ya da baskı oluşturmada başarısız oldu. Diğer kamu işlerini engelleyerek ve hazineyi kilitleyerek baskıyı arttırmaya bile çalışmıştı. En sonundaysa eşi benzeri görülmemiş bir hamle daha yaparak, uzlaşılması mümkün olmayan meslektaşını makamından azletmeye çalıştı. Gerekçe olaraksa vatandaşların oy verme hakkını engellemeye çalışması sebebiyle bir tribunus olarak onların haklarını koruma görevini başaramadığını ileri sürüyordu. Bu şekilde başarıya ulaştı ve Pleb meclisi Octavius'u görevden alıp onun yerine başka bir tribunus getirdi. Sonuç olarak kısa bir süre sonra meclis toprak kanununu kabul etti. Sonraki bir meclis toplantısındaysa seçmenler Tiberius'u, kardeşi Gaius'u ve kayınbabası Appius Claudius Pulcher'i toprak yetkilileri olarak seçtiler.

Tiberius ve muhalifleri arasındaki çekişme, eşi benzeri görülmemiş olaylarla iyice kızışmıştı ve bu da yetkililerle halk arasındaki gerilimleri iyice arttırmış olmalıydı. Bu çatışma ve beraberindeki kin, kanunun geçişiyle son bulmadı. Senatonun uzun zamandır memurların görevlerini gerçekleştirmek için alacakları kamu kaynaklarının miktarını belirleme yetkisi bulunuyordu. Şimdiyse senatörler Gracchus kanununun toprak yetkililerine yalnızca çok küçük bir miktar kaynak verilmesi lehine oy vermişlerdi. Bu dönemde, hiçbir vârisi bulunmayan ve krallığını kendi isteğiyle Romalılara bırakan Pergamon kralı III. Attalos'un ölüm haberi de gelmişti. Bunun sonucunda Tiberius senatonun Roma'nın dış ilişkilerini ve mali işlerini yönetme hakkını elinden almak için harekete geçti. Pleb meclisine Attalos'un hazinesini toprak yetkililerine aktaracak yeni bir kanun önerisini başarıyla sundu ve böylece işleri için gerekli finansmanı elde etti.

Tiberius sonrasında yine emsalsiz bir eylem gerçekleştirerek tribunus olmak için yeniden seçimlere katılacağını açıkladı. Makamını bıraktığında düşmanlarının kendisini yargılayacağından ve bir şekilde toprak yasasını yürürlükten kaldıracağından korktuğu için böyle bir girişimde bulunduğu söylenmektedir. Seçim meclisinde ilk iki kabile Tiberius'a oy verdikten sonra, düşmanları onun yeniden seçilmeye çalışmasının yasaya aykırı olduğunu dile getirdi ve çıkan tartışmalarla beraber meclis ertelendi. Yeni oylama günü yaklaştıkça kalabalıklar oy kullanacakları Capitolium etrafında toplanmaya başlarken senato da yakınlardaki Fides tapınağında toplanmıştı. Burada Tiberius düşmanları, Tiberius'un kendisini tiran ilan etmeye çalıştığını iddia ettiler ve meclise başkanlık eden consul Scaevola'yı ona karşı güç kullanmaya ikna etmeye çalışsalar da başarılı olamadılar. Sonrasında, pontifex maximus Scipio Nasica, beraberindeki bir grup senatörle ve onların hizmetlileriyle senatoyu terk ederek Tiberius ve destekçilerine tahta sopalarla saldırdılar ve bir kaynağa göre iki yüz ila üç yüz kişiyi öldürdüler. Tiberius, kendisi gibi tribunus olan bir kişi tarafından tabure ayağıyla darp edilerek öldürülmüştü.

Sonraki sene (132 yılında) senato Tiberius destekçilerinin davranışlarına dair resmi bir soruşturma yapmak üzere iki consulü birden görevlendirdi. Sert geçen soruşturmaların ardından bazı idam emirleri verdikleri kaydedilmiştir, bununla birlikte zarar görenler arasında hiçbir senatör yer almamış gibi görünmektedir. Tiberius'un öldürülmesi düşmanlarının kesin bir zafer kazandığı anlamına gelmiyordu. Özellikle de toprak yasası çok fazla muhalifi olsa da yürürlükte kalmaya devam etmiş ve şartları gereği muhtemelen birtakım kargaşalara sebebiyet vermişti. Ancak 129 yılında Scipio Aemilianus toprak yetkililerinin müttefik toplulukların haklarına müdahale ettiğini iddia ederek onların daha fazla icraatta bulunmalarına engel oldu.

Gaius Gracchus

Gaius Gracchus 123 yılı için tribunusluğa adaylığını koydu. Kendisinin adaylığı hem düşmanları hem de destekçileri tarafından beklenilen bir durumdu. Kardeşinin ölümünden sonraki yıllarda kutuplaşma artmıştı ve pek çok kişi reformun canlanmasını umarken pek çoğu da bundan korkar vaziyetteydi. 126 yılında Gaius quaestor olarak, consul Lucius Aurelius Orestes'e Sardinia'ya giderken eşlik etmek üzere görevlendirilmişti. Senato muhtemelen Gaius'u Roma dışında tutmak için Orestes'in valiliğinin sonlandırılma tarihini üç kez ötelemişti. Buna rağmen Gaius 124 yılında bu sürenin dolmasını beklemeden geri döndü. Çoğu kişi tarafından vatandaşların yeni savunucusu olması beklendiği için kentte bir kahraman gibi karşılanmıştı. Popülerliğini azaltmaya yönelik tüm çabalara rağmen Gaius'un adaylığı başarıyla sonuçlandı ve hatta 123 yılında kardeşini ölüme götüren eylemi tekrarlayarak bir kez daha tribunusluk seçimlerini kazandı. Gaius'un dostu, toprak kanunu yetkilisi ve eski consul Marcus Fulvius Flaccus da kendi statüsündeki bir adam için görülmemiş bir harekete imza atarak 122 yılında tribunusluk seçimlerine girdi ve kazandı.

Görünüşe göre Gaius Gracchus kardeşinden daha zor ve daha agresif bir kişiliğe sahipti. Tiberius'un reformunun ilk başta sınırlı sayıda amacı vardı, fakat karşısındaki muhalefet büyüdükçe kendisi de daha çetin biri hâline gelmişti. Gaius ise birçok konuyu kapsayan bir dizi kanun çıkararak gündeminin ana maddesinin kanun yapmak olduğunu göstermişti. Kanunları, planlarına dair var olan tek göstergedir ve bu kanunların ne gibi koşullara ve etkilere sahip olduğu çoğunlukla bilinmemektedir. Üstelik kanunları analiz edildiğinde, amaçlarına ilişkin farklı görüşler ortaya atılabilmektedir. Örneğin kendisine pek de dost olmayan bir kaynak, Gaius Grachhus'un senatoyu alaşağı etmeye girişmiş olduğunu ve diğerlerini de bu amaca sürüklemeye çalıştığını iddia etmektedir. Daha muhtemel olansa, Gaius'un tüm senatoyu ortadan kaldırmaktan ziyade yalnızca senatonun yönetimindeki aşırılıklara gem vurmak istemiş olmasıdır.

Tribunus olarak Gaius hızla bir dizi faaliyete girişince destekçilerini hayli motive ederken düşmanlarını da korkutmuş olmalıydı. Kendisi oldukça heyecan uyandırıcı bir konuşmacı olarak tasvir edilmiştir. Muhtemelen döneminin en iyisiydi ve büyük bir heves ve duygu yüklemesiyle kitleleri harekete geçirme yetisine sahipti. Kanunlarını yürürlüğe koymak için vatandaşlarla sık sık gerçekleştirdiği toplantılar, heyecan duygusunu devamlı körüklüyordu. Kardeşi gibi muhtemelen Gaius da tekliflerini tartışılması için senatoya sunmamıştı. Kendisinin de senatörler arasında destekçileri vardı ancak bu destekçiler Tiberius'un destekçilerine göre daha kıdemsiz ve daha gölgede kalmış gibi görünüyorlar.

Gaius'un ilk adımları arasında kardeşinin destekçilerinin idamına sebep olan soruşturmalara karşı kanunlar çıkarmak yer alıyordu. Senato bu zamana kadar çoğu soruşturmaya ve akabinde gelen cezalara onay verme yetkisine sahipti. Gaius artık böyle durumlarda verilen idam cezalarının vatandaş meclisi tarafından onaylanmasını şart koşan bir kanun yürürlüğe koymuştu. Bu kanunun yürürlüğe girmesinde sonra 132 yılında, Tiberius'un destekçilerinin infazlarına consul olarak başkanlık eden Publius Popillius Laenas, büyük ihtimalle yargılanmaktan kaçmak için sürgüne gitti.

Gaius muhtemelen kent halkının çoğunluğu arasında popüler olmasını beklediği birçok

kanun daha getirdi. Birkaç değişiklikle kardeşinin toprak kanununu yenilemişti. Sonrasında, İtalya'da birkaç koloni ile Kuzey Afrika'da Kartaca kentinin bulunduğu yerde Iunonia adı verilecek bir koloninin kurulmasına yönelik kanunların da meclisten geçmesini sağladı. İlk dönemlerinde çıkardığı bir başka kanunu da kendisinin Roma'daki popülerliğine katkıda bulunmuştu. Kentin yoksul sakinleri genellikle yeterli miktarda tahıl almakta maddi güçlük çekiyorlardı, bu yüzden Gaius vatandaşlara Roma'da her ay sabit bir fiyata belirli bir miktarda tahıl alma hakkı tanıdı. Bundan böyle devletin düzenli tahıl tedariki sağlaması, sabit fiyat pazar fiyatından düşük çıkarsa farkı kapatması ve aynı zamanda ambarlar kurup liman tesislerini geliştirmesi gerekecekti.

Senatonun bazı önemli yetkilerini tanımlamak ve kısıtlamak için belirli yasalar tasarlanmışsa da bunların sadece görevi kötüye kullanım durumlarına karşı hazırlanmış olması muhtemeldir. Bu yeni kanunlara göre senatörler yeni consullere hangi görev alanlarını vereceklerine seçimden önce karar vermeliydi. Gaius ölümünden sonra da geçerliliğini koruyan bu kanunu, görev alanlarının belirlenmesi sırasında çevrilen dalavereleri önlemek için koymuş olmalıdır. Bir diğer kanuna göre, yeni Asia eyaletinin (eski Pergamon krallığının topraklarından oluşturulmuştu) vergileri, Roma'da ihaleye girecek olan Romalı publicani tarafından toplanacaktı; bu, vergi mültezimlerinin tüm eyaletten vergi toplamalarına yönelik bilinen ilk örnektir. Kimileri bu kanunu, Gaius'un publicani grubunu senatoya karşı harekete geçirmeye çalışmasının bir işareti olarak gördü; ancak bunun sebebi yalnızca eyaletteki idari yozlaşmayı engellemek de olabilir.

Senatonun rolüne ilişkin muhtemelen en önemli kısıtlama, mahkemelerdeki yargıçlık göreviyle ilgiliydi. Gördüğümüz üzere 149 yılında yürürlüğe giren bir tribunus kanununa göre, senatörlerden oluşan jüri yalnızca eyaletlerdeki yolsuzluklarla ilgili davalara bakabiliyordu. Bu davalarda sadece eski makam sahipleri ve senatörler davalı olabilecekleri için sonuç olarak senatörler diğer senatörleri yargılıyor oluyordu. Gaius'un yeni kanunu yeni bir jüri listesi oluşturdu ve büyük olasılıkla bu listede hiçbir senatörün adı yer almadı. Bu hareket muhtemelen senatörlerden oluşan jürinin mühim davaları oldukça savsak bir biçimde hâllediyor oluşuna bir tepkiydi. Artık muhtemel jüri adayı listesi equites (tekili eques) adlı sınıfın vatandaşlarından oluşturulacaktı.

Equites [süvari, atlı sınıfı], Roma elitinin önemli bir parçasını oluşturuyordu ve ikinci yüzyılın sonlarında senato üyelerinden daha belirgin bir şekilde ayırt edilmeye başlamışlardı. Eques tam manasıyla "süvari" demekti. İlk başta census yetkilileri, Roma'nın süvari sınıfında hizmet verebilecek olanları süvari centuria'larına kaydetmişlerdi. Sonrasında muhtemelen dördüncü yüzyıl civarlarında, censorların süvari centuria'larına kaydetmediği fakat kendi atlarını tedarik edebilecek varlığa sahip olanların da süvariler arasında hizmet vermesi beklenilmeye başlanmıştı. Böylece onlar da equites olarak adlandırıldılar fakat bu kişiler gerçekten centuria'lara kayıtlı kişilerin sahip olduğu oy ayrıcalıklarına sahip değillerdi. Sonraları antik dönemden bir yazar, biraz abartıyla beraber Gaius'un equites grubunu "senatörlerin hükümdarı ve senatörleri de onların mahkûmları" yaptığını iddia etmiştir.

Muhtemelen makamdaki ikinci döneminde Gaius, Fulvius Flaccus ile birlikte tüm Latinlere Roma vatandaşlığı veren ve Latinlerin ayrıcalıklarını tüm İtalyan müttefiklerine yayan bir kanun teklifinde bulundular fakat başarısız oldular. Roma vatandaşları tarafın-

dan beğenilmesi güç olan bu kanun, Gaius'un nihayetinde ölümle sonuçlanacak olan halkın gözündeki düşüşünü başlatmış olabilir. Gaius'un düşmanları ona, kardeşi Tiberius'un düşmanlarının Tiberius'a yaptığı şekilde karşı çıkmamışlardı. Hiçbir tribunus, Octavius'un on sene önce Tiberius'a yaptığı gibi Gaius'un kanunlarını engellemeye cesaret edememişti. En başarılı düşmanı, 122 yılında tribunus olan Marcus Livius Drusus'tu. Gaius gibi o da etkili bir konuşmacıydı ve genellikle etrafı coşkulu destekçilerinden oluşan kalabalıklarla kaplıydı. Drusus daha fazla insana toprak verebilecek bir dizi koloni kurulması önerisinde bulunmuştu. Kendisi bu kanun için uğraşırken Gaius Gracchus ve Fulvius Flaccus, Kartaca'daki koloninin kuruluşunun başında durmak üzere Roma'dan ayrılmışlardı. Döndüklerinde ise, siyasi atmosfer çarpıcı bir biçimde değişmişti ve arkalarındaki destek eskisi kadar büyük ya da güvenilir değildi.

Gaius döndükten sonra 121 yılında tribunus olarak üçüncü dönemine girmek istedi ancak bu sefer başarılı olamadı. 121 yılında artık makam süresi dolduğunda, consul Lucius Opimius ve beraberinde birkaç tribunus onun bazı kanunlarını geri çekmek için çalışmaya başladılar. Kartaca'da koloni kurduran kanunu geri çekmeye yönelik girişimlerse nihai çatışmanın fişeğini ateşledi. Gaius Gracchus ve Fulvius Flaccus büyük bir destek grubuyla, bir tribunusun söz konusu kanunun iptaline yönelik destek aradığı toplantıya katılmışlardı. İki tarafın destekçilerinin karşı karşıya geldiği bu buluşmada, consul Opimius'un ulaklarından biri öldürüldü. Opimius bu cinayeti devlete karşı kasıtlı bir saldırı olarak kabul etti ve Gaius ile Flaccus'u kendilerini savunmaları için senatoya çağırdı. İkisi de bu çağrıya uymayınca Opimius zengin vatandaşlara devleti savunmaları için hizmetkârlarını bir araya getirmeleri çağrısında bulundu. Bunun üzerine Gaius, Flaccus ve destekçileri uzun zamandır Romalı pleblerle ilişkilendirilen bir bölge olan Aventinus tepesine çekildiler. Opimius bunun üzerine saldırı emrini verdikten sonra Flaccus çatışmada öldü, Gaius ise intihar etti. Destekçilerinden üç bin kişinin çatışmada ve sonrasındaki idamlarda öldüğü söylenmektedir.

Opimius eylemlerini "Senatonun Nihai Kararı"na (senatus consultum ultimum) dayandırmıştı, buna göre senato consule "devletin zarar görmemesini sağlamasını"; yani vatandaşların haklarını ve olağan tedbirleri gözetmeksizin siyasi ve toplumsal düzeni korumak için gerekli gördüğü her şeyi yapmasını emrediyordu. Gaius'un ölümüyle sonuçlanan bu olaylar sayesinde senato ilk kez böyle bir karar vermişti ve bu kararın hukuki boyutu uzun süre boyunca tartışılacaktı. Bu "nihai karar" sonrasında (SCU), senatörler tıpkı Tiberius Gracchus'un ölümünden sonra yaptıkları ve Gaius Gracchus'un da engellemeye çalıştığı gibi, soruşturma başlatabilme ve ceza verebilme yetkilerine sahiplerdi.

Tiberius ve Gaius Gracchus'un pleb tribunuslukları Roma'nın yerel siyasetinde çalkantılı bir dönem başlatmıştı. Kariyerleri ve kaderleri, makamlarının hem güçlü hem de zayıf yanlarını gözler önüne sermektedir. Popüler bir lider, onların yaptığı gibi büyük bir destekçi kitlesi toplayabildiği sürece kentte önemli derecede güç elde edebiliyordu ancak bu popülerliğin devamlı olarak güçlendirilmesi de gerekiyordu. Toprak ve tahıl dağıtımı, mahkemelerin yönetimi ve vatandaşlığın yaygınlaştırılması gibi bu yıllara ait kanun ve kararlar uzun zaman boyunca hırslı tribunusların gündemlerinde önemli yer tutacaktı. Aynı zamanda muhaliflerin popüler tribunusları normal yollarla engellemeye pek güçleri

yetmediği için şiddete başvurma yolu da bir seçenek olarak kalmaya devam edecekti.

Sonraki yıllarda, yönetimdeki Romalı elitler arasında siyaset yapma tarzları açısından keskin bir ayrım yaşandı. Kimi planlarını ve hırslarını desteklemesi için geleneksel ittifaklar ve senatörler koalisyonu kurarak senato düzeni içerisindeki geleneksel rekabet yöntemlerini uygulamaya devam ediyordu. Kariyerlerini bu şekilde ilerletenler optimates olarak anılmaya başlandılar, bu kavram kendilerini kentin en iyileri olarak tanımladıklarına işaret etmektedir. Diğerleri ise kariyerlerini ve işlerini yürütme yolu olarak vatandaşlar arasında daha geniş çaplı bir popülerlik arayışındaydı, onlara da popularis (çoğulu populares) adı verilmişti. Bazı durumlarda hırslı Romalıların, kariyerlerinin farklı evrelerinde kimi zaman optimates kimi zaman populares gibi davrandıkları da unutulmamalıdır.

OKUMA ÖNERİLERİ

Astin, Alan E. 1967. Scipio Aemilianus. Oxford: Oxford University Press. Bu kitap Scipio'nun 133 yılında Roma'da olmamasına rağmen, Tiberius Gracchus'un tribunusluğu üzerine fevkalâde iyi yazılmış tam iki bölüm içermektedir.

Bradley, Keith R. 1989. Slavery and Rebellion in the Roman World, 140 B.C- 70 B.C. Bloomington: Indiana University Press.

Flower, Harriet I. (ed.). 2004. The Cambridge Companion to the Roman Republic. Cambridge: Cambridge University Press. Siyasi, askeri, toplumsal ve kültürel konularla ilgili on beş inceleme.

Stockton, David. 1979. The Gracchi. Oxford: Oxford University Press.

5

TEHLİKEYE DÜŞEN VE BÖLÜNEN İTALYA, VATANDAŞLIK İMTİYAZLARI VERİLEN İTALYA TOPLUMLARI

Gaius Gracchus'un ve destekçilerinin 121 yılında zalimce öldürülmelerinin şiddete ve kargaşaya son vereceğini uman Romalılar, sonraki yirmi yıl boyunca bu olayların sebep olduğu sonuçlar karşısında epey hayal kırıklığı yaşayacaklardı. Ne yazık ki bu döneme (ve sonrasına) ait elimizdeki antik kaynaklar çoğunlukla, pek çok olay için tatmin edici açıklamalar sunmak şöyle dursun, olayların gelişimini derinlemesine takip edebilmemize dahi imkân vermeyecek noksanlıktadır.

ROMA TOPLUMUNDAKİ DEĞİŞİMLER

Roma toplumunun ve politikalarının ikinci yüzyılda başlayan ve birinci yüzyılda da devam eden dönüşümü, Romalıların özel hayatlarıyla birlikte, kadınların rollerini ve statülerini de etkilemişti. Bu değişimleri tamamıyla kavrayamıyoruz ve Romalı kadınlara dair herhangi bir bilgiyi doğrusu yalnızca ikinci yüzyıldan itibaren alabiliyoruz. Hatta bu tarihten sonra bile bilgiler o kadar yetersiz ki, örneğin Gracchus kardeşlerin annesi Cornelia gibi birinin genel olarak kadınları ne derece temsil ettiğini belirleyebilmemiz zordur (bkz. Dördüncü Bölüm). Yine de edebi, arşiv nitelikli, görsel ve hukuki kaynakları bir araya getirip analiz ederek orta-geç Cumhuriyet döneminin Roma toplumsal tarihine yönelik önemli bazı şeyleri anlayabiliyoruz.

Roma toplumunun temel yapıtaşı; bir çatı altında bir araya gelmiş, "ailenin babası"na (*pater familias*) itaat eden ve onun otoritesi altında bulunan üyelerden oluşan geniş çaplı bir aile ya da "hane" idi. Kavramsal olarak aile; karı-koca, onların tüm çocukları, köleleri, azat ettikleri ve pater familias'a bir adli makam tarafından emanet edilen genç yetim akrabalar gibi kişileri içeriyordu. On dört ila on altı yaşlarında *toga virilis*'i giyip olgunluğa erişmiş ve askeri hizmete tabi olan yetişkin evlatlar bile ölene kadar ya da babaları tarafından "azat edilene" kadar onların otoritesi altındaydılar. Eğer bir kadın evlenmesiyle beraber kocasının tabiiyetine geçerse (*cum manu* denen evlilik türü) o da artık kocası olmadan yasal bağlayıcılığı olan kararlar veremez ve kendine ait büyük çaplı bir mülk edinemezdi. Bununla beraber, alternatif bir evlilik türü daha vardı (*sine manu*) ve buna göre kadın babasının tabiiyeti altında kalabiliyordu, bu da "kadının" mülkünün kocasına ait olmaması anlamına geliyordu.

Kadınların tıpkı erkekler gibi evlenmesi ve çocuk doğurup büyütmesi bekleniyordu. Toplumdaki genel beklenti, ilk defa evlenen bir gelinin bakire olması gerektiği yönündeydi ve Roma kanununa göre en az on iki yaşında olmalıydı (erkek içinse on dört). Teoride böyle olsa da, genellikle kadınlar onlu yaşlarının, erkekler ise yirmililerin sonunda evleniyorlardı fakat toplumun üst tabakalarında gelin ve damat yaşları biraz daha genç olabiliyordu. Evlilikler ikinci yüzyılda Roma'nın bazı ittifak ilişkilerinde oldukça önemliydi, örneğin Scipio ve Gracchus aileleri evlilik yoluyla bağlanmışlardı. Ancak kadınları burada sadece piyonmuş gibi görmek muhtemelen hatalı bir yaklaşım olur. Pater familias'ın geleneksel gücüne rağmen, bir kadının zorla evlendirilmesine ilişkin elimizde hiçbir örnek yoktur ve birinci yüzyılda Cicero'nun kızı Tullia gibi kadınların eş seçimlerinde kesinlikle söz sahibi oldukları görülmektedir.

Pater familias ideali yalnızca On İki Levha Kanunları ile başlayan Roma hukuku tarafından desteklenmiyordu; düşman komşularla dönemsel çatışmaların yaşandığı, Roma'da oy vermesi veya diğer vatandaşlık görevlerini yerine getirmesi gerektiği dönemler haricinde yaşamını arazisinde geçiren ve en az pater familias ideali kadar güçlü olan çiftçi vatandaş idealine de aynı derecede bağlıydı. Kadınlar da vatandaş olarak sınıflandırılmalarına ve dini hayatta rol sahibi olmalarına rağmen bir Romalıyı Romalı yapan askeri hizmet, seçme ve siyasi yahut hukuki makamlara seçilme gibi çoğu faaliyette yalnızca erkek vatandaşlar yer alabiyordu. Ancak Roma büyüdükçe, özellikle de denizaşırı savaşlar erkekleri yıllar boyu evlerinden uzak tuttukça, çiftçi-vatandaş idealinin sürdürülmesi de giderek zorlaştı. Pater familias'ın bu kadar uzun süreli yokluğu, özellikle de kocanın tabiiyeti altındaki kadının ve

diğer akrabaların yer aldığı aileler için sarsıcı olmuş olmalıydı. Romalı kadınlar genellikle mülk meselelerine ve ticari işlere ya da adli veya ahlaki münazaralara dahil olacak şekilde eğitilmiyorlardı. Kadınlardan beklenen ev işlerinin yürütülmesine yardım etmek, çocukları eğitmek (Cornelia'nın yaptığı gibi) ve dini görevleri yerine getirmekti. Romalıların yaşam tarzının gerektirdiği üzere işlerini yaparken elbette kocalarına ve diğer aile üyelerine akıl danışıyorlardı. Dolayısıyla eşlerinin uzun süreli yoklukları onlara ilave yük bindiriyordu. Bu zor durum, birinci yüzyıla gelindiğinde Romalı kadınların çoğunun *cum manu* türü evlilik tercih etmemiş olmasının sebeplerinden biri olabilir. *Sine manu* türü evliliğin, hukuki açıdan halen babasının tabiiyeti altında olsa da, kadına kocasının yokluğunda daha fazla eylem gücü vermiş olması olasıdır. Evlilik tipindeki bu değişim, kadınların; en azından Roma toplumunun üst kademesindeki kadınların biraz daha fazla bireysellik, bağımsızlık ve saygınlık kazanmaya başladıklarına işaret eden unsurlardan biridir.

Bu dönemde nispeten yoksul Romalı kadınlar için de durumun benzer şekilde iyileşip iyileşmediği şüphelidir. Kırsal bölgede toprak ve taze bir başlangıç sunan yeni projelerden faydalanabilen hane halkı kadınlar değil erkekler tarafından yönetiliyordu. Bu esnada yoksul kırsal bölge aileleri büyük kitleler hâlinde Roma ve diğer kentlere göçmüşlerdi ancak buralarda hiçbir iş kolu bulamamışlardı ve kadınlara açık olan çok az meslek vardı. Eğer bir kadın gerekli becerilere ya da eğitime sahip olacak kadar şanslıysa, hemşire ya da ebe olabilir veya bir zanaat ya da ticaret işinde çalışabilirdi. Şarkıcı, barmen ya da fahişe gibi hukukun aynı kefeye koyduğu mesleklerle kıt kanaat geçinmek içinse çok az eğitim yeterliydi. Özgür doğan kadınlar ayrıca süt anne, bakıcı, hizmetçi ya da özel refakatçi olarak çalışabiliyorlardı fakat zengin ev ahalilerinde genellikle bu konumlar köleler tarafından doldurulyordu.

Daha zengin ve siyasi açıdan etkin aileler, gelişen kentleri kendi vitrinleri olarak kullanıyorlardı ve kadınlar itibarın gözler önüne serilmesinde giderek daha fazla rol oynamaya başlamışlardı. Roma'nın harcamaları kısıtlayan ilk kanunu *Lex Oppia*, 215 yılında İkinci Kartaca Savaşı'ndaki ağır kayıplar olağanüstü tedbirler gerektirdiğinde yürürlüğe konmuştu. Bu kanun kadınların küçük bir miktar altından daha fazlasını taşımalarını, çok renkli kıyafetler giymelerini veya dini halk festivalleri haricindeki zamanlarda hayvanların koşulduğu arabalar kullanmalarını yasaklamıştı. Bu tedbirler zengin kadınların evlere kapatılmadığını, geleneksel olarak topluluklarının dini törenlerinde yer aldıklarını ve giyim tarzlarının dikkat çekebildiğini göstermektedir. Buna ilaveten elimizdeki tasvirlere bakıldığında, kadınların kıyafetlerinin yüzlerini kapattığını ya da görünüşlerini gizlediğini düşünmemizi sağlayacak bir sebep yoktur. İkinci Kartaca Savaşı'nın bitişinden altı yıl sonra 195'te Lex Oppia yürürlükten kaldırıldı. İkinci yüzyıl boyunca Scipio ailesinin kadınları giyim kuşamlarıyla, lüks adak eşyalarıyla ve festivallerdeki kalabalık refakatçileriyle ünlendiler. Forum'da bir kadın için düzenlenen ilk halka açık cenaze töreni 102 yılı civarında gerçekleşti. Zengin kadınların eskiye kıyasla daha büyük ölçüde görünürlük kazanmalarının, dönemin gittikçe artan siyasi rekabetinden kaynaklandığına dair herhangi bir şüphe yoktur.

IUGURTHA İLE SAVAŞ (112-105)

Gaius Gracchus'un ölümünden sonraki yıllarda yaşanan iki gelişme hem devlete büyük

Harita 5.1 *Roma'nın Savaşları, 113-82*

E
F
G
Tuna
TH
um
BITHYNIA
PAPHLAGONIA
CAPPADOCIA
MACEDONIA
CILICIA
ASIA
Antakya
Orontes
SYRIA
Orcho
Chaeronea
Athenae
Eph
INTERNUM MARE
Cyrene
AEGYPTUS
Nil
Ancient World Mapping Center 2011

zorluklar çıkardı hem de kalıcı bir değişimin kaynağı oldu. İki gelişme de Roma dışında gerçekleşti ve ikisi de Roma'yı hazırlıksız yakaladı (Harita 5.1). İlkinin merkezinde Roma'nın uzun süreli müttefiki olan Masinissa'nın oğlu ve halefi (148'den beri) Kral Micipsa tarafından evlat edinilen Iugurtha adlı bir Numidialı vardı. Micipsa'nın ayrıca Iugurtha'dan küçük iki tane oğlu vardı. Bu yüzden Micipsa'nın ölümü üzerine 118 yılında krallık üçüne birlikte bırakılmıştı. Tahtın ortaklaşa yönetilmesine dair umutlarsa çok kısa sürede söndü, özellikle de Micipsa'nın oğulları Iugurtha'nın sivriliğinden şikayet etmeye başladıktan sonra. Iugurtha bunlardan birini (Hiempsal) öldürtüp diğerini de (Adherbal) Numidia'dan sürünce Adherbal Roma'dan yardım istedi. 116 yılında senato, 121 yılının gaddar consulü Lucius Opimius'un liderliğindeki bir soruşturma komisyonunu oraya sevk etti. Komisyon krallığı bölerek batıyı Iugurtha'ya ve daha gelişmiş durumdaki doğuyu Adherbal'a verdi. Hem Iugurtha'nın bu düzenlemeyi kabullenişi hem de senatonun bir başka devletin iç işlerine derinden müdahale etme arzusu dikkate değer noktalardır. Numidia şüphesiz Roma'nın eski bir müttefikiydi ve artık Roma'nın Africa eyaletiyle arasında uzun bir sınır bulunuyordu. Roma da doğal olarak orada istikrarlı bir komşu istiyordu. Senato büyük ihtimalle bu ölçüde bir müdahalenin uzun süreli istikrar sağlamaya yeterli olmasını umuyordu.

Eğer Romalıların umutları bu yöndeyse, Iugurtha Adherbal'in topraklarını işgal ederek onları çok kısa süre içinde yanıltmıştı. 112 yılında Adherbal'i başkenti Cirta'da (doğu Cezayir'deki modern Kasantina/ Konstantin) köşeye sıkıştırdı. Senato'nun protestoları ise Iugurtha'yı etkilememişti. Nihayetinde Adherbal teslim oldu ve Iugurtha onu Cirta'daki destekçileri olan İtalyan tüccarlarla beraber idam etti. Romalıların bu olan bitenden duyduğu büyük rahatsızlık, senatoyu artık Iugurtha'ya haddini bildirmek için harekete geçmeye yöneltti ve böylece üzerine birlikler gönderildi. Ancak bu seferler en hafif tabirle ancak sınırlı bir başarı elde edebildi. Böyle olunca diplomasi yeniden devreye sokuldu, hatta 111 yılında Iugurtha Roma'ya kadar bile geldi ancak burada bir tribunus'un vetosuyla konuşması engellendi ve bu şartlarda diplomasinin de hiçbir işe yaramadığı görüldü. 110 yılında bir Romalı komutanın savaş alanında müzakere ettiği antlaşmanın reddedilmesiyse senatonun tüm bu Numidia sorununu ele alışına yönelik halk arasındaki mevcut genel memnuniyetsizliğin artık zirveye ulaşmasına neden oldu.

Numidia'daki Roma kuvvetlerinin etkinliği 109-108 yıllarında Quintus Caecilius Metellus ve 107 itibariyle de (aşağıda bahsedilecek koşullarda) onu yerinden eden Gaius Marius komutasında oldukça arttı. Ancak savaşın neticelenmesi 105 yılında, Marius'un quaestor'u konumundaki Lucius Cornelius Sulla'nın (kendisinden sonra da bahsedeceğiz), Iugurtha'nın müttefiki Mauretania Kralı Bocchus'u Iugurtha'ya ihanet etmeye ikna edişiyle oldu. Bunun üzerinde Iugurtha, sonraki sene Marius'un zafer alayında sergilendikten sonra idam edildi. Numidia'nın bir bölümü Bocchus'un krallığına bırakılırken Iugurtha'nın kardeşlerinden biri de geri kalan bölgeye hükümdar yapıldı. Böylece Roma'nın itibarı eski konumuna erişti ve Africa eyaletinin güvenilmez komşusu ortadan kaldırıldı. Ancak bunların dışında, 105/104 yılındaki düzenlemenin yaklaşık on yıl önce Opimius'un komisyonunun belirlediği düzenlemeden çok da farklı olmaması dikkat çekicidir. Roma bu masraflı ve uzun süren utanç verici harekâtlar silsilesinden doğrudan ve kalıcı hiçbir kazanç elde edemedi, Numidia'yı topraklarına katmak

gibi bir arzusu da yoktu. Temel sorun, bazı eski örneklerde olduğu gibi yine senatonun, başka bir devletin işlerine yapılacak Roma müdahalesinin zamanlamasını ve kapsamını belirlemedeki yetersizliğiydi.

İTALYA'YA KUZEYDEN GELEN TEHDİT (113-101)

Roma devletini ikinci yüzyılın sonuna doğru beklenmedik bir sıkıntıya sokan ikinci gelişme Cimbri ve Teutoni başta olmak üzere Germen toplumlarının güneye göçü olmuştur. Bu toplulukların kuzeydeki anavatanları Iutland'ı neden terk ettikleri kesin olarak bilinmemektedir. 113 yılına gelindiğinde doğu Alpler'e kadar kaymışlardı ve burada kendilerini gözetlemek üzere gönderilen bir Roma consulünü ve ordusunu yenmeyi başardılar. Sonra Rhodanus Nehri vadisine girerek özellikle de 109 yılında bir başka consulü ve ordusunu yendikten sonra, Roma'nın (121'de kurulan) Gallia Transalpina eyaletine doğal olarak bir tehdit oluşturmaya başladılar. 107 yılında Roma başka yenilgiler de almıştı ve bunlardan en ciddisi 105 yılında Arausio'da (gümüzde Orange) gerçekleşti. Buradaki feci kayıplar kısmen Quintus Servilius Caepio'nun (106'da consul olan bir soylu) üstü durumundaki *novus homo* nitelikli consul Gnaeus Mallius Maximus ile işbirliği yapmayı reddetmesinden kaynaklanmıştı.

Kabilelerin bir sonraki istikameti İtalya'ya doğru güney değil kuzeydi. Ancak Roma'da anlaşılabileceği üzere panik havası hâkimdi. Arausio'daki felaketin haberleri Iugurtha'nın ele geçirilişinden kısa bir süre sonra gelmişti. Bu yüzden 104 yılındaki consullük seçimlerinde Numidia'daki savaşın artık bittiği bilindiği için Marius seçimlerde bizzat olmasa da consul olarak seçildi ve Galya'da komutanlık yapmak üzere görevlendirildi. Bu amaç uğruna, 150'li yılların sonunda yürürlüğe konan ve consullüğün sadece tek bir dönem yapılmasına müsaade eden kanun da bir şekilde kenara itildi. Daha da çarpıcı olansa Marius'un 100 yılına kadar her yıl consul olarak yeniden seçilmesiydi; bu tarihe kadar peş peşe beş yıl ve toplamda altı kez consul oldu. Proconsul olarak da görevine devam edebilecekken tekrar tekrar consul olarak seçilmesi esrarengiz bir durumdur. Büyük ihtimalle seçmenler Arausio'da Caepio ve Mallius arasında yaşanan gerilimin tekrar etmesine karşı bir önlem almak istemişlerdi.

Bu sırada Germen kabilelerinin 105 yılında kuzeye göçmeleri Marius'a askere alım, talim ve yeni teçhizat konusunda fırsat tanıdı ve Roma ordusunun gücünü eski hâline getirmesi için gerekli vakti kazandırdı. Kabileler nihayetinde yeniden güneye döndüklerinde önce 102'de Aquae Sextiae'da (günümüz güney Fransa'sındaki Aix-en-Provence) Teutoni kavmi ve bir sonraki yıl da kuzey İtalya'daki Vercellae'da Cimbri kavmi mağlup edildi. Kabilelerin oluşturduğu tehdit bu şekilde ortadan kaldırılınca Marius da doğal olarak Roma'nın kurtarıcısı olarak selamlandı ve kendisine iki ayrı zafer alayı fırsatı tanındı (sadece bir alay düzenledi). 100 yılı için tekrar consul olarak seçilmesi kendisine karşı duyulan minnettarlığı yansıtmaktadır.

ROMA ORDUSUNDAKİ DEĞİŞİMLER

İkinci yüzyılın sonunda Roma ordusunun hem askere alımlarıyla ilgili (bkz. bir sonraki bölüm) hem de teçhizatı, talimi ve savaş düzeniyle ilgili değişiklikler meydana geldiğine dair bir şüphe yoktur (talim için bkz. Fig. 6.1). Fakat bu değişimlerin ne kadar kapsamlı oldukları, hangi hızda gerçekleştikleri ve ne

kadarının (kaynaklarımızın ileri sürdüğü üzere) Marius tarafından başlatıldığı tartışmalı bir konudur. Kartalı Roma lejyonunun temel sembolü hâline getiren ve fırlatıldıktan sonra inerken sapı koptuğu için düşmanlar tarafından kullanılamayan zayıf perçinli mızrakları (*pila*; tekili *pilum*) üreten kişi Marius olabilir. Askerlerin alışılageldik düzenden farklı olarak daha fazla zırh taşımalarını isteyen de belli ki kendisiydi, bu yüzden onlardan bahsedilirken "Marius'un katırları" (*muli Mariani*) deniyordu. Marius'un ordunun savaş düzenini ne derece değiştirdiğiyse pek belirgin değildir. Birinci yüzyıl ortasına gelindiğinde artık yaşa ve teçhizata göre tayin edilen geleneksel üç ayrı piyade kademesi yoktu ve Romalılar süvari ya da hafif silahlandırılmış birlikler olarak hizmet vermiyorlardı. Her iki rol de artık müttefik birliklere düşerken, ağır silahlı piyadeler bir yüzyıl önceki standarttan daha büyük biçimler hâlinde gruplanmış (dört yüz-beş yüz adamdan oluşan cohors'lar) Romalılardan oluşuyorlardı. Marius İtalya'yı kuzeyden gelen kuşatma tehdidine karşı korumak için en acilinden geniş çapta asker toplamalı ve tecrübesiz adamlara hızlı ve etkin bir talim vermeliydi. İşte bu durum da, aslında başlangıcı daha önceye dayanıyor bile olsa bu gibi değişimlerin gelişmesinden Marius'un sorumlu olduğunu düşündürmektedir. Ordu bu değişimlerle birlikte esneklik bakımından kaybettiği niteliklerini uyumlu savaşma gücüyle takviye edecekti ve moral bozucu bir dizi mağlubiyetin ardından bu gelişmeler çok önemli bir teşvik olmuştu.

MARIUS'UN SİYASİ KARİYERİ VE ROMA SİYASETİ

Roma siyasetindeki rekabetçi atmosferde çok sayıda zafer alayı ve consullük elde etmiş olmak bir soylu için bile kıskançlık uyandırıcı bir imtiyazdı. Marius gibi bir novus homo içinse bunlar akla hayale sığmayacak onurlardı. Bu sebeple Marius'un siyasi kariyerini, özellikle askeri başarısıyla ilişkisine ve Roma devleti üzerinde yarattığı etkiye bakarak incelemek gerekir. Marius 157 civarında Roma'nın 60 mil (96 km) güneydoğusundaki bir kent olan Arpinum civarında doğmuştu. Ailesi equites sınıfındandı ancak bu ailenin sadece yerel mahiyette bir önemi vardı. Yine de Marius bir yolunu bularak Numantia'da Scipio Aemilianus emrinde hizmet etmeyi ve orada kendisini ön plana çıkarmayı başardı. Bir süre daha askeri hizmetlerde bulunduktan sonra Roma'da memurluklara talip oldu ve arkasına da Metelli adlı önde gelen bir soylu ailenin desteğini aldı. Bu yardım sayesinde 120'lerin sonlarında quaestor, 119 yılında da tribunus oldu. Sonrasındaysa aedilis olma çabası sonuç vermedi ve ancak 115 yılında praetor seçimlerini kazanmayı başarabildi. Siyasi olarak daha fazla yükselme ihtimali düşüktü; gerek duyacağı parayı ve etkin desteği elde etmesi çok zor işti. Buna rağmen Marius Uzak İspanya'da yerine getirdiği bir valilik görevinden mali açıdan büyük fayda sağladı ve sonrasında, son dönemlerde çok ön planda olmasa da kadim soylu köklere sahip Iulii Caesares ailesinden Iulia ile bir menfaat evliliği gerçekleştirmesini bildi (100 yılında doğan meşhur Iulius Caesar yeğeni olacaktır).

Marius İspanya'da gerilla savaşında yetenekli olduğunu göstermişti. Bu ve ailesinin geçmişteki ilişkileri, 109 yılında Iugurtha'ya karşı savaşmaya giden Quintus Metellus'un Marius'u komutan muavini olarak atamasını sağladı. Ancak sonraki sene Metellus, Marius'un 107 yılının consul seçimlerinde aday olmak için Roma'ya gitmesine izin vermeyince ikili arasında tartışma çıktı. İddiaya göre

Metellus soyluların novus homo'lara nasıl tepeden baktığının güzel bir örneğini sergilemiş (bkz. Kaynak 5.1) ve elli yaşındaki Marius'a, yirmi yaşındaki kendi oğlu da adaylığa elverişli hâle gelene kadar beklemesini tavsiye etmişti. Tabii Marius bunu dikkate almayıp Roma'ya gitti, ardından equites sınıfı ile olan bağlantılarını bir yokladı (bkz. Dördüncü Bölüm) ve soyluların zayıf, yozlaşmış liderlikleri karşısında değişime olan ihtiyacı vurgulayarak seçimlere girdi. Senato Metellus'u yeniden Numidia'ya komutan olarak atayıp onu engellemeye çalıştıysa da Pleb meclisi bunu kabul etmedi ve göreve Marius'u atadı.

Marius 107 yılında yapacağı sefer için asker toplama yetkisine sahip olsa da, buna girişti̇ğinde karşılaşacağı muhtemel zorlukların farkındaydı. Bu yüzden yalnızca gönüllüleri çağırarak onlara ödüller vadetmeyi tercih etti. Census sıralamasındaki en düşük statüde olup varlıksız olmaları sebebiyle normalde askere alınmayacak adamları bile almaya niyetliydi. İleride bu adımın kalıcı zararlara yol açan bir adım olduğu düşünülecek ve Marius hem gönüllüleri ödüllendirmenin zorluklarını öngörememesi hem de bu durumun komutanların siyasi hırslarını arttırmaya ne kadar müsait olduğunu fark edememesi sebebiyle eleştirilere maruz kalacaktı. Yine de 107 yılında, Marius ya da herhangi bir başkasından böyle bir öngörü beklemek pek gerçekçi değildir. İtirazlara rağmen 103 yılında gönüllülere Afrika'dan bol miktarlarda arazi ödül olarak verildi. Marius'un bu düzenlemeyi yasalaştırma hususunda teşekkür etmesi gereken kişi Lucius Appuleius Saturninus adlı hırslı bir tribunustu. Kendisi senatonun müesses nizamı ile anlaşmazlık içindeydi ve açık bir şekilde Gracchus'lar örneğinden ilham alıyordu. Hatta Saturninus Gracchus'lara nazaran çatışma ihtimalinden daha az korkuyor ve Marius'u bir kriz durumunda gerekli olduğu takdirde askeri destek sağlayabilecek bir hami olarak görüyordu.

MARIUS'UN ALTINCI CONSULLÜĞÜ VE SATURNINUS'UN İKİNCİ PLEB TRIBUNUSLUĞU (100)

100 yılında Marius, yine savaştan çıkan askerleri; bu sefer Cimbri ve Teutonileri yenenleri ödüllendirmek amacıyla yardıma ihtiyaç duydu ve Saturninus'un bir kez daha kendisi için devreye girmesini istiyordu. Saturninus münakaşacı kişiliğini korumaya devam ediyordu. O tarihte, kendisi tribunusken praetorluk yapan Gaius Servilius Glaucia ile bir ortaklık ilişkisi de geliştirmiş vaziyetteydi. Saturninus'un yasa teklifleri hem oldukça geniş bir alana yayılıyordu hem de kışkırtıcı nitelikteydi. Gallia Transalpina'ya yerleştirmek istediği sadece Marius'un emektar askerleri değildi. Yunanistan ve Sicilya topraklarında da koloniler kurulmasını ve bu topraklardan yakın zamanda sonlanan savaşların askerlerine pay tahsis edilmesini, ayrıca Gallia Cisalpina'da da Roma vatandaşları için toprak tahsisi yapılmasını teklif etmişti. Böylesine kapsamlı girişimlerin onaylanması halinde onun nüfuzunu arttıracağı aşikârdı.

Eğer tüm bunlar muhalifler için yeterince tahrik edici olmadıysa bile, bu yasanın geçişinden itibaren beş gün içinde tüm senatörlerin yasaya saygı duyacağına dair yemin etmesini zorunlu kılan şartın öfkeye yol açtığı kesindi. Muhalifler ayrıca her yeni kolonideki az sayıda yerleşimciye Roma vatandaşlığı sunulmasını da hatalı buluyorlardı. Tıpkı Gaius Gracchus döneminde olduğu gibi, halkın vatandaşlık haklarının genişletilmesine duyduğu öfke körüklenmişti. Muhalefet tekliflerin onaylanmasını engellemek için elinden geleni

KAYNAK 5.1: *Romalı tarihçi Sallustius tarafından kaleme alınan ve Marius'un nasıl consul olmaya cesaret edecek kadar yükseldiğini anlatan bu bölüm eleştirel olmayabilir, hatta bazı konularda abartıya kaçıp yanlış bilgiler veriyor da olabilir. Ancak yine de anlattıkları ve dikkatimize sunduğu konular aydınlatıcıdır.*

İşler bu aşamaya gelmeden önce dahi [108'de] Marius consul olmayı kafasına takmıştı ve aslında köklü bir aileden gelmiyor oluşunu bir kenara koyacak olursak bu makam için gerekli her türlü niteliğe sahipti. Çok çalışkan, dürüst ve oldukça yetenekli bir askerdi. Tüm enerjisini askeriyeye adamıştı. Özel hayatında göze batan bir şey yoktu ve hiçbir tutkunun yahut sefahatin kölesi olmamıştı, tek istediği şey şöhretti. Tüm çocukluğunu doğduğu yer olan Arpinum'da geçirmişti. Yaşı gelir gelmez askere yazılmış ve Yunan hitabeti ya da kentin zarafet kuralları yerine kendini askerlik konusunda yetiştirmişti. Bu iyi eğitimle sağlam karakteri çabucak olgunlaştı. Böylece askeri tribunus olarak seçimlere ilk katıldığında, çoğu vatandaş onu sima olarak tanımasa da sicili yeterince iyi bilindiği için tüm kabileler ona oy verdiler. Bu yüzden makam üstüne makam sahibi oldu, sorumluluklarını istikrarlı bir şekilde öylesine güzelce yerine getiriyordu ki hep bir üst makamı hak ettiği düşünülüyordu. Yine de, bu zamana kadar değerini ortaya koymasına rağmen hiçbir zaman; ve bunu sonradan hırsının kurbanı olacak bir adam için söylüyorum, consullük hayali kurmaya cesaret etmemişti. Bu dönem, pleblerin çeşitli makamlara gelebildiği ancak consullüğün halen yalnızca bir soyludan ötekine geçtiği bir dönemdi. Bir "yeni adam" (*novus homo*) ne kadar üne ya da başarılı bir geçmişe sahip olursa olsun, bu imtiyaza layık olmayan hatta kusurlu bir kişi olarak görülüyordu. (*Iugurtha Savaşı* 63)

yapıyordu. Tribunuslar veto kartını kullanıyordu ve yıldırım sesi işitilmesine bağlı olarak dini sebepler nedeniyle meclisin dağılması yönünde çağrılar yapılmıştı. Ancak Saturninus tüm bu engelleri bir kenara attı. Yasa tekliflerinin reddedilmesinin muhtemel olduğu fark edildiğindeyse, Marius'un askerleri muhalif seçmenleri zor kullanarak uzaklaştırmakla görevlendirildiler ve muhalifler de buna şiddete başvurarak cevap verdi. Askerler mücadeleyi kazandılar ama nihayetinde yasaların yürürlüğe girmesi için şiddet kullanılması gerekmişti. Senatörlerin derhal yemin etmesi gerekliliği Marius'u rahatsız etmiş ve gerginliği daha da arttırmıştı. Yemin etmeyi sadece Quintus Metellus reddetmiş ve Saturninus onun sürgün edilmesini teklif eder etmez Roma'yı terk etmişti.

Ardından Saturninus 99 yılı için yeniden tribunusluk seçimini kazanmayı başardı ancak Glaucia'yı consul yapmak için çok çaba sarf etmek zorunda kaldı. Başkanlık eden memur olarak Marius, Glaucia'nın adaylığını yasal gereklilikleri karşılamadığı gerekçesiyle reddetti. Bunun üzerine Saturninus, destekçilerine rakip adayı ölümüne dövdürttü ve Glaucia'nın adaylığına izin veren bir yasayı yürürlüğe koymaya çalıştı. Fakat yine şiddete başvurmasına rağmen bu sefer girişimi başarısız oldu. Artık senato da bu kargaşa sebebiyle harekete geçti ve ikinci defa "olağanüstü hâl kararı"nı (SCU) uygulayarak consullere

devletin güvenliğini temin etmeleri talimatını verdi. Bu adım Marius'u işbirlikçilerine sadık kalıp kalmama konusunda karar vermeye zorlamıştı. Sonuç olarak onlarla işbirliğine grubun lideri olarak devam etmeyi seçti ve grubundakiler de yargısız infaz edilmeyeceklerinin garantisini aldıktan sonra onun liderliğine boyun eğdiler. Ancak Marius onları senato binasında saklamaktan başka bir tedbire başvurmayınca, karşılarında hızlıca öteki vatandaşlara gösterdikleri şiddetli müdahalenin intikamını almaya niyetli bir linç ekibi toparlandı. Ekipten bazı adamlar çatıya tırmanıp kiremitleri sökerek Saturninus, Glaucia ve diğerlerine darbe üstüne darbe vurarak onları korkunç bir ölümle cezalandırdılar.

Bu olayların sonrasında Saturninus'un toprak tahsislerine dokunulmamışsa da planladığı kolonilerin çoğu hiçbir zaman kurulmadı. Kendisinin samimi bir Popularis siyasetçisi mi yoksa manipülatör bir menfaatçi mi olduğuna karar vermek zordur. Yine de Roma'nın siyasi hayatı üzerindeki etkisinin zararlı olduğuna dair herhangi bir şüphe yoktur. Özellikle de Marius'un zavallı gönüllü askerlerini politik mücadelelerde nasıl etkin bir şekilde kullanabileceğini çözmüş olduğu için, Gaius Gracchus'tan bile daha otoriter bir tribunus olduğunu kanıtlamış, üstelik Roma'nın kamusal meselelerine yeni ve rahatsızlık verici bir şiddet boyutu kazandırmıştır. Saturninus'un belki de saf davrandığı nokta, senatodaki rahatsızlık ne kadar tırmanırsa tırmansın yine de Marius'un sonsuz desteğinin arkasında olacağına inanmasıydı. Marius'unsa kendi adına herhangi bir reform planı bulunmuyordu. Benzersiz bir ayrıcalığa sahip bir novus homo olarak bile, en derinden arzu ettiği şey, soyluların artık onu Quintus Metellus'un 108 yılında ezici bir şekilde terslediği yabancı olarak değil de, kendilerinden biri gibi görmeleri ve saygı duymalarıydı. Ancak senatonun Marius'a olağanüstü hal kararını kararlılıkla uygulaması sebebiyle duyduğu minnet kısa ömürlü oldu. Olayların olağanüstü biçimde tepetaklak olduğu 80'lerin başına kadar bir daha yıldızı parlamayacaktı.

EYALETLERİN YÖNETİMİ

Üçüncü bölümde de açıklandığı gibi, Roma'nın İtalya dışındaki toprakları ilhak edişine giden ve nihayetinde bir "eyaletler imparatorluğu" olmasını sağlayan süreç tedrici ve plansız bir süreçti. Bu süreçte gerçekleşen her ilhakın kendine has koşulları olduğunu, ilhaka uğrayan toplumların da, bu toplumların idare usullerinin de kendilerine has karakterleri olduğunu ve tüm bu unsurların Roma'nın bu toplumlara muamele tarzında ciddi farklılıklar yaratabildiğini fark edebilmek de son derece önemlidir. Bununla birlikte ikinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde eyaletlerin yönetimine dair birtakım genel idari usuller şekillenmişti ve bunlar anahatlarıyla sunulabilir. Bu süreçteki kaygılar Roma'nın erken dönemde İtalya'daki büyümesi sırasında beslenen kaygılarla benzerlik arzediyordu. Her eyaletin topluluğunun ya da halkının yerel anlamda özerkliklerini koruması ve iç kargaşalar ile yabancı toplumlarla çatışmaktan kaçınması bekleniyordu. Roma'ya vergi normalde paradan ziyade tarımsal ürün bazında veriliyordu ve ordu için düzenli olarak zorunlu insan gücü temini söz konusu değildi. Bir eyaletin ve onun kuruluşunun temel bileşenleri "eyalet yasası" (*lex provinciae*) içerisinde özetlenmişti. Bu yasa her bir topluluğun kuruluş tipini, sınırlarını, Roma ile ilişkisini ve vergi yükümlülüklerini tanımlıyordu. Bu yasa değiştirilebilirdi ancak bu değişikliği yalnızca senato ve Roma halkı yapabilirdi. Aciliyet arz eden meseleler-

de valiler kendi hükümlerini uyguluyorlardı (genellikle sadece önceki makam sahiplerinin aldıkları tedbirleri tekrar ediyorlardı).

Her bir valinin kendisine senato tarafından atanmış ve sorumluluğu Roma'nın eyaletteki finansal çıkarlarını gözetmek olan bir quaestor'u vardı. Bir "yardımcılar" (*legati*) heyeti oluşturmak valinin tasarrufundaydı, vali bu heyeti seçtikten sonra senato bu heyeti resmi olarak onaylıyordu. Valinin yardımcı olarak otoritesini paylaşmak üzere seçtiği bu insanlar üst sınıf mensubu dostları ve hatta kendi akrabaları dahi olabiliyordu. Bu kişilerin destekleri hayati önemde olacağı için genellikle örneğin askeriye gibi bir alanda özel bir yetenekleri veya tecrübeleri sebebiyle seçiliyorlardı. Ayrıca valiler genellikle diğer arkadaşlarını (*amici*) ya da akrabalarını gayri resmi olarak maiyetlerine (*cohors*) davet edebiliyorlardı. Valiler eyaletlerindeki en yüksek yetkililerdi. Vatandaş yahut asker, Roma vatandaşı yahut yabancı olsun, herkes onun emirlerine uymak zorundaydı. Kağıt üstünde Roma vatandaşlarının kararlara itiraz hakkı bulunuyordu ancak uygulamada bunu hayata geçirmek muhtemelen zordu. Sadece valinin infaz hakkı vardı, neticesinde bir idam cezasını gerektiren davalarda ona danışılması mecburiydi. Buna ilaveten özellikle Roma'nın en çok önem verdiği husus olan eyaletin huzuru ve güvenliği konusunda ciddi bir tehdit sezmesi halinde şahsen anlık infaz emri verme yetkisine de sahipti.

Kötü hava koşulları ya da sefere çıkma gerekliliği gibi durumlar tarafından alıkonulmadıkça, bir valinin alışılagelmiş işi bir büyük yerleşimden diğerine gidip her birinin refahını elinden geldiğince hızlı kontrol etmek ve kendisine sunulan davalar, dilekçeler ve diğer meselelere dair hüküm vermekti. Bu seyahatler en sorumluluk sahibi vali için bile göz korkutucu bir mücadeleydi; sonuçta muhtemelen pek aşina olmadığı farklı bölgelerle ve kültürlerle muhatap olması ve Roma'ya çok da iyi gözle bakmayan topluluklarla uğraşması gerekiyordu. Eyalettekilerin çoğu Latince ya da Yunanca bilmezdi; Romalıların da başka dillere pek fazla ilgisi olmadığı için sıklıkla çevirmenlere ihtiyaç duyuluyordu. Hediyeler verip almanın standart bir uygulama olduğu (Özellikle Yunanların yaşadığı Doğu'daki) topluluklar, tarafsız valileri ciddi bir çıkmaza sokuyordu. Tüm hediyeleri (ya da rüşvetleri) kabul etmek açıkça suçtu, ancak her şeyi reddetmek de kırgınlığa yol açabilirdi.

Sorumluluk bilinci düşük valilerse böyle bir endişeden uzaktılar ve konumlarının kendilerine sunduğu fırsatlardan açgözlülükleri oranında faydalanıyorlardı. Bu görevin cezbedici yönleri saymakla bitmezdi ama valileri şımartan bu makamın görev süresinin bir yılı aşması pek olası değildi. Birçok valinin yüklü borçları olurdu ve bu borçların çoğu da Roma'da makamlar için yarışırken oluşturulmuş olurdu. Senato bir valinin harcamaları için yeterli miktarda pay ayırsa da valiye maaş verilmiyordu. Valinin emirleri ve hükümleri sorgulanamazdı, Roma uzaktaydı (uzak bir eyaletten mesajların iletilmesi haftaları bulabiliyordu) ve Roma'nın çıkarları tehdit altında olmadığı sürece eyalete dair haberler Roma'da genellikle pek ilgi çekmiyordu.

Adaletli valileri en çok zorlayan ikilemler genellikle yerli vatandaşlar tarafından değil, daha çok Roma adına vergi toplayan *publicani* grubunun sendikaları (*societates*) tarafından yaratılıyordu. Ne zaman büyük bir eyaletin vergi toplama işi için ihaleye çıkılsa (Asia'nın beş yıl süreli ihalesi en büyüğüydü), kazananın büyük bir yatırım yapması gerekiyordu. Vergi toplayan büyük bir sendikanın işlerini etkin şekilde yürütebilmesi için gemi-

lere ve şubelere sahip olması, yüzlerce eleman (çoğunlukla köleler veya azatlıları içeriyordu) çalıştırması ve birçok yönden de bir banka gibi çalışması gerekirdi. Ayrıca sermayeyi sağlayan ortaklara da kazanç sağlamak zorunda olduğundan, vergi yükümlüleriyle ilişkilerinde sabırlı ya da rahat davranma gibi bir lüksleri de yoktu. Vatandaşların şikayetlerini dinlemeye çok hevesli olan bir vali hemen sendikanın gözüne batardı ve bu durumda sendika ona tavrını gözden geçirmesi konusunda baskı yapmaktan hiç çekinmezdi. Eyaletliler açısından en kötüsüyse bir valinin utanmadan vergi yükümlülerini kazıklamak için sendikayla işbirliği yapmasıydı.

Tabii Senato Roma'nın gelir elde etmek için vergi toplayan sendikalara olan bağımlılığının farkındaydı, bu yüzden onların işlerini zapturapt altına alma çabalarının yalnızca kendilerine zararı olurdu. Ancak senato içerisinde eyalet görevinde olan üyelerin yüksek yönetim standardına bağlı kalmasını bekleyen güçlü bir kitle olduğunu da göz ardı etmemeliyiz. Dördüncü bölümde bahsedildiği üzere, 149 yılında senatörlere karşı yapılan suçlamaları dinlemek üzere özel bir mahkeme kurmaya yönelik yeni bir adım atılmıştı. Hemen ardından 100 yılı civarı Cato ailesinin bir üyesi, sonra 123 ve 122 yılında tribunus olan Gaius Gracchus, 82-81 yılında diktatör olarak Sulla ve ilk consullük döneminde (59) Iulius Caesar, valileri disiplin altına almaya ve sorumluluk sahibi yapmaya yönelik yeni yasalar çıkardılar. Yine de Roma'da uygun görülen genel prensiplerin, eyaletlerdeki bazı özel koşullar altında uygulanması yersiz olabildiği için yeterli yaptırım gücü bulunamadı. Roma'nın sorumlu bir hükümdar olarak eyaletlere karşı yükümlülükleri olduğu ve Roma yönetimini destekleyen yerel liderlerin sadece bir tebaadan ziyade birer ortak gibi görülmeleri gerektiği fikri, Cumhuriyet dönemi sonunda senatörler arasında hâlâ çok yaygın değildi.

Mahkeme jürilerinin görevi kötüye kullanmayı azaltmak için ne kadar etkin davrandığını belirlemek zordur. Mahkemelerde görülen davaların yalnızca çok az bir kısmında sanığın hüküm giymiş olduğu gerçeğiyse, bu riski almak isteyen valiler için cesaret verici olmalıydı. Sanığa umut verecek başka pek çok şey daha vardı: bir vali sadece görev süresi bittikten sonra yargılanabilirdi, ayrıca mahkeme sadece Roma'da düzenleniyordu ve tüm işleyiş Latince gerçekleşiyordu. Jüridekiler kendileri gibi Romalılara kolayca anlayış gösterebilecek üst sınıf Romalılardan (dönem dönem ya senatörler ya equites ya da her ikisi de olabiliyordu) oluşuyordu ve rüşvet kabul etme ihtimalleri de vardı. Bu esnada suçlamada bulunan eyalet sakinleri tüm zorlukları ve riski göze alıp avukat tutma masrafı, kanıt toplama ve şahit bulma gibi zahmetlere katlanmak zorundaydılar. Ayrıca davayı kazansalar bile başarılı bir şekilde hak görülen parayı ya da çalınmış malları geri alıp alamayacakları belirsizdi. Suçlu bulunan kişinin ödemeden kurtulmak için Roma yargısının erişimi dışında bir yere kaçması yeterliydi.

Sonuç olarak şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki bir davanın olası sonuçları, hüküm giyme riskini sırtlamaya razı valiler için pek de caydırıcı değildi. Sayısını tahmin etmesi daha zor olansa, her ne kadar hüküm giymekten kaçma ihtimali yüksek olsa da böyle bir gerilim yaşayıp suçlamaya maruz kalmak istemeyen valilerdir. Tabii bu insanların tamamının eyaletleri dürüstçe yönettiklerini hayal etmek hata olur. Yerlilerden en güçlü kişileri tanıyıp onların kılavuzluğunda hareket etmek işe yarar bir tedbirdi. Bu tür bir kalkanı üstüne geçiren vali, eyaletin bütününe karşı ulvi bir sorumluluk beslemekten gayet tabii vazgeçebilirdi. Ancak

bu vali büyük olasılıkla görev yerine kura ile rastgele atanmış bir görevliydi ve bölgeye herhangi bir bağlılık duygusu yoktu, sadece bir yıllık bir görev için gelecek kariyerini riske atmaya değmezdi.

LIVIUS DRUSUS'UN PLEB TRIBUNUSLUĞU (91)

Elimizdeki 90'ları anlatan kaynaklar maalesef o dönemde yaşanan gelişmelerin içyüzünü kavramamıza yetecek kadar bütünlüğe sahip değillerdir. Fakat en azından mevcut gerilimlerin halen yüksek seviyede olduğu açıktır. 91 yılında temel birçok sorunun üstesinden gelmek için tasarlanmış geniş yelpazeli programıyla birlikte Marcus Livius Drusus adlı bir tribunus ortaya çıkmıştı. Kendisi Gaius Gracchus'a muhalif olan Livius Drusus'un oğluydu ve babası gibi kendisi de Optimates'in çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu. Mahkemelerin jüri üyelerinin senatörlerden mi yoksa equites'ten mi olması gerektiği meselesini çözmek için hepsinin senatör olması fakat 300 equites'in de senatör yapılması teklifinde bulundu. Ayrıca kolonilerin kurulmasını, "kamu" topraklarının yoksul vatandaşlara dağıtılmasını ve son olarak da tüm Latinlere ve İtalyanlara Roma vatandaşlığı verilmesini teklif etti. Bu tekliflerin bazıları Pleb meclisi tarafından yürürlüğe konmuş gibi görünse de, hemen sonrasında Drusus'un icraatlarından en çok etkilenecek kesimler, bu icraatların kendilerine vadettiği kazanımlar ile kaybettireceği avantajları tartmaya başladılar. Optimates grubunun bazı senatörleri, senatör sayısının iki katına çıkmasını isteyip istemedikleri konusunda emin değillerdi. Equites sınıfı temsilcileriyse mahkemelerdeki ayrıcalıklı rolleri ile artık bir sınıf olarak ellerinde bulundurdukları geniş nüfuzlarını kaybetmiş olmaktan dolayı pişmanlık duyuyorlardı. Roma'nın müttefikleri genel olarak vatandaşlık hakkı tanınmasını memnuniyetle karşılasalar da, bunların içinde geniş "kamu" arazilerine çökmüş bir kısım kimse, bu arazilerin bir kısmını yoksullara vermek zorunda kalacak olmayı pek de hoş karşılamamıştı. Nihayetindeyse Drusus'un yasalarına muhalif olan kesim üstünlük sağladı ve başarılı bir manevrayla tüm yasaları geçersiz kıldılar. Kısa süre sonrasındaysa Drusus meçhul bir suikastçinin ellerinde can verdi.

MÜTTEFİKLER SAVAŞI (91-87)

Drusus herkesi memnun etmeye çalışırken neticede kimseyi memnun edememişti. Daha da kötüsü, gerilimi azaltma çabaları tam tersi bir etki yarattı. Özellikle de Roma vatandaşlığı elde etme umutları yine boşa çıkan çoğu İtalyan artık Roma'nın yasayla vermediği statüyü güç kullanarak almak için organize olmaya başladılar. Roma şimdi aniden, tam da kurduğu ittifak ağıyla yok etmeye çalıştığı türden bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştı: üye-devletlerden oluşan bir konfederasyon liderlerine karşı birleşiyorlardı. Bu çatışma İç Savaş ya da Müttefikler Savaşı olarak adlandırıldı (Lat. Bellum Sociale. Latincede socius müttefik demektir). Orta ve güney Apeninler halkları en büyük isyancı grupları oluşturuyorlardı. Ciddi bir hızla ve etkinlikle, Corfinium'da (sonradan Italica olarak adlandırıldı) makamlarıyla ve müttefik kentlerden 500 delegeden meydana gelen bir senatoyla Roma modelini örnek alan bir konfederasyon merkezi kurdular (Fig. 5.1). Askeri kuvvetleriyse Roma askeri metodunu gayet iyi bilen toplam 100.000 kadar adamdan oluşuyordu.

Bu konfederasyona birçok topluluğun (Etruria ve Umbria örneği gibi) başlangıç aşamasında çok kısa bir süreliğine dahil olması

ya da hiç dahil olmaması önemli bir ayrıntıdır. Özellikle de Latin toplulukları (zaten en ayrıcalıklı müttefik statüsündeydiler) ve orta Campania bu oluşuma hiç dahil olmamışlardı. Üstelik isyancıların çok baskın olduğu bölgelerde bile bazı topluluklar Roma'ya sadık kalmayı seçtiler. Roma'ya sadık kuvvetlerin sayısı her zaman isyancıların sayısından fazlaydı ve uzun vadede Roma'nın kullanabileceği mali ve maddi kaynaklar daha üstündü. Yine de isyancılar Roma'yı hazırlıksız yakalamışlardı. 90 yılında birçok Roma kalesini ele geçirmeyi ve Romalı komutanlar yeniden üstünlüğü ele geçirmeden önce onları birçok kez bozguna uğratmayı başardılar. Bu senenin savaşlarından her iki taraf da hayati dersler çıkarmışlardı. İsyancılar için Roma tarafından bozguna uğratılmanın kaçınılmaz olduğu gerçeği artık aşikârdı. Roma devletini çökertmeye yönelik herhangi bir umut gerçekçilikten uzaktı. Görünen o ki başta Samnitler ve Lucanialılar olmak üzere isyancıların yalnızca azınlıktaki bir kısmının böyle abartılı fikirleri vardı (Fig. 5.2), çoğunluk ise sadece Roma ittifakı içinde daha yüksek bir statü uğruna savaş veriyordu. Roma açısından isyancıların 90 senesindeki bu etkin girişimleriyse, müttefiklerin uzun zamandır bekledikleri ayrıcalıkların artık kendilerine verilmesi gerektiğini göstermişti. Bu farkındalık savaşın trajedisini daha da acı bir hâle getirmişti çünkü görüldüğü üzere Romalıların öngörülü olma konusundaki süregelen beceriksizliği yüzünden başlayan bu çatışma, aslında başlamadan engellenebilirdi.

90 yılının güzünde, Roma tüm sadık kalan müttefiklerine ve isyancılara katılmış ancak sonradan vazgeçmiş veya kararlaştırılan bir tarihten sonra düşmanlığı bırakmış müttefik topluluklara vatandaşlık hakkını sundu. Ancak bu hamle 89 yılında devam eden şiddetli çatışmayı durdurmaya yetmedi. Ardından önce Corfinium ve en sonunda da isyancıların Asculum'daki son büyük kalesi Kasım ayında Romalıların eline düştü. 89 yılından sonra Campania'daki Nola gibi yalnızca birkaç bölgenin isyancı topluluğu direnmeye devam etti. Bu sırada Roma'da ikinci bir yasa yürürlüğe girmiş ve 90 yılındaki imtiyaz için daha önce uygun bulunmayan topluluklara da vatandaşlık hakkı sunulmuştu. Ayrıca 89 yılında Padus (Po) Nehri'nin kuzeyindeki (Roma'nın yeni kurulmuş Gallia Cisalpina eyaletinin bir bölümü olan "Transpadane" bölgesi) topluluklara da Latin statüsü verilmişti.

Sonraki dönemlere uzanan sonuçları sebebiyle Müttefikler Savaşı'nın bir dönüm noktası olarak önemi ne kadar vurgulansa az olur. İtalya ilk kez ve aniden büyük çaplı toplumsal bir çatışmanın travmalarına maruz kalmıştı ve bu savaş sonraki altmış yıla yayılacak olan benzer korkularla dolu daha uzun soluklu krizlerin de sadece başlangıcıydı. Savaş Padus Nehri'nden güneye kadar İtalya'nın idari, siyasi ve kültürel hayatını değiştirmişti. Kendilerine ait çeşitli kurumları olan ve işlerini bu kurumlara göre hâlleden topluluklar, artık Roma municipia'sı olmak için eski kurumlarını yavaş yavaş terk ediyordu. Bu amaç için kentleşme teşvik ediliyordu. Aynı zamanda tüm müttefik toplulukların üyeleri Roma'da seçme ve seçilme hakkına sahip oldular. Son olarak bunlar kadar önemli bir diğer değişim de Latincenin yayılması ve Osci, Umbri, Messapii ve Etrüskler gibi yerel toplulukların dillerinin kaybolmasıydı.

SULPICIUS RUFUS'UN PLEB TRİBUNUSLUĞU (88)

Görüldüğü üzere Roma nihayetinde müttefiklerine vatandaşlık sunduğunda, bunu sadece baskı altında olduğu için yapmıştı. Bu

Figür 5.1 *İsyancıların Müttefikler Savaşı esnasında bu iki sikke üzerinde yaptığı gibi çağdaş olaylara sikkeler üzerinde yer vermek, henüz tipik bir Roma uygulaması değildi. "İtalya"nın insanlaştırılmış temsili, bir sancak önünde ant içen sekiz askerin tasviri ve Roma kurdunun üzerine çıkıp onu boynuzlamakta olan (İtalyan) boğa dikkat çekicidir. Alttaki sikkede kullanılan dil, güney İtalya'da oldukça yaygın bir biçimde konuşulan Osci diliydi.*

ödülün gönülsüzce ya da ihtiyatla verildiğini gösteren ve sonuç olarak da ilerleyen yıllarda gelecek şiddetli tepkilerin sebebi olmasını sağlayan bir başka yönü daha vardı. Yeni vatandaşlar, yeni oluşturulan az sayıdaki kabilelerle (muhtemelen sekiz adet) sınırlandırılıyor ve bu kabileler önceden var olan otuz beş kabile oy verdikten sonra oylamaya çağrılıyorlardı. Bir diğer deyişle bu yeni düzenleme, yeni vatandaşların Roma'daki seçimler ve yasalar üzerindeki etkisini sınırlandırıyordu.

88 yılındaki tribunuslardan biri olan Publius Sulpicius Rufus, 91 yılında kendisinin selefi olan Livius Drusus'un ideallerinden ilham alarak tüm yeni vatandaşlara tam seçme ve seçilme hakkı kazandırmayı kendine görev edinmişti. Bu da yeni kabileler oluşturmak yerine onları var olan otuz beş kabileye dahil etmek demekti. Sulpicius böyle bir teklife doğal olarak muhalefet olmasını bekliyordu ancak iki consulün birden yoluna çıkacağını da düşünmüyordu, ne de olsa bir consul arkadaşıydı ve diğerinin de (Sulla) seçimi kazanmasına bizzat yardımcı olmuştu.

Figür 5.2 *Günümüz Pietrabbondante'sinde (İtalya'nın Molise bölgesinde, panoramik bir manzaraya sahip harika bir yer) Samnitler MÖ beşinci yüzyıl kadar erken bir dönemde savaş tanrısına bir kutsal alan inşa etmişlerdi. İki dağ yamacı sekisi boyunca uzanan kutsal alan, burada görünen (restore edilmiş) Yunan tarzındaki tiyatrosu ve iki tapınağıyla birlikte en gelişmiş formuna ikinci yüzyılda kavuşmuştu. Bu kutsal alan büyük bir olasılıkla tüm Samnit konfederasyonunun buluşma yeriydi (bkz. İkinci Bölüm). Müttefikler Savaşı'nın ve Sulla'nın Samnitleri katletmesinin ardından bu bölge terk edilmişti.*

Lucius Cornelius Sulla kendisini ilk kez 107 yılında Iugurtha'ya karşı savaşan Marius'un quaestoru olarak tanıdığımızdan bu yana epey yükselmişti. Kendisi köklü ancak son zamanlarda pek de kendini göstermeyen bir patricius ailesinden geliyordu ve novus homo Marius'un kendisini seçmesinde belki de kısmen bu geçmişi etkiliydi. Hem Afrika'da hem de Germen kabilelere karşı savaşında ona iyi hizmetlerde bulunmuştu. Ancak sonrasında Iugurtha'nın esir alınmasını komutanı Marius'un değil de sadece kendisinin sağladığını söyleyerek Marius'u gitgide kışkırtmaya başlamıştı. Son dönemde Sulla Roma'nın Müttefikler Savaşı'ndaki en başarılı komutanlarından biri olmuştu ve 88 yılı için consul seçilmeyi hak etmişti. Ayrıca kendisine, Küçükasya'daki Roma çıkarlarına ciddi bir tehdit oluşturan Pontus kralı Mithridates'e (Altıncı Bölüm'de göreceğiz) karşı sefer yetkisi verilmesi de uygun görülmüştü.

88 yılında Sulpicius yeni vatandaşları otuz beş kabileye dağıtma teklifini ortaya attığında, eski vatandaşların yanında ayrıca iki consulden birden gelen şiddetli muhalefet karşısında şok oldu. Bu yüzden alternatif bir güçlü destek arayışına çıktı. Özellikle de nüfuzlu equites grubunu arkasında toplayabilecek Marius kendisine bu desteği sağlamaya gönüllüydü fakat karşılığında şimdilik Sulpicius ile aralarında gizli tuttukları olağanüstü yüksek bir bedel istiyordu: Sulla'nın Mithridates'e karşı üstlendiği komutanlık görevi yeniden kendisine verilecekti. Bu manevra Marius'un bir taşla iki kuş vurmasını sağlayacaktı. Hem Sulla'yı küçük düşürecekti hem de 100 yılındaki altıncı consullüğü esnasında siyasi yetersizliği sebebiyle lekelenen askeri itibarını yeniden yüceltme şansına sahip olacaktı.

İçinden çıkılamayan bir başka meseleyse Sulpicius'un 100 senesinde Saturninus'un yaptığı gibi yeni vatandaşların otuz beş kabileye dağıtımına dair seçmenleri teşvik edecek herhangi bir öneri sunmamasıdır. Bunun yerine kanunu geçirmek için şiddet ve baskı uygulamaya kalkmıştı. Consuller ise buna *iustitium* (kamu işlerinin askıya alınması) ilan ederek karşılık verdiler. Sulpicius eğer bu yasağı kaldırmazlarsa onları zor kullanmakla tehdit ediyordu. Neticede sokak çatışmaları patlak verdi ve bu süreçte Sulla sığınak ararken onca yer varken kendini aniden Marius'un evinde buldu. Sulla büyük bir olasılıkla kendi canını kurtarmak için iustitium'un kaldırılmasını kabul etmek zorunda kaldı. Sonrasındaysa Müttefikler Savaşı'ndan kalan bir anlaşmazlık sebebiyle Nola'yı kuşatmış bulunan ordusuna katılmak üzere Campania'ya doğru yola koyuldu.

Bu gelişmelerden sonra Sulpicius kabilelere yeniden dağıtım teklifini oylamaya sunduğunda teklif kabul edildi. Aynı zamanda Mithridates'e karşı yapılan seferin komutanlığını Sulla'dan alıp Marius'a vermeyi de başarmıştı. Sulpicius böylece Marius ile yaptığı pazarlığın şartlarını yerine getirmiş oldu ve aynı zamanda Sulla'yı da içinden çıkılmaz bir ikileme düşürdü. Eğer Sulla bu yeniden atamayı kabul ederse tüm zorluklarla kazandığı siyasi başarılarını çöpe atacaktı. Öte yandan eğer karşı koymaya çalışırsa bu, adaleti kendi sağlayacağı anlamına geliyordu. Şahsi çıkarlarının söz konusu olması bir yana; içine düştüğü durum gerçekten de çıkmaz bir sokaktı; görev değişikliği yasal yollarla gerçekleşmişti ancak yine de bu dönemde bir tribunusun, komutanlık görevini bu görev için tüm nitelikleri taşıyan bir consulden alıp yetmiş yaşındaki alelade bir vatandaşa devretmesine gerekçe olabilecek herhangi bir kriz de mevcut değildi.

SULLA'NIN ROMA'YA İLK YÜRÜYÜŞÜ (88)

Sulpicius yasayı sadece şiddetle ya da şiddet tehdidiyle geçirebildiği için, Sulla'nın da bu aşamada kendi adına kuvvet toplamaya niyetlenmesi olağan bir durumdu. Yöntemiyse hazırdı, Nola'yı kuşatmış bulunan ve normalde Mithridates'e karşı kullanması gereken altı lejyonluk bir ordusu vardı. Kendisi de biliyordu ki, devletin idari işleyişi açısından bakıldığında, vatandaş meclisinde oylamayla yapamadığını Roma'ya bir ordu getirerek yapma düşüncesi korkunç ve duyulmamış bir şeydi. Ayrıca bu hareket Cumhuriyetin temel dayanaklarından birine indirilmiş bir darbe olurdu. Roma'da siyasetin içinde yer alan tüm vatandaşların böyle bir suça sert bir şekilde karşı çıkacağı kesindi. Adamlarına böyle bir şeyin ihtimalini dahi çıtlatmasının bir risk olduğunun farkındaydı fakat askerlerinin önceliklerini de gayet iyi biliyordu. Eğer bu görevden alınmayı

kabul ederse, yerine gelen Marius büyük bir ihtimalle Küçükasya'ya götürmek üzere başka kuvvetler toplayacaktı ve oradaki zaferin getireceği ganimetlerden de bu kuvvetler faydalanacaktı. Sonuç olarak ordunun komutasını devralmak için Marius tarafından gönderilen yetkililer geldiğinde, Sulla'nın adamları onları taşlayarak öldürdüler. Öte yanda Sulla'nın yanındaki biri hariç tüm diğer subayları onu terk etti; Roma'ya yürümenin yasa dışı olduğunun tamamen farkındaydılar.

Sulla'nın attığı bu hayati adımın doğuracağı tepkiye dair tahmini büyük ölçüde doğru çıktı. Roma'nın kontrolünü ele geçireceği fazla şüphe götürmüyordu çünkü Sulpicius, Marius ve senato tamamen hazırlıksız yakalanmışlardı. Sulla kenti ele geçirdikten sonra ilk iş olarak, şiddete eğilimli ve isyankâr davranışlarından dolayı on iki kişinin; Sulpicius, Marius ve onun yirmi iki yaşındaki oğluna ek olarak dokuz kişinin senato tarafından devlet düşmanı ilan edilmesini sağladı. Bu manevrası Sulla'nın bizzat şiddet ve isyan içeren hareketinin meşru olduğu izlenimini yarattı. Ayrıca son derece rahatsızlık verici bir şekilde Roma vatandaşlarının aniden herhangi bir yargılama olmaksızın yasa dışı ilan edilmelerine ve yakalanıp öldürülmelerine de neden olmuştu. Ardından Sulla iustitium uygulamasından sonra Sulpicius tarafından yürürlüğe konan tüm yasaları iptal etti. Bu iptal Sulla'nın Mithridates'e karşı komutanlığı devraldığı ve ayrıca yeni vatandaşların eski otuz beş kabileye dağıtılmayacağı anlamına geliyordu. Ancak peşi sıra gelen seçimlerde, seçmenler ona karşı besledikleri düşmanlığı gösterdiler: 87 senesinde Sulla tarafından desteklenmeyen adaylar consullüğe seçildi; fakat Sulla sonrasında onları kanunlarına dokunmayacaklarına dair yemin etmeye ikna etti. Bunu yaptıktan sonra da ordusuyla Doğuya doğru sefere çıktı. Bu sırada kendisi tarafından yasa dışı ilan edilen kişilerden sadece Sulpicius kaçtığı esnada öldürülmüştü. Marius ve oğluysa emekli askerlerinin birçoğunun yerleştiği Afrika'ya ulaşmayı başardılar.

CINNA'NIN YÖNETİMİ (87-84)

Sulpicius'un ölmüş olması ve Sulla'nın da Doğu'ya gitmesiyle, 87 yılının 88'den biraz daha durgun bir yıl olacağı ümit ediliyordu. Ancak ümitler boşa çıktı çünkü consullerden biri olan Lucius Cornelius Cinna, yeni vatandaşların otuz beş kabileye dağıtılması işini üstlenmeye bir şekilde ikna edilmişti. Seçim kampanyası sürecinde böyle bir niyeti olduğunu beyan etmemişti, şimdiyse bu davanın amansız bir savunucusu olmuştu. Diğer consul Gnaeus Octavius buna karşı durmaya devam ederken, tribunuslar bölünmüştü (kimisi teklifi veto etmişti) ve sonuç olarak bir ayaklanma çıktı. Cinna Roma'dan ayrıldı ve İtalya'da dolaşarak destek arayışına çıktı ve bu davranışı sebebiyle senato kendisini makamından azledip onu devlet düşmanı, yani *hostis* ilan etti. Marius bunu Afrika'dan dönmek için fırsat olarak gördü ve Cinna'ya yardım teklif etti. Cinna teklifi kabul edince iki taraf da ordu kurabilmek için artık her türlü çareye başvurdular: kölelere hizmetleri karşılığında özgürlükleri vadedildi ve halen inatla Roma idaresine ayak direyen Samnitler de Cinna'yı desteklemeye ikna oldular. Sonuç olarak yılın sonlarına doğru yapılan bir kuşatmadan sonra Roma, Cinna ve Marius'un eline düşerken consul Octavius ise öldürüldü. Sonrasında Cinna ve Marius düşmanlarına karşı kanlı bir tasfiyeye giriştiler. Sulla ise yokluğunda haydut ilan edildi.

Cinna ve Marius alışılmamış yöntemlerle kendilerini 86 yılı için consul seçtirdiler ve

usule uygun şekilde 1 Ocak'ta görevlerine başladılar. Fakat ayın ortasına gelindiğinde Marius muhtemelen zatürreden öldü. Hem Cumhuriyeti kurtarmış hem de yaşlılığında cumhuriyetin temellerini baltalayacak çok şey yapmış bir adam için trajik bir sondu bu. 88 yılında kendisine Sulpicius tarafından sunulan fırsattan istifade edişini haklı bulmak mümkün değildir. Fakat daha önce 107 yılında topladığı yoksul gönüllü askerlerin siyasi düzeni darmadağın etme potansiyelini öngörmesi beklenemeyeceği gibi, şu dönemde de Cumhuriyete verilen zarardan tek başına o suçlanamazdı. Yine de Marius'un 88 yılından itibaren devlete karşı tüm sorumluluk duygusunu kaybetmiş olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

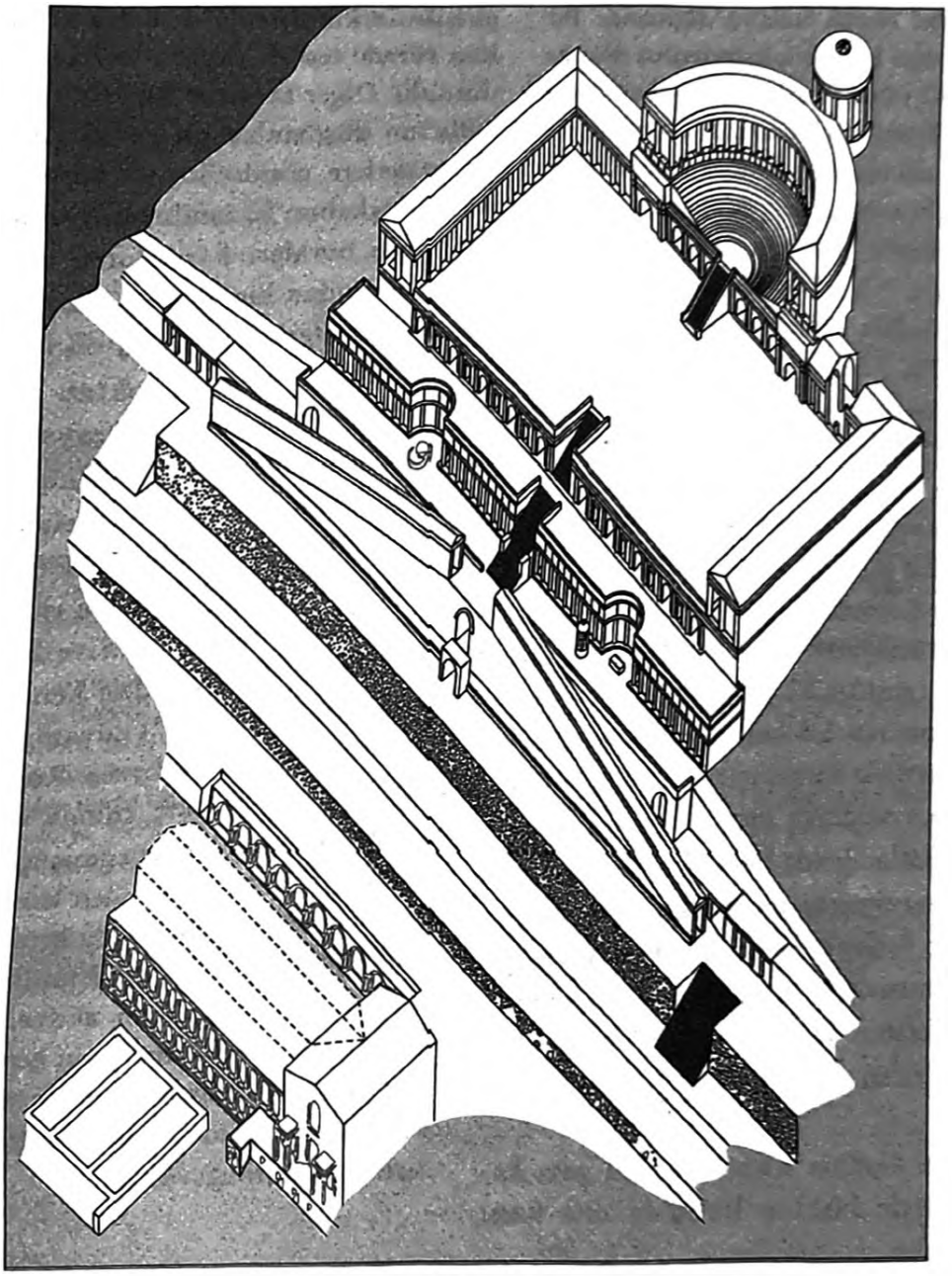
Marius yerine consul olarak Lucius Valerius Flaccus seçilmişti fakat devletin liderliği Cinna'daydı. Kendisinin ne derecede uzun vadeli planlar tasarladığı pek bilinmemektedir. Kısa vadede halledebildiği tek şey dönemin üst üste gelen krizlerine bir dur diyebilmesiydi. Bunların arasında yeni vatandaşların otuz beş kabileye yeniden dağıtımı yer almıyordu, bu mesele hâlâ beklemedeydi. Bu dönemde esasen mali bir krize yoğunlaşılmıştı. Fakat biz bu krizin yalnızca sonucunu biliyoruz: borçluların zamanında borç aldıkları miktarın sadece bir çeyreğini ödemelerini yeterli bulan bir yasa yürürlüğe konmuş; bu da gelirleri çarpıcı bir biçimde azalacak olan alacaklılara yıkıcı bir darbe vurmuştu. Bu yasa bize en azından mali ve iktisadi bakımdan herkesi etkilemiş bir kargaşayı ve büyük bir güven kaybını işaret etmektedir.

Bu esnada Sulla, Cinna tarafından sürgün edilmiş olmasına rağmen Mithridates'in peşine düşmekten vazgeçmemiş ve ona karşı önemli bir başarı elde etmişti (bkz. Altıncı Bölüm). Ne var ki 85'e gelindiğinde Mithridates ile barış yapmasının ve şimdilik bu duruma göz yummanın kendi çıkarlarına daha uygun olacağına karar verdi. Mithridates halen güçlü bir düşmandı ve eğer yok edilseydi onun yerini alabilecek benzer güçte birisi yoktu. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, Sulla'nın bu fırsatı bile isteye elinin tersiyle itmesi ve bencilce bir hırsla Roma'ya vakit kaybetmeden dönebilmek için düşmanın peşini bırakmış olmasıdır.

Sulla'nın Roma'ya dönüş için hazırlık yaptığı haberi Roma'ya ulaştığında, Cinna ve kendisinin itinayla seçtiği 85 yılı consulü Gnaeus Papirius Carbo, asker ve kaynak toplamaya giriştiler. İkisi de 84 senesi için kendilerini yeniden consul seçtirmişlerdi. Planları Sulla ile Yunanistan'da karşı karşıya gelmekti ve Cinna Adriyatik'te yer alan Ancona limanındaki bir isyan esnasında öldürüldüğünde, öncü birlikleri çoktan oraya sevk etmişlerdi bile. Bu ölümün neticesinde Carbo birlikleri geri çağırdı ve Sulla'ya karşı yapılacak herhangi bir direnişin dışarıda değil İtalya topraklarında yapılması gerektiğine karar verdi. Bu kritik dönemeçte yeni vatandaşların otuz beş kabile arasında dağıtılmasına yönelik kanunun en sonunda yürürlüğe konmasını sağlayan da muhtemelen kendisiydi.

SULLA'NIN ROMA'YA İKİNCİ YÜRÜYÜŞÜ (83-82)

Sulla beş lejyonuyla beraber 83 ilkbaharında Brundisium'a ayak bastığında, Cinna'nın tarafında yer almamak için bazı sebepleri olan iki adam ona katılmıştı: 97 consulünün oğlu olan 32 yaşındaki Marcus Licinius Crassus ve 89 consulünün oğlu olan 23 yaşındaki Gnaeus Pompeius. Pompeius babasının Picenum'daki eski destekçilerinden üç lejyon oluşturmuştu ve şimdi bu hususi orduyu Sulla'nın emrine veriyordu. Başlangıçta Roma ve İtalya'nın ço-

Figür 5.3 *Roma'nın doğusundaki Apeninler kolunda yer alan Praeneste (günümüzde Palestrina), her zaman için kentin yaz sıcağından serine kaçış yeri olarak değerlendiriliyordu ve birçok zengin Romalı ailenin burada çiftlikleri (villa) vardı. Burada aynı zamanda Fortuna Primigenia'ya ("İlk doğan Talih") adanan İtalya'nın en büyük kutsal alan da yer alıyordu. Günümüze ulaşan büyük kalıntılar, modern kentin de kurulu olduğu keskin bir yamaç üzerindeki bir dizi beşik tonozlu taraçayla birlikte, yapının MÖ ikinci yüzyıl yapısı olduğunu göstermektedir. Mimari ilham Yunan dünyasının ünlü kutsal alanlarından geliyordu. Tanrıçanın kültü yalnızca Roma'dan değil İtalya'dan ve daha da ötesindeki diyarlardan, özellikle de siyasette ya da savaşta başarı arayanları ve çocuk isteyen kadınları kendisine çekiyordu. Praeneste'de çekici olan bir diğer şey ise kültle ilişkilendirilen kehanet yöntemiydi: danışmaya gelenlere verilen cevaplar ahşap tabletlere yazılarak veriliyordu.*

gunluğu genel olarak Sulla'ya düşmandı. Bu direniş ilk başta bazı hizipleşmelerden mustaripti fakat 82 yılında Carbo'nun (83'te consul değildi) ve Roma'nın kurtarıcısı Gaius Marius'un aynı adlı oğlunun yeniden consul seçilmesiyle güçlenmişti. Ancak Marius'un adının gücü bile kentin Sulla'nın eline düşmesini engelleyemedi. "Genç" Marius direnmek için 36 km doğudaki Praeneste'ye (günümüzde Palestrina; Fig. 5.3) kaçmıştı. 82 yılı boyunca tüm kuzey ve orta İtalya'yı yakıp yıkan savaş, nihayetinde adı geçen mevkide yoğunlaşmıştı ve kuşatılan "Genç" Marius'a yardım getirilemiyordu ama Genç Marius da kalesinden edilemiyordu. En sonunda Genç Marius yandaşı komutanlar kuzeyden Roma'ya bir şaşırtma saldırısı düzenleyerek Sulla'nın kuşatmasını gevşetmeye çalıştılar. 82 yılının 1 Kasım günü Collina Kapısı'nın 1,5 km dışında mevzilendiler. Sulla onlarla karşılaşmak üzere Praeneste'den hızlıca saldırıya geçti. Öğleden sonra muharebe başladığında kendi komutasındaki sol kanat bozulmuştu fakat Crassus komutasındaki sağ kanat düşman hatlarını yarmayı başardı. Ümitsizlikle dolu geçen bir zamanın ardından ikilinin kuvvetleri gece yarısından itibaren tedricen üstünlüğü ele geçirmeyi başardılar.

Sulla'nın Collina Kapısı'nda kıl payı kazandığı zaferle birlikte İtalya'da ona karşı girişilen etkin direniş de sona erdi. Praeneste kısa sürede teslim oldu ve "Genç" Marius öldürüldü. Diğer taraftan Sicilya ve Afrika hâlâ Sulla'nın düşmanlarının elindeydi. Pompeius bu eyaletlere gönderildi ve kendisine "Genç Kasap" lakabını kazandıracak o acımasız eylemleriyle buraları karış karış geri kazandı. Kurbanlarından biri de Sulla'nın Collina Kapısı'ndaki zaferinden sonra Sicilya'ya kaçan Carbo'ydu. Üvey kızını çoktan Pompeius ile evlendirmiş olan Sulla bu savaşlardan sonra kendisine hemen hemen tüm kuvvetlerini terhis etmesini emretti. Pompeius ise senatör olmamasına rağmen kendisine ödül olarak bir zafer alayı düzenlenmesini istiyordu. Sulla neticede bu isteği kabul etti ve hatta onu Afrika'da birlikleri tarafından kendisine bahşedilen Magnus ("Büyük") unvanıyla selamladı.

82 Kasım'ından itibaren Roma ve İtalya Sulla'nın merhametine kalmış ve onlar için planladığı kadere boyun eğmiş vaziyetteydi. İç savaşın galibi Sulla dökülen kanlar sebebiyle artık Cinna ya da Marius'a kıyasla dizginleri elinde çok daha sıkı şekilde tutuyordu. Üstelik kendisinden öncekilerin aksine, devleti eski istikrarına kavuşturmak için gerekli gördüğü reformlara yönelik belli bir vizyonu ve bu reformların etkili olabilmesini sağlamak için de kati bir kararlılığı vardı.

OKUMA ÖNERİLERİ

Dillon, Matthew, ve Lynda Garland. 2005. *Ancient Rome from the Early Republic to the Assassination of Iulius Caesar*. London and New York: Routledge. Bilgilendirici yorumlara sahip bu kapsamlı kaynak kitap kadınlar, Marius ve Müttefikler Savaşı üzerine değerli bölümler içermektedir.

Flower, Harriet I. 2010. *Roman Republics*. Princeton: Princeton University Press. İkinci yüzyıldan sonra cumhuriyeti sarmalayan baskılara ve zor durumlara dair yaptığı güzel analizi sebebiyle oldukça değerli olan kısa bir kitap.

Knapp, Robert. 2011. *Invisible Romans*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Çoğunlukla yoksul, sıradan insanları konu alan ve köle, asker, fahişe, eşkıya gibi grupların yaşamlarından bahseden ilginç bir çalışma.

Lintott, Andrew. 1993. *Imperium Romanum: Politics and Administration*. London and New York: Routledge. Eyalet yönetimine dair aydınlatıcı bir özet ve tartışma sunan bir çalışma.

6

SULLA'NIN EGEMENLİĞİ VE MİRASI

SULLA'NIN KARA LİSTELERİ (yahut Ölüm Listeleri) (82-81)

Sulla için 1 Kasım 82 tarihinde Collina Kapısı'nda aldığı zafer yeterli değildi. Bu kadar büyük bir direnişten sonra Roma ve İtalya'ya egemen olduğundan kesinkes emin olması gerekiyordu. Bunun için de "kara listeleri" oluşturdu. Bir diğer ifadeyle, yargılanmadan doğrudan ölüme mahkûm edilecek kişilerin listesini yayınlamıştı. İsteyen herkes bu kişileri öldürebilir ve karşılığında ödülünü alabilirdi. Onlarla ilgili bilgi verenlere ödüller sunulurken kaçanlara yardım edenler içinse cezalar mevcuttu. Kara listedeki kişilerin mülklerine el konuyor ve devlet tarafından açık arttırmayla satılıyordu. Bu kişilerin oğullarının ve torunlarının herhangi bir devlet makamına gelmesi ise yasaklandı. İlk kara liste 82 Kasım ayının başlarında yayınlanırken kısa bir süre sonra iki liste daha yayınlandı. 1 Haziran 81 tarihiyse listeye eklenecek isimler için son gündü. Resmi olarak Sulla'nın bu listeleri yayınlamadaki amacı ona cephe alan özellikle senatör ve equites sınıfından mühim kişilerin

kökünü kazımaktı. Bu şekilde öldürülen kişilerin toplam sayısı belirsizdir; en az 500 kişi oldukları kesindir ancak toplamda iki hatta üç katı olma ihtimali de vardır. Sulla'nın kariyeri boyunca vatandaşlara karşı uyguladığı tüm şiddet eylemleri içerisinde en uzun süre boyunca korkuyla ve nefretle hatırlanacak olanı bu kara listelerdi. Ayrıca bu kara listeler girişimci ve zengin adamları hedef alıp onların oğullarını ve torunlarını kamu makamlarından men ederek şiddetli bir toplumsal ve ekonomik parçalanmaya yol açtı ve uzun süre boyunca yoklukları devlete büyük zarar verecek pek çok yetenekli insandan devleti mahrum bıraktı. Kamu makamlarından dışlanma durumu 49 yılına kadar devam edecekti.

DİKTATÖR SULLA VE PROGRAMI (82-81)

Yine 82'nin Kasım ayında senato Sulla'nın hem consul hem de proconsul olarak tüm geçmiş eylemlerini hukuken meşrulaştırdı. Resmi olarak kendisine ek bir isim de verilmişti: Felix, yani "talihli", çünkü Sulla her zaman talihine inanmıştı. En önemlisi de, senato Sulla'nın devlet düzenini yeniden sağlama ve kanunlar yapma yetkisiyle derhal diktatör olarak atanmasına imkân verecek uygulamaları hayata geçirdi. Makam ismen ve şeklen aslında İkinci Kartaca Savaşı'ndan beri kullanılmayan ancak yine de Romalıların aşina olduğu geleneksel diktatörlük kurumunu kasten akıllara getiriyordu. Ancak Sulla'nın diktatörlüğü geleneksel tarza göre çok önemli farklar barındırıyordu. Makama atanmasıyla birlikte olası tüm eylemleri peşinen meşrulaşmıştı; yargılama olmaksızın herhangi birini idam ettirebilirdi ve yasamalarını oylama için vatandaş meclislerinden birine sunma zorunluluğu da yoktu. Üstelik makam süresine dair bir kısıtlama da yoktu.

Böyle bir kısıtlamanın olmayışıysa Sulla'nın daimi olarak diktatör kalacağına dair bir işaret olarak algılanmamalıdır. Tam tersi Sulla kendisini devletin eskiden sahip olduğu istikrarı kazanmasına adamıştı, ona göre Tiberius Gracchus ve sonrasındaki diğer hırslı siyasetçiler devlet yapısında giderek artan derecede harabiyete neden olup devletin dengesini bozmadan önce senatonun önderliğinde istikrar hakimdi. Sulla'ya göre senatonun daimi zayıflığı bu yapıya kolayca karşı çıkılabilmesinden kaynaklanıyordu. Ayrıca son zamanlarda gerçekleşen çatışmalar sonucunda üye sayısı oldukça azalmıştı; normalde sayısı 300 olan üyelerden muhtemelen en fazla 150'si hayatta kalabilmişti. Bu yüzden Sulla bu açığı kapattı ve ayrıca bu sayıya 300 ilave üye katarak senatoyu geleneksel boyutunun iki katına çıkardı. Forum Romanum'un kuzeyindeki buluşma yeri de (*curia*) genişletildi. Yeni üyeler doğal olarak equites sınıfından geliyordu çünkü senato dışındaki en zengin Romalı vatandaşların bulunduğu grup onlardı. Aslında pek çok equites mensubu Sulla'ya karşıydı ve kara listelere girmişlerdi. Öte yandan destekçileri içinde en sadıklarıysa şimdi bu mükâfatı kazanmış, aynı zamanda equites kimliğini ve nüfuzunu daha da zayıflatmışlardı. Ancak bu Sulla'nın pek de umursadığı bir mesele değildi.

Sulla 600 senatör mevcudunun devamını sağlamak üzere quaestor (en düşük senato memurluğu) sayısını iki katına çıkararak yirmiye ulaştırmıştır. Aynı zamanda *cursus honorum*'da yükselmek, kaçınılmaz olarak daha meşakkatli bir mücadeleye dönüşmüştü çünkü Sulla praetor sayısını yıllık altıdan sadece sekize çıkarmış ve iki olan consul sayısına ise dokunmamıştı. Sulla'ya göre makamlar için basamak düzenine uyarak rekabet oldukça önemliydi ve bu amaç için son yıllarda gör-

mezden gelinen veya bir kenara itilen eski kısıtlamaları yeniden canlandırmıştı. Bunlardan ilkine göre sadece eski quaestorlar praetorluk için uygundu ve aynı şekilde consullük için sadece eski praetorlar seçilebilirdi. İkincisi, bu hiyerarşik makamlar için sırasıyla otuz, otuz dokuz ve kırk iki yaşlarına gelinmeden aday olunamıyordu. Üçüncüsü, herhangi bir makama yeniden seçilmek için on yıllık bir ara gerekiyordu. Bu kısıtlama her şeyden önce Marius ve Cinna'nın seçim başarılarını bir başkasının tekrarlamasını olanaksız hâle getiriyordu.

Pleb Tribunusluğu Sulla'nın önemli ölçüde değiştirdiği bir makam oldu çünkü özellikle bu makam üzerinden senatoya gelen tehditlerin zararlı olduğunu düşünüyordu. Tribunus olarak görev yapan kişiler otomatik olarak daha yüksek makamlara seçilmekten men edilmişdilerdi ve tribunusların otoritesi de oldukça törpülenmişti. Artık yalnızca senato tarafından onaylanmış yasama tekliflerini Pleb meclisine sunabileceklerdi. Ancak tribunusun geleneksel veto hakkına dokunulmadı. Yine de siyasi hırsları olan biri için artık bundan daha az çekici bir makam olamazdı.

Gördüğümüz üzere equites sınıfı birçok üyesinin korkunç ölümü ve diğerlerinin de senatoya atanması nedeniyle sınıf olarak kimliğini ve nüfuzunu büyük ölçüde kaybetmişti. Sulla mahkemelerdeki jüri görevini de onlardan alarak ve bu görevi sadece senato üyelerine mahsus hale getirerek onlara bir darbe daha vurdu. Senatörlerin bu önemli alandaki egemenliği, Sulla'nın daimi nitelikli yedi ilave mahkeme kurmasıyla daha da büyüdü.

Sulla destek kazanmak için, Müttefikler Savaşı'nın sonucu olarak Roma vatandaşlığına hak kazanmış herkesin otuz beş kabileye yeniden dağıtılacağı sözünü vermiş ve bu sözü tutmuştu. Bu esnada Roma ve etrafında yaşayan vatandaşlar Gaius Gracchus'un çıkarttığı, tahılların yeniden dağıtılmasına ilişkin kanunun yürürlükten kaldırmasıyla beraber şüphesiz zarara girdiler. Sulla bu kişilere para yardımında bulunmayı hazineye gereksiz bir külfet olarak görüyordu. İtalya'nın diğer bölgelerinde sorun olarak gördüğü iki temel husussa, emektar askerlerini yerleştirmek için yer bulmak ve kendisine karşı çıkan bölgeleri disiplin altına almaktı. Bu toplulukların topraklarına geniş ölçüde el koyarak ve toprakları emektarları arasında yeniden bölüştürerek iki soruna da çözüm getirdi. Toprak sahibi yapması gereken yaklaşık 80.000 adam vardı ve bu boyutta bir iskân programının daha önce eşi benzeri görülmemişti. Etkisi ise sert ve yıkıcıydı. (Fig. 6.1)

Sulla'ya göre İtalya sınırları dışında devletin en çok korkması gereken, daha önce Sulla'nın iki kere yaptığı gibi birliklerini Roma'ya saldırmak için ikna edebilecek komutanlardı. Bir komutanın görev süresi ne kadar kısa olursa, birliklerini toparlamak için süresi de o kadar az olurdu. Buna binaen Sulla'nın umudu mümkün olduğu kadar çok sayıda consulün ve praetorun, normal görev sürelerinin bitmesinin ardından, *imperium*'ları proconsul ya da propraetor olarak uzatılmış hâlde bir yıllığına eyalet valiliği yapmayı kabul etmeleriydi. Ancak böyle bir kabulü zorunlu kılan bir yasa yoktu.

Sulla valilerin faaliyetlerine dair mevcut sınırlamaları canlandırdı ve muhtemelen bunlara eklemeler de yaptı; yakın geçmişteki çoğu şey gibi bu da ihmal edilmiş bir konuydu. Buna göre bir vali sadece Roma'dan gelen yetkilendirmeyle savaş yapabilir ve yine sadece oradan gelen yetkilendirmeyle yalnız ya da birlikleriyle beraber eyaletinden ayrılabilirdi. Ayrıca halefinin görev yerine varmasından itibaren otuz gün içerisinde eyaleti terk etmek zorundaydı.

SULLA'NIN PROGRAMI ÜZERİNE FİKİRLER

Sulla 81 sonunda diktatörlükten çekildikten sonra 80 senesi için consul seçildi, sonrasında Puteoli yakınlarında bir malikanede inzivaya çekildi ve 78 yılı başlarında da öldü. Programının büyük bölümü hızlı bir şekilde yürürlükten kaldırıldığı için eksik tarafları güçlü taraflarından daha çok ilgimizi çekse de, güçlü yanları da gerçekten vardır ve bunların hemen bir kenara atılmaması gerekir. En önemlisi de Sulla'nın kendince bazı Cumhuriyet ideallerini güçlendirmiş olmasıdır. Marius veya Cinna'yla kıyaslandığında Roma'yı tek bir hükümda-

ra boyun eğdirme ihtimali onun için çok daha yüksekti. Ancak tıpkı onlar gibi Sulla'nın da bu aşırılığı gerçekleştirmek gibi bir niyeti yoktu, ileride Iulius Caesar bu fırsatı tepmesinden dolayı kendisiyle alay edecekti (bkz. Yedinci Bölüm). Sulla devleti istikrarlı ve tartışmasız bir liderliğe kavuşturmak istemiş, bu önemli rol içinse senatoyu hukuk sınırları içindeki en iyi seçenek olarak görmeye devam etmişti.

Cumhuriyet ideallerine tüm bağlılığına ve uyumuna rağmen programı kendisinin gözünden kaçan ya da görmezden gelmeyi tercih ettiği ciddi yetersizlikler de içeriyordu. Son yarım yüzyılın en tartışmalı siyasi ve toplumsal meselelerinin yanında pek çok insan grubu da tamamen arka plana atılmıştı. Equites sınıfı ve pleb tribunusluğu Pleb meclisiyle birlikte tek bir fiskeyle siyasi güç olmaktan çıkarılmıştı ve Roma'daki aylık tahıl dağıtımları sona erdirilmişti. Kara listeler, geniş çaplı toprak müsaderesi ve yeniden iskânlar büyük bir toplumsal düzensizliğe sebep olmuştu.

Figür 6.2 *Muhtemelen Sulla'ya ait olan bir büst.*

Geleceğe dair ümitler, yalnızca genişletilmiş bir senatoyla başarılabilirdi. Ancak Sulla'nın senato üyelerinden beklediği hususlara, yani iç birliklerini sürdürme kabiliyetine ve şahısların arka plana atılıp kurumsal liderliğin öne çıkarılmasına imkân tanıyacak nitelikte bir sorumluluk duygusuna sahip olup olmadıklarına yönelik baştan itibaren ciddi şüphelerin mevcudiyeti kuvvetle muhtemeldi (Kaynak 6.1). İşler zor kullanmak ya da meşru yasalara saygı göstermek seçenekleri arasında seçim yapma noktasına geldiğinde, Sulla'nın kendi oluşturduğu örnek bile oldukça kötüydü. Eğer iç savaşta galip gelen Sulla'nın yeni senatörleri, özellikle de en üst düzey memurluklar için artan bu rekabet ortamında istikrarlı bir şekilde kontrollü olmayı başarırlarsa, her şey olağanüstü olurdu. Roma'ya yürüyüş tehlikesini engellemek için Sulla'nın valilere getirdiği yasal kısıtlamalarsa yalnızca kağıt üzerinde güvenlik sağlayabilirdi.

LEPIDUS'UN YÜKSELİŞİ VE SONRASI (78-77)

Sulla seçim prosedürlerinde herhangi bir değişikliğe gitmemişti, yani onun icraatlarına karşı olanlar da aday olup kazanabilirlerdi. İşte bu ihtimal de kendisi halen hayattayken gerçekleşmişti ve Sulla'nın ona açıkça onay vermemesine karşın Marcus Aemilius Lepidus 78 yılı consullüğüne seçilmişti. Lepidus kısa sürede gittikçe artan ölçüde radikal yasaları savunmaya başladı: Sulla'nın eylemlerinin hükümsüz sayılması, istimlak edilen toprakların geri verilmesi, tahıl dağıtımının yeniden başlaması, tribunusların yetkilerinin geri verilmesi ve kendisine ikinci kez consullük verilmesi

KAYNAK 6.1: *80 yılında Cicero'nun yirmi altı yaşındayken Amerialı (güney Umbria'da) Sextus Roscius için yaptığı başarılı savunma, kendisinin ilk büyük davalarından biriydi. Sulla'nın azatlı adamlarından biri olan Chrysogonus, Roscius'u baba katili olmakla suçlamıştı. Aslında babası başkaları tarafından öldürülmüştü ancak o zamanlar mal varlığına el konulmasını aklamak için Chrysogonus tarafından ismi, önceden kesinleştirilmiş kara listelerden birine sonradan eklenmişti. Cicero Roscius'un savunmasına oldukça önem vererek senatörlerden oluşan jürinin karşısına çıkmış ve cüretkâr bir şekilde Sulla'nın yeni senatosunun kanuna bu şekilde saygısızlık etmeye devam ettiği taktirde halkın güvenini kaybedeceğini iddia etmişti.* Eskiden, işlerin tamamen tek bir adamın [Sulla] şahsi egemenliğinde olması gereken bir dönem vardı. Ancak kendisi memurları yeniden atamış ve her birinin geleneksel görevlerini ve yetkilerini eski hâline getiren kanunlar geçirmiştir. Eğer atanan adamlar bu yetkilere sahip olmayı sürdürmek istiyorlarsa, hırsızlık ve cinayet gibi eylemlere veya bahsettiğim gibi lüks masraflara bulaşmamaları kaidesiyle bu görevi sonsuza kadar sürdürebilirler. Sayın jüri üyeleri, çok sert eleştiri yaparak kimseye kötü şans getirmek istemem, ancak eğer soylular devletin gerçek koruyucuları olduklarını, cesaretlerini ve merhametlerini göstermezlerse, çok yakın geçmişte elde ettikleri yetkilerini bahsettiğim nitelikleri taşıyan kişilere devretmek zorunda kalacaklarını ısrarla söylemem gerekir. (139)

gibi. Bu durum Etruria'daki eski arazi sahiplerini Sulla tarafından topraklara yerleştirilen emektar askerlere saldırmaya teşvik etti. Senato düzeni sağlamak amacıyla iki consulü de oraya gönderdi fakat Lepidus saldırganlara katılarak onlara liderlik etmeyi tercih etti. Yeni bir iç savaş ihtimalinden korkan senato onu sakinleştirmeye çalışsa da, 77 yılı başında Roma'ya yürümesini engelleyemediler. Bunun üzerine senato Pompeius'a yetki verip direniş için hazırlığa girişti. Sonuçta Lepidus'un iyi planlanmamış saldırısı püskürtüldü ve destekçilerinin izi sürülerek pek çoğu öldürüldü. Kendisi de kısa bir süre sonra Sardinya'da hayatını kaybetti.

Buna rağmen Lepidus Sulla'nın icraatlarına dair hoşnutsuzluğu ve senatonun olası bir krizdeki zayıflığını gün yüzüne çıkarmış oldu. Ayrıca Pompeius'un peşinden koştuğu fırsatı elde etmesine de yardımcı oldu. Pompeius'tan birliklerini dağıtması istendiğinde kendisi bunu reddetti. Büyük olasılıkla İspanya'daki Metellus, Sulla'nın ve rejiminin İtalya dışında kalan tek düşmanı durumundaki Sertorius'u yenmek için kendisinden çoktan yardım talep etmişti bile (bkz. aşağıdaki harita). Lepidus'un yenilgisinden sonra 77 senesi için nihayet seçilen iki consul de böylesi tehlikeli ve takdir görmeyecek bir göreve atılmak istememişti. Üstelik genç ve sade bir vatandaş olmasına rağmen hâlihazırda askeri birlikleri olduğu için Pompeius'u bölgeye göndermek mantıklı bir iş gibi görünüyordu, zaten o anda başka yapılabilecek herhangi bir şey de yoktu.

Sonraki birkaç yılda en çok tartışılan siyasi mesele muhtemelen pleb tribunuslarının yetkileriydi. Bu konuda senato tarafından verilen tek taviz ise (75 yılında) tribunusların daha üst makamlara gelmesini engelleyen yasağı kaldırmak oldu. 73 yılında tahıl dağıtımı

geri getirildi. Son olarak 70'lerin sonuna doğru valilerin eylemleri ve mahkemedeki jüriye dair kısıtlamalar ile ilgili düzenlemeler yeniden tartışmaya açılmış ancak herhangi bir karara varılamamıştı. 70'li yıllar boyunca, devlet bu tür problemlerden ziyade hem İtalya'da hem de Akdeniz'in farklı bölgelerinde yeni ortaya çıkan ya da tekrardan türeyen çeşitli zorlu tehditlerle meşgul olmak zorunda kaldı.

İSPANYA'DAKİ SERTORIUS TEHDİDİ (80-73)

Bu tehditler içerisinde ilk bahsedeceğimiz Quintus Sertorius'tur. Önce Cinna'nın sonra da Carbo'nun işbirlikçisi ve eski praetor olarak 83 sonunda Yakın İspanya valiliği görevini üstlenmişti. Ancak 81'de oradan sürgün edildi ve Afrika'da yer alan bağımsız Mauretania krallığına kaçtı (Harita 6.1). Sonraki seneyse İber yarımadasının batısındaki Lusitanialılar, diğer Sulla karşıtı Romalı sürgünlerle birlikte başlattıkları ayaklanmaya liderlik etmesi için onu geri çağırdılar. O da teklifi kabul etti ve Uzak İspanya'daki valiyi hızlı bir şekilde yendi, bu da Sulla'nın 80 yılındaki diğer consul Quintus Caecilius Metellus Pius'u oraya sevk etmesine neden oldu. Ancak Sertorius o kadar başarılı oldu ki 77 senesine kadar güney hariç neredeyse tüm Roma İspanya'sı onun kontrolü altına girdi. Bu aşamada kendisine, İtalya'daki Marcus Perperna Veiento'nun liderlik ettiği ve Lepidus ayaklanmasından sağ çıkan grup da katıldı. Kısa bir süre sonra bu kuvvetin karşısına Metellus'u desteklemek için Pompeius da dikildi. Sonraki iki yıl boyunca iki tarafın da hem zaferler hem de yenilgiler aldığı yoğun ancak neticesiz mücadeleler sürüp gitti. Pompeius gerçekten de Sertorius'a denk bir rakipti.

Bu esnada Sertorius, Mithridates'i kendisine para ve gemi göndermeye ikna etti. Ancak Pompeius ve Metellus 73 yılında bu yardımlar gelmeden önce üstünlük kurmaya başladılar. Sertorius'un İspanyol destekçilerinin çoğu eksilmişti, en sonunda da Perperna'nın teşvikiyle komuta kademesi Sertorius'a ihanet edip onu bir suikastle öldürdüler. Kısa süre sonra (yine 73'te) Perperna da Pompeius tarafından kolayca bozguna uğradı ve idam edildi. Onun ölümüyle birlikte İspanya'da uzayıp giden bu isyan da son buldu. Perperna ve yandaşlarının Sertorius'a sadakatsizlik ederek ne amaçladıkları muammadır, muhtemelen Pompeius'un onları ödüllendireceğini ümit ediyorlardı.

SPARTACUS'UN KÖLE AYAKLANMASI (73-71)

Sertorius ve Perperna'nın 73 yılındaki yenilgilerinden sonra, senato en azından bir krizden kurtulmuştu. Bu yüzden şimdi bir diğer krizin bununla çakışmadan ve hemen sonrasında ortaya çıkması gerçekten de bir şanstı. Bu seferki kriz İtalya'nın göbeğindeydi; Spartacus adlı bir Trakyalı ve Crixus adlı bir Galyalının önderliğindeki yetmiş dört kişilik bir köle grubunun Capua'daki gladyatör talim okulundan kaçmaları sonucu meydana geldi. Çok kısa bir sürede Vesuvius Yanardağı'nda teşkil ettikleri müstahkem mevki sadece kaçak köleleri değil, kırsal alandaki özgür işçileri de kendine çekmişti ve en nihayetinde 70.000 üzerinde adam toplamışlardı. İlk başta onların üzerine hızlıca gönderilen Roma birliklerini yenilgiye uğrattılar. Spartacus, Roma büyük bir saldırı düzenlemeden önce her birinin memleketlerine kaçabilmeleri için kölelere İtalya'nın kuzeyine gitmeyi salık veriyodu. Crixus ise öncelikle güney İtalya'yı yağmalama önerisiyle buna karşı çıktı ve bu amaç doğrultusunda

Harita 6.1 *Roma'nın Savaşları, 78-63*

birliğiyle beraber Güney İtalya'ya ilerlediler fakat 72 yılında bir Roma ordusu tarafından imha edildiler. Bu esnada Spartacus kuzeye yönelmiş fakat Gallia Cisalpina'da bir zafer kazandıktan sonra bilinmeyen bir sebepten ötürü geri dönmüştü ve önce Roma kentine yürüyüp ardından bu fikirden de vazgeçerek nihayetinde güneydeki Thurii'yi ele geçirdi.

Bu aşamada birkaç Roma yenilgisi daha yaşandıktan sonra senato 82'nin Kasım ayında Collina Kapısı'nda Sulla'ya karşı zafer kazanan ve 73 yılında praetor olan Crassus'u Spartacus'e karşı yürütülen mücadelenin tek yetkilisi olarak atadı. Crassus consullerin dört lejyonunu alıp altı lejyon daha kurdu. Senato kaynak konusunda halen sıkıntı çektiği için Crassus kısmen zenginliği sebebiyle de bu göreve seçilmiş olabilir; ona göre "zengin" sıfatı ancak kendi servetiyle bir lejyon kurabilme kabiliyetine sahip kişilere layıktı. Crassus topladığı bu kuvvetlerle Spartacus'u daha da güneye doğru sürdü. Bu esnada senato devam eden panik içerisinde Pompeius'u da İspanya'dan geri çağırmıştı. Crassus doğal olarak savaşı tek başına sonlandırabilmeyi umuyordu hatta Lucania'da bunu az kalsın başarıyordu; burada Spartacus'un öldürüldüğü bir muharebeden zaferle çıkmıştı. Ancak kuzeye kaçmayı başaran 5.000 köle Pompeius tarafından kıstırılıp katledilince Pompeius da buna dayanarak senatoda savaşı sonlandıranın *kendisi* olduğunu iddia edecekti.

CRASSUS VE POMPEIUS'UN CONSULLÜĞÜ (70)

Pompeius'un bu iddiası, Crassus'un uzun süredir kendisine duyduğu kıskançlığın azalmasına hiç yardımcı olmadı. Ancak buna rağmen 71 yılında ikisi de consullük yarışına girmeyi planlarken Crassus, Pompeius'un desteğini isteyerek kendisini sağlama aldı. Crassus'un adaylığı karşı konulamaz cinstendi; yaşı tutuyordu ve praetorluk yapmıştı. Pompeius ise tam tersi bu makam için gençti (daha 35 yaşındaydı) ve senatör bile değildi. Tıpkı Crassus gibi emrinde bir ordusu vardı ve yüksek bir makam için bunu kullanabilirdi. Neyse ki Pompeius için kanundan muafiyet sağlanması ve 70 senesi için ikisinin de consul seçilmesinde bir zorluk yaşanmadı. Nihayet Pompeius'un durumu da bu şekilde yasal bir tabana oturmuş oldu. Sulla tarafından yeniden yürürlüğe konan katı kuralların bir kenara atılması söz konusuydu ama gelinen bu aşamada Pompeius'a consullükten başka hiçbir ödül onun devlete yaptığı hizmetin karşılığı olamazdı.

Göreve geldikten itibaren kısa süre içinde Crassus ve Pompeius'un arası açıldı. Fakat yine de pleb tribunuslarının eski yetkilerinin iadesine dair teklif hususunda ortak hareket ettiler ve nihayetinde kanun sorunsuzca geçti. Tabii bu durum Sulla'nın diktatörlüğünden bu yana tribunusluk makamının geleneksel yetkilerine olan karşıtlığın buharlaştığı anlamına gelmiyordu. Ancak muhalifler muhtemelen bu tarihte konuya dair bir karşı duruş sergilemenin anlamsız olacağının farkındaydılar. 70 yılında Sulla'nın kanunlarına inen daha küçük bir başka darbeyse, equites sınıfının mahkemelerdeki jürinin üçte ikisini oluşturmasına dair teklifin yasalaşmasıydı. Bu değişiklik kaçınılmaz olarak Sulla'nın oluşturduğu senato üstünlüğünü zayıflatıyordu fakat en azından uzun zamandır tartışılan bu jüri münakaşasını da bitirmişti.

POMPEIUS'UN AKDENİZ'İ KORSANLARDAN KURTARIŞI (67)

70 yılının sonunda Crassus ve Pompeius halkın önünde barıştıklarını ilan ettiler. Fakat her

ikisi de görev sürelerinin sonunda bir çeşit komuta üstlenmelerine yönelik Sulla tarafından öne sürülen beklentiyi göz ardı etmişlerdi. 67 yılındaysa Pompeius için ilgi çekici bir fırsat doğdu. O dönemde Romalı yetkililerin Akdeniz çevresinde korsanlığı bastırma konusundaki yetersizliklerine karşı duyulan geniş çaplı öfke artık patlama noktasına gelmişti. Bu yeni bir sorun değildi ve Romalılar bunu kontrol altına almaya çalışmıyor da değildi. Ancak çabaları uzun süredir etkisiz kalıyordu ve korsanların tahribatları gittikçe daha yıkıcı ve zalimce bir hâl almaya başlamıştı. Roma'ya yapılan tahıl tedariki engelleniyordu ve doğu Akdeniz rotalarının tamamında deniz ticareti yapmak oldukça tehlikeli bir hâl almıştı. Ortada korsanlığı denetleyecek herhangi güçlü bir kuvvet kalmamıştı; Rodos, Suriye ve Mısır artık tamamen güçsüzdü.

Bu yüzden 67'nin başında tribunus Aulus Gabinius, Pompeius'a bu sorunla baş etmek amacıyla gerekli yetkiyi ve kaynakları sağlayacak üç yıllık bir komuta yetkisi verme teklifinde bulundu. Pompeius Akdeniz sathı boyunca ve karanın 75 km içine kadar proconsul yetkisine sahip olup, bu bölgelerdeki tüm diğer proconsullerle eşit yetkili olacak ve kendi komutası altında her biri propraetor mertebesinde yirmi kadar komutan ya da "legati" bulunduracaktı. Gabinius'un bu teklifi, Sulla'nın tek bir kişiye bu kadar yetki vermenin sorumsuzca ve yasalara aykırı olduğuna dair ilkesini savunan etkili bir senatör grubundan şiddetli tepki çekti. Bir yandan Pompeius'un komutanlığının olağanüstü doğasını anlıyorlar, öte yandan da doğal olarak onu kıskanıyor ve korkuyorlardı.

Teklif kabul ettirildikten sonra Pompeius vakit kaybetmeden işe koyuldu. Tüm Akdeniz'i bölgelere ayırarak her birini bir komutanın yetkisine verdi. Böylece aynı anda saldırmaya başladıklarında korsanların kaçacak bir yeri kalmamıştı. Pompeius bizzat korsanların en yoğun bulunduğu bölge olan Cilicia (Kilikya'da) mücadele etti. Bu kapsamlı strateji sayesinde korsan illeti üç ay içerisinde son bulmuştu. Pompeius hayatta kalanları öldürmek yerine onları Cilicia (artık bir Roma eyaletiydi) ve başka yerlerdeki topraklara yerleştirdi. İstikrarsız geçecek sonraki yaklaşık kırk yıllık dönemde korsanlık Akdeniz'e geri dönse de hiçbir zaman 60'ların başındaki seviyeye ulaşmayı başaramayacaktı.

PONTUS KRALI VI. MITHRIDATES TEHDİDİ VE SULLA'NIN YANITI (87-85)

Pompeius'a bir kere daha büyük bir tehditle mücadele etme fırsatı verilmiş ve öncekilerin yapamadığını Pompeius yapmayı başarmıştı. Bu görevi 67 yılında beklenmedik bir hızla tamamlaması, sonraki sene köklü düşmanlıkları kesin bir zaferle bitirebilecek bir komutan seçilmesi için baskı oluştuğunda bariz bir şekilde kendisinin tercih edileceği anlamına geliyordu. Bu olaydaki düşman, Karadeniz'in güneydoğusunda bir kıyı bölgesi olan [o zamanki adıyla] Pontus'un dişli Kralı VI. Mithridates'ti. Bu noktada kralın hikâyesini ve Roma ile olan geçmiş münasebetini gözden geçirmek iyi olacaktır.

Babası 120 yılında suikasta kurban gittiğinde 11 yaşında olan Mithridates, geride kalan iki oğuldan büyük olanıydı. Sonrasında annesi Laodike, naibi olarak yönetimi eline almış ve 113 yılına kadar küçük oğlunu desteklemişti. 113 yılındaysa Mithridates (yaklaşık on sekiz yaşındayken) ikisinin de ayağını kaydırıp tek başına egemenliği ele geçirmeyi başardı. Sonraki derdiyse hem kişisel statüsünü hem de krallığın statüsünü yükseltmekti. Bunu ilerleyen yıllarda Kırım'ı ve Ka-

radeniz'in kuzey kıyılarını hâkimiyeti altına alarak çarpıcı bir biçimde gerçekleştirdi. Bu bölgeler kendisine yoğun maddi kaynak ve insan gücü sağlıyordu. Ayrıca Paphlagonia ve Cappadocia (Kapadokya'ya) kendisinden öncekilere kıyasla çok daha saldırgan ve ileri düzeyde baskılar yaparak nihayetinde (yaklaşık 101'de) sekiz yaşındaki oğlunu Cappadocia'nın resmi kral yapmayı bile başardı. Orada 90'ların ortasında gerçekleşen bir isyandan sonra Roma, Mithridates'in Cappadocia'yı terk etmesini emretti ve oraya yeni bir hükümdar tayin etmesi için bir vali (Sulla) gönderdi. Mithridates ise bu olayda sesini çıkarmayarak aslında kaçınılmaz olduğu görülen çatışmayı ertelemeyi tercih etti. Aynı zamanlarda (90'ların ortası), kendi krallığının güneydoğusunda yer alan büyük Armenia krallığı ile müttefiklik kurma gibi dikkate değer bir avantaj elde etti ve kızını yeni kral I.Tigranes ile evlendirdi. Sonrasında, 90 senesinde Roma İtalya'daki Müttefikler Savaşı ile meşgulken, Mithridates Cappadocia kralının tahtı bırakıp kaçmasına sebep oldu ve Paphlagonia'nın batısındaki Bithynia bölgesinin genç kralı Nikomedes'i de ülkesinden sürgün etti. Ancak beş Roma lejyonu sürpriz bir şekilde oraya varınca Bithynia'dan geri çekilmeye razı oldu.

Bu aşamada Romalı komutanlar hayati bir hesap hatası yaptılar; Cappadocia ve Bithynia'nın tahta yeniden geçen krallarını, Pontus'u kuşatarak intikam almaya ve mali kayıplarını telafi etmeye davet etmişlerdi. Nikomedes davete uydu ve böylece Mithridates'i 89 yılında tekrar harekete geçirecek şekilde tahrik etti. O sene ve takip eden 88 senesinin yazında, Mithridates'in batıya yönelik ilerlemesinin durdurulamaz olduğu artık ortaya çıkmıştı. Kısa sürede Küçükasya'nın batısını tamamen hâkimiyeti altına aldı (Fig. 6.3). Geride kalan kırk sene boyunca Roma'nın Asia eyaleti olan bölgede Mithridates bir kurtarıcı olarak karşılanmıştı. Kendisi hem Roma yönetimine duyulan nefretin açığa çıkmasını sağladı hem de burada konumunu güçlendirmek için orada yaşayan tüm Roma ve İtalya kökenlileri katletmeye yönelik gizli bir çalışma yürüttü. 88 senesinin başında gerçekleşen katliamda ölü sayısının 80.000 civarı olduğu söylenmektedir.

88'e gelindiğinde Roma, İtalya'daki krizlerle önceye kıyasla daha az meşguldü. Müttefikler Savaşı büyük ölçüde kazanılmıştı ve Mithridates'e karşı Sulla'nın beş lejyonuyla birlikte savaşacağı ilan edilmişti. Gördüğümüz üzere Sulla bu görevi üstlenmekte ve sonrasında Roma'dan çıkışını ayarlamakta olağandışı zorluklarla karşılaşmıştı. Bu uzun süren gecikme, Mithridates'e daha da batıya doğru ilerleme fikrini değerlendirme fırsatı tanıdı ve sonuç olarak 88'de Atina'yı işgal etmesi için orada bulunan Roma karşıtları tarafından kendisine davet geldiğinde de bunu kabul etti. Bu yüzden Sulla ve orduları 87 yılında nihayet yola koyulduğunda artık hedefleri Yunanistan olmuştu. Atina'yı ve limanı Pire'yi kuşatarak almayı başardılar fakat Mithridates bu esnada komutanlarından Arkhelaos'un yönettiği, Sulla'nın ordusundan belki de üç kat büyüklükteki ordusunu orta Yunanistan'a göndermişti. Böylece sonucu belirleyici iki savaş burada, Khaironeia ve Orkhomenos'da 86 senesinde gerçekleşti. İki savaş da Sulla için kesin bir zaferle sonuçlandı ve Arkhelaos'un neredeyse tüm kuvvetleri yok oldu. Sonrasında Sulla'nın sunduğu barış koşulları gayet yumuşaktı.

Bu noktada, Yunanistan'daki tüm yenilgilerine rağmen Mithridates koşulları kabul etmeye pek niyetli değildi ve Sulla'nın da bir donanma olmadan onu daha fazla kovalaması zordu ki, donanma toparlamaya daha yeni başlamıştı. 85 sonbaharında egemenliğine yö-

nelik tehditler arttıkça, Mithridates en sonunda Sulla'nın bir önceki sene sunduğu koşulları kabul etti. İkili Hellespontos'un Asya kıyısındaki Dardanos'ta bir araya gelip bir antlaşmaya vardılar. Bu aşamada savaştan vazgeçmeleri halinde ikisi de çok şey kazanabilirlerdi; Mithridates gücünü toparlama şansını elde etmekten memnundu ve Roma'nın yüzleşmek zorunda kalacağı müstakbel krizlerden faydalanabileceği bir başka fırsatı beklemeye koyuldu. Sulla'ya gelince, o da mevcut kriz atmosferi yüzünden barış yapmak ve bir an önce yurda dönmek istiyordu. Mithridates'i kovalamaya devam etmenin o anda Sulla'nın şahsi çıkarlarına hiçbir katkısı yoktu. Öncelikli olarak yapmak istediği tek şey, Roma'nın Asia eyaletini yeniden tesis etmekti. Bu hedefiniyse kimsenin gözünün yaşına bakmadan gerçekleştirdi; oradaki kentlerden vergi borçlarına ilaveten büyük bir tazminat talep etmişti. Sulla ve ordusu, Asia eyaletine verdikleri büyük zararlar sonrasında 84 senesinde orayı terk ettiler ve kışı Atina'da geçirip 83 baharında İtalya'ya yelken açtılar.

Figür 6.3 *Pontus Kralı VI. Mithridates Roma eyaleti Asia'yı 89 senesinde işgal ettikten sonra, hiç gecikmeden bir tarafında (Büyük İskender model alınarak yapılmış) kendi tasvirinin diğer tarafta da isminin, unvanının ve ilgili diğer sembollerin yer aldığı sikkeler bastırmıştı. Kullanılan dil Yunanca'dır ve buradaki örnek yeni miladın "2.yılı" tarihini taşımaktadır.*

LUCULLUS VE POMPEIUS'UN MITHRIDATES'E KARŞI SEFERLERİ (74-63)

75 yılında, Bithynialı Nikomedes ölüp krallığını Roma'ya miras bırakınca Roma'nın kararı hem mirası kabul etmek hem de Dardanos'ta yapılan antlaşmayı önemsemeden Mithridates'e karşı savaşmaya devam etmek oldu. 74 yılı consulü Lucullus, emrindeki beş lejyonla birlikte hem Asia hem de Cilicia valisi yapıldı. 73 yılında ise Mithridates, Pontus'tan batıya, Paphlagonia üzerinden Bithynia'ya doğru hareket ederek ve Propontis'teki mühim Kyzikos liman kentini kuşatarak ilk harekete geçen taraf oldu. Lucullus tarafından desteklenen kent, Mithridates'in daha büyük kuvvetleri olmasına rağmen şaşırtıcı bir şekilde düşmedi ve kışın gelişiyle kuvvetlerinin iaşesini sürdüremeyen Mithridates Pontus'a çekilmek zorunda kaldı.

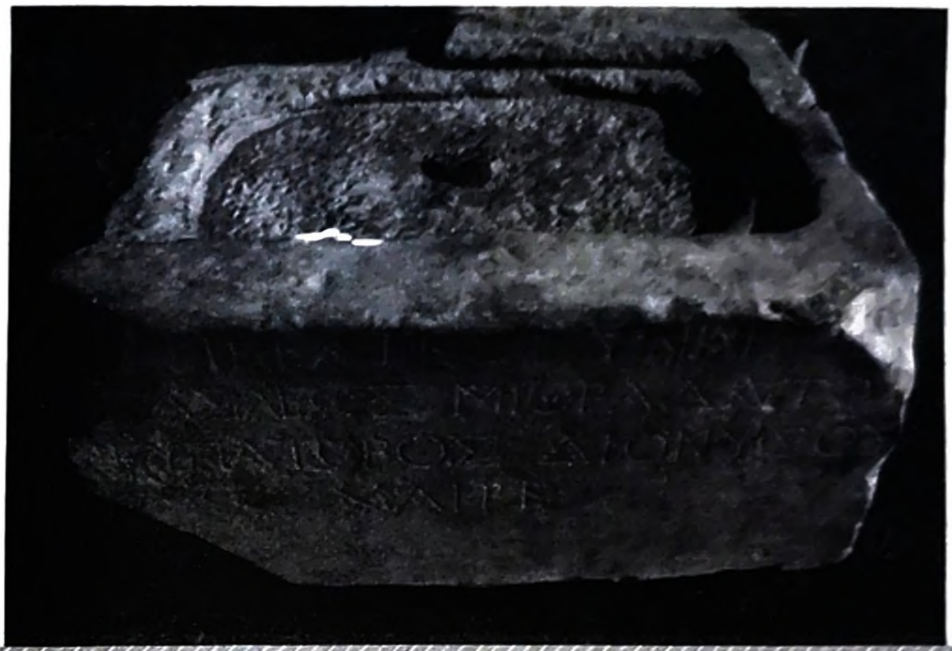
Diğer yandan Lucullus, 73 senesinde büyük bir muharebeyi göze almadan zafer kazanmıştı. Bir sonraki sene Pontus'a yürüme cesaretini gösterdi ve 71 senesinde bölgenin daha da içlerine doğru ilerledi. Mithridates'in süvarileri saldırdığında, Romalılar ağır kayıplar vererek de olsa onları püskürttüler. Ardından kral büyük Armenia krallığına çekilmeye karar verince artık süvari desteğinden yoksun kalan piyade kuvvetlerinin peşlerine

düşen Romalılar onlara ağır kayıplar verdirdiler. Armenia kralı Tigranes, Mithridates'le olan uzun süreli ittifakına duyduğu saygıya istinaden ona kucak açsa da, Pontus ve Roma arasındaki çatışmaya girme konusunda onu hayal kırıklığına uğrattı. Bu esnada Mithridates'i yenmeye kararlı olan Lucullus, Fırat Nehri'ni (Lat. Euphrates) geçip Armenia'yı işgal etmeye karar verdi. Bu yetkisi dahilinde olmayan ve anlık bir karardı çünkü seferi bu ölçüde genişletmesine yönelik herhangi bir emir almamıştı, üstelik Armenia o zamana kadar Roma'nın nüfuz alanının epey dışında kalan bir devletti.

Lucullus Armenia'yı işgal etmenin, onun doğudaki daha güçlü komşusu Parthia (Part) İmparatorluğu'nu tahrik etme ihtimalini pek düşünmemiş gibi görünmektedir. 69 yılındaki seferi sırasında Lucullus Armenia'yı işgal etti ve büyük bir muharebenin ardından krallığın güney merkezi Tigranocerta'yı ele geçirip yerle bir etti. Hazar Denizi'nin ötesine uzanan epeyce büyük ancak genellikle istikrarsız bir krallık durumundaki Parthia duruma müdahil olmadı. Tigranes ve Mithridates ele geçirilmekten kurtulmuştu ve Lucullus'un ısrarla onların peşine düşmesi, en sonunda bitkin düşen birliklerini 68 yılı sonunda isyana teşvik etti. Tesadüfen tam da bu isyan sırasında Mithridates küçük bir kuvvetle Pontus'a dönmeyi başarmıştı; isyanı buradan körükledi ve 67 yazında Zela yakınlarındaki bir muharebede oraya konuşlanmış bulunan Roma birliklerinin ana kuvvetini imha etti. Lucullus o sırada Armenia'dan çekilmişti ancak Pontus'a zamanında ulaşmayı ve Armenia'da kazandığı başarıların anlamını yitirmesini engelleyemedi. Adamları emirlerine uymayı reddettikleri için de savaşı sürdürme imkânı kalmadı.

67 yazında Roma'dan iki yeni komutan geldi ve Lucullus'un geniş komuta yetkisini kendi aralarında paylaşarak devraldılar. Fakat ikisi de böyle bir krizle karşılaşmayı beklemiyorlardı ve Roma'nın buradaki konumunu düzeltemeyecekleri kısa sürede anlaşıldı. Lucullus'un tüm başarısı tersine dönmüş gibi duruyordu. Mithridates Pontus'u geri almış ve Tigranes Cappadocia'yı işgal etmişti. Roma'da olaylardan duyulan utancın ve sinirin daha kararlı bir tutuma yol açmış olmasıysa şaşırtıcı değildir. 66 senesinin tribunuslarından Gaius Manilius nihayetinde Küçükasya'daki tüm Roma kuvvetlerinin ve savaşın tüm idaresinin Pompeius'a verilmesini teklif etti. Geçen sene korsanlara karşı aldığı hızlı ve kusursuz başarıya bakıldığında bu çözümün tartışılacak bir tarafı yok gibi görünüyordu ve artık Gabinius'un geçen seneki teklifine direnen kızgın muhalefetten de eser kalmamıştı. Bu yüzden Pompeius tekrardan diğerlerinin başaramadığı bir işi düzeltmek üzere olağanüstü yetkilerle göreve çağrıldı. Bu karar Lucullus'u gücendirmişti çünkü Mithridates'i yok etmeye çok yaklaşmıştı. Geriye dönüp bakıldığında şunu ifade edebiliriz ki, eğer Sulla 80'lerin ortasında kendisine farklı öncelikler belirlemiş olsaydı, Pompeius'a düşen bu fırsat ve bununla ilişkilendirilen zorluklar hiç meydana gelmeyebilirdi.

66 senesinde Pompeius her zamanki gibi Roma'nın gücünü eski hâline getirmek için hızlı davrandı. Parthia kralını Mithridates veya Tigranes'e yardım etmemesi ve Armenia'ya saldırması konusunda ikna etti ve bu çok önemli bir gelişme oldu. Bu durum Tigranes'i Cappadocia kuşatmasını bırakmaya zorladı. Pompeius ise bu esnada Mithridates'i Pontus'un en doğusuna kadar kovalayarak onu orada yenmeyi başardı. Sonuç olarak kral Pontus'u terk etti ve krallığının son güvenli kısmı olan Kırım'a kaçtı. Pompeius onun peşinden gitmeyip Tigranes'i boyun eğmeye zor-

Figür 6.4 *Mithridates'in sonradan evlendiği metresinin erkeksi özellikleri, özellikle de at biniciliği öylesine çarpıcıydı ki, Mithridates'in ona Hypsikrateia (dişil hâldeki kendi adı) yerine, adının eril formu olan Hypsikrates diye hitap ettiği söyleniyordu. Phanagoria'da denize dalan Rus su altı arkeologları, Plutarkhos tarafından anlatılan bu hikâyenin harika bir teyidi olarak, kayıp bir heykele ait bu mermer kaideyi bulmuştur ve üzerinde Yunanca "Hypsikrates, Mithridates Eupator Dionysos'un karısı, çok yaşa!" yazmaktadır. Phanagoria, Kırım'ın doğu tarafındaki bir ada üzerinde yer alan mühim bir kentti, buradaki deniz seviyesi antik dönemlerden beri yükselmektedir.*

lamayı tercih etti ve bunu da 66 yılı sonunda zorlanmadan başardı. Sonrasında Pompeius, 65 yılını bu uzak bölgedeki direnişi tümden bastırmak için harcadı ve Hazar Denizi'ne kadar ilerledi. Bu bölgenin çoğu ilhak edilmeyip Roma'ya bağlı yöneticiler arasında bölüştürüldü. 64 senesindeyse Pompeius Pontus'un bir kısmını Roma eyaleti olarak yeniden düzenlemekle meşguldü, senenin sonunda güneye ilerleyerek Suriye'yi Roma topraklarına kattı ve ardından Iudaea'ya doğru ilerledi. Burada 63 senesinde üç aylık bir kuşatmadan sonra Kudüs'ü ele geçirmeyi başardı. Devam ettirdiği bu istila ve fetih hareketinin gerekçesiyse, bu bölgelerde Roma çıkarlarına uygun etkin ve güvenilir hükümdarların yer almamasıydı. Ayrıca Parthia o anda Roma için bariz bir tehdit olmasa da, Pompeius yine de bu devletin nüfuzunun büyüme ihtimalini engelleme fırsatını da kaçırmak istememiş olabilir.

Pompeius tüm bu girişimlerini gerçekleştirirken Mithridates'in halen elini kolunu sallayarak dolaşması, onun Roma'da eleştirilmesine neden oluyordu. Eğer Pompeius kralın Pontus'tan kaçtıktan sonra işinin bitmiş olduğunu sandıysa bu bir hataydı çünkü Mithridates 65 senesinde Kırım'a ayak basar basmaz tüm gayretiyle güç toplamaya koyulmuştu (Fig. 6.4). Fakat birlikleri artık onun davasını gütmüyordu ve çıkardıkları bir isyan 63 sene-

sinde onun suikast ya da intihar yoluyla ölümüne sebep oldu, böylece oğlu Pharnakes tahta geçti. Roma'ya karşı verdiği yaklaşık otuz yıllık amansız mücadelesiyle Roma'nın gelişiminde olağanüstü önemli bir bölüm oluşturan kral, en sonunda ölmüştü.

CRASSUS VE CICERO'NUN ROMA'DAKİ ROLLERİ (65-63)

Pompeius'un Doğu'daki kesintisiz başarısı ve şansı, Roma'da hem kıskançlık uyandırmış hem de dönüşündeki tavrının nasıl olacağıyla ilgili endişe yaratmıştı. Sulla gibi tek otorite olmaya çalışıp daha fazla kan dökülmesine ve çatışmaya sebebiyet verir miydi? Bu meselelere kimse Crassus'dan daha fazla kıskançlıkla ve endişeyle yaklaşamazdı. 70 yılındaki consullüğünden sonra 65 yılında censor oluşuna kadarki sürede yaptıklarının neredeyse hiçbirini bilmiyoruz fakat sonrasında, eski meslektaşına karşı ayakta durabilmek için çaresizce güç kazanma arayışına girdiğini görebiliyoruz. 64 yılında, 63 yılının iki consulünü belirlemek için yapılan seçimler özellikle çok mühim sonuçlar doğuracaktı. Yedi aday olduğunu fakat yarışta üçünün ön planda yer aldığını biliyoruz. Bunlardan ikisi "soylu"ydu; babası 99 yılında consul olan Gaius Antonius Hybrida ve günümüzde daha çok Catilina olarak bilinen soylu Lucius Sergius Catilina. İkisi de Sulla'nın idaresinde görev almış ve büyük suçlar sebebiyle hüküm giymekten şaibeli bir biçimde kurtulmuş şüpheli kişilerdi ve her ikisi de senatörlerin çoğuna özgü şekilde, makam rekabetinde aşırı harcama yapma çıkmazına girmişlerdi. İkili en azından esas rakiplerine karşı işbirliği yapma konusunda anlaşmışlardı, bu sıradışı rakip ise Marcus Tullius Cicero'ydu. Cicero'nun bir *novus homo* olması ona dezavantaj oluşturuyordu. 106 yılında Roma'nın güneydoğusunda yer alan Arpinumlu (Marius'un da doğum yeri) zengin bir ailede dünyaya gelen Cicero, döneminin parlak bir avukatı ve hatibi olarak ön plana çıkıyordu. Bu zamana kadar hafızalarda en çok yer etmiş davası, tüm tahminlerin tersine Gaius Verres'in Sicilya'da valilik yaptığı dönemde yolsuzluk suçundan hüküm giymesini sağladığı 70 yılındaki davaydı. 66 yılında Manilius'un Mithridates'e karşı savaşta Pompeius'a komuta yetkisi verilmesi teklifini destekleme konuşması yapmış ve sonrasında da Pompeius'un çıkarlarını korumak, kendisinin temel siyasi meselelerinden biri olmaya devam etmişti.

Diğer iki soylu aday, kendi geçmişlerinin onları novus homo'dan daha üstün kıldığını vurguluyorlardı. Ancak bu iddia, onların kişisel geçmişleri hakkındaki genel şüphelerin yok olması için yeterli değildi. Cicero ise tam tersi iyi itibara sahip bir şahsiyet olmanın yanı sıra geniş çapta destek toplayabilmiş yetenekli bir propagandacıydı. Bu yüzden oylamada en üst sırada yerini alarak dikkat çekici bir başarıya imza attı. Antonius ise kıl payı farkla 63 yılının diğer consullüğü için Catilina'yı yenmişti. Lider olarak Cicero makamında sakin bir sene geçirmeyi beklemiyor olmalıydı, nitekim öyle geçmeyeceği de Publius Servilius Rullus adlı tribunusun ortaya attığı bir kanun teklifiyle hemen belli oldu. Teklif, İtalya ve eyaletlerdeki "kamuya" ait arazilerin dağıtımını yürütmesi için özel ve büyük bir komisyon kurulması üzerineydi. Bu komisyon (Sulla'nın yaptığı gibi) istimlak edip koloni kurmaktansa, gerekli miktarda toprak satın alabilecek sermayeye sahip olacaktı. Bu şekilde Roma kentindeki yoksullar yeniden yerleştirilerek işsizlik azaltılacak ve İtalya kırsalında huzursuzluk içerisinde yaşayan çok sayıda insana yeni bir başlangıç fırsatı sunulacaktı. Bundan faydalanacak grup

Figür 6.5 *Cicero'nun büstü.*

yalnızca çiftçi olarak başarısız olmuş ve büyük bir borç batağına saplanmış olan Sulla'nın emektar askerlerini değil, aynı zamanda onların ilk başta yerlerinden ettikleri toprak sahiplerini de kapsıyordu. 64 yılındaki bu sıkıntılı durumun bir diğer göstergesi de senatonun Roma'daki tüm loncaları (*collegia*) dağıtmasıydı. Normalde sorun çıkarmayan gruplara karşı çıkılmıyordu, mahalli loncaların yanı sıra dini ve ticari loncalar en yaygın olanlarıydı. Son zamanlardaysa kentteki bu tür gruplar kabul edilemez bir şekilde siyasi faaliyetlere organize bir şiddet unsuru katıyordu. Neredeyse hiçbir antik toplumda düzenli polis teşkilatının olmadığı düşünüldüğünde de bu durum son derece korkutucu bir gelişmeydi.

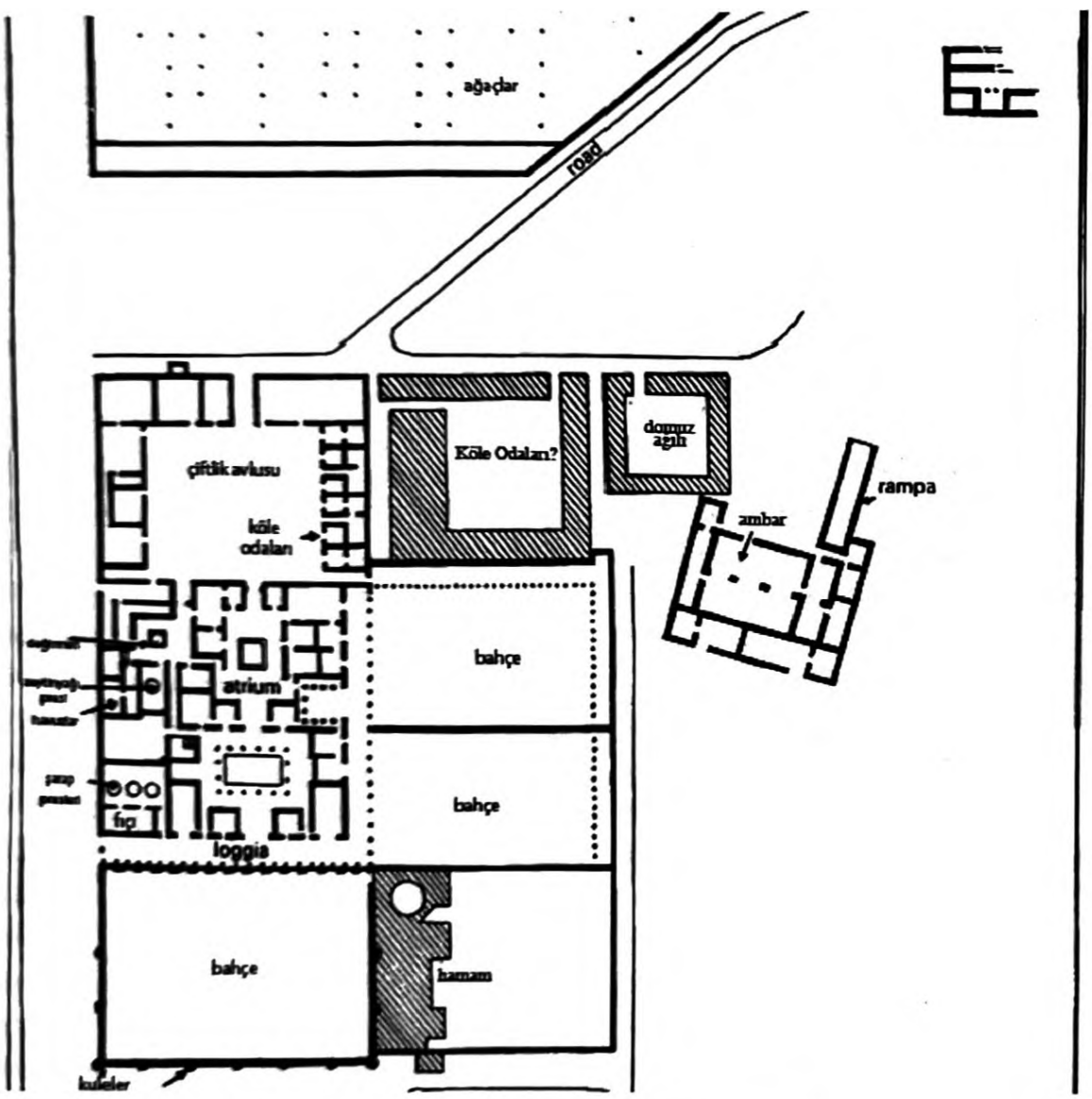
Bu yüzden önerilen toprak komisyonu prensipte stresi ve tehlikeleri azaltarak istikrarı geri getirmek bakımından çok katkı yapabilirdi. Bununla beraber, projenin pek çekici olmayan bir tarafı da vardı. Komisyonu yönetmesi için seçilen on senatör oldukça güçlü şahsiyetlere dönüşeceklerdi çünkü beş yıl boyunca *imperium*'ları olacaktı. Ellerindeki geniş kaynaklar sayesinde mali kazanç için her türlü fırsata sahip olacaklardı. En kaygı verici olansa, Pompeius eğer emektarları için toprak sağlamak istiyorsa komisyona başvurmak zorunda kalacaktı. Bu ihtimaller Cicero'yu aklında olması muhtemel tüm toplumsal kaygıları bir yana koyup Rullus'un teklifine şiddetle karşı çıkmaya itti. Cicero için Antonius ile bu mesele üzerinden çatışmaya girmek tehlikeliydi ancak kendisine kurada çektikleri eyaletleri değiştirme teklifinde bulunarak onun sessizliğini satın almıştı. Böylece Antonius, Gallia Cisalpina yerine Makedonya'nın valisi olmak gibi kazançlı bir fırsat elde etmişti. En nihayetinde Rullus teklifini geri çekmek zorunda kaldı.

63 yılında gerçekleşen iki seçim de çarpıcı sonuçlar doğurdu. Öncelikle bu yıl, otuz beş kabilenin on yedisi tarafından seçilen ve hayat boyu süren *pontifex maximus* makamına yeni birinin seçilmesi gerektiği zamana denk gelmişti. Böylesine kutsal ve prestijli bir makam için rekabet genellikle sadece yüksek statüye sahip yaşlı senatörler arasında gerçekleşiyordu. Bu yıl için de bu şekilde iki tane eski consul aday olarak öne çıkıyorlardı ancak Gaius Iulius Caesar (kendisi zaten bir pontifex idi) da yarışa girme cesaretini gösterdi ve kendisini borç batağına iten ağır rüşvetler sayesinde de makamı elde etti. Bu onun sıradışı olduğunu gösteren, kariyerindeki ilk büyük başarısıydı. Kendisi soylu ailelerin en köklüsü olan ancak (Marius aileye girdikten sonra onun sayesinde biraz yükselse de) yakın geçmişte çok da sivrilememiş bir ailede 100 senesinde

dünyaya gelmişti. Cinna tarafından desteklenmiş ve onun kızı Cornelia ile evlenmişti. Bu ilişkiye rağmen Sulla tarafından işi bitirilmediği için şanslıydı. Cornelia'nın 69 yılındaki ölümünden sonraysa Sulla'nın torunu Pompeia ile evlenmişti. Pompeius'un gözüne girmeye hevesli olan Caesar, hem Gabinius'un hem de Manilius'un tekliflerini desteklemiş ve sonrasında Pompeius Roma dışındayken Crassus ile de işbirliğine girmişti. İlişkilerindeki karşılıklı yarar ikisi için de aşikârdı. Caesar'ın pontifex maximus ve 62 yılındaysa praetor seçilmesi, onu oldukça ayrıcalıklı biri hâline getirdi.

CATILINA AYAKLANMASI (63-62)

İkinci önemli seçim ise, Catilina'nın yeniden yarışa girdiği ve yeniden kaybettiği 62 yılının consullük seçimleriydi. Bu kendisine ağır bir darbe olmuştu çünkü iflas riskini de göze alarak hiç olmadığı kadar fazla rüşvet dağıtmıştı. Kaybedişini bir bakıma Cicero'ya borçluydu; Cicero Eylül ayındaki seçim gününe bir koru-

Figür *6.6 a, b*

Figür 6.6a, b *Settefinestre, Cosa'ya yakın ancak daha iç tarafta kalan, Etruria'daki büyük bir çiftliğin (villa) modern ismidir. Buradaki kazılar kırsal ekonomiye dair olağanüstü önemli bilgiler vermektedir. Çiftliğin inşası milattan önce orta/geç birinci yüzyıla tarihlenmektedir. Settefinestre hem işleyen bir tarım arazisi hem de bir yerleşim yeri içeriyordu [a]. Sahibinin kare şeklindeki zengin yerleşim alanları ihtişamlı bir biçimde dekore edilmişti ve boylu boyunca uzanan (145 fit/44 m uzunluğunda) sütun, kenttekilere benzeyen kuleli duvarlarla örtülü (aşağıda solda) şık bir bahçeye bakıyordu [b]. Ek olarak, mülk yöneticisi ve köleler için konaklama yerleri de vardı. Çiftlik yapısındaysa ilave başka bahçeler, duvarla çevrili bir bostan, şarap ve yağ için presler, büyük bir şarap fıçısı ve hatta daha da etkileyicisi bir mahzen bulunuyordu. Yakınlarda ürünlerin gönderilebileceği bir liman vardı (aşağı Cosa) ve tahılın özellikle Roma kenti için üretilmiş olması epey olasıdır. Çiftliğin sahipleri senatoda yer alan bir aile olan Sestii ailesi olabilir.*

ma eşliğinde gelmiş ve togasının altına dışarıdan görünen bir zırh giyerek ona duyduğu güvensizliği göstermişti. Catilina öncesinde yoksulların, borçluların veya malı mülkü elinden alınmış olanların davasını üstlenerek ve toprakların yeniden dağıtımıyla beraber borçların iptalini de isteyerek geniş çapta bir korku uyandırmıştı.

Yasal yollarla ilerlemek konusunda ümitsiz olan Catilina ve destekçileri, artık hem silahlı bir devrim için hem de kundakçılık, cinayet gibi diğer yasadışı işler için kuvvet toplamaya başladılar. Bununla beraber Cicero, herkes Catilina'ya karşı onun kadar güvensiz olmadığı için dikkatli olmalı ve onu alt etmek için tartışma götürmeyecek kadar suçlayıcı bir kanıt bulmalıydı. Kasım sonunda, borcunu ödeyemediği alacaklıları tarafından izi sürülen ve Cicero tarafından alay konusu yapılan Catilina'nın Etruria'da bir araya gelen kuvvetlerin başına geçmek üzere Roma'yı terk ettiği bilgisi doğrulanınca senato ona karşı savaş ilan etti. Cicero'nun aradığı kanıt nihayet Aralık ayı başında, Galyalı bir halk olan Allobroges tarafından Roma'ya gönderilen elçiler sayesinde eline geçmişti. Elçilerin anlattıklarına göre, ay sonunda Roma'yı ateşe vermek üzere plan yapan Catilina ve destekçilerine katılmaları çağrısında bulunulmuştu. Cicero 3 Aralık'ta yapılan bir senato toplantısında Catilina'nın beş yandaşıyla yüzleşmeyi, suçlarının itirafını almayı ve onları tutuklamayı başardı. Bu olay halkın kararlı bir şekilde onun arkasında olmasını sağladı. Cicero iki gün sonra senatoya bu beş kişiyle ilgili ne yapılması gerektiğini sorduğunda, gergin bir tartışmadan sonra verilen karar idam cezası oldu ve Cicero kararı hemen uygulamaya geçirdi.

Bu infaz üzerine kısa sürede halk ikiye bölündü. Hayranları için Cicero artık Parens Patriae, yani Ülkesinin Babası, Roma'nın yeni kurucusuydu. Düşmanlarıysa tam tersi, mahkeme olmadan verilen bu idam kararlarını yasadışı ve haksız görüyorlardı. Catilina'ya karşı verilen savaş kararı sonrasında bile bu görüş savunulmaya devam edildi. Cicero daha sonrasında eylemleriyle yüzleşmek zorunda kalacaktı, şimdiyse yaptığından inanılmaz bir şekilde gururluydu ve doğru olanı yaptığından asla şüphesi yoktu. İdamlar bir tarafa, onun enerjisi ve zekâsı Roma için yaklaşmakta olan bir felaketi önlemişti. Ancak bu süre zarfı içerisinde, ne o ne de diğerleri toplumda var olan büyük huzursuzluğun daha köklü sebeplerine çözüm üretmeyi başaramamışlardı.

5 Aralık'ta senatoda yaşanan tartışma, Catilina destekçilerinin idamına karşı çıkma konusunda başı çeken Caesar'a ve bu aşırı adımın atılmasını başarılı bir şekilde teşvik eden Marcus Porcius Cato'ya daha fazla önem kazandırmıştı. Cato, ikinci yüzyılın ilk yarısında oldukça etkili bir kişi olan Yaşlı Cato'nun torununun oğluydu. 95 yılında doğan Genç Cato 62 yılında tribunus olacaktı ama o anda hâlâ kıdemsiz bir senatördü ancak şimdiden tıpkı büyük atası gibi Optimates prensiplerini tutucu bir bağlılıkla destekliyordu.

Catilina'nın devrime yönelik çabalarına dair sadece düşmanca anlatılara sahip olmamız ne yazık ki talihsiz bir durumdur. Bu noktada, Roma'daki destekçileri de ölmüşken, vaziyeti doğal olarak umutsuz görünüyor olmalıydı. 62'nin başlarında, senato tarafından gönderilen iki ordu tarafından Etruria'daki kuvvetleriyle birlikte köşeye sıkıştırıldı ve katledildi. Bundan kısa bir süre sonra, Pompeius'dan Doğu'daki işinin bittiği ve ordusuyla beraber eve dönüş yoluna geçtikleri haberi gelmişti. Sonrasında ne yapacağı konusundaki hayati bekleyiş bitmek üzereydi. Şiddetle ya da alternatif yollarla, Roma'nın başına Sulla modelinde güçlü bir lider ve reformcu mu gel-

mek üzereydi? Tekrardan iç savaş çıkar mıydı? Ya da devlet, Sulla'nın emekliliğinden bu yana olduğu gibi başıboş ve bölünmüş mü kalacaktı? Bu çıkmaz içerisinde dışarıdan gelen tehditler sadece olağanüstü yetkilere, özellikle de Pompeius için oluşturulanlara başvurularak çözülebilirdi. Bu esnada Roma'da, yoksulların içinde bulundukları müşkül durumu düzeltmek için doğru düzgün hiç bir şey yapılmıyordu ve devlet yozlaşmaya, entrikaya ve isyana oldukça açık bir hâldeydi.

OKUMA ÖNERİLERİ

Badian, Ernst. 1968 (second edition). *Roman Imperialism in the Late Republic*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Lacey, Walter K., ve Brian W.J.G. Wilson. 1970. *Respublica: Roman Society and Politics According to Cicero*. Oxford: Oxford University Press. Girişi ve yorumlarıyla birlikte, Cicero'nun konuşmalarından ve yazılarından kesitlerin kapsamlı bir derlemesi.

Rosenstein, Nathan ve Robert Morstein-Marx (eds.). 2006. *A Companion to the Roman Republic*. Malden, Mass., ve Oxford: Blackwell. Birinci yüzyılda cumhuriyetin göğüs gerdiği sıkıntılara özellikle yoğunlaşan, çeşitli tarihi ve kültürel meseleler üzerine yazılmış makaleleri içermektedir.

Seager, Robin. 2002 (revised edition). *Pompey the Great*. Oxford: Blackwell.

7

CUMHURİYETİN SONU

CAESAR'IN DİKTATÖRLÜĞÜ

POMPEIUS'UN DOĞU'DAN DÖNÜŞÜ (62)

Pompeius'un 62 yılında doğudan dönerken beraberinde getirdiği baş döndürücü zenginlik ve şöhret, bundan önceki tüm Roma fetihlerini gölgede bırakmıştı. Sınır eyaleti olarak bulduğu Asia'yı imparatorluğun ortasındaki bir eyalet hâline getirdiği şeklinde böbürlenişinde haklılık payı vardı. Kendisi krallar ve prensler tarafından ağırlanıyor ve bir tanrı gibi karşılanıyordu. Suriye'yi ele geçirmiş ve onu da bir eyalet yapmıştı. Cilicia eyaletini büyütmüş, Bithynia'yı ve Pontus'un bir kısmını birleştirerek tek bir eyalet olacak şekilde yeniden düzenlemişti. Başta Cappadocia ve Armenia olmak üzere Küçükasya'nın doğusunu Roma'nın çıkarlarını gözetmeye yemin eden hükümdarlara emanet etmişti, bazıları Roma'ya vergi bile ödüyordu. Yalnızca Parthia ile bir anlaşmaya varmamış olsa da, hem Cilicia'da hem de Suriye'de buraların herhangi bir Parthia saldırısına karşı korunması için geride güçlü Roma garnizonları bırakmıştı.

Pompeius'un Mithridates'in ganimetlerinden ve başka yerlerden toplayıp getirdiği zenginlik tam anlamıyla baş döndürücüydü. Kendisi hazineye 20.000 altın ve gümüş sikke (480 milyon sestertius değerinde) aktarımında bulundu. Askerlerinden her birine asgari 6.000 sestertius (normalde yıllık 450 veriliyordu) dağıttı. Subaylar ise daha fazla ödüllendirilmişti ve kişisel serveti artık Crassus'un servetini gölgede bırakır vaziyetteydi. Uzun vadede, doğudaki zaferleri Roma'nın yıllık topladığı vergileri 200 milyondan 340 milyon sestertius'a yükseltmişti. Pompeius'un başarısı, 61 yılındaki muazzam zaferinden sonra Campus Martius'da yapımı başlayan ve altı sene sonra 55 yılında hizmete açılan tiyatroda somut bir hâle büründü (bkz. Harita 7.2). Roma daha önce böylesini hiç görmemişti. Tiyatro taştan inşa edilmişti ve Pompeius'un çıplak ve kahramansı bir heykelini içeren muazzam bir partikayla kaplıydı. Pompeius dünya fatihinin sembolü olan küreyi elinde tutar hâlde ve dize getirdiği on dört ulusun simgeleriyle etrafı sarılmış bir şekilde tasvir edilmişti.

POMPEIUS VE ROMA'DAKİ POLİTİK ÇIKMAZ

Pompeius 62 sonunda nihayet Brundisium'a vardığında, ordusunu terhis ederek kendisinden korkan ve kendisini kıskanan herkesi şaşırttı. Roma'ya yürüyüp iktidarı ele geçirmek için orduyu kullanmak gibi bir niyetinin olmadığı böylece ortaya çıkmıştı. Bundan kaçınması aslında şaşırtıcı değildir. Ne de olsa kendisinin siyasi tecrübesi hiçbir zaman derinleşememiş, herhangi bir siyasi gruba ya da siyasi fikre özel bir bağlılık hissetmemiş ve uzun yıllar boyunca da Roma'dan uzak kalmıştı. Sulla'nın sahip olduğu, Roma'da taze bir siyasi başlangıç yapma ya da yeni bir toplum modeli dayatma tutkusunu taşıması beklenemezdi. Tek derdinin doğuda yaptığı düzenlemelerin senato tarafından onaylanması ve askerlerinin yerleştirilmesi için toprak ayarlanması olduğu kısa sürede açığa çıktı. İtibarı, popülerliği ve başarıları düşünülünce, iki konuda da herhangi bir sorun yaşayacağını düşünmüyordu.

Ancak gelişmeler sonucunda hayal kırıklığına uğrayacaktı. Eski komutanlarından biri 61 senesinde consul olmuştu ve bu yüzden gerekli kanunları senatodan geçirmesi beklenmekteydi. Ancak ne yazık ki kendisi başarılı olamadı ve o yılın odak noktası, sorumsuz bir elit olan Publius Clodius Pulcher'in yarattığı önemsiz bir skandal oldu. O vakit ölmüş babası 79 senesi consulüydü ve kendisi yeni quaestor olmuştu (bu yüzden otuz yaşlarında olmalıydı). 62'nin Aralık ayında Bona Dea ("İyi Tanrıça") adına düzenlenen gizli gece ayinlerine hem de erkeklerin ayinde yer alması katı bir biçimde yasak olduğu için kadın gibi giyinip katılmaktan kendini alamadı. Ayinlere özellikle katılmak istemesinin sebebiyse olayın gerçekleştiği yer yani Caesar'ın Roma'daki evi ve yasak ilişki yaşadığı ya da yaşamak istediği rivayet edilen ev sahibi Caesar'ın eşi Pompeia'ydı.

Clodius yakalandıktan ve yargılandıktan sonra Caesar, Pompeia'nın olayda bir kabahati olmadığını beyan etti ancak hanesiyle ilgili herhangi bir şüphe olmaması ihtiyacını gerekçe göstererek (neticede bu pontifex maximus'un hanesiydi) karısını yine de boşadı. Gelecek için faydalı olma potansiyeli gördüğü Clodius'a karşıysa herhangi bir suçlamada bulunmadı. Olağanüstü rüşvet ve türlü entrikanın döndüğü mahkeme süreciyse tam bir skandal yarattı. Cicero, Clodius'un savunmasının çok hayati bir dayanağı olan olay anında başka bir yerde olduğuna dair iddiasını bir ta-

nıkla çürüterek gözü kara bir cesaret sergiledi. Clodius ayin gününde Roma'dan doksan mil (145 km) uzakta olduğunu iddia ediyordu. Nihayetinde Clodius'un ayine gizlice katıldığı açıkça ortaya çıksa da, hükmü yargıçlara dağıtılan devasa rüşvet belirledi ve sanık kılpayı da olsa beraat etti. Böylece Cicero'nun bu olayda ilkelerine ve hakikate gösterdiği bağlılık, kendisine tehlikeli ve acımasız bir düşman yaratmaktan başka bir işe yaramadı.

Figür 7.1 *Pompeius'un büstü.*

Pompeius'un talepleri yalnızca 61'de değil 60'da da savsaklanmış, bununla yüzleşmek zorunda kalan Pompeius da küplere binmişti. Lucullus, Cato ve Optimates sürekli zorluk çıkarmaktan keyif alıyorlardı. Bir tribunusun 63 yılındakine benzer bir şekilde "kamu" arazilerini paylaştırma teklifi, geçmişte olduğu gibi, yasanın toprak ihtiyacı olan yoksullara ve Pompeius'un emektarlarına hizmet etmekten ziyade esasen bir avuç senatöre fayda sağlayacağı şüphesiyle engellendi. 60 senesinde tesadüfen iki alakasız talep daha ortaya çıkmıştı ve Cato bunların önünü kesme konusunda başı çekti. Öncelikle Asia eyaletindeki Roma vergilerini toplama yetkisini kazanan sendika çeşitli güçlüklerle karşı karşıyaydı. Sendikanın sunduğu ihale bedelinin miktarı (hazineye önden ödenmesi gerekiyordu) toplayabildiği vergiden çok daha fazlaydı. Ağır bir kayıpla karşı karşıya olduğu için senatonun ihaleyi yeniden gözden geçirmesini ve ihale bedelinin bir kısmını iade etmesini istiyordu. Talep çok da haklı sayılmazdı ama Crassus yine de buna destek veriyordu. Cato'ysa azimle talebin reddedilmesini sağlamayı başardı.

İkinci talep Caesar'dan gelmişti. 62 yılında praetordu ve sonrasında Uzak İspanya'nın valisi olmuştu. Pontifex maximus ve praetor seçimlerini kazanabilmek için yaptığı masrafları çıkarabilmek amacıyla orada geçirdiği yılı düpedüz sömürü için kullandı. Herhangi bir tahrik olmaksızın İber yarımadasının en batısındaki halklara karşı düzenlediği saldırılar sonucunda elde ettiği ganimetler yalnızca borç batağından kurtulmasını sağlamakla kalmadı; hazineye hatırı sayılır miktarlarda katkılar yapmasını da mümkün kıldı. 60'ların ortasında Roma'ya döndüğünde senato kendisine bir zafer alayı düzenledi. Artık amacı 59 senesi consullüğüne adaylığını koymaktı ve adaylık başvurusu için tam zamanında gelmişti. Bunu yapabilmek içinse pomerium sınırını aşıp kente girmesi gerekiyordu fakat bu adımla birlikte zafer alayı düzenleme hakkını kaybedecekti, çünkü kendisine zafer alayı düzenleme hakkı tanınan seferden dönmüş komutan pomerium'u yalnızca tören günü geçip kente girebilirdi, öncesinde değil.

Bu yüzden Caesar senatodan fiziksel olarak orada bulunmadan consullük için adaylığını koyma izni talep etti. Bu şekilde hem zafer alayını yapabileceğini hem de sonraki yılları beklemeden

makam için yarışa girebileceğini düşünüyordu. Bu kolaylık daha önce acil bir kriz durumunda evlilik bağıyla Caesar'ın ailesine mensup Marius'a tanınmıştı. Mevcut politik iklimdeyse bunu talep etmek kışkırtıcı bir adımdı. Tahmin edilebileceği üzere Cato senatoyu Caesar'a bu tavizi vermemesi konusunda ikna etmişti. Caesar ise düşmanlarını şaşırttı ve zafer alayından vazgeçti. Onun yerine pomerium'u geçip consullük için adaylığını koymayı tercih etti.

Senatoda panik havası hâkimdi. Caesar çok popüler olduğu için seçilme şansı çok yüksekti. Bu yüzden sıra 59 senesinin consulleri için görev atamalarının kararlaştırılmasına geldiğinde (Gaius Gracchus'un kanununa göre seçimlerden önce yapılıyordu, bkz. Dördüncü Bölüm) senato ona kasıtlı olarak İtalya'nın ormanlarının ve yollarının devriye görevini vermişti; bunlar şüphesiz kendi çapında önemli görevlerdi fakat consullüğün itibarına ya da Caesar gibi birinin hırslarına uygun bir atama değildi. Üstelik Galya'da artık Roma çıkarlarını etkileyen ciddi sorunlar mevcutken bu atamalar hiç münasip görünmüyordu.

POMPEIUS, CRASSUS VE CAESAR'IN ORTAKLIĞI

Caesar tüm popülerliğine rağmen, 59 yılında consul seçilmesini garantilemek için bol miktarda para ve destek gerektiğinin gayet farkındaydı. Birçok senatör, rakip aday olan Cato'nun damadı Marcus Calpurnius Bibulus'un seçilmesini sağlamak için kurulan fona destek veriyordu. Cato bu meselenin hayati olduğunu düşünüyordu ve bu yüzden onun gerektirdiği geniş çaplı rüşveti de gözden çıkarmaya hazırlıklıydı. Caesar'a yardımcı olacak böyle eli açık bir destekçisi yoktu fakat hem Pompeius hem de Crassus ile arası iyiydi ve onların da Cato ve senatonun çoğunluğu tarafından gölgede bırakıldığının farkındaydı. Bu tarihe kadar Pompeius ve Crassus işbirliği yapamayacak kadar birbirlerinden uzaktılar ama Caesar aralarını düzeltmeyi başardı. Üçünün de hedeflerine ulaşabilmesi için onları bir araya getirdi ve güçlerini birleştirdiler. Pompeius ve Crassus'un hem parası hem de nüfuzu vardı, Pompeius Roma dünyasının birçok bölgesindeki yanaşmaların ve kolonicilerin yanı sıra emektar askerlerinden de destek alabilirdi ve Caesar da bu sayede consullüğü elde edebilirdi. En güçlü ortak durumundaki Pompeius kısa vadede çok şey kazanacak gibi görünüyordu; küçük ortak Caesar uzun vadede çok şey kazanmayı ümit ediyor olmalıydı; ikisinin ortasındaki Crassus'un muhtemel kazanımlarıysa daha belirsizdi.

Yıl sonundan önce bu üçlü Cicero'ya da kendilerine katılma çağrısında bulundular an-

Figür 7.2 *Iulius Caesar'ın Büstü*

cak kendisi yaptığı ıstıraplı vicdan muhasebeleri sonrasında prensipleri sebebiyle bu teklifi reddetti. Toplumun tüm sorumluluk sahibi üyelerinin devleti istikrarlı kılmak için uyum içinde çalışmasına (Catilina'ya karşı kısa bir süreliğine bir araya geldikleri gibi) yönelik umutları artık iyice sönmüştü. Yeni oluşan birliğin öneminin oldukça farkındaydı. Bu birlik günümüzde sıklıkla "İlk Üç Adam Yönetimi (Triumviratus)" olarak adlandırılsa da, düşmanları tarafından o dönemde "Üç Başlı Canavar" olarak niteleniyordu. İlk başta gizli ve resmiyetsiz bir ittifakı fakat yıkıcı bir etki yaratacağı tahmin edilebilirdi.

CAESAR'IN İLK CONSULLÜĞÜ (59)

Caesar ve Bibulus 59 senesi için consul seçildiler. Caesar makamı elde eder etmez, ilk olarak gündeme getirdiği toprak dağıtımı tasarısı konusunda uzlaştırıcı bir tavır takınmaya çalıştı. Teklif 63 ve 60 yılında tribunusların sunduğu geçmiş tasarılara karşı senatörlerin ettikleri itirazları bu sefer geçersiz kılmaya yönelik belirli maddeler içeriyordu. Buna rağmen, senatodaki tartışmayla birlikte Bibulus, Cato ve destekçilerinin uzlaşmayacakları belli oldu. Engelleme taktiklerine başvuruyorlardı ve herhangi bir toprak dağıtımı teklifine prensip gereği karşı durduklarını ilan ettiler. Sinirlenen Caesar senatoyu görmezden gelerek teklifi doğrudan kabileler meclisinde oylamaya karar verdi. Ancak hem Caesar hem de muhalifleri tribunuslardan destek alabildiği için, Bibulus meclis toplantısının yapılabileceği herhangi bir gün için gökyüzündeki alametleri öne sürerek meclis toplantısını geçersiz kılma yönteminin etkili olabileceğini düşünmüştü.

Ancak Caesar buna aldırış etmeden bir oylama günü belirleyince, oylama günü çirkin sahneler yaşandı. Bibulus'un lictor'larının alametleri paramparça edildi, üstüne üstlük Bibulus'a dışkı dolu bir sepet fırlatıldı. İşleyişi veto etmeye uğraşan bir tribunus platformdan atıldı ve çıkan isyanda birçok insan yaralandı. Bibulus güvenli bir yere kaçarken, Cato bir konuşma yapmaya çalıştığı sırada yaka paça kovuldu. Muhalefetin ortadan kaldırılması ve düzenin biraz da olsa sağlanmasıyla birlikte, sunulan teklif Pompeius'un emektarlarının ve diğerlerinin faydasına oylanarak kabul edildi. Ertesi gün Bibulus, artık gözü korkmuş durumdaki senatoya teklifi geçersiz kıldırmayı başaramadı.

Caesar bu olaylardan sonra artık Bibulus'u tamamen görmezden geliyordu. Sonraki adımı, tüm senatörlerin toprak dağıtımı yasasına saygı duyacaklarına dair ant içmeleriyle ilgili kışkırtıcı bir talepte bulunmak oldu. Bu durum Marius'un 100 senesindeki altıncı consullüğü sırasında Saturninus'un gündeme getirdiği talebi hatırlatsa da, o zamankinin aksine bu olayın sonunda tüm senatörler yeminlerini etttiler. Bu şekilde senatoya üstünlük kuran Caesar, sonrasında onu iyice görmezden geldi ve daha fazla engele davetiye çıkarmamak amacıyla önemli üç teklifini de oylama için doğrudan kabileler meclisine götürdü. Yasa tekliflerinin hepsi geçti. İlki Asia eyaletinin vergisini toplayan sendikaya aşırıya kaçan ihale bedelinin üçte birini iade etmek, ikincisiyse Pompeius'un doğudaki düzenlemelerini en sonunda resmen onaylamaktı. Üçüncü ve yine Pompeius için özel bir öneme sahip teklif ise eyaletleri yöneten senatörlerin davranışlarını düzenlemeye yönelik kapsamlı bir yasaydı, bu yasa onlara karşı yapılan suçlamaların dinlenmesi ve suçlu bulunanlara ağır cezalar uygulanması gibi prosedürler içeriyordu.

Caesar bu şekilde Pompeius ve Crassus'a kendisiyle ortaklığa girmenin karşılığını öde-

mişti. Ancak üçü de hâlâ muhalefetle ilgili gerginlerdi. Bu yüzden Cicero bir mahkemede mevcut siyasi durumla ilgili şikayet edecek kadar gözü kara davranınca, Caesar bunu Clodius'un (pleb tribunusu olmaya elverişli olabilmek için) patriciusluktan pleb statüsüne geçme talebini kabul etmek için bir işaret olarak gördü. Böylece Clodius'un 58 senesi pleb tribunusluğuna aday olabilmesi için değişiklik hemen hayata geçirildi. Sonuç olaraksa Cicero'yu hayal kırıklığına uğratarak tribunus seçildi.

Yıl ilerledikçe, üç adam yönetimi kendi çıkarlarının ve ortaklıklarının devamı için çalışmaya devam ettiler. Pompeius, Caesar'ın ilk karısı Cornelia'dan olma ve hayatı boyunca sahip olduğu tek meşru çocuğu durumundaki kızı Iulia ile evlendi. Caesar tribunus olan Vatinius'un teklifi üzerine üç lejyonla birlikte beş yıllığına Gallia Cisalpina ve Illyricum'da görevlendirildi (Harita 7.1). Senatonun seçim öncesi manevrası, yani Caesar'ın görev alanlarını İtalya'nın ormanları ve yollarının denetimi olarak belirlemiş olması yok sayılmıştı. Sonrasında atanmış başka bir komutanın erken ölümü üzerine Pompeius'un teklifiyle senato Gallia Transalpina'yı ve dördüncü bir lejyonu da Caesar'ın sorumluluğuna verdi. Galya'da mücadele gerektiren ciddi bir sorun olsa da, bu sorunun gerçekten de normal bir yıllık görev süresi yerine beş yıllık bir görev süresi gerektirip gerektirmediği şüphelidir. Böyle bir görev süresi, Caesar'ın consullüğü boyunca gerçekleştirdiği eylemler sebebiyle kendisine karşı yapılacak suçlamalardan uzun süre boyunca kaçmasını sağlayacaktı. Roma'dan bu kadar uzun süre boyunca uzak kalacak olması senatoya rahat bir nefes aldırmış olmalıdır. 58 senesinin consul seçimleri ertelendi ve bu sefer senato bilerek görev atamalarını önden gerçekleştirmedi. En nihayetinde seçilen çift Aulus Gabinius (Pompeius'un arkadaşı ve 67 senesinde onun korsanlara karşı yetkili olmasını teklif eden kişi) ve Lucius Calpurnius Piso Caesoninus (Caesar'ın 59 senesinde evlendiği Calpurnia'nın babası) oldu.

CLODIUS'UN PLEB TRİBUNUSLUĞU (58)

Pompeius, Crassus ve Caesar 59 yılındaki olayların sonucunda ortaya çıkan tablodan tatmin olmuşlardı ve ittifaklarını kurma amaçları gerçekleşmişti. Beraber çalışmaya ne kadar süre devam edebilecekleriyse tamamen ayrı bir konuydu. İttifakları artık su yüzüne çıkmıştı ve bu ittifak sadece diğer senatörleri gücendirmekle kalmıyor aynı zamanda şiddete başvurması ve kanunlara olan saygısızlığı da pek çok vatandaşı kızdırıyordu. Aynı zamanda, üçü de popülerliklerindeki düşüşü hissettikçe birbirlerinin sadakatinden şüphe eder oldular. Pompeius ve Crassus'un arasındaki güvensizlik eski hâline dönerse, artık Roma'da onları yatıştıracak bir Caesar da yoktu. Bunlara ek olarak, üçü de Clodius'un tribunus olmasıyla doğacak yeni durumdan dolayı gerginlerdi.

Beklendiği gibi, Clodius makama gelir gelmez öne sürdüğü iki teklifle önemli bir etki yarattı. İlki; Sardinya, Sicilya ve Afrika'dan Roma'ya tahıl ithal etme sisteminin tümünü revize etmekti. Aynı zamanda Roma vatandaşlarına sabit bir fiyata sunulan aylık yiyecek payı artık ücretsiz olacaktı. Bir diğer deyişle, Gaius Gracchus'un düzenlediği gibi pazar fiyatlarının yüksek olduğu aylarda bu tahıl hazine tarafından kısmen ödenmeyip artık tüm sene boyunca tamamen hazine tarafından ödenecekti. Doğal olarak bu, hazineye fazladan büyük bir yük bindiriyordu ancak Pompeius'un hazineye kazandırdıkları bunu

hafifletmeye yardımcı olabilirdi. Vatandaşlar tarafından yine memnuniyetle karşılanan ikinci teklifse, senatonun 64 yılında yürürlüğe koyduğu collegia ve faaliyetleri üzerindeki yasağın kaldırılmasıydı. Bu yasak loncaların kentteki siyasi yaşama çeşitli şiddet eylemleriyle müdahil olmasını önlemek için konmuştu ve oluşturdukları tehdit aslında halen geçerliydi.

Dolayısıyla bu kanunları teklif eden herhangi biri, sert bir muhalefetle karşı karşıya kalmaya hazırlıklı olmalıydı. Ancak bu durumda teklifi yapan Clodius'du ve bu esnada iki consul de göreve atanmamıştı. Cicero ise azıcık bile ağzını açmasının ona neye mal olacağını biliyordu. Bu yüzden tekliflerin kabul edildiği oylamalar sakin geçti. Sonuç olarak da Clodius inanılmaz bir popülerlik yakaladı. Halk kahramanı olma amacı gerçekleşmişe benziyordu ve bu durum onu daha da cesaretlendirdi. Hemen sonrasında consuller için "ödüller" ayarladı: Gabinius Suriye'nin ve Piso da Makedonya'nın valiliğine atandı. Clodius ayrıca nefret ettiği bir senatör olan Cato'yu bir süreliğine ayak altından kaldırmayı da başardı; bu dönemde Roma'ya varlıklı Kıbrıs (Cyprus) adasını Mısır'dan alma fırsatı doğmuştu ve ilhakı düzenlemek için de bir senatör gerekiyordu. Bu özel görev için Cato'dan daha iyi kim olabilirdi? Kendisini değil de hazineyi zenginleştireceğine güveniliyordu ve en önemlisi de Roma'dan uzakta olacaktı. Neyse ki Cato herhangi bir itirazda bulunmayıp bu daveti kabul etti.

Cicero içinse Cato'ya gösterilen saygınlıktan eser yoktu. Clodius, hiçbir Roma vatandaşının yargısız infaz edilmemesine yönelik eski kanunu yeniden yürürlüğe koyma teklifinde bulunmuştu. Suçlu bulunan birisi sürgün edilmeliydi. Bu kanun herhangi bir kişiye ya da olaya yönelik sunulmasa da Cicero amacı anlamıştı. 63 yılında Catilina'nın işbirlikçilerini şaibeli bir şekilde infaz etmesi meselesi peşini bırakmamıştı. İki consulün de yardım teklifinde bulunmamasına şaşırmamıştı fakat Pompeius, Crassus ya da Caesar'ın kendisi için hiçbir şey yapmayacağını anladığında şok oldu. Terk edilmiş ve yalnız kalmış hisseden Cicero sinirlerine hâkim olamayıp cezasını beklemek yerine Roma'yı terk ederek Makedonya'ya gitti. Clodius sonrasında söz konusu kanunu yürürlüğe sokarak kendisiyle ilgili resmi olarak sürgün kararı verdi. Tam da bu sırada, 58 senesinin Mart ayında Caesar nihayet Galya'daki görevi için Roma'dan ayrıldı.

Clodius'un Cicero'ya karşı takındığı intikamcı tavrı büyük çapta öfkeye sebebiyet vermişti ve sonraki adımları bu öfkeyi daha da çok körükledi. Bütün bunlar, halk arasındaki popülerliğine dayanarak tüm diğer faktörleri göz ardı ettiğine işaret etmektedir. Pompeius'u da Doğu politikasıyla alakalı meselelerde tahrik etmişti. Pompeius ve Gabinius kendisine karşı çıktığındaysa, taraftarlarının ikisine de fiziksel saldırı düzenlemelerini sağladı ve olayın sonucunda consulün sembolleri paramparça oldu. Ayrıca Caesar'ın geçen sene consul olarak yaptığı eylemlerin meşruluğunu da tartışmaya açtı (bunlardan bir tanesi bizzat kendisinin patriciusluktan pleb statüsüne geçirilmesi olmasına rağmen).

CICERO'NUN DÖNÜŞÜ VE ÜÇ ADAM YÖNETİMİNİN YENİLENMESİ (57-56)

Pompeius kendi can güvenliğinden o kadar şüphe ediyordu ki, 58 yılının ortalarından itibaren uzun bir süre Roma'daki evinden dışarıya çıkmaya cesaret edemedi. Yine de 57 senesinin iki tribunusu Titus Annius Milo ve Publius Sestius'u, Clodius'un birlikleriyle çatışmaya girmeleri için çeteler oluşturmaları

konusunda cesaretlendirdi. Ayrıca 58 ve 57 yıllarında senatonun Cicero'yu sürgünden geri çağırma konusundaki ısrarcı çabalarını da destekliyordu. Bu mesele, Clodius'a karşı muhalefetin en önemli parçası hâline gelmişti. Cicero'nun dönüşü nihayet 57'nin Ağustos ayı başında, Centuria meclisinin oylamasıyla kabul edildi.

Cicero yaklaşık bir ay sonra döndüğünde kenti şiddetli bir tahıl kıtlığının içinde buldu ve senato bu problemi çözme konusunda kilitlenmiş vaziyetteydi. Nihayetinde yine Cicero'nun olağanüstü bir yetkilendirme için sunduğu teklif kabul edildi: Pompeius beş yıllığına Roma dünyasındaki tahıl tedarikinin denetimini üstlenecekti. Ancak kışın gelişiyle beraber Pompeius bile hemen bir rahatlama sağlayamadı. Bu yüzden sonraki bahar döneminde (56) itibarı düştü ve senatoda Kıbrıs ilhakını başarılı bir şekilde gerçekleştirdikten sonra Roma'ya dönen Cato'nun sert eleştirilerine maruz kaldı. Pompeius, Crassus'un hem Cato'yu hem de Clodius'u desteklediğinden şüpheleniyordu. Bu esnada Cicero üç adam yönetiminin çıkarlarına karşı hareket etmek konusunda oldukça özgüvenli davranırken, Lucius Domitius Ahenobarbus (55 senesi için consul seçilmesi bekleniyordu) ise Caesar'ın Galya'daki yetkisinin sonlandırılmasını ısrarla talep edeceğini duyuruyordu.

Aralarındaki herhangi bir uzaklaşmadan faydalanmaya hazır bekleyen düşmanlarına karşılık, üç adam yönetimi kısa sürede anlaşmalarını ittifakın güvenliği için yeni maddelerle yenilemeye karar verdi. Nisan 56'da Caesar, görev alanı olan Gallia Cisalpina'nın güney sınırı içerisindeki Luca'da (İtalya'daki modern Lucca) düzenlenen toplantıya evsahipliği yaptı. Diğer senatörler de davet edilmiş ve önemli bir çoğunluk toplantıya iştirak etmişti. Anlaşmanın temel maddesi, Pompeius ve Crassus'un ikisinin de consullüğe aday olması ve seçilmesiydi. Sonrasında tribunusların destekleriyle birlikte Pompeius ve Crassus kendileri için önemli ve uzun süreli komutanlıklar ayarlayacak, aynı zamanda Caesar'ın Galya'daki görev süresini de uzatacaklardı. Daha kısa vadedeki beklentilerse, Clodius'un tartışmasız sadakatini göstermesiydi ve Cicero'nun da sürgünden dönerken iyi bir tavır takınacağına dair verdiği sözü unutmamasıydı.

Bezgin Cicero uyarıya kulak vermişti ve anlaşmanın geri kalanı da plana göre şekillenmişti. Pompeius ve Crassus 55 senesi için consul seçildiler. İspanya eyaletleri ve Suriye beş yıllığına onlara verilirken, Caesar da 49 yılı başında aynı uzatmayı Galya için elde etmişti. Kentin tahıl tedariki için görevlendirildiğinden dolayı Pompeius daima Roma'da kalacaktı ve eyaletini elçileri aracılığıyla yönetecekti. Bu yüzden o İspanya'dan, Crassus da Suriye'den memnundu. Bu durum Crassus'a Parthia'ya karşı sefer yapma ve böylece bilinmeyen diyarlarda, önce Pompeius'un sonra da Caesar'ın askeri zaferlerle kazandığı itibara nihayet erişebilme şansı veriyordu.

Ne var ki bu umutları gerçekleşemeyecekti. Crassus 53 senesinde Suriye'den yola çıktığında, ordusu kısa bir süre içinde Carrhae (günümüzde Harran, Türkiye) yakınlarında Parthlar tarafından pusuya düşürüldü. Roma'nın kaybı bizzat Crassus da dahil olmak üzere 30.000 adamdı. 70 yılındaki ilk consullüğünden sonra, arzu ettiği seçkinliğe ulaşmak için çabalarken devamlı zorluklarla karşılaşan bir adam için talihsiz bir sondu. Pompeius'un olağanüstü başarılarını kıskanmış ve üç adam yönetimine katılmasına rağmen hiçbir zaman değişen politik atmosfere başarılı bir şekilde ayak uyduramamıştı.

CAESAR'IN GALYA'DAKİ SEFERLERİ (58-51)

Caesar 58'de Mart sonu göreve başladığında, ilk işi İsviçre platosuna yerleşmiş Kelt kökenli bir halk olan Helvetii'nin batı yönlü düzen bozucu bir göçe koyulmalarının önüne geçmekti. Bunu büyük çatışmalardan sonra kısa sürede başardı ancak bu başarısı onu kuzeydeki halklar arasındaki mücadelelerin içine çekmişti. Yapılan başka bir savaşla, Germen Suebi kabilesinin Galya'daki kontrolünü kırmayı ve onları Ren Nehri'nin (Lat. Rhenus) ötesine geri sürmeyi başardı. Kuzeydoğu Galya'da 58-57 yıllarında kışlaklar kuran Caesar, böylelikle orada yaşayan insanlarda bir sonraki adımının onlara egemenlik kurmak olabileceği endişesini yaratmıştı. Kabileler arası gerilimler bazılarının onunla arkadaşlık kurmaya çalışmasına yol açarken, bazılarınıysa 57'de, o saldırmadan önce ona saldırmaya itti ve bunların birkaç başarısız saldırısı neticesinde bugünün kuzey Fransa ve Belçika'sı Caesar'ın kontrolüne geçti. Yalnızca kuzeybatı tehlike yaratıyordu fakat sonra burası da Atlantik kıyısıyla birlikte 56 senesinde zapt edildi. Böylece Caesar, beklenmedik bir biçimde kendisini tüm Galya topraklarında Roma hâkimiyetini kurmuş hâlde bulmuştu. Durum böyleyken merkezdeki halklarla henüz temas kurmamıştı, fakat artık etrafları sarılmış bir vaziyetteydiler ve bu noktada kendisi için bir sorun teşkil etmiyorlardı.

Caesar askeri itibarını arttırmak için 55 yılında dikkatini başka taraflara çevirdi. Öncelikle daha fazla Germen halkını Kuzey Galya'dan çıkarıp Ren nehrinin ötesine sürerek burayı tekrardan Roma egemenliğinin sınırı olarak belirledi. Sonrasında güney İngiltere'ye resmiyette Galyalı düşmanlara gönderilen yardımları kesmek için geçmişse de, aynı zamanda büyük ölçekli bir kuşatma ihtimalini ölçmek istediğine de şüphe yoktur. 54 yılında İngiltere'ye son kez gitti, sonraki yıldan itibaren artık gidebilme imkânı kalmadı. Özellikle de Belgae ve Eburones kavimleri tarafından kuzey Galya'da başlatılan ayaklanmaları bastırmak, onu 53 senesi boyunca meşgul etti. 52'deyse daha büyük bir meydan okumayla karşı karşıyaydı: orta Galya'dan Arverni prensi Vercingetorix'in liderlik ettiği farklı halklardan oluşan korkutucu bir koalisyon Roma yönetimine karşı geniş çaplı bir ayaklanma başlatmıştı. Zamanlaması Caesar'ın siyasi pozisyonunu kötüleştirmeye yönelikti ve Caesar'ı yeniden makam sahibi olmak için Roma'ya gitmekten alıkoyarak bunu yapmayı başardı. Ancak en nihayetinde Caesar'ın cesareti, hızı ve tükenmeyen enerjisi Vercingetorix'e üstün geldi ve kendisi Alesia'da (modern Alise-Ste. Reine) kuşatıldıktan sonra teslim olmak zorunda kaldı. Roma egemenliğine karşı tüm Galya'da süren direnişler sonraki sene, 51 yılında bastırıldı.

Tümüyle yağmalanmış, harap edilmiş bölgeye ve bölgenin insanlarına çekinmeden verilen zararın boyutunu küçümsemek güçtür. Caesar'ın seferleri esnasında bir milyon Galyalının öldürüldüğü ve bir milyonunun da köleleştirildiği yönündeki antik veriler inandırıcı durmaktadır. Caesar bu esnada üstün komuta yeteneğini ve tecrübesini geliştirirken, ordusu da tecrübe ve savaşma kabiliyeti bakımından rakipsiz bir hâle gelmişti. Elde edilen mali kazanımlardan Caesar ve en yetkili adamlarına öyle büyük miktarlar ayrılmıştı ki, Roma'daki hazineye gerekenden bariz bir şekilde çok daha az pay ayrılmıştı.

CLODIUS'UN ÖLÜMÜ VE POMPEIUS'UN TEK BAŞINA CONSULLÜĞÜ (52)

Roma'daki siyasi hayat, şiddete açıktı ve altüst haldeydi. Durumun zirveye ulaşmasıysa

52 senesinin Ocak ayında oldu. Memurlar bu sene için erken seçilmemişlerdi. Clodius praetorluk, Milo da consullük için yarışıyordu. Via Appia'da Roma'nın 16 km güneyindeki Bovillae civarında, bunların çeteleri arasında büyük bir çatışma yaşandı. Clodius yaralandıktan sonra kaçırılmış, sonrasında da Milo'nun emri üzerine öldürülmüştü. Clodius'un cesedi kente getirildiğinde halk öyle öfkelenmiş ve senatoya öyle düşman olmuştu ki cenazesi için yakılacak odun yığını olarak senato binasını kullanmak gibi acımasız bir eyleme kalkıştı. Tüm yapı, mobilyalarıyla birlikte yanıp kül oldu.

Kentin anarşiye doğru yol aldığı hissiyatı senatoyu "olağanüstü hâl kararı" (SCU) ilan etmeye, İtalya boyunca birlik toplamaya ve Pompeius'u tek consul ilan etmeye zorladı. Pompeius hızlı bir biçimde, son zamanlarda yaşanan en kötü rüşvet ve şiddet olaylarından sorumlu olanları mahkemeye çıkaracak kanunlar oluşturdu; bu sorumlulardan Milo ceza aldı ve bağımsız bir Yunan kenti olan Massilia'ya (günümüzde Marsilya) sürgüne gönderildi. Pompeius ayrıca herhangi bir consulün ya da praetorun bir yıllık görev sürelerinden sonra valiliğe atanabilmeleri için beş yıl zaman geçmesini şart koşan bir kanun da çıkardı. Bu aralık, görev süresince gerçekleşen herhangi bir görevi kötüye kullanma durumunun cezalandırılabilmesini sağlayacaktı. Aynı zamanda senatörlerin ağır borçlarını hızlı bir şekilde ödeyebilmek için valilik görevlerini sömürmesi fırsatını da büyük ölçüde engelleyecekti.

Caesar için bu talihsiz bir rastlantıydı ve ilk defa bu zamanlarda kariyeriyle ilgili ciddi bir biçimde endişelenmeye başlamıştı. 59 yılındaki çalkantılı consullüğü sonrasında, bir valinin dönüşüne yönelik normal prosedürün kendisinin siyasi çöküşüne yol açabileceğinin farkındaydı. Bu prosedür, onun pomerium'dan geçerek Roma'ya girerken yeniden sivil bir vatandaş olmasını gerektiriyordu ve eğer yeniden bir makam sahibi olmak istiyorsa bu sivil statüyle kişisel olarak adaylığa başvurması gerekiyordu. Caesar bu sivil vatandaşlık süresi ne kadar kısa olursa olsun, kendisine suçlamalarda bulunmaları için düşmanlarına yeterli olacağını biliyordu. Eğer Roma siyasi hayatında bir gelecek sahibi olmak istiyorsa, vali olarak (yargılanmadan muafiyetle) hizmet ettiği sürenin bitişiyle, yeni makamına (yüksek ihtimalle consullük) yine yargılanmadan muafiyetle birlikte geçişi arasında hiçbir zaman boşluğu olmaması için çabalaması gerekiyordu.

Sorunsuz bir geçiş yaşaması için Pompeius'un desteği çok kritik olabilirdi. Bu aşamada kendisinin Caesar'ı bir ya da birden çok yasal zorunluluktan muaf tutma meselesine nasıl baktığı muğlaktır. İkisi arasında Pompeius'un karısı ve Caesar'ın kızı olan Iulia tarafından sağlanan kişisel bağ, Iulia'nın on dokuz yaş civarındayken doğum esnasında ölmesiyle 54 yılında erkenden kopmuştu. Pompeius, Caesar tarafından sunulan başka evlilik bağına yönelik teklifleriyse kabul etmemişti. Bu aşamada Pompeius'un Caesar'a karşı kararsız bir tavır takınması oldukça doğaldı. Bu durum, kendisinin 62 yılında doğudan dönüşünden itibaren siyasi hayata katılımıyla birlikte sergilemekte olduğu güven eksikliğinin bir yansımasıdır. Bununla birlikte, Caesar ile gelecekteki ilişkisinin akıbeti özellikle hassas bir konuydu. Bir taraftan, on yıldan daha az bir süre önce üç adam yönetimi kurulduğunda, Caesar ittifakın ast üyesiydi ve Pompeius tartışmasız üsttü. Pompeius, şimdiyse durumun tersine dönmesinden ve sonradan görme Caesar'ın yakın zamanda Galya'dan yalnızca ünüyle değil aynı zamanda büyük oranda artmış serveti

ve ayrıca ikinci bir consullükle dönüyor olmasından hoşlanmıyor olmalıydı. Diğer yandan, Pompeius Caesar'a 59 senesindeki hayati yardımı için minnet de duyuyordu. Eğer şimdi karşılığında Caesar için bir şey yapmazsa, gelecekte kendisine yardım gerektiğinde Cato ve asi, tepeden bakan Optimates haricinde kime gidecekti? Bunlar işbirliği için kesinlikle tercih etmeyeceği bir gruptu. İlaveten, Pompeius'u bir lider olarak değil, kendi davalarında bir işbirlikçi olarak görürlerdi. İki ümitsiz alternatif arasında Pompeius'un kaçamak cevaplar vermesi şaşırılacak bir durum değildir.

İÇ SAVAŞ İHTİMALİ (51-49)

Bir sonraki sene consullerden biri Galya'daki Caesar'ı görevinden alma konusunu senatoda gündeme getireceğini söyleyince, Pompeius artık tavrını netleştirmek zorunda kalacak gibi görünüyordu. Ne var ki mesele Eylül ayına ertelendi. Pompeius'un bu dönemdeki kanaatiyse, senatonun bir sonraki consullük seçimlerinden (50'de) önce görev atamalarını gerçekleştirebilmesi için Caesar'ın makamından vaktinde çekilmesi gerektiği yönündeydi. Senato (Caesar'ın geleceğini ucu açık bırakan) bu tavsiyeyi benimsedi ve buna binaen meselenin 50 senesinin Mart ayında consuller tarafından yeniden gündeme getirilmesini sağladı. Ancak o zaman da kesin bir çözüme varılamadı. Pompeius Caesar'ın valilikten consullüğe ara vermeden geçişine yönelik herhangi bir düzenlemeyi onaylamadığını açıkça belirtmişti.

Bu sırada, 51 Kasım'ında iki ay önce büyük bir Parthia ordusunun Fırat Nehri'ni geçtiği haberi Roma'ya ulaştı. Ordu, Crassus'un Carrhae'da iki yıl önce gerçekleşen yenilgisinden bu yana neredeyse savunmasız kalan Suriye eyaleti için geliyordu. Sonraki bahar ayına kadar kıdemli bir komutanın oraya gönderilmesi gerektiği açıktı ve dedikodular Pompeius ve Caesar üzerinde yoğunlaşıyordu. Senatoysa meseleyi sürüncemede bıraktı.

Caesar'ın cüretkâr tavırlar sergilediği ve Pompeius'un ona karşı sempatisinin giderek azaldığı bir ortamda, iç savaş için tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Caesar'ın çıkarları için çalışan bir tribunus olan Gaius Scribonius Curio, bir tür uzlaşma sağlamak için çabalıyordu. Özellikle de 50 senesinin Aralık başında senatoya, belirlenecek bir tarihte hem Caesar'ın hem de Pompeius'un (Galya ve İspanya'daki) yetkilerini bırakmalarını teklif etti. Oylama ezici bir biçimde bunu destekliyordu, 370 senatör kabul ederken sadece 22'si karşı çıkmıştı. Böylece senatörlerin büyük çoğunluğu bir başka iç savaş krizinden kaçınıyor gibi duruyordu. Ancak consullerin ikisi de senatörlerden farklı düşünüyorlardı ve Pompeius'a gidip ona Caesar'a karşı devleti savunmak için gerekli gördüğü miktarda kuvvet toparlama yetkisini teklif ettiler. Nihayetindeyse kendisini açık bir biçimde Caesar'ın düşmanı olarak ilan etmek konusunda bu şekilde baskı altında kalan Pompeius, consullerin görevlendirmesini kabul etti.

Buna rağmen uzlaşma arayışı da bir yandan devam ediyordu ve Curio'nun Caesar'ın çıkarlarını koruma çabası, 49 senesinin iki tribunusu Quintus Cassius Longinus (Caesar'ın müstakbel katili değil, diğeri) ve Marcus Antonius (bugün daha çok Mark Antony olarak bilinir) tarafından da destekleniyordu. 1 Ocak 49 tarihinde, artık Caesar'ın elçisi olarak hareket etmekte olan Curio senatoya Caesar'ın gönderdiği ve hem kendisinin hem de Pompeius'un yetkilerini aynı anda bırakmalarını teklif ettiği mektubunu okudu. Fakat bu talep görmezden gelindi. Bunun yerine, meclise başkanlık eden consul Caesar'ın belirtilen bir ta-

Harita 7.1 *Caesar, Crassus ve Pompeius'un Seferleri, 58-45*

rihte ordusunu terhis etmediği takdirde devlet düşmanı olarak görülmesi teklifini oylamaya sundu. Bu oylama tribunus olan Cassius ve Antonius tarafından derhal veto edildi.

Birkaç gün sonra başka uzlaşma şartları da öne sürüldü: Caesar ikinci consullüğe ara vermeden geçecek ve bu sırada sadece Gallia Cisalpina ve Illyricum'u iki lejyonla ya da sadece Illyricum'u tek bir lejyonla elinde tutabilecekti. Bu tekliflerin yalnızca dik duruşlu bir tavrı mı yoksa muharebeden kaçınmak için samimi bir çabayı mı temsil ettiğini anlamak mümkün değildir. Pompeius bu planları en azından gözden geçirmeyi istiyordu ancak kabul edilme ihtimali, (Cato ve consullerden en az biri gibi) Caesar ile karşı karşıya gelmeye kararlı senatörlerin nazarında yok hükmündeydi. 7 Ocak'ta senatoyu "olağanüstü hâli" (SCU) yeniden devreye sokmaya ikna eden ve tüm memurlara "Cumhuriyet'in zarar görmemesi için" talimat veren de onlardı. Sonrasında da pleb tribunusu Cassius ve Antonius eğer Roma'da kalırlarsa emniyetlerinin garanti edilemeyecekleri hususunda uyarılmışlardı, bu yüzden Curio ile birlikte kuzeye, Caesar'ın yanına kaçtılar.

CAESAR'IN RUBICON'U* GEÇMESİNİN SEBEPLERİ VE SONUÇLARI (49 OCAK)

Pompeius ve destekçileri iki tribunusun gidişi hadisesinde soğukkanlı kaldılar ve kış mevsimi olması sebebiyle ani bir gelişme beklemiyorlardı. Ancak Roma'daki bu rahat ruh hâli, çok yakında Caesar'ın 10 Ocak civarlarında Ariminum'un kuzeyindeki Rubicon'u bir lejyonla birlikte geçtiği haberiyle sarsıcı bir biçimde bozulacaktı. Bu nehir onun yetki alanı Gallia Cisalpina ile İtalya arasındaki sınırı oluşturduğu için Caesar'ın kendisini iç savaşa hazırladığı ortadaydı. Nehri geçerken "Zarlar atıldı" dediği rivayet edilir. Caesar olayları iç savaşın eşiğine getirme amacının bir bakıma devleti savunmak olduğunu iddia ediyordu; düşmanları gereksiz bir biçimde SCU'ya başvurarak ve tribunusların meşru haklarını ellerinden alarak yasaları suistimal etmişlerdi. Aynı zamanda kendi dignitas'ı için kişisel bir kaygısı olduğunu da saklamıyordu. Ona göre senatonun kendisinin geleceğini mahvetmeye yönelik karar vermesi yersiz, küçük düşürücü ve saygısızcaydı.

Caesar'ın düşmanları doğal olarak bu görüşe karşı çıkıyorlardı. Onlar da isyancı bir valinin aşırı taleplerine karşı devleti koruduklarını iddia ediyorlardı. Bu devlet kurallarına bağlılık, o kadar insan içinden Pompeius lider rolü üstlendiği için kulağa sahte gelebilir. Bir diğer yandan, Caesar'ın yargılanmaktan muaf kalmaya devam etmesine karşı çıkanların haklılık payı vardı. Kanunların üstünde yer almak, Cumhuriyet'in temel prensiplerinden birini yok saymaktı. Bununla birlikte, Caesar ile uzlaşmayı savunmak da anlaşılabilir. Bu noktada, bahsedilen koşullar altında, 49 yılının Ocak ayında bir iç savaş çıkması kaçınılmazdı. Sulla'nın diktatörlüğünden bu yana yaşanan gelişmelerin ışığında artık uzlaşma seçeneği, Cumhuriyet'e yapılacak benzer bir saldırı üzerine illa ki yaşanacak olan çatışmanın yalnızca ertelenmesi demekti.

Cicero bu durumdan hem Pompeius'un hem de Caesar'ın iç savaş riskini aldığı sonucunu çıkarmıştı çünkü birbirlerine boyun eğmeyi reddediyor, aksine üstünlük kurmak istiyorlardı. İkisinin de birçok işbirlikçisi tarafından ortaya konan tavır kesinlikle buna işaret ediyordu. Başlangıçta senatörlerin çoğunluğunun ya Caesar'a karşı Pompeius ve

* Latincesi Rubico olan bu nehri Türkçede bilinen haliyle "Rubicon" olarak bırakıyoruz –çn.& ed.n.

Optimates'in yanında yer alması ya da olaya dahil olmak istememesi önemli bir noktadır. Özellikle de neredeyse hiçbir eski consul Caesar'ın tarafını tutmamıştı, kendisinin senatör destekçilerinin çoğu ya genç ya itibarsız ya da ikisi birdendi. Cicero'ya göre Caesar'ın davasının hiçbir ahlaki ya da anayasal dayanağı yoktu. Cicero, Optimates ve Pompeius tarafından sinirlendirilmiş ve hayal kırıklığına uğratılmış olsa da, Pompeius'a olan kişisel bağlılığından dolayı en sonunda yine onların tarafında kalmayı seçmişti. İtalya halkının geri kalanının nasıl tepki vereceğini tahmin etmekse zordu. Aslında genel olarak Sulla tipi cezalardan korku duydukları ve 80'lerin aksine senatoyu bölen konular hakkında ilgisiz oldukları anlaşılıyordu. İnsanlar içinde bulundukları kötü vaziyetin Optimates tarafından zerre önemsenmediğinin gayet farkındaydılar ve Pompeius'un emrinde askerlik etmek için de kesinlikle can atar bir halleri yoktu.

Önemi sonradan anlaşılmış olan ilk üç adam yönetiminin kuruluşu, sürdürülüşü ve sonrasında bitişi, 50'li yıllardaki olaylar üzerinde çok büyük etki sahibidir. On yıl sonraki iç savaşın patlak vermesine sebep olanın da bu üç adam yönetimi olduğu kolayca iddia edilebilir, ancak böylesi bir iddia, üzerine daha fazla derinlemesine düşünmeyi gerektirmektedir. Olanaklar dahilinde, üç adam yönetiminin evrilebileceği ya da evrilemeyeceği sayısız yol mevcuttu. Yıllar içinde Caesar'ın seferde ölme ihtimali Crassus'tan daha yüksekti. 52 yılının sonu gibi geç bir döneme kadar, Caesar Roma'ya dönüş hazırlığı yapmayı ciddi bir biçimde düşünmemiş gibi görünmektedir. Pompeius kendisinin taleplerine cevap vermede uzun süre tereddüt etmişti. Pompeius'un nihai duruşu ve Caesar'ın son meydan okuması, iç savaşı tetikleyen şey oldu fakat bu sonucu çok önceden öngörebilmek zordu. Cumhuriyet zaten hem içeriden hem de dışarıdan, toplumun her kademesinde, yetkililerin artık çözemediği ya da yeterli ölçüde uğraşmak istemediği problemlerle ve baskılarla etrafı sarılmış vaziyetteydi. İrade gücü bir tarafa, devletin bu amaç için kaynakları, sistemi ve tutarlılığı yoktu. Artık bu oldukça tehlikeli vaziyet, çöküşe ya da çatışmaya yol açmaya hazırdı. Ölümcül çatışmanın 49 yılında, yalnızca tek bir senatörün geleceğiyle ilgili, bu senatörün çoğu yoldaşının bile uzak durmak istediği bir tartışma üzerine gerçekleşmesi tamamen rastlantısaldı.

İÇ SAVAŞ MÜCADELELERİ (49-45)

Caesar 49'un Ocak ayında Rubicon nehrini geçtikten sonra, ikinci bir Sulla ya da intikamcı bir Catilina olacağı yönündeki korkuları hemen bertaraf etti. Hızlıca İtalya'nın güney kıyısına ilerlerken, Pompeius'un memleketi olan tüm Picenum bölgesi de dahil karşılaştığı topluluklar hiç direnmeden ya da az bir direniş sonrası ona katıldılar. Lucius Domitius Ahenobarbus azımsanmayacak bir birlikle Corfinium'da Caesar'ın karşısına çıkmış fakat Caesar hızlı bir biçimde avantajı eline geçirdikten sonra, Ahenobarbus'u kendi adamları teslim olmaya zorlamıştı. Caesar'ın burada bile tüm esirleri serbest bırakması, kimseyi idam etmemesi ve eline geçen devlet kaynaklarını kullanmayı reddetmesi, kararlı olduğu izlenimini uyandırıyordu. Ocak ayının ortasında Pompeius, Campania'ya gitmek için topladığı birliklerle Roma'dan ayrılmış ve sonrasında Mart ayında Brundisium'a, oradan da kuzey Yunanistan'a yelken açmıştı. İtalya'daki durumu askeri açıdan şüphesiz riskliydi. Diğer yandan psikolojik olarak sadece Roma'yı bırakmak değil, İtalya'yı da neredeyse hiç savaşmadan bırakmak, yenilgiye hemen boyun eğmek gibi

görünüyordu. Yeniden fetih planıysa kulağa aşırı derecede acımasız geliyordu. Doğu ve Batı'daki tüm nüfuzuyla büyük kuvvetler toplayacak (Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının ötesindeki barbarları bile), denizi kontrol altına alacak, İtalya'yı aç bırakacak ve sonra kuşatacaktı. Dehşete düşmüş Cicero'nun söylediğine göre, "Sulla'nın yaptığını ben de yapabilirim" cümlesi, Pompeius'un sürekli deyip durduğu bir laf hâline gelmişti.

Rubicon'u geçme riskini aldıktan sonra iki ay kadar bir süre içerisinde tüm yarımada Caesar'a kalmıştı. Campania'daki Cicero, Mart ayının başında arkadaşı Atticus'a şöyle yazmıştı: "Devletin ne tür bir adamın eline düştüğünü, bu adamın ne kadar akıllı, temkinli ve hazırlıklı olduğunu görüyor musun? Eğer hiçbir cana kıymaz ve kimsenin mülküne dokunmazsa ondan en çok korkanların kendisinin en büyük hayranları olacağına hiç şüphem yok. Hem kentliler hem de köylüler benimle bu konu hakkında çok fazla konuşuyorlar. Gerçekten tarlaları ve çiftliklerinden başka hiçbir şeyi düşünmüyorlar" (Atticus'a Mektup 163SB).

Pompeius İtalya'dan ayrıldıktan sonra Caesar Roma'da iki hafta geçirdi ve sonrasında Pompeius'un İspanya eyaletlerinde yoğunlaşan birliklerinin üstesinden gelmek için batıya yöneldi. Kuvvetleri sayıca azaltmak bariz bir stratejik öncelikti ve Caesar bunu sonbahardan önce yapmayı başardı. Bunun hemen sonrasında Doğu'nun dört bir yanından asker toplayan Pompeius'un üzerine yürüdü. Pompeius'un donanması Adriyatik'e egemen olduğundan, Brundisium'dan kuzey Yunanistan'a geçmek bile Caesar için tehlike arz ediyordu. Ancak 48 yılının sonunda Caesar, Pompeius'un Dyrrhachium'daki (günümüzde Durreş, Arnavutluk) ordugâhını ablukaya almayı başardı. Sonrasında Pompeius'un ordusu öyle bir kuvvetle saldırdı ki Caesar tamamen bozguna uğramamak için kaçmak zorunda kaldı. Güneydoğu'ya doğru ilerlerken Pompeius peşine düştü. Ağustosta sabırsız Optimates baskısı altında istemeyerek Thessalia'daki Pharsalos'ta Caesar ile karşı karşıya geldi; bu kariyeri boyunca nadiren göze aldığı büyüklükte bir karşılaşmaydı. Neticedeyse daha büyük bir orduya sahip olmasına rağmen yenilerek kaçmak zorunda kaldı.

Caesar merhamet dileyen tüm düşmanlarını affedeceğini söylemişti ve çoğu da af diledi. Pompeius'un kara ve deniz kuvvetleri artık dağılmıştı. Bu sırada Dyrrhachium'da kalmakta olan Cicero İtalya'ya dönmüştü. Cato ve Pompeius'un iki oğlu da Kuzey Afrika'daki Kyrene'ye (70'lerin sonunda Roma topraklarına kazandırılmıştı) gitmişlerdi. Göründüğü kadarıyla Pompeius yenilgi ihtimalini düşünerek herhangi bir plan yapmamıştı ancak ortaya çıkan durum sonrası Mısır'a sığınmaya karar vermişti. Fakat genç kral XIII. Ptolemaios'un danışmanları, Pompeius Eylül sonunda oraya ayak basar basmaz onu öldürdüler. Onun peşinde olan Caesar sadece birkaç gün sonra Mısır'ın başkenti İskenderiye'ye geldi. Ters rüzgârlar oradan hemen ayrılmasını engelleyeceği için kraliyet hanedanının üyeleri arasında devam eden savaşa karışmayı tercih etti; bu 47 yılının Mart ayına kadar kendisinin İskenderiye'de kapana kısılıp kalmasına neden olacak tehlikeli bir girişimdi. Hırslı kraliyet prensesi Kleopatra (69 doğumlu) oradayken kendisinin sevgilisi olmuştu. 47 senesinin yazında nihayet Mısır'dan ayrılmadan önce Kleopatra'yı krallığın hükümdarı yaptı ve Kleopatra çok geçmeden ondan Ptolemaios Caesar adlı, lakabı Caesarion olan bir oğul dünyaya getirdi.

Caesar hâlâ Doğu'dayken, Kırım'da kötü şöhretli babası Mithridates'in ardından tah-

ta oturması 63 yılında Pompeius tarafından onaylanan Kral Pharnakes'in oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmaya karar vermişti (bkz. Fig. 6.4). Pharnakes aile mirası olan Pontus krallığını geri alabilmek için Roma dünyasındaki kargaşadan faydalanmıştı. Hal böyleyken Caesar kendisine meydan okudu ve onu Zela'da yendi, böylece Mithridates'in burada yirmi yıl önce 67 senesinde kazandığı sürpriz zaferin intikamı da alındı. Bu savaş Caesar'ın "Geldim, gördüm, yendim" sözlerini yazdığı savaştır. 47 senesinin Eylül ayında Caesar nihayet İtalya'ya dönebilmişti. Bu vakte kadar düşmanları Afrika'da yeniden birlik olduğu için yıl sonunda oraya yöneldi ve 46'nın ortalarında Thapsus'ta onları yendi. Bunun üzerine, bu dönemde Roma'nın Afrika eyaletinin ana kenti olan Utica savaşmadan teslim oldu. Cato da dahil olmak üzere Caesar'ın hayatta kalan düşmanlarının çoğu artık savaşı kaybettiklerini düşünerek hayatta kalmalarını ona borçlu olma ihtimaliyle yüzleşmektense intihar ettiler.

Pompeius'un iki oğlu da dahil olmak üzere liderlerden bazıları İspanya'ya kaçmış ve orada öyle büyük birlikler toplamışlardı ki Caesar bu savaşı başkalarına emanet etmektense onlarla şahsen karşı karşıya gelmesi gerektiğini düşünmüştü. 46'nın sonlarında Roma'dan ayrıldı ve muhtemelen 45 yılının Haziran ayına kadar İspanya'ya vardı. Güney İspanya'daki Munda'da (Urso yakınlarında) girdiği savaş için gördüğü en zor savaş olduğunu söylemiştir. Yine de onları hezimete uğrattı ve 30.000 düşman öldürüldü. Komutanlardan sadece biri kaçarak hayatını kurtarmayı başarmıştı, o da Pompeius'un 20'lerinin başındaki küçük oğlu Sextus'tu. Caesar'ın Roma'ya tekrar dönüşü 45 senesinin Ekim ayında gerçekleşti. Tümüyle bakıldığında, Pompeiusçular takımını yenme mücadelesi ve bunun aldığı vakit hiç de azımsanacak gibi değildir. Caesar bazı olağanüstü riskler almış ve tekrar tekrar yenilginin eşiğine gelmişti. Tıpkı 50'li yıllarda Galya'da olduğu gibi, şaşırtıcı ölçüdeki azmi ve iyi talihi onu buralara getirmişti. Önünde başka seferler de vardı. 45 yılının sonbaharından önce Suriye'yi tehdit etmeye devam eden Parthlara karşı büyük bir sefer yürütmek ve 53 senesindeki korkunç Carrhae yenilgisinin intikamını almak için 18 Mart'ta Roma'dan ayrılması çoktan kararlaştırılmıştı. Uzun süre Roma'dan uzakta olmayı beklediğiyse, yola çıkmadan önce gelecek üç yıl için yıllık makam sahiplerinin isimlerinin belirlenmesinden anlaşılmaktadır.

CAESAR'IN DİKTATÖR OLARAK EYLEMLERİ (49-44)

Caesar'ın 45'in sonlarında ve 44'ün başında, Roma'da askeri meseleler dışındaki meselelerle ilgilenecek bir boşluğu olmuştu. 44 senesinin 15 Mart'ındaki suikastından önce, bu ve önceki seferler arasındaki benzer aralıkların, kendisinin Roma dünyası için uzun vadeli hayallerine dair bir izlenim sunabileceği tek fırsat olduğu sonradan anlaşılacaktı. Bu izlenimi incelerken öncelikle Caesar'ın resmi statüsünün nasıl geliştiğini göz ardı etmemeliyiz. 49 sonbaharında, (İspanya'dan döndükten sonra) consul seçildiği 48 senesi seçimlerine başkanlık etmek için birkaç günlüğüne diktatör olmuştu. Bu, 59 senesindeki consullüğünden sonra ikinci consullüğüydü. 48 senesinde, Pharsalos'taki zaferden sonra bir yıllığına diktatör yapılmıştı. Bu otoritesi sayesinde 47 sonbaharında Doğu'dan döndükten sonra seçime girmiş ve 46 senesi için consul seçilmişti. O yıl Thapsus'taki galibiyetten sonra senato, bazı makamlar için aday göstermek de dahil olmak üzere pek çok farklı ve daha önce eşi

benzeri görülmemiş hakla beraber, kendisini gelecek on yıl için diktatör ilan etmişti. Caesar diktatörlüğü elden bırakmazken aynı zamanda 45 yılının büyük kısmında tek consul olarak görev yapmıştı, ta ki sonbaharda istifa edene kadar. 44 yılında tekrar consul olmuş (beşinci kez) ve Şubat ayında diktatörlüğünü kalıcı bir hâle çevirmişti (Fig. 7.3).

Caesar, önemli toplumsal problemlere hızlı ve adil yaklaşımı sebebiyle kesinlikle övgüyü hak etmektedir. En köklü problemlerden biri de, Catilina'nın yükselişine verilen geniş çaplı desteğin de gösterdiği üzere, uzun zamandır toplumun tüm kademelerini etkilemekte olan borç problemiydi. Hâlihazırda zaten ciddiyet arzeden bu durum, iç savaşın patlak vermesiyle kritik bir hâle evrilmişti. Güven kaybolunca, alacaklılar borçların geri ödenmesini talep etmeye başlamış ve emlak fiyatları düşüşe geçmişti. İnsanlar ellerinde ne varsa biriktirmeye çalıştıkları için sirkülasyonda ciddi bir para kıtlığı başlamıştı, bizim bildiğimiz gibi bankalar ya da kağıt paralar da yoktu. Çaresiz borçlular, borçlarının tamamen silinmesi için propaganda yapmaya başlamışlardı. Öte yandan alacaklı olanlarsa, krize karşı böylesi ölçüsüz bir çözüm benimsenirse yaşayacakları kayıp ihtimali karşısında dehşete kapılmışlardı.

Figür 7.3 *Diktatör olarak Iulius Caesar, suretinin paralarda görünmesini kabul etme cüretini gösteren ilk Romalıydı. Darphaneci Lucius (Aemilius) Buca tarafından 44 yılında çıkarılan bu darp, Caesar'ın yaşamının son haftalarına tarihlenmektedir. Kendisi bir taçla tasvir edilmiş ve "ebedi diktatör" olarak tanımlanmıştır. Arka yüzdeki kenetlenmiş silahlar Caesar ve ordusu arasındaki güveni tasdik ederken, küre de Roma'nın dünya gücü olma hayallerini temsil etmektedir.*

48 yılının başına gelindiğinde Caesar durumun ciddiyetini ve iki tarafın da korkularını kavramış vaziyetteydi. İki tarafı da rahatlatmaya yönelik ölçülü bir yaklaşım benimsemişti. Mal ve mülklerin, savaş öncesindeki değerlerinde geri ödeme olarak kabul edilmesi gerektiğini emretmiş ve 60.000 sestertius kadar nakitten daha fazlasının bulundurulmasını yasaklayan eski bir kanunu yeniden yürürlüğe sokmuştu. Yine de bu kanunlar, borçluları yatıştırmaya yeterli olmadı ve içlerinden bazıları güçlükle bastırılan silahlı bir isyan başlattı. Caesar bunun üzerine borçlulara yardım için bir adım daha atarak 49 yılının başından bu yana devam eden faiz ödemelerini iptal etti ve kiracıların bir yıl boyunca kira ödememesine izin verdi. Bütünüyle ele aldığımızda, Caesar'ın borç problemini bitirmenin yakınından bile geçemediği doğrudur ancak hiç değilse problemi dengeli bir biçimde hafifletecek kadar duyarlı ve yaratıcıydı.

Aynı derecede ilgi bekleyen bir diğer konu da takvimdi. Roma'nın bir yılı yalnızca 355 gündü ve bazen güneş yılını yakalamak için takvime zaman zaman ekstra bir ay ekleniyordu. Fakat bu "araya ekleme" yakın geçmişte öyle ihmal edilmişti ki 40'ların başına gelindiğinde Roma yılı ve güneş yılı arasında üç ay fark vardı. Caesar bu yüzden Mısır'ın güneş takvimini Roma'ya uyarladı. Arayı kapatmak için 46 yılı 445 güne uzatıldı ve bundan sonraki her yıl, artık olan yıllarda 23-24 Şubat arasına bir gün eklenerek (ikinci bir 23 şubat gibi, ay sonuna bir gün eklenmiyordu), 365 gün olacaktı. Bu "Jülyen" takvimi bir daha sadece bin beş yüzyıl sonra 1582 yılında Papa XIII.

Gregorius tarafından bugün hâlâ kullanılan formuna dönüştürüldüğü zaman değiştirildi.

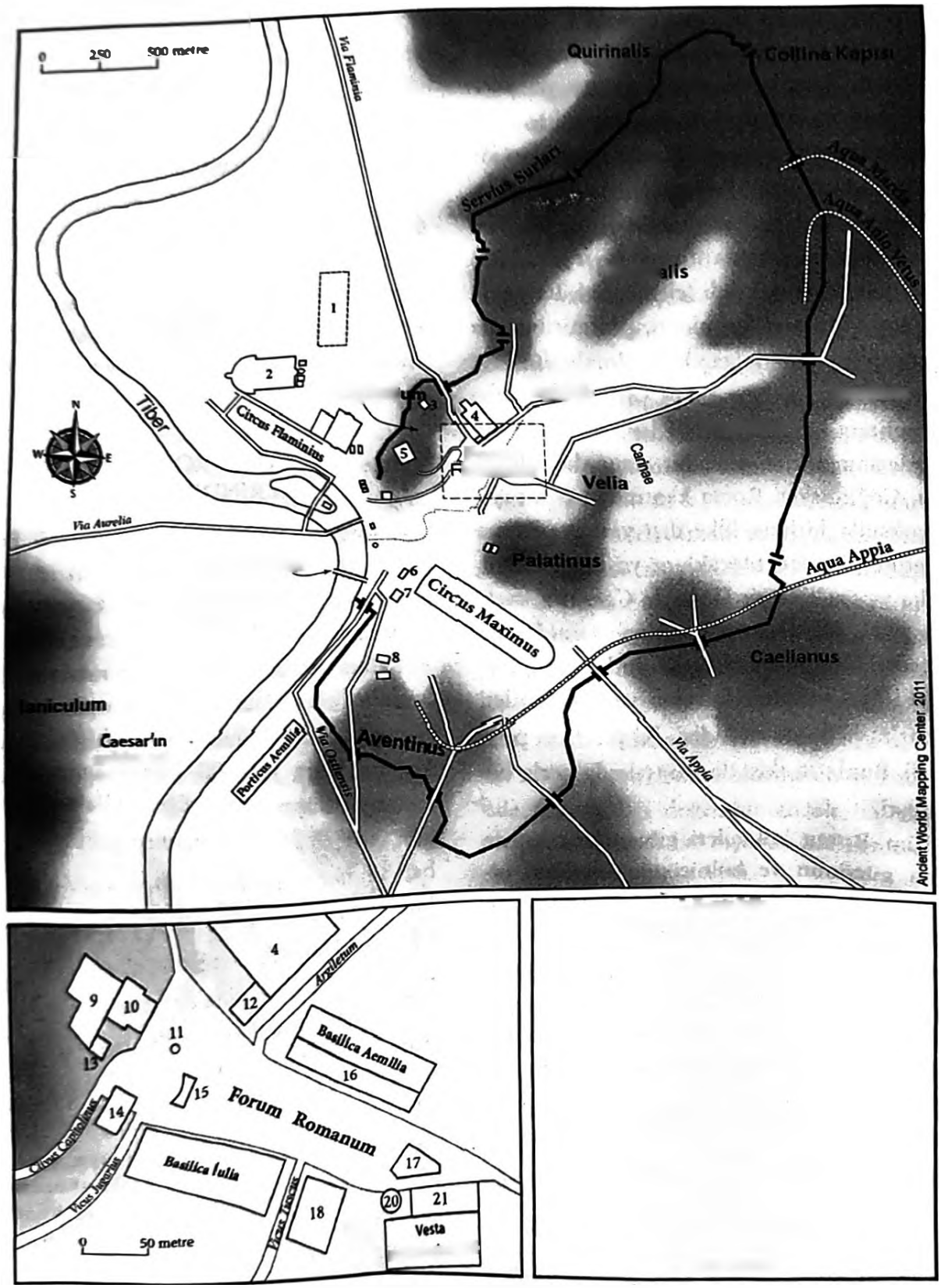
Caesar doğal olarak askerlerine yer yurt edindirme meselesiyle de ilgileniyordu ve bu amaç için Sulla'nın yaptığı gibi toprakları istimlak etme ve sürgün yolunu kullanacağına yönelik korkuları dağıtmak istiyordu. Kendisinin yenilen düşmanlara karşı tavrı genellikle gerçekten de affediciydi (clementia), İtalya'da bazı topraklara el konulmuş gibi görünse de bu sınırlı bir ölçüde yapılmış olmalıydı. Oraya çok fazla emektar asker yerleştirilmemişti (muhtemelen 15.000 kadar) ve Sulla'nın adamlarının aksine geniş bir alana dağıtılmışlardı. Çoğu asker, Roma kentinden çok sayıda yoksulla birlikte ülke dışı yerlere; Roma devletine ait olan topraklara ya da İspanya, Afrika ve özellikle de Doğu'da Caesar'a karşı savaşan toplulukların el konulan topraklarına yerleştirildiler. Kartaca ve Korinthos bölgelerindeki boş arazilere kurulan yeni koloniler, Caesar'ın belki de en iddialı iki yerleşim projesiydi. Bunların ikisi de 146 yılında yerle bir edilmişti.

Tüm Roma kolonileri gibi onunkiler de Roma gücünün ve kültürünün merkezi olmaları niyetiyle kurulmuşlardı, ancak tüm yönleriyle ele aldığımızda, arazileri seçtiğinde aklında imparatorluğa garnizonlar kurma ya da imparatorluktakileri Romalılaştırma gibi belirgin fikirler olduğunu iddia etmek için bir sebebimiz yoktur. Kolonilerinin sayısı bile belli değildir, ölümüne kadar olan sürede henüz çok azı ortaya çıktığı için, sonrasında onun adına kurulanların kendi planları arasında yer alıp almadığı belirsizdir. Caesar'ın kanunlarının arkasında, eyaletlilerin statüsünü arttırma ve onları Roma'nın yalnızca tebaası değil, ortakları yapmaya yönelik yeni bir amaç olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Yine de bunu iyi planlanmış ve devamlı sürdürülmüş bir hedef olarak görmek aşırıya kaçmak olur. Eyalet yönetimine karşı tutumu da aynı muğlaklığı gösterir. 59 yılında eyalet yönetimini düzenleyen kanunu doğrultusunda düşünceli davrandığını söyleyebiliriz. Özellikle de publicani sendikalarının Roma'da ihale kazandıktan sonra Asia'da vergi topladığı baskıcı sistemi kaldırdığını biliyoruz. Artık vergiyi toplulukların kendilerinin toplamasına izin veriyordu. Ancak diğer yandan, eyalet yönetimine yönelik herhangi büyük bir reform planladığına dair bir iz yoktur.

CAESAR'IN ROMA KENTİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kentte Caesar'ın ilgisini bekleyen çok konu vardı (Harita 7.2). İşsizliği azaltmak için yoksul vatandaşlara İtalya dışındaki yeni kolonilerde yeni bir başlangıç fırsatı sunulmuştu. (Clodius tarafından yürürlüğe konan 58'deki kanuna göre) Her ay Roma vatandaşlarına ücretsiz verilen tahıla muhtaç kişiler, Caesar bu erzakları 150.000 kişiyle sınırladığında sıkıntıya düşmüşlerdi. Eğer Sulla'nın yaptığı gibi ücretsiz erzakı tamamen kaldırsaydı, itibarının inanılmaz bir biçimde düşeceğinin farkındaydı. Kente gelen tahıl tedarikinin daha iyi denetlenmesini sağlamıştı, Ostia'da yeni bir liman ve Tarracina'dan uzanan bir kanal gibi projelerle birlikte tahıla daha iyi bir erişim için planlama yaptığı söylenmektedir.

Kamu binaları için hazırlanan büyük projeler de kentteki işsizliği azaltmaya yardımcı olmuştu. Bunlardan bir tanesi olan Forum Iulium (orijinal Forum Romanum'un kuzeyinde) 46 senesinde Caesar tarafından hizmete açılabilecek hâle getirilmişti. Campus Martius'da yer alan, oylama için yapılmış büyük mermer bir yapı olan Saepta Iulia ve her ikisi de Forum Romanum'da olan Basilica Iulia (1b) ile yeni senato binası (Fig. 7.4a, b) gibi

Harita 7.2 *Geç Cumhuriyet Döneminde Roma*

diğer yapılarsa 20'lere kadar tamamlanamadı. Caesar, Akdeniz'in en muazzam kenti olan İskenderiye'yi gördükten sonra Roma'nın ne kadar gösterişsiz olduğunun iyice farkına varmıştı. Hem kentin görünüşünü güzelleştirmek hem de onda kendine ait kalıcı bir etki bırakmak istiyordu. Büyük bir Mars tapınağı, Pompeius'un tiyatrosuna rakip bir tiyatro ve lider Yunan kentlerinden model alınan bir kütüphane gibi görkemli yapıların da tasarlandığı konuşuluyordu. Caesar'ın Roma'yı bir kültür ve eğitim merkezi yapmak istediği açıkça görülebilmektedir.

Aldığı kararlardan, destekçilerini ödüllendirmek istediğine ve kendisiyle birlikte Roma kentini de yüceltmek istediğine şüphe yoktur. Daha geniş bir çerçeveden baktığımızdaysa tüm Roma dünyasına istikrar ve zenginlik getirmek istediğini söyleyebiliriz. Eline geçen sınırlı boşluklarda, doğru istikamette umut verici adımlar attığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Yine de, eğer devam edebilseydi nasıl ilerleyeceğini bilmemiz imkânsızdır.

ROMA'NIN VE CAESAR'IN SİYASİ BEKLENTİLERİ

Caesar'ın çalışmaları, en yakın işbirlikçileri olan senatörler tarafından kısa kesildi. Ceasar, onların devamlı desteğine ve saygısına ne kadar çok ihtiyacı olduğunu yeterince idrak edememiş gibi görünmektedir. Senatonun büyüklüğünü dikkat çekici ölçüde arttırmış, Sulla tarafından 600 yapılan üye sayısı onun yönetiminde 900'e çıkarılmıştı. Yeni üyelerin çoğu, doğal olarak onun ödüllendirmek istediği adamlardı ve daha farklı topluluklardan ve sosyal çevrelerden geliyorlardı. Beklendiği üzere muhafazakârlar bunu hatalı bulmuş ve habire söylenmeye başlamışlardı. Yeni üyeler, geçtiğimiz yaklaşık kırk yılda Roma vatandaşlığı kazanan farklı İtalyan topluluklarından geliyorlardı ve bu topluluklar ilk defa içlerinden birilerinin senatör olduğunu görüyorlardı. Caesar'ın İspanya ve Galya'dan da birkaç üye dahil ettiğine şüphe yoktur. Aynı zamanda senatonun büyüklüğünü desteklemesi için, Sulla tarafından yirmi olarak belirlenen quaestor sayısını yıllık kırka, praetorların sayısını da sekizden on altıya çıkarmıştı. Caesar makamları atama yoluyla belirleme hakkına sahip olduktan sonra seçimler önemini kaybetmişti. Diktatörlüğü sebebiyle diğer memurlara önem vermek ya da formalite haricinde senatoya danışmak zorunda değildi. Böylece Sulla'yı diktatörlükten istifa ettiği için küçümsemiş, vetosunun kendisini engelleyemediği tribunusluk makamını aşağılamış ve hatta Cumhuriyeti bile "bir hiç, yalnızca isimden ibaret, şekli şemali olmayan bir şey" olarak tanımlayarak önemsiz görmüştü.

Senato da korkudan ya da yalakalıktan dolayı Caesar'ın gittikçe büyüyen kibrini, ona sunduğu olağanüstü yetkiler ve ayrıcalıklarla beslemişti. 44 yılının başında kendisinin sureti paralarda görünmeye başlamıştı ve bu ayrıcalık daha önce yaşayan hiçbir Romalıya verilmemişti (Fig. 7.3). Henüz atanmamış olsa da, Antonius senato tarafından Caesar'ın tanrı olarak tapılması için hazırlanmış bir tapınağın rahibi olarak seçilmişti. Yaşayan bir hükümdarın halk tarafından ibadet görmesi bir Yunan geleneğiydi (bkz. Dokuzuncu Bölüm) ve Roma'da daha önce bir örneği görülmemiş olup, cumhuriyet kavramına tamamen zıt düşen bir durumdu.

Krallıkla ilgili de hemen hemen aynı şeyler söylenebilir. Yine Caesar'ın bu ayrıcalığı isteyip istemediği ya da ne derece istediği belirsizdir. Yunan dünyasının Romalıları etkileyen bazı kralları mevcuttu. Roma'nın kendi antik krallığının bazı unsurları da şüphesiz Cum-

Figür 7.4a,b *Günümüzde bu yapı, Forum Romanum'un kuzey tarafının önemli bir kalıntısıdır. Bir zamanlar senato binasıyken, yedinci yüzyılda bir kiliseye dönüştürülmüştü. 1930'lardaysa tüm sonradan eklemeler kaldırıldı. Böylece gün yüzüne çıkarılmış olan senato binası (a), MS 283 yılındaki bir yangından sonra yapılmıştı. Ön kapıların iki tarafındaki dikkat çekici yatay açıklıklar, ortaçağ mezarları içindi. Yapı, diktatör Iulius Caesar tarafından yaptırılan ve Octavianus tarafından MÖ 29 yılında Curia Iulia olarak hizmete açtırılan binanın modelini kopyalamıştı. Fotoğrafta ön kapıların bulunduğu açıdan baktığımız restore edilen yapının iç bölümü (b), 28x18 m ölçülerinde uzun, açık bir salondan oluşmaktadır. Orijinalinde duvarların da çoğunu kaplayan güzel mermerin izini artık yalnızca zeminde görebiliyoruz. İki tarafta da senatörlerin oturması için üç uzun merdiven ve en sonda da başkanlık eden yetkili için bir platform bulunmaktadır.*

huriyet'e taşınmıştı. Buna rağmen, Caesar'ın *rex* ismini alacak kadar ileri gitmesi devasa bir adım olurdu ve Cumhuriyet'e biraz saygısı olan neredeyse herkesi gücendirirdi. Bu yüzden hiçbir zaman krallık iddiasında olmamıştı fakat bu ihtimalin zihnini kurcalamış olması mümkündür. İlaveten, Kleopatra ve oğlu Caesarion'un 46 senesinde Roma'ya gelip kalması, Caesar'ın bir hanedanlık kurmayı planladığı şüphesini arttırmış olsa gerekti.

44 yılının başına gelindiğinde Caesar'a yeni ayrıcalıklar tanıyacak, ondan daha üst bir otorite bulunmuyordu. Sınırsız bir güce sahipti ve kendisinin de bildiği üzere bu yüzden ve bunu kullanış biçimi yüzünden nefret uyandırıyordu. Hoşgörüsünün (clementia) tehlikeli bir sonucu da düşmanlarının çoğunun hayatta olması ve çoğunun da senatoda yer almasıydı. Yine de ona göre Cumhuriyet ölmüştü ve gelecek için kendisi hariç devletin işlerini düzenlemenin daha güvenli, alternatif bir yolu yoktu. 44'ün Şubat ayında "Ebedi diktatör" unvanını alması da bu fikrini doğrular nitelikteydi. Herhangi bir reform, kendisinin Parthia'dan dönüşüne kadar ertelenmek zorundaydı. Bu yeni unvan ve Caesar'ın uzun süreliğine gidişi, pek çok senatör için bardağı taşıran son damla oldu. 18 Mart'taki gidişinden önce hareket etmeleri gerekiyordu ve bu yüzden 15 Mart'ta katılacağı son toplantıda onu senatoda herkesin gözü önünde öldürmeye karar vermişlerdi; tıpkı geleneğe göre Romulus'un bir tiran olduğunda öldürüldüğü gibi. Altmış civarı kumpasçının liderleri Marcus Iunius Brutus ve kayınbiraderi Gaius Cassius Longinus'tu. İkisi de daha önce Pompeius'un tarafındaydı ve Caesar tarafından bağışlanmışlardı. İkisi de soyunun, son kral Tarquinius Superbus'un kovulmasına liderlik eden meşhur Brutus ile birlikte Roma'nın özgürlüğünü savunan kadim ailelere dayandığını iddia ediyorlardı.

Caesar, Pompeius'un heykelinin dibinde can vermişti. Suikastı, Roma'da rakipsiz ilk insan olabilmek için uzun zamandır gayretle savaşan bir adam için trajik bir son olmuştu. Kendisinde doyumsuz bir hırsın yanında biraz toyluk da sezilebilir. Caesar her zaman, kendisi itibarına yaraşır özel haklar elde ederken devletin geri kalanının kendi etrafında düzenli ve yasal bir biçimde işlemeye devam edeceğini hayal etmiş gibi görünmektedir. Sonuç olarak işler hayal ettiği gibi olmadı. 44 yılının başlarına gelindiğinde, senatodaki kendi destekçilerinin bile birçoğu, yakın gelecekte tüm ayrıcalıkları ellerinden alınmış bir hâlde kalacak olmayı kabul edilebilir bulmuyorlardı. Bu yüzden de Caesar'ın, kendi kişisel çıkarlarının herkesin çıkarlarından üstte olacak kadar ayrıcalıklı olmaması gerektiğine karar vermişlerdi.

OKUMA ÖNERİLERİ

Griffin, Miriam (ed.). 2009. A Companion to Iulius Caesar. Malden, Mass., and Oxford: Wiley-Blackwell. Caesar'ın kariyeri, yazıları ve günümüze kalan mirası üzerine otuz makaleden oluşmaktadır.

Millar, Fergus. 1998. The Crowd in Rome in the Late Republic. Ann Arbor: University of Michigan Press. Vatandaşların Roma siyasetindeki rolüyle ilgili yapılan bu çalışma, özellikle de Sulla ve Caesar'ın diktatörlükleri arasındaki döneme odaklanmaktadır.

Tatum, W. Jeffrey. 1999. The Patrician Tribune: Publius Clodius Pulcher. Chapel Hill ve London: University of North Carolina Press.

Yavetz, Zwi. 1983. Iulius Caesar and His Public Image. London: Thames and Hudson.

8

AUGUSTUS VE ROMA DÜNYASININ DÖNÜŞÜMÜ

CAESAR'IN SUİKASTINA TEPKİLER (44-43)

Suikastı planlayan senatörler ölümcül darbelerini indirir indirmez, "özgürlüğü" ve onun senatodaki simgesi olan Cicero'yu coşkuyla kucakladılar. Bununla beraber, özgürlüğün geri dönüşüne karşı çıkabilecek diğer engellerin de farkına varmalıydılar. Suikastın hemen sonrasında gelişen kargaşa ve panik ortamında, birçok şey Caesar gibi consul olan Antonius'un ve eski bir consul ve magister equitum olarak Roma'daki birlikleri komuta eden Marcus Aemilius Lepidus'un tutumuna bağlıydı. Antonius 17 Mart 44 tarihinde senatoyu topladığında, suikastçılara karşı harekete geçilmemesine karşılık, Caesar'ın tüm kanunlarının ve atamalarının meşru kalması üzerine bir uzlaşmaya varmak için senatörlerin desteğini almıştı. Buradaki amaç uyuşmazlıkları düzeltmek ve devlet idaresinin aksamasını engellemekti, ayrıca suikastın etkisinin de azaltılması hedefleniyordu. Bu uzlaşma, yakın

zamanda halkın cenazede Caesar'ın vasiyetinin okunması üzerine sergileyeceği ruh hâlini kesinlikle öngörememişti. Vasiyetine göre Caesar, vatandaşlara bıraktığı Tiber civarındaki oldukça büyük mülküne ek olarak her bir vatandaşa 300 sestertius da bırakmıştı. Bunun üzerine suikastçılara karşı Antonius'un da desteklediği büyük bir protesto başladı. Bu isyan öyle kuvvetliydi ki Nisan ortalarında Brutus ve Cassius Roma'dan kovulmuşlardı. Kleopatra ise gecikmeden oğluyla birlikte Mısır'a döndü. Lepidus da güney Galya (Narbonensis) ve Yakın İspanya'daki birliklerin komutasını üstlenmek üzere kentten ayrıldı, burada Sextus Pompeius 45 senesinde Munda'da aldığı yenilgiden sonra gücünü yeniden toparlamaktaydı. (bkz. Yedinci Bölüm). Göreve gitmeden önce Lepidus Antonius'un desteğiyle Caesar'ın yerine kendisini *pontifex maximus* ilan ettirmeyi başarmıştı.

Bu esnada, Caesar'ın kız kardeşinin torunu olan on sekiz yaşındaki Gaius Octavius, annesinden suikast haberini alır almaz eğitim gördüğü Apollonia'dan (Illyricum'da) ayrılmış ve Brundisium'a yelken açmıştı. Kendisine ünlü bir aileden olmayan fakat yakın ve sadık bir işbirlikçisi olan akranı Marcus Vipsanius Agrippa eşlik ediyordu. Octavius'un annesi Atia, Caeesar'ın kız kardeşi Iulia'nın kızıydı; babası Gaius Octavius ilk nesil senatörlerdendi (novus homo), 61 yılında praetorluk yapmış ve ardından iki yıl sonra ölmüştü. Oğulları Gaius Octavius 63 yılının Eylül ayında doğmuştu ve 45 yılındaki İspanya seferinde Caesar'a eşlik etmişti (bkz. Tablo 8.1). Brundisium'a vardığındaysa Caesar'ın vasiyetinde kendisini evlat edindiğini ve vârisi yaptığını öğrendi. Roma'ya geldiğinde mirasını resmi olarak kabul ettiğini beyan etti ve Gaius Iulius Caesar Octavianus ismini aldı, ancak yine de daha etkileyici olması için Octavianus'u kullanmamayı her daim tercih etti. Günümüz İngiliz literatüründe kendisi "Octavian" olarak da bilinir.

Octavianus genç ve tecrübesiz olduğu için Antonius ilk başlarda onu bir tehdit olarak algılamamıştı. Ancak Octavianus kısa sürede, özellikle de halk ve emektar askerler arasında, Caesar'ın arkadaşlarının ve taraftarlarının lideri olarak Antonius'un yerini alma girişiminde başarılı oldu. Octavianus, Caesar'ın parasının dağıtılmasını istediğinde Antonius bunu yapmamak için çeşitli bahaneler sundu, bunun üzerine Octavianus her vatandaşa bahşedilen 300 sestertius'u ödemek için kendi mal varlığını satarak inanılmaz bir popülerlik elde etti. Ondan sonra da ileriki çalkantılı aylarda, Antonius avantajı git gide para teşvikiyle ve Caesar'ın hatırasını kullanarak destek çekmeyi başaran Octavianus'a kaptırdı. Bu sırada Brutus ve Cassius, Ağustos ayında senatonun Girit (Lat. Creta) ve Kyrene eyaletlerinin valiliği görevlendirmesiyle onlara sunduğu İtalya'yı resmi bir sebeple terk etme fırsatını değerlendirmeye karar verdiler. Kasım sonuna gelindiğinde Antonius, Octavianus'un Roma'da destek toplamasını engelleme mücadelesini bırakmaya karar verdi ve Gallia Cisalpina'da ayarladığı görev için ordusuyla birlikte yola çıktı. Ancak görevdeki vali Decimus Iunius Brutus Albinus'un (suikastçılardan biri ancak lider olan Brutus değil) Mutina'da (modern Modena) olduğunu ve oradan ayrılmayı reddettiğini öğrenmesi üzerine şehri kuşatmaya girişti.

Antonius'u ısrarla bir diktatör adayı olarak betimleyen Cicero'ysa artık insiyatifi ele alarak senatonun Antonius'u bertaraf etmesini ve otoritesini göstermesini teklif etti. Bu amaç için senato, kendi birliklerini 43 senesinin iki consulü Aulus Hirtius ve Gaius Vibius Pansa Caetronianus komutasında Octavia-

nus'un ve onun özel birliklerinin yardımını talep ederek güçlendirilebilirdi. Sonuç olarak 43 yılının Ocak ayında, Octavianus'a consullerin yetkisinden daha düşük bir yetki (*imperium*) ve eski consullerin yanında konuşma hakkı verilerek senato üyeliği teklif edildi ve kendisi de bunu kabul etti. Antonius ile uzlaşmaya varma çabaları sonuç vermedi, sonuç olarak Nisan ayında çatışmalar vuku bulunca Antonius yenildi ve Mutina kuşatması kalktı.

İKİNCİ ÜÇ ADAM YÖNETİMİNİN DOĞUŞU (43)

Ne yazık ki Cicero ve senato için consuller bu savaşın zayiatları arasındaydı. Decimus Brutus ve birlikleri, kuşatmalarının uzun sürmesi sonucu zayıflamış ve batıya doğru çekilen Antonius'u kovalayamamıştı. Senato Decimus Brutus'a ölen consullerin birliklerini devralması talimatını verdi fakat kendisi, ondan emir almayı reddeden Octavianus'tan hiç destek görmüyordu. Octavianus bu aşamada Antonius'u kendisinin de yenme ihtimalinin olmadığının farkındaydı. Bu yüzden Antonius batıya kaçmayı ve bu zamana kadar senatoyu sadakatine inandıran ancak müttefik değiştirmek için Antonius'tan ve kendi adamlarından birazcık teşvik görmesi yeterli olan Lepidus'a katılmayı başardı. Bu sırada Octavianus'un ısrarla dillendirdiği önceliği, senatonun gerekli ödülleri askerlerine temin etmesiydi. Onlara yalnızca boş olan consullüklerden birine kendisinin seçilmesinin bu ödüllerin teminatı olacağını söylüyordu. Tahmin edilebileceği üzere senato on dokuz yaşındaki birinin bu makama aday olmasına izin verme düşüncesinden pek hoşlanmamıştı. Ancak Ağustos ayında Octavianus sekiz lejyonuyla Roma'ya yürüdüğünde, bu konuyu yeniden düşünmek zorunda kaldılar. O ayın sonunda beklediği üzere, Caesar'ın bir başka yeğeni olan Quintus Pedius ile birlikte consul oldular fakat Pedius aynı yıl içerisinde hayatını kaybetti.

Octavianus artık Caesar'ın suikastçılarının resmi olarak suçlu ilan edilip cezalandırılmalarını sağlayabilmişti. Sextus Pompeius ile senatonun da onayladığı bir uzlaşma sağlanmış olmasına rağmen Nisan ayında o da suçlu ilan edildi. Octavianus ayrıca Lepidus'un aracılığıyla Antonius ile barışmak istedi ve bunun sonucunda üçü beş yıllığına "devletin tesis edilmesi amacıyla üç adam yönetimi" (*triumviri reipublicae constituendae*) oluşturmaya karar verdiler. Bononia (modern Bolonya) yakınlarındaki bir toplantıda kararlaştırdıkları düzenlemeler, Kasım ayında Roma'da kanunlaştırıldı. Böylece bu "ikinci üç adam yönetimi", 60-59 yıllarındaki öncülünün (bkz. Yedinci Bölüm) tersine resmiyet kazandı. Bu üçler erki üyeleri; yani ismen olmasa da fiilen diktatörler senato ya da halk onayı almadan kanunlar yapma, yetki tesisi gerekmeksizin yargıçlık yapma ve tüm memurluklar için atama yapma otoritesine sahiplerdi. Yine de pratikte senatoya veya halka danışma durumu devam etti ve bazı seçimler oylamayla gerçekleştirildi. Eyaletlere gelince; Antonius Galya'nın, Lepidus İspanya'nın ve Octavianus da Afrika, Sardinya ve Sicilya'nın sorumluluğunu üstlendiler. Üç adam yönetiminin önceliğiyse Caesar'ın suikastçılarını bulup cezalandırmaktı ve bu amaç için Antonius ve Octavianus'un yirmişer lejyonu olacaktı ki, bu sayı muhtemelen o dönemde Roma dünyasındaki silahlı altmış lejyonun üçte ikisine denk geliyordu.

Ancak üç adam yönetiminin hızlıca büyük miktarlarda toprak ve para elde etmemesi halinde bu kadar çok sayıdaki askere (bir lejyon dört-beş bin arası askerden oluşuyordu) maaş ödeyecek gücü yoktu. Bunu Sulla'nın

Harita 8.1 *Roma*

...lerleri, 44-30

yaptığı gibi (ve Caesar'ın özellikle yapmadığı gibi) sürgün ve istimlak yöntemine başvurarak çözmeye karar verdiler. Kurbanların sayısı muhtemelen Sulla'nın dönemindekinden yüksekti ve tahminen 300 senatör ve 2000 equitesti; fakat sürgünlerin çoğunun Doğu'ya ve bir orduyla Sicilya'ya hareket eden Sextus Pompeius'un yanına kaçtığı ortadaydı. Antonius, Cicero'nun idam edilmesi konusunda ısrarcıydı ve sonuç olarak Cicero 43 yılının Aralık ayında Roma'nın yaklaşık 112 km güneyindeki Caieta yakınlarında bulunan evinde yakalanıp öldürüldü. Cicero, Antonius'un Mutina'da yenilip yine de kaçmayı başararak Lepidus'a katılabileceği ihtimalini asla öngörememişti. Daha da kötüsü, Octavianus'un gücünü ve sadece güç peşinde koşmasını oldukça küçümsemişti. Cicero'ya göre Octavianus yalnızca "övülecek, onurlandırılacak ve ortadan kaldırılacak" genç bir delikanlıdan ibaretti. Cicero Cumhuriyet ilkelerine olan bağlılığından ötürü Octavianus'un, consullük talebi bir tarafa, senatonun birliklerini kendi tarafına çekebileceğini bile hesaplayamamıştı. Daha da şok edici olansa, Octavianus'un tutumunu değiştirerek düşmanı Antonius'un peşine düşmeyi bırakıp, onu Caesar'ın suikastçılarını bulmaya adanan bir üç adam yönetiminin üyesi hâline getirmesiydi.

PHILIPPI SAVAŞI (42)

42 yılının başında Iulius Caesar senato tarafından tanrılaştırıldı ve muhtemelen bu zamanlarda doğduğu ay Quintilis, Iulius (Temmuz) olarak yeniden adlandırıldı. Doğal olarak Octavianus'un da "tanrının oğlu" (*divi filius*) olarak itibarı arttı. Ardından Octavianus Lepidus'u İtalya'da işlerin başına bırakıp Antonius ile birlikte doğudaki Brutus ve Cassius'a karşı yürüdü. Bu esnada Brutus Yunanistan ve Küçükasya'da birlik, kaynak ve destek toplarken Cassius da aynını daha doğuda yapıyordu. İkili yaz sonunda Hellespontos'u geçti ve beraber Makedonya'ya ilerleyerek burada Philippi yakınlarında Antonius ve Octavianus'un birlikleriyle karşı karşıya geldiler. Her bir ordu yaklaşık yirmi lejyon veya 100.000 adamdan oluşuyordu. Ekim ayında peş peşe gerçekleşen ve yaklaşık üç hafta süren iki savaşta da durum oldukça karışıktı. İlk savaşta Brutus, Octavianus'un üç lejyonunu yok edip ordugâhını ele geçirirken, Cassius emrindeki birlikler Antonius tarafından o kadar kati bir bozguna uğratıldı ki Cassius intihar etti. İkinci savaş da Brutus için iyi başladı fakat sonu kötü bitti ve o da canına kıydı. Cumhuriyetçi ülküyü nihayete erdiren olay Brutus'un ölümüdür (Fig. 8.1).

Antonius'un cesur ve yetenekli generalliği, Philippi'deki iki savaşın da galibiyetinde belirleyici olmuş ve sonuç olarak itibarını arttırmıştı. Ödül olaraksa daha cazip bir gö-

Figür 8.1 *Brutus'un son sikkelerinin (darphane görevlisi Lucius Plaetorius Cestianus tarafından 42 yılında basıldı) bir yüzünde kendisinin profili, diğer tarafta da "15 Mart" yazmakta ve üzerinde 44 yılındaki o kader gününün başarısını simgelemek için "özgürlük başlığına bakan iki hançer yer almaktadır.*

revi; Doğu'da kalıp buradaki işleri hâlletme sorumluluğunu almayı başardı. Aynı zamanda Galya'daki sorumluluğu da halen devam ettiği için, bu sayede Batı'dan İtalya'ya doğru stratejik bir rotanın kontrolünü elinde bulunduruyordu. Yüksek ihtimalle Doğu'da ne kadar uzun kalacağına karar vermemişti ve bu aşamada orada temelli bir kalışı öngörebilmiş olması pek mümkün değildir.

Octavianus ise tam tersi Philippi'de kazanılan zaferlere çok az katkı sağlamıştı ve şimdi de terhis edilmiş emekli askerlerin İtalya'da iskânlarını düzenlemek zorundaydı. Üstelik 43 yılındaki bu zorlu amaç için ayrılan arazinin gerekenden çok daha az olduğu anlaşıldı. Nihayetindeyse bir sürü başka kent daha istimlaktan doğan sorunlarla baş etmek zorunda kaldı. İskân sürecinin her aşaması adaletsizlikler ve tutarsızlıklarla doluydu, İtalya genelinde sebep olunan sefaletin etkileri vahim ve kalıcıydı. Aynı zamanda Sextus Pompeius, denizaşırı yerlerden gelen tahıl ithalatını engelleyebilecek düzeyde bir donanma kurmuştu. Bu artan baskılarsa Roma'da isyanlara neden olmuş, bunlar da iç savaşı doğurmuştu.

PERUSIA SAVAŞI (41-40)

Octavianus'a karşı duyulan memnuniyetsizlik, 41 senesi için seçilen bir consul tarafından körükleniyordu. Bu consul, Antonius'un kardeşi Lucius Antonius'tan başkası değildi. Antonius, öncesinde Curio ile evli olan ancak Curio 49 senesindeki bir seferde öldükten sonra kendisiyle evlenen Fulvia tarafından da desteklenıyordu. Octavianus sonbaharda, Antonius ve Fulvia'yı Perusia'da (modern Perugia) kıstırdı ve burayı kuşattıktan sonra en nihayetinde 40 yılının baharında kenti yerle bir etti. Antonius sonrasında Octavianus tarafından bağışlandı ve Fulvia'nın da Doğu'ya gitmesine izin verildi, ancak ikisi de kısa süre içerisinde öldü. İşin garip tarafı, Octavianus'un bu sert mücadeleden sağ çıkışı, harekete geçmeden daha çok şey kazanacağını düşünen Antonius'un kararsızlığına çok şey borçludur. Açık direktifler göndermediği için Batı'da kendisine sadık olan birçok komutan birliklerini harekete geçirmemişti. Eğer geçselerdi, Octavianus'un hayatta kalma şansı da yok olup giderdi.

Figür 8.2 *Marcus Antonius'un Büstü*

40 yılının yazında, Antonius'a sadık olan valinin ölmesi üzerine Octavianus Galya'yı ve garnizonunu devralınca, Antonius daha da fazla kaygılanmaya başladı. Bu yüzden Antonius, Octavianus ile bir görüşme yapmak istedi ve bu görüşme Eylül ayında Brundisium'da gerçekleşti. Vardıkları anlaşma, Antonius ve Octavianus'un kız kardeşi Octavia'nın evliliğiyle de mühürlendi. Her ikisinin de eşleri yakın zamanda ölmüştü. Octavianus artık İtalya da dahil olmak üzere Batı'nın, Antonius Doğu'nun ve rolü önemsizleşen Lepidus ise yalnızca Afrika'nın sorumluluğunu üstlenmişti. Octavianus, Sextus Pompeius'un oluşturduğu tehdidi onu yenerek ya da onunla anlaşmaya vararak sonlandırmakla görevliydi. İkincisinin gerçekleşme ihtimali vardı, ancak bunun için yaz döneminde Octavianus'un kendisinden yaşça epey büyük olan Scribonia (Sextus

Pompeius'un kayınbabasının kız kardeşi) ile evlenmeyi kabul etmesi gerekiyordu. Bu onun üçüncü evliliğiydi ve yalnızca bir yıl sürdü. Octavianus'un tek çocuğu, Scribonia'dan olma Iulia adındaki kızıydı.

Brundisium'da yapılan anlaşma, Antonius'un dikkatini tamamen imparatorluğun doğusuna yöneltmesini sağladı. Bu esnada Sextus Pompeius'un sık sık yaptığı akınlar ve ablukalar, onunla anlaşma masasına oturmanın daha mantıklı olacağını gösteriyordu. Bu anlaşma 39 yazında Misenum'da yapıldı. Sextus Pompeius düşmanlığı bırakacağına söz verdi. Karşılığındaysa beş yıllığına Corsica, Sardinia ve Sicilya'nın egemenliğine sahip olacak ve Peloponnesos kendisine verilecekti. Octavianus bu anlaşmanın gerçekleşmesinde yardımları geçtiği için Antonius'a şükran borçluydu ama anlaşmanın küçük düşürücü şartlarına gereğinden fazla bir zaman bağlı kalmaya hiç de niyeti yoktu.

SEXTUS POMPEIUS VE LEPIDUS'UN SAF DIŞI BIRAKILMASI (39-36)

Misenum'da kabul edilen şartların kırılganlığı kısa sürede ortaya çıkmıştı; Sextus Pompeius, Octavianus 39 sonbaharında Scribonia'yı boşayınca ve Antonius da kendisine Peloponnessos'u vermeyi geciktirince küplere bindi. 38 ilkbaharında Octavianus'un donanmasıyla karşı Cumae açıklarında ve Messina boğazında gerçekleşen iki çarpışmanın da galibi Sextus oldu, ancak bu avantajın devamını getirmeye cesaret edemedi. Tereddüdü Octavianus'a zaman kazandırınca o da bu sürede Antonius'a başvurup yardım diledi. İkili 37 yazında Tarentum'da (günümüzde Taranto) buluştular. Üç adam yönetimini uzattılar (muhtemelen 33 yılının sonuna dek) ve Octavianus, Antonius'un 120 savaş gemisini kendisine bırakması karşılığında Doğu'ya 20.000 adam yollamayı kabul etti.

Octavianus için bu anlaşmanın iyi tarafı, ihtiyaç duyduğu gemiler kendisine hemen verilecekken kendisinin adam yollama sözünün yalnızca geleceğe dair bir sözden ibaret olmasıydı; üstelik bu sözünü asla adamakıllı tutmadı. 37 yılında consul olan Agrippa, artık Sextus Pompeius'a öldürücü darbeyi vurma görevini üstlenmişti. Lepidus bile Afrika'dan yardım getirmeyi kabul etti. 36 yılında üç yüz gemi (Sicilya'daki) Naulochus'un her yanını sardı ve Agrippa'nın üstün idaresi sayesinde Sextus Pompeius'un yalnızca on yedi gemisi buradan kaçmayı başarabildi. Sonrasında Küçükasya'ya kaçan Sextus Pompeius, 35 yılında orada yakalanıp öldürüldü. Babasından miras edindiği davayı gözü kara bir biçimde azimle sürdürmesi de, ulaştığı başarının boyutu da dikkate değerdir. Eğer biraz daha cesur olsaydı, özellikle de 38 yılında biraz daha gözü kara davransaydı, Octavianus'u yerinden etmeyi bile başarabilirdi.

Sextus Pompeius'un Naulochus'ta aldığı yenilgi, Lepidus'a Octavianus'un elde ettiği zenginliğin kendisine geçme vaktinin geldiğini düşündürmüştü. Sextus Pompeius'un kara kuvvetlerinin kendisine verilmesini talep etti ancak Octavianus buna karşı çıktı. Pervasızca Lepidus'un ordugâhına girdi ve hem Lepidus'un hem de Sextus Pompeius'in tüm birliklerini kendisini komutan olarak tanımaya çağırdı. Gözü pek karakterinin cazibesiyse yine başarılı oldu. Sonuç olarak Octavianus Lepidus'u üç adam yönetiminden çıkararak onu küçük düşürdü, Afrika'nın egemenliğini elinden aldı ve hayatını sürgünde yaşamaya mecbur bıraktı. Ayrıca Octavianus'un Naulochus'ta elde ettiği zafer, kendisinin askeri becerilerine yönelik şüpheleri de yok etmişti. İtalya ilk defa tartışmasız olarak şahsının ege-

KAYNAK 8.1: *Roma'da taşa işlenmiş bu uzun Latince belge, aslen iki sütun halinde işlenmişti ancak günümüze yalnızca bir tanesi ulaşmıştır ve o da tastamam değildir. Üst sınıf bir adamın, eşinin cenazesinde okunmak üzere hazırladığı* laudatio, *yani kaside formundadır. İkisinin de adı bilmemekle birlikte uzmanlar geleneğe göre kadını Turia olarak (hatalı bir şekilde) adlandırmaktadırlar. Burada övülen eş, Hıristiyanlık çağının başında ölmüş olmalıdır. Kadının yasal konumu ve* manus *evliliğin tabiatı için bkz. "Roma Toplumundaki Değişiklikler", Beşinci Bölüm.*

Evleneceğimiz günden bir gün önce, hem annen hem de baban ıssız kasabalarında öldürüldüğünde aniden yetim ve öksüz kalmıştın. Ailenin ölümünün intikamının alınması çoğunlukla senin sayendeydi çünkü ben çoktan Makedonya yolundayken, kızkardeşinin eşi Gaius Cluvius da Afrika için yola çıkmıştı. Bu kutsal görev için, suçluların yakalanması ve cezalandırılması için ısrar ederek o kadar emek sarf etmiştin ki eğer biz de orada olsaydık daha fazlasını yapamayabilirdik. Tüm başarı senin ve çok saygıdeğer bir kadın olan kardeşinindir. Bu görevle uğraşırken ve failler cezalandırıldıktan sonra iffetini koruyabilmek için derhal ailenin evini bırakıp benim annemin yanına taşındın ve orada benim dönüşümü bekledin.

Sonrasındaysa babanın seni ve beni vârisleri yaptığı vasiyetinin, eşi ile *manus* evliliği yaptığı gerekçesiyle geçersiz olduğunu beyan etmen için sana baskı yaptılar... Bu, senin ve babanın tüm mal varlığının sana baskı yapanların gözetimine geçmesini gerektiriyordu... Senin kararlılığın onları yıldırdı ve konuyu daha fazla uzatmalarını engelledi...

Bir evliliğin bu kadar uzun sürmesi, boşanmakla sonuçlanmak yerine ölümle sona ermesi nadir görülen bir şeydir; bizimkisi mutsuzluk olmadan kırk bir yıl sürdü. Tek dileğim keşke evliliğimizi bitiren benim ölümüm olsaydı, ben daha yaşlı olduğum için önce benim gitmem daha adil olurdu. Kişisel özelliklerini nasıl anlatsam? Erdemliydin, sadıktın, yardımseverdin, uyumluydun, çalışkan bir yün işçisiydin, dindardın ama aşırıya kaçmadan, modaya uygun giyinirdin ama gösteriş yapmadan, oldukça zariftin. Akrabalarına olan sevginden ve ailene bağlılığından nasıl bahsetsem? Anneme ailene gösterdiğin ilgiyi göstererek her ikisine de aynı huzurlu emeklilik hayatını sundun ve her iyi anılmak istenen evli kadında bulunan pek çok güzel özelliğe sahiptin...

Seninle birlikte ailenden kalan tüm mirası korumak için özen gösterdik. Ona daha fazlasını eklemek gibi bir kaygın yoktu, ne de olsa hepsini benim ellerime bırakmıştın. Seninle sorumluluğu paylaşıyorduk, ben senin olanlara bakarken sen de benim olanlara göz kulak oluyordun. Cömertliğini ve ailene bağlılığını pek çok akraban üzerinden gösterdin. Bazı akrabalarını bizim evimizde büyüttün ve onlara ailenizin statüsüne yakışır çeyizler hazırladın. Gaius Cluvius ve ben bu çeyizler için kafa kafaya verdik. Onları onaylıyorduk fakat kendi mirasınızı azaltmanızı da istemiyorduk, bu yüzden onları ödemek için kendi kaynaklarımızı ve mal varlığımızı kullandık...

Kaçışım (43/42'deki sürgünden) için bana olağanüstü bir destek sağladın, özellikle de tüm altınlarını, incilerini ve mücevherlerini vererek bana yardım ettin... Düşmanlarımızın muhafızlarını kandırdın... Cesaretin seni ordunun gücünü sınamaya ve test etmeye yöneltse de kendini tuttun... Tüm bunların arasında herhangi bir kara leke bırakmamak için kararlıydın...

Caesar [Octivanus] benim memleketime dönmemi mümkün kılan kişinin sen olduğunu söylediğinde haklıydı çünkü eğer senin beni kurtarma planların olmasaydı onun yardım sözleri bile işe yaramazdı...
Ancak şunu kabul edeceğim ki senin düştüğün kötü durum hayatımın en kötü olayıydı. Bu olay, ülke dışında olan Caesar'ın [Octavianus] cömert kararı üzerine ülkeme hâlâ işe yarar bir vatandaş olarak geri döndüğümde gerçekleşmişti. Kendisinin Roma'daki işbirlikçisi [üç adam yönetimi üyesi olarak] Marcus Lepidus benim geri dönmeme karşı çıkmıştı. Sen onun ayaklarına kapandığında, seni kaldırmadığı gibi tıpkı bir köle gibi tutulup sürüklenmene neden oldu ve tüm vücudun yara bere oldu. Yine de sen ona dik başlı bir biçimde Caesar'ın benim geri dönüşümü kutladığı bildiriyi hatırlattın. Onun cevabını duyup pis ve acımasız hakaretlerine katlandıktan sonra, onun benim başıma gelen tüm kötülüklerden sorumlu kişi olarak bilinmesi gerektiğini herkese açıkça duyurdun. Sonrasında bu tavrının cezasını çekti...
Dünyaya tekrar huzur geldiğinde ve Cumhuriyet eski hâline döndürüldüğünde [20'lerde], nihayet bizim için dinlenme ve huzur vakti gelmişti. Bir süredir kaderin bizden esirgemesi sebebiyle çocuk hasreti çekiyorduk. Eğer kader olağan şefkatiyle buna izin verseydi, ikimiz daha başka ne isterdik? İlerleyen yaşlarımız umutlarımızı tüketti... Doğurganlığından şüphe edip benim çocuksuz kalmamdan huzursuzluk duydun ve ben seninle evli kalarak çocuk sahibi olma umutlarımı kaybedip sonucunda perişan olmayayım diye boşanmaktan bahsetmeye başladın. Evden ayrılıp evi doğurgan başka bir kadına bırakacağını söyledin... Bu çocukları müşterek, kendininmiş gibi göreceğin konusunda ısrarcı oldun. Planına göre o zamana kadar paylaştığımız mülkümüzü bölmeyecektik, benim kontrolüm altında olmaya ve benim iznime tabi olarak senin tarafından yönetilmeye devam edecekti... Aklımı kaçıracak kadar öfkelendiğimi kabul etmeliyim, tekliflerin karşısında öylesine dehşete kapılmıştım ki kendime zar zor gelebildim... (ILS 8393)

menliğindeydi ve artık ona eski istikrarını ve zenginliğini geri kazandırmaya başlayabilirdi.

ANTONIUS'UN DOĞUDAKİ SERÜVENİ (42 SONRASI)

Bu noktada geriye dönüp Antonius'un 42 Ekim'inde Philippi'de aldığı galibiyet sonrasında yaşanan gelişmelere bakmamız gerekir. Burada ucu bucağı belli olmayan diyarda onu meşgul edecek tonla mesele vardı; birliklere ödeme yapmak ve emektarlarını yerleştirmek için acilen kaynak bulunmalıydı, sadakatsiz yerel yöneticiler değiştirilmeliydi ve ayrıca Iulius Caesar'a yapılan suikastın askıya aldığı Parthia'ya karşı yapılması planlanan sefer de hesaplara katılmalıydı. Tüm bu eylemlerin bir parçası olarak, doğu Akdeniz'in en zengin bağımsız devleti olan Mısır'ın (Fig. 8.3) kraliçesi Kleopatra ile de iyi ilişkiler kurulması da Antonius'a mantıklı geliyordu. Kendisinin talebi üzerine 41 senesinde Cilicia'daki Tarsus'ta gerçekleşen buluşmaları ilk değildi, Kleopatra Roma'dayken de görüşmüş olmalıydılar.

Şimdiyse ilişkileri kısa sürede samimileşmişti. Kleopatra yalnızca bir yıl sonra ondan ikiz çocuk sahibi oldu ve Antonius 41-40 kışını onunla İskenderiye'de geçirdi. Yine de bu, işlerden elini eteğini çektiği anlamına gelmi-

yordu. Kleopatra'nın yönetimini güçlendirmeye yardımcı olmak için çeşitli adımlar attı (bu Roma'nın da avantajınaydı) ve 40 yılının baharında Parthların Suriye ve Küçükasya'ya planladığı büyük bir istilayı engellemek için yola çıktı. Bu Parthia'ya saldırma planları içindeki Roma kuvvetlerine de sürpriz olmuştu. Ancak kısa bir süre sonra Antonius bunun yerine, Octavianus ve Sextus Pompeius'un eylemleri sebebiyle İtalya'da olma ihtiyacı hissetti ve bu yüzden Parthların püskürtülmesi görevini Publius Ventidius'a emanet etti. Publius Ventidius bu görevi iki yıl içerisinde (38 yazına kadar) o kadar etkileyici bir şekilde yerine getirdi ki, Antonius Doğu'ya yeni karısı Octavia ile 39 sonbaharında döndüğünde katkı sağlayabileceği pek bir şey kalmamıştı. 37 yılının ilkbahar - yaz döneminde, büyük bir donanmayla birlikte İtalya'ya geri döndü.

Octavia, Antonius'a İtalya yolculuğunda eşlik etmişti fakat 37 sonbaharında Doğu'ya dönerken Antonius onu ardında bıraktı. Ondan bir kız çocuğu sahibi olan Octavia, 36'nın başında bir tane daha çocuk doğurmuştu. Kleopatra ise Octavia'nın yokluğunda Suriye'deki Antonius'un yanına gitmişti. Antonius bu aşamada, 40 yılında doğan ikizlerin babası olduğunu kabul etti ve 36 yılında ondan bir erkek çocuğu daha oldu. Bundan sonrasındaysa ilişkilerinin içyüzünü çözümleyebilmek zordur. Mısırlılar için bu tam manasıyla bir evlilik değildi fakat olsaydı Kleopatra'nın yönetimini güçlendirecek mantıklı bir adım olarak bunu desteklerlerdi. Antonius'un ona bu şekilde yardım etmek gibi bir arzusu var mıydı veya Kleopatra'nın kendisiyle ve krallığıyla ilgili ne

Figür 8.3a, b *Kleopatra'nın tarihi önemi ve verdiği ilham, doğal olarak kendisinin gerçekte tam olarak nasıl göründüğünün merak edilmesine yol açmaktadır. Ancak tatmin edici bir sonuç yakalaması oldukça güçtür. İskenderiye'de basılan sikkeler onun canlı görüntüsüne benzer bir profilini sunmaktadır. Uzmanlar tarafından bulunan üç boyutlu birkaç portre vardır ancak hiçbirinde şahsın ismi belirtilmemiştir. Sadece bir tanesinin Kleopatra olduğuna dair yaygın bir görüş vardır. Bu mermer baş (burnu kayıp) Roma yakınlarındaki bir çiftlikte bulunmuştur, saç stili ve geniş kraliyet tacı paradaki sikke üzerindeki uyuşmaktadır.*

gibi bir gelecek hayali vardı bilinmemektedir. Oldukça şaşırtıcı olan şeyse Antonius'un; karısı Octavia, onun kardeşi Octavianus ve genel olarak Roma halkının üzerinde bıraktığı intibayı hiç dert etmemesidir. Ayrıca eğer Octavia'yı boşasaydı bile, bir Roma vatandaşı olarak Roma kanunlarınca geçerli olacak şekilde Kleopatra gibi Romalı olmayan biriyle evlilik gerçekleştiremezdi.

36 yılında Antonius on altı lejyon ve diğer birçok birlikle beraber Parthia'ya doğru yola çıkmıştı. Başarılı bir biçimde Media'nın içlerine doğru ilerledi ancak sonrasında müttefiki olan Armenia kralı panikleyerek hayati bir öneme sahip olan süvari desteğini çekti. Bu yüzden Antonius ordusunun üçte biri gibi yıkıcı bir kayıpla geri çekilmek zorunda kaldı. Roma halkıysa doğal olarak buradaki ağır mağlubiyeti, Octavianus'un aynı yıl Sextus Pompeius'a karşı aldığı zaferlerle kıyaslıyordu. İki adamın da bu zamana kadar sahip oldukları askeri itibarları olağanüstü bir biçimde tersine dönmüştü.

ANTONIUS VE OCTAVIANUS'UN ÇATIŞMASI (36-30)

36 yılının sonbaharından itibaren Roma dünyasının iki lideri vardı: Doğu'daki Antonius ve Batı'daki Octavianus. Artık esas mesele, tahmin edebileceğimiz üzere, bu bölünmüş yönetimin ne kadar sürebileceğiydi. Octavianus'un, bu durumu iktidarın tek sahibi olma mücadelesinin yalnızca başlangıcı olarak gördüğüne şüphe yoktur. Bu yüzden Antonius ve Kleopatra'ya karşı düşmanca propagandasını yoğunlaştırdı.

Antonius ise topraklarının doğu ucundaki nazik durumla uğraşmaya devam etti. Batı'da gittikçe büyüyen Octavianus tehdidine karşı tepki verme konusunda neden bu kadar geç kaldığına dairse bir ipucumuz yoktur. Şüphesiz onun için nahoş bir durumdu üstelik apaçık ortadaydı ve tehlike de arzediyordu. Durum böyleyken o, kısmen krallarının 36 yılında kendisini terk edişinin intikamını almak, kısmen de sonraki Parthia kuşatması için bir köprübaşı kurmak amacıyla Armenia'nın egemenliğini ele geçirmeye odaklandı. Bunu 35 ve 34 yıllarında, ilk başta Octavianus'un başının altından çıkan bir sorunla dikkati dağılsa da gerçekleştirmeyi başardı. Octavianus Octavia'yı, 37'de yapılan anlaşmanın karşılığı olarak söz verdiği birliklerle beraber doğuya sevk etmişti. Antonius bu yardımı kabul etmiş fakat Octavia'ya Atina'dan öteye geçmemesi talimatını vererek 35-34 yıllarını İskenderiye'de Kleopatra ile geçirmişti. Halen o da Octavia da boşanma hakkını kullanmamıştı.

Antonius 34 yılında İskenderiye'ye dönüşü üzerine daha bile düşüncesizce tutumlar sergiledi. Armenia zaferini kutlamak için Roma tarzı bir zafer alayı düzenledi ve sonrasında müsrif bir törende doğu topraklarını (bazıları Roma eyaletleriydi) sözde "İskenderiye Hediyeleri" adı altında Kleopatra'ya ve onun kendisinden olma üç çocuğuyla birlikte Iulius Caesar'dan olan oğluna dağıttı. Bu eylemler hiç şüphesiz Mısırlıları memnun etmek için tasarlanan jestlerdi fakat onların Roma'da ne kadar kötü bir niyetle yorumlanabileceğini öngörmek hiç zor olmasa gerekti.

Ardından gelen yıl yani 33 senesinde Antonius Octavianus ile gerçekleşecek mücadele için hazırlanmaya öncelik vermesi gerektiğini fark etmişti ve 32 yılında nihayet Octavia'yı boşamıştı. Octavianus ise kendi adına davasını haklı göstermek için daha fazla yol arıyordu. Antonius'un Vesta bakireleri tarafından emanet altında tutulan vasiyetini, yasadışı bir biçimde utanmadan ele geçirecek ve vasiyetin içeriğini kamuya ilan edecek kadar da alçaldı. Vasiyet iddiaya göre İskenderiye'de defnedilme ve Antonius'un Kleopatra'dan olma üç

çocuğuna bırakacağı hediyeleri de içeriyordu. Octavianus daha ciddi bir tedbir alarak alışılmadık bir biçimde Batı'daki vatandaşların Kleopatra'ya karşı ilan edilen savaşta kendisine sadakat göstereceklerine yemin etmeleri için düzenlemeler yaptı (bkz. Kaynak 8.2). Bu savaş ilanı yalnızca Kleopatra'ya yönelikti; Antonius'u içermiyordu, dolayısıyla iç savaşa yönelik herhangi bir imadan titizlikle kaçınılıyordu.

İki tarafın büyük orduları batı Yunanistan'daki Actium'da 31 yılında karşı karşıya geldiler; sonrasında yaşananlarsa şaşırtıcı şekilde hiç dramatik değildi. Yaz boyunca iki taraf da birbirlerini tuzağa düşürüp abluka altına almaya çalışmıştı. Antonius gittikçe daha da çok savunmaya geçmeye zorlanıyordu. En sonunda, Eylül ayının başında bu kapandan çıkabilmek için donanmasına saldırı emri verdi. Kısa süren çarpışmada hem o hem de Kleopatra filolarıyla birlikte çatışma hattını yararak içinden geçip kaçtılar fakat bir sebepten ötürü Kleopatra doğruca İskenderiye'ye dönerken Antonius önce Libya'ya uğrayacak şekilde seyretti. Kaçışları sonrası donanmalarının geri kalanı ve tüm kara kuvvetleri Octavianus'un merhametine kaldı. Nihayetindeyse hepsi kısa zamanda savaşmayı bıraktı.

Sonraki sene yani 30 yılında Octavianus İskenderiye'ye doğudan ve batıdan kara üzerinden geniş çapta bir saldırı düzenledi. Kent, Ağustos'un başında neredeyse hiç direniş göstermeksizin düştü. Antonius'un donanması kaçtı ve Kleopatra'nın intiharına dair belki aslında sahte olan haber üzerine Antonius da intihar etti. Kleopatra aslında ele geçirilmiş ve bağışlanmıştı, ne var ki o da dokuz gün sonra kendi canına kıydı. Iulius Caesar'dan olma oğlu Caesarion ise idam edildi. Böylece Mısır'ın serveti Octavianus'un eline geçti ve krallık Roma eyaleti olarak ilhak edildi.

OCTAVIANUS TEK BAŞINA HÜKÜMDAR (30 SONRASI)

Octavianus böylece yalnızca otuz üç yaşında, on dört yıllık iç savaş boyunca bitmeyen hırsının neticesinde nihayet Roma dünyasının hâkimiyetini ele geçirmişti. Bu amaç için kendisi, geçtiğimiz yüzyıldaki Roma iç çatışmalarında, eşi benzeri görülmemiş ölümlere, yıkımlara, istimlaka ve bitmek tükenmek bilmeyen bir sefalete sebep olmuştu. Propaganda konusundaki yeteneği, işbirliği kurma kabiliyeti ve yegâne amacına ulaşabilmek için tereddütsüzce her türlü ilkesini feda etmekten çekinmemesi birçok kez felaketin eşiğinden dönmesini sağlamıştı. Bu muhteşem sonuçtan sonraki tek derdi, artık ele geçirdiği egemenliği devam ettirmekti. Bunu da kırk dört yıl gibi uzun bir süre başarmış olması gerçeği, tüm rakiplerini bir bir alt etmesinden daha da mucizevi niteliktedir.

31-30 yıllarında barışı sağladıktan sonra onu bekleyen zorlu işler arasında, Octavianus'un gelecekteki resmi makamının niteliği meselesi özellikle hassas ve derhal çözüm gerektiren bir hususu. Üç adam yönetimi muhtemelen 33 yılı sonunda nihayete ermesinin ardından yenilenmemişti. Uygulamadaysa Octavianus 31 yılından itibaren her yıl consul olmaya başlamasına rağmen üç adam yönetiminin kapsamlı yetkilerini kullanmaya devam ediyordu. Özellikle de sadakat yeminlerinden sonra hiç kimse bu düzensizliklere karşı çıkacak durumda değildi. Yine de Octavianus uzun vadede ayağını daha sağlam yere basmak istiyordu. Temel sorun artık Roma'yı yönetecek rejimin tabiatıydı. Bu durumda iki ihtimalden kesinlikle kaçınılmalıydı. İlki Caesar tarzı otokrasiydi. İkincisi de esasen orduya dayalı tek kişilik bir yönetim biçimiydi, Octavianus'un iç savaş tecrübesi kendisini buna

girişmekten alıkoymuş olmalıdır. Bunlardan ziyade geleneksel Cumhuriyet idaresi çerçevesinden hareketle hem senatonun üstünlüğünü yeniden kurma arzusu içindeki üst sınıfları tatmin edecek hem de aynı zamanda kontrolü kendi elinde tutmasını sağlayacak bir yol çizilebileceğine inanıyordu.

Octavianus geliştirdiği bu yaklaşımı ilk defa 28 yılında kendisinin ve consul meslektaşı Agrippa'nın eşit rütbede olduğunu açıklayarak belli etti. Sonrasında 27 Haziran'da titizlikle tertiplenmiş bir senato toplantısında tüm otoritesini senatoya ve halka iade etti. Ancak durumdan tedirgin olan üyeleri yatıştırmak için on yıllığına consul kalmayı ve özellikle kuşatma ya da isyan tehlikesi içerisinde oldukları için İspanya, Galya, Cilicia, Kıbrıs, Suriye ve Mısır bölgelerinin sorumluluğunu üstlenmeyi kabul etti. Oradaki birliklerin tamamını komuta edemeyeceği ve hepsini kendi başına yönetemeyeceği açıktı, bu yüzden ona kendi belirleyeceği şartlarda hizmet etmesi için vali atama yetkisi verilmişti. Beklenti, kendisinin tekrardan consul seçilmeye devam edeceği yönündeydi. Diğer tüm eyaletlerin valileri artık tekrardan geleneğe uygun bir biçimde eski consullerin ve praetorların içinden, kura ile bir yıllığına hizmet vermek üzere seçileceklerdi.

Bugün genellikle "Birinci Düzenleme" olarak adlandırılan bu yetki tahsisi ile birlikte, senato Octavianus'a Augustus adını bahşetti ve ayrıca Sextilis ayına da (onun sürekli başarılar kazandığı bir aydı) bu adı verdi. Kutsanmış gibi bir anlam da içeren bu sözcüğün yarı dini bir çağrışımı vardı ve özellikle Octavianus'un şiddet dolu geçmişiyle kopardığı bağını sembolize etmek amacıyla seçilmişti. Artık her şey normale dönecek, Cumhuriyet huzur içinde yeniden ayağa kaldırılacaktı.

"CUMHURİYET YENİDEN AYAĞA KALDIRILIYOR"

Bu iddia ne kadar samimidir? Sonraki dönemlerin bazı antikçağ tarihçileri geriye dönüp baktıklarında bunu bir göz boyaması olarak görürler çünkü bu tarihten itibaren zamanla yönetimin ne kadar otoriterleşeceğinin gayet iyi farkındaydılar. Ancak o dönemin insanlarının geleceğe dair böyle bir öngörüye sahip olmadıklarını kavramak oldukça önemlidir. Onların kıyaslaması geçmişe göreydi. Bu şekilde kıyaslandığında Birinci Düzenleme'nin geleneksel Cumhuriyet kurumlarının ve makamlarının en azından 60-59 yılındaki ilk üç adam yönetiminin kurulmasından bu yana görülmeyen bir bağımsızlıkla ve istikrarla işlemesini sağladığına şüphe yoktur. Augustus hukukun egemenliğine geri dönmek istemiş ve bu çerçevede kendisine meşru ve istikrarlı bir makam arayışına girmişti (Fig. 8.4). Anayasal meselelere dair pek fikri olmayan kişiler onu *imperator* ("imparator") olarak adlandırabilirler fakat o kendisinin yalnızca "lider kişi" anlamına gelen, rahatsızlık uyandırmayan ve resmiyetsiz bir unvan olan *princeps*'ten daha fazlası olmadığını söylüyordu. Önceden birçok *principes* varken artık sadece bir tane olacaktı. Böylece Roma tarihindeki bu yeni aşama Principatus olarak adlandırıldı. Bu tek Princeps bile zamanla kontrolünü azaltabilirdi, ne de olsa Birinci Düzenleme on yıldan daha fazla sürmeyecekti. Bu aşamada umutlu olmak için sebep vardı. Ayrıca artık 44 yılının aksine, bir suikastın senatonun yeniden üstün olmasına hizmet etmeyeceğine dair bir farkındalık da vardı.

Öte yandan Augustus da Caesar'ın aksine, senato desteğinin Roma dünyasının hâkimiyetini eline alması için ne kadar hayati olduğunu anlamıştı. Ayrıca yine Caesar'ın tecrübesinden

Figür 8.4 *1992'ye kadar varlığı bilinmeyen bir sürüme ait bu altın sikke, muhtemelen Asia eyaletinde basılmıştı. Octavianus'un altıncı consullüğüne (MÖ 28) tarihlenmektedir. Arka yüzünde Augustus togasıyla koltuğunda otururken elinde bir rulo tutmaktadır ve üstte şu kelimeler yazmaktadır (Latince): "Roma halkına kanunlarını ve haklarını geri verdi". Bu tasarım bize, Birinci Düzenleme olarak adlandırdığımız değişikliklerin 27 Hazirandaki tek bir senato toplantısında kararlaştırılmadığını, bunun yerine 28'de adım adım başladığını göstermektedir.*

çıkardığı bir diğer ders de şuydu ki, otorite gösterişi kişiye ilave güç kazandırmadığı gibi sadece insanları gücendirmeye yarıyordu. Buna karşılık Augustus geleneksel Cumhuriyet idaresi çerçevesinde uygulayacağı otoritenin yeterli olduğuna inanıyordu. Senatoyu birçok konuda kendisine danışmadan karar vermesi konusunda cesaretlendirdi. Ucu kendisine dokunan durumlarda genellikle yönlendirici oldu fakat bunu açıkça otoritesini ortaya koyarak değil de kişisel, resmi olmayan *auctoritas*'ını, yani "nüfuz"unu kullanarak yapmayı tercih etti.

Augustus'un auctoritas'ı (nüfuzu) eşsizdi ve çağdaşları Augustus ismiyle auctoritas isminin aynı kökten geldiğini gayet iyi biliyorlardı. Onun auctoritas'ı sakin ve kabiliyetli bir biçimde kullanması, resmi otoritesini güçlendirmeye hizmet ediyordu. Hatta otoritesini genişletmek için de bundan faydalandı fakat bu durum Birinci Düzenleme sonrası kendisine biçtiği konumun altını oyduğu için biraz rahatsız ediciydi. Özellikle de yetki alanı dışındaki valilerin kendi sözüyle hareket etmelerini (hatta savaşa girmelerini) sağlıyordu ancak hiçbir consulün senatoya ya da diğer consul meslektaşına danışmadan bunu yapma hakkı yoktu. Eğer Augustus bu şekilde davranmak istiyorsa konumunun resmi dayanağını değiştirmesi gerekiyordu. Aynı zamanda kendisinin yıllarca consul olmasının da Cumhuriyetçi bir tutum olmayacağının farkındaydı, bunu yalnızca Marius kriz döneminde özel koşullar altında yapmıştı. Ayrıca soyluların da artık yıllık iki yerine yalnızca bir consullük makamı için yarışabilecek olma işine canlarının sıkılacağı kesindi. Birinci Düzenleme'nın bariz bir şekilde cumhuriyetçi olmayan son özelliği de Augustus'un geniş yetki alanıydı. Hiçbir consul böyle geniş bir alana sahip olmamıştı.

İKİNCİ DÜZENLEME (23)

Birinci Düzenleme kaçınılmaz olarak deneysel olmuştu. Augustus bu durumdan elde ettiği tecrübe sonucunda resmi otoritesini daha kapsamlı ve daha az müdahaleci yapması gerektiğine ikna oldu. Senatörlerin planlama aşamasında oldukları bir komplonun şans eseri tespit edilmesi kendisini harekete geçirmiş olabilir. MÖ 23 ortalarındaki neredeyse ölümcül hastalığıysa bu hususta kesinlikle etkili olmuştu. Yaptığı değişiklikler üç aşamalı olup bugün "İkinci Düzenleme" olarak bilinmektedir. Öncelikle 1 Haziran 23'te consullükten istifa etti ve normal şartlar altında bir daha bu makama hiç gelmedi. Makamın yalnızca otoritesini de elinde tutabileceğini fark etmişti. Buna binaen, eyaletlerini ve tüm önemli *imperium*'u (artık

bir proconsul'a ait olacak şekilde) idaresi altında tutmaya devam etti. Ayrıca ikinci bir değişiklik olarak imperium'u senato tarafından "daha geniş", yani *maius* yapılmıştı. Bir diğer deyişle, artık özel olarak tüm diğer yetkililere göre daha üstün olarak kabul edilmişti ve böylece onlara talimat verebilmesinin meşru alt yapısı da oluşturulmuştu. Üçüncü ve son olarak tribunus olmadan tribunus yetkisine de (*tribunicia potestas*) sahip oldu ve bu yetki ölümüne kadar her yıl yenilendi, bu yüzden 23'ten sonraki yönetim yılları bu yetki idaresi altında geçmiş sayılabilir. Bu yetki, çoktandır sahip olduğu otoriteye çok az katkıda bulunsa da kendisini dokunulmaz hâle getirdi ve senatoyu toplama, gereklilik durumunda veto etme gibi haklara da sahip olmasını sağladı. Özel "tribunus yetkisi"nin eşsiz cazibesiyse, kendisine sıradan vatandaşlara koruma sağlayan mütevazı ve popüler bir imaj oluşturmasıydı. Bu yüzden Augustus'un reklamını yaptığı yetkisi bu olmuş, dikkatler hiç *maius imperium* yetkisine çekilmemişti.

İkinci Düzenleme her ne kadar ilkindeki sorunları yok etmek için tüm koşulları sunsa da, Augustus consullükten çekilişine gelecek güçlü tepkiyi tahmin edememiş gibi görünmektedir. İnsanlar Augustus'un her zamanki gibi en yüksek makama aday olmayışına şok olmuşlar ve en büyük destekçilerini kaybedecekleri korkusuna kapılmışlardı. 22 yılında consul olması için ona açıkça yalvarsalar da o bunu reddetti. Halk 21 ve 20 yılında isyan ederek birden fazla aday seçmeyi reddetti. 19 yılında, senato en sonunda Augustus'un halkın önüne çıktığında consul nişanesini takmasına izin verdi. Artık consul gibi görünüyor oluşu büyük korkuları yatıştırmış gibiydi. Daha sonrasında konumu biraz daha değişikliğe uğradı. Bunun dışında doldurduğu son makam ömür boyu sürecek dini bir makam niteliğindeki, Lepidus'un 12 yılında ölmesiyle boşalan *pontifex maximus*'luktu. Senato tarafından MÖ 2 yılında bahşedilen *Pater Patriae*, yani "Vatanın babası" unvanı da (makam değil) benzer şekilde ömürlüktü.

AUGUSTUS DÖNEMİNDE ROMA'DA AİLE

Augustus Romalıların, özellikle de üst sınıfların, evlilik ile ailelerin ve toplumun devamını sağlayan çocuk yetiştirme hususunda evliliğin oynadığı hayati role artık yeterince saygı göstermediğini düşünüyordu. Ona göre, çok fazla saygıdeğer Romalı erkek bekâr kalmayı tercih ederken, bazı erkekler de kendilerine uygun olmayan kişilerle evleniyor ya da eşlerinin kendilerini aldatmasını sineye çekiyordu. Ayrıca yine onun görüşüne göre çocuk yapabilecek evli çiftler bilerek çocuk yapmıyorlardı. Bu algısının gerçekliğinden emin olamayız fakat Augustus'un büyük bir sorun olduğunu düşündüğü bu duruma yönelik bitmek bilmeyen endişesine dair şüphemiz yoktur. Bunun için 18/17 yılında birtakım karmaşık düzenlemeler yapmış ve MS 9 gibi geç bir tarihte bunu yeniden düzenletmişti.

Öncelikle evlenmeyen ya da herhangi bir sebepten çocuksuz kalan 25-60 yaş aralığındaki erkeklerle, 20-50 yaş aralığındaki kadınlara cezalar geldi. İkinci bir yenilik de, yeni senato üyelerinin (bkz. aşağıda "Senato ve *Equites*") herhangi bir eski köleyle ya da saygıdeğer görülmeyen birisiyle (örneğin bir dansçı) evlenmesinin yasaklanmasıydı. Üçüncü olarak, çocuğu olan her evli çift çocukların sayısına göre artan ölçüde ödüllendirilecekti (daha fazla çocuk, daha fazla ödül). Karısının kendisini aldattığını fark eden bir adam artık onu boşamak ve cezalandırmak zorundaydı (aynısı aldatan koca durumunda geçerli

değildi fakat eşi onu yine de boşayabilirdi). Aldattığına dair hüküm verildiğinde bir kadın çeyizinin yarısını ve mal varlığının üçte birini kaybediyor ve ayrıca bir adaya sürgün edilerek asla yeniden evlenemiyordu. Onun aldatma eylemindeki erkek partneri de eğer hâlâ yaşıyorsa aynı cezaya çarptırılıyordu. Bu müdahaleci kurallar, Romalıların her zaman tamamen kişisel olarak gördükleri çeşitli alanları ilk defa kanunlar yoluyla düzenliyordu. Toplumun davranışlarını veya tutumlarını değiştirmek konusunda başarılı olabildiğine dair bir işaretse bulunmamaktadır. Hatta Augustus'un kendi kızı Iulia, (kendisinden 25 yaş büyük) ikinci kocası Agrippa'dan beş çocuğu olmasına rağmen, Agrippa'nın MÖ 12 yılındaki ölümünün üzerinden daha bir yıl geçmeden üçüncü kez (bu sefer Tiberius ile) evlenmesinin beklenmesine sinirlenmişti (bkz. Tablo 8.1). Sonrasında MÖ 2'de, zina ve ihanet sebebiyle sürgün edildi.

Bazı kadınların evlenme ve çocuk doğurma baskısı sebebiyle tedirgin hissetmiş olmaları pek muhtemeldir. Evli kadınların davranışlarına kocalarından daha çok dikkat etmesi gerekiyordu. Evli erkeklerin diğer kadınlarla ilişkilerine, apaçık ortada yaşamadıkları ve saygıdeğer bir aileden gelen evli kadınlarla olmadıkları sürece genellikle hoşgörü gösterilebiliyordu. Tam tersi herhangi bir erkekle, özellikle de düşük statülü olanlarla birliktelik yaşayan evli bir kadınaysa aynı hoşgörü gösterilmiyordu. Yukarıda özetlenen Augustus kanunları, yasal düzenlemeleri detaylı bir hâle getirmişti. Her iki eş de boşanma girişiminde bulunabiliyordu. Roma kanununda, evlilik resmi bir tören gerektirmeyen (ancak genellikle kutlama yapılırdı) ve devlet tarafından belgelendirme gerektirmeyen tamamen özel bir eylemdi. Bunun yerine, iki tarafın da evlenmeye uygun olduğu (örneğin hiçbirinin köle olmaması gibi) ve birbirlerine karı koca gibi davrandıkları bir ilişki, yasal olarak meşru bir evlilik oluşturuyordu. Aynı şekilde her ikisi de, yalnızca diğerini bilgilendirerek basit bir şekilde evliliği bitirebiliyordu. Yinelemek gerekirse bu tamamen özel bir meseleydi. Boşanmayı düşünen bir adam, tüm (veya bazı koşullarda yarısını) çeyizi geri verme zorunluluğunu dikkate almak durumundaydı, vermezse dava edilebilirdi. Kadın ise eğer çocuk sahibiyse, çocuklar erkeğin ailesine ait görüldükleri için onların babayla kalma durumunu düşünmek zorundaydı. Genellikle boşanmalara ya da yeniden evlenmelere pek kusur bulunmuyordu. Bazı kadınlar içinse ideali *univira* olmaktı, bir diğer deyişle dul kalsalar ya da yeniden evlenebilecek pozisyonda olsalar bile birden fazla kocaya sahip olmamaktı. Bu geleneksel ideal (örneğin Gracchi kardeşlerin annesi Cornelia'nın durumu da böyleydi [bkz. Dördüncü Bölüm]) yeniden evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı aşılayan Augustus kanunlarına ters düşüyor gibi görünmektedir.

Kadınların çocuk doğurma konusunda ne kadar söz sahibi oldukları belirsizdir. Roma kadınlarının hem gebelikten korunmayla hem de kürtajla ilgili çok fazla bilgiye sahip olup bunları genellikle kulaktan kulağa da olsa birbirleriyle paylaştıkları şüphesizdir. Bu prosedürlerin verimliliğini belirlemekse zordur fakat günümüze ulaşan metinler çoğunun kadınlar için oldukça tehlikeli olduğunu göstermektedir. Zengin kadınların bebekleri için süt anne tutmaları, sekiz yıl içinde Agrippa'ya beş çocuk veren Augustus'un kızı Iulia gibi doğurgan bir kadının doğum yapma şansını arttırabiliyordu. Bir diğer yandan doğum esnasında ölüm oranları yüksekti ve soylu bir kadının genç yaşta, yani ergenliğinin başında evlenmesi evliliğinin ilk yıllarında çocuk doğurmayı onun için daha riskli kılıyordu. Buna

karşın, yetişkin yaşa erişecek çocuklar yetiştirmek isteyen kadınların, ailenin büyüklüğünü sınırlandırmak istemesi pek olası değildi. Çocukların doğum sırasında ya da küçüklükte ölme ihtimali öyle yüksekti ki (bkz. Fig. 9.4 ve 14.Bölüm) beş çocuktan üçü yetişkinliğe erişemeyebiliyordu. Çocuğun beslenme ihtiyaçlarının pek anlaşılamaması, virüsler hakkındaki bilgisizlik ve yetersiz tıbbi yardım, aile genişlemesini engelleyen faktörler arasındaydı. Bir ailenin toplumsal ve ekonomik düzendeki yeri ne kadar aşağıdaysa çocuklarının yaşama şansı da o kadar azalıyordu. Yetişkinliğe erişenlerde bile ortalama yaşam süresi düşük kalıyordu. Ergenliğinin sonlarındaki bir gelinin, düğününe katılabilen tek bir büyük anne/babası varsa kendisi şanslı sayılıyordu. Annesinin hâlâ yaşıyor olma ihtimali yüzde altmıştan fazla değilken babasınınki de yüzde elliden fazla değildi. Romalılar için ailenin geleneksel önemine bakıldığında birçok çift, bakabileceklerini düşündükleri sayıda çocuk yapmaktan çekinmemiş olmalıdır.

HALEFİYET

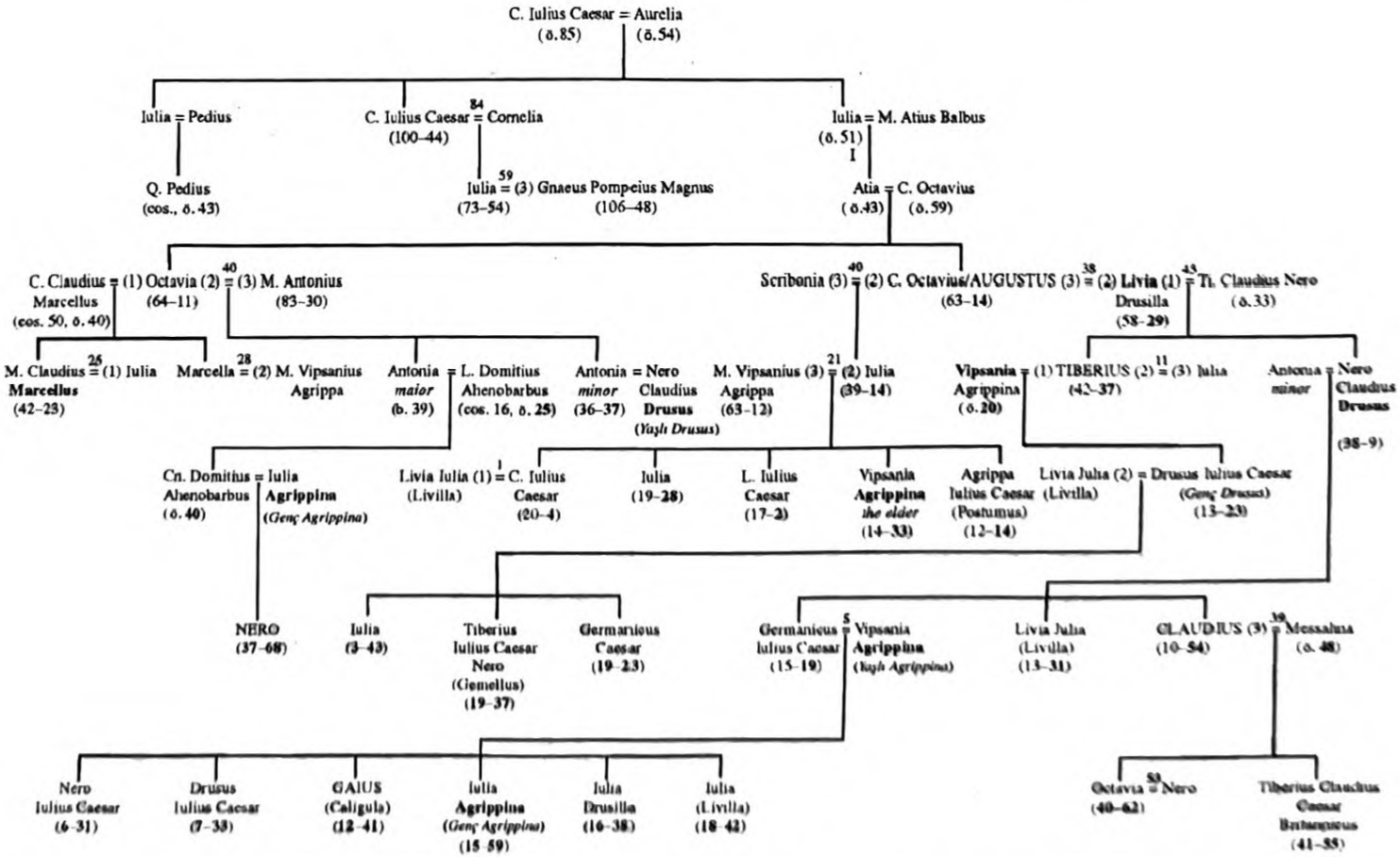
27 yılındaki Birinci Düzenleme'den itibaren, Augustus Roma'nın geleneksel yapısını geri getirdiğini iddia etmesine rağmen aslında kişisel otoritesini sessizce ve oldukça orantısız şekilde kullanarak cumhuriyetin temel prensiplerinden birini çürütmüştü. Erken dönemde, makamını kendi seçtiği kabiliyetli ve mümkünse kan bağı olan birine bırakmayı planlayarak cumhuriyete uygun düşmeyen bir başka işe daha imza atmıştı (Kaynak 8.2). Bu amaç için hem ailesinin hem de devletin çıkarlarını korumaya çalışmak şüphesiz olağanüstü bir mücadele gerektiriyordu. Bununla birlikte, çoğu Romalı da, ne pahasına olursa olsun Augustus'un ölümünden sonra bir iktidar mücadelesinin yaşanmasından kaçınılması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca Roma toplumunda aileye verilen önem dikkate alındığında, kendi kanından bir vârisi yerine geçirme arzusu, böyle bir plana karşı çıkan çağdaşları tarafından bile bir nebze anlayışla karşılanmış olmalıdır.

Bununla birlikte, vâris seçiminin onay görmesi, kısmen cumhuri yet ilkeleri gereği kısmen de tek çocuğu olması (Scribonia ile kısa süreli evliliğinden olan kızı Iulia) sebebiyle oldukça hassas bir konuydu. 38 yılında evlendiği Livia Drusilla'nın, önceki eşi Tiberius Claudius Nero'dan iki çocuğu (Tiberius [42'de doğdu] ve Drusus [38'de doğdu]) olmasına rağmen Augustus'tan hiç çocuğu olmamıştı. Iulia 25 yılında Augustus'un kız kardeşi Octavia'nın ilk kocasından olma oğlu Marcus Claudius Marcellus (42 doğumlu) ile evlendiğinde vâris olabilecek birinin doğma ihtimali ortaya çıktı. Ancak ikisi hiç çocuk sahibi olamadı ve 23 sonbaharında Marcellus erkenden öldü. Üstelik birkaç ay önce Augustus'un ölmesi beklenirken, Augustus hükümdarlık mührünü genç Marcellus'a değil, sadık işbirlikçisi Agrippa'ya vermişti. Bu çaresiz hareketi bu aşamada herhangi bir veraset planı olmadığını ortaya koymaktadır.

Neyse ki Augustus 23 yılında ölmedi ve hatta sonrasında zayıf olan sağlığı daha iyi bir hâle geldi. Ancak bu kriz, onu halefiyete yönelik düzenlemeler yapmaya itti. Hiçbir erkek akrabası kalmadığı için yeniden Agrippa'ya dönerek onu 21 yılında Marcella'yı (ikinci karısı, Marcellus'un kız kardeşi) boşayıp Iulia ile evlenmeye razı etti. Agrippa'ya öncesinde Doğu'daki bir görev için *imperium* yetkisi bahşedilmişti. 18 yılında bu yenilendi ve buna *tribunicia potestas* da eklendi. Agrippa, Augustus'un bu yetkisini paylaştığı ilk kişiydi ve bu artık seçilen vârise dair bir referans olmuş-

Tablo 8.1 Iulius-Claudius Sülalesi

Aile ağacı özellikle bazı kişiler ve evlilikler çıkarılarak hazırlanmıştır. D., ö.., cos. kısaltmaları sırasıyla doğum, ölüm ve consul (belirtilen yılda) kelimelerini karşılamaktadır. Verilen tüm tarihler kesindir ya da kesine yakındır, milattan sonra olan tarihler koyu yazılmıştır. Koyu yazılan isimler, ilgili kişiler için kullanılan isimler olup, italik sıfatlar (örneğin "genç") bu kişilerin aynı adlı başka kişilerle karıştırılmaması için kullanılmıştır. İmparatorların isimleri BÜYÜK HARFLERLE yazılmıştır.
= işareti evliliği ifade ederken = üstündeki sayı, bilindiği takdirde evliliğin tarihlerini ifade etmektedir. Birden fazla kez evlenen kişilerin isimlerinden hemen önce ya da sonra parantez içerisinde verilen rakam, bu evliliğin sıralamadaki yerine işaret etmektedir.

Figür 8.5 *Livia'nın Büstü*

tu. Augustus, Agrippa ve Iulia'nın evliliğinden 20 yılında Gaius adlı bir erkek bebeğin doğmasını sevinçle karşıladı. Lucius adlı ikincisi de 17 yılında doğdu ve her ikisi de aynı sene Augustus tarafından evlat edinildi.

Agrippa 12 yılında beklenmedik bir şekilde 50'li yaşlarında öldüğünde, Gaius ve Lucius henüz birer çocuktular. Bu yüzden Augustus ilk defa yüzünü büyük üvey oğlu Tiberius'a döndü. Karşılığındaysa Tiberius'tan karısı Vipsania Agrippina'yı (Agrippa'nın ilk eşi Caecilia Attica'dan olan kızı) boşayıp üvey kardeşi Iulia ile evlenmesi istendi. Tiberius bunu büyük bir gönülsüzlükle kabul etti çünkü yalnızca bir önceki sene Vipsania'dan Drusus adlı bir oğlu olmuştu. Ne var ki yeni evlilik başarısızlıkla sonuçlandı. Tiberius'a MÖ 6 yılında 5 yıllığına imperium ve tribunicia potestas verildi. Ancak kısa bir süre sonra, yakında siyaset kariyerine adım atmaya hazırlanan Gaius'u yüceltme çabaları sebebiyle kendisini besbelli kenara itilmiş hissetmişti ki Rodos adasında inzivaya çekildi. Sonrasında resmi konumu yenilenmedi ve Roma'ya MS 2'de döndüğünde hâlâ gözde birisi değildi. Iulia ise Roma'yı terk etmemişti fakat MÖ 2'de yaşanan bir cinsel suç skandalı üzerine Augustus kendisini sürgün etmek zorunda kaldı.

Evlat edindiği oğullarından Lucius MS 2'de, Gaius da ondan iki yıl sonra genç yaşta öldüğünde Augustus acıya boğuldu. 23 yılından sonra ilk defa MÖ 5 ve 2 yıllarında, evlatlarına siyasi hayatın inceliklerini göstermek üzere consullük bile yapmıştı. Gaius MS 1'de consul olmuştu, bir önceki yıl Livia Iulia (Livilla) ile gerçekleştirdiği evliliğinden çocukları olmamıştı. Augustus ölümünden sonra birinin ya da ikisinin birlikte onun yerini almasını o kadar büyük bir tutkuyla istiyordu ki, ölümleri kendisine inen en büyük darbe oldu. MS 4 yılına gelindiğinde, artık tek seçeneği büyük bir hevesle üvey oğlu Tiberius'a (genç üvey oğlu Drusus MÖ 9 yılında ölmüştü) yönelmekti. Tiberius en sonunda artık diğerlerinin yerine yalnızca geçici bir görevli olmaktan çıkmıştı. Artık Augustus tarafından evlat edinildi ve on yıllığına imperium ve tribunicia potestas yetkilerini elde etti. MS 13 yılında bu yetkiler yenilendiğinde, imperium'u özellikle Augustus ile eş değer yapıldı.

Böylece bütün olanaksızlıklara rağmen Augustus bir sonraki yıl, yani 14 senesinde öldüğünde, uzun zamandır planladığı gibi yetkileri, kabiliyetli yeni bir Princeps'e yumuşak ve tartışmasız bir geçişle oldu. Tiberius güvenilir ve tecrübeliydi, ayrıca ortada herhangi bir rakibi de yoktu (ya Gaius ve Lucius yaşıyor olsaydı? Ya da Tiberius ve Iulia'nın oğulları olsaydı?). Roma dünyasının bekası için Augustus'un geliştirdiği rejimin sürüp gitmesini sağlayacak sağlam temel nihayet vücut bulmuştu.

SENATO VE *EQUITES*

Bir ibadet esnasında Augustus kendi rejimine atıfta bulunurken kasıtlı bir muğlaklıkla "en iyi durum"(*optimus status)* ifadesini kullanmıştı. Bu rejimin en önemli yönlerini incelemeye dönecek olursak senato ve üyeleriyle başlamak yerinde olacaktır. Zengin devlet adamlarından oluşan seçkin bir elit sınıfını içeren güçlü ve etkin senato, Augustus'un gelecekle ilgili hayalinin merkezinde yer alıyordu. Değersiz üyeleri senatodan çıkarmak için iki kapsamlı inceleme gerçekleştirdi; censorluk makamı kendi zamanında da, ondan sonra da düzenli bir şekilde kullanılmamıştı ama o bu amaç için bizzat censor gibi hareket etti. 29 yılındaki ilk inceleme sonucu senato 1.000 kişiden 800'e indirildi ve Octavianus *princeps senatus* unvanıyla senatör listesinin baş kısmında yer aldı. 18 yılındaki ikinci incelemede 200 kişi daha senatodan çıkarıldı. Bunun sonucunda senato 600 kişi kalmıştı (Sulla'nın senato mevcuduna dönülmüştü) ve bu senatoya girecek yıllık yirmi quaestor seçimle belirleniyordu. İkinci inceleme zamanından önce Augustus senatoyu, üyelerinin ve ailelerinin ait olduğu yeni ve özel bir toplumsal sınıf statüsüne yükseltti. Ayrıca herhangi bir senatör için asgari gelir seviyesini 1.000.000 sestertius yaptı, öncesinde equesler için koşulan 400.000 sestertius şartı dışında kimse için böyle bir kıstas belirtilmemişti.

Genel itibarıyla Sulla'nın *cursus honorum* düzenlemeleri yeniden yürürlüğe girdi. Augustus bazı önemli konularda müdahale etse de, seçimler bağımsız bir şekilde yürütülüyordu. Her yıl seçilecek praetorların sayısını sabitledi. Hem bu makam hem de daha alt makamlar için birtakım adaylar önererek bu kişilerin seçilmelerini garanti altına almış gibi görünmektedir. Consullük için ne derecede böyle davrandığıysa belirsizdir. MÖ 5 yılından itibaren consullük için önemli bir değişiklik getirmişti: artık Ocak 1'de makama yerleşen iki consul de yıl ortasında görevlerini bırakacak ve onların yerini "consul suffectus"lar alacaktı. Senatörlerin istediği esas şey, görev süresinin uzunluğu fark etmeksizin sadece bu makamın onuruna erişmek olduğu için, bu yeni uygulama sadece iki tane consulün görevde olması geleneğini sürdürürken aynı zamanda daha fazla soylunun hırslarını tatmin etmek için oldukça parlak bir fikirdi.

Augustus'un şüphe duyduğu bir senatör cursus honorum ile basamakları yükselse bile tehlike yaratacak bir durum yoktu çünkü kıdemli bir memurun faaliyet alanı artık oldukça kısıtlanmıştı. Artık praetorluğun ya da consullüğün değeri, imparatorluğun en üst askeri ve idari pozisyonlarının bahşettiği ayrıcalığa sahip olmaktan ibaretti. Bu tür atamaların çoğunu Princeps yapıyordu ve yalnızca senatörlerin bu makamları doldurmasına yönelik gelenekten kopmamıştı. Bu yüzden hırslı senatörlerin Augustus'un gözüne girmeye devam etmesi gerekiyordu. 27 yılında Birinci Düzenleme döneminde lejyonların çoğu onun eyaletlerinde konuşlanıyordu ve Augustus'un ölüm tarihine gelindiğindeyse onun eyaletleri dışındaki lejyon sayısı yalnızca birdi (Afrika'da). Bu yüzden neredeyse tüm lejyon komutanları (genellikle eski praetorlar), tıpkı bu kuvvetlerin konuşlandığı yerdeki eyaletlerin valileri gibi (bölgenin önemiyle eş değer düzeyde eski consuller ya da eski praetorlar) ona bağlı görevlilerdi (Legatus Augusti). Roma ve İtalya'daki kıdemli senatörlere, Cumhuriyet senatosunun pek önemsemediği fakat Augustus tarafından önemsenen alanlarda da idari sorumluluklar verilmeye başlanmıştı. Bu senatörler aylık 200.000 adet ücretsiz tahıl payı dağıtımının yanı sıra kentin su kemerlerinin,

kamu binalarının ve İtalya'nın ana yollarının denetimini de üstlenmişlerdi.

Senatonun moralinin bu dönemde genel itibarıyla bozuk olması pek de şaşılacak bir mesele değildir. Pek çok kadim aile iç savaş esnasında yok olmuş, birçoğu sonradan yok edilmiş ve geriye kalanlar ise kendilerini yeni düzene uydurmak zorunda kalmışlardı. Aynısı, Augustus'un (kendisi de bir novus homo'nun oğlu) Iulius Caesar'ın izinden giderek titizlikle cesaretlendirdiği İtalya'dan ve Latince konuşan Batı'dan gelen yeni üyeler için de geçerliydi. Artık her senatörün derdi, Princeps'in fikrinin her zaman saygı duyulması gereken ve onun talep ettiği ya da desteklediği hiçbir şeyin reddedilemez olduğu bu ortamda en iyi şekilde hareket edebilmenin bir yolunu bulmaktı. Augustus senatoya katılmak ve ona gereken saygıyı göstermeye dikkat ederek danışmak için çaba harcamış, hatta toplantılardan önce gündemi belirlemek için bir komite bile kurmuştu. Ancak bu adım, özellikle de devlet ekonomisi, dış ilişkiler ve ordunun kullanımı gibi önemli konular başta olmak üzere başka bir yerde gizlice verilen kararları senatonun yalnızca onaylamaktan ibaret bir rolü olduğuna yönelik algıyı daha da kuvvetlendirmekten başka bir işe yaramadı. Bazı üyeler korkmuş ya da gücenmişti; diğerleriyse bu düzene övgüler yağdırıyordu, neredeyse herkes fikirlerini açıklıkla dile getirmekten kaçınır vaziyetteydi. Tiberius'un yönetimiyle birlikte birtakım önemli yenilikler yürürlüğe konunca senatonun morali yükseldi. Buna rağmen bu dönemde de Princeps ve senato arasındaki ilişki gergin ve çözümlenememiş bir halde kalmaya devam edecekti.

Senatörlerin aksine equites sınıfının Augustus'u tehdit olarak algılaması için belirgin bir sebep yoktu. Hatta tam tersi, Roma Cumhuriyeti onların kendilerine has idari ve finansal yeteneklerini kullanmak bakımından neredeyse hiçbir adım atmadığı için Augustus onların yardımına başvurma alicenaplığını gösterdiğinde bundan memnuniyet duymuşlardı. Augustus'un özellikle equitesi sorumlu kıldığı alan, kendi kontrolü altındaki farklı mülklerin yönetimi ve buna bağlantılı olarak kendisini mahkemelerde temsil etmeleriydi. Augustus şüphesiz kısa bir süre içinde imparatorluğun her eyaletinde equites kökenli bir "procurator" grubuna sahip olmuş olmalıydı (Latince *procurator* en basit anlamıyla "vekil" demektir).

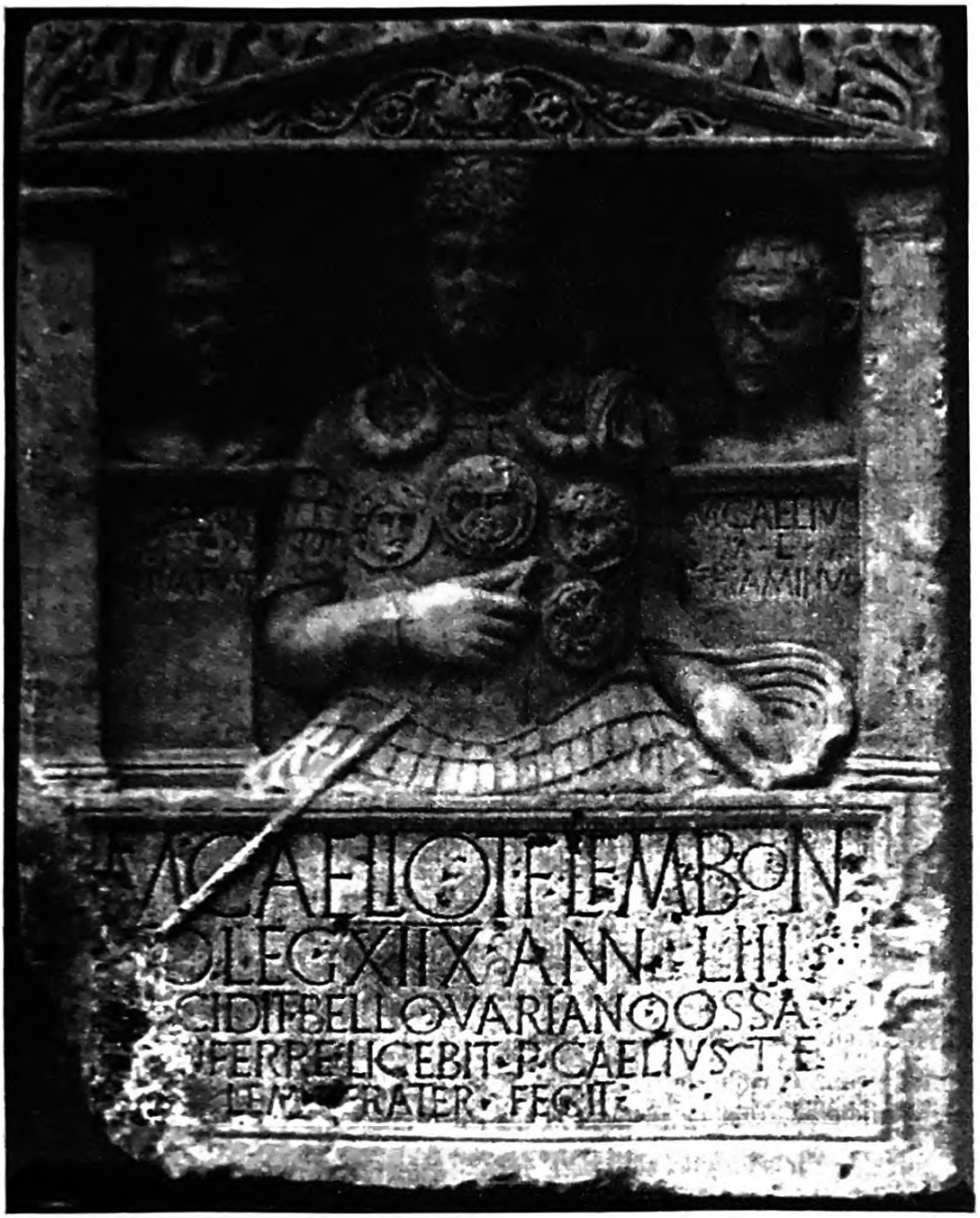
İşin aslına bakılırsa, tüm bu kişiler onun şahsi sekreterleri olmuştu. Yine de eyaletinde yer alan procuratorlara zamanla vergi ödemelerini yürütme, birlikleri komuta etme ve hatta tüm eyaleti yönetme gibi kamu alanından işler de verilmişti. Bu tür yakınlığın öne çıkan örneklerinden biri de, 30 yılındaki ilhakından bu yana tüm üst düzey Roma yetkililerinin ve komutanlarının özellikle equites kökenli olduğu Mısır'dı. Buradaki amaç kesinlikle güvenliği sağlamaktı; equites senatörlerin siyasi hırslarına sahip değildi. Augustus kendi muhafızlarını da (Praetoriani) MÖ 2'den itibaren equites kökenli bir çift praefectus'un komutası altına yine bu sebepten vermiş olmalıydı. Birkaç yıl sonra MS 6'da Roma'da çıkan korkunç yangın, Augustus'un bir eques komutasında 3.500 "bekçi" (*vigiles*) içeren bir gece devriyesi kurmasına sebep olmuştu. Kısa bir süre sonra, şiddetli bir kıtlığın ardından, kente gelen (ve çoğunlukla Afrika ve Mısır'dan ithal edilen) tahıl tedarikinin de devamlı olarak denetlenmesine yönelik ihtiyacı fark etmiş ve bu sorumluluğu da yine bir eques'e vermişti.

ORDU

Augustus'un uzun süren iç savaş esnasında yaşadığı acı tecrübe, hem kendi hükümdarlığı için ordunun önemini hem de ordunun barındırdığı pek çok tehlikeyi gözler önüne sermişti. Kendisi düşmanlarının birliklerinde sadakatsizliği desteklerken, kendi birliklerinde bunu engellemek durumundaydı. Artık tüm ordunun sarsılmaz sadakatini kazanmak ve askere alım ile terhise dair günün şartlarını karşılamayan geleneksel Cumhuriyet düzenlemelerini yenilemek zorundaydı.

Actium'daki zaferinden sonra Augustus'un ilk işi, iki taraftan da 140.000 ya da daha fazla adamı terhis etmekti. Mısır'ın serveti, bu adamlara toprağı müsadere ederek değil de satın alarak tahsis etmesine ve biraz da nakdi ödeme yapmasına imkân tanıdı. Böylece geriye yirmi sekiz lejyondan (her biri yaklaşık 5.000 piyade) oluşan bir ordu kaldı. Bu sayı, Augustus'un stratejik olarak uzun vadede yeterli ve aynı zamanda bütçeye de uygun gördüğü ordu boyutunu temsil ediyor olmalıdır. Ancak MS 13 yılına kadar yeni hizmet şartlarına dair bir bilgimiz yoktur. Bu tarihte köklü değişiklikler söz konusudur. Temelde tüm lejyonlar gönüllü vatandaşlardan oluşacak; bunlar belirli seneler hizmet verecek ve bu hizmet sürelerinin sonunda sadakatlerini koruyup onurlu bir biçimde terhis edilmeleri halinde belli bir miktar ikramiye de alacaklardı. Hizmet verdikleri sürece yasal olarak evlenemeyeceklerdi; Augustus şüphesiz birliklerinin hareket hâlinde olmasını istiyordu ve muhtemelen bu yüzden onların bağlayıcı şeylerden kaçınmalarını istiyordu. Emeklilik ikramiyesi yaklaşık on üç yıllık maaşa denk geliyordu (bu meblağ çoğu emekli askere hayatlarının sonuna kadar yetecekti) ancak bazı durumlarda kısmen toprak ve buna bağlı olarak nispeten az nakdi ödeme şeklinde de olabiliyordu. İlk başta bir hizmet yılı on beş yıl ve ilaveten yedek olarak dört yıl olarak belirlenmişti ancak çeşitli sorunlar Augustus'u bu sayıları sırasıyla 20'ye ve 5'e yükseltmeye zorladı. Böyle yüklü ikramiyeleri ödeyebilmek için, MS 6 yılında Augustus *aerarium militare* adlı, yalnızca bu amaç için eski praetorlar tarafından yönetilen özel bir "askeri" hazine kurdu. İlk başta hazineyi kendisi finanse etti ve gelecek için kaynak oluşturmak amacıyla bir satış vergisi ve miras vergisi yürürlüğe koydu. Böylece 13 yılından itibaren askeri hizmet vatandaşlar için yaşam boyu kariyere, ordu da profesyonel bir birime dönüştü.

Iulius Caesar askerlerin maaşını zaten iki katına çıkarmıştı ve Augustus kendi muhafız alayı (*praetoriani*) hariç bu maaşı askerlerin sadakatlerini satın alma amacına yönelik yükseltmeyi düşünmedi. İç savaşlarda alışılmış bir uygulama haline dönüşen askerlere "bahşiş" dağıtma yoluyla onlara rüşvet vermeye de pek istekli değildi. Ancak centurioların (lejyondaki subaylar) maaşlarına büyük bir zam yaptı, artık kıdemlerine ve rütbelerine göre değişen oranda, eski maaşlarına göre on üç ila elli kat kadar daha fazla para alıyorlardı (Fig. 8.6). Nadir istisnalar haricinde tüm üst düzey ordu yetkilileri (senatörler ve equites) Augustus'a bağlı yardımcılardı, onun tarafından görevlendirilip onun belirlediği dönem boyunca hizmet veriyorlardı. Rakip korkusu sebebiyle büyük lejyon gruplarını soyluların yetkisi altına vermeyip kendi aile üyelerine ya da "yeni adamlar"a vermeyi tercih etti. Daha geniş açıdan bakacak olursak artık tüm askerlerin sadakat yeminini kendi temsilcileri konumundaki yetkililere değil, yalnızca kendisine ve kendi ailesine etmesini sağlamıştı (Kaynak 8.2 ile krş.). Rejime karşı isyanlar ve eylemler, Augustus'un ve sonrakilerin yönetimi boyun-

Figür 8.6 *Bu mezar anıtı, "Varus savaşı" olarak adlandırılan, Teutoburg Ormanı'nda MS 9 yılında gerçekleşen katliamda öldürülen Marcus Caelius adlı bir centurionun kardeşi tarafından yaptırılmıştır. Kendisi Augustus'un düzenlediği profesyonel orduda görev alan, başarılı bir kariyere sahip subay modeli olarak sunulmaktadır. Kıdemli bir centurio olarak yaşı (53) ve yüksek statüsü belirtilmiştir. Cesareti sebebiyle seçkin madalyalar takmaktadır; bir vatandaşın hayatını kurtardığı için meşe yaprağından "yurttaşlık tacı" (corona civica), apoletlerinden sarkan gerdanlıklar, göğsündeki madalyalar ve iki bileğindeki bileklikler gibi. Sağ elinde, tüm centuriolarda disiplini sağlamasına yardımcı olan asma dalından heybetli bir sopa tutmaktadır (vitis). Gururlu bir statüsü olduğu algısı her iki tarafına da eklenen azadlılarıyla arttırılmıştır.*

KAYNAK 8.2: *Askerler özellikle Augustus'a ve ailesine sadakat yemini etmek mecburiyetindeydiler. Augustus yemin etme adetini zaman zaman sivillerin ona olan sadakatini teşvik etmek için de kullandı. Aşağıda memurların, senatonun ve güney İspanya'daki Gades'in biraz kuzeyinde kalan Conoharia halkının, muhtemelen Gaius Caesar'ın MÖ 5 yılındaki siyasi hayata girişiyle ilişkili olarak ettikleri Latince yemin metni yer almaktadır. Agrippa'nın 12 yılında ölümünden sonra Iulia'nın dünyaya getirdiği oğlu Marcus Agrippa'nın (Agrippa Iulius Caesar) buradaki hükümdar ailesi üyeleri içinde yer alması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Sonrasında, MS 6 yılında Augustus iddiaya göre bir tür akıl hastalığı veya karakter bozukluğu sebebiyle kendisini ailesinden çıkarmıştı.*

Tüm samimiyetimle, Tanrısal Iulius [Caesar]'ın oğlu imperator ve pontifex maximus Caesar Augustus'un ve Augustus'un oğlu, Gençlerin Lideri, atanmış consul, pontifex Gaius Caesar'ın ve Augustus ile Augustus'un torunu Marcus Agrippa'nın oğlu Lucius Caesar'ın güvenliği, şerefi ve zaferini kendi ülküm gibi sahipleneceğimi beyan ederim. Silahımı elime alıp onların dostlarını ve müttefiklerini kendi dostlarım ve müttefiklerim olarak göreceğim. Onlara düşmanlık beslediğini düşündüğüm kimselere düşman olacağım. Ve eğer birisi onlara karşı eyleme geçer ya da planlar yaparsa karada ya da denizde o ölene kadar peşini bırakmayacağım. (AE 1988. 723)

ca oldukça ciddi bir mesele olarak kalmaya devam etti. Ancak genel itibarıyla ordunun sadakatini koruma çabalarının dikkate değer ölçüde başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

İMPARATORLUK VE YAYILIŞI

Ordu hem Roma imparatorluğunu korumak hem de onu genişletmek için kullanılıyordu. Augustus hem barış getirdiği için hem de Pompeius ya da Caesar'ınkinden bile daha kapsamlı fetihlere imza attığı için övülmeyi bekliyor, bu iki hareketi arasında bir zıtlık görmüyordu. Kendi deyimiyle onun getirdiği barış, "zaferlerle mümkün olmuş" türdendi. Kendisinin Roma gücünü yaymak için ne gibi hedefleri olduğunu belirlememiz zordur. Bu kadar uzun süreli bir yönetimde bu hedeflerin her hâlükârda değişikliğe uğradığına dair şüphe yoktur. Büyük hayal kırıklıkları ve başarısızlıklar da illa ki vuku bulmuştu. Ayrıca onun coğrafya algısı hiçbir şekilde bizimki kadar doğru ve tam olamazdı. Kendisinden önceki büyük Cumhuriyet liderlerinin elde ettiği sınırların yanında, aklında bir tür "dünyanın fethi" düşüncesinin uzun süre boyunca yer etmiş olması mümkündür. 20'li yıllarda Mısır'ın güneyinden Arap yarımadasının içlerine kadar yapılan keşiflerin (Fig. 8.7) ve Ren ile Elbe nehirleri arasındaki büyük araziyi boyunduruk altına alma kararlılığının sebebi bu hırsla açıklanabilir. Ancak her iki coğrafyada da çok derinlere nüfuz etmenin uygulama açısından zorluğu başarısızlığı beraberinde getirdi. Bu girişimlerin zihinde uyandırdığı tahayyül yine de muhteşem ve egzotikti; Britanya ve Hindistan gibi uzak yerlerin hükümdarlarıyla yürütülen diplomatik ilişkilerse bu algıyı güçlendirmişti.

Actium'dan sonra Augustus imparatorluktaki birçok bölgenin güvenli olmadığının

Harita 8.2 *Augustus Dö*

İmparatorluğun Yayılışı

ve stratejik açıdan tamamen birlikten yoksun bir bütün olduğunun farkındaydı. 20'li yıllarda İber yarımadasında, özellikle de daha önce hiç boyunduruk altına alınmamış engebeli kuzeybatı bölgesinde Roma hâkimiyetini kendisi sağladı. Aynı zamanda imparatorluğu orta ve doğu Avrupa'da Tuna nehrine kadar kuzey yönünde genişletmeye yönelik büyük görev için de başkalarını yetkilendirdi. Bu ilerleyiş; Raetia, Noricum, Dalmatia (Illyricum'un bir uzantısı), Pannonia ve Moesia eyaletlerinin kurulmasının önünü açtı. Bu da artık imparatorluğun batı ve doğu yarılarını birbirine bağlayan Roma topraklarının var olduğu anlamına geliyordu. Uzun süredir ertelenen benzer bir girişim ile tüm Alpler bölgesi fethedilecekti.

Doğu'da çok daha az sefer yapıldı ve genel itibariyle Antonius'un idari düzenlemesine dokunulmadı. Mısır haricinde imparatorluğa eklenen iki önemli bölge vardı, bunlardan birisi 25 yılında Küçükasya'daki Galatia (Galatya) bölgesi ve bir diğeri de MS 6 yılındaki Iudaea'ydı, her ikisi de eski "yanaşma krallıklar"dı. Bu statüyü sürdüren başka birkaç devlet daha vardı, Roma tarafından yönetilmiyor ancak Roma çıkarlarını gözetiyorlardı. Augustus'un Doğu'da esas istediği, Parthia ile sürdürülebilir uzun vadeli bir ilişki geliştirmekti. Crassus'un ve Antonius'un yenilgilerinin bir şekilde intikamını almak gerekli görünüyordu. Öte yandan Augustus bölgede Parthia akınlarına karşı koyacak yeterli sayıda birlik bulunduramayacağını düşünüyordu ve oraya büyük bir saldırı düzenleme konusunda pek de hevesli değildi. Ayrıca Parthia'nın iyi organize olmuş ve saldırgan bir askeri güç gibi hareket etmesinin nadir görüldüğünü bildiği için, silah yerine kararlı diplomasiye güvenme riskini aldı. Bu şekilde MÖ 20 yılında, Crassus ve Antonius'un ele geçirilmiş lejyon sancaklarının geri alınmasını ve Armenia kralının Roma'nın üstünlüğünü kabul etmesine yönelik kaidenin antlaşmaya dönüşmesini sağladı.

Figür 8.7 *Nil Nehri kıyısındaki bağımsız Kush krallığının merkezi Meroe'den (Modern Sudan'da) 1910 yılında çıkartılan bu büyük bronz heykel başı, 20'li yıllardaki Augustus'un idealize edilmiş, standart görüntüsünün muazzam bir örneğidir. Roma'nın Mısır'ı ilhakını takip eden yıllarda, güneydeki Kush ile ilişkileri kötüydü ve bu heykel başı şüphesiz ki Meroelilerin yeni eyalete yaptığı bir akında elde edilen ganimetlerdendi.*

Esas beklenmedik sıkıntılar Batı'da baş göstermişti. MS 6 yılında Dalmatia ve Pannonia halkları Tiberius'un bastırmak için üç yıl uğraşmak zorunda kaldığı büyük bir isyan başlattılar. Bunun hemen ardından (MS 9) Germenler, Publius Quinctilius Varus komutasında modern Osnabrück'ün kuzeybatısındaki "Teutoburg Ormanı" içinden geçen üç Roma lejyonunu pusuya düşürdüler (bkz. Fig. 8.6). Roma idaresi bu bölgeye de yeterli derecede nüfuz edememişti ve hiçbir zaman da edeme-

yecekti. Augustus, Varus'un lejyonlarının kaybının yanı sıra, bundan sorumlu olan Germen liderin daha önceden Roma ordusunda hizmet veren ve hatta vatandaşlıkla ödüllendirilmiş Cherusci lideri Arminius olduğu gerçeğiyle de sarsılmıştı.

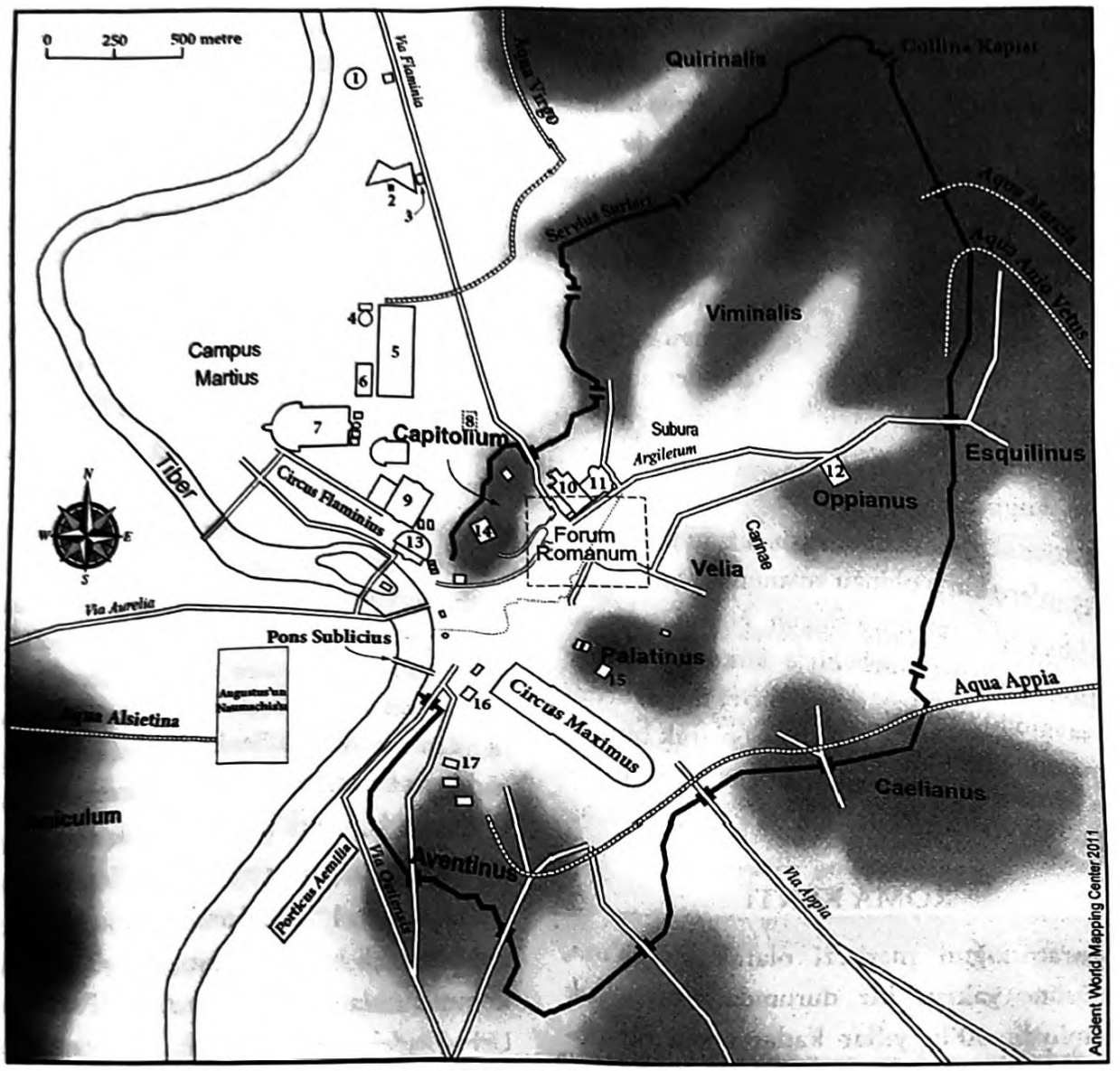
Augustus'un MS 14 yılında ölmeden önce Tiberius'a imparatorluğu genişletmek için acele etmemesi konusunda öğüt vermesi oldukça doğaldı. O zamana gelindiğinde denizin, karanın ve üç büyük nehir Ren, Tuna ve Fırat'ın doğal sınırlarına ulaşıldığı açıktı. Bununla birlikte Augustus'un Tiberius'a uyarısı, kendisinin toprak genişletmeye yönelik tüm gelecek girişimlere karşı olduğu anlamına gelmiyordu. Halihazırda imparatorluğun boyutlarını iki katına çıkarması sebebiyle kazandığı itibar ve saygıdan oldukça memnuniyet duyuyordu. Aynı zamanda, ilk defa bölgesel olarak bir bütün oluşturarak Romalılara yeni bir imparatorluk kavramı ve misyonu da kazandırmıştı.

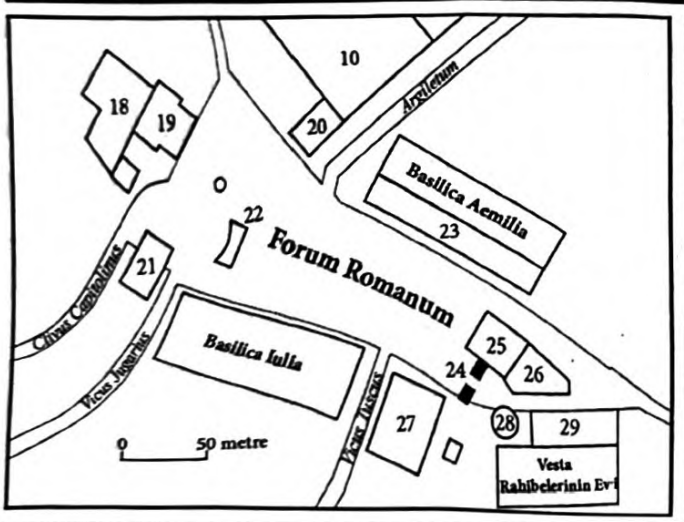
ROMA KENTİ

İmparatorluğun merkezi olarak Roma'nın, statüsüne yakışır bir durumda olması çok önemliydi. 30'lu yıllar kadar erken bir dönemde, Augustus kentin imkânlarını ve hizmetlerini geliştirmenin yanı sıra, düzinelerce tapınağı ve kamu binasını restore ettirmeye ve yenilerini göz alıcı olacak bir biçimde inşa ettirmeye başlamıştı (krş. Haritalar 7.2 ve 8.3). Yenilikler içerisinde bir bazilika, bir senato binası (her ikisinin yapımı da Iulius Caesar tarafından başlatılmıştı, bkz. Fig. 7.4) ve Mars Ultor tapınağının (Philippi Savaşı sonrası sözü verilen ve kırk yıl sonra MÖ 2 yılında kullanıma açılan) hakim yapılar olarak öne çıktığı tamamen yeni bir Forum Augustum yer alıyordu. Campus Martius da kapsamlı bir biçimde büyütülmüştü. Augustus'un anıt mezarı ve Augustus Barışı Sunağı (Ara Pacis Augustae) Campus Martius'da inşa edilen yapılar içerisindeydi.

Bu girişimlerin birçok faydası vardı. Hepsi Augustus'un yönetimini onurlandırmaya ve popülaritesini arttırmaya hizmet ediyordu, kendisi de "Roma'yı bir tuğla kent olarak bulduğunu fakat onu mermerden bir kente dönüştürdüğünü" söyleyerek övünüyordu. İnşaat işi çok sayıdaki işsiz yoksula iş sağlamıştı. Muhtemelen kent artık bir milyona yakın insana ev sahipliği yapıyordu. Cumhuriyet döneminde ihmal edilmiş topluma yönelik ilginin gündelik hayatta hissedilmesini sağlayan somut unsur hizmetlerle ilgili bu iyileştirmelerdi. Örneğin, özellikle de Agrippa'nın çabaları sayesinde üç yeni su kemeri inşa edilmiş ve tüm su tedarik sistemini idare edecek kalıcı bir kurum meydana getirilmişti. Nüfusun çok daha az olduğu 120'lerden bu zamana kentte hiçbir su kemeri yapılmamıştı. Roma, kanunu ve düzeni korumak için kurulan üç adet "kent piyade taburu [cohortes urbanae]" (muhtemelen toplamda 1.500 adamdan oluşuyordu) ile daha güvenli bir yer hâline gelmişti. Onların komutanı olan Kent Praefectus'u [Praefectus Urbis] kıdemli bir senatördü. İlk başta Augustus'un düzenli olarak kentte konuşlanan kendi muhafızlarının (Praetoriani, toplam dokuz tabur) üç taburu tarafından desteklenmişlerdi (bu tür bir tabur en az 500 adamdan oluşuyordu), sonrasında MS 6 yılından itibaren de gece bekçileri (*vigiles*) tarafından desteklenmeye başlamışlardı.

Ayrıca Augustus Roma halkına dillere destan eğlenceler sunmanın kıymetini gayet iyi biliyordu. Bu yüzden hatırlanmasını dilediği başarılarını kayıt altına alırken, sponsor olduğu gösterileri de eklemesi şaşırtıcı değildir: sekiz gladyatör oyunu, üç atletik oyun, yirmi altı av, bir deniz savaşı gösterisi, sembolik

1. Augustus Mausoleum'u
2. Augustus'un güneş saati
3. Augustus Barış Altarı
4. Agrippa'nın Pantheon'u
5. Saepta Iulia
6. Agrippa Hamamı
7. Pompeius'un tiyatrosu ve portico'su
8. Villa Publica
9. Octavia portico'su
10. Forum Iulium
11. Forum Augustum
12. Livia portico'su
13. Marcellus tiyatrosu
14. Iupiter Optimus Maximus tapınağı
15. Apollo tapınağı
16. Ceres tapınağı
17. Diana tapınağı
18. Tabularium
19. Concordia tapınağı
20. Curia Iulia
21. Saturnus tapınağı
22. Rostra
23. Gaius & Lucius Portico'su
24. Augustus Takı
25. Divus Iulius tapınağı
26. Regia
27. Castor & Pollux tapınağı
28. Vesta tapınağı
29. Domus Publica

Harita 8.3 *Augustus öldüğünde Roma*

olarak yeni bir çağ başlatan MÖ 17'nin özel "Yeni Çağ Oyunlar"ı (*saeculum*) ve bunların yanı sıra yirmi sekiz gösteri daha. Bu etkinliklere binlerce insan katılıyordu.

ROMA'NIN DIŞINDAKİ TEPKİLER

İtalya ve eyaletlerde de Augustus'un yönetimi genellikle seviliyordu. Eyalet idaresinin kurulu düzeninde çok az değişiklik yapmıştı. Tüm imparatorluğun bölge bölge nüfus sayımının yapılmasına yönelik yeni adımı, Roma'nın talep ettiği vergi yükünü arttırmış olabilir. Öyle de olsa, huzur ve istikrarın geri dönüşü ve artık en azından sıkıntıya ve adaletsizliğe çare olmayı isteyen sorumlu ve uyumlu bir hükümdarın varlığı bu durumu çekilebilir kılıyordu. Ayrıca Augustus tüm imparatorluktaki inşaat işlerine, özellikle de yolların yapımına, onarımına ve birçok koloni kurulmasına kaynak sağlamıştı.

Doğuda, Yunanların aşırı dindarlığı erken dönemden itibaren Augustus'un ilgisini çekiyordu. Dördüncü yüzyıldan beri, Yunan dünyasının hayırsever hükümdarlarının kültleri vardı, özellikle de Büyük İskender'in. İkinci yüzyıldan sonra Roma bu bölgeyle etkileşime geçince, bu kültler Roma'ya ve Antonius da dahil olmak üzere Romalı komutanlara sıçramıştı. Augustus benzer şekilde kendisine yapılacak tapınmayı ise tedbirli bir biçimde kucaklamıştı. Roma vatandaşlarına yalnızca "Roma ve Augustus"a tapmaları gerektiğini şart koşmuş ve böylece herhangi bir kişiye bağlı bir kültün oluşumunun önüne geçmeye çalışmıştı. Diğer bir yandan, Galya'daki Lugdunum'da (Modern Lyon) ve Germania'daki Ara Ubiorum'da (modern Köln) sadakat kazanmak için bu tür şahsına dayalı bir kültü desteklemiş ancak bundan önemli bir başarı elde edememişti.

Genellikle "imparatorluk kültü" olarak adlandırdığımız bu olgunun özendirilmesi, Augustus'un kendi pozisyonunu güçlendirmek için dini kullanma yollarından sadece biriydi. Tüm imparatorluktan farklı statüden ve gelirden insanlar, külte katılmaya davet edilmişlerdi. Örneğin her kasaba ya da kentte, azatlı kölelerden bir grup insanın Augustus'un ruhuna adanan kültün bakımıyla ilgilenmesi teşvik edilmişti. Böylece *Augustales* olarak adlandırılan bu grup, köle geçmişlerinde elde edemedikleri bir kamu rolü üstlenmiş oldular. Daha üst toplumsal seviyedeyse, eyaletlerdeki her bir topluluktan temsilciler, Yunan Doğu'da *koinon*, Latin Batı'da *concilium* adıyla imparatorluk kültünü yönetmek için bir "konsey" oluşturma ayrıcalığına sahiplerdi.

AUGUSTUS: SON DEĞERLENDİRME

Augustus'un Princeps olarak hedefi, toplumun tüm kesiminden insanları etkilemek ve onların desteğini kazanmaktı. Öyle ya da böyle ismi ve sureti her yerde, hatta sikkelerde bile ön plana çıkıyordu. Başarısının büyük bir bölümünün, on dört yıl süren iç savaş sırasında emrettiği ölümlerden ve yıkımlardan kaynaklandığı nahoş bir gerçekliktir. Geçtiğimiz yarım yüzyılda defalarca yaşanmış pek çok kargaşanın yalnızca sonuncusu durumundaki bu kargaşadan sonra herkes çaresizce barış, istikrar ve huzur istiyordu. Siyasi olarak aktif üst sınıflardan faal olanların çoğu ölmüştü ve geniş çaplı toplumsal ya da ekonomik gelişimi engelleyen kişisel rekabetlerin tekrarlanmasına karşı tek pratik çözüm yolunun bir tür monarşi olduğuna yönelik gönülsüz bir kabulleniş söz konusuydu. Toplumun geri kalanıysa sahip oldukları siyasi rol her neyse onun kaybına karşı duyarsızdı, çünkü bu zaten gittikçe anlamını yitirmişti. Augustus kanun yoluyla

evlilik, çocuk doğurma ve aldatma gibi kişisel ahlaki ve toplumsal meseleleri düzenleme çabalarıyla üst sınıfları rahatsız etmişti. Öte yandan Augustus onlara gösterdiği saygıyla ve imparatorluğu yönetme ve orduyu komuta etme konularında devamlı olarak onlara güvenmesiyle üst sınıfı memnun da ediyordu.

Augustus'un hem Roma kentini dönüştürmesi hem de ordunun kuvvetiyle Roma'nın egemenliğini büyütme arzusu kendisine çok fazla popülerlik kazandırmıştı. Zorunlu askerliğin bitişi ve imparatorluktaki barış ortamı vatandaşlar için en büyük nimetti. Sadakate dayalı "profesyonel" bir ordu her kesimde iyi karşılanan bir gelişmeydi. Herkesin iyiliğiyle alakadar olduğunu göstermesi, hukukun egemenliğine saygı duyması ve üstün otoritesini ivedilikle uygulaması bir yana bununla gösteriş yapmak istememesi de kendisinin hoş karşılanan yönleriydi. Sulla, Pompeius, Caesar, Antonius ve diğer lider kişilerin geçmiş tecrübelerinden çok şey öğrendiğine şüphe yoktur. Zaman içerisinde onların aksine, hem kontrolü elinde tutmasının hem de aynı zamanda Cumhuriyetin kurumlarını iyileştirebilmesinin mümkün olduğunu anlamıştı. Bu yüzden birçok değişiklik geçmişe ve geleneğe bağlanabilirdi ve aslında pek çoğu ihmal edilmiş geçmiş uygulamaların gecikmeli bir biçimde dönüşünü temsil ediyordu. Tümüyle bakıldığında, Augustus hem kendisinin de katıldığı muhafazakâr görüşlere hitap ederek hem de aynı zamanda yeni, uzun vadeli ve sorumluluk sahibi bir liderlik ortaya koyarak Roma dünyasını kurtarmış ve onu yeniden şekillendirmişti. En nihayetinde, barışa ve güvenliğe özgürlükten daha fazla değer vermiş olsa da bu olağanüstü bir başarıydı. Tabii başarısının devamlılığı için ettiği duaların karşılık bulup bulmayacağını yalnızca zaman gösterecekti.

OKUMA ÖNERİLERİ

Campbell, Brian. 2002. *War and Society in Imperial Rome, 31 B.C.-A.D. 284*. London and New York: Routledge

Cooley, Alison E. (ed.). 2009. Res Gestae Divi Augusti: *Text, Translation, and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press. Bu belge Augustus'un başarılarını kendi gördüğü gibi sunuşudur. Yer verdiği hususlar ve kullandığı kelimeler nasıl hatırlanmak istediğine ışık tutmaktadır.

Osgood, Josiah. 2006. *Caesar's Legacy: Civil War and the Emergence of the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press. Iulius Caesar'ın suikastından Antonius ve Cleopatra'nın ölümlerine kadar olan dönemin bir incelemesidir.

Zanker, Paul. 1988. *The Power of Images in the Age of Augustus*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

9

ERKEN PRINCIPATUS DÖNEMİ (MS 14-69)

IULIUS-CLAUDIUSLAR, 68-69 İÇ SAVAŞI VE ERKEN DÖNEMDE İMPARATORLUKTA YAŞAM

IULIUS-CLAUDIUS İMPARATORLARI: MÜLKİ İDARE VE ASKERİ MESELELER

Her bir imparatorun tebaası ile arasındaki ilişkiler; üst kademedekilerle yani senatörler ve *equites* sınıfları ile Roma'nın içindeki halkla ve başka bölgelerdeki Roma vatandaşlarını içeren topluluklarla olan bağlantıları kapsıyordu. Iulius Ceasar suikastı bir Roma lideri için kendisiyle benzer konumda bulunan insanları herhangi bir şekilde aşağılamanın ya da utandırmanın ne kadar tehlikeli olabileceğini gözler önüne sermişti. Augustus bilerek kendini *rex* ya da *dictator* yerine *primus inter pares* niteliğindeki bir *princeps*, yani eşitler arasında birinci olarak tasvir etmiş, böylece askeri güçten çok idari güce vurgu yapmıştı.

Augustus'un yerini onun ailesinden birileri aldı ve böylece hiçbir zaman açıkça ilan edilmese de tek bir hanedan Roma İmparatorluğu'nu 14'ten 68'e kadar yönetti. Ne var ki Augustus'un meziyetleri ve başarısı genetik değildi. Ondan sonra gelenlerin yaşadığı siyasi sıkıntılar, genellikle toplumun fikir birliğini görmezden gelmelerinden ve Roma'nın geleneksek siyasi ve askeri elitini kendilerinden uzaklaştırmalarından kaynaklanıyordu.

Başarı ya da başarısızlık için eşit derecede önemli olan şey, imparatorun orduyla ve Roma'nın askeri gelenekleriyle olan ilişkisiydi. İmparator *maius imperium* üstünlüğü sayesinde tüm silahlı kuvvetlerin başkomutanıydı. MÖ 19 yılından sonra, zafer alayı düzenleme hakkının yalnızca kendisine ve aile üyelerine mahsus hale getirilmesi onun askeri üstünlüğüne işaret eder. Devletin askeri gelenekleri, Roma'ya sadık silahlı adamlardan daha fazlasını ifade ediyordu. Tarihin de çok defa gösterdiği üzere, askeri büyüme ve imparatorluğun genişlemesi, Cumhuriyetçi Roma'nın iki temel unsuruydu. Augustus'un her ne kadar vasiyetinde Roma'nın sınırlarının olduğu gibi korunmasını tavsiye ettiği söylense de, sınırlar somut olmaktan daha çok soyutlardı ve her yerde; özellikle de doğuda ve kuzeyde geçirgen durumdaydılar. Üstelik Roma'nın komşuları olan krallarla yapılan önemli fakat değişkenlik gösteren anlaşmalarda sınırlar sürekli yeniden müzakere konusu oluyordu. Bunlardan ön plana çıkanlardan biri de, Romalıları en örgütlü düşmanları niteliğindeki Parthlardan ayıran Armenia krallığıydı (bkz. Harita 8.2). Augustus'un ölümünden sonraki elli dört yıllık Iulius-Claudius iktidarında; ordu ile, militarizmin ideolojik ve pratik sonuçları ile, sonrasında da ideolojinin terkedilişi ile başa çıkmanın farklı yolları tecrübe edilmişti. 14 yılındaki ayaklanmalar iktidar için askeri desteğin gerekliliğini çarpıcı bir biçimde gösterdi. Iulius-Claudius hanedanlığının sonuna gelindiğinde, bu gerçeklik 68 yılındaki büyük askeri huzursuzlukla ve Iulius Civilis isyanıyla yeniden gün yüzüne çıktı.

TIBERIUS (14-37)

Tiberius, Augustus'un 14 yılındaki ölümü üzerine Princeps olmadan önce, yetişkinlik hayatının çoğunu Roma'dan uzakta geçirmişti ve dolayısıyla kentte çok fazla yakın arkadaşı yoktu. Yıllarını başka yerlerde oldukça başarılı bir komutan olarak geçirmişti. Kendisinin karakter yapısı Princeps olarak hissedilen yalnızlık duygusunu daha da ağır hissetmesine sebep oldu. Tüm anlatılara bakıldığında ağzı sıkı, hatta şüpheci, içe dönük ve tedbirli bir tip gibi görünmektedir. Tiberius'un senatörlerle olan iletişimi, hükümdarlığı esnasındaki ihanet davaları (*maiestas*) arttıkça daha da kötüleşti. Bu tarihe kadar herhangi bir yasa yürürlüğe girmemiş olsa da ihanet suçlamaları; Princeps'in hayatına karşı komplo kurma, kendisine iftira atma veya hanedan üyelerinden biriyle yasak ilişki yaşama gibi sebeplerle gerçekleştirilebiliyordu. Davacı başarılı olması durumunda hüküm giyen kişinin malvarlığının bir kısmını üstüne alıyordu.

Tiberius'un genel güvensizliği askeri geçmişiyle birleştiğinde, onu muhafız alayından destek almaya yöneltti. MS 19-23 yılları arasında, birlik için Roma kentinin dış çeperinde büyük bir kışla inşa ettirdi (bkz. Harita 10.3). Böylece tüm gelecek imparatorların orada kişisel bir koruması olmasını sağladı. Sonraki iki yüzyıl boyunca bu birlikler imparator seçimlerini sıklıkla etkileyeceklerdi. İktidarın gücünün askeri temeline vurgu yapan bu özel birliklerin öne çıkması, kamusal mutabakatın değerini düşürdü ve Tiberius'un iktidarının sı-

kıntılarını arttırdı. 20'lerin başında Lucius Aelius Seianus tek başına muhafız alayı komutanıydı (Praefectus Praetorio) ve yükselebilmek için Tiberius'un güvenini kötüye kullandı. İhanet davaları giderek çoğalıyordu. 23 yılında Seianus'un Tiberius'un oğlu Genç Drusus'un ölümünü tasarlamış olması bile ihtimal dahilindedir (bkz. Tablo 8.1). Tiberius'un 26 yılında Capri'ye taşınmasından sonra Seianus'un etkisi arttı çünkü artık Princeps ile iletişimleri kontrol eden kişi bizzat kendisiydi. Seianus'un ahlaksız girişimleri en sonunda onun da suçlanmasına ve 31 yılında idamına yol açtı. Ancak Tiberius bu olayda sistemin zayıflığından ziyade kişiye odaklandı. Sonrasında Praefectus Praetorio en az onun kadar ikiyüzlü olan Quintus Sutorius Macro oldu.

Tiberius hiçbir zaman Roma halkıyla yakın bir ilişki geliştirmemişti. Princeps olarak genellikle Roma'ya anıtlar veya yeni imkânlar sunma konusunda duyarsızdı ve halk gösterilerine nadiren katılırdı. Kendisini geri çekmesi mali endişelerden kaynaklıyor olabilirdi ancak bu değişim Augustus geleneğinden kopuşun işareti olarak hiç de hoş karşılanmadı. Tiberius halkın yoksulluğuna çare bulmakta hızlı davransa da cömertliğini açıkça göstermemeyi tercih ettiği için itibarını bu şekilde yükseltemedi. Princeps olarak on iki yıl geçirdikten sonra 26 yılında Napoli Körfezi'ndeki Capreae (günümüzde Capri) adasına taşındı (Harita 9.1) ve Roma'ya hiçbir zaman dönmedi; annesi Livia'nın 29 yılındaki cenazesi için bile. Bu durum oradaki kimseyle doğrudan bir iletişimi olmadığı ve hem elitlerle hem de halkla ilişkilerinin 37 yılındaki ölümüne kadar düşük bir düzeyde kaldığı anlamına geliyordu.

Tiberius enerjisinin çoğunu askeri ve idari meselelere harcadı. Germanicus 14 yılında Germania'da konuşlanan birliklerin ayaklanmasını bastırdıktan sonra, Tiberius kendisine Ren nehri kıyılarına ve ilerisine hücum etmesini emretti. 16-17 yılları arasında Germenlere karşı yapılan bu saldırılar 9 yılında gerçekleşen Varus'un üç lejyonunun Teutoburg Ormanı'nda Germenler tarafından yok edildiği büyük felaketin sözde intikamını almak içindi ancak bunun Roma'nın iç dengeyi desteklemek için dışarıda savaşması geleneğiyle ilgili olduğunu iddia edenler de vardır. Germanicus Ren nehrinde eski sınırın kuzeyinde yeni bir sınır kurmayı başaramadı ve Tiberius 16-17'de onu geri çağırdı. Roma'da büyük bir zafer alayından sonra, genç generali maius imperium ile (fakat kendisinin imperium'unun altında) doğuya gönderdi çünkü Parthia kralı yakın zamanda Roma namzetini Armenia tahtından kovmuştu. 19 yılında Germanicus gizemli bir şekilde hasta olup hayatını kaybetti; söylentilere göre sürekli kendisiyle tartışan Suriye valisi Gnaeus Calpurnius Piso tarafından zehirlenmişti. Tiberius bunun üzerine Roma'nın askeri gücünü sergilemek için oğlu Drusus'a (Germanicus'tan iki yaş küçüktü) ve daha az şöhrete sahip diğer kişilere yöneldi. 14 yılında Pannonia'daki isyankâr lejyonları disipline sokması için Genç Drusus gönderildi. Drusus Roma'ya dönüşü üzerine 15 yılında consul oldu ve sonra 17-20 yıllarında Tiberius'un eskiden başarılar kazandığı bir bölge olan Illyricum'da hizmetler verdi. Drusus bu süreçte itibarını yükseltmeye devam etti. Ancak söylentilere göre Seianus'un aracılığıyla zehirlenmesi sonucu 23 yılındaki erken ölümüyle kariyeri sona erdi.

Tiberius'un 37 yılında 77 yaşındayken ölmesi, Roma'nın genelinde olumlu bir hava yarattı. Fakat eyaletlerdeki itibarının ne durumda olduğunu ölçmek daha zordur. Princeps olarak ne imparatorluğu gezmişti ne de Drusus'un 23 yılındaki ölümünden sonra aile

üyelerini İtalya dışına göndermişti. Bu hareket eksikliği bir yandan toplulukları misafir ağırlama merasimlerinin pahalı masrafından kurtarırken diğer yandansa eyaletlerin Princeps ile özel bir bağ kurmalarına yönelik fırsatları da önemli derecede azaltmıştı. Yine de Tiberius'un hükümdarlığı imparatorluğu genel itibarıyla daha iyi bir hâle getirdi. Getirdiği faydaların ne kadar anlaşılabildiğini belirleyebilmemiz ise zor görünmektedir.

GAIUS (CALIGULA) (37-41)

Tiberius'un torunu ve vârisi Gaius, ebeveynleri Germanicus ve (Yaşlı) Agrippina ile askeri ordugâhlarda yaşadığı dönemde çocukken giydiği minik askeri botlar (*caliga*) sebebiyle kendisine verilen Caligula adıyla bilinir. Caligula'nın doğrudan annesi tarafından Augustus ve babası tarafından Livia'ya dayanan itibarlı bir soyu vardı. Ne var ki hayatı boyunca zorlu bir çocukluk geçirmiş ve şiddetli epilepsi atakları yaşamıştı. Yedi yaşındayken babası kötü niyetli dedikoduların arasında ölmüştü, genç-ken de annesinin ve kardeşlerinin bariz bir şekilde Tiberius'un baskısı altında olan senato tarafından sürgün ve idam edilmelerine şahit olmuştu. On sekiz yaşındayken Capri'ye çağrıldı. Buradaki çevresi uyumsuz bir grup olduğu için, Gaius senatör ve equites gruplarından yaşıtlarıyla hiçbir yakınlık da kuramadı.

Tiberius'un ölümünden sonra muhafızların Tiberius'un torunu Tiberius Gemellus (Tiberius tarafından ortak veliaht yapılmıştı) yerine Gaius'u desteklemesi bazılarına şüphe uyandırıcı görünmüştü. Gaius'un Capri'den Roma'ya dönüşü büyük umutlarla karşılandı ve senato iktidar yetkisini hemen ona bahşetti. Ne de olsa o çok popüler olan Germanicus'un oğluydu ve kendisi de bununla övünmekteydi. Caligula hem senatörlere prestijlerini geri kazandırmak için onlara tam karar verme yetkisi verdi hem de Tiberius'un son yıllarında gizlediği şeyleri herkesin gözü önünde yapabilmek için bir imparatorluk bütçesi ilan etti. Gaius ayrıca Roma'daki yarışlara katıldı ve böylece insanlara ulaşılabilir olduğunu gösterdi. Ancak bir yıl içerisinde ciddi bir biçimde hastalanıp muhtemelen bir beyin humması geçirdi ve her ne kadar iyileşse de gittikçe dengesiz tavırlar sergilemeye başladı. 38 yılında Tiberius Gemellus'un ve Praefectus Praetorio Macro'nun idam emrini verdi. 39'a gelindiğinde senatoyla şiddetli bir kavgaya tutuştu ve gittikçe daha fazla despotluk sergilemeye başladı. Hakaretleri, gözde bir yarış atı olan Incitatus'a consullük vermeyi planlaması gibi siyasi alana veya 38 yılında kız kardeşi Drusilla'yı tanrılaştırması gibi dini ve ahlaki alanlara kadar uzanıyordu. Gaius çeşitli tanrıların kılığına girip toplum içine çıkabiliyordu. Bunun yanı sıra Roma'da at arabası yarışçısı, gladyatör ve şarkıcı kılığında performanslar sergileyerek kendi küçük düşürme pahasına halka eğlence çıkarıyor, senatörleri ve equites sınıfınıysa sinirlendiriyordu.

Gaius genellikle kaprisli davransa da, ordu ve dış ilişkiler meselelerine ilgi göstermişti. 39-40 kışında Germania ve Britanya'ya kısa seferler düzenledi. Mauretania'daki kral Ptolemaios'u tahttan indirip idam ettirdi ve böylece bir isyana sebep oldu. Nihayetinde Claudius bu bölgeyi bir eyalet olarak Roma topraklarına kattı. Onun dışında Gaius'un ilgisi daha çok doğuya dönüktü. Armenia kralını tahttan indirip Nero'nun hükümdarlığına kadar sürecek problemlere sebep oldu. Gaius ayrıca Büyük Herodes'in torunu I. Agrippa'yı Iudaea'yı yönetmesi için görevlendirdi. Bilemediğimiz sebeplerden ötürü kendi heykelinin Kudüs'teki tapınakta ve diğer sinagoglarda durması konusunda ısrarcı oldu. Bu emir her ne kadar

24 Haziran 41 yılındaki ölümünden sonra uygulamadan kaldırılsa da, 66 yılında Birinci Yahudi Ayaklanması ile sonuçlanan gerilime katkıda bulunduğu kesindi. Gaius'un megalomanlığı, dengesizliği ve dinî alana uzanan kibri birçok kişiyi ondan uzaklaştırdı. Askeri liderlikten yoksun oluşu ise durmadan aşağıladığı muhafız alayı üyeleri tarafından suikasta uğrayışının temel sebebiydi. Ölümüne çok az kişi yas tutmuştu.

CLAUDIUS (41-54)

Gaius'un amcası Claudius, (Yaşlı) Drusus ve Antonia'nın en genç oğlu olarak Lugdunum'da (günümüzde Lyon, Fransa) doğmuştu. Kendisi Livia'nın torunu ve Tiberius'un yeğeniydi. Gençliğinde pek çok hastalıktan mustarip olmuştu, muhtemelen beyin inmesi de bunların arasındaydı. Bir kulağının duymamasının yanı sıra topallığı da vardı. Askeri ve siyasi tercih, her zaman kendisinin daha büyük ve daha karizmatik olan kardeşi Germanicus'tan yanaydı. Öte yandan Claudius bir bilimadamı zekâsına ve eğitimine sahipti, ayrıca tarihçi Livius da hocalarından biriydi. 41 yılında Princeps olmadan önce Claudius hiçbir gerçek yetkiye sahip olmamıştı. Tiberius ve Gaius'un ölüm saçtıkları yılları hiçbir şeyden anlamaz gibi davranarak ve toplumun gözü önünde olmayarak atlatmıştı. Princeps oluşu ise muhafız alayı sayesindeydi. Gaius'un suikastından sonra sarayda saklanmıştı ve orada kendisini Princeps olarak selamlayan bir muhafız tarafından tesadüfen bulunmuştu. Senato çoktan "Cumhuriyeti eski hâline getirmek" için toplanmıştı ancak tartışmaları bitmek bilmeyince insanlar Claudius'u Princeps olarak görmek istemeye başladılar. Ne var ki kendisi gücü eline aldığında, sırtını muhafız alayına yaslamayı azalttı ve birden ziyade iki Praefectus Praetorio atayarak birliğin etkisini azalttı. Senatörleri zaten kendisinden uzaklaştırmış vaziyetteydi fakat her bir muhafıza 150 altın (aureus) vererek onları daha da sinirlendirdi.

Princeps olarak Claudius görevlerini ciddiye aldı ve senatoya gereken saygıyı gösterip ona sık sık danıştı. Askeri ve idari işlerde aktif olarak yer aldı, hatta 47-48'de eski Cumhuriyet makamlarından censorluğu yeniden hayata döndürdü. Ancak kendisinin günümüze ulaşan belgelerdeki tonu, genellikle bencil ve sinirli bir tavır arzetmektedir. Princeps olarak her tip davada yer almasının kendisinin görevi olduğunu düşünüyordu. Senatörlerse bunu, özellikle de hükümleri dengesiz olmaya meyilli olduğu için, kendi makamlarına ve yetkilerine burnunu sokmak olarak değerlendiriyordu. Claudius tavsiye almak için equites ya da senatörlerden ziyade azadlı kölelerine güveniyordu. Bu seçimi, kendisinin hanedan içerisindeki eski konumuna bakıldığında anlaşılabilirdir. Ancak bu şekilde, güçlerinin ve itibarlarının alt tabakaya verildiğini hisseden Romalı elitleri kızdırdı.

Claudius ayrıca kadınlar konusunda saf ve duygusal biri izlenimini uyandırmaktadır. 41 yılında kendisinden yaklaşık otuz yaş genç olan kardeşinin torunu Valeria Messalina ile üçüncü evliliğini gerçekleştirdi ve ondan Octavia ve Britannicus adında iki çocuk sahibi oldu. Claudius, Valeria'nın kendisine sadakatsiz olduğunu fark etmemiş ya da buna aldırış etmemişti. 48 yılında onu boşaması için zor ikna edildi (bu da kadının intiharıyla sonuçlandı). Sonrasında yeğeni (Genç) Agrippina, 49 yılında onunla evlenmek için başarılı bir entrika çevirdi. Bir yıl içerisinde toplumda herhangi bir kadından çok daha fazla görünürlük kazandı ve Augusta unvanıyla onurlandırıldı. 53'e gelindiğinde Agrippina oğlu Nero'nun tahta geçişini güvence altına aldı.

Figür 9.1 *Bu mermer kabartma, Roma'yla ve özellikle de Iulius Caesar ailesiyle kurduğu özel ilişkiden gurur duyan bir Asia eyaleti kenti olan Aphrodisias'ta (günümüzde Geyre, Türkiye) bulundu. Kabartma, Iulius-Claudius imparatorlarını resmeden rölyeflerden biriydi, bu rölyefler imparatorluk kültünün Tiberius döneminde başlayıp Nero'nun erken döneminde tamamlanan merkezi kutsal alanını (sebasteion) süslüyordu. Burada Claudius'u neredeyse birebir boyutlarında görüyoruz, Britanya'nın kadın olarak kişileştirilmiş hâline saldırmak üzere tasvir edilmiş ve giydiği miğfer, pelerin ve kemer ile bir kahraman gibi sunulmuştur. (kılıcı ve sağ kolunun büyük kısmı kayıptır). Sağ diziyle onu hareketsiz kılmakta ve sol eliyle kafasını geriye çekerek boynunu sergilemektedir. Adanın boyun eğişi, Britanya'nın kadın, silahsız ve sağ göğsünün açık olmasıyla vurgulanmıştır. Bu kompozisyon, kadın bir Amazon savaşçısının öldürüldüğü Yunan modellerini hatırlatmaktadır.*

Nero, Claudius'un on üç yaşındaki kızı Octavia ile evlendi ve kendisinden çok az farkla küçük olan Britannicus'un ayağını kaydırdı.

Claudius kendisinden önceki iki imparatordan çok daha etkindi, Augustus'un imparatorluğu genişletme merakı onda da vardı. 43 yılında Britanya'nın fethini idare etti, Iulius Caesar'ın oradaki başarılarına özeniyordu ve seferin doruk noktası için bizzat adaya gitti (Fig. 9.1). 43 yılında Mauretania'yı ve 46'da Trakya'yı eyalet olarak topraklara kattı.

Claudius yarış, oyun ve kumar gibi birçok Romalının paylaştığı zevklerin tadını gösteriş yapmadan çıkarıyordu (bkz. Onuncu Bölüm). Kendisinin askeri başarılar için düzenlediği pek çok kutlama, kent için göz alıcı eğlenceler sunmuştu. Roma'nın tahıl tedariki konusunaysa özellikle dikkat ediyordu ve tüccarların kışın tahıl ithal edebilmesi için özel teşvikler oluşturmuştu. Kendisinin yaptırdığı Aqua Claudia adlı su kemeri ve Roma için inşa edilen Ostia'nın kuzeyindeki liman gibi kamusal yapılar ve restorasyonlar, genellikle topluma faydalı oldu (bkz. Fig. 11.1). Nadiren Roma'dan uzağa seyahat etmişse de, askeri faaliyetleri şöhretini korudu. Yine de popülerliği, senatörlerin ona karşı hissettiği kızgınlığın hiçbir zaman üstesinden gelemedi.

NERO (54-68)

Nero, Claudius'un yerine geçtiğinde henüz 17 yaşında bile değildi. 54 yılında tahta çıktığında senatoyla, equitesle ve orduyla iyi ilişkiler yürüteceğine söz verdi. İlk başta şüphesiz iki öğretmenine kulak veriyordu; bunlar Corduba (Güney İspanya'da günümüz Cordoba'sı) kökenli parlak bir filozof, yazar ve senatör olan Lucius Annaeus Seneca ve Gallia Narbonensis kökenli eğitimli bir eques ve aynı zamanda Praefectus Praetoriolardan biri olan Sextus Afranius Burrus'tu. Agrippina da genç oğlu üzerinden dizginleri ele almak istedi ancak tavrı zarardan ziyade skandallara neden oldu (Fig. 9.2). Bu esnada Nero'nun kendisiyse idari ve askeri meselelerden ziyade sanatla ve gösterilerle ilgileniyordu, yaş aldıkça da daha dikbaşlı birisine dönüşüyordu.

Figür 9.2 *Bu altın sikke* (aureus) *Nero'nun iktidarının ilk yılında basılmıştı. Ön yüzünde –sikkenin daha önemli olan yüzü- Nero ve annesi Agrippina yüz yüze ve eşit ebatta yer almaktadır. Bu, herhangi birinin imparatorla beraber Roma sikkesinin ön yüzünde yer alışının ilk örneğidir. Etraftaki yazının tercümesi şu şekildedir: "Agrippina Augusta, tanrılaştırılan Claudius'un karısı, Nero Caesar'ın annesi."*

59 yılında Nero sakalının ilk kez kesilmesi şerefine Iuvenalia festivalini düzenledi ve aynı yılın sonlarında incelikli bir entrikayla annesi Agrippina'yı gemi kazası süsü vererek öldürttü. 62 yılında Britanya ve Armenia'da uzun süren askeri eylemleriyle birlikte yaptığı sınırsız harcama, paranın değerinin düşmesine ve ihanet kanunlarının yeniden canlandırılmasına yol açtı. İlk olarak Seneca'yı inzivaya çekilmeye, üç yıl sonra 65 sonlarında da intihara zorladı. 63 yılında söylentiye göre Burrus, Nero'nun emriyle zehirlenerek öldürüldü. Onun yerine Praefectus Praetorio görevine gelen Ofonius Tigellinus ise en az Nero kadar yozlaşmış ve ahlâksız biri gibi görünüyordu.

Publius Clodius Thrasea ve Publius Helvidius Priscus gibi bazı senatörler, diğer senatörler gibi Nero'ya yalakalık yapmayı reddettikleri ve Stoacı felsefi ilkelere bağlı kaldıkları için Nero'nun gözünde şüphe uyandırıyorlardı. Diğer senatörler ve equites de devamlı olarak onun arkasından iş çeviriyordu. 65 yılının sonuçsuz kalan Pisonia komplosu, toplumun birçok farklı düzeyinden insanı ona karşı nefret duygusunda birleştirmişti. 68 yılında Galya ve Germania'daki isyanlarla ilgili raporlar gelirken ve Nero korku ve umursamazlık arasında gidip gelirken, senato en sonunda ona sahip çıkmayı bir kenara bırakıp onu toplum düşmanı (*hostis*) ilan etti. Sonucundaysa Nero intihar etti ve Iulius-Claudius hanedanı onunla birlikte böylece sona erdi.

Buna rağmen Nero'nun ölümü Roma halkının genelinde bir yas havası uyandırdı. Hem seyirci hem de sanatçı olarak her türlü gösteriyi ve şöleni seviyordu. Kendisini büyük bir aktör, araba yarışçısı ve şarkıcı olarak görüyordu. Nero zaman geçtikçe toplumsal imajını, equites ve senatörlerdense Roma halkına uygun şekillendirmeye başlamıştı. Yine de Roma halkıyla ilişkisi her zaman sorunsuz ilerlememişti. Halk 62 yılında Claudius'un kızı Octavia'yı boşamasına ve öldürmesine karşı çok sert tepki göstermiş ve akabinde Poppaea'yla gerçekleştirdiği evliliğe de karşı çıkmıştı. 64 yılında vuku bulan, Roma'nın on dört mahallesinden on birine zarar veren büyük yangını kendisinin başlattığı da söylentiler arasındadır çünkü sonrasında mahvolan arazinin büyük bir kısmını kendisinin devasa altın evi için tahsis etmişti. Kenti yeniden inşa etmek için mantıklı bir plan teklif etmesinden ve evsiz kalanların kendi saray bahçelerinde konaklamasına izin vermesinden sonra bile skandal devam etmişti. Yeni bir dini oluşum içerisindeki Hıristiyanlara saldırarak onları günah keçisi yapmaya çalıştığındaysa bu planı da kendisinin aleyhine döndü çünkü suçlananlara yönelik korkunç işkenceler onlara geniş çapta bir sempati oluşturdu. 66 yılında Tiridates'e Armenia kralı olarak Roma'da taç giydirdiğindeyse, kent halkının desteğini yeniden kazanmış gibi görünmektedir.

İtalya dışında Nero'nun itibarı, on dört yıllık hükümdarlığı boyunca ziyaret ettiği tek imparatorluk bölgesi olan Yunanistan'da da yüksekti. 66-67 yılında Yunan tapınaklarına yaptığı gezi esnasında Achaia eyaletini vergilerden muaf bıraktığını açıklamıştı. Ancak Roma ve Achaia'daki halk desteği 66 yılında patlak veren Birici Yahudi İsyanı'nın başladığı Iudaea'daki problemleri yatıştırmasına yardımcı olmadı. Aynı zamanda bu popülerlik, Nero'nun batı eyaletlerinde 67 yılında isyan başlatan valilere ve generallere karşı aradığı desteği de sağlayamamıştı.

Huzursuzluğa neden olan pek çok sebep mevcuttu. Nero askeri meselelerle ilgilenmiyordu ve Roma birliklerini hiç ziyaret etmemişti. Hizmetinde bazı yetenekli komutanlar olmasına rağmen, Gaius'un kötü yönetiminin ve Claudius'un yayılmacılığının yarattığı eyaletlerle ve dış ilişkilerle ilgili problemleri çözemiyordu. Britanya hâlâ güvenli olmaktan çok uzaktı. Romalıların hırsı, yozlaşmışlıkları ve zalimliği orada 60 yılında Iceni kraliçesi (Boudica) tarafından yönetilen ve diğer yerli liderler tarafından desteklenen bir isyan başlatmıştı. İsyan gücünün büyük kısmını erkek ve kadın dini liderler olan Druidlerden alıyordu. Birinci Yahudi İsyanı 66 yılında Roma'nın kötü yönetimi ve Iudaea'nın iç problemlerinin birleşimi sonucunda patlak vermişti. Nero 67 Şubat'ında, orada komutanlık yapması için 51 yılında Britanya'da Claudius komutasında başarılı olup yükselen sağlam bir asker olan Titus Flavius Vespasianus'u göndermişti. Ves-

pasianus'un mütevazı kökleri ve görece az tanınmışlığı, kendisini Nero'nun 50'lerin sonu ve 60'lardaki paranoyasından korumuş olabilir. Böyle birinci nesil bir senatörün Yahudilere karşı kazandığı zaferleri princeps'liğe sıçrama basamağı olarak kullanabileceğinden kimse şüphelenmemişti.

68-69 YILINDAKİ İÇ SAVAŞ

Gallia Lugdunensis valisi Gaius Iulius Vindex 67 yılında bir isyan başlattı. Vindex, Iulius Caesar tarafından Roma vatandaşlığı bağışlanan Galyalı bir aileden gelme bir senatördü. Bu isyan zayıf bir girişim olmasına rağmen Nero'nun düşüşünü ve iç savaşı başlattı. Vindex, komutasındaki tek lejyonu hizmetine sunma sözü veren Hispania Tarraconensis valisi Servius Sulpicius Galba'nın desteğini kazanmıştı. Vindex'in mütevazı kuvveti Galya'da yenildiğinde, senato Nero'yu bir halk düşmanı ilan etti. Onun yerine de, en seçkin elit ailelerden birinin üyesi olan yetmiş bir yaşındaki Galba'yı Princeps olarak tanıdı.

Sonraki on sekiz ay boyunca süren iç savaş özellikle Kuzey İtalya ve iktidarın geleneksel merkezi olan Roma için yıkıcı oldu. Nero'nun orduyu ihmali, artık princeps'lik yarışına girmesini destekleyecek hevesli askerlere sahip her komutana fırsat tanımıştı. 68-69 yılındaki dört rakipten ikisi; Vespasianus ve Ren boyundaki sekiz lejyonun desteklediği Vitellius, Roma dışındaki birlikler tarafından imparator ilan edildi. Üçüncü bir rakip olan Otho ise, Roma'daki muhafız alayı tarafından imparator ilan edildi. Galba, senato ve halk tarafından seçildiğini vurguluyordu ancak Otho tarafından hızlıca düşürülmesi askeri gücün üstünlüğünü göstermektedir. Galba, Otho'nun eşliğinde 68 Ekim'inde Roma'ya gelmiş fakat orada ordunun büyük bir kısmını kendisinden soğutarak muhafızların veya halkın desteğini kazanmakta başarısız olmuştu. Ters biri çıkmış, Praefectus'larından gelen para vaadiyle kendisi için Nero'yu terk eden muhafızlara bahşiş (donativum) vermeyi reddetmişti. Ayrıca muhtemelen ekonomi alanında yanlış yönlendirilme sonucu endişelenmesi sebebiyle halk oyunlarını da askıya almıştı. En kötüsü de, Vindex isyanını bastırmalarına karşı yeterli bir ödül alamadıklarını düşünen Ren'deki birlikleri yatıştırmamasıydı. Böylece 1 Ocak 69 tarihinde Yukarı Germania'daki dört lejyon, sadakat yemini ederken Galba'nın adını anmadan yalnızca senatonun adını andılar. Sonraki gün, lejyon komutanları Aulus Caecina ve Fabius Valens'in ısrarıyla, Aşağı Germania'daki dört lejyon yeni generalleri Aulus Vitellius'u imparator ilan ettiler ve Yukarı Germania'daki dört lejyon tarafından da desteklendiler. Vitellius askeri ve idari konumlarda tecrübesiz olsa da, babası Iulius-Claudius hanedanına sadakatle hizmet ederek büyük bir itibar ve nüfuz elde etmişti.

Galba artık yeni bir vâris belirleyerek kendisine güç katmak istiyordu. Ancak yine yanlış bir adım attı ve daha popüler olan ve kendisine değerli hizmetleri olmuş Marcus Salvius Otho'dan ziyade, pek bilinmeyen bir aristokrat olan Lucius Calpurnius Piso Frugi Licinianus'tan yana seçim yaptı. Otho'nun tepkisiyse rüşvetler ve vaatlerle muhafızların desteğini kazanmaya çalışmak oldu. Bunu hızlıca başardıktan sonra 15 Ocak 69'da hem Galba hem de Piso, halkın gözü önünde Roma Forumunda katledildiler. Muhafız alayı tarafından sindirilen senato ve halk, sonrasında Otho'yu imparator olarak kabul etti.

Roma'daki bu gelişmelerin haberi yayıldıktan sonra, Vitellius da başka yerdeki birlikler de bundan mutlu olmadı. Bu sıralarda Caecina ve Valens, Vitellius'un Roma'daki birliklerine

Harita 9.1 *MS 69 Yılında Roma İmparatorluğu*

E
F
G
Lejyon karargâhı (olağan zamanlarda tek lejyonlu)
Yakınında lejyon karargâhı bulunan büyük yerleşme
Viminacium
Tuna
Oescus
HYNIA-PONTUS
CAPPADOCIA
GALATIA
Caesarea (Mazaca)
COMMAGENE
Perinthus
MACEDONIA
Thessalonica
Pergamum
ASIA
Euphrates
Antakya
SYRIA
aros
Ephesus
LYCIA
Corinthus
ACHAIA
Gythium
Gortyn
JUDAEA
INTERN
Cyrene
AEGYP
Nil
KIZILDENİZ

liderlik ediyordu. Vitellius ise kendisini ziyafetlere ve oyunlara vermiş olduğu için daha yavaş hareket ediyordu. Nisan ayında Otho'nun ve Vitellius'un orduları kuzey İtalya'da, önce Cremona'da sonra da Bedriacum'da karşı karşıya geldiler ve mücadele Otho'nun intiharıyla sonuçlandı. Vitellius, Tiberius'tan bu yana muhafız alayının hemen desteğini almadan iktidara gelen ilk Princeps oldu. Ancak Roma'ya geldiğinde siyasi ve askeri kararlar vermekte kabiliyetsiz birisi olduğu ortaya çıktı.

1 Temmuz 69 yılında Iudaea'daki birlikler komutanları Vespasianus'u imparator ilan ettiler ve Gaius Licinius Mucianus tarafından yönetilen Suriye lejyonları tarafından da desteklendiler. Vespasianus ayrıca Mısır Praefectusu Tiberius Iulius Alexander'ın müttefikliğini de kazanmıştı. Roma'daki kıtlık tehdidi, Vitellius'un birliklerine karşı duyulan öfke, onun kişisel harcamalarının ve kabiliyetsizliğinin yol açtığı nefret ve Mucianus'un yaklaşımıyla ilgili haberler Vespasianus'a verilen desteği arttırdı. Pannonia'daki birlikler onun tarafında olduklarını bildirdiler ve komutanları Marcus Antonius Primus liderliğinde İtalya'ya yürüdüler. Ekim ayında Vitellius'un birliklerini Cremona'daki ikinci bir karşılaşmada yenmeyi başardılar. Aralık ayına gelindiğindeyse Primus'un adamları Roma'ya saldırı düzenlediler. Vitellius, Iupiter Optimus Maximus tapınağı dahil kentin çoğu bölgesine zarar veren şiddetli bir çatışmada öldürüldü. Senato ve halk Vespasianus'u imparator ilan etti fakat kendisi Roma'ya ancak sonraki Ekim (70) ayında giriş yapabildi. Araya giren on ay boyunca Vespasianus'un küçük oğlu Domitianus'un da yardım ettiği Mucianus kenti idare etmişti.

68-69'daki bu korkunç on sekiz ay içerisinde, Roma birlikleri tekrar tekrar Roma'ya yürümüşlerdi. İç savaş önüne çıkan her şeyi yok etmiş, ağır masraflar yaratmış ve özellikle de Doğu'da olmak üzere, daha stratejik bölgelerdeki insan gücünün ve ilginin Roma'ya kaymasına neden olmuştu. Bu felaket özellikle birliklerin ve genel itibarıyla imparatorluğun bölünmüşlüğünü ortaya çıkarmıştı. Galya'nın büyük kısmı İtalya'ya isyan etmişti, Germania'daki ve sonra da Doğu'daki ordular Roma'yı tehdit etmiş ve her iki taraf da birbirine saldırmıştı. Merkezde kim vardı: senato mu muhafız alayı mı yoksa Roma halkı mı? Senato biraz otoriteye sahipti, Nero'yu halk düşmanı ilan ettiğinde ve Galba'yı imparator ilan ettiğinde Nero çaresizlik içinde intihar etmişti. Diğer yandan Galba Roma halkının desteğini kazanamamıştı ve muhafızlar senatonun kararını baltalamışlardı. Otho'nun yükselişi tekrardan Roma'daki muhafız gücünün önemini göstermişti. Yine de bu elit topluluk, diğer yerlerde bulunan daha fazla sayıdaki birliklere denk değildi. 68-69 yılındaki dört rakipten sadece Vespasianus iktidara geldiğinde bu işte ehil olduğunu tekrar tekrar kanıtladı, ayrıca iktidar için de en iyi hazırlığı yapan yine kendisi olmuştu. Bu kargaşa, Augustus'un hanedanlık ilkesinin Roma dünyasına en iyi hükümdarı garanti edemeyeceğini hiç olmadığı kadar açıkça ortaya koymuştu.

EKONOMİK VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM: ORDU

Arkeolojik ve yazılı kaynaklar, Augustus iktidarının Iulius-Claudius hanedanı tarafından devam ettirilmesinin imparatorlukta derin değişimlere yol açtığını doğrulamaktadır. Bu genel barış zamanında ordu yaklaşık 150.000 lejyonla ve eşit sayıda yardımcı askeri birlikle (auxilia) aşağı yukarı sabit bir şekilde tutuluyordu. Bu kara bazlı birlikler, korsanlığı engellemek ve askeri iletişime yardım etmek için Napoli Kör-

fezindeki Misenum'da, Ravenna'da, Forum Iulii'de (günümüzde Frejus, Fransa) ve diğer limanlarda konuşlanan deniz filolarındaki bahriye birlikleri tarafından destekleniyordu.

Bu tarihte Roma'nın yirmi beş lejyonunun on üçü, Ren ve Tuna boyundaki eyaletlerde konuşlanıyordu. Gallia Belgica'nın, Ren kıyısındaki iki bölgesi Aşağı ve Yukarı Germania'da dörder lejyon vardı; kalan beşi ise Raetia, Noricum, Pannonia ve Moesia'da yer alıyordu. Nerede yer alırlarsa alsınlar, silahlı kuvvetler bulundukları bölgenin ekonomik, sosyal, dini, kültürel ve siyasi yaşantısını değiştiriyorlardı. Bununla birlikte, Roma askeri grupları sık sık kendi içlerinde de ayrı topluluklar oluşturarak hareket edebiliyorlardı.

Birliklere ödeme yapmak ve Augustus tarafından yasalaştırılan terhis ikramiyesini ödemek masraflı olsa da (bkz. Sekizinci Bölüm), bu masraflar öngörülebiliyor ve onlar için bütçe oluşturulabiliyordu. Birinci yüzyılda lejyoner maaşı yıllık 900 sestertiustu ve yardımcı birlik askeri maaşıysa bundan çok daha azdı. Düzenli maaş ve levazım gereklilikleriyle birlikte sabit ve devlet destekli bir ordu yaratma işi, Roma devletini fazla mal üretimine ve ticaret yapmaya teşvik etti. İmparatorluğun sikkeleri Roma'da ve Lugdunum'da basılıyordu. Değersiz metallerden yapılan yerel sikkeler Batı'da Claudius'un zamanına kadar basılmaya devam etmiş ve Doğu'daysa geç üçüncü yüzyılda Diocletianus'un dönemine kadar sürmüştü. Bu tip sikkeler yalnızca yerel kullanıma özgüydü, düşük seviyeli takaslarda kullanılıp daha büyük, imparatorluk çapındaki alışverişlerde kullanılamıyordu. İmparatorluk ordusunun kurulması, bu zamana kadar Roma'nın ağırlıklı geçim kaynağını oluşturan tarım ekonomisinin yarattığı bariyerleri yıkmaya yardımcı olmuştu. Tarıma dayalı ekonomi hâlâ Roma dünyasının temelinde yer almaya devam ediyordu ancak emtia ekonomisi de gelişmişti. Köyler, ordugâhlar ve diğer merkezlerin hepsi ayakkabı, bot, lamba, çömlek, züccaciye, giysi ve diğer imalat mallarına ihtiyaç duyuyorlardı. Bu talep ekonomik hareketliliği, bununla birlikte de sosyal ve siyasi değişimi teşvik etti. Bazı imparatorların umarsız harcamalarına rağmen ekonomide genel bir yükseliş yaşandı.

"FAYDA İDEOLOJİSİ"

Augustus'un rakiplerinden kurtulmasıyla barış sağlanmış olsa da, bu barış şiddet tehdidi ve "fayda ideolojisi" sayesinde sürdürülmüştü. Diğer bir deyişle Roma imparatorları bilinçli olarak, hepsi aynı derecede ya da her alanda olmasa da, cömert davranıyorlardı. Örneğin Iulius-Claudius'lardan sadece Claudius Augustus'un eyaletlerdeki inşaatlara para tahsis etmesi örneğini devam ettiriyordu fakat kendisinin inşaat tipi çeşitliliği ve dağılımı Augustus'un örneğine kıyasla çok daha azdı. Roma'da iktidarın bahşettiği lütuflar genellikle, Romalı hicivci Iuvenalis'in meşhur sözü "ekmek ve oyunlar" (*panem et circenses*) ile anlattığı gibi, ucuz yemek tedariki ve halk için müsrif eğlenceler şeklinde sunuluyordu. İmparatorlar ayrıca para, yemek ve farklı emtialar da dağıtabiliyorlardı. Genellikle afet yaşayan topluluklara yardım konusunda bonkör davranıyorlardı.

Roma'da bugünün bürokrasisinin en yakın muadili sayılabilecek equites ve senato memuriyetlerinin sayısı Iulius-Claudius döneminde arttı ve ondan sonra daha da hızlı artış gösterdi ancak hiçbir zaman çok yüksek bir seviyeye ulaşmadı. Birinci yüzyılda sadece 150 ila 350 yüksek düzey yetkilinin mülki idareyi yönettiği tahmin edilmektedir ki, bu da her 350.000 ila 400.000 vatandaşa bir yetkili düştüğünü gösterir. Equites ve senatörler büyük itibar sahibiydiler fakat geleneksel olarak se-

natörlere daha fazla saygı duyuluyordu. Claudius ve Nero döneminde ön plana çıkan ve olağanüstü bir servet elde eden azatlı köleler, kötü muamelelerin hedefi hâline gelmişlerdi. Yetenek ve kültür başarıya giden yolun gerekliliklerindendi fakat bunlar bile geçmişte köle olmanın yarattığı lekenin üstesinden nadiren gelebiliyordu. Her hâlükârda Roma'nın siyasi elitinin üyeleri, kökenleri ne olursa olsun, tüm imparatorluk nüfusunun yalnızca çok küçük bir bölümünü oluşturuyordu.

KENTLER VE EYALETLER

Augustus'un düzenlediği üzere imparatorluk, merkezi hükümetin dayattığı bir bürokrasiye değil, toplulukların kendi yönetimlerine dayanıyordu. İtalya ve eyaletlerde; vergi toplama, nüfus sayımı, gönüllüler eksik olduğunda ordu için adam tedariki, misafir ağırlama, resmi görevli olup seyahat edenler için yük hayvanlarının sağlanması ve yolu düşen herhangi bir askeri birlik için sığınak ve ekipman tedariği gibi işlerden yerel memurlar ve yerel meclis üyeleri sorumluydular. Merkezi hükümete karşı bu gibi yükümlülüklerle birlikte büyük ölçüde yerel özerkliğin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle kentler kendi kamu binalarını ve kültlerini kendileri yönetiyor, su tedariklerini, hamamlarını, yerel kanunlarını ve düzeni kendileri koruyor ve Princeps de dahil olmak üzere Roma yetkililerine gidecek elçileri kendileri seçiyorlardı.

Birinci ve erken ikinci yüzyılda imparatorluğun toplamda muhtemelen elli-altmış milyon sakini vardı ve bu nüfuz kentlere dayalıydı. Achaia, Asia, Girit, Cyrenaica, güney Galya ile doğu ve güney İspanya kıyıları ve su yollarıyla uzun zamandır kentleşmiş haldeydiler. Diğer eyaletlerse farklı türlerde sosyal ve siyasi yapılara sahiplerdi. Örneğin Galya'nın iç bölgesinde ve İber yarımadasında, savaşçı elitler genellikle göçebe olan ya da tarlalarda ve köylerde dağınık halde yaşayan kabile gruplarını yönetiyorlardı. Iulius Caesar ve Augustus onların arasına, eyaletlerde yetmiş beş adet ve İtalya'da ise kırkın üzerinde olmak üzere emekli asker yerleşimi kurmuştu. Ağırlıklı olarak kuzey İtalya, güney İspanya, kuzey Afrika, Illyricum kıyı bölgesi, Yunanistan ve Türkiye'nin güneyinde yer alıyorlardı. İtalya'daysa emektarlar genellikle Üç Adam Yönetimi döneminde kaybeden tarafta olan toplulukların bölgelerine yerleşmişlerdi, bulundukları yerlerde yerel halk için rahatsız edici olabiliyorlardı. Ayrıca imparatorluğun sınırlarında konuşlanan birlikler oradaki köylerin ve köylere çıkan yolların gelişimine katkıda bulunuyorlardı.

Yeni yerleşimler ve merkezler de, Roma dünyasındaki eski kentler gibi bir kent çekirdeğinden ve ona bağlı tarım topraklarından oluşuyordu. Kent merkezleri elbette modern standartlara göre oldukça küçük kalıyordu. Çoğunun yerel vatandaşlardan (azatlılar dahil), onların ailelerinden (köleler dahil), tüccarlar gibi diğer yerlerde ikamet eden vatandaşlardan, kölelerden ve diğer işçilerden oluşan azami beş ila on beş bin arası sakini vardı. Kentlerin, Roma'da geleneksel olan memurlar, danışma meclisi ve vatandaşlar üçlü sistemine benzer bir sistemle yönetiliyor olmaları önemliydi. Memurların ve meclis üyelerinin genellikle toprak formunda belli bir düzeyde servete sahip olmaları gerekiyordu. Kent kümelerinin kendileri de mali kazanç ve itibar için çeşitli fırsatlar sunuyorlardı ve imparatorluk çapındaki barış dönemi, sınırlı da olsa toplumsal hareketliliği teşvik etti. Azatlı kadınlar ve erkekler küçük çaplı işler yürütebiliyor ve çocukları için bir miktar servet ve saygınlık kazanabiliyorlardı. Sekizinci bölümde gördüğümüz gibi azatlı erkekler *Augustales*

olarak rahiplik bile yapabiliyorlardı (böyle bir örnek için bkz. Fig. 9.4) Eskiden köle olanların soyundan gelenlerin, bazen sadece bir nesil sonrasında bile, yerel yönetim kadrolarında ve bunun yanında dini kadrolarda sıklıkla yer aldıkları görülmektedir.

Roma dünyasında kentlerin sayısının büyümesi yalnızca barışla değil, ayrıca forum, kemer, çeşme, cadde, kaldırım, tapınak, hamam gibi yapılardan, tiyatro ve amfitiyatro gibi gösteri binalarından ve çok katlı yerleşim yerleri gibi kent imkânlarından sorumlu Roma mühendisliği sayesinde de mümkün olmuştu. Yine de "tipik" bir Roma kentinin eyaletlerde gelişmesi zaman alan bir süreçti (bkz. Onuncu Bölüm). Kent modeli Caesar, Augustus ve sonrasındaki birçok imparatorun ilgi gösterdiği Roma'ydı. Üçüncü yüzyılın başlarında, imparatorluk bir daha on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı'da eşine rastlanmayacak derecede kentleşmiş olsa da, endüstrileşme öncesi teknolojinin ve bilimin sınırlarının olması, pek çok bölgenin kentleşmeden payına hâlâ çok bir şey düşmediği anlamına geliyordu. Kentler çoğunlukla kıyıların, nehirlerin ve büyük kara yollarının yanına kurulmuştu. Ulaşımı olmayan iç bölgeler daha ıssızdı ve az sayıdaki yerel halkı sorun çıkarmadığı sürece buralara karışılmıyordu.

Augustus tarafından başlatılan ve Claudius tarafından devam ettirilen yardımların önemli bir türü de yolların ve limanların inşası ve korunmasıydı. Genellikle kara nakliyesi deniz nakliyesinden en az beş kat daha pahalıydı ve tahıl, kalas ve değerli taşlar gibi hacimli ürünler yalnızca ordu için ya da Roma kenti için uzak mesafelerden nakledildiyordu. Bununla birlikte arkeolojik çalışmalar, lüks ve yarı lüks ürünlerin uzak mesafeli ticaretinin yapıldığını giderek daha fazla örnekle ortaya çıkarmaktadır. Üfleme cam, iyi cilalanmış kalıp yapımı seramik kâseler, kandiller ve diğer seramik objeler için gerekli teknolojiler, Cumhuriyet dönemi sonlanmadan önce icat edilmişti. Augustus barışı döneminde bu tür teknolojiler hızlı bir biçimde yayıldı ve böylece hem bunların hem de bunlara benzer kişisel eşyaların bulunabilirliği artmıştı. Bu dönemde mezarlarda cam parfüm şişeleri, pişmiş toprak kandiller, iğne ve strigilis (kişisel hijyen için kıvrık, kiri kazımaya yarayan aletler) gibi demir objeler, tarak ya da oyuncak bebek gibi işlenmiş kemik parçaları ve benzer aksesuarlardan oluşan Roma tipi eşyalar yaygınlaşmıştı. Bu tür eşyalar, topluluklarına ya da Roma'ya veya her ikisine de çeşitli yollarla hizmet ederek statü ve itibar kazanan, sayıları da gittikçe artan kişiler tarafından alınıp takas ediliyordu. Bununla birlikte Roma'nın kent kültürünün en parlak döneminde bile imparatorluğun büyük çoğunluğuna hiçbir zaman yayılmadığını unutmamalıyız.

ÇEŞİTLİLİK: KADINLAR, YEREL DİLLER VE KÜLTÜR

Erken Principatus döneminden günümüze ulaşan materyal kalıntılar, kadınların Roma'da ve diğer bölgelerde görünürlüğünün arttığını göstermektedir (Fig. 9.3). Romalı kadınlar birtakım mali ve yasal konularda bağımsızlık kazanalı çok olmuş olsa da (bkz. Beşinci bölüm), saray kadınlarını ilgi odağı yapan, aileye yaptığı vurguyla Principatus kurumuydu. Augustus'un kız kardeşi Octavia ve karısı Livia eşi benzeri olmayan bir görünürlüğe ve himaye gücüne sahiplerdi. İtalya kentlerindeki ve Latin Batı'nın komşu bölgelerindeki kadınlar, Yunan Doğu'da uzun zamandır olduğu gibi artık itibarlı dini konumlara gelebiliyorlardı. Rahibeler ve diğer kadınlar bu dönemde heykellerde, kabartmalarda ve yazıtlarda karşımıza çıkmaktadırlar; hiçbir zaman erkekler kadar olmamakla birlikte kadınların bu şekilde anılması, erken

Figür 9.3 *Pompeii kökenli bu heykel, saygıdeğer bir hami kostümüne ve duruşuna sahip bir kadını tasvir etmektedir. Sağ eliyle mütevazı bir şekilde göğsünü kapatan kadının başını ve kollarının büyük kısmını ağır bir kryafet örtmektedir. Burada gösterilmeyen bir ithaf yazıtında şöyle yazmaktadır: "Demircilerden, Lucius'un kızı ve Pompeii Venüsü'nün rahibesi Eumachia'ya." Bu heykel, Eumachia tarafından milattan sonra birinci yüzyılın ilk yarısında bağışlanan, Pompeii Forumu'nun yanında geniş ve gösterişli bir bina niteliğindeki "Eumachia Binası"nın arkasındaki kapalı bir salonda bulunmuştu. Binanın ne için kullanıldığı ve Eumachia'nın servetinin kaynağı bilinmemekle birlikte, babasının ailesinin şarap, amphora, kap ve tuğla üreticisi olduğu kaydedilmiştir. Hem Eumachia'nın heykeli hem de binanın dekorasyonu Roma kentindeki modellerin etkisini göstermektedir, aynı şey Eumachia'nın cömertliği ve görünürlüğü için de söylenebilir.*

Principatus döneminin hızla değişen toplumsal tarihine ışık tutmaktadır.

Materyal kültürde giderek artan benzerliğe rağmen imparatorlukta hâlâ çok fazla çeşitlilik vardı. Değişik eyaletlerde farklı diller konuşuluyordu ancak orduda ve resmi yazışmalarda Latince egemendi. Yunan Doğu yüzyıllardır eğitimli insanların dilinin Eski Yunanca olduğu bölgeydi ve burada Roma idari yazışmaları Yunanca yapılıyordu. Özellikle de önemli kararlarda Eski Yunanca ve Latince paralel metinlerin örneği de epeyce fazladır. Ayrıca iki farklı kitleyi hedefleyen iki dilli metinler de karşımıza çıkmaktadır. Bu resmi dillerin yanı sıra yerel diller ve lehçeler de toplulukların iç işlerinde özerk olmaları, tarlalarında sabit yaşayan çok sayıda kırsal yerleşimci olması, görece düşük seviyedeki bürokrasi, ordunun dengesiz yayılışı ve kapsamlı kitle iletişim araçlarının olmaması gibi pek çok farklı sebep dolayısıyla var olmaya devam etti. Benzer sebeplerle, bir bölgeye Roma materyal kültürü yayıldığında bile yerel kültürler eş zamanlı var olmayı sürdürdü.

DİNİ İBADETLER VE İLKELER

Roma'nın çeşitliliğinin ve sınırlarının belki de en çarpıcı şekilde görüldüğü yer, bu çok dinli imparatorlukta yer alan dini inançlar ve ibadetler yelpazesidir. Sonradan Hıristiyanlar tarafından "köpek kafalı" diye adlandırılarak yerilen, hayvan biçimindeki geleneksel Mısır tanrılarına, Mısır MÖ 30 yılında Roma eyaleti olarak ilhak edildikten sonra bile geleneksel ritüellerle tapılmaya devam edilmişti. Galya'da, genellikle "anneler" olarak adlandırılan güçlü tanrıçalar, Jüpiter gibi Romalıların daha aşina olduğu diğer tanrılarla birlikte kutsal sayılıyorlardı. Orman tanrısı Silvanus, imparatorluğun kuzeyindeki yoğun ormanlık bölgelerde tapım görüyordu.

Figür 9.4 *Erken üçüncü yüzyıl ya da geç ikinci yüzyıldan kalma bu adak kabartması, pek çok kuzey eyaletinde bulunan Nutrices (Tekili Nutrix) adlı koruyucu ve "iyileştirici" tanrılara adanmıştır. Röliyef Poetovio, Pannonia'da (günümüzde Ptuj, Slovenya) bulunan bir tapınaktan gelmektedir ve sağ üst köşesi ile sol alt köşesi hasarlıdır. Sağda kısa sandalyesinde oturan bir Nutrix bulunmakta ve sol göğsünde kundakta bir bebek tutmaktadır. Sağ tarafında bulunan sunağın üzerinde bir kadının tuttuğu çıplak bir çocuk vardır ve çocuk ellerini Nutrix'e doğru uzatmaktadır. Kabartmanın sol köşesinde uzun bir elbise içerisindeki (muhtemelen hizmetçi) kadın kafasının üzerinde iki iple bir sepet taşımaktadır. Bu betimin altında Latince şöyle yazmaktadır: "Augustus'un Nutrixlerine adanmıştır. Poetovio kolonisinin* Augustalis'*i Lucius Fuscinius Exsuperatus ve Aelia Honorata, oğulları Fuscinius Honoratus'un sağlığı için adak adadılar." Nutrices kültü belli ki kökenlerini Keltlerden alıyordu. Poetovio'nun Nutrixlerinin "Augustus'un" olarak tarif edilmesi, yerel kültlerin hanedanla bağlantı kurma yollarından birisiydi. Poetovio'daki bu kültün Principatus dönemindeki gücü, bu bölgede antik dönemde çok yaygın görüldüğü üzere yüksek oranda bebek ve çocuk ölümleri olduğu izlenimini uyandırmaktadır.*

Anıtlar genellikle duaların gerçek olmasını sağlamak amacıyla dikildiği için, edebiyattaki, yazıtlardaki ve diğer belgelerdeki dini duyguların formülleşmiş tabiatı bize çıkarcı gelebilmektedir. Ayrıca pek çok kişinin tek bir kasabada ya da kumsal alanda bile apayrı dini ibadetlerde ve çeşitli dini adaklarda rahatlıkla yer alması da şaşırtıcı bir durumdur (Fig. 9.4). Bu ikinci durum Romalıların *interpretatio* terimiyle, yani yabancı bir tanrıyla Romalı bir tanrı arasında (Mars ve Belena gibi) denklik olduğu beyanıyla destekleniyordu. Romalılar devlet dininin parçası haline gelen dini ritüelleri reddetmedikleri sürece istediklerine inanabiliyorlardı. Romalıların genellikle toleranslı olan çok tanrılı dinlerinin toleransı kaybettiği birkaç istisnai durum, yalnızca din siyasi bir tehdit yaratıyormuş gibi göründüğü zamanlar yaşandı.

Örneğin Druidizm Galya'da ve Britanya'da Roma'ya karşı bir direniş kaynağı olarak kullanılıyordu ve Claudius ile halefleri, bu dinin rahiplerini ve rahibelerini öldürüp tapınaklarını yıkarak dini kökten bitirmeye çalışmışlardı. Özel tek tanrılı inancıyla Yahudilik de inançlıların sayısı, Roma dünyasındaki yayılışları, katı yaşam stilleri ve doktrinlerinin kadim olması yüzünden devamlı sorun çıkarıyordu.

İlk olarak Tiberius döneminde fark edilen Hıristiyanlar, nihayetinde kontrol edilemez bir problem hâline gelmişlerdi. Romalı yetkililer ve entelektüeller bu yeni dinle nasıl başa çıkacaklarını bilmiyorlardı. Yahudiler gibi Hıristiyanlar da tek tanrıya tapıyorlardı ve kendi kutsal kitaplarının arasına Yahudilerin Eski Ahit'ini de koyuyorlardı. İlk Hıristiyan müritler, Yahudi coğrafi ve sosyal dünyasından geliyorlardı ancak kendilerini onlardan ayırıyorlardı. Bu yüzden Romalılar bu yeni dini ilk başta yalnızca Yahudiliğin bir dalı olan ancak kadim bir otoritesi olmayan, tıpkı Ölü Deniz Yazmaları'nın ya da diğer çağdaş delillerin belgelendirdiği tarikatlar gibi bir tarikat olduğunu düşündüler. Bu yüzden İsa Mesih ile ilgili tartışma yalnızca yerel halkı ilgilendiren bir tartışma olarak görülmekteydi. Mesih'in yaşamı ve ölümüyle ilgili ilk anlatılara göre Iudaea valisi Pontius Pilatus, popüler ve tehlikeli bir dini lider potansiyeline sahip olması sebebiyle kendisine ihbar edilen bu adamı ne yapacağını bilememişti. Düzgün bir yargılamadan ziyade çalkantılı bir soruşturma yapan Pilatus, belli ki Roma'nın sorunsuz eyalet politikasına ve Yahudi otoriteleri ile toplumunun baskısına boyun eğmiş, nihayetinde onun idamına hükmetmişti. Mesih'in ölümünden sonra Romalı yetkililer bu dini kafalarından silmişlerdi.

Hıristiyan monoteizmi, imparatorluğun her yerinde yaygın olan politeizme keskin bir biçimde zıttı. Bu yüzden Nero 64 yılında Roma'daki büyük yangından sonra Hıristiyanları günah keçisi olarak seçmişti. Onun zalimliği, bir ihtimal Aziz Petrus'u da içeren ilk Hıristiyan şehitlerinin ortaya çıkışına sebebiyet vermiş ve istemeden de olsa yeni dini güçlendirmişti. 120 yılına gelindiğinde Hıristiyanlığın ana hatları oluşmuştu: organize edilmiş bir rahiplik sistemi, kutsal metinler, kurtuluş ve ahiret inancı, vahiy üzerine ısrarcılık (Mesih Tanrı olarak tecelli etmişti ve kutsal metinler de inançlılara vahiy yoluyla aktarılıyordu), vaftizle dine kabul edilme ve sonraki aşamalar. Paulus'un Mektupları ve Marcus İncili muhtemelen 50-70 yılları arasında yazılmıştı ve diğer metinler de 130 yılından önce tamamlanmıştı. Hıristiyanlık, Hıristiyan olmayanlara verilen "pagan" adından da anlaşılacağı üzere kırsaldan önce kentlerde yayılmıştı (*paganus*, kırsal kesimden insanlara verilen isimdi). Ancak erken Principatus döneminde Hıristiyanlığın henüz günümüzden bakınca şaşırtıcı derecede çok sayıda görünen dinlerden yalnızca bir tanesi olduğunu unutmamamız gerekir.

İMPARATORLUK KÜLTÜ

Hıristiyanlık, Yahudilik ve diğer monoteist dinler bir yana, imparatorluk kültü tüm inançlara ve ibadetlere üstün geliyordu. Bu dini ve toplumsal oluşum karışık Roma İmparatorluğu'nun en güçlü birleştirici kuvvetlerinden birisiydi. İmparatorluk kültü bireysel düzeyde de ibadete açıktı. Ancak kült temelde halka açık olduğu için, bu yönüne dair Roma'da, kentlerde ve eyaletlerde çok daha fazla kanıt bulunmaktadır.

Roma'nın imparatorluk kültü, Helenistik Yunan'dan ve Cumhuriyetçi Roma emsallerinden evrilmişti ve onlar gibi tabiatı itibarıyla askeri ve siyasi güçle yakından ilişkiliydi. Büyük İskender ile başlayarak hükümdar krallar (ve sonra onların kraliçeleri) kültlere tapınaklar,

sunaklar, rahipler, kurban törenleri ve oyunlar (kısacası tebaası üzerindeki aşikâr gücün gözle görülür işaretlerini) sunmuşlardı. Roma MÖ üçüncü yüzyılın sonundan itibaren Yunan Doğu'yla içli dışlı oldukça, bazı Romalı komutanlara popülerliklerini ve askeri başarılarını vurgulayan olağanüstü, yarı-ilahi bir paye verilmişti. Batı'da da lider kişiler ilahi bağlantılardan faydalanma avantajını kullanabiliyorlardı: Marius Suriyeli bir peygamber olan Martha'dan rehberlik istemişti ve Sertorius ise söylentiye göre beyaz bir geyikten vahiy almıştı (bkz. Altıncı Bölüm). Dört beyaz at tarafından çekilen arabasıyla Roma'da zafer alayı düzenleyen ve bu esnada Capitolium'daki Iupiter Optimus Maximus heykeli gibi giyinmiş komutanlar, büyük bir karizma elde ediyordu. Iulius Caesar'ın yaşamının son senesinde senato tarafından onaylanan, kendine ait bir tapınağı olmuştu. Sonrasında Roma halkı kendiliğinden Forum'da bedeninin yakıldığı yerde bir mabet inşa etti ve bundan kısa bir süre sonra bir meteor görülmesi, onun cennete yükseldiği inancını kuvvetlendirdi. Senato en sonunda MÖ 42 senesinin başında Caesar'ın tanrılaştırılmasını onaylayınca, Üç Adam yönetiminin ve özellikle de Octavianus'un otoritesi güçlenmişti.

Octavianus'un "Tanrının oğlu" (*divi filius*) olarak anılması, her ne kadar kendisi şahsına fazla bağlı gibi görünen hiçbir kültü desteklemese de, zaman içerisinde elde ettiği pek çok ilahi bağlantıdan yalnızca biriydi (bkz. Sekizinci Bölüm). MÖ 12'den sonra *pontifex maximus* olarak konumu, kendisini Roma halkı ve tanrıları arasında aracı kılmıştı. Ondan sonra geç dördüncü yüzyıldaki Gratianus'a kadar her bir Princeps, aynı zamanda bu lider rahiplik konumunu da elde etmişti. Senatonun Augustus'a ölümünden sonra verdiği ilahilik, ölümünden sonra bahşedilen benzeri pek çok onurdan da yalnızca biriydi.

İmparatorluk kültü Augustus'tan sonra yayıldı. Tiberius kendisine adanan herhangi bir kültün oluşumunu reddetmişti ve ölümünden sonra tanrı ilan edilmemişti fakat daha önce de belirtildiği gibi Gaius dini dernekleri azimle destekledi. Claudius, Livia'nın senato tarafından tanrılaştırılmasını destekledi ve sonucunda kendisi de tanrılaştırıldı. Daha sonra imparator Vespasianus ölüm döşeğinde "Vay canına! Bir tanrıya dönüşüyor olmalıyım!" diyerek bu durumun esprisini yapmıştı. İmparatorluk kültüyle özdeşleşen ritüeller bir sonraki bölümde tartışılacaktır; ancak bu noktada, Roma'da yeni doğan imparatorluk kültünün, Princeps ve tebaası arasındaki muğlak ilişkinin bir dışavurumu olduğunun altını çizmek önemlidir.

OKUMA ÖNERİLERİ

Champlin, Edward. 2003. *Nero*. Cambridge, Mass., and London: Harvard University Press. Nero'nun uç davranışlarının, dönemin yaygın toplumsal düşüncelerine hitap etmek amacıyla oldukça zekice ve hesaplı olduğunu iddia eden etkileyici bir çalışma.

Erdkamp, Paul (ed.). 2007. *A Companion to the Roman Army*. Malden, Mass., and Oxford: Blackwell.

Greene, Kevin. 1986. *The Archaeology of the Roman Economy*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Osgood, Josiah. 2011. *Claudius Caesar: Image and Power in the Early Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rives, James B. 2007. *Religion in the Roman Empire*. Malden, Mass., and Oxford: Blackwell.

10

ASKERİ BÜYÜME VE BÜYÜMENİN SINIRLARI

İMPARATORLUK VE EYALETLER (69-138)

PRINCIPATUS'UN KURUMSALLAŞMASI

Principatus'un kurumsallaşmasının en erken ve en çarpıcı işaretlerinden biri, 69-70 tarihleri içerisinde yürürlüğe giren ve günümüzde *lex de imperio Vespasiani* olarak adlandırılan yasadır. İmparatorun çeşitli yetkilerini ve haklarını belirten bu yasanın geniş bir kısmı, bugün Roma'daki Capitolinus Müzesi'nde yer alan bronz bir yazıt aracılığıyla günümüze kadar gelmiştir. Senatonun teklifiyle halkın onayından geçen bu kanun hem Roma'nın idari süreçlerine gösterilen ilginin hem de Princeps için halk desteğinin süregelen önemini göstermektedir. Ayrıca imparatorun otoritesinin, artık kişinin kendisine (Augustus gibi) ya da ailesine (Iulius-Claudius ailesinde olduğu gibi) dayanan belli belirsiz bir *auctoritas* olmayacağını da açıklığa kavuşturmuştur. Kanun geçmişteki belirli örnekleri gerekçe göstererek çeşitli yetkiler ve haklar belirlemiştir. Burada Romalıların hem geçmişe duyduğu saygıya hem de pragmatizmine dikkat çekmek gerekir. Bu kanun geleneği bağlayıcı hâle getirmiştir. Principatus'un kurumsallaşmasının bir diğer işareti de

Vespasianus'un ve sonraki imparatorların *Imperator*'u ön ad (*praenomen*) olarak kullanmaya başlamalarıydı.

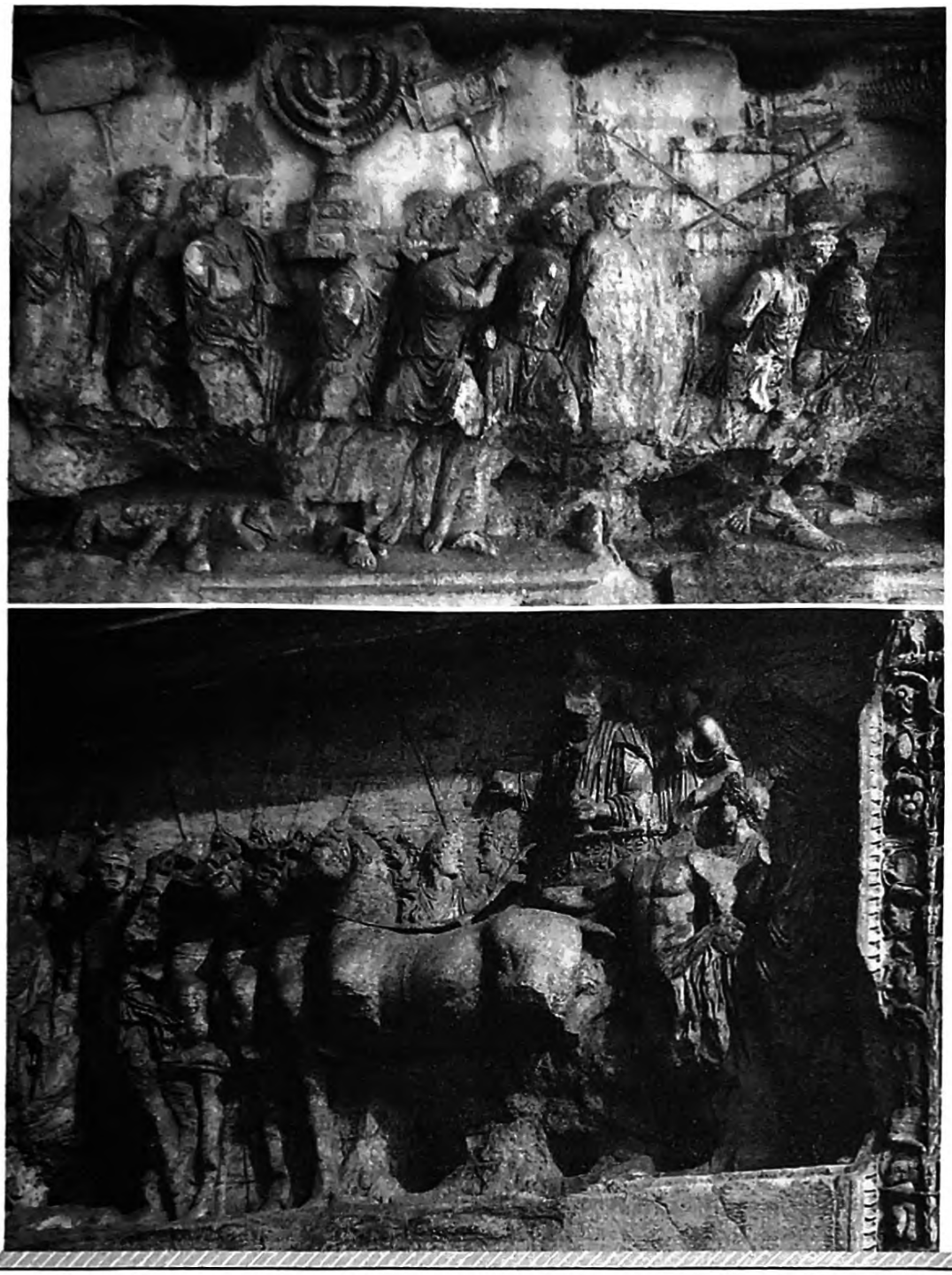
Principatus'un sivil dayanakları, imparatorluk hizmetinde azatlılardan ziyade senatörlerin ve *equites*in kullanımına daha fazla yer verilmesiyle birlikte yeniden oluşturuldu. Belki de Claudius'un azat edilmiş kibirli hizmetkârları ve Nero'nun dalkavuklarına karşı duyulan nefret sebebiyle yapılan bu değişiklik, Roma dünyasını yönetmenin tek bir kişinin ya da ailenin özel hakkı olmadığına yönelik açık bir mesajdı. Yönetime equites ve senatörlerin daha fazla dahil oluşu, Vespasianus ile başlamış ve ikinci yüzyılda daha da artmıştı. Böylece halktan daha önce hiç olmadığı kadar fazla insan hiyerarşik olarak düzenlenmiş itibarlı makamları doldurmaya ve devletlerinin yönetiminde etkin bir rol oynamaya başlamıştı. Bu toplumsal ve siyasi hareketlilik, equites ve senatörlere ait makamların yeteneğe, iyi bir kökene ve gerekli finansal konuma sahip herkese açık olmasıyla ilgili Augustus idealinin onaylandığına işaret etmektedir.

VESPASIANUS (69-79)

Vespasianus İtalya'nın kuzeyindeki Reate kökenli, kibirli olmayan bir adamdı. Mensubu olduğu Flavii ailesi, vergi toplamanın yanı sıra equites sınıfının gümrük komisyonculuğunu da yapan saygıdeğer bir aileydi. Abisi ve kendisi dışında ailesinin hiçbir üyesi senatoya yükselememişti. Vespasianus'un özel gücü, Germania, Britanya ve Iudaea'da başarılı bir şekilde ortaya koyduğu askeri zekâsıydı. İktidara gelmesi ordu sayesinde gerçekleşmişti. Öte yandan idari lider olarak yetenekleriyse henüz bilinmiyordu. Ancak 70 senesine gelindiğinde, imparator makamının iki yönünü de taşıması bekleniyordu. Bir yandan Yahudi ve Germen-Galyalı isyanlarının bastırılması gerekirken, bir diğer yandan da Roma'nın ve İtalya'nın yıkıcı iç savaştan sonra normal hâline döndürülmesi gerekiyordu.

Vespasianus'un ilk yüzleşmesi gereken sorun Birinci Yahudi Savaşı olarak da bilinen Yahudi isyanıydı (66-73). Romalılara karşı bu tehlikeli mücadele bir tür gerilla savaşı olarak yürütülürken, Yahudi nüfusu içerisinde özellikle de Ferisiler ve Sadukiler arasında çok fazla geçimsizlik mevcuttu. Nero tarafından Iudaea'ya gönderilen Vespasianus, birlikleri tarafından imparator ilan edildiğinde isyan henüz tamamen bastırılmamıştı. Büyük oğlu Titus yetkilendirildi ve kendisi 70 yılında Kudüs'e saldırdı (bkz. Harita 9.1). Romalılara göre büyük tapınağın yıkılışı, isyanın sonlandığına işaretti ancak küçük çaplı direniş bölgeleri birkaç yıl daha mücadelelerini sürdürdü. Bunlardan Masada en çok bilinenidir ve Herodes'in eseri bu saray-kale ancak 73 yılında düşmüştür. İsyan Iudaea'nın nüfusunun büyük bir kısmını yok etti ve sonuç olarak Yahudilerin yeni mürit kazanmak için dinlerini yaymaları yasaklandı. Bununla birlikte, Yahudi dininin kadimliğinin kabul edilmesi bakımından birkaç taviz de verildi. Bu dine doğanlar ibadetlerini yerine getirebileceklerdi ve imparatorluk kültüne katılmaya mecbur değillerdi. Bu Yahudi isyanının bastırılması, Yahudi diasporasının gelişmesine yaramış ve Hıristiyanların Yahudilerden ayırt edilmesine katkıda bulunmuştur.

69-70 yılında, Vespasianus Germen-Galyalı isyanını da bastırmak zorunda kaldı. Bu isyan Vindex'in Nero'ya karşı 68 yılındaki isyanından ve peşi sıra gelen iç savaştan patlak vermişti. Galyalı lider Gaius Iulius Civilis, Galyalı ve Germen kabilelerle birlikte yerel bölgeden yardımcı birlikler toplamıştı. İsyan 70 ilkbaharında bastırılmış olsa da, yerel bölgelerden yardımcı birlik için adam toplamanın tehlikelerini açıkça göstermişti. Flavius hanedanı imparatorlarıysa bu uygulamayı bitirdi ve Ren nehri yakınlarında konuşlanan sekiz lejyon gibi büyük birliklerin yoğunlaştığı yerleri dağıttı. Ayrıca lejyona asker alımları İtalya'dan Galya ve İspanya'daki Roma vatandaşlarına kadar uzanmaya başladı. Genel itibarıyla bireyleri

Figür 10.1 *71 yılında Vespasianus ve Titus'un zafer alayları, mermer Titus Takı'nın çeşitli rölyef panellerinde canlandırılmıştı (Harita 10.3). Tak ayrıca Titus'un tanrılar arasına katıldığını tasvir eden bir paneli de (burada gösterilmiyor) içerdiği için tamamlanması 81 yılındaki ölümünden sonra olmalıdır. Burada şatafatlı bir kent kapısından ya da kemerinden Roma'ya doğru giren alayın bir parçasını görmekteyiz. Defne taçları (zafer sembolleri) takmış askerler, Kudüs'te ele geçirilen ganimetlerin bazılarının sergilendiği tahtırevanları taşımaktalar: (soldan sağa) yedi kollu bir şamdan, Hamursuz masası ve gümüş trompetler. Askerlerin taşıdığı tasvirler gerçekte ganimetin ya da zaferden sorumlu askeri birliklerin çizimlerinden hareketle yapılmış olabilir. Bu tür sergiler alayı yapan komutanın önünde taşınmaktaydı.*

toplandığı yerden başka bir yere göndermek standart bir uygulama hâline geldi.

Flavius hanedanı imparatorları Roma'nın sınırlarıyla ve birlikleriyle başka vesilelerle de ilgilendiler. Vespasianus ve Domitianus dönemlerinde ve sonrasında tekrar ikinci yüzyılda, yukarı Ren ve Tuna arasındaki girift bölgeyi elde etmek ve güçlendirmek için girişimler gerçekleştirildi. *Agri Decumates* denilen bu bölgedeki Roma hâkimiyeti, birliklerin Ren ve Tuna arasında daha hızlı hareket etmesini sağlayabilirdi (Harita 10.1). Domitianus bu askerileşmiş bölgeyi batıdaki ve güneydeki sivil nüfustan ayırmak için Gallia Belgica'da (muhtemelen 90 yılı civarında) Ren nehri kıyısında Yukarı Germania ve Aşağı Germania adıyla iki yeni eyalet ayrımına gitti. Ayrıca Domitianus'un yönetiminde Romalılar, Gnaeus Iulius Agricola'nın liderliğinde Britanya'nın içlerine doğru ilerlediler. Bu esnada Tuna bölgesi henüz tamamen sükunete kavuşmamıştı.

Flavianus hanedanı döneminde hızlı ve yeni bir başlangıç yapmak şarttı. Nero'nun müsrifliğinin yanı sıra çıkan iç savaş ve isyanlar hazineyi Iudaea'dan gelen ganimetten çok daha fazlasını gerektirecek kadar kurutmuştu. Vespasianus devleti düzene sokabilmek için en az 400 milyon sestertius'a ihtiyacı olduğunu beyan etmişti ve ilk işi Nero'nun Achaia'ya bahşettiği vergi muafiyetini kaldırmak oldu. Roma'daki Flavianuslara ait kamu binasıysa daha da fazla harcama gerektiriyordu. Bütününe baktığımızda Vespasianus imparator olarak sevilen birisiydi. Huzur sağlanmıştı. Vergiler arttırılmış olsa bile hesaplanması ve toplanması Nero'nun dönemine göre daha mantıklı ilerliyordu. Bunun karşılığında Roma idaresi halka maddi yardımlarda bulundu. Vespasianus ulaşılabilir, çalışkan, mütevazı ve özenliydi. Bu dönemde Principatus'un monarşik temeli de oldukça güçlendirildi.

TITUS (79-81)

Vespasianus'un büyük oğlu ve halefi Titus, Princeps olarak iki yıldan fazla hizmet veremedi. Bu pozisyon için zaten iyi yetiştirilmişti ve halk tarafından oldukça seviliyordu. Yahudi isyanının bastırılmasında önde gelen bir rolü vardı ve 79 yılına gelmeden yedi kez consul olmasının yanı sıra censor ve Praefectus Praetorio olarak da hizmet vermişti. Beklenmedik bir şekilde kısa süren hükümdarlık yıllarınaysa iki afet damgasını vurmuştur: 79 yılında Vesuvius Yanardağı'nın patlaması ve 80 yılında Roma'yı yakıp kavuran yangın. Titus iyi bir imparatorun yapacağı üzere hemen kayıpları telafiye girişti. Ayrıca Roma'nın üst sınıflarıyla düzgün bir ilişki istediğini göstererek kentten yanına gelen muhbirleri başından savdı ve ihanet davalarına kulak asmadı. 81 yılında hâlâ evlenmemiş bir şekilde erkenden öldüğü için yaşasaydı başka neler başarabilirdi asla bilemeyeceğiz.

DOMITIANUS (81-96)

İktidar sorunsuz bir şekilde Vespasianus'un küçük oğlu Domitianus'a geçmişti. Kendisi babasından ve kardeşinden pek çok yönden farklıydı. Askeri tecrübesi yoktu ve Roma'da çok az makamda hizmet vermişti. Titus'a kıyasla ihmal edilmişti; imparator olması hiç beklenmiyordu. Olduğundaysa hiçbir zaman özgüvenli olamadı ve senato ile tatmin edici, iyi bir ilişki geliştirmek için sabır göstermedi. İki tarafın arasının açılmasında imparatorun makamlara dair nadanlığı da rol oyadı. 82'den 88'e her yıl consul oldu ve 84-85'te "daimi censor" atandı. Senatoyu umursamazlığına veya nefretine karşılık orduya bağlıydı ve Roma ile eyalet halklarına karşı ilgiliydi.

93 yılında Domitianus, *dominus et deus* ("efendi ve tanrı") olarak hitap edilmek ko-

nusunda çok ısrarcı oldu. Senato'da zafer alayı kostümü giyerek geleneksel hassasiyetleri incitici davranıyordu. Kendisinin üstün ayrıcalıklarını vurgulayan bu tür eylemleri, Princeps'in eşitler arasında birinci olduğuna yönelik ilüzyonların tamamını yıkmıştı. Yine de Domitianus'un iktidarının uzunluğu, senatörler (ondan sonra Princeps olacak iki kişiyi de içeren senatörler) ve equites arasında birtakım destekçileri olduğuna işaret etmektedir. Gücü sadece böyle destekçilerine ve ailesinin genel popülerliğine değil, ayrıca Roma halkının ve ordularının onu devamlı desteklemesine de dayanıyordu. Domitianus Roma'da, babası ve kardeşi tarafından başlatılan ve pek çok kişiye istihdam sağlayan yapı ve onarım çalışmalarını yoğunlaştırdı. Lejyonların yıllık ödemesini üçte bir oranında arttırdı (1.200 sestertius), 83 yılından itibaren Ren'in öte tarafındaki seferlere bizzat katıldı. Sonrasında kuzeydeki Quadi ve Marcommanni'ye saldırmak için Tuna'yı aştı ve daha doğuya ilerleyip Dacia'ya girdi. Claudius'tan sonra sefere şahsen katılan ilk imparator olarak Domitianus, Principatus'un askeri karakterini yeniden ön plana çıkarmıştı. Genel itibarıyla başarılı da oldu. 88 yılına gelindiğinde ilk başlardaki bazı yenilgilere rağmen Roma kuvvetleri Dacia kralı Decebalus'u mağlup etti. Ancak askeri destek Domitianus'un despot stilini daha kabul edilebilir bir hâle getirmemişti. Gittikçe artan paranoyası onu birçok senatöre ve en sonunda da kendi ailesine düşman etti. Sonraki sene kendisini ölüme götüren suikast planına, karısı Domitia ve Praefectus Praetorio'nun da katılmış olması ihtimal dahilindedir. Ona yapılan suikast haberinin Roma halkında bile infial uyandırmadığı söylenmektedir.

YENİ, DAHA İYİ BİR DÖNEM?

Domitianus'un 96 yılındaki ölümü, 180 yılına kadar sürecek olan ve ileride on sekizinci yüzyıl İngiliz tarihçisi Edward Gibbon tarafından "dünya tarihinde insan ırkının en mutlu ve en müreffeh olduğu dönem" olarak övülecek bir çağın başlangıcı oldu. Bu dönemin tüm imparatorları, statülerini daha da yükselten elitlere saygı göstermeye dikkat ettiler. İdari yapı artık hiç olmadığı kadar sorumluluk sahibiydi ve barış ile refah da doğrudan bununla bağlantılıydı. Düşük statüdekilerin hayatlarının iyileştirilmesi amacıyla çocuk destek planları hazırlanıyordu; kentleşme cömertçe destekleniyordu; yargı sistemi de standart bir hâle getirilmişti. Bu dönemde Hıristiyanlara karşı üçüncü yüzyılın tarihine iz bırakacak zulümden de eser yoktu. Ayrıca bu dönem düşmanlarla yapılan uzun savaşlardan da muaf, talihli bir dönemdi. Ancak tüm bunlara rağmen, fakirliğin ve mahrumiyetin yaygın kalmaya devam ettiğini de unutmamalıyız.

NERVA (96-98)

Domitianus'un suikast planında çok az kişi yer almıştı. Toplumun tüm düzeylerinden pek çok insan, Nero'nun 68 yılındaki ölümünün ardından yaşanan vahim olayları korkuyla hatırlıyor olmalıydı. Suikasttan sonra senato bir araya geldiğinde, Domitianus'un hatırasını resmen lanetledi (*damnatio memoriae*) ve onun yerine altmış altı yaşındaki kıdemli, eski bir consul Marcus Cocceius Nerva'yı getirdi. Kıdemli olması kendisini güvenilir kılıyordu, onun dışında askeri bir seçkinliği yoktu ve tehlikeli zamanları yara almadan atlatmıştı.

Nerva, Princeps olarak iki yıllık görevi süresince İtalya'ya özel ilgi gösterdi. Hiç toprağı olmayan ve özellikle de Roma'da yaşayan vatandaşlara verilmek üzere toprak alınması

Harita 10.1 *MS 100 civarlarında Roma'nın Kuzey Eyaletleri*

için altmış milyon sestertius ayırdı. Nerva aynı zamanda *alimenta* adlı düzenlemeyi de muhtemelen yürürlüğe sokan kişiydi. Bu karmaşık çocuk desteği planı, imparatorların İtalyan toprak sahiplerine düşük faizli kredilerle geri ödemeleri üzere borç para vermelerini sağladı. Bu borçlular tarafından ödenen faiz, aylık çocuk desteklerine kaynak sağlıyordu. Kızlardan daha çok oğlan çocuklarının yardım aldığı kaydedilmiştir, ancak bu durum oğlanlara daha yüksek ödemeler yapıldığı için sadece hiç oğlu olmayan ailelerin kızlarını programa sokmasından kaynaklanmış olabilir. Bu program genellikle, İtalya'daki hem doğum oranlarını hem de ekilip biçilen toprakların sayısını arttırmak için bir girişim olarak yorumlanmaktadır. Öyle bile olsa, her ikisi için de programın verimliliğini ölçemeyiz, ayrıca bunların nihai amaçlar olup olmadığından da emin olamayız.

Nerva bu hayırlara rağmen, hâlâ Domitianus tarafından el üstünde tutuldukları günleri hatırlayan muhafız alayının ve ordunun desteğine sahip değildi. 97 yılına gelindiğinde, muhafızlar artık Domitianus'un suikastçılarının idamını istiyorlardı. Nerva buna onay verdikten sonra bile memnuniyetsizlik devam etti. Ancak yaşanabilecek olası felaketler Nerva tarafından atılan beklenmedik bir adımla önlendi; 97'nin Ekim ayı sonunda, seçkin bir asker-valinin oğlu ve aynı zamanda Yukarı Germania'nın (artık üç lejyonluk bir ordusu vardı) yeni atanmış valisi Traianus'u evlat edindi. Güney İspanya'daki Italica'da doğup büyüyen ve evlat edinildiğinde kırk dört yaşında olan Traianus eyalet kökenli ilk imparator olacaktı. Nerva kendisine "Caesar" ismini vererek ve 98 senesinde consul seçilmesini sağlayarak onu vârisi olarak sundu. Nerva 25 Ocak 98'de doğal sebeplerden öldüğünde, Roma'dan uzakta olmasına rağmen Traianus'un Princeps olarak tahta çıkışı onaylandı. Traianus 99 Ekim'ine kadar Ren ve Tuna sınırlarını teftiş ettiği için uzakta kalmaya devam etti. Bu dönemde Roma'da fikir birliğinin sağlanması mühim bir başarıdır çünkü imparatorluk bu sayede Domitianus'un suikastını iç savaş olmadan atlatabilmişti.

TRAIANUS (98-117)

Traianus senato ile orduyu uyum içerisinde bir araya getirmeyi başaran birkaç Roma imparatorundan biriydi. Mülki alandaki pek çok atılıma vakit ayırdığı gibi imparatorluğu genişletmeye de hevesliydi. Kendisinden bahsederken geleneksel olarak kullanılan *Optimus Princeps*, "En iyi Princeps" ifadesi, 103 yılından itibaren sikkelerde ve yazıtlarda görünmeye başladı. Traianus diğer makam sahipleriyle özenli müzakereler yapsa da, aslında başlangıçtan itibaren bağımsızca hareket etti. *Dominus* değil Princeps, yani Roma'nın eşitler arasındaki birincisi olduğuna ve hükümdarı olmadığına dikkat çekmeyi amaçlıyordu. Erişilebilir olmasının yanı sıra sağlam bir iradeye de sahipti. İdari meselelere çok fazla zaman ayırdı. Onun desteğiyle, Nerva tarafından başlatılan alimenta programının İtalya'daki kapsamı genişletildi. Ayrıca Roma tarafından kurulan son emekli asker kolonilerinden bazıları Traianus'un girişimiydi. Önemli bir örneği Kuzey Afrikalı Thamugadi'dir (günümüzde Timgad, Cezayir); burası dik açılı planlaması, göz alıcı kamu binaları ve bariz zenginliğiyle, "fayda ideolojisi"nin yerel düzeydeki etkilerinin vücut bulmuş hâli gibi görünmektedir.

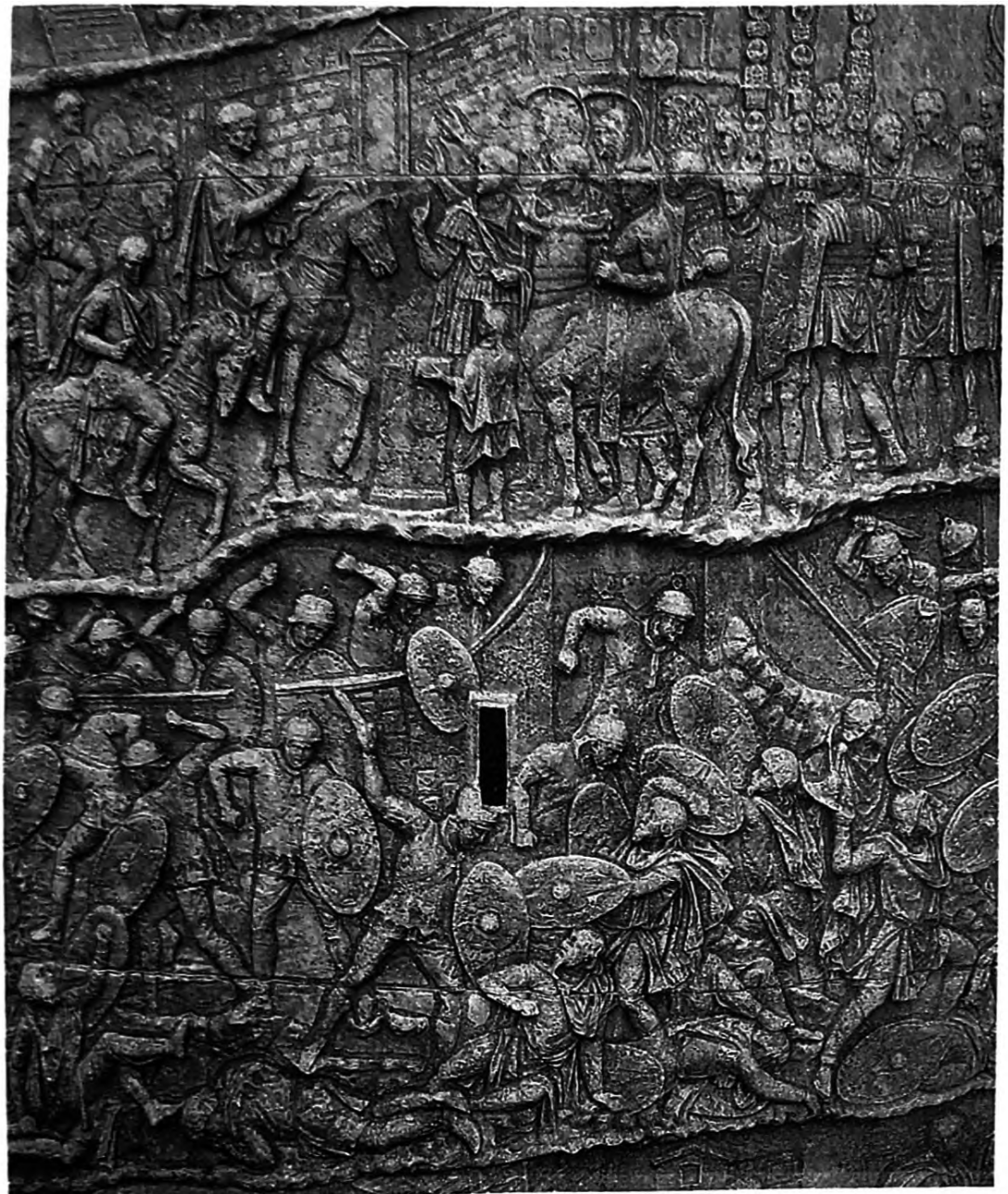
Traianus yerel sorunları çözmek için belirli zamanlarda kentleri ve tüm bölgeleri denetlemek amacıyla özel görev atamaları yapıyordu. Bu sorun giderici görevini üstlenen

curatores adlı yetkililer (111-112 yıllarında Bithynia-Pontus'a gönderilen Genç Plinius da bunlardan birisiydi) doğrudan imparatora hesap veriyorlardı (bkz. Kaynak 11.3). Görevlerinin, normal düzendeki yetkililerin görevleriyle nasıl uyum sağladıklarıysa belirsizdir. Bu yenilikle birlikte, Augustus'tan bu zamana tüm imparatorların kesintisiz desteklemiş olduğu kentlerin geleneksel özerklik ilkesinin nasıl terk edildiğini görebiliyoruz. Bununla beraber, bu tür görevlilerin (daha önceden nadiren atanıyorlardı) çalışmaları faydalı olmuşa benzer. Bununla bağlantılı olarak Traianus, İtalya ve eyaletlerdeki yolların yanı sıra, Roma'daki türlü göz alıcı yapı tipini içeren birçok kamu binasının yapımından da sorumluydu (bkz. Harita 10.3).

Bu kapsamlı kamu işleri için sermaye genellikle Traianus'un 101-102 ve 105-106 yıllarında yürüttüğü Dacia Savaşlarından geliyordu. Geç Cumhuriyet döneminden itibaren Roma, aşağı Tuna dirseğinin üzerinde yer alan (altın, gümüş ve demir madeni zenginliğine sahip) Carpathia dağlarındaki ve Transylvania platosundaki Dacialılar ile belirli aralıklarla meşgul oluyordu. Geç birinci yüzyılda ilişkiler daha da kötüye gidiyordu, ta ki Dacia kralı Decebalus, Domitianus tarafından 88 yılında "dostane kral" olarak tanınana kadar. Ancak bundan sonra Decebalus'un topraklarını büyütme arzusu canlandı ve bu arzu Romalılarla daha fazla savaşa girmesini tetikledi. Sonuç olarak Roma'nın zaferlerinin Roma'ya 225 ton altın, onun iki katı gümüş ve 50.000 köle kazandırdığı söylenmektedir. Bu yağmalar, Roma'nın ortasındaki büyük Traianus Forumu'na ve Roma, İtalya ile çeşitli yerlerdeki diğer eserlere mali kaynak sağladı (Fig. 10.2 ve 11.1). Dacia'nın maden zenginliği aynı zamanda pek çok göçmenin oraya yerleşmesine de sebep oldu. Tuna nehri sınırının ötesindeki yeni eyaletin daha korunmasız olan konumu, Roma'nın garnizonlarının ağırlığını aşağı Tuna ve Dacia'ya kaydıracaktı.

Traianus'u toprakları daha fazla büyütmeye iten, muhtemelen Dacia savaşlarının tam anlamıyla başarıyla sonuçlanmasıydı. 105-106'da, ikinci Dacia Savaşı esnasında Arabia Petraea'yı, yani daha önceden Nabataea olarak adlandırılan "kayalık Arabia"yı ilhak etti (Harita 10.2). Yeni eyalet; tütsüleri, baharatları, altınları ve mücevherlerinin yanı sıra Hindistan ile Roma ticaretindeki etkin rolü sayesinde zengindi. Traianus Kızıldeniz'den Suriye'deki Damascus'a kadar büyük bir yol yaptırarak bu bölgeyi neredeyse anında Roma'ya ait hale getirdi. Ancak eyaletin oluşturulması, doğusundaki Parthia kralının ölümüyle (muhtemelen 105 yılında) halihazırda karışıklık içinde olan bu bölgeyi istikrarsızlaştırdı. 110 yılında, yeni Parthia kralı Armenia'daki Romalı vasal kralı yerinden edip kendi seçtiği bir soyluyu tahta geçirince, buradaki sorunlar tekrar gün yüzüne çıktı. Bu hareket, Traianus'u 117 yılındaki ölümüne kadar meşgul edecek Parthia Savaşı'nı başlatacaktı.

113 Ekim'inde Traianus bizzat komutanlık yapmak ve muhtemelen de Armenia ötesine ilerleme şansını ölçmek üzere Doğu'ya doğru yola çıktı. Bir kralın egemenliğinde, toprak sahibi ve askeri bir aristokrasi tarafından yönetilen Mezopotamya, mütemadiyen istikrarsız bir hâldeydi. Onun ele geçirilmesi, Roma'ya Basra Körfezi'ne erişimin yanı sıra oldukça zengin bir bölge kazandırabilirdi. Yazılı kaynaklar ayrıca Traianus'un, meşhur doğu seferinde bu bölgeden geçen Büyük İskender'e benzerliğinden de bahsetmektedir. 114'e gelindiğinde Traianus Armenia'yı almış ve onu bir eyalete çevirmişti. Ancak Mezopotamya'ya ilerledikçe uzun çöl yolları ve yarı kurak arazi iletişimi engellemişti. Roma bir-

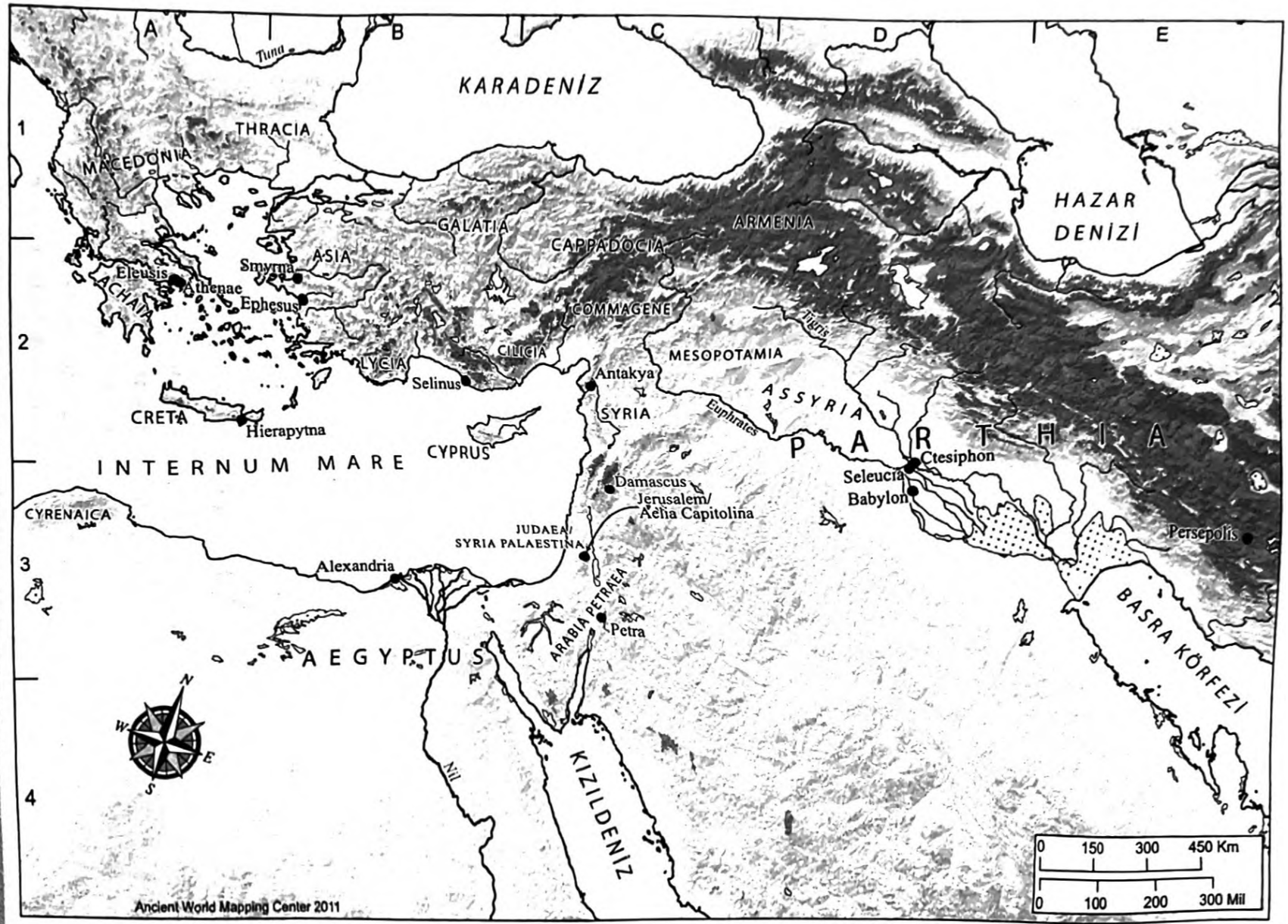
biraz daha büyük gösterilen Traianus, her zamanki gibi sakin ve tamamen kontrol sahibi görünmektedir.

likleri sert iklime alışık değildi ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak zordu. Hem doğal hem de insan kaynaklı afetler zorlukları daha da arttırıyordu. 114-115 kışında gerçekleşen yıkıcı bir deprem Antiochia'yı (günümüzde Antakya, Türkiye) vurdu. Traianus kendisine eşlik eden uzaktan akrabası Publius Aelius Hadrianus ile birlikte kurtulmuş olsa da, yüksek rütbeli pek çok adamı Antakya'da bir sonraki senenin seferi için toplanan askerlerle birlikte hayatlarını kaybettiler. Ayrıca 115 yılı sonlarında İkinci Yahudi İsyanı patlak verdi ve dikkatleri Parthia Savaşı'ndansa iç problemlere yöneltti. 116'da isyan Mezopotamya'ya da sıçradı. Krizin her yerde kontrol altına alınması 117 yılı sonuna kadar sürdü ve Yahudilerin bastırılması özellikle de Mısır'da acımasız yöntemlerle gerçekleştirildi.

Traianus 117 yılında Parthia seferini sonlandırdı ve Roma'ya dönüş yoluna çıktı. Ancak bu yolda Cilicia'daki Selinus limanında beklenmedik bir biçimde öldü. Son eylemiyse Hadrianus'u vârisi olarak evlat edinmekti (Tablo 10.1). Hadrianus bu sırada kırk bir yaşındaydı ve hâlâ Suriye'deydi. Gençliğinde Traianus kendisinin hamisi olmuştu. Traianus gibi kökenleri güney İspanya'daki Italica'ya dayanıyordu ve 100 yılında Traianus'un torunu Sabina ile evlenmişti. Bu yakın bağlantılara rağmen, Traianus onu evlat edinene kadar vârisi olduğunu açıkça söylememişti. Hadrianus Princeps olmak için fazlasıyla liyakatliydi; pek çok idari ve askeri pozisyonda bulunmuş, stratejik olarak hayati bölgeler olan Pannonia ve Suriye'de hizmet vermişti. Ön planda ve kültürlü bir senatör olarak askeri ve idari kabiliyete sahipti.

Traianus'un yönetimi Roma tarihinde, özellikle de Roma'nın geleneksel emperyalizmi bakımından önemli bir dönemdi. Bazı perspektiflerden bakıldığında, Traianus'un Dacia'ya girmesi olağanüstü ve faydalı bir eylem gibi görünebilir; muazzam değerde bir servet Roma'nın ellerine geçmişti, ayrıca imparator ve ordusu Tuna'ya, "Demir Kapı" geçidinin aşağısında bir noktada köprü kurma gibi harika başarılara imza atmışlardı. Fethinden sonra Dacia'da oluşturulan toplumun, Romalılaştırmanın yapıcı bir türünü sergilediği söylenebilir. Orada yalnızca bir lejyonla birlikte bazı destek birlikler bulunduruluyor ve bölgenin madenleri Romalılar tarafından geliştiriliyordu. 106 yılından imparator Aurelianus'un bölgeyi Gotlara bıraktığı 270 yılına kadar süren kısa Roma hâkimiyeti süresince, Dacia Latin diliyle, Roma diniyle ve Roma stilindeki kentlerle tanışmıştı. Günümüzdeki Romen dili hâlâ Latince ile çok yakından ilişkilidir. Kısacası, yeni eyaletin sömürülmeyi bekleyen bir toprak parçası olarak değerlendirilmekten ziyade imparatorluğun gelişen bir parçası yapıldığını söyleyebiliriz.

Traianus'un Dacia'ya girmesi ile Parthia'daki işleri arasında güçlü bir tezat vardır. Doğu, Romalılar için lüks ürünler sağlıyordu ve Parthlar onların en organize ve acımasız düşmanlarıydılar. Parthia'yla mücadeleler, Roma'nın Dacia ile bağlantısından önceye dayanıyordu ve genellikle pek bir fayda getirmemişti. Özellikle de MÖ birinci yüzyılda Crassus ve Antonius'un yenilgileri güçlükler yaratmıştı (bkz. Yedinci ve Sekizinci Bölüm). Yine de Doğu'nun zenginliği ve egzotikliği onlara her zaman cazip gelmeye devam etti. Bu açıdan bakıldığında Traianus'un neden Parthia savaşına girmek istediğini anlamak zor değildir. Ancak bu savaşı kazanması, savaşa başlamak kadar kolay değildi. Savaş Roma birliklerini oldukça geniş bir alana yaymayı gerektiriyordu. Roma'nın dikkatini eyaletlerden çekip başka bir bölgeye kaydırmasına sebep oluyordu ki, bu da isyanlara ve işgallere

Harita 10.2 *İkinci Yüzyıl Başlarında İmparatorluğun Doğu'ya Yayılışı*

Tablo 10. Antoninus Ailesi *Bu tablo da Tablo 8.1'de açıklanan stili izlemektedir.*

kapı aralıyordu. Bu yüzden Traianus'un doğu fetihleri çok kısa süre içerisinde mecburen terk edildi, günümüzden bakınca bu savaşın getireceği olumsuz sonuçları anlayabiliyoruz. Çoğu Antik dönem yazarıysa geri çekilme kararını Hadrianus'a bağlamıştır. Bunun sebebiyse yazarların Roma tarihi ve liderleri konusunda keskin yargılara sahip olmalarıydı: Traianus tartışmasız bir şekilde övülüyordu, şöhreti de büyük oranda her zaman başarılı olarak sunulan askeri kazanımlarından kaynaklanıyordu. Hadrianus ise daha değişken bir üne sahip olacaktı.

HADRIANUS (117-138)

Hadrianus'un 117 yılındaki yükselişiyle birlikte odak noktası büyümeden güçlendirmeye kaydı. Hadrianus yirmi bir yıllık yönetiminin yarısından fazlasını Roma kentinden uzakta, imparatorluk boyunca gezerek ve kentleri, doğa harikalarını ve sınır birliklerini ziyaret ederek geçirdi. Faaliyetleri, imparatorluğu içten iyileştirmeye odaklıydı. İçe dönüş başka alanlarda da gözlemlenebilir, örneğin Hadrianus bizzat binalar çizip tasarlamış, estetiği teşvik etmiş ve otobiyografi, nutuk, şiir gibi farklı türlerde yazılar kaleme almıştı. Elbette bu meşgalelerin hiçbiri imparatorlukta hâkim olan barış ortamı olmadan mümkün olamazdı. Hadrianus 117'den 138 yılına kadar imparatorluğu yönetti. Pek çok başarısından biri de, çocuğu olmamasına rağmen gelecek iki nesil için haleflerini belirlemesiydi. Yaşamının sonuna doğru 136'da Lucius Ceionius Commodus'u (sonradan Lucius Aelius Caesar olarak adlandırıldı) evlat edindi ancak kendisi bir yıl içerisinde ölünce başka adaylar aramaya koyuldu. 138 yılının başında Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus'u (sonradan Antoninus Pius olarak adlandırıldı) evlat edindi ve Antoninus'un hiç oğlu olmadığı için onun da iki genç adamı evlat edinmesini istedi. İlki on yedi yaşında olup, imparator Marcus Aurelius olarak bilinecek Marcus Anninus Verus'tu. Diğeriyse ölen Lucius Aelius'un yedi yaşındaki oğlu Lucius Verus'tu; kendisi sonradan Marcus Aurelius ile hükümdarlığı paylaşacaktı. Hadrianus'un üç seçimi de, erken ikinci yüzyıl Roma'sında senatör ve equites grupları arasında yaygın olduğu üzere kökleri İspanya'ya ve Galya'nın güneyine dayanan eş dost çevresinden geliyordu.

Bazı yenilikler sadece Hadrianus'a atfedilebilir fakat dönemdeki tüm değişikliklerden yalnızca onun sorumlu olduğunu söyleyemeyiz. İlk eylemlerinden biri Roma'nın Traianus'un uç bölgelerdeki fetihlerinden kati çekilişini tamamlamaktı. Hadrianus'un, seyahatleri sayesinde imparatorluğun dört bir yanındaki yerel liderlerle tanışması kendisine daha fazla güven duyulmasını sağlamıştı. 121'den 127'ye kadar süren ilk büyük gezisinde Galya'yı, Ren çevresindeki bölgeleri, Britanya'yı (kendi adıyla anılan duvarın temelini atmıştı), İspanya'yı, Asia'yı, Yunanistan'ı ve Sicilya'yı ziyaret etmişti. Bir yıldan az bir süre kalmak üzere Roma'ya dönmüş ve sonrasında 128 yılında kısa bir Afrika seyahatine çıkmıştı (Kaynak 10.1).

Roma'ya döndükten sonra 128 yılı sonunda 131 yılına kadar süren ikinci büyük gezisine çıktı. Bu yıllarda Atina'yı, Asia'nın pek çok bölgesini, Suriye ve Mısır'ı ziyaret etti. Bu gezi esnasında bir ara Iudaea'yı da gezmiş olması mümkündür. Burada Kudüs sahasında bir emekli asker kolonisi kurma kararı (Colonia Aelia Capitolina), çıkardığı sünnet yasağıyla birleşince büyük bir isyana sebep oldu. Adını Shim'on bar-Cosiba (takma adı Bar Kokhba, "Yıldızın Oğlu") adlı Yahudi bir liderden alan ve "Bar Kokhba

Savaşı" olarak da bilinen bu Üçüncü Yahudi Ayaklanması, 132 yılından 135 yılına kadar sürdü. Bu ayaklanma sadece Iudaea'yı tahrip etmekle kalmamış, hem Yahudilerin hem de Romalıların ağır zayiat vermesine neden olmuştu. Sonrasında, günümüzde Yahudiliği yok etme girişimi olarak değerlendirilebilen bir adım atarak Iudaea'yı Suriye Palaestina olarak yeniden adlandırdı ve Yahudilerin Kudüs'e girmesini yasakladı.

Hadrianus itinayla equites ve senatoya fikirlerini soruyor ve liyakatli bireylerin yönetime katılmasını destekliyordu. Ek olarak, Roma dünyasının dört bir yanında inşaata ve diğer hayır işlerine yönelik kapsamlı bir program hazırlamakla meşgul oluyordu. Devamlı seyahatleri, ulaşılabilir olduğunu ve herkese gösterdiği ilgiyi açığa vuruyordu. Ayrıca kendisi (bu dönemde hâlâ küçük boyutlardaki) merkezi idare teşkilat görevlileriyle beraber seyahat ettiği için önemli kararlar genellikle Roma dışında alınıyordu. Askeri geçmişi, imparatorluğun güvenliğine bir hayli önem vermesini sağladı. Daha fazla büyümekten vazgeçmesine rağmen orduya ve askeri meselelere büyük ilgi duyuyordu. İkinci ve Üçüncü Yahudi Ayaklanmaları, yönetiminin başlangıcına ve sonuna hasar vermişti (bkz. Fig.103). 117 yılı civarındaysa Britanya ve Mauretania'da daha fazla isyan çıktı. Hadrianus eyalet bazındaki yardımlarının huzursuzluğu önlemesini hedeflemişse de, belli ki kendisinin tutkuyla desteklediği Greko-Romen kültürün eyalet sakinlerince reddedilebileceğini düşünememişti. Böylece 130'lu yıllarda Yahudilere karşı sergilediği acemilikler, Romalıların tecrübe ettiği en sert isyanlardan birini teşvik etmişti. Bu hadiseden sonra Hadrianus faaliyetlerini yavaşlattı ve 138 yılındaki ölümüne kadar daha izole bir yaşam sürdü.

Figür 10.3 *Hadrianus'un Hierapytna, Girit'ten çıkan bir heykeli. Kendisi askeri bir tören kıyafeti giymekte ve defneden büyük bir taç takmaktadır. Muhteşem zırhın üzerinde Romulus, onun ikiz kardeşi Remus ve onları kurtarıp beslediği söylenen dişi kurdun (orta figürün altında) tasvirleri yer almaktadır (bkz. Birinci Bölüm). Hadrianus zafer kazanmış bir biçimde, sol ayağını Yahudi olma ihtimali yüksek, esir bir barbar çocuğun sırtına koymaktadır. Orijinalinde bir imparatorluk kültü mabedine konmuş bu heykel, Romalıların onlara karşı gelenlere uyguladığı acımasız şiddeti sergilemektedir.*

KAYNAK 10.1: *Hadrianus 128 yılında Kuzey Afrika'yı ziyaret ettiğinde, Lambaesis (günümüzde Lambese, Cezayir) ordugâhında Numidia eyaletinin birliklerini teftiş etmişti. Garnizon idaresi onun askerlere yaptığı beş konuşmadan bazı alıntıları sonradan yazıt halinde kaydetmişti Aşağıdaki bölümler birliklerin günlük görevlerinden ve askeri eğitimlerinden kesitler sunmakta ve ayrıca Hadrianus'un denetimdeki bir komutan olarak iş başındaki hâlini göstermektedir.*

[Bir süvari taburuna]... Diğerlerinin günlerce vaktini alacağı tahkimatları siz bir günde bitirdiniz. Güçlü bir duvar (genellikle kalıcı kış ordugâhları için inşa edilirdi) örmek gibi uzun sürecek bir görevi, bir ahşap duvar inşa etmek için gereken sürede tamamladınız. O tür bir duvar için kereste standart boyda kesilir ve taşıması, uğraşması kolaydır, dikimi hiç sorun çıkarmaz çünkü tabiatı gereği esnek ve düzgündür. Ancak sizin duvarınız, engebeli yüzeyleri yüzünden kimsenin kolayca taşıyamayacağı ya da kaldıramayacağı büyük ve ağır taşlardan oluşuyordu. Sert ve kalın çakıllar arasından bir siper açtınız ve açtığınız siperi düzleştirerek yumuşattınız. Bu iş onaylandığında hızlıca ordugâha girdiniz ve erzaklarla silahlarınızı aldınız...

[Kommagenelilerin Altıncı Süvari Taburuna] Bir tabura bağlı süvarilerin kendi başlarına iyi bir izlenim yaratmaları zorken, yardımcı süvari birliği tarafından yapılan bir manevra sonrası eleştiri çekmemeleri ise daha da zordur; onlar sahanın daha büyük bölümünü kaplayarak, mızrak kullanan daha fazla adamla birlikte sıkı bir tertip içerisinde ilerler ve Cantabria manevrasını gerçekleştirirler, atlarının güzelliği ve silahlarının ihtişamıysa maaşlarına yaraşır düzeydedir. Ancak sıcağa rağmen, en ufak bir bıkkınlık belirtisi göstermekten kaçınarak yapılması gerekeni tüm enerjinizle yerine getirdiniz ve ayrıca sapanlarla taş fırlatıp mızraklarınızla savaştınız. Her seferinde çevikçe at bindiniz. Kıymetli komutanım Catullinus'un olağanüstü bir özen gösterdiği, komutasında sizin gibi askerlere sahip olmasından anlaşılmaktadır... (*ILS* 2487, 9133-35)

ROMA KENTLERİ VE İMPARATORLUĞUN HALKLARI

Roma İmparatorluğu boyut ve nüfus olarak Vespasianus ve Hadrianus yönetimleri arasındaki dönemde zirvedeydi. Günümüz İngiltere'sinden, Atlantik Denizi ve Almanya'dan Suriye, Armenia ve Nil Vadisi'ne kadar uzanan geniş toprakları kıyılar ve nehirler üzerindeki kentlerle doluydu. Roma topraklarında yaşayan, muhtemelen yüzde yirmisi kentlerde olmak üzere (Roma kentinde bir milyon insanla beraber) elli ila yetmiş milyon civarı insan vardı. Kentlerdeki bu oranın nispeten çok olduğunu söyleyebiliriz. Birleşmiş Milletler hesaplamalarına göre, yirminci yüzyılın sonunda dünya nüfusunun yüzde kırk yedisi kentlerde yaşıyordu. Fakat bu olağanüstü oran yalnızca su arıtımı, dondurma sistemi, ısıtma ve soğutma, antibiyotikler, gaz yakıtlı ulaşımlar ve benzeri teknolojik ve bilimsel gelişmeler sayesinde mümkündü. Elbette bu gelişmelerin hiçbiri iki binden fazla kentin bulunduğu Roma dünyasında mevcut değildi.

İmparatorlar kentleri koloni ya da kent statüsüyle, vergi muafiyetleriyle, kişisel ziyaretlerle ve yapılara fon verme gibi usullerle hem doğrudan hem de dolaylı yollarla destekliyorlardı. İyi haberleşme ve Roma ordusunun

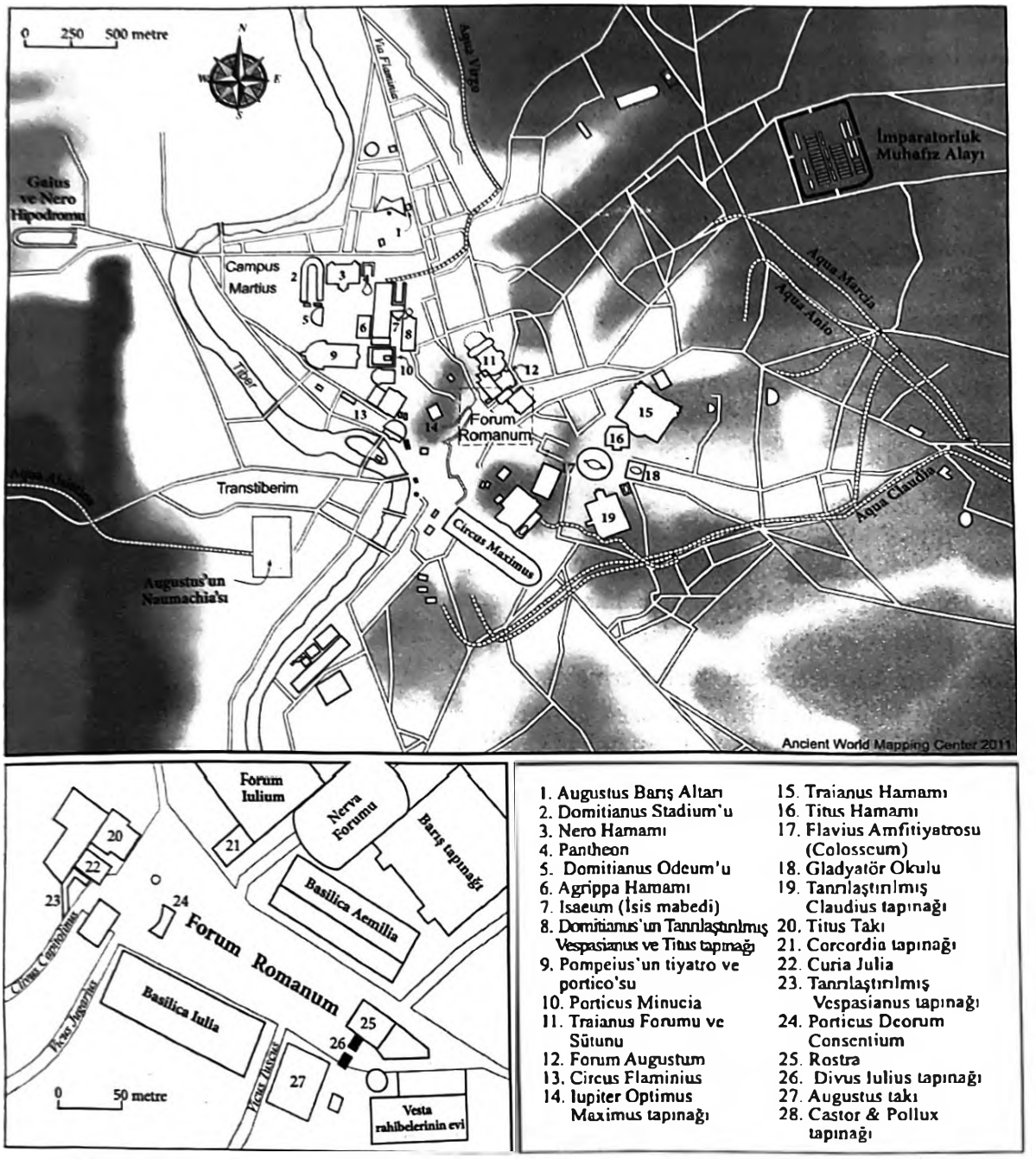
ihtiyaçlarını karşılama gerekliliği ticareti, tarımı ve ihtiyaç fazlası sermayenin oluşumunu desteklemişti. Eyalet kentleri her şeyden önce toplumsal ve siyasi hareketliliğin gerçekleşebildiği yerlerdi. Kentlerde azatlılar yerel çapta itibar ve servet sahibi olabiliyorlardı, bu da soylarının gelecek nesillerinin toplumsal ve ekonomik düzende daha da yükselebilmelerine kapı açıyordu. Lejyonlardan ya da yardımcı birliklerden layıkıyla terhis edilenler, emekliliklerini geçirdikleri kasabalarda çok büyük saygı görüyor ve genellikle kasabanın hamileri ya da siyasi bir makam sahibi oluyorlardı. Kentlerdeki kadınların durumuna bakıldığındaysa, fahişe ya da bar çalışanı gibi daha geleneksel ancak itibarsız mesleklerin yanı sıra manav, ebe ya da esnaf olarak çalışan kadınlar olduğu da kayıtlara geçmiştir.

Roma'nın kentleri hem birbirlerine hem de Roma'ya imparatorların çok özen gösterdiği yollarla ya da limanlarla bağlıydı. Fakat Roma'daki büyük çoğunluğun ufku, yalnızca sürdükleri toprakla ve bir günlük yürüme mesafesindeki kentlerle sınırlıydı. Bu çoğunluk hiçbir zaman kara ya da deniz yoluyla çok uzaklara seyahat edemezdi. Peki bu büyük çoğunluk için Roma'da kimin yönetimde olduğu gerçekten önemli miydi? Beşinci yüzyıl başlarında, kültürlü bir rahip ve aynı zamanda filozof olan Synesius, eyaletlerdeki eğitimli kişilerin bile yönetimdeki imparatora kayıtsız, belki de ondan bihaber olduklarını iddia etmişti. Roma halkının kuraklığa, sele ve diğer doğal afetlere meyilli topraklardan hayatlarını kazanmaya çalışan çoğunluğu için bu durum hep böyle olmalıydı. Fakat barış ve refah zamanlarında, bir kentte ya da kent yakınlarında yaşama şansına sahip imparatorluk sakinleri muhtemelen imparator hakkında az çok bilgi sahibiydiler, hatta belki de onun bazı yardımlarından da faydalanıyorlardı.

TİYATROLAR VE TÖRENLER

İmparator ailesinin, Roma vatandaşlarını ve tebaasını etkilemek için kullandığı yöntemlerden biri de neredeyse her etkinlikte görsellerinin sergilenmesiydi. Örneğin günümüze kadar iyi korunmuş Emerita Augusta tiyatrosunda (günümüzde Merida, İspanya) olduğu gibi, toplanma yerlerinde imparatorların ve akrabalarının heykellerini sergilemeye özen gösterilmişti (Fig. 10.4). Tiyatroya gitmek Romalıların sevdikleri bir hobiydi. Roma'da bulunan dördüncü yüzyıla ait bir takvim yılın 102 gününü "tiyatro günü" olarak göstermektedir ve önceki üç yüzyılda da toplam sayının bundan daha az olduğunu düşünmek için herhangi bir sebep yoktur. Roma tiyatroları karakteristik olarak sahnelerinin arkasında detaylı ve sabit bir sahne cephesine (scaenae frons) sahipti, bu yapıdaki pek çok niş tanrıların, kahramanların ve imparator ailesinin heykelleriyle doldurulyordu. Ağırlıklı olarak MS birinci yüzyılın ortasından sonraya tarihlenen tiyatrolar Roma dünyasının dört bir yanında bulunabilmektedir. Genellikle 5.000 kişilik izleyici kapasitesine sahip olup bununla birlikte sadece bulundukları kentten insanların ilgisiyle bile sık sık bu izleyici sayısının üstüne çıkması muhtemel tiyatrolar, aynı zamanda komşu kasabalardan ziyaretçileri ve köylüleri de ağırlıyor olmalıydı. İzleyiciler arasında, ön sıraların ayrıldığı önde gelenlerle birlikte kadınlar, erkekler, köleler, azatlılar ve özgür kişiler yer alıyordu. Tiyatro performansları farklı olsa da, değişmeyen bir biçimde her "tiyatro festivali"nin açılışı ve kapanışı Princeps, onun ailesi ve Roma namına kurbanlar ve dualarla yapılırdı.

Doğu'daki tiyatrolar *Oedipus Rex* gibi klasik Yunan oyunlarını ya da bunların seçilmiş kısımlarını sahnelerdi. Latin Batı'ysa

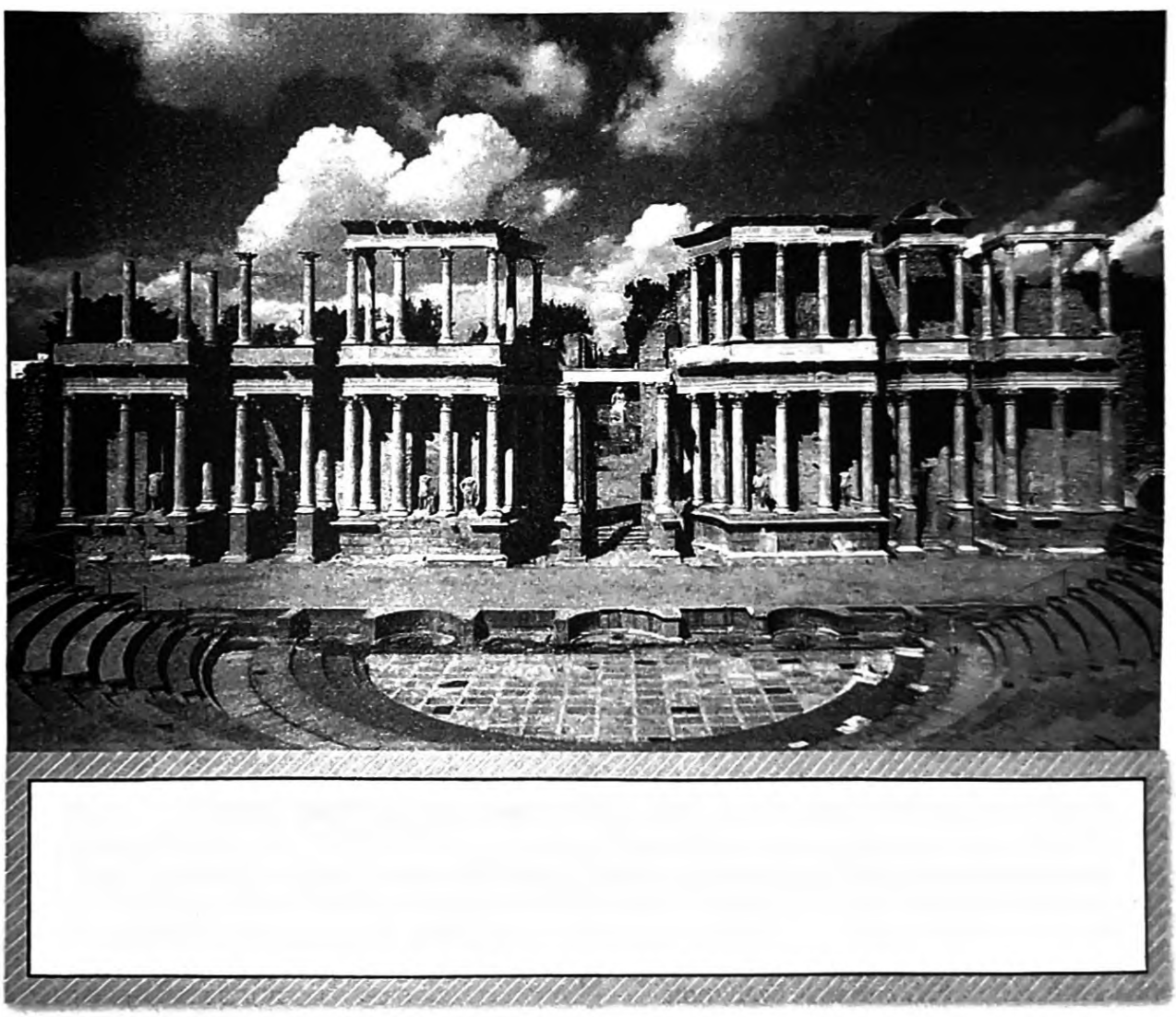

Harita 10.3 *Traianus'un ölümünde Roma (MS 117)*

soytarı gibi standart tiplemeleri içeren, pandomim ya da vodvil olarak tanımlanabilen türdeki performansları tercih ediyorlardı. Aktörler genellikle maske takıyorlardı. İronik bir biçimde, tiyatro oyunları bu kadar popüler olmasına rağmen profesyonel aktörler ve aktrisler itibarsız görülüyorlardı ve Roma kanunlarına göre miras alma hakkının olmaması gibi bazı katı sınırlamalara maruz kalıyorlardı.

Dini ve sivil törenler genellikle tiyatrolarda başlıyor ya da son buluyordu. Bu tür törenler Roma'nın ve kentlerinin toplumsal ve resmi dininin hayati bir parçasıydı. Bayram günlerinde kentin rahipleri ve rahibeleri tanrı ve tanrıçaların yanı sıra tanrılaştırılmış imparator ve imparatoriçelerin değerli metallerden yapılma heykellerini sergiliyorlardı ve arada halkın dua etmesi için belirli noktalarda durdukları oluyordu. Genellikle toplumun ileri gelenlerinden biri halka yardım dağıtarak, ziyafet vererek ya da şarkı yarışması gibi ilave performanslar için ödeme yaparak günün cazibesini daha da yükseltiyor ve aynı zamanda tanrılarla ve imparatorla olan kişisel bağını kuvvetlendiriyordu.

CIRCUS'LAR VE ARABA YARIŞLARI

Bu tür toplumsal münasebetler, Romalıların bir diğer eğlencesi olan circus yarışlarında da görülüyordu. Bu konuda da yine Roma'daki dördüncü yüzyıl takvimi aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Takvime göre yılın en az altmış dört günü devlet bütçesiyle circus yarışlarına ayrılıyordu. En ünlü circus Roma'nın Circus Maximus adlı circus'uydu (Harita 10.3). Ge-

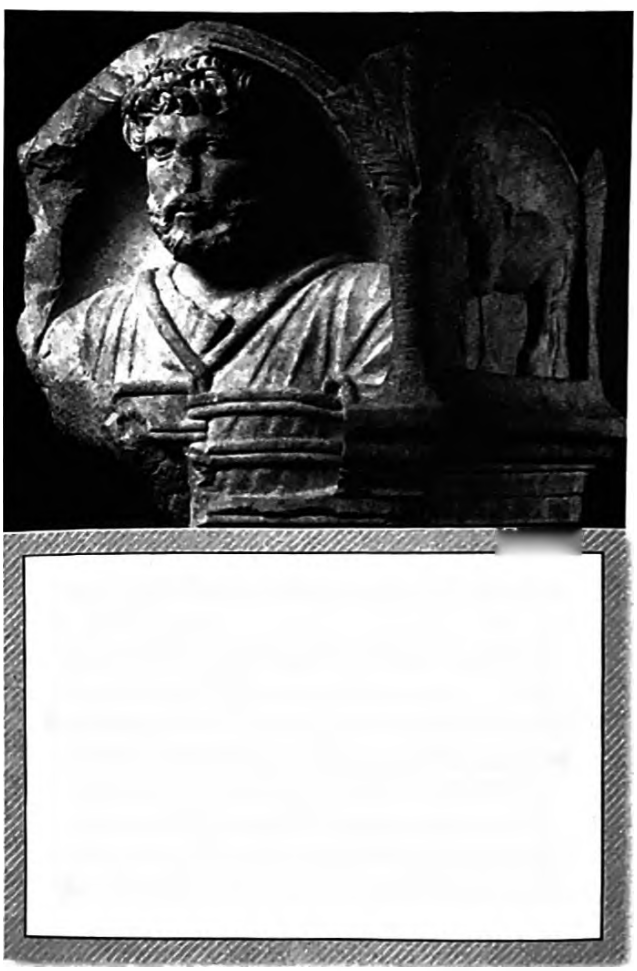

leneğe göre, bu yapının bulunduğu alanda Romulus ve ilk Romalılar, Sabin kadınlarını babalarının ve erkek kardeşlerinin elinden kaçırmıştı. Augustus döneminde peş peşe yapılan yeni yapı düzenlemelerinden sonra 150.000 ila 180.000 arası seyirci (kadın, erkek, köle, özgür) ağırladığı iddia ediliyordu. Traianus bu alanı 250.000 kişi ağırlayabilecek kadar genişletmişti ki, bu belki de kentin dönemdeki nüfusunun çeyreği kadarını oluşturuyordu.

Circus yarışı Geç Roma dönemlerinde bile popüler olmayı sürdürdü. Ayrıca Roma'nın Circus Maximus'undaki toplanmalar, tıpkı tiyatrolar ve amfitiyatrolarda olduğu gibi, halkın her zaman fikirlerini imparatorlara ve yetkili diğer kişilere açıklayabilmesine imkân veriyordu. Circus Maximus'un bu işlevi, Augustus'un Palatinus'daki evinin konumunun oraya bakmasıyla ve Domitianus'un sarayının eklentisinin o tarafa doğru yapılmasıyla daha da güçlendirilmişti. Dönemin çağdaşları yarışlarda imparator ve tebaasının etkileşimine önem veriyorlardı, bu yüzden Tiberius'un circus'a nadiren teşrif etmesi, onu sevmeyenlerin sayısını artırmaktan başka işe yaramamıştı. Hipodrom gösterilerinin diğer özellikleri de aynı kalmaya devam etti. Standart uygulamada, dört atlı arabalar toplamda 8.4 km'lik bir mesafeyi en az yedi kez turluyorlardı. Her bir yarış on beş dakika kadar sürüyordu ve genellikle bir günde yirmi dört yarış düzenleniyordu. Yarışmacılar geleneksel olarak dört takıma ayrılıyorlardı; Kırmızılar, Beyazlar, Maviler ve Yeşiller. Rekabet sert geçiyordu ve başarılı arabacılar cömertçe ödüllendiriliyorlardı. Üzerine bahis de oynanan yarışlar her yerde inanılmaz derecede popülerdi ve arabacılar kendi çevrelerinde çok fazla övgü topluyorlardı (Fig. 10.5).

AMFİTİYATRO VE GLADYATÖR OYUNLARI

Amfitiyatrodaki gösteriler Roma medeniyetinin belki de en kötü nam salmış özelliklerinden biri olsa da, aslında genellikle düşünüldüğü kadar sık gerçekleşmiyorlardı. Roma'da ele geçen dördüncü yüzyıl takvimi, amfitiyatroda bu tür oyunlara yalnızca on gün ayrıldığını göstermektedir. Gladyatör ve hayvan dövüşlerinin orada MÖ üçüncü yüzyıl kadar erken bir döneme dayandığı belgelenmiştir ancak kalıcı amfitiyatro olarak bilinen en erken örnek yalnızca MÖ 70 civarlarında inşa edilmişti (Bkz. Fig. 6.1). Roma'daki ilk kalıcı olansa Augustus dönemine dayanmaktadır. Hem Roma'ya ait olanı hem de modern amfitiyatrolar

genellikle, Nero'nun Altın Evi'nin oradaki gölün bulunduğu yere Flaviusların yaptırdığı büyük yapıdan adını alarak "Colosseum" olarak adlandırılmıştır. Bu isim aslında Flaviusların Titus ya da güneş tanrısı Sol'a benzemesi için sonradan değiştirdiği 36 metrelik devasa Nero heykelinden gelmektedir. Bu amfitiyatro bir mühendislik harikası olup uyumlu bir biçimde orantılanmış, görünürlüğü ve işitilebilirliği en yüksek seviyede tutacak şekilde tasarlanmış ve beş dakika içerisinde 50.000 civarı izleyicisinin alanı terk edebileceği şekilde yapılmıştır. Depremlere oldukça dayanıklı şekilde yapılan tasarımı, Roma dünyası boyunca yapılacak sonraki tüm amfitiyatrolar için örnek hâline gelmişti.

Mozaikleri, taşları, kandilleri ve sahnelenen etkinlikleri anan yazıtlarıyla birlikte bu yapılar, Roma'nın pek çok günümüz hassasiyetine ters düşen "kanlı sporlar"a olan ilgisini göstermektedir. İzleyiciler, imparator tarafından finanse edilen olağandışı durumlar haricinde neredeyse her zaman teke tek erkek dövüşlerini izliyorlardı. İdam cezasına çarptırılanların vahşi hayvanların önüne atıldığı gösteriler de vardı; bu gösteriler vahşi hayvanları ölüm cezasına çarptırılmış erkeklerle hatta kadınlarla karşı karşıya getiriyordu (*ad bestias*); ayrıca çeşitli pek çok hayvan da birbiriyle dövüştürülüyordu. Gladyatör kostümleri ve silahları standart hâle getirilmişlerdi ve gladyatör talim okullarının masrafları genellikle kamu tarafından karşılanıyordu. Çoğu gladyatör köle kökenliydi, iyi itibar sahibi ve yüksek sosyal statülü kişiler amfitiyatroda aktör değil seyirci olurdu. Zenginlerin pek çoğu, kamu yararı ve aynı zamanda zenginlikleri ile güçlerini bariz bir şekilde sergilemek için bu oyunları finanse ederlerdi. Roma yönetiminin boyutunu gözler önüne seren egzotik hayvan sergisi için hayvanların toplanması, Kuzey Afrika'nın ve diğer doğal bölgelerin kendilerine has dokusunun eriyip gitmesine yol açan nedenlerden olmuştu. Gladyatör dövüşleri Hıristiyan imparatorların tahta çıkmaya başlamasından neredeyse bir yüzyıl sonra, II. Theodosius tarafından 407 yılında yasaklanmış ve hayvan dövüşleriyse Roma'nın Colosseum'unda 523'e kadar düzenlenmeye devam etmişti.

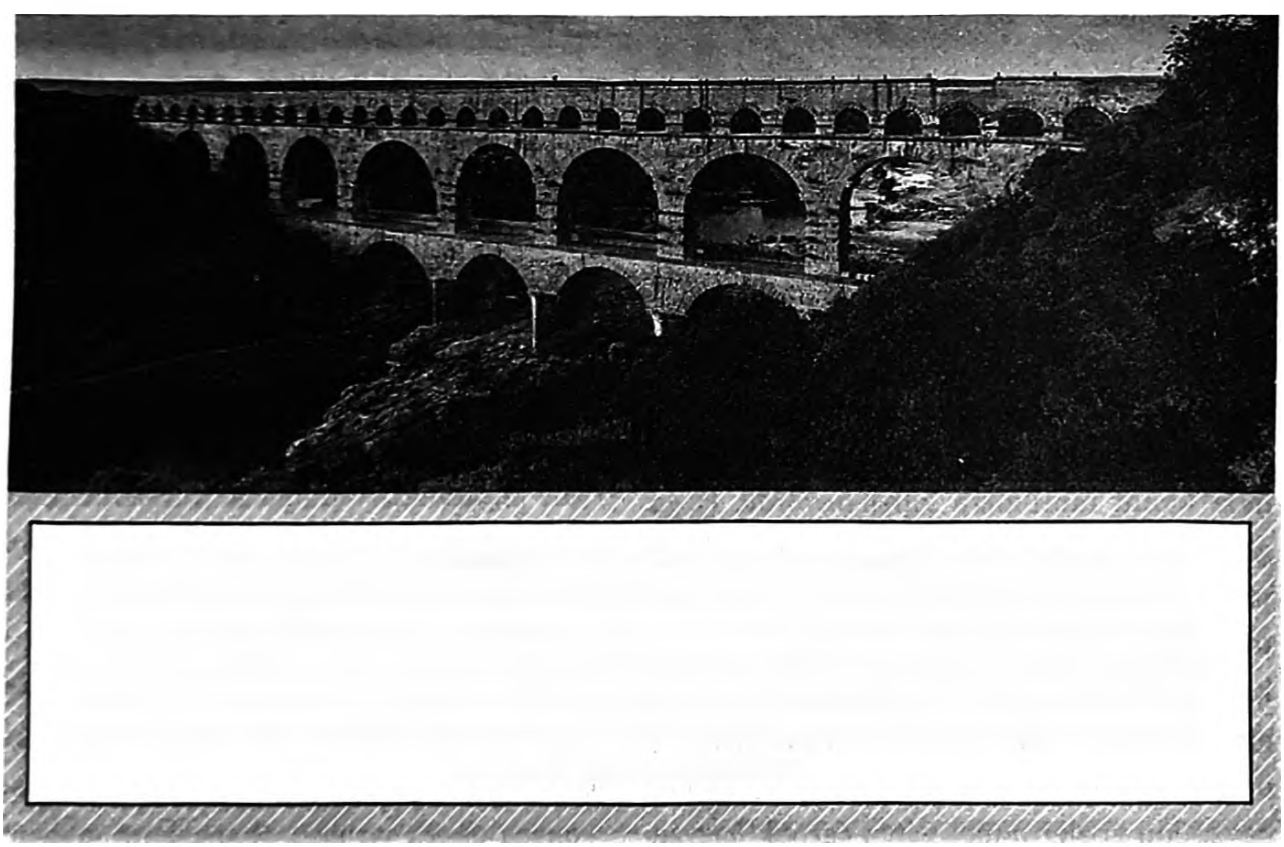
Amfitiyatro gösterileriyle ilgili son dönemlerde yapılan yorumlar, onların toplumsal kontrol ve manipülasyon amacıyla kullanımına dikkat çekmektedir. Gladyatörlerin ve kurbanların şeytanileştirilmesi, onları izleyen Roma vatandaşlarının birliğini güçlendiriyordu. Kimileriyse gladyatör dövüşlerinin savaşa özgü yönlerine ve erkeklerin ölüm karşısında göstermesi beklenen erdemli cesarete dikkat çekmektedir. Her tiyatro gösterisinde tanrılara dua edildiği ve imparatora saygı gösterisinde bulunulduğu için, burada da yine imparatorluğun üstünlüğü, halkın boş vakit geçirme alışkanlığı ve gösterilerde standart olduğu üzere toplumsal birliğin güçlendirilmesi gibi Roma'ya has bileşenleri bir arada görebilmekteyiz.

DİĞER KENTSEL İMKÂNLAR VE EĞİTİM

Yukarıda tanımlanan kültür, Roma kentlerinin imkânlarıyla daha da geliştirilmişti. Özellikle imparatorlar tarafından kurulan emekli asker kolonilerinin hayati bir parçası olan ve son derece pahalı su kemerleri, başta Doğu'da olmak üzere diğer kentlerde de birinci yüzyılın sonu ve ikinci yüzyılın başına gelindiğinde inşa edilmeye başlandı. Örneğin Hadrianus en az on iki kemerin yapımına veya restorasyonuna destek vermişti. Romalıların mühendisliği ve betonlarının dayanıklılığı sayesinde

pek çok Roma kemerinin kalıntıları bugün gözle görülebilmektedir (Fig. 10.6). Su önce halk çeşmelerine gidiyordu ve burada devamlı gür gür akıyordu veya düşük tazyikle azar azar çıkıyordu. Su halk çeşmelerinden sonra hamamlara aktarılıyordu. Akan su, lağım yoluyla kent dışına çıkarılmadan önce hamamların tuvaletlerine ya da yakınlarındaki umumi tuvaletlere sevk ediliyordu. Öncelikle halkın kullanım ihtiyaçları giderilmek kaydıyla özel şahıslar evlerine su getirmek için ödeme yapabiliyorlardı. Fiyatlar yüksekti ve güçlü kesim genellikle el altından su kanallarına erişim sağlıyorlardı.

Roma hamamları Cumhuriyet sonunda ortaya çıkmış olsa da, altın çağı Principatus döneminde ve özellikle de birinci yüzyılın sonu ile üçüncü yüzyıl arasında olmuştur. Hamam tasarımı, Nero'nun zamanına ve onun yaptırdığı Roma'nın Campus Martius'undaki gösterişli halk hamamlarına kadar standart bir hâl kazanmamıştı. Roma'nın büyük hamamları öncelikle Titus sonra da Traianus tarafından yaptırılmıştı. Başka hiçbir kent kırk odadan daha fazla alana sahip hamamlar yaptıramıyordu, yerel liderler bu tür kapsamlı yapılar inşa etmeye ve detaylandırmaya zar zor bütçe ayırabiliyorlardı. Ancak daha küçük ve şahsi hamamlar neredeyse her kentte inşa ediliyor ve çoğu kent birden fazla hamama sahip olmakla övünüyordu: Thamugadi'de en az on dört, Atina'daysa en az yirmi hamam vardı. Hamama gidenler giriş salonunda soyunduktan sonra genellikle önce *tepidarium*'a, oradan *sudatorium*'a (sauna odası) ve oradan da *frigidarium* adlı büyük soğuk havuza girerlerdi. Ayrıca insanların top fırlatma, koşu ve buna benzer egzersizleri yapabileceği açık bir alan da mevcuttu. Seyyar satıcılar tezgâhlarını hamamda açarlardı ve öğretmenler ile şairler

gençlikle eğitim ya da nutuk için daha büyük odaları ve bahçeleri kullanırlardı. Hamamlar oldukça popüler yerlerdi.

Pompeii ve başka birkaç kent daha, kadınlara ve erkeklere ayrı hizmet veren hamamların kalıntılarını barındırmaktadırlar. Diğer yerlerde kadınlar ve erkekler farklı saatlerde aynı tesisleri kullanmış olabilirler. Kişilerin çıplak mı yoksa mütevazı bir örtünmeyle mi hamamı kullandıklarını bilmiyoruz ancak Roma çizimleri ve heykelleri, tamamen çıplaklığın rahatsızlık yarattığı izlenimini uyandırır. Hamamlar sıradan insanların gidip gösterişli bir mimariyle ve Roma'nın yüceliğini hissettiren süslemelerle kuşatılmış olabilecekleri en erişilebilir yerlerden biriydi, imparator ve ailesinin heykelleri de buralarda sık sık sergileniyordu.

Roma kültürünün önemli bir parçası da Roma'nın eğitim sistemiydi. Eğitim ve edebi kültür, geçmişi iyi bilme ve günümüz için yeniden şekillendirme üzerine kuruluydu. Teknolojik anlamda yeniliğin çok az üzerinde duruluyordu. Ezber çok önemliydi ve öğrencilerin (çoğunlukla erkeklerin) paragrafları ezberlemesi gerekirdi. İkinci yüzyıla gelindiğinde, kızlar da belirli kentlerde devletin öğretmenleri tarafından sunulan en azından temel okuma, yazma ve gramer dersleri gibi derslere katılabiliyorlardı. Ancak okula devam zorunluluğu bir tarafa, devletin kaynak sağladığı eğitim enstitüleri bile yoktu. İncelikli yazı, şiir ya da halkın önünde hazırlıklı veya hazırlıksız etkin konuşma becerisi kazandıracak derecede sofistike bir eğitim alan öğrenciler, neredeyse istisnasız şekilde varlıklı ve seçkin bir aileye mensup olurlardı. Kütüphaneler kısmi de olsa halkın (ruyo formundaki) kitaplara erişimini sağlıyordu. En ünlü kütüphaneler Roma ve İskenderiye'deydi ancak Atina, Efes, Comum, Thamugadi ve diğer kentlerde de küçük kütüphaneler bulunuyordu.

Böylece nüfusunun, refahının, dış güvenliğinin ve etkin yönetiminin doruğunda olan Roma dünyası gücünü kentlerden almakta ve onları geliştirmekteydi. Bu kent toplulukları içinde toplumsal hiyerarşiler, her bir tabaka yüce imparatora bağlı olacak şekilde yeniden üretilmiş ve sürekli hâle getirilmişti.

OKUMA ÖNERİLERİ

Bennett, Julian. 2001 (second edition). *Trajan: Optimus Princeps*. London and New York: Routledge.

Birley, Anthony R. 1997. *Hadrian. The Restless Emperor*. London and New York: Routledge.

Boatwright, Mary T. 2012. *Peoples of the Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press. Özellikle kuzeyliler, Yunanlar, Mısırlılar, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi gruplara odaklanan, asimilasyonla ilgili gerilimleri keşfetmeye yönelik bir inceleme.

Fagan, Garrett G. 2011. *The Lure of the Arena. Social Psychology and the Crowd at the Roman Games*. Cambridge: Cambridge University Press.

11

İTALYA VE EYALETLER

İDARİ VE ASKERİ OLAYLAR (138-235)

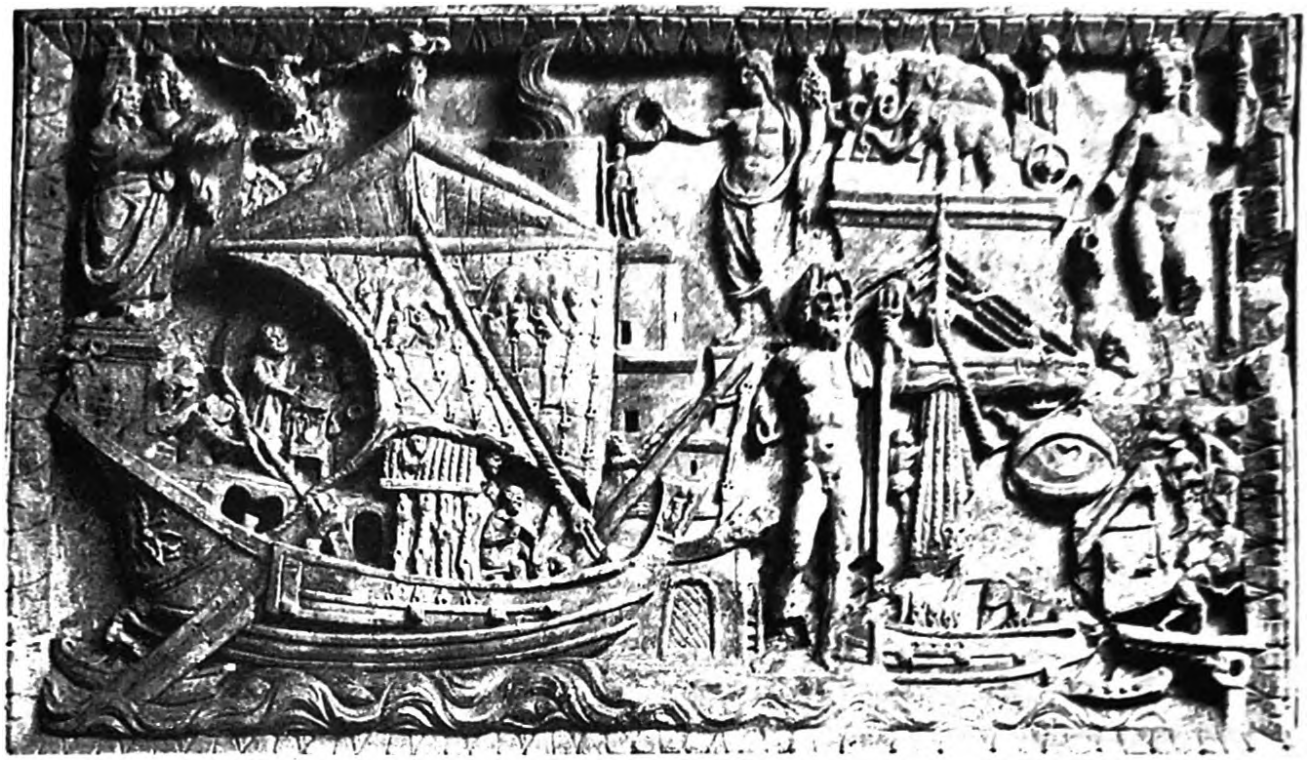

ANTONINUS PIUS (138-161)

Hadrianus'un halefi Antoninus Pius yirmi üç yıllık yönetimi süresince İtalya'dan hiç ayrılmadı. Ayrıca kendisinden öncekilere ve sonrakilere göre orduyla çok daha az ilgilendi. Yine de askeri anlamda hazırlıklı imajı çizmiş ve alanında ehil olan yetkilileri desteklemişti. Bu sırada Britanya valisi Quintus Lollius Urbicus güney İskoçya'yı yeniden fethetti. Bu ilerleyiş Hadrianus Surunun 128 km kuzeyinde çakıl temeller üzerinde yükselen Antoninus Surunun yapılmasıyla daha da güçlendirildi, ancak artık tespit edilemeyen sebeplerden Antoninus Suru imparatorun 161 yılındaki ölümünden kısa bir süre sonra terk edildi ve Hadrianus Suru'na yeniden asker yerleştirildi (Harita 11.1).

Bu dönemde kapsamlı herhangi bir yasal değişiklik olmadığı gibi önemli idari değişiklikler de yapılmadı. İmparator ve senato arasındaki uyum, Antoninus'un döneminin

Figür 11.1 *Bu mermer adak kabartması 200 yılı civarına tarihlenmektedir. Odak noktasında, Ostia'nın kuzeyinde Claudius tarafından yaptırılmış ve Traianus tarafından genişletilmiş olan limana giriş yapan bir gemi yer almaktadır. Yelkendeki* V *ve* L *harfleri muhtemelen* V(otum) L(ibens) [S(olvit)] *("Adağını memnuniyetle yerine getirdi") anlamına gelmektedir. Sağ altta demir atmış daha küçük bir gemiden şarap taşıyan fıçılar çıkarılmaktadır. Rölyef, Ostia'nın şarap tanrısı olan Liber'in tapınağındaki bir şarap tüccarının adağı gibi durmaktadır. Solunda, daha büyük olan gemi limana yeni girmiş vaziyettedir ve kış tarafında tahminen gemi sahibi ve ailesi güvenli yolculukları için bir adak töreni gerçekleştirmektedirler. Yelkende güçlü Roma sembolü Romulus ve Remus'la dişi kurt yer almakta, yelkenin yukarısındaki zafer tacının üzerindense Roma İmparatorluğu'nun sembolü olarak bir kartal uçmaktadır. Geminin burnunun sağında deniz tanrısı Neptunus üç dişli mızrağını tutmakta, burnun arkasındaysa meşhur dört katlı deniz feneri görülebilmektedir. Üçüncü katındaki heykel limanın yapımını başlatan Claudius'u ya da yapımı bitiren vârisi Nero'yu temsil ediyor olabilir. Boynuzlu ve taçlı diğer iki büyük heykel ise Ostia kentini (kafasında fener olan kadın) ve limanı (onun erkek refakatçisi) temsil ediyor gibi görünmektedir. Sağda bir kemerin üzerinde dört fil tarafından çekilen ve imparator tarafından sürülen bir araba yer almakta, onun da sağındaysa şarap tanrısı Liber kendine has iki özelliği olan asası (*thyrsus*) ve panteriyle dikilmektedir. Kabartma gündelik hayatta hem dini faaliyetlerin hem de ikonların yaygınlığını göstermekte (özellikle de kötü talihi defettiğine inanılan büyük "kem göz"e dikkat) ve ayrıca imparator heykellerinin ve yapılarının önemli kentlerin her köşesinde bulunduğunu da gözler önüne sermektedir.*

önemli bir özelliğiydi. Dönemin bir başka karakteristiğiyse aileye ve hanedana verilen büyük önemdi, bu da dönemin "Antoninuslar Dönemi" olarak adlandırılmasına neden olmuştu. Antoninus belki de en hatırlanmaya değmeyecek imparator gibi görünse de, hükümdarlığının büsbütün sorunsuz geçmesi hem öncesindeki yarım yüzyılın başarılarının hem de kendi kabiliyetinin göstergesidir. Antoninus dönemi, imparatorluğun tertipli, hayırhah ve kendinden emin yönetiminin doruk noktasıdır. Sınırlardaki huzursuzluk, içerideki

KAYNAK 11.1: *"Roma Hitabesi" olarak da bilinen "Roma'ya Methiye", 144 yılı civarında Hadrianus'un Asia eyaletinde kurduğu bir kasabada doğan ve Yunan asıllı bir Roma vatandaşı olan Publius Aelius Aristides tarafından yazılmıştı. "Roma'ya Methiye", Roma yönetiminden olabildiğince iyi bahsederken, aynı zamanda yazarının tarih ve felsefeyle olan derin bağını da göstermektedir. Ayrıca imparatorluğun altın çağında yaşayan varlıklı ve geniş çevreli eyalet sakinlerinin zihniyetine de ışık tutmaktadır.*

...Roma vatandaşlığının yayılmasını değerli bir amaç için istediniz ve "Romalı" ifadesini yalnızca bir kent üyesi olmanın değil, ortak bir milletin işareti hâline getirdiniz. Üstelik bu işaret alelade bir işaret değil, diğer tüm işaretleri dengeleyen türdendi. Artık dünyayı Romalılar ve Romalı olmayanlar olarak iki kategoriye ayırıyorsunuz... Ayrım bu şekilde yapıldığı için, her kentteki pek çok insan (bazıları henüz bu kenti [Roma] görmemiş olsa bile) kendi akrabalarının olduğu kadar sizin de hemşehrinizdir. Kaleleri korumak için garnizonlara gerek yok çünkü her kentte bulunan itibarlı ve nüfuz sahibi insanlar memleketlerini sizin için koruyorlar. Böylece sizin bu kentler üzerinde hem burası [Roma] hem de oralardaki yurttaşlarınız vasıtasıyla hâkimiyetiniz ikiye katlanıyor. Bu imparatorlukta hiç kıskançlık yoktur, çünkü siz tüm imkânları herkesi gözeterek dağıttığınızda ve liyakatli olanlara sadece yönettikleri kadar yönetilme fırsatı sunduğunuzda kıskançlığa yer bırakmayan ilk kişiler oldunuz. Seçilmeyenlerin içinde de bir nefret duygusu uyanmamaktadır... Tüm kitlelerin, yerel yetkililerin gücünden size sığınma hakkı vardır. Eğer kafalarına göre kanunsuz bir değişiklik yapmaya cüret ederlerse siz hemen bu yerel yetkilileri cezalandırırsınız... Daha önceden imkânsız gibi görünen şey sizin döneminizde gerçek oldu: koca bir imparatorluk üzerinde hâkimiyetin sürdürülmesi ve aynı zamanda şiddete başvurmayan sıkı bir yönetimin mevcudiyeti. (63-66, İngilizce çevirisi: James H. Oliver, The Ruling Power. *A study of the Roman Empire in the Second Century after Christ through the Roman Oration of Aelius Aristides.* Philadelphia: American Philosophical Society, 1953)

adaletsizlikler gibi devletin istikrarına zarar verebilecek çeşitli sıkıntılar uzun zamandır mevcuttu ancak yine de imparatorluk sakinlerinin büyük çoğunluğu mevcut şartlarına iyi kötü razı olmuşlardı (Kaynak 11.1).

MARCUS AURELIUS (161-180) VE LUCIUS VERUS (161-169)

Antoninus Pius, ölümünden hemen sonra tanrılaştırıldı. Sonrasında iktidar, Hadrianus'un 138 yılında ayarlamış olduğu gibi Antoninus'un evlat edindiği Marcus Aurelius ve Lucius Verus'a sorunsuz bir şekilde geçti. Aileleri arasındaki bağlar o zamandan beri daha da güçlendirilmişti (bkz. Tablo 10.1). Marcus Aurelius ve Antoninus'un kızı Genç Faustina'nın evliliği muhtemelen on beş kadar çocukla sonuçlandı; bu durum aynı zamanda söz konusu dönemde aileye verilen öneme örnek bir modeldir. Kızlarından biri olan Lucilla on bir yaşındayken Lucius Verus ile nişanlandırıldı. Evlilikleri Efes'te (Lat. Ephesus) 164 yılında gerçekleştiğinde Lucilla on dört yaşındaydı ve Lucius (otuz dört yaşında) Parthlarla savaşa hazırlanmak için Antakya'da bulunuyordu.

Otorite paylaşımının malum zorluğuna rağmen Marcus Aurelius ve Verus 161 yılından 169'a kadar eşit yetkilerle Augustus (çoğ. Augusti) olarak imparatorluğu beraber yönetmeyi başardılar. Sadece Marcus Aurelius'un *pontifex maximus* olarak konumu kendisinin daha üstte olduğuna işaret ediyordu. Çoğu zaman ilgilenecekleri meseleleri bölüşmüşlerdi: Verus Doğu'da Parthlara karşı 162'den 166'ya kadar savaşırken Marcus Aurelius Roma'da yönetimde ve 167 sonrasıysa sık sık kuzey sınırlarındaydı.

Verus'un Parthia savaşı, Parthların 161 yılında Armenia'yı ele geçirmesi ve Suriye'yi kuşatması sebebiyle çıkmıştı. Verus 162'de bir Roma karşı saldırısı düzenlemek için Antakya'ya gitti. 165-166'da o zamanki Suriye valisi Gaius Avidius Cassius Mezopotamya'da önemli zaferler kazanmış, Seleucia'yı yerle bir etmiş ve komşu Ktesiphon'da (günümüzde Bağdat'ın yakınlarında) yer alan Parthia kralının sarayını yıkmıştı. Sonucunda Parthlar kuzey Mezopotamya'nın bir bölümünü Roma egemenliğine bırakarak barış istediler ve bu nedenle Verus, Marcus Aurelius ile birlikte Roma'da bir zafer alayı düzenledi. Parthia'ya karşı yapılan bu kısa saldırı iki imparatorluğu da çıkmaza sokan başa baş düzeydeki güçlerine dikkat çekmektedir. Parth kuvvetleri iyi örgütlenmiş ve teçhizatlıydılar, bu yüzden Avidius Cassius'un zaferleri kısa ömürlü olacaktı.

Doğu'dan dönen Roma birlikleri dönerlerken beraberlerinde yüksek bulaşıcılığa sahip bir hastalık da getirdiler ki, bunun çiçek hastalığı olması muhtemeldir. 166 yılından sonra hastalık imparatorlukta yirmi beş yıl kadar bir süre boyunca yayıldı. İskenderiye'de yaşayanların beşte birinden fazlasını öldürdüğü söylenen bu hastalık diğer kentleri de kırıp geçirdi. Özellikle ordugâhlar salgının şiddetle baş gösterdiği yerlerdi. Kuzeydeki Marcomanni kavmine karşı birliklerin harekete geçirilmesi ölüm oranlarını arttırmış olmalıdır. Kırsal alanlar bile etkilenmişti, böylece acı, peşi sıra gelen kıtlıklarla daha da katlandı. Gelişmemiş virüs ve hastalık bilgisi göz önüne alındığında, bu salgın yıkıcı ve dehşet verici olmalıydı. Salgın ayrıca Hıristiyanlar ile çok tanrı inançlı çoğunluk arasındaki zaten artmakta olan gerilimi daha fazla tırmandırmış olabilir. Bu gerilim halihazırda 150'li yıllarda Smyrna (günümüzde İzmir, Türkiye) Hıristiyanlarına karşı şiddet uygulanmasına yol açmıştı. Askeri nüfusun ve kent nüfuslarının; yani savunmayı, ticareti ve yönetimi idare eden vasıflı bireylerin sayısının düşüşü ve demoralizasyonu şüphesiz imparatorluğu zayıflatmıştı.

Hayatı tehdit eden salgın hastalık, antik dünyanın sıradan bir yönüydü. Kaynaklarımız tarafından bildirilen her bir "veba"nın en yakın modern karşılığını saptayamayız ancak çiçek hastalığı, sıtma, verem, tifüs, kızamık ve cüzzam neredeyse kesin olarak yaygın olan hastalıklardı. İronik bir biçimde salgınlar; seyahati, uzun mesafe yolculuğu ve kentlerle ordugâhlardaki konsantre nüfusları teşvik eden genel barış ortamı yüzünden yayılmış ve daha yıkıcı hâle gelmişlerdi (Fig. 11.1). Elimizdeki sınırlı bulgulara göre yorumlamak gerekirse özellikle gençler hastalığa daha yatkınlardı. Kemerler tarafından taşınan bol miktardaki akarsu, bu şekilde ihtiyacını karşılayan Roma kentlerini su tarafından taşınan hastalıklara daha korumasız hâle getirmiş olmalıydı. Aynı zamanda kentlerin sunduğu fırsatlar ve imkânlar, hava ve vektörle bulaşan hastalıkları daha rahat kapan kalabalıkların oluşmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Geniş oturma alanları, farklı yemek seçenekleri ve temiz su gibi tartışmasız avantajlara sahip varlıklı kişiler bile tanısı modern dönemlerde konmuş bazı hastalıklara maruz kalmışlardı: örneğin

Harita 11.1 *Marcus Aurelius ve Severus Hanedanının Seferleri*

E
F
G
Lejyon karargâhı (olağan durumlarda tek lejyon)
Yakınında lejyon karargâhı bulunan büyük yerleşme
Tüm lejyon karargâhlarının yeri bilinmemektedir.
MS 200 civarındaki karargâhlar ve eyaletler gösterilmektedir.
SARMATLAR
DACIA
Potaissa
Sarmizegetusa
GOTLAR
Tuna
KARADENİZ
Durostorum
Novae
AŞAĞI MOESIA
Amastris
BITHYNIA-PONTUS
ARMENIA
Satala
THRACIA
Byzantium
Nicomedia
Ancyra
CAPPADOCIA
Amida
Tigris
Perinthus
Nicaea
GALATIA
Caesarea (Mazaca)
Melitene
MESOPOTAMIA
Samosata
Resaina
Singara
Cyzicus
LEMNOS
Pergamum
Faustinopolis
Carrhae
OSROENE
LESBOS
Mytilene
A-S-I-A
Smyrna
Tarsus
Issus
Antakya
Sura
Oriza
Euphrates
Ctesiphon
Seleucia
PARTHIA
Ephesus
LYCIA
CILICIA
SYRIA COELE
Palmyra
Corinthus
Raphaneae
Emesa
Myra
CYPRUS
SYRIA PHOENICE
Paphos
Berytus
Tyre
Caparcotna
Bostra
CRETA
Gortyn
Caesarea
Aelia Capitolina
ARABIA PETRAEA
Petra
Alexandria
Cyrene
Nil
AEGYPTUS
Ancient World Mapping Center 2011

evlerine çıkan su borularının ya da kadın kozmetik ürünlerinin yol açtığı kurşun zehirlenmeleri ve (çocuk düşürmek veya başka amaçlar için kullanılan) ilaçlardan kaynaklı dikkatsizlik zehirlenmeleri gibi.

Romalıların 166 yılında Parthia Savaşını sonlandırma kararı, Tuna kıyısında büyüyen problemlerle aynı zamana denk gelmektedir. 166'dan başlayarak Germen Lombardlar, Marcomanni ve Quadi kavimleri, doğulu Sarmatialılar ve Iazyges ile birlikte orta Tuna'yı geçerek Pannonia eyaletlerine ve Dacia'ya girdikten sonra daha güneye akın etmişlerdi. Hem Marcus Aurelius hem de Verus 168 yılında onlarla çarpışmak için kuzeye gittiler. Verus 169 yılında felç geçirerek ölünce Marcus Aurelius tek Princeps olarak görevine devam etti ve hayatının geri kalanının büyük bölümünü kuzeyde savaşarak geçirdi.

Marcus Aurelius'un büyük itibarı yalnızca askeri zaferlerine değil, aynı zamanda Roma'nın "fayda ideoloji"sine dürüst ve samimi bağlılığına dayanıyordu. Danışmanlardan oluşan meclisi iyi çalışıyordu, kendisi uzakta seferdeyken meclisin üyeleri Roma'daki rutin idari işleri hallediyorlardı. Onun döneminde yalnızca tek bir sivil ayaklanma genel dengeyi bozmuştu. 175 yılının bahar ve yaz döneminde meydana gelen bu ayaklanma imparatorluktaki bazı temel problemleri de gün yüzüne çıkarmıştı. 162-166 yılları arasındaki Parthia Savaşlarının başarılı geçmesinden büyük oranda sorumlu olan ve sonrasında Mısır'a vali olarak atanan Avidius Cassius, 175 yılı Mart ayında birliklerine Marcus Aurelius'un öldüğünü ve onun yerine iktidara kendisinin gelmek istediğini ilan etti. Usulünce imparator ilan edildikten sonra Doğu'ya neredeyse dört ay boyunca hükmetti. Sonrasında Marcus Aurelius, karısı Faustina ve hayatta kalan tek oğulları olan on dört yaşındaki Commodus ile birlikte Doğu'ya doğru yol alırken, Cassius kendisinin astı olan bir yetkili tarafından öldürüldü.

Marcus Aurelius bizzat Doğu'daki otoritesini yeniden geri kazandıktan sonra 176 yılında Roma'ya geri döndü. Faustina'ysa geri dönüş yolunda Cappadocia'da hayatını kaybetti. Marcus Aurelius daha sonra Commodus ile birlikte kuzeyin barbarlarına karşı büyük bir zafer elde etti. Commodus consul olmaya hak kazanmış ve Augustus ilan edilmişti. Fakat 176 yılının sonuna gelindiğinde, artık birlikte Augusti olan baba ve oğul kuzeyden gelen yeni tehditlerle baş etmek için Pannonia ve Raeti'de bulunuyorlardı. Marcus Aurelius 180 yılının Mart başında Vindobona'da (günümüzde Viyana, Avusturya) doğal sebeplerden öldüğünde, on dokuz yaşındaki Commodus tek başına imparator ilan edildi. Kendisinin herhangi bir savaşta ya da büyük askeri kararlarda bizzat yer alıp almadığı bilinmemektedir fakat babası onu her zaman en iyi öğretmenlerle ve sadık, yetenekli bir grup danışmanla çevrelemişti. Bu seçimi kimilerini rahatsız etse de, akrabalık bağlarına önem veren Roma geleneğiyle aynı doğrultudaydı. Evlat edinilen imparatorların bile çoğunun aslında selefleriyle aile bağları bulunmaktaydı.

COMMODUS (176-192, 180'DEN SONRA TEK BAŞINA AUGUSTUS)

Commodus tek başına yönetiminin ilk beş ayı içinde Marcomannia Savaşlarını sonlandırdı ve yeni Marcomannia ile Sarmatia eyaletlerinin kurulmasına yönelik planlardan vazgeçti. Bu kararın babasının amaçlarına ve danışmanlarının fikrine ters düştüğü söylense de, günümüzdeki bazı uzmanlar bu tarihten önce Marcus Aurelius'un Tuna boyunca Roma egemenliğini büyütmek için bu seferlerden vaz-

geçmeye bizzat karar verdiğine inanmaktadır. Ancak tıpkı Traianus'un doğu kuşatmalarını terk etmesinin ardından 117 yılında olduğu gibi çoğu kişi barışın ve sınırların korunması tercihini utanç verici tedbirler olarak görüyor, bu yüzden Commodus'u eleştiriyordu. Kendisi Roma'ya dönüşünün ardından bir zafer alayı düzenledi. Hem savaşların bitişini hem de Roma'nın yenilmezliğini simgelemesi için Roma'da Marcus Aurelius Sütunu (hâlâ günümüzün öne çıkan anıtlarından biri) dikildi. Commodus eyaletlerde de birtakım girişimlerde bulunmuş olsa da hiçbir zaman imparatorluğa gösterdiği ilgide babasının bir dengi olamadı. Commodus'un danışma meclisi idarenin büyük bölümünden sorumlu kılındı ve peş peşe göreve gelen Praefectus Praetoriolar büyük güç sahibi oldular. Commodus'un senatoya karşı dengesiz davranışları yüzünden kısa sürede kendisine karşı komplolar kurulmaya başlandı. 182 yılında kız kardeşi Lucilla (bir zamanlar Lucius Verus ile evliydi) başarısız bir suikast girişimine dahil olmuştu. Roma'daki düzensizlik muhafız alayının, Praefectusları olan Sextus Tigidius Perennis'i 185 yılında linç etmesiyle daha da arttı. Commodus daha sonrasında azat ettiği ve Praefectus Praetorio olması için desteklediği hizmetkârı Marcus Aurelius Cleander'in etkisi altına girmişti.

Commodus'un temel meselesi, hem kendisini hem de Roma kitlelerini mutlu etmekti. Kente çok fazla yardımda bulunmuş ve tahıl ithalatlarını yeniden yapılandırmıştı. Kendisinden önceki Nero gibi sıklıkla geleneksel olmayan rollere bürünmüştü (Fig. 11.2). Harika bir gladyatör ve vahşi hayvan avcısı olduğunu düşünüyordu. İddialara göre kendi elleriyle fil ve devekuşu da dahil olmak üzere binlerce hayvanı öldürmüştü. Ayrıca babasının yönetimi esnasında gladyatör olarak 365 kez dövüştüğü ve Princeps'liği dönemindeyse bu sayının bini aştığı söylenmektedir.

185'ten 192'ye durum halk da dahil herkes için zorlaşmaya başladı. Cleander'in 190

Figür 11.2 *Hercules kılığında Commodus. 190 yılı civarına tarihlenen bu büst Roma'daki gösterişli bir bahçenin kaldırımının altında bulunmuştu. Yüzü diğer portrelerinden bilindiği üzere yetişkin Commodus'a ait fakat burada kendisi Hercules olarak tasvir edilmiştir. Başının üzerinde aslan postu ve sağ elinde bir sopa taşımaktadır. Sol elinde elmalar tutuyor olması, Hercules'in efsanevi işlerinden birini; Hesperides'in elmalarını almasını anımsatmaktadır. Büst, köşeleri imparatorluk kartallarıyla bezeli olan ve iki keçiboynuzu üzerinde duran bir Amazon kalkanı üzerinde dengelenmiştir. Bunların hepsi tüm dünyayı simgeleyen küçük bir kürenin üzerinde durmaktadır. Yukarıdaki kahramana hürmetle bakan iki amazonsa (bir tanesi tamamen kayıp) yandan destek vermektedir.*

yılında güçten düşmesi bir isyanla başlamış ve otoritesi Commodus'un metresine ve bir hizmetkârına geçmişti. 192'de Commodus kendisinin de bizzat performans sergilediği iki haftalık gladyatör oyunlarına sponsor olmuştu. 1 Ocak 193'te geleneksel toga yerine bir gladyatör gibi giyinerek consul olmayı ve Roma'yı "Colonia Commodiana" olarak yeniden adlandırmayı planlıyordu. Tehlikeli boyutlara ulaşan dengesizliği en nihayetinde 31 Aralık 192'de suikastına neden oldu ve ardından senato derhal hatırasını lanetledi (*damnatio memoriae*).

Bunun ardından yaşanan kaos, Roma'nın kötü imparatorları görevden alabilecek veya düzenli bir halefiyeti tesis edebilecek anayasal düzenlemelere sahip olmamasından kaynaklanıyordu. Bu eksiklik sonraki yarım yüzyılda (193-197 ve 217-221'de) iki ciddi iç krize ve 235'ten sonraysa daha da fazla krize neden olacaktı. 193 kargaşasından Severus hanedanıyla (Latince Severi) birlikte Roma kenti, kuzey eyaletleri ve Doğu için bariz bir yeniden doğuş dönemi ortaya çıktı. Severus hanedanı adını 193 yılında iktidarı ele geçiren Lucius Septimius Severus'tan almaktadır. 235'e kadar tüm ardıl hükümdarlar, eques Macrinus ve 217-218'de kısa bir süre hükümdar olan on yaşındaki oğlu Diadumenianus da dahil olmak üzere Septimius Severus ya da karısı Iulia Domna'yla akrabaydı veya onlarla akraba olduğu iddiasındaydı (Tablo 11.1).

SEPTIMIUS SEVERUS (193-211)

Commodus'un suikastı üzerine çeşitli gruplar; yani senato, muhafızlar, ordu ya da ordudan ziyade herkesin kendi komutanını desteklediği ordu içindeki üç ayrı grup iktidar yarışına girdi. Her grup adayını imparator olarak iktidara getirebilecek güçteydi ancak bu adaylardan sadece bir tanesi, (Tuna kıyısındaki birliklerin desteklediği) Septimius Severus egemenliğini koruma ve büyütme becerisini gösterebildi.

193 yılında ilan edilen ilk Princeps, Lucius Helvius Pertinax'tı. Marcus Aurelius'a askeri ve idari makamlarda sadık bir şekilde hizmet etmiş olan altmış altı yaşındaki Pertinax, senatonun seçimiydi. 192 yılında Kent Praefectus'u olarak Roma'daki kent muhafızlarının komutasını üstlenmişti. Onu gönülsüzce kabul eden imparatorluk muhafız alayı, 193 yılının Mart ayı sonunda onu sarayda öldürdüler. Daha sonra muhafız alayı, Roma'daki kışlalarının kapısı önünde Princeps'lik makamını açık arttırmayla sattılar. Bu açık arttırmaya iki senatör katıldı: o andaki Kent Praefectus'u ve Pertinax'ın kayınbabası olan Titus Flavius Sulpicianus ve Marcus Didius Severus Iulianus. Iulianus kazandı ve muhafızlar tarafından sindirilen senato bu seçimi onayladı.

Ancak sayıca muhafızların epey üstünde olan Roma dışındaki ordular, çoktan kendi imparatorlarını seçmişlerdi. Suriye'deki üç lejyon Gaius Pescennius Niger'i seçmişti ve Doğu'daki diğer yedi lejyon onları destekliyordu. Britanya'nın üç lejyonu kendi komutanları Decimus Clodius Albinus'u seçmişti. Yukarı Pannonia, Carnuntum'daki (günümüzde Petronell, Avusturya) lejyon kendi komutanı Lucius Septimius Severus'u seçmiş, daha sonra ona verilen destek Tuna ve Ren'deki toplamda on altı lejyona yayılmıştı. Severus üç rakip arasından en kurnazı olduğunu kanıtlayarak hemen Roma'ya hareket etti ve Albinus'u Britanya, Galya ve İspanya'ya "Caesar" olarak atayarak rakiplerinin oluşturduğu tehdidi azalttı. Muhafızların Didius Iulianus'a olan sadakatleri sarsılmaya başladığındaysa senato Iulianus'u idam cezasına çarptırdı ve yerine Septimius Severus'u getirdi. Didius Iulianus, 193 Haziran'ının başında öldürülmüştü. Bir

hafta sonraysa Septimius Severus Roma'ya Princeps olarak giriş yaptı.

Septimius Severus askeri alanda deha olduğu gibi aynı zamanda siyasi alanda da ferasetliydi. Commodus'un hatırasının lanetlenmesini hükümsüz kıldı ve Pertinax'ı tanrılaştırdı, senato da kendisinin Pertinax adını almasına onay verdi. Muhafızların elindeki aşırı gücü kırmak için bu dengesiz birlikler bütününü dağıttı ve yerlerine sadakatlerine ve yiğitliklerine göre seçilen lejyon askerlerini getirdi. Roma'nın yaklaşık 21 km güneydoğusu Castra Albana'da (günümüzde Albano Laziale) bir lejyon konuşlandırdı ve kentin "gözcü" birliklerinin (*vigiles*) ve kent muhafızlarının sayısını arttırdı. İtalya'da lejyon bulundurmak şöyle dursun, daha önce bir savaş alanından ya da sıkıntılı bir bölgeden uzağa konuşlandırılan bir lejyon hiç olmamıştı.

Roma'nın güvenliği sağlandıktan ve Albinus yatıştırıldıktan sonra, Septimius Severus'un bir sonraki adımı Niger üzerine doğru doğuya yürümek ve Suriye'nin önde gelen kenti Antakya'yı ele geçirmek oldu. Niger daha doğuya doğru kaçmaya çalışırken öldürüldü. Onu destekleyen kentlerse çeşitli cezaların yanında çok büyük bir tazminat da ödemek zorunda kaldılar. Septimius Severus sonrasında büyük Suriye eyaletini Syria Coele ve Syria Phoenice adlı iki küçük eyalete bölerek valilerin emrindeki birlik sayısını azalttı.

Septimius Severus imajını güçlendirmek ve iç savaşı engellemek için, Parthlara karşı 194-195 yılında ve sonra yine 197-199 yılında seferler düzenledi ve bu seferler için gerekçe olarak öncelikle Parthların Niger'e yardım teklif ettiklerini, sonrasında da Roma topraklarını ele geçirdiklerini iddia etti. Bu saldırılarda (tıpkı Traianus gibi) kuzey Mezopotamya'yı Roma eyaleti olarak ilhak etti ve ayrıca Osroene eyaletini kurdu. İki savaş da şanlı zaferlere dönüştü ve bu zaferler bugün hâlâ Roma Forumu'nun öne çıkan parçalarından biri durumundaki Septimius Severus Takı'yla kutlandı. Kimi çağdaşlarıysa Mezopotamya'nın fethine, Roma sınırlarının gereğinden fazla genişlemesi sebebiyle hayıflanmıştı. Bu yeni eyaletler, Parthia krallığını zayıflatan bir dizi olayın başlangıcı olmuş ve en nihayetinde de krallığın 226'da yeni bir hanedan olan Sasanilerin ya da Perslerin eline düşmesine yol açmıştı. Sasani krallığı Parthlardan çok daha saldırgandı ve egemenliği altındaki geniş bölgenin kaynaklarını yönetmede çok daha becerikliydi. Ayrıca Sasaniler monoteist bir din olan Mazdaizm'e bağlı bir yönetim biçimi benimsemiş ve krallık boyunca katı sadakati ve birliği teşvik etmişlerdi.

Septimius Severus iki Parthia savaşı arasında rakibi Albinus'u Galya'daki Lugdunum'da ağır bir katliamla devredışı bıraktı (196). Sonrasında, kendisini ve ailesini Marcus Aurelius'un soy ağacına eklettirdi. Bu adım her yönüyle "iyi" kabul edilen bir imparatorla hanedan bağı kurmak için 198 yılında atılmıştı. Septimius Severus aynı zamanda on bir yaşındaki oğlu Septimius Bassianus'u Marcus Aurelius Antoninus olarak yeniden adlandırıp onu Augustus rütbesine çıkardığında, yine Roma'da aile bağlarının ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Bu oğul, genellikle kuzeyde konuşlanan Roma askerlerinin kullandığı uzun paltoların Latince ismi olan "Caracalla" takma adıyla bilinmektedir.

Septimius Severus birlikleri içinde çok seviliyordu. Traianus gibi onlarla beraber savaşıyor ve seferin zorluklarına onlarla beraber katlanıyordu. Savaşa girmeyeyse her daim hazırdı. Parthia savaşlarına ve iç çatışmaya ek olarak 208 yılından 211 yılındaki ölümüne kadar kuzeyden gelen istilaları bitirmek ve muhtemelen Caledonia'yı (İskoçya) fethetmek

üzere Britanya'da savaştı. Ayrıca pek çok kapsamlı askeri reform da gerçekleştirdi. Lejyonlara üç adet daha ekleyerek sayılarını arttırdı (toplam sayı otuz üç olmuştu) ve bir tanesini önceden de söylendiği gibi Roma yakınlarına ve diğer ikisini de yeni Mezopotamya eyaletine konuşlandırdı. Askeri hizmetin şartlarını da iyileştirdi. 200 yılı civarında askerlerin hizmet dönemlerinde evlenmesine izin vererek Augustus'un koyduğu evlilik yasağını kaldırdı (bkz. Bölüm Sekiz). Askerler ordunun bir yaşam biçimi olarak resmen kabulünü şüphesiz takdir etmişlerdi. Yazılı kaynaklar emekli askerlerin oğullarının, askere alınanların büyük bir bölümünü oluşturduğunu göstermektedir. Septimius Severus lejyonların maaşını yıllık 1.200'den 2.000 sestertius'a yükseltti ve destek kuvvetler için de aynı oranda bir artış yaptı. Bu yüklü artışlar ve diğer askeri reformlar, ordunun desteğini kazanmak için yapıldığı bariz olan girişimler olarak görülebilir ancak öte yandan enflasyona rağmen 84 yılından beri, yani yüz yılı aşkın süredir askerlerin ödemelerinde herhangi bir artış olmadığını da gözden kaçırmamak gerekir. Septimius Severus'un ordu ile özel bağlara sahip olduğu, karısı Iulia Domna için yaygın bir biçimde kullanılan "Ordugâh(lar)ın Anası" (*mater castrorum*) isminden de anlaşılmaktadır.

Septimius Severus orduya karşı oldukça cömert davranırken, senato ve senatörlere karşı tam tersine kaba bir tavır izliyordu. İktidara sert yükselişi, cezaların gelişigüzel ve genellikle ağır olduğu pek çok vatana ihanet davasına sebebiyet verdi. Senatörlere açık olan idari görevlerin sayısını azaltmış ve *equitese* daha fazla itibar ve konum bahşetmişti. Equites artık tüm büyük makamların ve özellikle onlar için oluşturulmuş maaşlı yeni konumların sahipleriydiler. Hem Kent Praefectus'u hem de Praefectus Praetoriolar, yargıçlık görevini de içerecek şekilde idari ve askeri görev alanlarını genişletmişlerdi. Septimius Severus'un yeni lejyonları, senatör komutanlar yerine equitese verilmiş ve ordunun yönetim yapısı equitesin rütbelerini en aşağıdan en yukarıya yükseltebilmelerine olanak sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmişti. Equites sınıfından bir yetkili olan Macrinus kısa süre içerisinde tam olarak böyle bir yükseliş yakalamayı başarmıştı (bkz. Macrinus, aşağıda).

Septimius Severus parlak ve çok yönlü zekâya sahip bir Princeps'ti ve Roma idaresinin ve hukukunun tüm meselelerine titizlikle ilgi gösteriyordu. Praefectus Praetorio ve belki de Roma'nın en iyi hukukçusu olan Aemilius Papinianus gibi olağanüstü hukukçularla yakın ilişkiler kurmuştu. Ayrıca yüklü harcamalar yapmış olmasına rağmen hazinede bol para bırakmıştı. Kamuoyunu yönlendirme konusunda da yetenekliydi. Sık sık halkın önüne çıkardı. Bu sırada da Roma kenti dışındaki imparatorluk bölgelerini hiçbir şekilde ihmal etmemişti. Yükselişi ve imparator olarak 199-202'de Suriye ve Mısır'a, 202-203'te Kuzey Afrika'ya ve 208-211'de Britanya'ya gerçekleştirdiği seyahatleri sırasında Roma dünyasının büyük kısmını ziyaret etmiş ve göründüğü kadarıyla bunu hakiki bir görev bilinciyle yapmıştı.

Tabii tüm bu söylediklerimize rağmen resmin bütünü net değildir. Septimius Severus şüphesiz Roma'nın önemli reformcu imparatorlarından birisidir. Augustus ve Hadrianus gibi, pek çok Roma kurumunu köklü bir değişikliğe götürmüştü. Ancak bu iki selefinin yönetiminin aksine onun yönetiminin ardından refah ve genel huzur ortamı sağlanamamıştı. Ondan sonra gelenler siyasi olarak öylesine yetersiz, askeri yönden de öylesine beceriksizlerdi ki onların başarısızlıkları Severus'un şahsına ve reformlarına zarar

vermişti. Ayrıca Princeps olarak geçen yılları, Augustus'un aksine, iktidarı elde etmek için iç savaşa başvurmasını unutturacak kadar uzun sürmemişti.

CARACALLA (198-217, 211'DEN SONRA TEK AUGUSTUS)

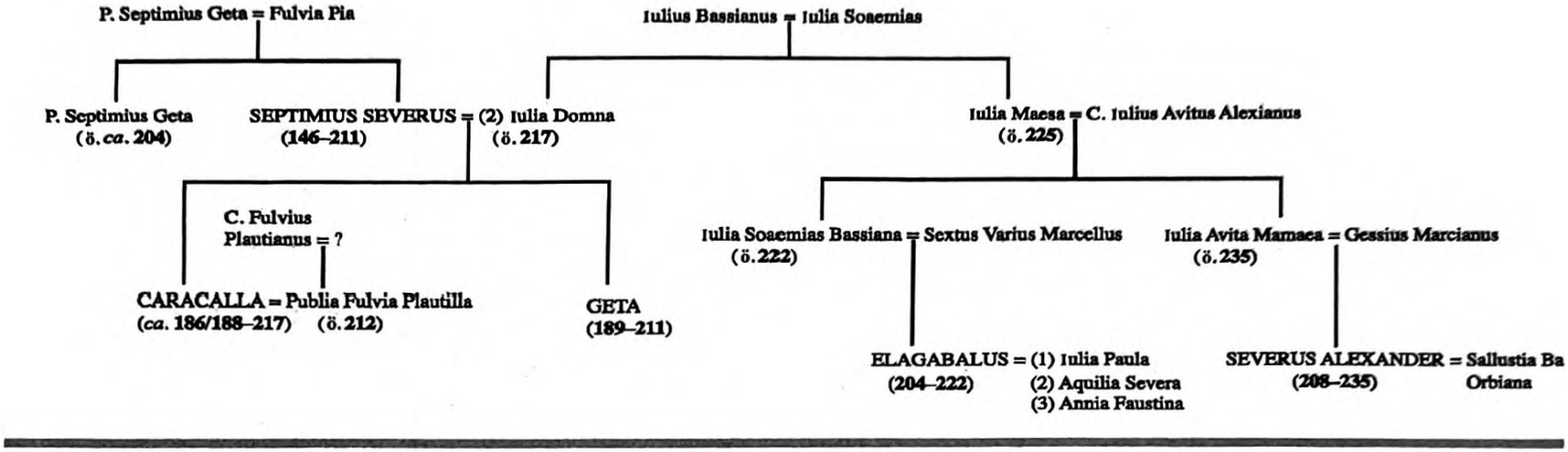
Caracalla (resmiyette Marcus Aurelius Antoninus), Septimius Severus kadar karizmatik olmayan ve ondan daha acımasız bir karaktere sahipti. Babasının orduya özel ilgi göstermesine yönelik ölüm döşeği tavsiyesini dinlemiş ve hatta lejyonların maaşını yıllık ikiden üç bin sestertius'a kadar çıkarmıştı. Bu yüklü artışa kaynak bulma ihtiyacı 212 yılında *constitutio Antoniniana*'yı çıkarmasına sebep olmuş olabilir. Bu kanunla birlikte imparatorluğun neredeyse tüm özgür sakinlerine Roma vatandaşlığı bahşetti. Bir kaynağa göre bunu vergi gelirlerini artırmak için yapmıştı. Altında yatan çeşitli başka motivasyonların da olabileceği ileri sürülmektedir ancak eğer gerçekten parayı kazanmayı amaçladıysa bunda başarılı olamadı.

Caracalla imparatorluğun sınırlarının gittikçe artarak saldırıya uğraması sebebiyle askerlerin desteğine ihtiyaç duymuş ve Princeps olarak zamanının çoğunu seferde geçirmiştir. 213-214 yılında Germania'daki Alamanni ve Gotlarla savaştı, burada bazı kabileleri mağlup etti ve diğer problemleri çözmek içinse diplomasi yoluna başvurdu. 215 yılında babasının Parthia ile yaptığı savaşların sebep olduğu problemleri çözmek üzere Armenia'ya hareket etti. Oraya giderken Tuna bölgelerinden geçmiş ve bu bölgelerde ordusunu savaşa hazırlamıştı. 216'ya gelindiğinde Armenia içlerinde başarılı bir şekilde savaşarak Parthia'nın doğu ucuna ve güneyindeki bölgelere doğru ilerledi. Ancak 217 yılında Carrhae'da uğradığı suikast sonucunda yaşamını yitirdi. Emrindeki yetkililer kendisinin tuhaf paranoyasından korkuyorlardı, birlikleriyse çöl koşullarında sonu gelmeyecek gibi görünen seferlerden hiç hoşnut değillerdi.

MACRINUS (217-218)

Darbenin lideri, o andan itibaren birlikleri tarafından Augustus olarak selamlanan, 212 yılından beri Caracalla yönetiminde Praefectus Praetorio görevi yürüten ancak hiçbir zaman senatör yapılmamış Marcus Opellius Macrinus adlı Maruetanialı bir eques'ti. Böylece kendisi senatör düzeyinde olmayan ilk Roma imparatoru oldu. Caracalla'ya suikast düzenlemiş olmasına rağmen, onun ordu içindeki popülerliği sebebiyle Macrinus kendisini Severus ailesiyle ilişkilendirmesi gerektiğini hemen anlamıştı. Bu yüzden kendisini Severus olarak adlandırdı ve Caesar olarak ilan ettiği genç oğlu Marcus Opellius Diadumenianus'a da "Antoninus" adını ekledi. Parthlara karşı seferi devam ettiremedi ve yaptığı barış görüşmeleri düşmanı satın almak uğruna korkakça bir girişim olarak görüldüğü için birliklerini kızdırmıştı. Ordu maaşlarında kesintiye gitmesi ve Tuna birliklerini Doğu'da tutmasıysa durumu daha da kötüleştirdi. 218 yılında, Septimius Severus'un karısı Iulia Domna'nın kız kardeşi Iulia Maesa, memnuniyetsizliği gittikçe artan ordulara yanaşarak on dört yaşındaki torunu Varius Avitus Bassianus'un gerçek babasının Caracalla olduğunu iddia etti (bkz. Tablo 11.1). Sonuç olarak ordu hevesle bu genci Marcus Aurelius Antoninus olarak kucakladı. Bunun üzerine Macrinus ve Diadumenianus, yalnızca bir sene önce Caracalla'nın ayağını kaydırmada kendilerini destekleyen birlikler tarafından yakalanıp öldürüldüler.

Tablo 11.1 Severus Ailesi *Bu şekil, Tablo 8.1'de açıklanan stili izlemektedir.*

ELAGABALUS (218-222)

Marcus Aurelius Antoninus'un; veya kendi tercih ettiği ismiyle Elagabalus'un (ya da Heliogabalus) dört yıllık hükümdarlığı Roma'nın tecrübe ettiği en garip idarelerden biriydi. Elagabalus önceki tüm imparatorlardan farklıydı. Onun yükselişi kendi hırslarıyla değil, büyükannesi Iulia Maesa ve annesi Iulia Soaemias Bassiana sayesinde gerçekleşmişti. Adı atadan kalma bir rahiplikle ibadet ettiği Emesa'nın (günümüzde Humus, Suriye) güneş tanrısı Elah-Gabal'dan geliyordu. Bu tanrı insan formunda değil, kutsal bir siyah taş olan "betel" formundaydı. Pek çok Romalı, Elah-Gabal için yapılan taşkınlıklarla dolu ritüellerden ve Elagabalus'un bunları pervasızca desteklemesinden rahatsızdı. 218 yılındaki tahta çıkışının bir yıl ardından Roma'ya vardığında, onu idari meseleler değil daha çok dini ritüeller ve alanlar meşgul etmişti.

Elagabalus'un idareye yönelik ilgisizliği karşısında hayrete düşen senatörler, onu deli bir tiran olarak tanımlayıp her şeyin annesine ve büyükannesine emanet olduğundan bahsediyorlardı. 221 yılında büyük annesi Iulia Maesa onu kuzeni Gessius Alexianus Bassianus'u Caesar olarak evlat edinmeye zorladı. Ondan sonra iktidar oyunu kızıştı. Sonraki sene Elagabalus'un teyzesi ve kuzeninin annesi Iulia Avita Mamaea, hem Elagabalus'u hem de annesini yani kendi kız kardeşi Iulia Soaemias'ı öldürmeleri için muhafızlara rüşvet verdi. Sonuç olarak kuzeni Alexianus, Marcus Aurelius Severus Alexander olarak imparator ilan edildi.

SEVERUS ALEXANDER (222-235)

Tahta çıktığında yalnızca on dört yaşında olmasına rağmen Severus Alexander nispeten uzun olan on üç yıllık iktidarını başarılı geçirdi. Bu başarı bir bakıma annesi Iulia Mamaea'ya aittir; kendisinin "Augustus'un, ordugâhların, senatonun ve vatanın Anası" lakabı her ne kadar geleneksel olsa da, ilginin askeri ve idari meselelere yönlendirildiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Severus Alexander senatoya gözle görülür hürmetinden ötürü de kazançlı çıktı. Bazı senatörleri danışman pozisyonuna yerleştirip Praefectus Praetorio makamını equites yerine senatörlere açtı. Severus Alexander'ın yönetimi, büyük hukuki gelişmelerin yaşandığı ve Domitius Ulpianus ile Iulius Paulus gibi önemli hukukçuların parladığı bir dönemdi. Severus Alexander aynı zamanda vergilerin azaltılması, Roma'ya tahıl tedariki yardımı, öğretmenlerin ve bilginlerin mali olarak desteklenmesi gibi ekonomik ve toplumsal meselelere de ilgi gösteriyordu.

Orduyla ilişkisiyse sorunluydu. 223 yılında muhafızlar isyan etmiş ve Praefectusları Ulpianus'u öldürmüşlerdi. Severus Alexander ise bu ayaklanmayı cezalandırmayı başaramadı. Genç imparator ayrıca Traianus ve Septimius Severus'un yapabildiği gibi sıradan askerlerle kendisini özdeşleştirmeyi de başaramadı. Askerler bariz bir şekilde onu zayıf bir komutan olarak hor görüyor ve bu nefretleri daha fazla askeri ayaklanmaya neden oluyordu. 231 yılında artık eski Parthia İmparatorluğu'na egemen olan Kral I. Ardashir emrindeki saldırgan Sasaniler Mezopotamya'yı işgal ettiğinde, Severus Alexander'ın komutanlığı üstlenmesi talep edildi. Annesi Iulia Mamaea'nın eşlik ettiği Severus Alexander Antakya'dan sefere çıktı ve 232 yılında Mezopotamya'yı geri aldı. Sonraki yıl bir zafer alayı kutlaması için Roma'ya döndü ancak 235 yılında bu sefer de Raetia'daki Germen işgalcilere karşı yine savaşa gitmesi gerekti. Onları savaşta yenemeyince ve müzakerelere başlayınca ordu bunu yine barışı satın almak uğrunda korkakça

bir girişim olarak yorumladı. Sonuç olarak isyankâr askerler hem Severus Alexander'ı hem de annesini öldürdü ve equites sınıfından Trakya kökenli bir komutan olan Gaius Iulius Verus Maximinus adlı elebaşlarını imparator ilan ettiler. Kendisi "Asker imparatorlar" olarak adlandırılan dönemin ilk imparatoruydu ve onun yönetimi imparatorluğun her taraftan ciddi baskı gördüğü, kargaşa içerisinde geçen bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir.

ROMA HUKUKU

Romalılar ve sonraki gözlemciler, adaleti ve hukuku Roma'nın parlak başarıları arasında saymışlardır. Roma hukukunun akılcılığı, şeffaflığı ve sağlam ama esnek tabiatı hayranlık uyandırmaktadır. Temelinin, tüm Roma vatandaşlarına eşit yaklaşımı garanti etmek için MÖ beşinci yüzyıl ortalarında düzenlenen On İki Levha Kanunları'na dayandığı söylenmektedir (bkz. İkinci Bölüm). Bu antik kanunların çoğu özel hukuku (bireyler arasındaki ilişkilerle ilgili konuları) içerirken, sadece birkaçı bireyler ve toplum arasındaki ilişkileri konu alıyordu. Günümüze ulaşan bulgulara bakacak olursak, ondan sonrasında da özel hukuk ve usulleri (özellikle de mal-mülkle ilgili) baskın olmaya devam etmişti. Romalılar hukuki zekâları ve hassasiyetleri sebebiyle kendileriyle açıkça övünüyorlardı. Kanunlar halka açık bir şekilde duyuruluyordu. Davaları kararlaştıran ve yasamayı gerçekleştiren Cumhuriyet dönemi senatörlerine, memurlarına ve sonrasında imparatorlara sanatta ve edebiyatta sık sık yer veriliyordu. Roma'nın parlak zekâlı bireylerinin pek çoğu, MÖ üçüncü yüzyılda başlayıp Severus döneminde zirveyi görecek şekilde, kendilerini hukuk içtihadı bilimine ("neyin doğru ve neyin yanlış olduğu bilimi" [*Digest* 1.1.10]) adamışlardı.

Papirüsler ve taş ya da bronz üzerindeki birçok yazıt; imparatorlar, memurlar ya da Roma senatosu tarafından verilen kararları ve kanunları korumakta olup Roma toplumsal ve kurumsal tarihine ışık tutmaktadırlar. Birinci yüzyıl İspanya'sından günümüze ulaşan kasaba fermanları, memurların ve meclis üyelerinin yükselen statülerini ve yerel halkların yavaş yavaş Roma hukukuna asimile oluşlarını kaydetmiştir. 528-534 yıllarında imparator Iustinianus döneminde derlenen *Corpus Iuris Civilis* veya *Medeni Hukuk Derlemesi,* hükümlerde sık sık "iyi bir adamın yapacağı şey" söylemine yer verildiğini göstermektedir. Bazı uzmanlar eski kanunların bir milyon kelimelik bu derlemesinden, Principatus'un ilk iki buçuk yüzyıllık döneminde Roma özel hukukunun daha liberal ve insani bir hâle geldiği çıkarımında bulunmuşlardır. Bunun sebebiyse kadınların bir dereceye kadar yasal özerklik sahibi olması ve kölelerin de gittikçe birtakım haklara sahip olmaya başlamalarıydı. Bulgular genel olarak kesin ve değişmez kurallar konmasından yana olunmadığını ve hafifletici faktörleri göz önünde bulundurmayı istediklerini göstermektedir. Geçmiş örneklerden fikir alınıyordu ancak bunlar bağlayıcı olmaktan ziyade hukuki değerlendirmeye yardımcı oluyorlardı (bkz. Traianus'un Hıristiyanlarla ilgili Plinius'a yanıtı, Kaynak 11.3).

Roma ceza hukukunun herhangi bir savcısı yoktu; her dava, eğer uygun yargıç davayı dinlemeyi kabul ederse, davacı rolünü üstlenen bir erkek vatandaş tarafından açılmak zorundaydı. Ayrıca MS ikinci yüzyıla gelindiğinde Roma vatandaşları iki gruba bölünmüşlerdi: bir grup senatörler, equites, emekli askerler, köy meclis üyeleri ve diğer iyi eğitimli bireylerden (ve ailelerinden) oluşan *honestiores* ("itibarlılar"), diğer grup nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan diğer kişilerden olu-

şan *humiliores* ("itibarsızlar") idi. Honestiores için mali bir suçtan hüküm giymek sürgün ya da para cezasıyla sonuçlanırken diğerleri için ceza genellikle madenlerde görevlendirilmek (ölümden farksız), yollarda amelelik işi yapmak ya da amfitiyatroda vahşi hayvanların önüne atılmak oluyordu. Yine de honestiores ve humiliores arasındaki ayrım günümüze ulaşan hukuki metinlerde hiçbir zaman açıkça tanımlanmamıştır. Bu ayrım mahkemenin takdirine dayanıyor olabilir. Roma vatandaşı olmayanları içeren davalarda işkence yaygındı, işe bir köle karıştığındaysa zorunluydu. Hapis nadiren bir ceza olarak veriliyordu, sadece bekleyen davalar ya da cezalar için kısa bir süreliğine uygulanıyordu. Romalılar pişmanlık durumu yahut rehabilitasyon gibi hususlarla pek ilgilenmiyorlardı, bundan ziyade caydırıcılık ve cezalandırma yönüne odaklanmışlardı. Bu sertliğe, köleliğin devam etmesine ve kadınların ve diğer bazı kişilerin hukuki kısıtlarına rağmen, Roma yargıçları ve imparatorları insan eşitliğine, akılcılığa ve kanunlarının ehliyetine inandıklarını sık sık dile getiriyorlardı. Bu inancın yaygın olduğu, Principatus dönemindeki hukuki faaliyetlerin yoğunluğundan ve sayısız dava başvurularından anlaşılabilmektedir.

ROMA VATANDAŞLIĞI

Roma vatandaşlığı kavramı esasen haklar (Roma hukuku kapsayıcılığı altında bulunma da dahil), sorumluluklar ve imtiyazlarla ilişkiliydi. Bu üçlü tüm antik toplumlarda ortaktı. Roma'ya has bir özellikse azatlı kölelerin vatandaşlar arasına otomatikman dahil edilişi (yine de ilk nesilde bazı sınırlamalarla) ve dışarıdan gelen bireyler ile toplulukların topluma rahatlıkla kabul edilişiydi. Efendisi tarafından azat edilmesi üzerine bir köleye Roma vatandaşlığının bahşedilmesi, Principatus dönemi boyunca devam etmişti. 212 yılının *Constitutio Antoniniana*'sından önce bile, özgür bireylerin vatandaşlık elde edebilmesi için üç temel yol bulunuyordu. Bunlardan ikisi Roma vatandaşlığının bir parçası olan askeri hizmetle bağlantılıydı, üçüncüsüyse Princeps'in her yerde geçerli olan üstün konumunu yansıtıyordu.

Vatandaşlık elde etmenin ilk yeni yolu çoğunlukla *diplomata* (tek. diploma) adlı bronz tabletlerden bilinmektedir. Bu tabletler yardımcı kuvvetlerde hizmet veren eyaletlilerin layıkıyla terhis edilmelerini takiben vatandaşlık aldıklarını kaydeder. Bilinen en eski diploma Claudius dönemine tarihlenmektedir. Erken ikinci yüzyıl öncesinde resmi olmayan başka bir yol türemişti ve bu da asker kökenli vatandaşların devam eden üstünlüğünü göstermekteydi. Lejyonların Roma vatandaşları tarafından oluşturulması gerektiği için lejyonlara kayıtlı bireyler eğer öncesinde vatandaş değillerse kayıt üzerine vatandaşlıkla ödüllendiriliyorlardı. Roma vatandaşlığına giden üçüncü yol ise, imparatorlar tarafından doğrudan bireylere ve hatta tüm topluluklara bu hakkın bahşedilmesiydi (Kaynak 11.2).

Roma vatandaşlarının seçimlerde ve yasamada oy kullanma hakları, Cumhuriyetin sonlarında büyük bir çekişmeye yol açmıştı ve Principatus döneminde feshedilmişti. Tiberius döneminde senatodaki pozisyonlar için vatandaş seçimleri uygulaması terk edilmiş ve meclisler birinci yüzyılın sonunda yasa çıkarmayı bırakmıştı. Öte yandan gönüllü ve profesyonel orduya geçiş de Roma vatandaşlarının askeri hizmet külfetini büyük ölçüde azaltmıştı. Roma vatandaşları, özellikle de "askeri" hazineye kaynak sağlayan yüzde beşlik gelir vergisi olmak üzere çeşitli vergi yükümlülüklerine tabiydiler. İtalya'daki Roma vatandaşlarıysa üçüncü yüzyılın sonuna kadar toprak vergisi

KAYNAK 11.2: *168 yılı civarına tarihlenen bu bronz tabletin aşağıdaki kısmı gibi yazıtlar, imparatorluğun bahşettiği vatandaşlıkların kaydını iftiharla tutmakta ve bahşedilen bu tür ödüllerin belirli örneklerini görmemizi sağlamaktadır. Bu örnek Augustus'un bir emekli asker kolonisi kurduğu güneybatı Mauretania'daki Banasa'dan (günümüzde Sidi Ali bou Jenoun, Fas) gelmektedir. Zegrenses yerel bir kabileydi. İmtiyazın belirtildiği yazının son cümlesi, imtiyaz sahibinin Roma vatandaşı olarak yeni statüsünün önceki sivil kimliğinin yerini almadığını veya onu yerel zorunluluklarından muaf tutmadığını belirten önemli bir uyarı içermektedir.*

İmparatorlarımız Marcus Aurelius ve Verus'un (Augusti) Coiiedius Maximus'a [Iulianus'un vatandaşlık talebini ileten Mauretania Tingitana'nın valisi] mektubunun kopyası. Mektubunuzda bahsedilen Zegrensis'li Iulianus'un dilekçesini okuduk. İmparatoru böyle bir lütufta bulunmaya teşvik edecek büyük hizmetler sunulmadığı sürece o kabilenin insanlarına Roma vatandaşlığı vermek olağan bir şey olmasa da, topluluğunun liderlerinden biri olduğunu ve meselelerimize yardımcı olmak konusunda sadık olduğunu iddia ettiğiniz ve biz de Zegrensisler arasında hizmetleriyle ilgili aynı biçimde övünebilecek çok fazla aile olduğunu düşünmediğimiz için (tabii bir yandan dileğimiz onun ailesine bahşettiğimiz onurdan dolayı çoğunun Iulianus'u örnek almasıdır) kabilenin hukukunu bozmadan kendisine, karısı Ziddina'ya ve çocukları Iulianus, Maximus, Maximinus ve Diogenianus'a Roma vatandaşlığı bahşetmekte tereddüt etmiyoruz. (AE 1971. 534)

ödemelerinden muaf olmaya devam etmişlerdi. İmparatorluk idaresinin işlemesi açısından en önemli şey; Roma yerel yönetimde sırtını büyük ölçüde yerel idarelere yasladığı için, Roma vatandaşları kadar diğer kişilerin de yerel topluluklarına hizmet verme zorunluluğuydu. Her bir Romalının kendi memleketine (*origo*) ve Roma'ya karşı sorumlulukları vardı (bkz. Kaynak 11.2). Bir kökene sahip olmak, Roma siyasi ve toplumsal kimliğinin hayati bir parçasıydı. Ancak Roma vatandaşları ekstra ayrıcalıklara sahiplerdi. Bir lejyona katılabilir veya (üst seviyede) Roma'da eques ya da senatör statüsü peşine düşebilirlerdi. Genel olarak en büyük sosyal ve siyasi hareketliliğe onların sahip olduğu şüphesizdir. Bir cezaya itiraz ederken ya da idari sorumluluklardan muafiyet isterken imparatora daha rahat erişebiliyorlardı (her zaman kanunen olmasa da gelenek sayesinde). Erken Principatus döneminde Roma vatandaşlığı Romalı olmayanlara çekici geliyor olmalıydı, vatandaşlığın güce ve ayrıcalığa giden yol olarak görüldüğüneyse şüphe yoktur (Fig. 11.3).

Buna rağmen, yazıtlar ve diğer bulgular ikinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Roma vatandaşlığının cazibesini kaybetmekte olduğunu göstermektedir. Yerel elitler arasında topluluklarına siyasi olarak hizmet etmeye gönülsüz ya da kapasitesiz insanların arttığını görüyoruz; bu hizmet geleneksel olarak yük değil, kıskanılan bir ayrıcalık olarak değerlendiriliyordu. Yerel düzeyde siyasi hizmette bulunmak hem kentlerin hem de bütünüyle imparatorluğun işlemesi için bir gereklilikti ve ikinci yüzyılda kent meclisleri (üyeleri *decuriones* olarak adlandırılırdı) en güçlü yerel siyasi organlardı. Bir kentin yetkilileri, diğer

görevlerinin yanı sıra hukuk ve düzenden, kamu ihalelerinden, dini ritüellerden ve eğlence etkinliklerinden sorumluydular; ayrıca Roma tarafından topluluklarından istenen vergi kotasının doldurulmasını da denetliyorlardı. Buna binaen Roma idaresi, yerel idareye kıyasla zayıf kalabiliyordu (bkz. Onuncu Bölüm). Principatus'un temel prensiplerinden biri olarak, bir kent meclisinin ve memurların yükümlülükleri, göreceli özerklikleriyle dengeleniyordu. Ancak bu özerklik, yalnızca kentler kendilerini idare edebildikleri ve etmek istedikleri sürece başarılı bir şekilde işleyebilirdi. Roma'dan *curatores* adlı sorumluların atanması gibi çeşitli yenilikler, Roma ve kentleri arasındaki dengeyi kurmaya çalışmıştı.

Erken ikinci yüzyıl öncesinde bile, lejyonlara Romalı olmayanların alınmasıyla gördüğümüz gibi, Roma vatandaşlığının bazı seçkin ayrıcalıkları tükenmeye başlamıştı. Roma toplumunun en alt kesimleri içinse statüdeki bu tip farklılıklar neredeyse her zaman anlamsız olmuştu. Köyün fakirlerinden ya da az ya da sıfır mal varlığı olup eğitimsiz kişilerden mürekkep kentin evsizlerinden birinin özgür doğanlardan mı yoksa azatlılardan (hatta kölelerden) mı olduğu mahkemelerdeki ya da başka yerlerdeki yetkililer için neredeyse hiç fark etmiyordu çünkü elitler bu kadar güçsüz bireyler karşısında her yönden oldukça üstünlerdi. Bu tür yoksulluk çeken insanların yalnızca hayatta kalması bile devamlı bir müca-

Figür 11.3 *Garsium, Pannonia'dan (günümüzde Székesfehérvar, Macaristan yakınlarında) ikinci yüzyıl ortalarından kalma bir mezar taşı. Bu tek parça mezar taşı, yerel unsurlarla dönen sütunlar ve asma yaprakları gibi Greko-Romen unsurları birleştiren bir tarzda dekore edilmiştir. Resmedilen kadınlar ağır türbanlar, göze çarpan kolyeler ve omuzlarındaki büyük iğnelerle "yerel" kıyafetlerini giymektedirler. Ayrıca iki zarif Hermes figürüyle çerçevelenmiş vaziyettedirler. Taşın ayağındaki iki hizmetçi, bölgedeki hakim sanat anlayışının bir karakteristiği olan kıvrımlı bir bordürün altında ön planda gösterilmiş ve bu pürüzsüz figürler kıvrımlı Bacchanalia dansçıları tarafından çevrelenmiştir. Güzel bir biçimde işlenmiş Latince yazıtsa şöyle tercüme edilebilir: "Ölülerin ruhuna. Publius Aelius Respectus, belediye kent konseyi üyesi, yaşarken bunu kendisi ve karısı Ulpia Amasia için yaptırdı. On yaşındaki kızları Aelia Materio burada yatmaktadır. Ebeveynleri bu anıtı onun anısına yaptırmıştır." İsimler aile üyelerinin tamamının Roma vatandaşı olduğunu gösteriyor, baba yaşadığı topluluğun meclis üyesi olduğunu belirtse de bu topluluğun ismini belirtmemektedir. Sıra dışı "Amasia" ve "Materio" isimleriyse bölgenin yerel isimlerinin kullanımının tıpkı kadınların kıyafetleri gibi sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu mezar taşı Roma ve taşra kültürlerinin yaratıcı etkileşimini temsil etmektedir.*

Figür 11.4 *Lepcis Magna, Tripolitania (Günümüzde Tripoli, Libya'nın 120 km doğusunda) MÖ 600'ler civarından itibaren nehir yatağının sonundaki limanı kullanarak, Fenikelilere ait bir ticaret yerleşkesi şeklinde gelişim gösterdi. Bu limandan Sahra altındaki Afrika bölgesine giden bir rota mevcuttu. Bu yerleşim daha sonraları büyük miktarlarda zeytinyağı üreten kırsal alanları sayesinde de zenginlik elde etmişti. MÖ birinci yüzyıl sonlarında Lepcis Magna Roma'ya yıllık bir buçuk milyon kg zeytinyağı gönderimi yapıyordu. MS birinci yüzyılın sonuna gelindiğinde bir* municipium *olmuştu ve Traianus yönetimindeyse kent statüsü koloni statüsüne yükseltilmişti. Sonrasında kendisi de Lepcisli olan Septimius Severus bu kenti himayesine alarak halihazırda güzel yapıları olmasına rağmen kent için masraftan kaçınmadan harcamalar yaptı. Toplanma alanı ve bazilikası (sağdaki yüksek duvarın arkasında) olan ve kalıntıları bu resimde göze çarpan devasa bir foruma, bitişiğinde yer alan uzun sütunlarla dolu bir caddeye (sağ ön planda kısmen görünür) ve kentin cadde sistemindeki değişimi simgeleyen gösterişli, çok katlı bir çeşmeye hami olmuştu. Limanının silt ile tıkanmasından sonra atıl kalmasına binaen korunmuş olan bu muhteşem kentin kalıntıları, imparatorların zenginliklerinin ve himayesinin gücünün çarpıcı bir göstergesidir.*

deleyken, yasal statülerinin durumuyla meşgul olma ihtimalleri düşüktü.

Caracalla'nın imparatorluğun neredeyse tüm özgür sakinlerine Roma vatandaşlığı bahşetmesi meselesini bu arka planı göz önüne alarak değerlendirmeliyiz. Bu ne gibi bir işlevsel ve ideolojik farklılığa sebep olmuş olabilir? Bu tarihte "Romalı" olmayı sağlayan neydi? Septimius Severus ve ailesi bu zor soruları aydınlatabilir, en azından toplumsal piramidin en üstündekiler için. Septimius Severus'un köken, bugün Libya'da Kartacalılar tarafından kurulan önemli bir kent niteliğindeki Lepcis Magna'ya dayanıyordu (Fig. 11.4). Latin kaynaklar Septimius Severus'u "İtalyan" olarak adlandırsa da (soyu İtalyan göçmenlerden gelir) Kartaca ile bağı da bir o kadar güçlüydü. Büyükbabası, Lepcis Magna'nın en yüksek düzey memuru olarak hizmet vermişti; bu makam, kent bir Roma bölgesi olduktan çok sonra bile Kartacaya özgü adlandırması *sufes*'i korumaya devam etmişti. Septimius Seve-

rus'un Latince konuşurken yerel aksanını hiç kaybetmediği söylenmektedir fakat Yunancası muazzamdı. Karısı Iulia Domna ise Suriye'deki Emesa'dan geliyordu ve Yunanca ile Süryanice ana dilleriydi. Görünüşe göre etnik köken Romalı kimliğini oluşturan unsurlar içerisinde pek de önemli değildi.

Öte yandan kendilerini Romalı olarak tanımlayanlar, Greko-Romen kültüre ve bu kültürün Latin ve Yunan edebiyatına, hitabetine, sanatına ve kent yaşamına olan bağlılığına adapte olmayı istiyorlardı. İmparator olarak Septimius Severus hiçbir zaman sırtını orduya yasladığını gizlemeye çalışmasa da, Greko-Romen kültürel idealini tamamen destekliyordu. Severus'un en görkemli başarılarından biri, Lepcis Magna'nın muazzam bir biçimde yeniden imar edilmesiydi. Iulia Domna'nın da kültürel ideali paylaştığı ve düzenli olarak entelektüel kesimle görüştüğü aktarılmıştır.

ROMA VE HIRİSTİYANLIK

Herkesin bildiği üzere din üzerine araştırma yapmak, ibadet veya ritüel ile inanç veya imanı bir arada incelemeyi gerektirdiği için zordur. Periyodik olarak düzenlenen ritüeller, en iyi belgelendirmeyle bile yeterince somut değildirler, bunun sebebiyse katılımcılar anın içinde olmalarına rağmen gözlemcilerin tecrübeden kopuk olmalarıdır. Konu inançlara geldiğindeyse, Romalıların kalıplaşmış edebi metinlerinde okuduklarımızın ya da yazıtlarda, duvar yazılarında ve diğer belgelerde okuduğumuz inanç beyanlarının samimiyetini ölçememekteyiz. Ancak aynı zamanda tüm bu beyanları, Hıristiyanlığın ya da diğer dinlerin günümüzde anlaşıldığı şekliyle örtüşmemesi sebebiyle içi boş olarak değerlendiremeyiz. Romalı yetkililerin üçüncü ve erken dördüncü yüzyıllarda Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak için devamlı girişimlerde bulunduklarını ve sonraki Hıristiyan imparatorların da benzer şekilde çok tanrılılığı ve Yahudiliği yok etmeye çalıştığını unutmamalıyız. Roma ve Hıristiyanlar arasında sıkıntılı ve günümüzde anlaşılması zor türden bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Roma toplumunda dinin ve siyasetin iç içe olması, değişimin hiddetini izah etmeyi kolaylaştırmaktadır. Gördüğümüz üzere tüm Roma siyasi faaliyetlerinin öncesinde dini törenler gerçekleştiriliyordu. Roma'da siyasi ve dini makamlara genellikle aynı kişiler erişiyordu ve dini makamların çoğu için asgari derecede özel eğitim ya da bilgi gerekiyordu. Roma devleti nadiren herhangi özel bir dini dayatmaya çalışıyor, daha çok kültlerin düzgün işlemesiyle ve insan kurban etmeyi engellemekle ilgileniyordu.

Ne var ki Hıristiyan inancı, çok tanrılı devlet ritüellerinden kaçınmayı gerektiriyordu. Hıristiyan ve çok tanrılı din hassasiyetleri arasında temel bir fark vardı. Hıristiyanların dini inancı onlara bireysel ve toplu olarak kent, aile ya da meslek kimliğinden farklı bir kimlik sunuyordu. Tam tersi çok tanrı inancına sahip Romalılar içinse dini ritüeller ve ibadetler tüm sivil ve ailevi faaliyetin birer parçasıydı ve dini roller siyasi rollerle iç içeydi. Romalılar ve tebaası, devlet dininin bir parçası hâline gelen ritüelleri aktif olarak reddetmedikleri sürece istediklerine "inanabilirlerdi". Principatus döneminin ilk iki yüzyıllık döneminde tek tanrıcı Yahudiler ve Roma arasında, isyanlar ve kanunlar yoluyla, Yahudilerin devlet kültü ritüellerine katılmaktan muaf olmalarına izin veren bir uzlaşma sağlanmıştı. Romalılar ilk başta Hıristiyanlığı sadece Yahudiliğin bir mezhebi olarak görmüşlerdi. Ancak Hıristiyanların bu kimliği kabul etmedikleri anlaşılınca, Roma devleti için sorun hâline geldiler.

KAYNAK 11.3: *Vali Plinius ile imparator Traianus arasında 112 yılı civarında gerçekleşen Bithynia-Pontus'taki Hıristiyanlarla ilgili bu meşhur diyalog, Roma devletinin Hıristiyanlara verdiği tepkiye dair değerli bilgiler sunmaktadır.*

[Plinius'tan Traianus'a] Âdetim olduğu üzere, şüphe duyduğum tüm konularla ilgili size danışırım efendim. Sizden başka kim benim tereddüdümü ya da cahilliğimi daha iyi giderebilir ki? Hiçbir zaman Hıristiyanların mahkemelerinde bulunmadım. Bu sebepten hangi suçların hangi boyutta cezalandırılması ya da soruşturulması gerektiğini bilmiyorum. Aynı zamanda yaş sebebiyle ayrım yapıp çok genç olanlarla daha olgun olanlar arasında fark gözetip gözetmemek konusunda, Hıristiyan olduktan sonra fikir değiştirenlerin bağışlanıp bağışlanmaması konusunda ve hiçbir suç olmadan sadece Hıristiyan olanların mı yoksa Hıristiyanlıkla ilişkilendirilen suçlara bulaşanların mı cezalandırılması gerektiği konusunda hayli tereddütlerim oldu.

Bu esnada, bana Hıristiyan olduğu ihbar edilenlerle ilgili şu prosedürü izledim: Onlara bizzat Hıristiyan olup olmadıklarını sordum, itiraf edenlere onları cezalandırma tehdidiyle ikinci ve üçüncü kez tekrar sordum ve ısrarcı olanların idam emrini verdim. İtiraflarının tabiatı her ne olursa olsun, inatçılıklarının ve boyun eğmemelerinin cezalandırmayı pek tabii gerektirdiğine şüphem yoktu. Aynı aptallığı yapan başkaları da vardı fakat onlar Roma vatandaşları oldukları için Roma'ya sevk edilmelerini uygun buldum.

Genelde olduğu gibi suçlamalar bu süreçlerden dolayı hızlıca yayıldı ve birkaç hadise meydana geldi. Pek çok insanın isimlerini içeren isimsiz bir belge yayınlandı. Benim kanaatim, Hıristiyan olduklarını ya da geçmişte bir dönem Hıristiyan olduklarını inkâr edenleri, benim tarafımdan dikte edilen sözlerle tanrılara dua edip sizin heykelinize (bu amaç için tanrıların heykelleriyle birlikte getirilmesini emretmiştim) tütsüyle ve şarapla ibadet etmeleri ve ilaveten Mesih'i lanetlemeleri hâlinde (sahiden Hıristiyan olan hiç kimsenin yapamayacağı hareketler olduğu söylendi) serbest bırakmaktı. Suçlanan diğer kişiler Hıristiyan olduklarını beyan ettiler ancak sonrasında bunu inkâr edip birkaç yıl kadar önce, hatta kimisi yirmi yıl kadar önce Hıristiyan olduklarını ama artık inanmadıklarını söylediler. Tüm bu kişiler de size ve tanrıların heykellerine ibadet ederek Mesih'i lanetledi.

Söylediklerine göre tüm suçları veya hataları, belirli bir günde şafak vaktinden önce bir araya gelip kendi aralarında sırayla Mesih'e tanrı olarak ilahi okumak, hırsızlık, zina ya da yalan söylemek gibi suçları işlememek ve emanete ihanet etmeyip gerektiğinde emaneti yerine koyup varsa zararını karşılamak üzere yemin etmekti. Bunu yaptıktan sonra dağılıp yemek için; sıradan, zararsız bir tür yemek için tekrar bir araya gelmek âdetleriymiş. Benim sizin emirleriniz doğrultusunda böyle cemaatleri yasakladığım fermanımdan sonraysa bunu bile yapmayı bıraktıklarını söylediler. Buna binaen, "katılımcı" olarak adlandırılan iki kadın köleye işkence yaparak gerçeği öğrenmenin en gerekli şey olduğuna karar verdim. Sonucundaysa ahlaksız, aşırı batıl inançtan daha fazlasına rastlamadım.

Bu yüzden mahkemeyi erteleyerek özellikle de risk altındaki insan sayısı sebebiyle bir an önce size danışılmasının uygun olacağını düşündüğüm bu konuyla ilgili fikrinizi almak istedim. Her yaştan, her kesimden, hem kadın hem erkek pek çok kişi tehlikeye maruz kalacak. Bu bulaşıcı batıl inanç sadece kentlere değil kasabalara ve kırsala da sıçramış vaziyette. Ne var ki bunu kontrol altına almak ve tedavi etmek mümkün görünüyor. Neredeyse terk edilmiş olan tapınakların yeniden hınca hınç dolduğu, uzun bir aradan sonra dini ritüellerin kaldığı yerden devam ettiği ve bu noktaya kadar alıcısı olmayan kurbanlık etlerin her yerde satışta olduğu açıkça ortadadır. Yani eğer fikirlerini değiştirme şansı verilirse ne kadar çok insanın ıslah olabileceğini kolayca görebiliyoruz.

[Traianus'dan Plinius'a] Sevgili Plinius'um, sana Hıristiyan olduğu söylenen kişileri soruşturarak doğru prosedürü izlemişsin çünkü katı bir standart olabilecek genel bir kural belirlemek mümkün değil. Hıristiyanların araştırılıp bulunmaları gerekmiyor, eğer ihbar edilir ve suçlu bulunurlarsa cezalandırılmalılar, Hıristiyan olduğunu inkâr edip bunu tanrılarımıza taparak açıkça kanıtlayan her kimse, geçmişte şüphe altında olsa da fikir değişikliği sebebiyle affedilmelidir. Bununla birlikte, isimsiz yapılan suçlamalar bu dönemde çok kötü örnek oluşturmaları ve değersiz olmaları sebebiyle herhangi bir soruşturmaya sebebiyet veremez. (Plinius, *Mektuplar,* 10.96-97)

Hıristiyanların birinci yüzyılda genel olarak anlaşılamaması, ikinci yüzyılda çeşitli reaksiyonlara yol açmıştı. Yaklaşık 120'den 220 yılına kadar, Hıristiyanlar kendi hiyerarşilerini oluşturma ve kendilerini Hıristiyan olmayanlara açıklama derdiyle mücadele ettiler. Bu çaba bir bakıma, Hıristiyan olmayanların yer yer gösterdikleri zulümlere karşı bir tepki olarak doğmuştu. Hıristiyanlara karşı bu tür şiddet eylemlerinin Roma'da Domitianus hükümdarlığında, Bithynia-Pontus'ta Traianus hükümdarlığında (bkz. Kaynak 11.3), 150'li yıllarda Smyrna'da, 177'de Lugdunum'da ve üçüncü yüzyılın başında Kartaca ve İskenderiye'de vuku bulduğu söylenmektedir. Hıristiyanlığı savunmak için "apolojistler", hitabet ve felsefi argüman yönünden oldukça incelikli eserler kaleme aldılar. Bu yazarların amacı Hıristiyan olmayanları Hıristiyan yapmaktan ziyade onları Hıristiyanlardan korkmak ya da onlara zulmetmek için geçerli bir sebepleri olmadığına ikna etmekti. Bu dönemlerde Hıristiyanlara karşı gösterilen zalimce tutumun devlet tarafından başlatılmadığını da kaydetmek gerekir.

İkinci yüzyılın ikinci yarısına kadar çoğu Hıristiyan Iudaea'da, Yunan Doğu'daki başka yerlerde ve Batı'da Roma ve Kartaca gibi birkaç büyük kentte yaşıyordu. Kilisenin giderek geliştiğini, Roma'da kilise hiyerarşisinin oluşumuyla ve ikinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde ortodoksluk ve sapkınlık kavramlarının giderek daha fazla tartışmaya konu olmasıyla görebiliyoruz. Severus döneminde Hıristiyanlık, elit sınıftan ilk müritlerini kazanmıştı ve bu müritler kadındı. Ancak toplum içerisinde inançlarını açıkça ifade eden kişi sayısı çok az olduğu için kesin olarak kimlerin Hıristiyan olduklarını veya sayılarını belirlemek epey zordur.

Üçüncü yüzyıl ortasından dördüncü yüzyıl başlarına kadar, Roma devleti aktif bir biçimde Hıristiyanlara zulüm uyguladı. Topluma bir tehlike olarak kabul edilmişlerdi ve tarikatla-

rını yok etmek üzere devlet destekli girişimler başlatılmıştı. İlk devlet zulmünde (249-251), imparatorluk genelinde herkesin Roma tanrılarına kurban vermesi şartı, anlatılana göre olay binlerce ölümle ve pek çok Hıristiyanın çetelerin eline düşüşüyle sonuçlanmıştı. Kim gerektiği gibi kurban âdetini yerine getirirse, Hıristiyanlara göre Hıristiyanlığı reddettiğini kanıtlayan bir belge (*libelli*) alıyordu. İkinci devlet zulmünde (253-260) ilk başta hedef ruhban sınıfı olmuşsa da, sonrasında üst sınıftan inancını bırakmayı reddeden kadınları ve erkekleri de saf dışı bırakmak için hedef kitle genişletilmişti. Bu kitle mallarına ve mülklerine el konulmasının yanı sıra idam, sürgün ve başka ağır cezalara maruz kaldı. Hıristiyanlar devlet kültüne katılmayı reddetmeleri sebebiyle oldukça kolay tespit edilebiliyorlardı. Sonuç olarak, dini ritüelin rutinin bir parçası hâline geldiği orduda hizmet veremiyorlardı. Aynı sebepten yerel yönetimde veya devlet pozisyonlarında yer almada da zorluk yaşıyorlardı. Hıristiyanlara gösterilen düşmanlık büyük ölçüde, yardıma acil olarak ihtiyaç duyulan dönemlerde idari ya da askeri yönden yardım etmeyi genel olarak reddetmelerinden kaynaklanmış olabilir.

Zulümler, Yunanca "şahit" kelimesinden "şehitler" (İng. martyrs) olarak bilinen insan kategorisinin türemesine neden olmuştu çünkü bu kişilerin inkâr etmeyi reddederek inançlarına şahitlik etmiş oldukları düşünülüyordu. Bazı Hıristiyanlar şehitlik için gönüllü olarak kendilerini ortaya koyarak yetkilileri şaşkına uğratıyor ve sinirlendiriyorlardı. Her şeye rağmen bu zulümler aslında Hıristiyanlığı güçlendirmişti. İnançları sarsılmaz cesur Hıristiyanların ilham verici örneklerini ortaya çıkarmış ve Hıristiyanların kendilerini etrafı kuşatılmış, acı çeken bir azınlık olarak algılamalarını desteklemişlerdi. Hıristiyanlığın başka çekici yönleri de vardı. Kiliseler dul kadınlara, yetimlere ve diğer dışlanmış ya da malı mülkü elinden alınmış kişilere yardım eli uzatıyorlardı. Bu tür bir sadaka biçimi, Princeps ya da zengin bireyler tarafından neredeyse her daim daha prestijli alıcılara yönelik yapılan tek tük yardımlara çok ters düşüyordu. Hıristiyan sevgisi (*agape*) üzerine kurulan eşitlikçi toplum yasal, toplumsal ya da siyasi statü farklılıklarını görmezden geliyordu. Bu alternatif yaklaşım Roma elitlerinden dışlanan pek çok kişiye çekici gelmişti. Kadınlar da Hıristiyan toplumda iyi karşılanmış ve erken kilise döneminde organizatör ve din görevlisi gibi önemli roller üstlenmişlerdi.

Bu gibi sebeplerden ötürü Hıristiyanların Roma düzenini ve toplumunu reddettiği gibi bir izlenim uyanmıştı. Kutsal metinleri barışı savunuyordu. Çoğu ritüelleri ve gelenekleriyse yanlış anlaşılıyordu. "Kurtarıcılarının bedenini yeme ve kanını içme" yamyamlık olarak adlandırılmış ve birbirlerine kullandıkları "kardeş" hitabı, ensest ve ahlaksız cinsel ilişkinin işareti olarak yorumlanmıştı. Alt sınıf Hıristiyanların yüksek oranı, elitist Romalıları Hıristiyanlıktan uzaklaştırmış olmalıdır. Ancak Roma toplumu Principatus döneminin başından bu yana değişmekteydi. Asırlarca sürmüş olan, kendini siyasi ve toplumsal seçkinliğe göre kimliklendirme alışkanlığı da değişiyordu. İkinci yüzyıldan itibaren, genellikle ruhsal değişimi tasdik etmek amacıyla halkın gözü önünde gerçekleştirilen, bir dine bağlanma ritüelleri olarak tanımlayabileceğimiz "din değiştirme" olgusu giderek yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu ritüeller çoğunlukla Isis, *Magna Mater* ve Mithras gibi "gizem" ya da doğu dinleriyle ilişkiliydi. Hıristiyanlık hem bir doktrine dayalı olması hem de kabul törenine, adanmış bir ruhban sınıfına, ölümden sonra hayat vaadine ve cemaate sahip olması sebe-

biyle bu tarikatlarla bazı yönlerden benzerlik gösteriyordu. Ancak Hıristiyanlık dinden dönenlere kapılarını daha fazla açmasıyla (Mitraizm kadınları tamamıyla dışlıyordu), dini yaymasıyla, tek tanrıcılığıyla, kutsal kitabıyla ve iman ile davranışlara gösterdiği önemle gizem dinlerinden ayrılıyordu.

OKUMA ÖNERİLERİ

Birley, Anthony R. 1987 (revised edition). *Marcus Aurelius: A Biography*. New Haven and London: Yale University Press.

Hekster, Olivier, with Nicholas Zair. 2008. *Rome and Its Empire, AD 193-284*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Dönemin tarihsel gelişiminin, ana kaynaklardan tercüme edilmiş kesitlerle birlikte kısa ve öz bir incelemesi.

Lenden, Jon E. 1997. *Empire of Honour: The Art of Government in the Roman World*. Oxford: Oxford University Press.

Mattern, Susan P. 1999. *Rome and the Enemy: Imperial Grand Strategy in the Principate*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Riggsby, Andrew M. 2010. *Roman Law and the Legal World of the Romans*. Cambridge: Cambridge University Press. Geniş kapsamlı, anlaması kolay bir konuya giriş eseri.

12

ÜÇÜNCÜ YÜZYIL KRİZİ VE TETRARŞİNİN İSTİKRARI GERİ GETİRİŞİ

ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ORTALARI

Severus Alexander'ın 235'teki suikastından Diocletianus'un 284 yılındaki tahta çıkışına kadar geçen yıllar, hızlı ve genellikle şiddetli siyasi değişimlere şahitlik etti. On beş yıldan daha az bir sürede, Roma senatosu tarafından meşrulukları onaylanan ya da desteklenen en az on sekiz imparator iktidara geldi. Bundan daha fazlasıysa meşruluk elde edemeden tahtta hak iddia etti. Pek çoğunun hayatı vahşice öldürülmek suretiyle son buldu. Senatonun gücü tükenmişti ve artık siyasi istikrarı sağlayacak halde değildi. Marcus Aurelius Carus 282 yılında onay almaya tenezzül bile etmeden imparator kabul edildiğinde, senato tamamen hükümsüz bir kurum gibi duruyordu. Genellikle Kriz Çağı olarak adlandırılsa da, bu dönemde güçlü bir geçmişin devamı olma vurgusu ve parlak bir gelecek vaadi vardı. Liderler imparatorluğun zamandan münezzehliğini ve üstünlüğünü sikkelerde ve yazıt-

larda ilan ediyorlardı. Perslere karşı yıkıcı bir mağlubiyete, iç isyanlara ve Tuna'nın ötesindeki Carpi ve Gotların istilalarına rağmen (Harita 12.1) Roma'nın 248 yılındaki bininci yıl dönümü, imparator "Arap" Philippus (Damascus bölgesi kökenliydi) tarafından büyük bir ihtişamla kutlanmıştı. Hıristiyanlara karşı imparator Decius (249-251) ve Valerianus (253-260) tarafından başlatılan ve dördüncü yüzyılın başında tekrar ettirilen imparatorluk genelindeki zulümlerden yola çıkacak olursak, değişime karşı çok büyük bir direnç olduğunu söyleyebiliriz.

Pek çok imparator imparatorluğun sınırlarında karşı karşıya kaldıkları problemlere sistematik bir biçimde çözüm getirmektense, üstünlüğünü rakiplerine kabul ettirmek için öngörüsüz ve boş çabalarda bulunmuştu. Kuzey ve doğu sınırları, büyük dış tehlikelerin yer aldığı bölgelerdi. Kuzey sınırlar; yani çoğunlukla büyük Ren ve Tuna nehirleri imparatorluğu çeşitli Germen kabilelerinden ve diğerlerinden ayırıyordu. Ancak bu ayrım hiçbir zaman tam anlamıyla bir ayrım sayılmazdı. Barış döneminde, hatta düşmanlık döneminde bile ticari, toplumsal ve kültürel etkileşim düzenli olarak devam ediyordu, nehirler hiçbir şekilde aşılamaz bariyerler değillerdi. Üçüncü yüzyılın ortasına gelindiğinde, Roma'nın nehir sınırları iki yüzyıldır az çok sabitken, bu sınırların ötesindeki "barbar" halklar büyük değişimler geçirmişlerdi. Büyük ölçüde Romalı komşuları sayesinde ekonomik olarak daha çok güçlenmiş ve toplumları daha karmaşık, hiyerarşik gruplara ayrılmıştı. Ayrıca yeni halklar devamlı olarak eskileri sıkıştırıyor ve yarattıkları baskılarla bu sınır gruplarının imparatorluğa nüfuz etmelerine ya da iki taraftan da tehlikeye karşı kendilerini korumak üzere koalisyon oluşturarak güçlenmelerine neden oluyorlardı. Barbar grupların yeni konfederasyonlarıyla ilk defa üçüncü yüzyılda karşılaşıyoruz; bu konfederasyonlar Roma'nınki gibi imparatorluklar değildi ama Roma ordularına karşı durabilecek, hatta onları yenebilecek kapasitedeki ittifaklar niteliğindeydi.

Üçüncü yüzyılın ortasına gelindiğinde, Ren ve Tuna devamlı olarak Alamanni ve Iuthungi kavimleri, Franklar, Vandallar ve Sarmatialılar gibi gruplar tarafından aşılıyordu. Franklar ve Saksonlar Manş Denizi'ni geçerek kuzeydeki İskoç kabileleri tarafından da halihazırda saldırıya uğrayan Roma Britanya'sını taciz ediyorlardı. Orta Tuna bölgeleri Noricum, Yukarı ve Aşağı Pannonia, Dacia, Yukarı ve Aşağı Moesia devamlı olarak savaşa ve askeri tehditlere maruz kalıyordu. Çoğunlukla Illyricum olarak adlandırılan bu genel bölge, korkusuz askerlerin membaı olmakla meşhurdu. Üçüncü yüzyılın pek çok imparatoru buradan çıkmıştı. Aşağı Tuna boyunca yer alan Roma eyaletleri, daha önce Karadeniz taraflarına göç edip yerleşen Germen bir halk olan Gotlar tarafından ardı arkası kesilmeyen saldırılara uğruyordu. Got koalisyonu, 250 yılında Trakya topraklarını kuşatan ve pek çok Roma kentini yağmalayan Cniva adlı bir kralın liderliğinde birlik olmayı az çok başarmıştı. İmparator Decius bir sonraki yıl Gotlara karşı yürüdüğünde, bu koalisyon birlikleri Abrittus'ta (Kuzey Moesia'daki bataklık arazide) ordusunun etrafını sarıp onu eş imparator ilan ettiği oğluyla birlikte öldürmüşlerdi. Bu, Roma'nın yabancı bir düşmana karşı savaşında ilk defa imparator seviyesinde zayiat verişi oldu. Sonrasında Gotlar Küçükasya'nın kuzeyindeki Roma eyaletlerine saldırmaya devam ettiler ve 256 yılında Trapezus'u (Trabzon) yağmaladılar. Tekrar 267 yılında, Heruli ve Gotlar Balkanları kuşattılar ve Atina, Delphoi ve diğer Yunan merkezlerini yağmaladılar. Bu durum, merkezi desteğin yokluğunda

sorunlarla baş edebilmek için yerel milislerin kurulmasını zorunlu kılmıştı.

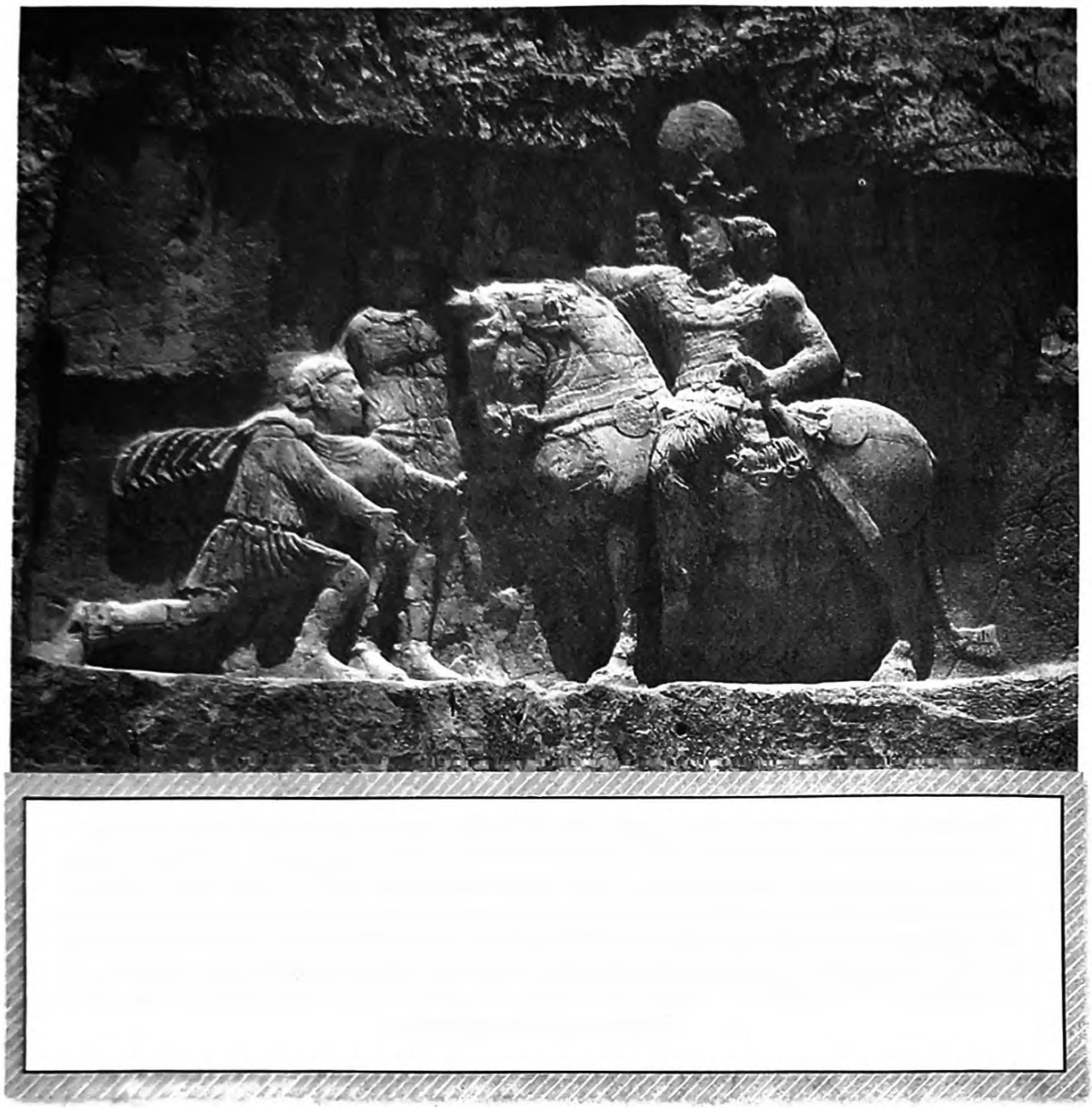
Pers diyarında ise Sasaniler olarak adlandırılan daha saldırgan bir hanedan, 220'lerde Parthların yerine geçmiş ve Roma'ya doğu sınırından meydan okumaya başlamıştı. Kralların Kralı I. Shapur (242-272) önderliğindeki orduları Suriye'deki Antakya'ya ulaştıktan sonra 253 yılında ve sonra tekrar 260 yılında kenti yağmaladılar (Harita 12.2). Sonraki sene Shapur, Edessa'da (günümüzde Urfa) imparator Valerianus'u sağ ele geçirip esir almayı bile başardı (Fig. 12.1). Valerianus geri kalan günlerini kelimenin tam anlamıyla Pers kralının ayak iskemlesi olarak hizmet vererek geçirdi. Bu olay Romalılık gururuna sert bir darbe indirmişti. Krallar kralının merkezi idaresinin liderliğindeki Sasanilerin bu askeri etkinliğini mümkün kılan husus, hem Romalıların diğer sınırlarındaki değişken ve uyumsuz gruplardan son derece farklı olmaları hem de önceki dönemin Parthlarından çarpıcı bir biçimde ayrılmalarıydı.

Roma'nın siyasi istikrarsızlığının tek sebebi dışarıdan gelen baskılar ve istilalar değildi. Principatus hiçbir zaman net bir halefiyet sistemi geliştirmemişti. Sonuç olarak bir imparator suikasta uğradığında ya da savaş alanında öldüğünde ki, bunlar üçüncü yüzyılın ortasında çok sık meydana gelen durumlardı; aynı anda farklı yerlerde birden çok kişi imparator ilan ediliyordu ve bu hak talepleri arasında ayrım yapmanın adil bir yolu yoktu. Ayrıca üçüncü yüzyıl imparatorları senatörleri sistematik bir biçimde askeri görevlerden uzak tutmaya başlamışlardı. İmparatorluğun profesyonel bir bürokrasiden yoksun oluşu, dönemin kargaşasına gerekli karşılığı verme yetisini zayıflatmış olabilir.

Valerianus'un 260 yılındaki utanç verici esareti, Roma'nın siyasi ve askeri düzensizliğinin en kötü noktasını temsil etmektedir. Valerianus'un oğlu ve eş imparator Gallienus, imparatorluğun farklı yerlerinde çok fazla istila ve isyanla boğuşmak zorunda kaldığı için babasının intikamını almaya girişmemişti. İmparator İtalya, Kuzey Afrika, Mısır, Tuna eyaletleri ve Yunanistan'ı sağlama almaya çalışırken, Doğu ve Batı'nın idaresini tamamen başkalarına bırakmıştı. Güçlü Palmyra vahasından (günümüzde Tadmur, Suriye) bir soylu olan Septimius Odenaethus, Sasaniler ve Romalılar arasındaki bölgeyi koruması sebebiyle *dux* ("komutan") ve *corrector totius Orientis* ("tüm Doğu'nun idarecisi") gibi sıradışı unvanlar almıştı. 267'deki ölümü üzerine karısı Zenobia genç oğulları Vaballathus adına hükümdarlık etmeye devam etmiş ve 270'lere kadar kendisine karşı çıkan da olmamıştı. Onun liderliğinde Palmyra'nın egemenliği Suriye'ye, Filistin'e, Arabia'ya, Mısır'a ve Küçükasya'nın büyük bölümüne kadar uzanmıştı. Batı'daysa eski komutan Postumus Galya, İspanya, Raetia ve Britanya'nın egemenliğini ele geçirmişti. En az 260'dan 269'a kadar Gallienus tarafından resmen tanınmadan bu bölgelerden vergi toplamış, sikke bastırmış, asker toplamış ve toplumu Ren'den gelen saldırılara karşı korumuştu. Böylelikle Postumus bir bakıma bölgesel bir imparator gibiydi fakat Roma'daki imparatorla işbirliği yapan türden değil de, kendisine rakip olan türden bir imparatordu.

Gallienus devam eden istilalara karşı Roma'nın süvarilerini daha fazla kullanmaya karar verdi. Bu adım hareketli bir saha ordusuna ve daha hareketsiz bir sınır kuvvetine dayanan iki yönlü savunma sistemine kademeli bir geçişin (dördüncü yüzyıla kadar süren) başlangıcıydı. Gallienus babası Valerianus tarafından Hıristiyanlara karşı başlatılan zulmü askıya aldı ve başka reformlara girişti. 268 yılındaysa Mediolanum'da (günümüzde Milano, İtalya)

Harita 12.1 *"Kriz Çağı"nda İmparatorluğun Kuzeyi ve Batısı*

bir ayaklanmayı bastırmaya çalışırken öldürüldü.

Nüfus azalması imparatorluğun problemlerini daha da derinleştiriyordu. Üçüncü yüzyılın ortalarına dair kısıtlı bulgular, İtalya'da ve başka yerlerdeki kentlerde yirmi yıllık bir kıtlığa işaret etmektedir. 262 yılında Roma'da bir günde 5.000 ölüm yaşandığı ve İskenderiye'deki nüfusun üçte ikisinin de yok olduğu söyleniyordu. Yerel toplumlar ve onların öz kaynakları yoğun bir baskı altına girmişti. Dokuzuncu-on birinci bölümlerde belirttiğimiz "fayda ideolojisi" düzeni, imparatorların yerel elitleri kentlerine hizmet etmeleri için yasal olarak zorlamalarını gerektirecek kadar bozulmuştu. Dönemin istikrarsızlığının bir başka göstergesi de Roma para biriminin devamlı değer kaybetmesidir. Yaklaşık 8.6 litre

buğday, MS 150'de iki sestertius tutarken MS 300'de 400 sestertius tutuyordu, yani fiyatı bir buçuk yüzyıl içerisinde iki yüz misli artmıştı. Enflasyonun boyutu gümüş sikkenin ayarıyla da ölçülebilir: Nero yönetimindeki %90 saflığı, 260'larda %2'ye kadar düşmüştür. Para biriminin üçüncü yüzyıldaki bu değer kaybı, iç ve dış tehlikelerin birleşerek yarattığı bir dizi sorundan kaynaklanan büyük ekonomik sıkıntıları yansıtmaktadır. Harap olmuş devletin bununla mücadele etmek için kullanışsız durumdaki ordusuna harcama yapması kaçınılmazdı.

AURELIANUS (270-275)

Birlikleri tarafından imparator ilan edilen ve 270-275 yılları arası iktidarda olan Illyrialı komutan Aurelianus, Roma'nın içinde bulunduğu karanlık dönemi bir nebze aydınlattı. İmparatorun "Eli kılıcında" lakabı, başarılarının temeli olan askeri cesaretine vurgu yapmaktadır. İlk adımı, İtalya'ya kadar ulaşmış kuzeyli istilacıları mağlup etmekti. Sonrasında imparatorluğun merkezi yönetiminin egemenliğinden çıkan o bölgelerde hakimiyeti yeniden kazanmaya girişti. Zenobia Palmyra'nın egemenliğini Mısır ve Küçükasya'nın içlerine yaymak için Gallienus'un suikastından faydalanmıştı. Ayrıca büyümekte olan gücünün ve hırslarının açık bir göstergesi olarak kendisini "Augusta", oğlu Vaballath'ı da "Augustus" imajına sokmaya başlamıştı. 272-273 yılındaki iki savaşta Aurelianus ona galip geldi ve tüm topraklarını Roma yönetimine kattı. 274 yılındaysa benzer şekilde 268 yılında öldürülen Postumus'un son varisini yenerek zaman zaman "Galya İmparatorluğu" olarak adlandırılan idarenin sonunu getirdi. Sonuç olarak Galya ve Batı'nın diğer bölgeleri on dört yıllık yerel özerklikten sonra tekrar merkezi egemenliğin emrine girdi.

Aurelianus 267-274 yılları arasında fiyatlardaki sekiz misli artıştan sonra Roma sikkesinin durumunu da düzeltmeye çalıştı. Kontrolü sıkılaştırmak için Doğu'daki yerel darphaneleri ve Roma'daki senatoya ait darphaneyi kapattırdı. Onların yerine, düşük de olsa gümüş içerdiği kesin olarak bilinen sikkeler basacak yeni darphaneler kurdurdu. Ayrıca *Sol Invictus* (Yenilmez Güneş) kültünün merkezde olduğu tek tanrıcı inanışı desteklemek suretiyle dini otoritesini genişletmeye çalıştı. Güneş tanrısı uzun zamandır tapım görüyordu fakat özellikle üçüncü yüzyılda popülerleşmişti. İmparator Elagabalus'un bu tanrının Suriye versiyonuna bağlı bir inanan olduğunu daha önce görmüştük (bkz. On birinci bölüm). Aurelianus Roma'da Sol Invictus'a devasa bir tapınak inşa ettirmenin yanı sıra Pontifex'ler için yeni bir ruhban okulu da kurdu ve Güneş tanrısı şerefine bir dizi oyun düzenledi.

Aurelianus'un attığı diğer iki adım da önemlidir. Bunlardan ilki Tuna'nın kuzeyindeki pozisyonunu göz önüne alarak, sürekli devam etmekte olan saldırılara karşı artık muhafazası mümkün olmayan Dacia eyaletini terk etmesiydi. Bu karar her ne kadar yararlı da olsa, Roma'nın artık tüm topraklarının kontrolünü elinde tutamadığının apaçık bir göstergesiydi. İkinci önemli adımıysa 271 yılında Roma kenti etrafında 20 km uzunluğunda bir tuğla duvar inşa ettirmesiydi. Bu duvar MÖ dördüncü yüzyıl kadar erken dönemlerden bu yana burada inşa edilmiş en muntazam ve en büyük savunma önlemiydi. Değişen koşullara böyle bir tepkinin verildiği bu dönemle, Aurelianus'dan yalnızca bir yüzyıl öncesi, yani Aurelius Aristides'in Roma kentinin etrafında "sanki tebaasından saklanıyor ya da kaçıyormuş gibi" duvarların olmamasını özgüvenle övdüğü zaman arasında dağlar kadar fark vardı (*Roma'ya*

methiye 80; bkz. On birinci bölüm). Pek çok selefi gibi Aurelianus da kendi askerleri tarafından öldürülmüştü. 275 yılındaki suikastı, on yıl sürecek ve ancak 284 yılında Diocletianus'un tahta çıkışıyla bitecek siyasi ve askeri çalkantıların habercisiydi. Beceriksiz Gallienus'un dışında, kendisi yarım yüzyıl içerisinde iktidarı elinde birkaç yıldan daha uzun süre tutabilmiş ilk imparator olacaktı.

DIOCLETIANUS VE TETRARŞİ (284-305)

Diocletianus hanedan soyundan gelme iddiasında birisi değildi. Hatta muğlak olan yaşamının erken dönemlerine bakıldığında kendisinin azatlı bir köle ya da daha büyük ihtimalle azatlı bir kölenin oğlu olabileceğine dair işaretler mevcuttur. Ancak soy tarafından eksiğini, yeteneği ve hırsıyla telafi ediyordu. Çoğu üçüncü yüzyıl imparatoru gibi o da Illyricum'da, muhtemelen Dalmatia'nın Spalatum kasabasında doğmuştu (günümüzde Split, Hırvatistan). Tahta çıkmadan önce Batı'daki askeri birliklerde hizmet etmiş ve imparatorun yanında hizmet veren yeni muhafız alayı *protectores*'in komutanı olarak görev yapmıştı (eski muhafızların çoğu artık Roma'da bir çeşit cafcaflı polis kuvveti görevi görüyordu).

Diocletianus tahta çıkışının ilk yılı içerisinde Maximianus'u *Caesar* unvanıyla eş imparator olarak atamıştı. İmparatorluğun tek bir imparatorun yönetimi için fazlasıyla büyüdüğünün farkındaydı ve bir Balkan askeri olan Maximianus, kendisinin güvenebileceği eski bir dostu ve yoldaşıydı. Gerçekten de Maximianus, fevri karakterine rağmen sonraki yirmi yıl boyunca Diocletianus'a ısrarla sadık kalmış ve böylece Diocletianus'un hükümdarlığını özel kılan istikrarın temelini oluşturmuştu. İlişkilerini daha da sağlamlaştırmak için, iki imparator da birbirlerinin resmi isimlerinin bir bölümünü kendi isimlerine eklettiler. Ayrıca herhangi bir kan bağları olmamasına rağmen birbirlerini "kardeş" olarak tanıtıyorlardı. Hepsinden önemlisi de, 287'den itibaren her ikisi de geleneksel tanrılar Iupiter (tanrıların kralı) ve Hercules'i (Iupiter'in oğlu, arketipik güçlü adam) ilahi koruyucu olarak benimsedi ve ek olarak *Iovius* ile *Herculius* isimlerini kullanmaya başladılar. Askeri birlikleri ve eyaletleri tanımlayan, sanat çalışmalarında ve sikkelerin üzerinde görünmeye başlayan bu isimler her yerde var olmaya başlamıştı.

Maximianus 285 yılında tahta çıkışının hemen ardından, başında yerel liderlerin yer aldığı Bagaudae adlı köylü bir isyancı grubunun isyanını bastırmak üzere Galya'ya gönderildi. Oradaki başarısı Diocletianus'un onu 286 Nisan'ında Augustus rütbesine yükseltmeye teşvik etti. Böylece Diocletianus sözü geçen hükümdar olsa da artık aynı rütbede iki kişi vardı. Daha sonra aynı yıl içerisinde Maximianus'un komutanlarından Carausius, Kuzey Denizi filosuyla bir isyan çıkardı ve Britanya ile kuzey Galya'yı işgal etti. Maximianus bu isyanla sonraki on yedi yıl boyunca mücadele edecekti. Bu sırada 285 yılında Diocletianus, Aşağı Tuna'nın kuzey topraklarında yaşayan bir Hint-İran halkı olan Sarmatlara karşı savaşmak ve 287'de Armenia'ya yeni bir kral atamak için doğuya yöneldi. Sonraki seneyse Batı'ya döndü ve burada Maximianus ile birlikte Germania'daki kabilelere karşı zekice bir kuşatma harekâtı gerçekleştirdiler. 290 yılına gelindiğinde, yeniden doğu sınırında bu sefer yeni bir Roma düşmanı olan Sarazenler ile savaşıyordu. Bunlar Suriye ve Filistin çöl sınırında gittikçe önemli bir rol oynamaya başlayan Bedevi Araplarıydılar.

Diocletianus kısa süre içerisinde iki imparatorun bile Roma'nın askeri durumunu dü-

zeltmek için yeterli olmadığını fark etmiş, bu yüzden lider sayısını dörde çıkarmaya karar vermişti. 1 Mart 293 yılında kendisini Doğu'da desteklemesi için Galerius adlı bir yardımcı atarken, Maximianus da Batı'da Constantius'u atadı. İkisi de Illyria kökenli bu yeni yardımcılar Augustus yerine Caesar unvanlarını aldılar, bu da daha kıdemli partnerlerinin altında yer aldıkları anlamına geliyordu. Ayrıca her ikisi de partnerlerinin isimlerinin bir kısmını kendi isimlerine ekletmişlerdi. Ek olarak her biri Augustus'larına evlilik bağıyla da bağlandılar: Galerius Diocletianus'un kızı Valeria'yla ve Constantius ise öncesinde de bir general olarak hizmetinde bulunduğu Maximianus'un üvey kızı Theodora ile evlendi (bkz. Tablo 13.1).

Uzmanların on dokuzuncu yüzyıldan beri "tetrarşi" olarak adlandırdıkları bu dört adamlı yönetim sistemi genellikle iki kıdemli imparatorun, kendilerinin yerini bir hizmet dönemi sonrası almaları beklenen iki ast partneri üzerinde otorite sahibi olduğu, titizlikle oluşturulmuş müşterek bir yönetim sistemi olarak tanımlanmıştır (Fig. 12.2). Ancak geleceğe yönelik planlamanın ve sistemleştirmenin ne derecede yapıldığı belirsizdir. Büyük ihtimalle, eski hanedan geleneğinin sebep olduğu gelişigüzelliğin yerine liyakatı ve uyumu teşvik etmek amacıyla bir nebze bilinçli planlama yapılmıştı. Ancak öte yandan akrabalar arası evlilik gibi hanedanlığın geleneksel unsurlarından da kesinlikle faydalanıldığı görülmektedir.

Figür 12.2 *Tetrarşinin bu heykeli esasen Constantinopolis'teki bir sütunda yer alıyordu. Önde Augustus sakallı ve Caesar'ını sağ koluyla sarmalamış hâlde durmaktadır. Diğer tarafta da aynı Augustus ve Caesar görüntüsüyle diğer iki hükümdar temsil edilmiştir. Dördü de sağ omuzlarında bağlı olan aynı askeri pelerini (*paludamentum*) giymektedirler. Omuzdaki aşınma, orijinalinde burada metal bir broş ya da farklı renkte bir mücevher olduğunu düşündürmektedir. Her birinin göğüs zırhı süslü bir kemerle sabitlenmektedir. Ayrıca her biri, gösterişli bir kının içinde kartal başlı bir kılıç taşımakta ve orjinalinde tam ortasında bir mücevher ya da taşla süslenmiş olan Pannonia tacını takmaktadır. Bu eser tüm tetrarşi üyelerini birbirlerine benzer ve bu kadar yakın bir şekilde tasvir ederek, dördünün de sürdürmeye kararlı olduğu ittifaklarını simgelemektedir. Çatık kaşlarıysa imparatorluk için duydukları kaygıyı gösteriyordu. Tebaalarından üstün oldukları giydikleri mücevherlerle ve bu dönemde sadece imparatorlar ve aileleri için saklanan, ender bulunan sert ve kırmızıya çalan mor bir taş olan porfir kullanılarak gösterilmiştir. Bu heykel Ortaçağ'da Constantinopolis'ten Venedik'e götürülmüştür ve günümüzde de San Marco Bazilikası'nın güneybatı köşesinde durmaktadır.*

Tahmin edilebileceği üzere, bu dört adamlı sistem çarpıcı sonuçlar doğurdu. 293 ve 296 yılında Constantius, Carausius tarafından başlatılan isyanı bastırmada ve kuzey Galya ile Britanya'nın egemenliğini ele geçirmede başarılı oldu. Bu sırada Maximianus, Quinquegentianı olarak bilinen tehlikeli bir kabile grubuyla çatışmak için İspanya'dan geçerek 297 yılında Kuzey Afrika'daki Mauretania'ya geldi. Sonrasında kuzeybatı sınırındaki savunmaya devam etmesi için Constantius'a güvenerek Milano'ya çekildi. Doğu'da, Diocletianus Tuna yakınlarındaki Sirmium'da (günümüzde Sremska Mitrovica, Sırbistan) kalırken, Galerius yeni Sasani Kralı Narses'e karşı toprakları savunmak için doğu sınırına gönderildi. 296 yılında Narses Armenia'yı istila edip Galerius'u alelacele savaşa girmeye kışkırttı. 297 yılı başında, Romalılar Carrhae (günümüzde Harran, Türkiye) yakınlarında tıpkı çok uzun zaman önce Crassus'un ordusunun yenildiği gibi mağlup oldular. Sonrasında Galerius aynı sonbahar dönemi içerisinde yeni bir birlik toplayarak ve Armenia'ya yürüyerek Narses'i gafil avlamayı başardı. Narses kaçarken Galerius kendisinin yük katarını ve geniş haremini ele geçirdi ve sonrasında Persia'ya girerek başkent Ktesiphon'u (günümüzde Bağdat kenti yakınlarında) 298 yılı başlarında işgal etti. Narses güney Armenia'nın ve tüm kuzey Mezopotamya'nın egemenliğini teslim etmesini şart koşan onur kırıcı bir barışa zorlanmıştı.

Böylece Galerius'un seferi Roma'ya, üçüncü yüzyıl ortasındaki savaşlarda Persia'ya kurban edilen bölgelerin tümünü geri vermekle birlikte aynı zamanda yeni topraklar da kazandırmıştı. Tetrarşi şüphesiz işliyordu; hem iç hem dış askeri tehditlere etkin bir biçimde cevap verebilme kapasitesine sahip, sağlam ve esnek bir sistem olduğunu kanıtlamıştı. Buna rağmen, kısa süre içerisinde tetrarşi üyelerinin de göreceği üzere, Diocletianus gibi güçlü bir liderin yokluğunda eski hanedanlık alışkanlığı ve iç çatışmalar hemen yeniden ortaya çıkacak ve Diocletianus'un zekice tasarlanmış fakat kısır olan sistemine üstün gelecekti.

Diocletianus'un attığı tek büyük yanlış adımın, neredeyse yirmi yıl kadar yönetimde kaldıktan sonra, azınlık hâlindeki dini gruplara ve özellikle de Hıristiyanlara karşı uyguladığı zulümler olduğu söylenebilir. 260'dan beri Hıristiyanlar imparatorluk yönetimi tarafından çoğunlukla rahat bırakılmışlardı. Bir nesil görece sakinlik içerisinde büyümüştü, imparator Aurelianus Hıristiyan ruhban sınıfı arasındaki iç tartışmaları yatıştırmak için bu meselelere dahil bile olmuştu. Diocletianus ise oldukça muhafazakâr bir dini liderdi ve göz önündeki bu yeni külte karşı çok az hoşgörü gösteriyordu. MS birinci yüzyılda başlamış bir din olarak (ve muhaliflerine göre bir suçlunun herkesin içerisinde idam edilmesiyle birlikte başlamıştı) Hıristiyanlığın yenilikçi ve devrimci olduğu düşünülüyordu. Diocletianus 299 yılında Hıristiyan askerleri ordudan kovmuştu bile ancak Nicomedia'daki (günümüzde İzmit, Türkiye) sarayında çıkan gizemli yangın sonrası başarısızlıkla sonuçlanan adakları, öfkesini yeni boyutlara taşıdı. 23 Şubat 303 tarihinde askerlerine büyük Nicomedia Kilisesi'ni yıkmaları emrini verdi ve bir sonraki gün imparatorluktaki tüm kiliselerin kapatılmasını ve kutsal metinlerin ele geçirilip yok edilmesini emreden bir ferman yayınladı. 303 yılının ilerleyen dönemlerinde Hıristiyan ruhban sınıfının tutuklanmasını emreden ikinci bir ferman daha yayınladı ve serbest bırakılmaları için kurban keserek dinden döndüklerini kanıtlamalarını şart koştu. 304 yılında iki yeni fermanla birlikte tüm imparatorluk vatandaş-

larının halka açık bir şekilde kurban keserek sadakatlerini göstermelerini emretti.

Bu kanunlar ve fermanlar dizisi, modern uzmanların "Büyük Zulüm" olarak adlandırdığı şeyi oluşturmaktadır. Diocletianus hükümetinin görece despot yapısı, önceki devlet zulümlerine kıyasla Diocletianus'un isteklerinin daha sistematik bir baskıyla dayatılmasının önünü açmıştı (bkz. On birinci bölüm). İki batı hükümdarı ve özellikle de Constantius onun hükmünü oldukça tereddütle uygulamaya koyarken, Diocletianus Doğu'da barbarları sindirmek için gösterdiği zalimliğin aynısının Hıristiyanlara da uygulanabileceğini gösteriyordu. Büyük Zulüm Hıristiyanlığın kökünü kazımamışsa da Hıristiyanlar üzerinde güçlü bir direniş ve şehitlik ideolojisi hâlinde iz bıraktı. Aynı zamanda, dinden dönme de dahil olmak üzere bu baskıya verilen çeşitli tepkilerle ilgili Hıristiyanlar arasında önemli iç çatışmalara da sebebiyet vermiştir. Böylesi bir çatışmanın yol açtığı bölünmeler sonraki yüzyıllarda Kiliseyi etkilemeye devam edecekti.

TETRARŞİ'NİN DAĞILIŞI (305-313) VE CONSTANTINUS'UN YÜKSELİŞİ (306-324)

Gittikçe hastalanan Diocletianus, 305 yılında tahttan çekildi; bunu yapan ilk Roma imparatoruydu ve daha önce Split'te yaptırdığı bir saraya yerleşti. Yirmi bir yıllık iktidarı sırasında, halefiyeti bir düzene oturtan güvenilir bir yol ortaya çıkarmıştı. Onun tahttan çekilişi, kendi Caesar'ı rütbesindeki Galerius'un Doğu'da Augustus olacağı anlamına geliyordu. Diocletianus aynı zamanda Batı'da Augustus olan Maximianus'u da emekliliğe zorladı, böylece Maximianus'un Caesar'ı Constantius'u da orada Augustus'luğa yükseltti. Galerius ve Constantius'un astı olan yeni Caesarlar, genç nesil Illyrialılardan Maximinus Daia (Doğu için) ve Severus (Batı için) idi. Her ikisi de Galerius'un arkadaşlarıydı, hatta Maximinus Daia aslında kendi yeğeniydi. Bu durum, seçimlerde ailenin ve nüfuzun etkin olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Bu atamaların ardındaki hamilik ve hanedancılık kokuları, planın neredeyse anında bozulmasına şüphesiz katkıda bulundu. Maximianus'un oğlu Maxentius yönetim hırsına rağmen müzakerelerde görmezden gelinmişti. Aynı şekilde Constantius'un bir zamanlar iktidar için favori bir isim olarak öne çıkan oğlu Constantinus da görmezden gelinmişti. Her ikisinin de iktidar hırsı, vatandaşların ve her şeyden önemlisi askerlerin tercihinin hanedanlıktan yana olduğunu bilmelerinden besleniyordu. Yaşlanmakta olan Constantius, 305 yılında İskoçya'daki Picti kavmi ile savaşmasına yardım etmesi için Galerius'un sarayında kalan oğlu Constantinus'u çağırmıştı. Constantius 306 Temmuz'unda Eburacum'da (günümüzde York, İngiltere) hastalanıp öldüğünde, oradaki birlikleri Constantinus'un babasının yerine geçmesini desteklediler. Tetrarşi sisteminde tek Augustus kalan Galerius, bu güç gaspını kendi otoritesine bir tehdit olarak algıladı fakat Doğu'da bununla mücadele edemeyecek kadar uzakta olduğu için Constantinus'un atamasını onaylamak zorunda kaldı. Constantinus böylece babasının birliklerinin komutasını devraldı ve sonraki birkaç yıl boyunca Ren sınırlarında görevini başarılı bir şekilde yürüttü.

Maxentius büyük ölçüde Constantinus'un atamasına karşılık olarak, Roma'daki muhafız alayını Ekim 306'da kendisini imparator olarak ataması için ikna etmişti. Fakat Constantinus'un aksine kendisi asla tetrarşi tarafından kabul görmedi ve önce 307'de Severus sonra da 308'de Galerius tarafından saldırıya

uğradı. Maxentius her iki saldırıda da Aurelianus tarafından inşa ettirilen kent duvarlarının arkasında kalarak düşmanlarından kurtuldu, hatta Severus'u yakalayıp öldürmeyi bile başardı. 308 Kasım'ında Galerius Yukarı Pannonia'daki Carnuntum'da (günümüzde Petronell, Avusturya) bir toplantı çağrısı yaparak bocalayan tetrarşiyi toparlamaya çalıştı. Bu sırada Diocletianus uzlaşmaya öncülük etmek için emeklilik hayatından kısa bir süreliğine feragat ederek geri döndü. Bu buluşmada Galerius'un kıdemli Augustus olduğu ve Maximinus Daia'nın onun Doğu'daki Caesar'ı olduğu yeniden onaylanırken, Galerius'un arkadaşı Licinius'un Batı'da Constantinus ile birlikte iktidarda olması için Augustus olarak atanmasına karar verildi. Maxentius ise bu düzenlemelerde yer almıyordu, yani kendisi saf dışı bırakılmıştı.

Bu dönem boyunca Constantinus genellikle eylemlerini Galya'yla sınırladı; 309 ve 310 yıllarında Ren üzerinde Alamanni ve Franklarla savaştı. 310 yılındaki anonim bir methiyedeyse daha büyük hırsları olduğundan bahsedilmiştir; bu methiyeye göre kendisi bir rüyasında Tanrıça Victoria ile Apollon'u görmüş ve her ikisi de kendisine zaferlerle dolu uzun bir yönetim kehanetinde bulunmuşlardı. Bu dönem kendisinin sikkelerinde Aurelianus'un gözde tanrısı olan Sol Invictus'un (Yenilmez Güneş) yer almaya başlaması, tetrarşik sistemden ve sistemin Iupiter ve Hercules ile bağından bilinçli bir uzaklaşmaya işaret etmektedir (bkz. Fig. 13.3a). Bu sırada Constantinus ve bir taraftan da Maxentius Batı'da Hıristiyanlara karşı zulmü resmi olarak durdurarak Diocletianus'un dini politikasını terk etti. Bu geçiş Doğu'daki durumun tam tersiydi, burada Galerius ve Maximinus Daia zulümleri alabildiğine şiddetle yeniden başlatmışlardı. Nihayet 311 yılındaysa Galerius çabalarının faydasız olduğunu fark etti. Aynı yıl ölümünden kısa bir süre önce, Hıristiyanların ibadetine getirdiği yasağı kaldıran ve gönülsüzce Hıristiyanlara bir araya gelme hakkı veren bir Hoşgörü Fermanı yayınladı (Kaynak 12.1).

Galerius'un 311 Mayıs'ındaki ölümü o zamana kadar sağlanabilen bir miktar istikrarı yeniden bozdu. Galerius'un Trakya, Yunanistan ve Küçükasya'daki topraklarının hâkimiyeti için Licinius ve Maximinus Daia arasında hemen mücadeleler baş göstermişti. 311 yazında İstanbul Boğazının iki tarafa ait toprakları bölen sınır olması gerektiği konusunda anlaşmaya vardılar. Bu sırada Constantinus, "tiran" olarak adlandırdığı Maxentius'u ortadan kaldırma çabalarına yoğunluk verdi. 312 yazında, önce kuzey İtalya'da Maxentius'un birliklerini yendi ve sonrasında yarımadanın aşağısına doğru ilerledi. Ekim ayında Roma yakınındaki son savaşta, Maxentius hiç akıllıca olmayan bir kararla Constantinus'un daha üstün birlikleriyle yüzleşmek için kent duvarlarının korumasından yararlanmayı bir kenara bırakıp dışarıya çıktı. Mağlubiyetinden sonra Tiber'i tekrar geçerek kente geri girme girişiminde bulunduğundaysa, Milvius Köprüsü'nde bizzat kendi kurduğu gizli tuzağa düşüp birçok adamıyla birlikte nehirde boğuldu. Sonraki gün Constantinus, Maxentius'un mızraktaki kellesiyle kente giriş yaptı. İlk önlemlerinden bir tanesi, Maxentius'u canı gönülden destekleyen muhafız alayını lağvetmekti. Constantinus bu adamların yerine *scholarii* (karargâh muhafızları) olarak adlandırılan ve bir zamanlar Diocletianus'un bizzat komuta ettiği *protectores* ile birlikte imparatora gittiği her yerde adım adım eşlik eden özel bir birlik oluşturdu.

Constantinus'un Milvius Köprüsü'nde Maxentius'a karşı kazandığı zafer, dönemin

Hıristiyan tarihçileri tarafından kendisinin Hıristiyanlığı kabul edişine yol açan esas olay olarak aktarılmıştır. Savaştan önce, kendisine gelecek olan zafere dair bir alamet aldığı söylenmektedir. Bu alamete dair bir rüya ya da gökyüzündeki bir imge olduğu şeklinde iki farklı anlatı vardır, fakat her ikisi de bunun Hıristiyan tanrıdan geldiği konusunda mutabıktır. Söylenene göre Constantinus gökyüzünde bir haç görmüştü ve kendisini cesaretlendiren şu sözleri duymuştu: "Bu işaretle fethet." Günümüz araştırmacıları da bu alametin tabiatıyla ilgili farklı fikirlere sahip olsalar da birçoğu Constantinus'un din değişiminin tek bir olaydan ziyade belki de 310 yılındaki Apollon rüyetine uzanan bir süreç sonucunda gerçekleştiğini düşünmektedirler. Kaynaklarımız Constantinus'un 312 yılında askerlerine kalkanlarının üzerine Hıristogram'a (☧) benzeyen bir amblem yaptırdıktan sonra savaşa girdiğini doğrulamaktadır. Bu sembol, Yunanca Mesih'in adının ilk iki harfi olan khi [χ] ve rho [ρ] harflerinden oluşan bir monogram şeklindedir (krş. Fig. 13.3b). Constantinus'un bu amblemle birlikte Roma dışında kazandığı zafer ve peşi sıra gelen diğer başarıları, kendisini Hıristiyan tanrının gücüne ikna etmişti.

Askeri ve siyasi gerçekliklerin pek açık bir biçimde ortaya dökülmediği, Constantinus'a

KAYNAK 12.1: *Galerius'un 311 Nisan'ında açıklanan "Hoşgörü Fermanı" biri Latince (buradaki çevrilen) diğeri Yunanca iki kaynakla günümüze ulaşmıştır. İkisi bağımsız kaynaklar da olsalar aynı metni yalnızca küçük farklılıklarla ortaya koymuşlardı. Bu eşleşme, fermanın yeni tetrarşik bürokrasi sayesinde ne kadar geniş çapta yayıldığını göstermektedir.*

Daima devletin faydası ve menfaati için yaptığımız tüm düzenlemeler arasında, her şeyi Romalıların kadim yasalarına ve kamu disiplinine uygun olacak şekilde yerli yerine koymaya çalıştık ve atalarının yaşam şeklini terk eden Hıristiyanlar da akıllarını başlarına toplasınlar diye uğraştık. Her nasıl olduysa inatçılık ve budalalık, bu Hıristiyanları esiri yaptı ve belki de ilk kez bizzat kendi atalarının kurmuş oldukları gelenekleri takip etmez oldular. Bunun yerine sadece kendi kafalarına ve zevklerine göre davranarak kendilerine uymaları gereken kurallar koydular ve farklı yerlerde çeşitli gruplar hâlinde toplanmaya başladılar. En sonunda kendilerini atalarının geleneklerine adamalarına yönelik emir verdiğimizde, çoğu tehlikeye maruz kaldı ve pes etti. Buna rağmen büyük çoğunluğu kararlılıklarını sürdürdüler ve bu kişilerin tanrılara ibadet edip gerekli dini vecibelerini yerine getirdiklerini de, Hıristiyanların tanrısına ibadet ettiklerini de görmedik. Hoşgörülü olduğumuzu ve daima herkesi merhametli bir biçimde affetme alışkanlığımızı unutmayarak bu insanlar için de merhametimizi göstermemiz gerektiğine karar verdik, bu yüzden düzeni bozacak hiçbir şey yapmadıkları sürece artık Hıristiyan olabilirler ve toplanma yerlerini geri alabilirler... Sonuç olarak, hoşgörümüzle uyum içerisinde kalarak bizim, devletimizin ve kendilerinin güvenliği için devletin her tarafı tehlikeden uzak kalsın ve evlerinde endişe etmeden yaşayabilsinler diye tanrılarına dua etmek onların görevi olacaktır. (Çeviri: J.L. Creed, Lactantius, *De Mortibus Persecutorum* [34], Oxford: Oxford University Press, 1984).

hangi tanrının ilham verdiğiyle ilgili yaratılan kasıtlı belirsizlikten de anlaşılabilmektedir. Bu yüzden 315 yılında Roma halkının ve senatonun kendisi için yaptırdığı zafer takındaki (bkz. Fig. 13.1) yazıt, muğlak ifadelerle kendisinin bir "tiran"a ve onun tüm "güruh"una karşı, "ilahi teşvik ve aklın azametiyle" zafer kazandığını ilan etmektedir. Ayrıca Hıristogram Hıristiyan kaynaklarda ön plana çıkarılsa da, 320'lerin ortasından önce resmi medyada (sikkeler, sanat eserleri ve yazıtlar) nadiren görünmektedir. 312'nin sonlarında Constantinus'un Hıristiyanlara büyük lütuflarda bulunmaya başladığı kesinlikle doğrudur, ancak Hıristiyan topluluğun dışında yeni dinine dair sadece belli belirsiz ipuçları vermiş ve bunları genellikle kendisinin gözde pagan ilahı Güneş Tanrısına gösterdiği ilgiyle karışık devam ettirmiştir.

312 yılına gelindiğinde tetrarşinin dönüşü olmayan bir biçimde sona erdiği açıkça belli olmuş olsa da, halen Constantinus ile birlikte tahtta hak iddia eden iki kişi daha vardı. Constantinus artık İtalya, Kuzey Afrika ve Batı'ya sahipken, Licinius Illyricum ve Balkanların geri kalanına, Maximinus Daia ise Doğu'ya egemendi. 313 yılında Constantinus ve Licinius bir ittifak kurmak amacıyla Mediolanum'da buluştular. Burada dinî ifade özgürlüğünü savunan ve Hıristiyan kilisesinin el konulan mallarının iadesini emreden ve günümüzde Milano Fermanı olarak da bilinen ortak bir hüküm verdiler. Bu sırada Maximinus Daia, Galerius'un Hoşgörü Fermanı'na rağmen doğu bölgelerindeki Hıristiyanlara zulmetmeye devam ediyordu. Böylece Constantinus ve Licinius'a, kendisine karşı birleşmeleri için sebep vermişti. Maximinus Licinius'un topraklarını işgal girişiminde bulunduğunda Hadrianopolis'te (günümüzde Edirne) gerçekleşen savaşta ağır bir yenilgi aldı. Böylece 313 sonuna gelindiğinde, Constantinus ve Licinius en üst kademe komuta iddiasını sürdüren liderler olarak kaldılar. Buna binaen Constantinus Batı'yı Licinius da Doğu'yu yönetecek şekilde imparatorluğu ikiye böldüler.

Constantinus ve Licinius'un Augusti olarak ikili yönetimi on bir yıl sürmüşse de (324'e kadar) uyumlu bir partnerlikleri olduğu söylenemezdi. İkili devamlı tartışma hâlinde olup 316 yılında bir savaşta karşı karşıya bile geldiler. Constantinus sonrasında kazanan taraf olarak topraklarını Trakya sınırlarına kadar doğu yönünde genişletme fırsatı yakalamıştı. Bu döneme gelindiğinde Constantinus Hıristiyanlığını daha açık bir biçimde ifade etmeye ve inançlıların kahramanı imajını çizmeye başladı; tabii bu duruş kendisinin siyasi hırsları için de müthiş bir kılıftı. Constantinus 323 yılında Gotların işgaline karşılık vermek için Licinius'un topraklarına girdiğinde, Licinius ona savaş ilan etti. 324 yılında Chrysopolis (günümüzde Üsküdar) kentinde yaşanan bir dizi savaştan sonra Licinius mağlup oldu. Bu şekilde bertaraf edilen Licinius'tan sonraysa Roma'nın kırk yıldır süren ortak yönetim deneyimi bir kenara bırakıldı. Constantinus artık yeniden birleştirilen imparatorluğun yegâne hükümdarıydı.

DOMINATUS DÖNEMİNDE İDARENİN YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ

Uzmanlar Diocletianus'un hükümdarlığıyla başlayan döneme, onu Augustus tarafından kurulan "Principatus"dan ayırmak için "Dominatus" adını vermişlerdir. Bu kavram modern bir kavramdır ancak Diocletianus'un otorite iddiasını güçlendirmek için kullandığı *dominus* ("efendi", ya da "sahip") isminden yola çıkılarak konulmuştur. Bu iddia, bu geç Roma imparatorunun ve vârislerinin faal şekilde hük-

metmeye yönelik güçlü arzularını ve hırslarını gösterecek biçimlerde, merkezi hükümetin dört bir yanına yayılmıştı. Bu gelişme, büyük ölçüde Diocletianus'un iktidarı dört üyeye açmasıyla mümkün olmuştu. Bu dönem aynı zamanda imparatorun tavır ve tutumlarında da değişikliklere şahitlik etti. Pek çok kaynak imparatorun kendisini tebaasının üstünde konumlandırdığını ve mücevherlerle süslü ayakkabılar, mor pelerin ve taç gibi daha şatafatlı aksesuarlar giymeye başladığını kaydeder. Tebaası artık onun önünde diz çökmek ve pelerininin ucunu öpmek zorundaydı, ayrıca saraydakilerin kendisinin huzurunda daima ayakta durması zorunluydu, bu yüzden Principatus dönemindeki *consilium* (danışma meclisi) artık *consistorium* (ayakta meclis) olmuştu. İmparatorun görünüşü de değişmişti, artık asker modelinde kısa saç ve kısa sakal kullanıyordu. Gerçekten de tüm saray erkânı bu asker imparatorlar hükümdarlığında daha askeri bir havaya bürünmüştü, öyle ki sivil bürokratlar bile artık makamlarından *militia* olarak bahsediyorlardı.

Diocletianus sistem ve düzenle ilgili kaygısı sonucunda devlet teşkilatında ve imparatorluk örgütlenmesinde, aslında imparatorluğun Batı'daki tarihinin geri kalanına temel oluşturan bir dizi büyük reform gerçekleştirmişti. Onun getirdiği değişiklikler genellikle Constantinus tarafından benimsenmiş ve geliştirilmişti. Bunları değerlendirirken bahsedeceklerimizin 290'larda başlayan gelişmeler olduğunu ancak tümüyle tamamlanmalarının 50 yıllık bir döneme yayıldığını belirtmek gerekir. Geneline bakıldığında yapılan önemli değişiklikler; hükümetin boyutunun büyümesini, hiyerarşinin ve profesyonelleşmenin artmasını, askeri ve idari fonksiyonların gittikçe birbirinden ayrışmasını içeriyordu.

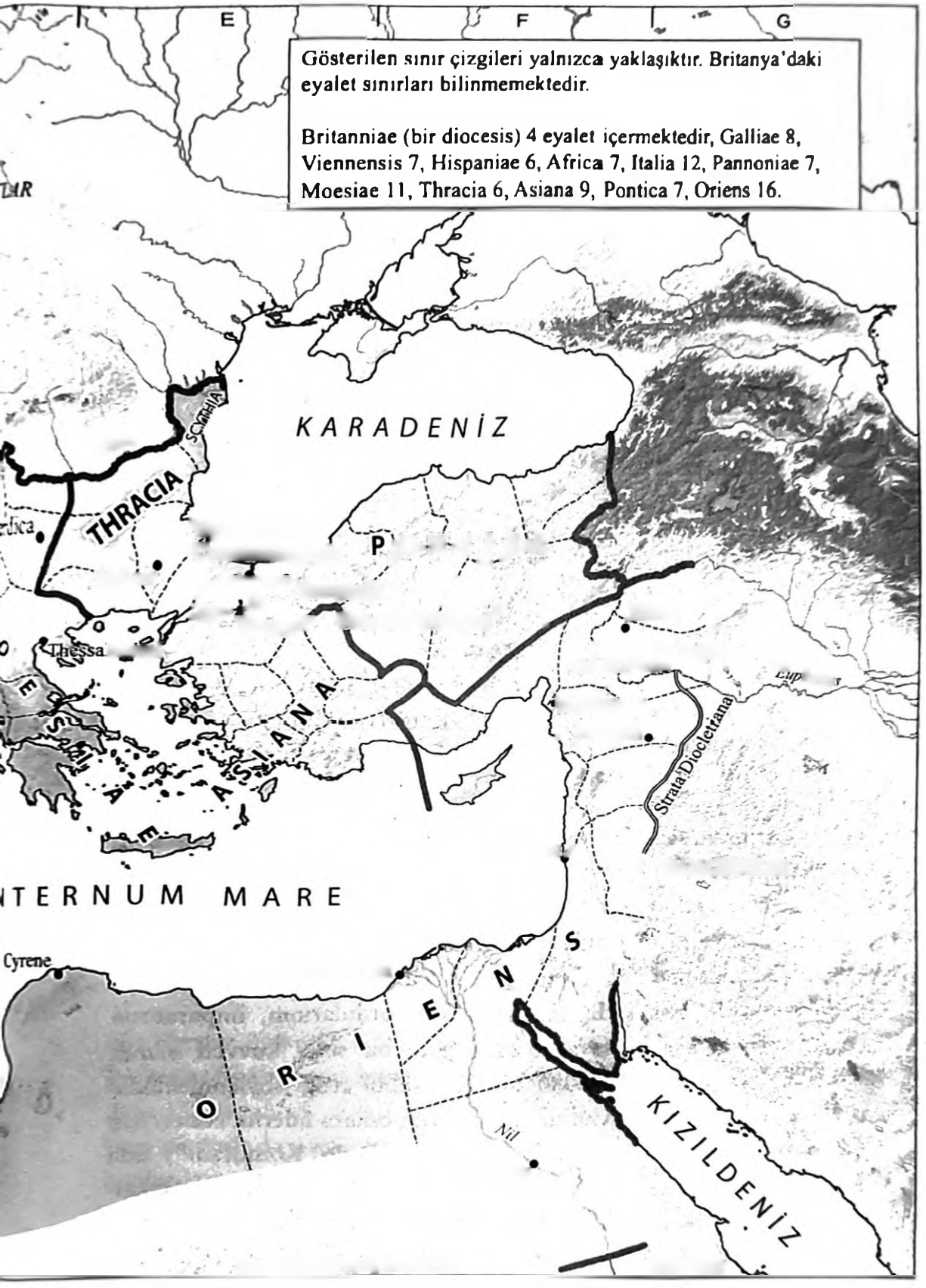
Boyuta bakıldığında, MS birinci yüzyılda yaklaşık 10.000 köle ve birkaç yüz senatör ile equites olduğu kaydedilmişken, geç Roma'da bürokrasinin 30.000 ila 35.000 arası maaşlı bürokratı kapsayacak şekilde büyüdüğü tahmin edilmektedir. Bu artış mecburen bürokratik hiyerarşinin de büyümesini gerektirmişti. Bu büyüme, beşinci yüzyıl başlarındaki *Notitia Dignitatum*'da sıralanan makamların detaylı listeleriyle de doğrulanmaktadır. Büyüme daha çok alt kesimden kişiler vasıtasıyla gerçekleştirilmişti: yeni bürokratların çoğu, hatta çok yüksek pozisyonlardakiler bile, senatörlerden değil equites veya decuriolardan oluşuyorlardı.

İmparator sarayının yapısında da önemli bir değişikliğe gidilmişti. Geç dönemde imparatorluğun oldukça hareketli olan yetkilileri, seyahatler sırasında imparatora eşlik ettikleri için genellikle *comitatus* (maiyet) olarak adlandırılıyorlardı. Bu maiyet çoğu bu dönemde ihdas edilmiş altı ya da daha fazla yetkili makamdan oluşuyordu ve her bir makamın emrinde yüzlerce elemanı vardı. Geleneksel makamlar bile büyük ölçüde yeniden yapılandırılmıştı. Örneğin Praefectus Praetoriolar, öncelikle onlara daha da fazla hukuki yetki bahşeden tetrarşi idaresinde, sonrasındaysa askeri yetkilerini elinden alan ve temel sorumluluklarını orduyu hazırlamak haline dönüştüren Constantinus'un hükümdarlığında önemli dönüşümler yaşadılar. Bu değişiklikler, onların bir zamanlar imparatorların güvenliğine karşı oluşturdukları tehdidi ortadan kaldırmış ve isyan potansiyeli olan komutanların hırslarına engel olmalarını sağlamıştı. Constantinus hükümdarlığı sonlanmadan önce, tetrarşi döneminde iki olan Praefectus Praetorio sayısını (Her Augustus için birer tane) beşe yükselterek her birini imparatorluğun büyük bölgeleri için görevlendirmişti.

Praefectus Praetorioların bölgesel hale getirilmesi, eyaletlerin yapısındaki değişik-

Harita 12.2. *Diocletianus ve Constantinus'un Roma İmparatorluğu*

E
F
G
Gösterilen sınır çizgileri yalnızca yaklaşıktır. Britanya'daki eyalet sınırları bilinmemektedir.
Britanniae (bir diocesis) 4 eyalet içermektedir, Galliae 8, Viennensis 7, Hispaniae 6, Africa 7, Italia 12, Pannoniae 7, Moesiae 11, Thracia 6, Asiana 9, Pontica 7, Oriens 16.
KARADENİZ
THRACIA
Thessa
Strata Diocletiana
TERNUM MARE
Cyrene
Nil
KIZILDENİZ

likler gibi yine Diocletianus tarafından başlatılan hamleler sayesinde mümkün olmuştu (bkz. Harita 12.2). Öncelikle hükümdarlığının başında mevcut olan yaklaşık elli eyaleti yüzü aşkın küçük eyaletlere bölmüştü. Bunları, askeri yetkilerini elinden aldığı ve şimdi *praesides* olarak adlandırılan valilerin yönetimine verdi. Sonrasında muhtemelen 313/314 yılında Constantinus ve Licinius bu yeni bölünmüş eyaletleri *diocesis* (ilk başta on iki taneydi) adlı daha büyük birimler hâlinde yeniden gruplandırdı. Her bir diocesis, ayni vergilerin problemsiz toplanmasını sağlamakla görevlendirilen Vicarius ("vekil" anlamına gelir, yani Praefectus Praetorio yerine gelen kişi) adlı yeni bir makamın yetkisine verilmişti. MÖ ikinci yüzyıldan bu yana İtalya ilk defa eyalet sistemine geçirilmiş ve vergi ödemek zorunda bırakılmıştı. Sadece Roma bu sistemden muaf tutuluyordu çünkü onun doğrudan imparatora karşı sorumlu kendi Kent Praefectus'u vardı. Bu değişiklik bu tarihlerde artık İtalya'nın da Roma'nın da pek çok yönden aslında imparatorluğun merkezi olmadığı gerçeğini yansıtıyordu. Tetrarşi üyeleri Roma'ya nadiren geliyordu ve öncelikli olarak sınırlara odaklanan yeni tip imparator için, İtalya yarımadasının işgallerden izolasyonla korunuyor olması da onu stratejik olarak önemsiz kılıyordu. Tetrarşi imparatorları artık sık sık ziyaret ettikleri eyaletlerdeki büyük kentleri süslü saraylarla, hipodromlarla, hamamlarla ve hatta anıt mezarlarla yeniden inşa ederek "başkentler"e dönüştürme politikası geliştirmişlerdi. Böylece Galya'daki Augusta Treverorum (günümüzde Trier, Almanya), Balkanlardaki Sirmium ve Thessalonica, Doğu'daki Nicomedia ve Antakya, imparatorları ağırlamak için yeniden inşa edilen kentler oldular (karş. Fig. 12.3).

Dominatus döneminde orduda da büyük değişimler yaşandı. Diocletianus eyaletlerde olduğu gibi, eski tip lejyonları da yaklaşık 1.000 adam içeren çok daha küçük birimlere bölmüştü. Bu askerleri harekete geçirmek daha kolaydı ve onlar dönemin karakteristiği olan çoklu krizlere daha iyi cevap verebilme kabiliyetine sahiplerdi. Birimler boyut olarak küçülse de ordunun toplam büyüklüğü artarak yaklaşık 600.000 asker gücüne erişmişti ki bu da muhtemelen birinci yüzyılın ordusunun iki katı demekti. Birlikleri artık eyalet valileri kontrol etmediği için, *duces* ("liderler, generaller") ile *comites* ("komutanlar") olarak adlandırılan bölgesel generallerden oluşan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştı. Bu liderler, birden fazla eyaleti kapsayan ve artık güvenlik bölgeleri olarak gruplandırılan topraklarda devamlı otorite sahibi oldukları için, dönemin gittikçe artan emniyetsizliğiyle baş edebilme hususunda çok daha donanımlıydılar.

Diocletianus Gallienus'un başlattığı, belirli bir bölgeye bağlı olmayan askeri birlikler; yani hareketli bir saha ordusu oluşturma akımını devam ettirdi. Hatta daha da ileri giderek, imparatorları ya da generallerini gittikleri her yerde takip eden büyük *comitatenses* ("maiyet ordusu") birliklerini ortaya çıkaran Constantinus'tu. Dördüncü yüzyılın ortasına gelindiğinde bu maiyet ordularının, imparatorla seyahat eden koca bir sefer kuvveti olarak 60.000 adama tekabül ettiği söylenmektedir. Constantinus ayrıca onlara liderlik etmesi için *magister militum* ("Ordu Komutanı") adlı yeni bir komutanlık makamı da ortaya çıkarmıştı ve bu makamın imparatorun ordusuna ilaveten genellikle kendi saha ordusu da bulunuyordu. Bu maiyet orduları, *limitanei* ("sınır ordusu") olarak adlandırılan ve sabit mevzilerden imparatorluğun sınırlarını koruyan ve genellikle ikinci sınıf asker olarak görülen

Figür 12.3 *Tetrarşi dönemine ait Villa Romuliana. 1950'lerden bu yana Gamzigrad, Sırbistan'da yürütülen kazılar, imparator Galerius'un sarayı olduğu anlaşılan (293-311) güçlendirilmiş büyük bir çiftlik yapısını ortaya çıkardı. Çiftlik yuvarlak kulelerle donatılmış duvarlarla çevriliydi ve çok fazla odası, iki tapınağı ve iki büyük toplantı salonu olan bir sarayı içeriyordu. Galerius'un bu sarayı annesi Romula şerefine yaptırdığını söyleyen bir yazıt ve metin bulunmaktadır; Galerius ile annesi Romula duvarlarla kaplı alanın dışındaki ikiz anıt mezara gömülüydü. Güçlendirilmiş sarayın bu stili, o dönemde imparatorluğun her yerinde rağbet görüyordu. Diocletianus da daha büyük bir boyutta buna benzer bir saray yaptırmıştı ve 305 yılında tahttan çekildikten sonra oraya yerleşmişti. Dalmatia kıyısında yer alan sarayın halen ayakta olan duvarları modern Hırvatistan'ın ortaçağ kenti Split'in inşasının temelini oluşturmuştu.*

birliklerden üstündü. Limitanei genellikle eski lejyon istihkâmlarına kıyasla ebat olarak çok daha küçük ancak sayıca fazla yeni bir istihkâm türünde konuşlanıyorlardı. Diocletianus bunlardan nehir ve çöl sınırları boyunca çok sayıda inşa ettirdi. Yaptırdığı istihkâmların en ünlü serisi, imparatorluğun doğu çölünün sınırında yer alan ve kuzey Ürdün'deki Ezrak'tan Fırat Nehri'ne uzanan Strata Diocletiana adlı stratejik bir yolu güçlendirmek amaçlı kullanılmıştı (bkz. Harita 12.2).

Son olarak, Diocletianus çok kapsamlı mali ve ekonomik girişimlerde de bulunmuştu. Eski denarius değeri aşırı derecede düşük bronz bir paraya çevrildiği için Diocletianus tahta çıktığında imparatorluğun hiç gümüş sikkesi yoktu. Muhafazakâr Diocletianus bu problemi altınıyla, gümüşüyle ve bronzuyla Iulius-Claudius imparatorlarının zamanındakine oldukça benzeyen bir sikke sistemiyle çözmeye çalıştı. Buna rağmen enflasyon sorunu devam ettiği için 301 yılında meşhur

Tavan Fiyat Kararnamesini yürürlüğe koydu. Bu kararname bini aşkın mal ve hizmet için fiyatları detaylı bir biçimde belirlemişti ve yüksek fiyatlandırma yapanlara korkunç cezalar öngörüyordu. Ancak bekleneceği üzere, Diocletianus'un çok büyük boyuttaki bürokrasisi bile pazar yerinin yasalarını dikte edebilecek konumda olmadığı için kararname kısa sürede başarısız oldu ve yürürlükten kaldırıldı. Ekonomiyi istikrara kavuşturma işi Constantinus'a düşmüş, o da bunu yeni bir standart altın sikkeyi tedavüle sokarak gerçekleştirmişti.

Üçüncü yüzyılın ortasındaki para birimi krizi ayni vergilere çok daha fazla bel bağlanmasına sebep olmuştu. En büyük mali harcama her daim ordu ödemeleriydi ve enflasyon çok fazla olduğu için vergileri tahıl olarak toplamak mantıklıydı, sonrasındaysa bu vergi doğrudan askerlere dağıtılıyordu. Diocletianus bu uygulamayı sürdürdü ve uygulamayı *iugatio vel capitatio* ("arazi ya da kelle vergisi") olarak adlandırılan yeni bir vergi toplama biçimi olarak tanıtarak rasyonelleştirdi. Eski sistem her yılın mahsulünün belli bir yüzdesini toplarken, Diocletianus'un yeni planında ya vergi mükellefi tarafından sahip olunan toplam arazi dönümüne göre ya da bir hanedeki toplam üretici sayısına göre ya da her ikisine göre artık sabit miktarlar toplanıyordu. Bu rasyonelleştirilmiş sistem, devletin yıllık gelirleri daha doğru öngörmesini ve bir bakıma erken bütçelendirme yapabilmesini sağladı. Ayrıca devletin insanları kayıtlı oldukları arazide kalmaya zorlama arzusunu daha da arttırdı. Böylece Diocletianus'un yeni mali sistemi, ortaçağ serfliğinin habercisi olarak, kiracı çiftçilerin (Latince *coloni*) doğdukları toprağa en nihayetinde "bağlı" kaldıkları sürece katkıda bulunmuş oldu.

Görüldüğü üzere Diocletianus tüm tutuculuğuna karşın büyük ölçüde yenilikçiydi de. Hükümete daha otoriter bir duruş kazandırarak onun imajını yenilemişti. Bürokrasinin yapısını ve boyutunu büyük ölçüde genişletmiş ve bu sayede hükümetin vatandaşların hayatlarına erişimini kolaylaştırmıştı. Makamların sorumluluklarını arttırarak, idari ve askeri işlevlerini ayırarak onları yeniden düzenlemişti. Eyaletleri daha küçük birimlere bölmüştü ve akabinde bu birimler diocesis sisteminin oluşturulmasıyla birlikte ara otoritelere bağlanmışlardı. Aynı zamanda askeri birliklerin boyutunu küçültürken orduyu ve komuta yapısını büyütmüştü. Bunlara ek olarak vergilerin toplanmasını kolaylaştıran büyük mali ve ekonomik reformlar gerçekleştirmiş ve para birimine istikrar kazandırma sürecini başlatmıştı. Bu idari yenilikler, geliştirdiği yeni tetrarşi yönetimiyle mükemmel bir uyum içerisindeydi. Diocletianus imparator sayısını dörde çıkararak en sonunda Roma güvenliğini tehdit eden sınır problemlerinin ve üçüncü yüzyıl boyunca imparatorluğu çok zayıflatan iç savaşların üstesinden gelmişti. Bu iç ve dış istikrar, muhtemelen onun en büyük başarısıydı çünkü bu sayede imparatorluğa güvenliğini geri kazandırarak gelecek yüzyılın da refahını sağlamıştı. Ancak Diocletianus'un askeri bir lider ve yönetici olarak sergilediği basiret, din alanındaki tutumuyla örtüşmüyordu. 324 yılında tetrarşi tamamen bittiğinde, bastırmaya çok hevesli olduğu Hıristiyanlık üstün bir konuma erişmişti. Bu yeni dini dalganın Diocletianus'un inşa ettiği güçlü devletin içine nüfuz edebilmesiyse, onun halefi Constantinus'un başarısıdır.

OKUMA ÖNERİLERİ

Brown, Peter R. L. 2013 (Gözden geçirilmiş ikinci baskı). *The Rise Of Western Christendom: Triumph And Diversity*, A.D. 200-1000.Malden, Mass., And Oxford: Wiley-Blackwell.

Clark, Gillian. 1993. *Women in Late Antiquity: Pagan And Christian Lifestyles.* Oxford: Oxford University Press.

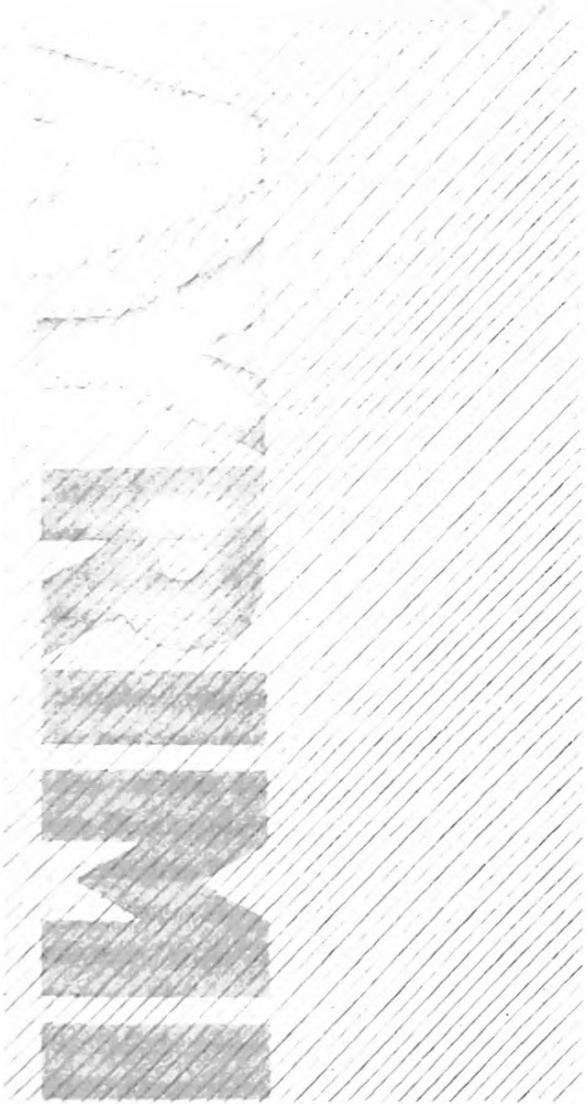
Gregory, Timothy E. 2005. *A History of Byzantium*. Malden, Mass., and Oxford: Blackwell. Geç Antikçağdan Bizans İmparatorluğu'nun sonuna kadarki dönemi kapsamaktadır.

Halsall, Guy. 2007. *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568.* Cambridge: Cambridge University Press. Barbar göçleri üzerine, kültürel değişimi açıklamak için çatışmacı yerine uzlaşmacı modellerin ve esnek kimliklerin üzerinde duran, revizyonist yaklaşımların güzel bir özeti.

Heather, Peter. 2006. *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians.* Oxford: Oxford University Press. İstilacı barbar akınlarının Roma devletinin çöküşüne sebep olduğuna yönelik eski argümanı ince farklarla yeniden sunmaktadır.

13

HIRİSTİYANLIĞIN YÜKSELİŞİ VE BARBAR TEHDİDİNİN BÜYÜMESİ (324-395)

CONSTANTINUS: HRİSTİYAN BİR İMPARATOR

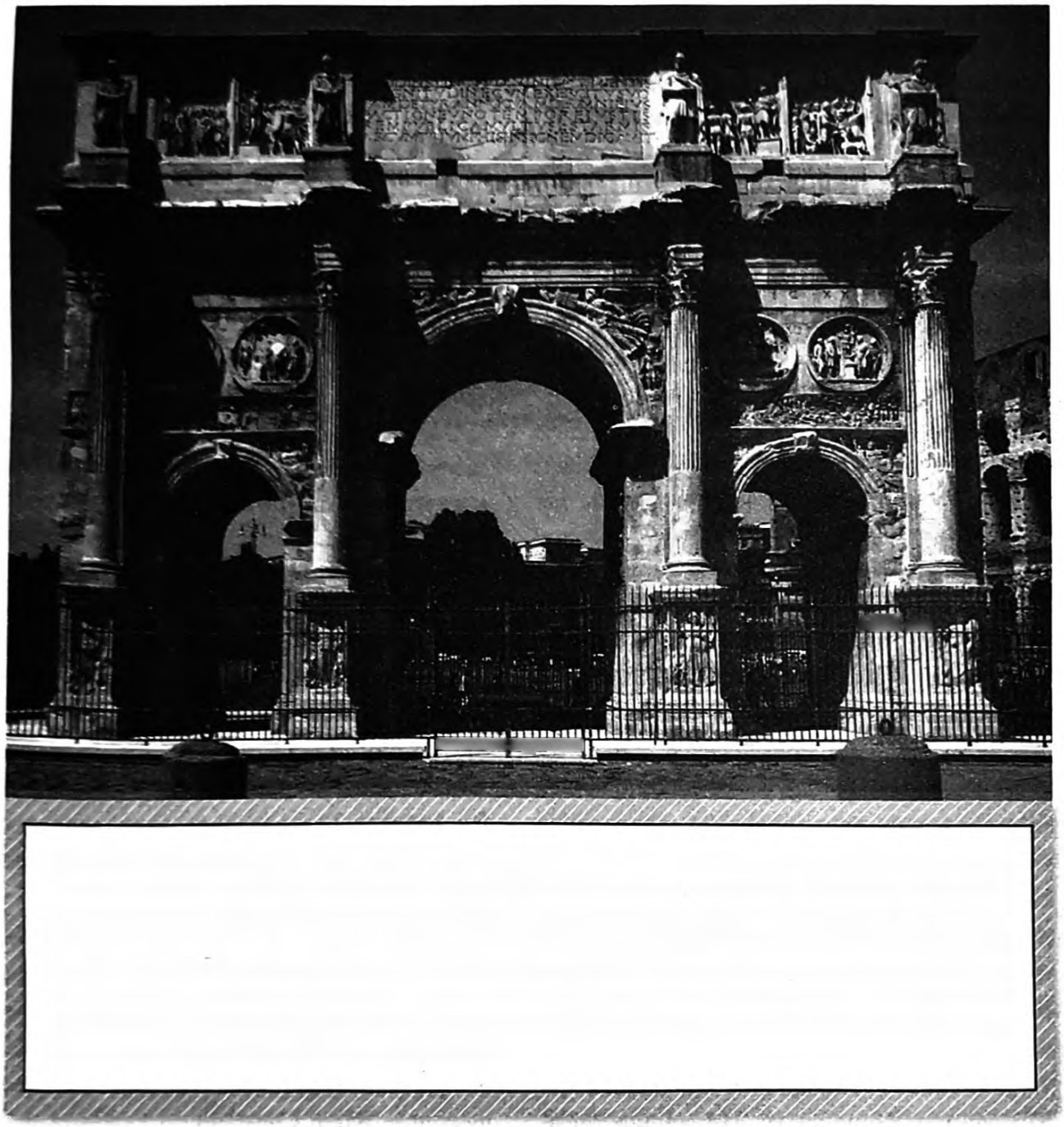
Constantinus 324 yılında imparatorluğun tek hâkimi olduktan sonra yönetim tarzını hissedilir şekilde değiştirdi. Bu noktaya kadar tetrarşi tarafından başlatılan paylaşımlı iktidar sistemine sembolik de olsa onay vermişti; ancak köklü bir gelenek olan hanedana bağlı halefiyet sisteminin bir kenara atılmasını ve onun yerine fazla şematik kalan bir iktidar transferi sisteminin tercih edilmesini aslında hiçbir zaman tatmin edici bulmamıştı. Constantinus çözüm olarak tetrarşide iyi olan şeyi, yani paylaşımlı yönetim prensibini, daha güçlü olan hanedan geleneğiyle harmanladı. Böyle yaparak yüzyılın geri kalan döneminde hüküm sürecek olan karma bir sistem geliştirdi. 317'nin başında Licinius ile birlikte hem onun oğlu II. Licinius'u hem de kendi iki oğlu Crispus ve II. Constantinus'u Caesar olarak ilan etmişti bile (Tablo 13.1). Bu terfiler, iki üst ve üç ast kademeli imparatorun tetrarşiyi taklit ettiği beş adamlı yeni bir sistem oluşturmuştu. Licinius'un 324 yılında bertaraf edilmesiyle Constantinus üçüncü oğlu II. Constantius'u

ve 333 yılındaysa dördüncü oğlu Constans'ı Caesar ilan etti. Böylece hanedanlık ortak yönetimin desteklenmesi için kullanıldı; imparatorluk hanedanına doğan kişilerin muhtemel haleflikleri böylece meşrulaştırmış; ayrıca teoride de olsa aile bağlarının uyumsuzluk riskini azaltması ihtimalinden yararlanmıştı.

Constantinus din değiştirmeden önce bile kutsal lider imajına bürünmüştü, sonrasında bunu biraz değiştirerek Hıristiyan Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi iddiasına dönüştürdü (Fig. 13.1). Bu, 313 yılında Hıristiyan ruhban sınıfına zorunlu devlet hizmetlerinden özel muafiyetler bahşetmesiyle ve kiliselere devlet vergilerinden bir pay sunmasıyla birlikte oynamaya başladığı bir roldü. Licinius ile beraber "Milano Fermanı"na imza atarak aynı yıl içerisinde zulümlerin bitmesini sağladı. "Büyük Zulüm" imparatorluğun bazı bölümlerinde o kadar yoğundu ki kilisede çok büyük çatlaklara yol açmıştı. Özellikle Kuzey Afrika'da zulümler çok ağırdı ve bazı Hıristiyanları, hatta kimi otorite konumundakileri bile dinden döndürmüştü. 306 yılında saldırılar durduktan sonra inançlarına bağlı kalan Hıristiyanlar, kilisenin yeni liderleri olmaları gerektiğini düşündüler ve böylece onlar ile daha merhametli olan resmi kilise arasında bir ayrılık başladı. Donatistler olarak adlandırılan bu grup, Constantinus'tan yardım istedi ve Constantinus bu uyuşmazlığı çözmek için 313 yılında Roma'da ve 314 yılında Arelate'de (günümüzde Arles, Fransa) kilise konsilleri düzenledi. Her iki konsil de resmi kiliseden taraf olsa da, Donatistler beşinci yüzyılın ortalarına kadar otorite iddialarını koruyarak kilise liderliği konusunda devamlı bir sürtüşme yaratmaya devam ettiler.

Constantinus 324 yılında doğu imparatorluğuna egemen olduktan hemen sonra oradaki kilise kavgalarının içine çekilmişti. İskenderiye'de Arius isimli bir rahip, Mesih'in Baba Tanrı'nın gerçek oğlu olmasına rağmen Baba tarafından yaratıldığını ve statü olarak Baba'dan aşağıda olduğunu iddia ediyordu. Arius pek çok destekçi kazanmasına rağmen kendisinin üstü olan İskenderiye piskoposu Alexander onun bu teorisini sapkınlık olarak görüyordu. Durum öylesine hararetli bir hâl almıştı ki Constantinus 325 Mayıs'ında Nicaea'da (günümüzde İznik) bir konsil, ilk "ekümenik" ya da genel kilise konsilini düzenlemek zorunda kalmış ve burada Mesih'in sahiden de "Baba ile bir olan" (Yunanca *homoousios*) olduğunu dikte etmişti. Konsilde oluşturulan itikat metninde yer alan bu adlandırma, bugün kiliselerde tekrarlanmaya devam etmektedir. Ancak burada da Constantinus'un arabuluculuğu, en az 381'e ve hatta belki de altıncı yüzyıla kadar süregelmiş tartışmayı körüklemekten başka bir işe yaramadı. Bu esnada Constantinus aşağıda yer verilecek olan başka yollarla da kiliseyi ihya etti. Örnek vermek gerekirse bunlardan bir tanesi, her haftanın Pazar gününü resmi dinlenme günü ilan etmiş olmasıdır. Bu değişikliğin de yankıları günümüze kadar ulaşmıştır.

En azından on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri (belki de antik dönemden beri), insanlar Constantinus'un din değişiminin ne kadar samimi olduğunu sorgulamaktadırlar. Bu şüpheyi uyandıracak mantıklı sebepler mevcuttur. Bazen Constantinus kendisini düpedüz bir pagan olarak sergilemiştir, örneğin sikkelerde ve madalyonlarda Güneş Tanrısı'yla yan yana betimlendiği zamanlardaki gibi. Din değişiminden önce bu tanrıya ibadet ettiği bilinmektedir ve hatta 310 yılında Güneş Tanrısı'nın bir tezahürünü gördüğü iddia edilir (bkz. On ikinci bölüm). Aynı tanrı 325 yılında, SOLI INVICTO COMITI ("Yoldaşı (olan) Yenilmez Güneş'e"; Fig. 13.2 ve 13.3a) yazı-

sıyla birlikte sikkeler üzerinde görünmektedir. Bu tür kelime seçimleri, Licinius'un ortadan kaldırılmasından önceki dönemde Hıristiyan olmayan tebaasına hitap etmek için bir bahane olarak aklanabilirdi, tabii eğer 330 yılında yeni başkenti Constantinopolis'te devasa bir porfir sütun üzerine kendisini Güneş Tanrısı olarak tasvir eden bir heykel diktirmeseydi (bkz. Harita 14.2). Dahası, 337 yılı gibi geç bir tarihte bile, kanlı kurban düzenlenmemesi şartıyla, İtalya'nın Hispellum kentinde (günümüzde Spello) imparatorluk kültünün kendi ailesi için bir tapınak yapmasına izin vermişti. Bazı tarihçiler bu ikilikte kripto-paganizm ya da daha da kötüsü kendi menfaati için her iki tarafa da oynama arzusu görseler de, Cons-

Figür 13.2 *310 yılında güneş tanrısı Apollo-Sol'un bir suretini gördükten hemen sonra Constantinus bu tanrının imgelerini sikkelere bastırmaya başlamıştı. En göz alıcı örneği de, Constantinus'un çarpıcı bir biçimde benzediği tanrıyla hemen yan yana yer aldığı bu madalyondur. İmparatorun kalkanı üzerinde, güneş tanrısının at arabasını göklere sürdüğü görülmektedir. Figür 13.3a ile karşılaştırınız.*

tantinus'un, eski ve yeni dinî geleneklerin sınırlarının nerede bitip nerede başladığının çok açık olmadığı bir dönemde, ilk Hıristiyan imparator olmanın ne demek olduğunu anlamaya çalıştığını söylemek daha adil olacaktır.

Bununla birlikte, hem imparatorluk boyunca başlattığı kilise inşa programı hem de elimize bol miktarda ulaşmış olan inancıyla ilgili kendi ifadelerinin ışığında, Constantinus'un Hıristiyanlığa geçtiğini inkâr etmek güçtür. Bu program en çok Roma ve Kudüs kentlerinde aktif görünmektedir. Constantinus muhtemelen 312 Kasım'ında Roma'da büyük bir "bazilika" (daha önce soyluların toplantı salonları için kullanılan ancak artık büyük kiliseleri ifade eden bir kelime) inşa ettirmeye başladı. Roma'nın duvarları içinde Lateran denilen bir mülk üzerine kurulan bu bazilika Roma piskoposu, yani Papa'nın makamı olarak hizmet etmesi amacıyla yapılmıştı ve günümüzde de bu rolünü hâlâ korumaktadır. Constantinus ayrıca, genellikle Roma duvarları dışında yer alan şehitlerin (*martyria*) defin alanlarını belirlemek amacıyla dokuz kilise daha yaptırmıştı. Bu dokuz kilise içerisinde, Orta Çağ'da Papa'nın ikamet alanı olan, Tiber'in karşı tarafında yer alan Vatikan Tepesi'ndeki Aziz Petrus kilisesi de yer alıyordu. Constantinus böylece Hıristiyan Roma'nın mimarisini oluşturmuş ve Eski Çağ ile Orta Çağ arasında köprü kurmaya yardımcı olmuştu; çünkü Roma kenti imparatorluğun çöküşünden sonra Hıristiyan bir başkent olarak hayatına devam etti.

Doğu'da da benzer bir hikâye söz konusudur. Titus'un 70 yılında Kudüs'ü yağmalamasından sonra kent bakımsız kalmıştı fakat Constantinus oraya egemen olduktan kısa bir süre sonra Hıristiyan sınırları boyunca dini kimliğini yeniden canlandırmak için bir proje başlattı. Mesih'in Bethlehem'de doğduğu yer olduğuna inanılan alanda ve Mesih'in mezarının olduğuna inanılan alanda Kutsal Kabir Kilisesi gibi kiliseler kuruldu. Özellikle bu yeni kiliseler sayesinde Kudüs Hıristiyan hacıların tercih ettiği bir istikamet oldu. 330'larda büyük kitleler hâlinde hacıları kendisine çekmeye başlayan Kudüs günümüzde de bu işlevini sürdürmektedir.

Başka bakımlardan da imparatorluğun merkezi Constantinus tarafından doğuya kaydırılıyordu. Bu doğrultuda hiçbir eyleminin, daha önceden Byzantion olarak bilinen kentin bulunduğu alanda Boğaz'ın kıyısında yeni bir başkent kurması kadar büyük bir etkisi olmamıştır (bkz. Harita 12.2). 330 yılında Constantinopolis adı verilen yeni kenti, 80.000 civarında bir nüfus için tasarlanmış olup ha-

mamlarla, forumla ve tekerlekli araba yarışları için genişletilmiş bir hipodroma bağlanan devasa bir sarayla donatılmıştı (Fig. 13.4). Bu kent on dört bölgesiyle, kendi devlet destekli tahıl tedarikiyle ve hepsinden önemlisi yeni senatosuyla oldukça bilinçli bir şekilde "ikinci bir Roma" olarak kurulmuştu. Constantinus kentini doğu imparatorluğu bölgelerinden alınan meşhur mermer ve bronz heykellerle süsledi; bunların pek çoğu artık seküler bağlamlarda sergilenen eski kült heykelleriydi. Aynı zamanda kültlere ait altın ve gümüş heykellere de el koymuştu fakat bunları yeniden dikmek yerine eritip külçe hâline getirdi ve tekrar eriterek sikkeye çevirdi. Bu uygulama hem geleneksel kültlerin gücünü ve zenginliğini azaltmak hem de kendisinin sikke tedarikini arttırmak gibi iki farklı amaca hizmet etmişti.

Constantinus 337 yılındaki ölümünden sonra vârislerine zengin bir imparatorluk bıraktı. Otuz bir yıllık hükümdarlığıyla (Augustus'tan beri en uzun hükümdarlık süresiydi) imparatorluğu sağlam bir temele yerleştirmiş ve yirmi altı yıl boyunca ayakta kalacak kadar güçlü bir hanedan kurmuştu. Ancak yönetiminin son yıllarında, yaklaşmakta olan tehlikelerin işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştı bile. 332 yılında Gotlardan gelen bir tehditle karşı karşıya kalmıştı (Harita 13.1). Hükümdarlığının son yıllarında Sasani Persleri, imparatorluklarındaki Hıristiyanlara zulmetmeye başlamış ve uzun zamandır iki süper güç arasında ihtilaf konusu olan Armenia topraklarını en sonunda işgal etmişlerdi. Hem Gotlar hem de Persler Romalılara gelecek yıllarda büyük zarar vereceklerdi. Böylece Constantinus 337 yılında Perslerle savaşmak için yola çıktığında, sonraki yarım yüzyıl boyunca sürecek olan bir mücadelenin de fitilini ateşlemek üzereydi. Ancak 22 Mayıs'ta Nicomedia yakınlarında hastalığa yenik düştüğü için çok fazla ilerleyemedi. Ölmeden kısa süre önce bir Hıristiyan olarak vaftiz edilmişti. Dünya tarihinin akışına Constantinus'tan daha kalıcı bir etkisi olan çok az Roma imparatoru vardır. Hıristiyanlığa geçmesiyle, yeni bir başkent ve senato kurmasıyla, Kutsal Toprakları Hıristiyanların hac bölgesi hâline getirmesiyle ve Hıristiyan bir Roma inşa etmesiyle Constantinus yeni bir devir başlatmıştı. Tıpkı Augustus gibi o da gerçekten devrimci bir şahsiyetti.

CONSTANTINUS'UN OĞULLARI (337-361): HANEDANIN GÜCÜ

Constantinus öldüğünde hanedanının muhtemelen sağlam bir temeli vardı. Tetrarşiden miras aldığı ortak yönetim geleneğini devam ettirmek için geride daha öncesinde Caesar olarak atanan üç oğul bırakmıştı. En büyükleri olan II. Constantinus Galya, İspanya ve Britanya'yı; en gençleri olan Constans İtalya, Afrika ve Balkanları; ortanca olan II. Constantius ise Küçükasya ve Doğu'yu yönetecekti. Ancak babaları Constantinus'un, yaşamının sonuna doğru gösterişe ilgisinin gittikçe artması, kendisini iki eş-yönetici daha atamaya yöneltti. Bu kişiler yeğenleri Dalmatius ve Hannibalianus'tu. 337 yazında Constantius bu yeğenleri, hanedanlığa tehdit oluşturabilecek diğer akrabalarla birlikte katletti. 337 Eylül'ünde kalan üç kardeş kendilerini Augustus'luğa yükselttiler, böylece eşit olarak uyum içerisinde imparatorluğu yönetebileceklerdi. Ancak 340 yazında II. Constantinus küçük kardeşi Constans'ın toprakları üzerinde hak iddia etmeye başladı ve en sonunda da kuzey İtalya'yı işgal etti. Neticede II. Constantinus Aquileia yakınlarında yenilgiye uğradı ve savaşta öldürüldü. Bu şekilde Constans tüm batı imparatorluğu'nun sahibi oldu.

Tablo 13.1 Constantinus Ailesi *Şekil, Tablo 8.1'de açıklanan stili izlemektedir.*

Constans'ın hükümdarlığına dair bugün elde bol sayıda belge yoktur, fakat Britanya'daki kabilelerle birlikte kuzey Galya'daki Barbar Frankları mağlup ettiği bilinmektedir. Ancak 350'nin Ocak ayına gelmeden Galya'daki ordusu, onun yerine kendi generalleri Magnentius'u hükümdar ilan ederek ona sırt çevirmişler ve generalleri adına Constans'ı idam etmişlerdir. Bu esnada Constantinus'un hayatta kalan tek oğlu II. Constantius, Doğu'da Roma kalelerine saldıran Sasani hükümdarı II.Shapur ile meşguldü. Constantius Doğu'yu kurtarmak yerine, Magnentius ile savaşmak için batıya dönmek zorunda kaldı. Gaspçı Magnentius 351 Eylül'ünde orta Pannonia'da yer alan Mursa'daki (günümüzde Osijek, Hırvatistan) kanlı mücadelede yenildi ve en sonunda 353 yılında Galya'da intihar etmek zorunda kaldı.

Geç dönem imparatorluğunun başı devamlı olarak iç savaşla beladaydı. İmparatorluğun boyutu ve sınırlarındaki düşmanların gücü, birden çok imparatorun varlığını gerektirecek kadar büyüktü ancak bu durumda imparatorlar sıklıkla birbirlerine cephe alıyor ve Roma ordularını birbirine kırdırıyorlardı. Bu zorluğu hanedanın gücünü kullanarak çözmeyi düşünen Constantius, Magnentius'tan kurtulmak için batıya doğru yola çıkarken kuzeni Gallus'u 351 Mart ayında Doğu'ya Caesar olarak atamıştı. Gallus, Constantius'un 337 yazında öldürdüğü I. Constantinus'un üvey kardeşinin oğluydu. Gallus çok da şaşırılmayacak bir şekilde imparatorla pek uyumlu şekilde çalışmadı; 354 yılına gelindiğinde ilişkileri o kadar kötü bir noktaya gelmişti ki Constantius nihayetinde Gallus'u idam ettirdi. Doğu'da ve Batı'da hız kesmeyen dış tehditler sebebiyle Constantius kendini ikinci kez bir hanedan atamasına başvurmak zorunda hissetti. Bu sefer Gallus'un parlak zekalı üvey kardeşi Iulianus'u seçmişti, o da Constantius'a karşı en az Gallus kadar kötü hisler besliyordu fakat bir general olarak yetenekleri ve imparatorluğa bağlılığı kendisini kıymetli kılıyordu. Iulianus 355 Kasım'ında Caesar ilan edildi ve Magnentius'un gaspından sonra barbarlar tarafından istila edilen bölgenin egemenliğini yeniden ele geçirmesi için kuzey Galya'ya gönderilmişti. Gelecek beş yıl boyunca Iulianus düzenli olarak Ren sınırına gidip gelerek Kuzeydeki Frankları ve güneydeki Alamanni kavmini püskürtecekti.

Bu esnada Constantius ve komutanları da düzenli olarak askeri seferlerde bulunuyorlardı. Constantius 337 yılında doğu imparatorluğunu miras aldığında, babası tarafından fitili ateşlenen Pers tehdidiyle yüzleşmek zorunda kaldı. O zamandan 350 yılına kadar Antakya'da kalarak II. Shapur'un 340'lı yıllarda Nisibis'teki (günümüzde Nusaybin) ve Singara'daki çeşitli saldırılarını bertaraf etti. 350'lerdeyse Constantius odağını gaspçı Magnentius'a çevirmişti. Ancak Shapur 359 yılında Roma topraklarına büyük bir sefer düzenleyip Tigris Nehri üzerindeki Amida (günümüzde Diyarbakır) adlı Roma müstahkem şehrini yağmalayınca, Pers tehdidi yeniden gün yüzüne çıktı. Bu kayıp Constantius'u yeniden doğuya çekti ve Iulianus'un Galya'daki ordularından destek birlikler istemek zorunda bıraktı. Bu talep 360'lı yılların başında şahsının Augustus'luğa yükselmesinde ısrarcı olan Iulianus'un askerleri arasında huzursuzluk yaratmıştı. Constantius bu talebe sinirlenince iki imparator yine bir iç savaş için hazırlanmaya başladılar. Fakat Constantius 361 yılının Kasım ayında ölünce ve tüm imparatorluğu Iulianus'a bırakınca bu tehlike kıl payı atlatılmış oldu.

Harita 13.1 *Dördüncü Yüzyıldaki Büyük Savaş Alanları*

IULIANUS (361-363): HIRİSTİYAN İMPARATORLUĞA BİR İMTİHAN

Constantinus soyunun bir üyesi olan Iulianus bir Hıristiyan olarak yetiştirilmişti ancak gelişim yıllarında, en yakın aile bireylerinin çoğunu ortadan kaldıran hanedanın dinine bir nefret beslemeye başlamıştı. 20 yaşındayken (351'de) bir mektubunda Hıristiyanlığı terk ettiğini ve paganizme "döndüğünü" açıklamaktadır fakat bu inançlarını Constantius'un emrinde Caesar olarak hizmet verirken yalnızca yakın çevresiyle paylaşmıştır. Daha öncesinde eğitim döneminde Iulianus özellikle Efesli Maximus'tan etkilenmişti, Maximus yalnızca tanrıyı tefekkür etmeyi değil aynı zamanda ona ritüelle ve her şeyden öte kurbanla ibadet etmeyi savunan Platoncu felsefenin bir türünü benimsemişti. 362'nin başlarında Iulianus, Maximus'a ve diğer pagan entelektüellerine sarayında yer almaları ve açık bir biçimde kurban ritüellerine başlamaları için davette bulundu. Iulianus felsefi paganizme olan bağlılığının bir sembolü olarak, Severus döneminden bu yana görülmedik bir yeniliğe imza atarak sakalını uzatmıştı. Severus döneminden itibaren imparatorlar yalnızca kısa sakal bırakıyor ya da tamamen sakalsız dolaşıyorlardı.

Iulianus'un geleneksel paganizme olan bağlılığı ve Hıristiyanlığa duyduğu nefreti uygulamalarına da yansımıştı (bkz. Fig. 13.3c). Hıristiyan ruhban sınıfına bahşedilmiş ayrıcalıkları kaldırmak ve hatta Hıristiyanların artık Homeros ve Vergilius gibi yazarları içeren klasik edebiyat öğretmelerini, bu eserlerde ön plana çıkan tanrılara inanmamaları sebebiyle yasaklamak gibi adımlar atmaya başlamıştı. Hıristiyanlığın kitlelere örgütsel yapısı ve hayırseverlik faaliyetleri sebebiyle paganizmden çok daha cezbedici geldiğini gören Iulianus, imparatorluk kaynaklarını pagan kültlerinde onlara benzer idari bir hiyerarşi kurmak ve hayırseverlik faaliyetleri başlatmak için kullandı (Kaynak 13.1). Iulianus ayrıca bir filozof olarak Hıristiyanlığa karşı entelektüel bir mücadele de başlattı ve kaleme aldığı *Galilealılara Karşı* adlı uzun bir eserinde Hıristiyanlığı Yahudilikten türeyen sapkın bir mezhep olarak aşağıladı. İkna edici olmak için, 70 yılında Titus tarafından yıktırıldığından beri harabe içerisinde olan Kudüs'teki Yahudi Tapınağı'nın yeniden inşa edilmesi için yetkililerinden birini görevlendirdi. Ancak bu proje, tapınağın temellerinde meydana gelen patlamalardan sonra suya düştü.

Iulianus'un bu masraflı inşa faaliyetini bitirmek için başka sebepleri de vardı. En büyük girişimi olması planan Persia'nın tamamının işgali için bulabileceği tüm kaynaklara ihtiyacı vardı. Yaklaşık 65.000 askerden mürekkep sefer birliklerini 362/363 kışında Antakya'da özenle hazırlamıştı. Burada hem ordunun artan yükü sebebiyle meydana gelen yemek kıtlıkları, hem de Iulianus'un hemen kent dışında yer alan Daphne'deki Apollon mabedini restore etme girişimleri, bir isyan çıkmasına neden oldu. Kentin Hıristiyan nüfusu da bu girişime tepki olarak tapınağı ateşe verdi ki, bu da Hıristiyanlığın bu dönemde üstünlüğü elde ettiğinin göstergesidir. Iulianus öfkeyle kenti terk etti ve ordusunu Fırat Nehri aşağısından Persia'yı işgal edecek mevkiye kaydırdı. İlk başta Persler çok az direniş gösterirken, başkente (Ktesiphon) ulaştığında Iulianus'un şansı tersine dönmüştü. Kuşatmayı kaldırmaya zorlandıktan sonra devamlı saldırılar altında Tigris Nehri boyunca kuzeye çekilmek zorunda kaldı. Tez canlı bir komutan olduğu için, 363 yılının Haziran ayında bir gün zırhını giymeden küçük bir asker grubu ile çatışmaya girdi ve vücudunun yan tarafına saplanan

KAYNAK 13.1: *İmparator Iulianus bu mektubu (22 (429D-430C)) 362 yılında, Galatia'da başrahip olarak hizmet veren pagan Arsacius'a yazmıştır. Mektup kendisinin ve çağdaşlarının paganizmi isimlendirdiği hâliyle "Helenizm"e karşı, kendisinin "ateizm" olarak kötülediği Hıristiyanlığın belli başlı cezbedici avantajlarının farkında olduğunu göstermektedir. Bu avantajların içerisinde halka saygılı davranmak ve her şeyden önemlisi inançlarına bakılmaksızın ihtiyacı olanlara karşı cömertçe sadaka dağıtmak önemli yer tutuyordu. Bu mektupla Iulianus, pagan rahiplerin de benzer davranışlar sergilemelerini teşvik ederek ve hatta bunun için imparatorluk kaynaklarını teklif ederek Hıristiyanlığa karşı son çırpınışlarını sergiliyordu.*

Ateizmi en çok arttıran şeylerin yabancılara karşı sadaka vermek, ölülerin mezarlarına özen göstermek ve yaşantılarındaki kutsallık yalanı gibi faktörler olduğuna neden dikkat etmiyoruz? Bence biz de tüm bunlara öykünmeye uğraşmalıyız. Ve yalnızca sizin böyle davranmanız yeterli olmaz, Galatia'daki tüm rahipler bunu uygulamalıdır. Onları bunun için çabalamaları gerektiğine ikna edin. Eğer bu kişiler tanrıları beraber ziyaret ettikleri eşlerinin, çocuklarının ve kölelerinin tanrılara karşı saygısız davranmalarına ve ateizmi dindarlığa tercih etmelerine izin verirlerse, onları rahiplik görevinden men edin. Daha sonrasında rahipleri tiyatroya katılmaktan, barda içmekten ve utanç verici ve itibarsız herhangi bir iş yürütmekten uzak durmaya da ikna edin. Bu kurallara uyanları onurlandırın, uymayanları uzaklaştırın. Her kentte pek çok konukevi kurun ki gezginler misafirperverliğimizi görsünler, sadece bizim topluluğumuzun üyeleri değil paraya ihtiyacı olan herhangi bir kimse faydalanabilsin. Ben yeterli kaynaklara sahip olabilmeniz için bir plan oluşturdum.

bir mızrakla yaralandı. Bu olayın gecesinde de yaşamını yitirdi.

Iulianus, Roma'nın alenen pagan olan son imparatoruydu. Daha uzun yaşasaydı, belki de paganizmi yeni rakibi karşısındaki mücadelesinde daha etkin kılmayı başarabilirdi. Ancak onun erken ölümüyle, hükümdarın desteğine çok fazla bel bağlayan bir dini geleneğin kaderi de aynı olmuştur.

IOVIANUS, I. VALENTINIANUS VE VALENS (363-378)

Iulianus'un Pers topraklarının ortasında sefer esnasındaki ölümü ordusunu büyük bir tehlike içerisine sokmuştu. Askerlerin buna tepkisiyse inisiyatifi ele alarak imparatorun muhafız birliklerinden Flavius Iovianus'u (Balkan kökenli) onun halefi seçmek oldu. Iovianus daha iktidarının en başında, Persler ile Roma ordusunun Pers topraklarından geri çekilmesine izin vermeleri için bir anlaşma müzakeresine oturmak zorunda kaldı. Çok dezavantajlı bir konumda olmasına rağmen, Roma'nın önceden Yukarı Tigris boyunca sahip olduğu toprakların yalnızca yarısından feragat eden bir uzlaşmaya vardı. Bu antlaşma, bu stratejik bölgede Roma ve Persia arasındaki gücü eşitlemiş ve sonraki bir buçuk yüzyıl boyunca iki güç arasındaki çatışmayı en az düzeye indirgemeye yardımcı olmuştu. Iulianus'un aksine Hıristiyan olan Iovianus tahta geçtikten sonra birkaç ay içerisinde öldü. Onun yerine, meclis

Figür 13.3a, b, c, d *Dördüncü yüzyıl sikkeleri. Bu dört örnek, sikkelerin imparatorların mesajlarını her gün onların görselleriyle karşılaşan vatandaşlara iletmedeki gücünü göstermektedir. Constantinus döneminde bastırılan ilk iki örnek, kendisinin yaydığı çelişkili dini propagandayı göstermektedir. Bir tanesinin (a) arkasında, Constantinus'un "yoldaş"ı (COMITI) olarak adlandırdığı, en sevdiği pagan tanrı olan "Yenilmez Güneş"in (SOLI INVICTO) çıplak bir imgesi tasvir edilmektedir, Figür 13.2 ile karşılaştırınız. Diğeri ise (b) onun yeni savaş sancağı olan* labarum*'un bir yılana (şeytanın ve Licinius'un sembolü) mızrak soktuğunu göstermekte ve sancağın üzerinde de Hristogram'a (Yunanca "Mesih" isminin ilk iki harfi olan X ve P'nin iç içe geçmiş hâli) yer verilmektedir. Üçüncü sikke (c) pagan filozofların bir karakteristiği olan uzun sakalıyla Mürtet Iulianus'u göstermektedir. Arka yüzündeyse bir boğa ve iki yıldız yer almaktadır. Iulianus'un dönemindeki Hıristiyan vatandaşlar bu sikkeyi hayvan kurbanına teşvik olarak yorumlamış ve öfkelenmişlerdi. Dördüncü sikkenin (d) arka yüzünde Valentinianus ve kardeşi Valens arkalarında Victoria ile birlikte taht üzerinde yan yana bir küre tutarken tasvir edilmişlerdi. Ayaklarının altında, sikkenin basıldığı kent olan Augusta Treverorum için TR simgesi ve Valentinianus'un sikke reformundan sonra altın sikkelere konan bir kalite işareti olan Obryzum ("saf altın") için OB simgesi okunabilmektedir.*

364 Şubat'ta yine Balkan kökenli bir muhafız olan Flavius Valentinianus'u seçti. Bir ayı biraz geçtikten sonra Valentinianus kardeşi Valens'i Augustus olarak eş-imparator ilan etti. Böylelikle Constantinus'un hanedana dayalı ortak yönetim sistemini devam ettiriyordu (Fig. 13.3d). İkisi orduyu ve yönetimi bölüştükten sonra Valentinianus Batı'yı yönetmek üzere yola çıktı ve Doğu'yu yönetmesi için kardeşine bıraktı.

Valetinianus ve Valens, birçok sınır bölgesinde devamlı olarak barbar tehditleriyle karşı karşıya kalıyorlardı. Valentinianus iktidarının ilk yıllarından itibaren Alamanni kavmine karşı savaştı ve onları 368 yılında Solicinium'daki (günümüzde Schwetzingen, Almanya) bir savaşta yendi. Bölgedeki Roma egemenliğini arttırmak için Ren boyunca kapsamlı bir tahkimat programına da başladı; bu sınır boyunca yapılan son sistematik savun-

ma inşası olacaktı. Komutanı Theodosius da Britanya'da Picti, Attacotti ve İskoç gruplarla karşı karşıya gelip onları bastırdı ve 373 yılında Kuzey Afrika'daki gaspçı Firmus'u da mağlup etti. Fakat bu başarılara rağmen Valentinianus 375 yılında bilinmeyen sebeplerden ötürü Theodosius'un idam edilmesini emretti. Sonrasındaysa Theodosius'un aynı adlı oğlu imparatorluğun başkomutanı olarak hızlıca babasının yerini aldı. Kendisini ilk önce 374 yılında orta Tuna kıyılarındaki Roma topraklarını işgal eden Sarmatlara ve Quadilere karşı kanıtladı. Sonraki sene Valentinianus Tuna'yı geçerek her iki halkı da bastırdı. Ardından gelen müzakere süreci sırasındaysa öfkelenip felç geçirdi ve Brigetio'da (günümüzde Szöny, Macaristan) 375 yılının Kasım ayında öldü.

Valentinianus imparatorluğun sınırlarını savunmak için gösterdiği bitmek bilmeyen çabanın yanı sıra imparatorluğun idaresiyle de daima ilgilendi. Bürokrasiyi düzene koydu, düzenbazlığı engellemek için vergilerin toplanmasını yeniden yapılandırdı ve altın sikkenin saflığını arttırdı (bkz. Fig. 13.3d). Doğuda, kardeşi Valens askeri bir lider vasfı bakımından onun çok daha altında kalsa da idareci olarak onun kadar becerikliydi. İktidarının henüz ikinci ve üçüncü yıllarında Iulianus'un bir akrabası olan Procopius'un gasp girişimini bastırmak zorunda kalmıştı. Bu felaketten güç bela kurtulduktan sonra, Procopius'a askeri destek yollamaları sebebiyle Gotları cezalandırmak için ordusuyla Tuna'nın kuzeyine gitmek zorunda hissetti. Üç yıl süren savaştan (367-369) iki taraf da galip çıkamadı. Valens'in kuvvetleri aynı zamanda doğuda Persia'ya kaybedilen toprakları geri kazanma girişiminde de bulundu; 376 yılına gelindiğinde Valens bu sefer Sasani İmparatorluğunu işgal etmeye hazırlanıyordu.

Ancak bu tür hırslar, Trakya üzerinde yer alan Roma topraklarındaki Gotların ayaklanmasıyla birlikte terk edildi. Gotlar, Hunların saldırılarından sonra imparatorluk topraklarına girmişlerdi. Asya'nın bozkırından gelen göçebe bir halk olan Hunlar, kendilerini yaklaşık bir yüzyıl boyunca neredeyse yenilmez kılan askeri taktiklere sahiplerdi. Bu tehdidin boyutunu fark edemeyen Valens, 376 yılında Gotlardan oluşan küçük bir grubun Tuna'yı geçerek imparatorluk içerisine yerleşmesine izin verdi. Ancak bu taviz, yalnızca daha fazla Got grubunu ve diğer barbar halkları cesaretlendirmeye yarayarak onların Trakya'ya doluşmasına neden oldu ve en nihayetinde de bir isyana yol açtı. Valens'in Trakya'daki komutanları 377 yılında ayaklanmayı bastırmakta başarısız olduktan sonra, Valens'e ordusuyla birlikte Persia sınırından dönmesi konusunda ısrarcı oldular. Valens 378 ilkbaharında buraya geldiğindeyse, Got kuvvetleri üstünlüğü kazanmış hâldeydi. Aynı yılın Ağustos ayında kısa süre içerisinde Hadrianopolis (günümüzde Edirne) yakınlarındaki Romalıları yenmeyi başardılar. Bu korkunç savaş Valens'in hayatına mal olmuş ve doğunun saha ordusunun üçte ikisinin, yani 40.000 adamdan 26.000 adamın katledilmesiyle sonuçlanmıştı. Yenilgi oldukça ağırdı. Doğu imparatorluğu sadece kendisini savunmak için yeterli sayıda kuvvetten yoksun olmakla kalmamış, aynı zamanda dönecek evleri olmayan ve büyük bir düşman kuvveti durumundaki Gotların da akınına uğramıştı.

GRATIANUS, II. VALENTINIANUS VE I. THEODOSIUS (379-395)

Valens'in ölümü imparatorluğu başsız bırakmadı. Aslında kendisi imparatorluğu sadece kardeşiyle değil, aynı zamanda yeğeni Grati-

anus ile birlikte yönetiyordu. Valentinianus Gratianus'u 367 yılında, kendisi yalnızca sekiz yaşındayken ikinci eş-imparator olarak atamıştı (bkz. Tablo 14.1). Gratianus'un daha düşük bir rütbe olan Caesar'lık yerine aniden Augustus'luğa atanması, beşinci yüzyılın sonlarına kadar sürmüş çocuk imparatorlar atama uygulamasına bir emsal oluşturdu. Hatta bu uygulamayı ilk takip eden, Gratianus'un küçük üvey kardeşi II. Valentinianus oldu, kendisi babasının 375 yılındaki ölümünden sonra Tuna'daki ordular tarafından Augustus ilan edildi. Bu noktada II. Valentinianus yalnızca dört yaşındaydı ve Valens 378 yılında öldüğündeyse yaşı yediydi. Bu durum Gratianus'un isyancı Gotlarla kendi başına mücadele etmeye çağrıldığı anlamına geliyordu. Gotlar zaferden cesaretlenerek orta Balkanlar bölgesinin tümüne yayılıp buranın hâkimiyetini ele geçirmiş durumdaydılar.

Gotların çıkardığı zorluğun bilincinde olan Gratianus, tecrübeli bir askeri lideri eş Augustus olarak atamaya karar verdi. Şaşırtıcı olmayacak şekilde, daha önce bahsettiğimiz, imparatorluğun en başarılı komutanı olan babasının yerine geçen Theodosius'u seçmişti. Theodosius göreve 379 yılının başında geldi ve derhal bu noktada oldukça dağınık olan ve ayrı ayrı saldırılabilecek işgalcileri püskürtmeye koyuldu. Bugün topluca "Vizigotlar" olarak adlandırılsalar da onlar aslında Gotlardan ve diğer barbar halklardan oluşan karışık ırklı bir topluluktu. Tuna'yı 376 yılında ayrı ayrı geçmişlerdi fakat Roma'nın saldırılarına karşı sayıca en güçlü olan Gotların liderliği etrafında birlik olmaya mecbur kalmışlardı.

Dört yıllık fayda getirmeyen gerilla harekâtından sonra, Theodosius 382 yılının Ekim ayında Vizigotlara sıkıntılı bir uzlaşma teklifinde bulundu: buna göre Vizigotlar Roma ordularında savaşmaları karşılığında, kendi liderleri idaresinde kuzey Trakya'da ikamet hakkı elde edeceklerdi. Böylece Theodosius imparatorluk sınırları içerisinde yarı özerk bir barbar devleti yaratmış oldu, bunun sonuçları ise yıkıcı olacaktı (bkz. On dördüncü Bölüm). Neyse ki doğu sınırı daha sakin durumdaydı. Saldırgan Sasani kralı II. Shapur 379 yılında ölmüş ve sonrasında bir dizi zayıf vâris tahta geçmişti. Gerginliğin azaldığı bu dönemde, Theodosius ve III. Shapur Armenia'nın egemenliğini aralarında bölüşmek için 387 yılında bir antlaşmaya vardılar.

Ciddi bir dış tehdidin yokluğunda Theodosius'u esas kaygılandıran şey, peş peşe gelen iki gasp teşebbüsü oldu. Bunlardan ilki, komutan Magnus Maximus'un 383 yılının erken döneminde kendisini imparator ilan ettirdiği Britanya'da başladı ve sonrasında Galya'ya taşınarak Paris yakınlarında Gratianus'un öldürülmesiyle sonuçlandı. İlk başta Galya'dan ayrılmamayı ve çocuk imparator II. Valentinianus'u rahat bırakmayı kabul eden Maximus, sonrasında İtalya'ya yürüyerek ve Valentinianus'u Theodosius'a kaçmaya zorlayarak anlaşmayı bozdu. Theodosius intikam için Pannonia'daki Maximus'a saldırıp onu mağlup etti, en nihayetinde de 388 yazında kuzey İtalya'daki Aquileia'da onu yakalayıp idam etti (Fig. 13.4).

Theodosius 390 ortalarına kadar Batı'da kalarak Valentinianus'un hükümdarlığını yeniden kurmasına yardım etti. Theodosius'un oğlu Arcadius (383'te çoktan Augustus olarak atanmıştı) doğu işlerini yürütmesi için Constantinopolis'te bırakılmıştı. Theodosius 390 ortalarında geri döndü fakat iki yıl sonra Batı'da yine bir bela ortaya çıktı. Theodosius dönmeden önce II. Valentinianus'u Frank general Arbogast'ın naipliğine bıraktı; böylece gelecek yıllarda tekrarlanacak yeni bir düzen (barbar generaller tarafından naiplik) kurmuş-

tu. Ancak Arbogast Valentinianus'un üzerinde öylesine güçlü bir hâkimiyet kurdu ki çocuk sonunda intihar etti. Arbogast bunun üzerine saray yetkililerinden Eugenius'u Augustus ilan etti. Theodosius'un buna cevabı katiydi. Kendisi ikinci oğlu Honorius'u 393 Ocak ayında Augustus ilan etti; bu Eugenius'un tanınmayacağına dair bir işaretti ve 394 yazında gaspçıyı ortadan kaldırmak için batıya yürüdü. İki ordu Frigidus Nehri'nde (Aquileia'nın doğusu olan Tirol'un eteklerinde) karşı karşıya gelerek iki gün boyunca savaştı. İlk gün eşitlik söz konusuydu fakat ikinci gün çok kuvvetli bir rüzgâr isyancı birliklerin yüzüne doğru eserek savaşı Theodosius'un lehine çevirdi. Hıristiyan yazarlar bunu ilahi bir müdahale olarak tasvir

Figür 13.4 *Constantinopolis Hipodromu'ndan bir obelisk temeli (bkz. Harita 14.2). Antik bir geleneği takip eden Theodosius, Magnus Maximus'a karşı kazandığı zafer sonrası Constantinopolis hipodromunun merkezine bir obelisk dikmişti. Burada görünen temelinde, kendisi doğrudan saraya bağlı olan parkurdaki locasında gösterilmiştir. Kazanan için tuttuğu taç ile circus yarışlarına başkanlık etmektedir ve etrafı saray yetkilileri, senatörler ve muhafızlarla sarılmıştır. Altında yarış için toplanmış kitleleler yer almakta ve onların altında da akrobatlar ve org çalanlar da dahil olmak üzere müzisyenler yer almaktadır. Circus yarışları Geç Antikçağda giderek önem kazanmıştı ve imparatora vatandaşlarına karşı cömertliğini ve onlar üzerindeki iktidarını göstermek için güçlü bir sembolik alan sunuyordu.*

ettiler çünkü Eugenius Roma aristokratlarının desteğini çekmek için onların Theodosius yönetiminde bastırılan pek çok geleneksel kültü canlandırmalarına izin vermişti.

Savaş sonrasında Theodosius İtalya'da kaldı ve isyancıların davasına yönelik herhangi bir desteği yok etmek için Roma'yı ziyaret etti. 395 Ocak ayındaysa savaşla dolu zorlu yaşamına yenik düşerek Milano'da hayatını kaybetti. Onun ölümü bir dönemin kapanışıydı. Kendisi etkin bir biçimde askeri faaliyetlere katılan (Marcus Aurelius günlerine kadar uzanan) uzun bir imparatorlar dizisinin son üyesiydi. Sonraki bir buçuk yüzyıl boyunca tüm Doğu ve Batı imparatorları askeri eylemleri komutanlarına bırakacak ve kendilerini idari ve saray içi aktivitelerle sınırlandıracaklardı.

İMPARATORLUĞUN YENİ ELİTLERİ

Tetrarşi tarafından yapılan idari değişiklikler Hıristiyan bir dünyanın yeni öncelikleri ve değerleriyle birlikte, dördüncü yüzyılın yönetici elit sınıfının tabiatını değiştirmişti. Geç Antikçağ pek çok açıdan Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinin kendi özgün kimliklerine yeni bir coşkuyla sarıldıkları bir dönemi temsil etmektedir; ancak bu dönem aynı zamanda, parçalanmaya direnen ve yıpranmış imparatorluğu bir arada tutmaya hizmet eden elit kültürün çok büyük ölçüde homojenleştiğine de şahitlik etmiştir. Tetrarşi ve Constantinus tarafından başlatılan bürokrasi büyümesi, bu sürece zemin hazırlamıştı. İkinci yüzyıl imparatorluğu, alt kademeleri sayıca fazla bir hükümete sahipti. O tarihte senatör sayısı hiçbir zaman 600 civarını geçmemişti ve senato yönetici kurul olarak çok az eylemsel yetki kullanmıştı. Elbette bazı üyeler olağanüstü yetkilere sahiplerdi ancak onların da rolleri Severus dönemi sonrası önemli ölçüde azalmış, özellikle de makamları askerlerle doldurmak isteyen tetrarşi üyelerinin dönemindeyse en dip noktaya ulaşmıştı.

Constantinus ise dördüncü yüzyılda tam tersi senatoyu yeniden canlandırmış fakat bunu yaparken senatörlük kariyeriyle ilgili de çok temel değişikliklere gitmişti. Yaptığı en büyük değişiklik, Constantinopolis'te tamamen yeni bir senato kurmasıydı. 359 yılına gelindiğinde oğlu II. Constantius senato üyelerini neredeyse 2000'e çıkarmış ve yeni başkente kendisine ait Kent Praefectus'unu (Praefectus Praetorio ile eşit statüdeki bir makam) bahşetmişti bile. Constantinus zamanından bu yana Roma'daki senato da benzer bir büyüklüğe erişmişti ki bu da imparatorluğun artık iki yüzyıl öncesine kıyasla altı kat daha fazla elit senatörünün olduğu anlamına geliyordu.

Bu büyüme Constantinus'un Constantinopolis senatosu için ağırlıklı olarak doğu kökenli kişileri, özellikle de eski kent meclisi üyelerini seçmesi sayesinde gerçekleşmişti. Böylece eski düşük kademeli aristokratların buraya akın etmesi için kapıları açmıştı. Buna ilaveten, Constantinus'tan itibaren imparatorlar senatör statüsünü, oldukça genişlemiş bürokraside verilen hizmetlere karşılık en büyük ödül olarak sunmuşlardı. Dördüncü yüzyılın ortasına gelindiğinde senatörler artık geleneksel makamlardan, yeni bürokratlar sınıfından ve yüksek rütbeli askeri personelden eşit dağılımla seçiliyordu. Bu büyüme, imparatorlara elit statüsüne erişim üzerinde daha fazla kontrol sağlamıştı çünkü özellikle bu statüye erişimde kullanılan iki kanalın, yani ordunun da bürokrasinin de yolu hiyerarşiden geçiyordu. Bu durumun elitlerin dini statüsü üzerindeki etkisiyse inanılmazdı. 324'ten 395'e kadar yalnızca tek bir pagan imparatorun iktidarı haricinde, hem sivil hem de askeri makamlara Hıristiyanlar egemen olmuştu.

Geç Roma idari reformları aynı zamanda başka bir elit yapı olan ordunun da tabiatını değiştirmişti. Dördüncü yüzyıla gelindiğinde askerlerin sayısı 600.000'e kadar çıkmıştı, bu öyle büyük bir sayıydı ki Romalı yetkililer bu mevkileri doldurmak için barbarlardan giderek daha fazla destek almak zorunda kalmışlardı. Orduda vatandaş olmayanların kullanılması elbette yeni bir şey değildi fakat geç imparatorluk döneminde barbar askerlere verilen statünün bir yüzyıl öncesinde bile eşi benzeri görülmemişti. Elit muhafız alayı *scholarii* çoğunlukla Germen kökenli barbarlardan oluşmaya başlamış ve barbar kökenli komutanlar makamların da neredeyse yarısını doldurur hâle gelmişti. Bu yetkililer sayıları arttıkça, yönetimde de giderek artan bir etkiye sahip olmaya başladılar. İmparator Honorius'a *magister militum* olarak hizmet veren ve bir Vandal olan Stilicho, I. Theodosius'un yeğeni Serena ile evlenerek hanedana bile kabul edilmişti. Bu tür "yabancı" komutanların "Roma İmparatorluğunun çöküşü"nü hızlandırdığını varsaymak yanlış olur. Söz konusu komutanlar tamamen Roma askeri hayatına uyum sağladıkları için kimliklerini de Romalı gibi inşa etmiş ve genellikle de imparatorluğa azimle sadık kalmışlardı.

Geç Antikçağ'daki elit grupları tanımlarken, ikinci yüzyılda güçleri minimal seviyedeyken şimdi yeni bir lider sınıfı olan piskoposlardan da kesinlikle bahsedilmelidir. Hıristiyanlık, örgütsel yapılarını en başından itibaren Roma devletinden bağımsız geliştirmişti. Bu sistemin merkezindeyse piskoposlar vardı. Erken dördüncü yüzyılda Kuzey Afrika, Suriye ve Küçükasya'nın bazı bölümleri ve bu gibi yoğunlukla Hıristiyanlaştırılmış bölgelerin yanı sıra, İtalya'daki her büyük ve küçük kentin piskoposları bulunuyordu. Böylece 325'e gelindiğinde Suriye'nin Antakya, Apamea ve Laodicea gibi kentlerindeki kiliseleri yöneten neredeyse 30 piskoposu bulunuyordu. Batılılar için en ünlü piskopos Roma'daki kiliseyi yöneten Papa'ydı. Dördüncü yüzyılda Roma piskoposluğu o kadar çok rekabete sebebiyet veriyordu ki pek çok kavga vuku bulmuştu, örneğin 366 yılında tartışmalı bir seçimde çıkan arbedelerde tek bir günde 137 kişi hayatını kaybetmişti. Elbette çoğu piskoposluk makamı ona kıyasla daha az güce sahipti, yine de piskoposlar Hıristiyanlığın dördüncü yüzyıldaki hızlı yayılımıyla birlikte öne çıkan yerel liderler oldukları için güçleri büyük ölçüde artmıştı.

Piskoposun gücü yalnızca topluluğunun büyümesinden değil, ayrıca imparator tarafından sağlanan pek çok yetki ve ayrıcalıktan da kaynaklanıyordu. Örneğin Constantinus piskoposlara imparatorluğa ait mülklerden toplanan bazı vergileri alma hakkı tanımış, vergilerden ve curia hizmetinden muaf olmalarına ve düzenli olarak imparatorluğun atlı posta hizmetini kullanmalarına izin vermiş, idari davaların yargılamasını yapma hakkı tanımış ve kiliselerinde köleleri azat etme hakkı bahşetmişti. Bu ayrıcalıklar piskoposu üstün bir yerel lidere dönüştürmüştü. Onun otoritesi, aynı zamanda Hıristiyan mimarisinin yükselişine de yansımıştı. Piskoposlar sivil liderler olarak kent meclisi üyelerinin yerini alırken, Hıristiyan mimari de yerel zenginliğin ve kibrin standart dışavurumu olan geleneksel sivil mimarinin yerini almıştı.

Piskoposlar pek çok açıdan imparatorun gücüne karşı denge ağırlığı rolünü de üstlenmişti. Piskoposların imparator otoritesine direnişine dair pek çok örnek mevcuttur ve bu örnekler kilisenin nasıl alternatif bir otorite kaynağına dönüştüğünü göstermektedirler. Muhtemelen bunun en iyi örneğini 374 yılında Milano piskoposu olan Ambrosius ile gör-

mekteyiz. Ambrosius, Roma'nın bazı güçlü paganlarının senato binasındaki tanrıça Victoria'nın sunağını restore etmelerini engellemek için çocuk imparator II. Valentinianus ve onun annesi Iustina ile kavga etmiştir. Ayrıca, bir sinagogu yıkan bir grup Hıristiyanı sinagogu geri inşa etmesi için zorlamaya teşebbüs etmesi sebebiyle I. Theodosius'u azarlamış ve daha sonrasında bir senatörün arbedede öldürülmesi üzerine askerlerine Thessalonica arenasında 7.000 kadar vatandaşı katletmelerini emretmesi sebebiyle kendisini cezalandırarak alt etmeyi başarmıştı. Bu son örnekte Ambrosius, Theodosius'u kiliseye geri kabul etmeden önce onu halkın görebileceği şekilde bir kefaret ödemeye bile zorlamıştı. Böylelikle, Büyük Zulüm'ün bitişinden daha seksen yıl geçmeden, Hıristiyan piskoposlar dini konularda imparatorları kendi otoritelerini kabul etmeye zorlayabilecek hâle gelmişlerdi.

PAGANİZM VE HIRİSTİYANLIK

Modern araştırmacılar "paganizm" kelimesini, antik Yahudi ve Hıristiyan olmayan dinleri simgeleyen ibadetlerin bütünlüğünü tanımlamak için kullanmakta ancak bunu ihtiyatla ve tereddütle yapmaktadırlar. Esasında antik paganların dinlerini ifade etmek için kullandıkları tek bir tabir yoktu ve kendilerini Geç Antikçağ öncesindeki herhangi bir dönemde birleşmiş bir grup olarak da düşünmüyorlardı. Latince paganus "taşralı" demekti ve ilk olarak dördüncü yüzyıldaki Hıristiyanlar tarafından, geleneksel dini ibadetleri uygulayan kişiler için aşağılayıcı bir tabir olarak kullanılmıştı. Bu muallak terminolojinin altında yatan sebep, antik paganizmin esasen merkezi olmayan ve en iyi şekilde yerel düzeyde açıklanabilecek bir olgu olmasıdır; paganizmin çeşitli formları arasında, onları bir araya getirip bütünlük oluşturarak bugün tek bir din olarak tanımlanabilmelerini sağlayacak kadar güçlü bağlar bulunmamaktadır. Her bir topluluğun kendi tanrıları, ritüelleri ve festivalleri vardı; bu, imparatorların genellikle hoşgördüğü ve hatta desteklediği bir çeşitlilikti (bkz. Dokuzuncu Bölüm).

Bu hoşgörüden faydalanan tarikatlardan birisi de Hıristiyanlıktı. Erken dördüncü yüzyıla kadar şiddeti giderek artan zulüm dönemlerine maruz kalmasına rağmen, gelişmesi ve yayılması için çoğunlukla kendi hâline bırakılmıştı. Constantinus'un ölümünden sonraki yüzyıldaysa marjinal olmaktan çıkmıştı. Yalnızca çoğunluğun ve devletin dini olarak tırmanış kazanmamış, aynı zamanda paganizmi ezmiş ve neredeyse yok etmişti. Bu, Constantinus 312 yılında din değiştirdiğinde paganizmin zaten can çekişir bir hâlde olduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersi, paganlar çok yüksek ihtimalle imparatorluk nüfusunun yüzde doksanını oluşturuyor ve hâlâ yerel düzeyde ve imparatorluk çapında dini ritüelleri ve siyaseti yönetiyorlardı. Ancak dördüncü yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Hıristiyanlık muhtemelen kentlerde (bölgesel gücün merkezleri) demografik kritik eşiğe ulaşmıştı ve artık avantajlı bir konumdaydı. İmparatorun kendisinin din değiştirdiği ve bir yandan eski dinleri bastırırken bir yandan yeni dinini teşvik ettiği bu dönemde din değiştirmek moda olmuştu. Araştırmalar 340'lar kadar erken bir tarihte, imparatorların makam atamalarında Hıristiyanları tercih etmeye başladığını göstermiştir. 390'lara gelindiğinde makam koltuklarında çok az pagan yer tutuyordu ve 415'teyse paganlar çoğunlukla idari makamlardan men edilmiş durumdaydılar. Hayal edilebileceği üzere, bu ortamda insanlar rüzgâr nereye eserse oraya gittikleri için bazı din değişimleri pek samimi değildi.

Constantinus döneminde Hıristiyanlık, pagan imparatorların hükümdarlığında maruz kaldığı şiddeti paganlara uygulamaya başlamıştı bile. Constantinus 324 yılında Doğu'nun hâkimiyetini ele geçirdikten sonra birçok tapınağın yıkılmasını emretmişti. Oğlu Constantius'un da adakları yasakladığı kesin olarak bilinmektedir. Iulianus bu tür kanunları yürürlükten kaldırdıktan sonra bu kanunlar Theodosius tarafından intikam hırsıyla yeniden yürürlüğe konmuştu (Kaynak 13.2), ayrıca kendisi pagan tapınakların geniş çapta yıkımına izin vermişti. Bunun öne çıkan örneklerinden biri, İskenderiye'deki büyük Serapis tapınağının yıkılmasıydı. Yerel piskopos Theophilus orada 391 yılında halka açık bir alanda pagan imgelerle alay edince, kentin paganları ayaklanmış ve tapınak çevresinde barikat oluşturmuşlardı. Bu hareketleri paganlarla Hıristiyanlar arasında bir sokak savaşına sebebiyet vermişti. Her iki taraftan da çok fazla kişi öldürülmüş ve nihayetinde Hıristiyanlar tapınağı yıkmışlardı. Bu olay Hıristiyan bağnazların paganların kutsal bölgelerine saldırıp cezadan tamamen muaf kaldıkları pek çok örnekten yalnızca bir tanesiydi.

Paganizm bu darbelerden sonra iyileşmekte zorlanmıştı. Buna ilaveten, Constantinus'un hükümdarlığından itibaren yerel kültlere ayrılan imparatorluk ödeneklerinin kaldırılması hem ritüellerin yapılmasını engellemiş hem de dini festivallerde bir zamanlar ziyafetle ağırlanan topluluklarla bağların koparılmasına neden olmuştu. Tapınaklar kapatıldığında ya da yok edildiğinde ve festivaller durduğunda, paganizm yalnızca izole yerel bölgelerde hayata tutunabilmişti, özellikle de her zaman büyümeye devam ettiği kırsalda ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı sınırlı sayıdaki kentlerde. Bazı paganlar altıncı yüzyıla kadar dinlerini yaşamayı sürdürmüşlerdi fakat radikal bir biçimde değişmiş hâlde. Bazıları dikkat çekmekten sakınarak inançlarını sürdürürken bazısı da inançlarını entelektüelleştirerek ve küçük, az kişinin yer aldığı bir çevreyle sınırlandırarak korumuştu. İmparator Iustinianus 529 yılında Atina'daki Platon Akademisi'ni kapattıktan sonra bu kişiler bile gizlendikleri yerden çıkarılıp kovulmuşlardı. Bu tarihe gelindiğinde paganizm hafızalardaki uzak bir anı olmak üzereydi, aktif ibadetçileriyle hayata tutunmaktan ziyade, antik pagan formları kendisine adapte eden Hıristiyan ritüelleri içerisinde yaşamaya devam ediyordu.

Bu esnada Hıristiyanlık, her zaman temel avantajı olan birliğini güçlendirmek için imparatorun din değiştirmesinden faydalanmıştı. Tek tanrılı ve kitap dini olan Hıristiyanlık aynı zamanda tutarlı bir teoloji de geliştirebilmişti. Ancak yine de bir kitle hareketi olarak onun da en başından itibaren bölünmelerle başı dertteydi. Bazen liderlik üzerine (örneğin Kuzey Afrika'daki Donatistler için çok temel bir sorundu) bazen de dogma üzerine (Arius ihtilafında olduğu gibi) tartışmalar meydana geliyordu. İlk tür ihtilaflar genellikle *hizipleşme* olarak adlandırılırken ikincisi *sapkınlık* olarak adlandırılıyordu. Her iki durumda da rakip Hıristiyan topluluklar genellikle arabulucu olarak imparatorun hızlıca müdahale etmesini istemiş ve Constantinus'tan itibaren imparatorlar bunu seve seve kabul etmişlerdi. Ancak imparatorun otoritesi nadiren meseleleri sonlandırabilmişti; herhangi bir tartışmadaki iki taraf da genellikle yeniden gruplaşıp yenilenen görüşmeler için geri geliyor ve bazen bir öncesinde kaybeden en sonunda kazanan olabiliyordu. Görüşmeler devam etmişti çünkü bu görüşmelerde dine uygun davranışlar ve Tanrı'nın tabiatı hakkındaki tartışmalardan çok daha fazlası mevzubahisti. Teolojik tartışmalar çoğu zaman rakip kentler

KAYNAK 13.2: *Bu iki kanun, devletin Geç Antikçağ'da dini ibadetlerle ilgili politikasının izini ne kadar yakından sürebileceğimizi göstermektedir. İlkinde, II. Constantius pagan adakların yasaklanmasına yönelik kayıtlara geçen ilk emrini vermektedir; sözünü ettiği babası Constantinus'un kanunuysa bir tartışma konusudur. 391 yılında yürürlüğe giren ikinci kanun daha açık ve daha geniş kapsamlıdır. Yalnızca yasaklı faaliyetleri sıralamakla kalmaz aynı zamanda devlet memurlarının nasıl yaptırıma zorlandığını da göstermektedir. Kanunun açıkça niyeti bu değilse bile bazen Hıristiyanlar bu tür kanunları pagan tapınaklarını yok etmek için bir motivasyon kaynağı olarak görüyorlardı.*

(MS 341) Constantius Augustus'tan Praefectus Praetorio vekili Madalianus'a. Batıl inanç son bulsun ve kurban deliliği yasaklansın. Her kim kutsal İmparator babamın kanununu ve Tanrı'mızın emrini bozarak kurban ayini düzenlerse, o kişiye uygun bir ceza verilsin ve bu cezanın hemen infazı sağlansın.

(MS 391) Gratianus, Valentinianus ve Theodosius'tan Praefectus Praetorio Albinus'a. Hem Tanrı'nın hem de bizim yaptırımlarımıza maruz kalmamak için, kimse kendisini kurbanlık hayvanlarla kirletmesin, masum zavallıları katletmesin, mabetlere yaklaşmasın, tapınakları ziyaret etmesin ve insan eliyle oluşturulan putlara hayranlık beslemesin. Bu emir aynı zamanda valileri de bağlamaktadır. Bu yüzden eğer onlardan birisi din dışı ritüellere bağlıysa ve ibadet amacıyla yol kenarında ya da kent içerisinde herhangi bir yerde tapınağa girerse, derhâl yedi kilo altın ceza ödemek zorundadır ve onun personeli de eğer valiye direnmez ve onu hemen halkın şahitliğiyle rapor etmezse aynı şekilde o da derhâl aynı miktarı ödemek zorunda kalır. (*Theodosius Kanunnamesi* 16.10.2. ve 10)

arasındaki ya da bazen tek bir kentteki rakip piskoposlar arasındaki güç savaşları için üstü kapalı bahaneler oluyordu. Kilise her zaman coğrafi olarak bölünmüş vaziyetteydi, her bir bölge kendi geleneklerini takip ediyor ve her büyük kent; özellikle de İskenderiye, Antakya, Efes, Constantinopolis ve Roma gibi kentler kendi doktrinini ve ritüelini dayatma hakkını savunuyordu. Bu yüzden Theodosius 381 yılındaki Constantinopolis Konsili'nde Ariusçuluk üzerine kilise münakaşalarını teorik olarak sonlandırsa da, tartışmalar çok kısa sürede başka konular üzerinden kaldığı yerden devam etmişti; örneğin Meryem'in Tanrı'nın annesi olarak rolü veya İsa'nın ilahi ve beşeri tabiatının karışımı gibi. Bu sorgulamalar 431 yılında Efes'te ve 451'de Khalkedon'da başka ekümenik konsillerin düzenlenmesine yol açmış ve bu konsiller kilise birliğinde günümüze kadar süren çatlaklar yaratmaya devam etmişti.

Tüm bu fikir ayrılıkları, Hıristiyanlığın bir devlet dini olarak birleştirici gücüne engel oluyor gibi görünebilir. Bir zamanlar pagan tarihçi Ammianus şöyle demişti: "Hiçbir vahşi hayvanın insanlara verdiği zarar, çoğu Hıristiyanın birbirlerine verdiği zararlarla boy ölçüşemez." Tabii bu, durumu fazla basite indirgeyen bir tanımlamadır. Hıristiyanlık devlet desteğinden bağımsız olarak büyümüş ve kendi liderlik yapısını, kendi altyapısını, kendi değer ve inanç dizisini geliştirmişti; tüm bun-

lar Hıristiyanlığı Edward Gibbon'ın on sekizinci yüzyılda meşhur bir şekilde söylediği gibi "Roma imparatorluğu'nun kalbinde bağımsız bir devlet" yapmıştı. Ancak Hıristiyanlık imparatorla müttefik olduğunda, devletle öyle iç içe geçmişti ki altıncı yüzyıla gelindiğinde ikisi kusursuz bir güç ağı oluşturmuşlardı. Teolojik tartışmalar da tamamen güç dinamiklerinin bir parçasıydı, imparatorların kontrolü altında rakiplerin kendilerini ifade edebilecekleri kanallar sağlıyorlardı. Hıristiyanlık ayrıca imparatora nüfuzunu sınırların ötesine taşıyabilecek bir kanal da sunuyordu. Bu yüzden Constantinus'un din değiştirdiği dönemlerde Armenia, Gürcistan ve Axum (Ethiopia) krallıklarının liderleri de din değiştirmişlerdi. İmparatorların siyasi etkilerini genişletmek için bu vaziyeti kucaklamış olmaları şaşırtıcı değildir. Hıristiyanlık kısa sürede ve genellikle imparatordan aktif destekle Sarazen Araplarına, Gotlara ve diğer Germen halklara yayılmış ve buralarda da ortak bir payda oluşturmuştu. Bu moda yalnızca imparatorun imparatorluk sınırlarının ötesindeki gücünü arttırmakla kalmamış aynı zamanda imparatorluğun en uzun süren miraslarından biri de olmuştu.

OKUMA ÖNERİLERİ

Curran, John R. 2000. *Pagan City and Christian Capital: Rome in the Fourth Century*. Oxford: Oxford University Press. Bu değişim döneminde Roma mimarisinin ve topografisinin gelişimini incelemektedir.

Lee, A. Douglas. 2000. *Pagans and Christians in Late Antiquity*. A Sourcebook. London and New York: Routledge.

Lenski, Noel (ed.). 2006. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matthews, John F. 1975. *Western Aristocracies and Imperial Court, A.D. 364-425*. Oxford: Oxford University Press. Senato aristokrasisinin Geç Antikçağda da süren önemine dair çok kıymetli bir çalışma.

Rapp, Claudia. 2005. *Holy Bishops in Late Antiquity: The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition*. Berkeles, Los Angeles, London: University of California Press.

14

BATI İMPARATORLUĞU'NUN SON YILLARI VE ROMA'NIN DOĞU'DA DİRİLİŞİ

THEODOSIUS HANEDANINDAN ROMA'NIN İLK YAĞMALANIŞINA (395-410)

I. Theodosius, on altı yıllık hükümdarlığında Roma'nın talihini geri döndürmesi sebebiyle büyük saygı görmektedir. Kendisi Hadrianopolis'teki korkunç muharebenin (378) ardından gelen kaotik ortamda tahta geçmişti. Hem askeri kuvvetin hem de diplomasinin bir birleşiminden faydalanarak Gotlarla imparatorluğun hizmetine girmeleri üzerine uzlaşmaya vardı. 395 yılının Ocak ayında öldüğünde geriye iki meşru vâris bıraktığı için istikrarın devam edeceği umut ediliyordu (Tablo 14.1). Ne yazık ki, bu iki düzenlemede de çıkacak problemlerin tohumları çoktan ekilmişti. Gotlar yatıştırılmış olsalar da hiçbir şekilde boyunduruk altına alınmamıştı. Roma toprakları içerisindeki yarı özerk varlıkları, imparatorluğa karşı hareket gücü kazanmalarını sağlamış-

tı. En nihayetinde, 410 yılında Roma kentini yağmaladılar ve 418 yılında Aquitainia bölgesinin (Galya'da) kendilerine teslim olmasını sağladılar. Bunların hepsi 395 yılında, Theodosius'un 18 ve 11 yaşlarında tahta geçen oğulları Arcadius ve Honorius'un hükümdarlıkları döneminde yaşandı. İkisi de çocukluklarının erken döneminden beri Augustus adını taşıyorlardı fakat hükümdarlık konusunda babalarının sergilemiş olduğu uzmanlığı sergileyemiyorlardı. Seferde hiçbir zaman sahaya inmemişlerdi ve saraydaki meseleleri idare eden güçlü figürler de olamamışlardı.

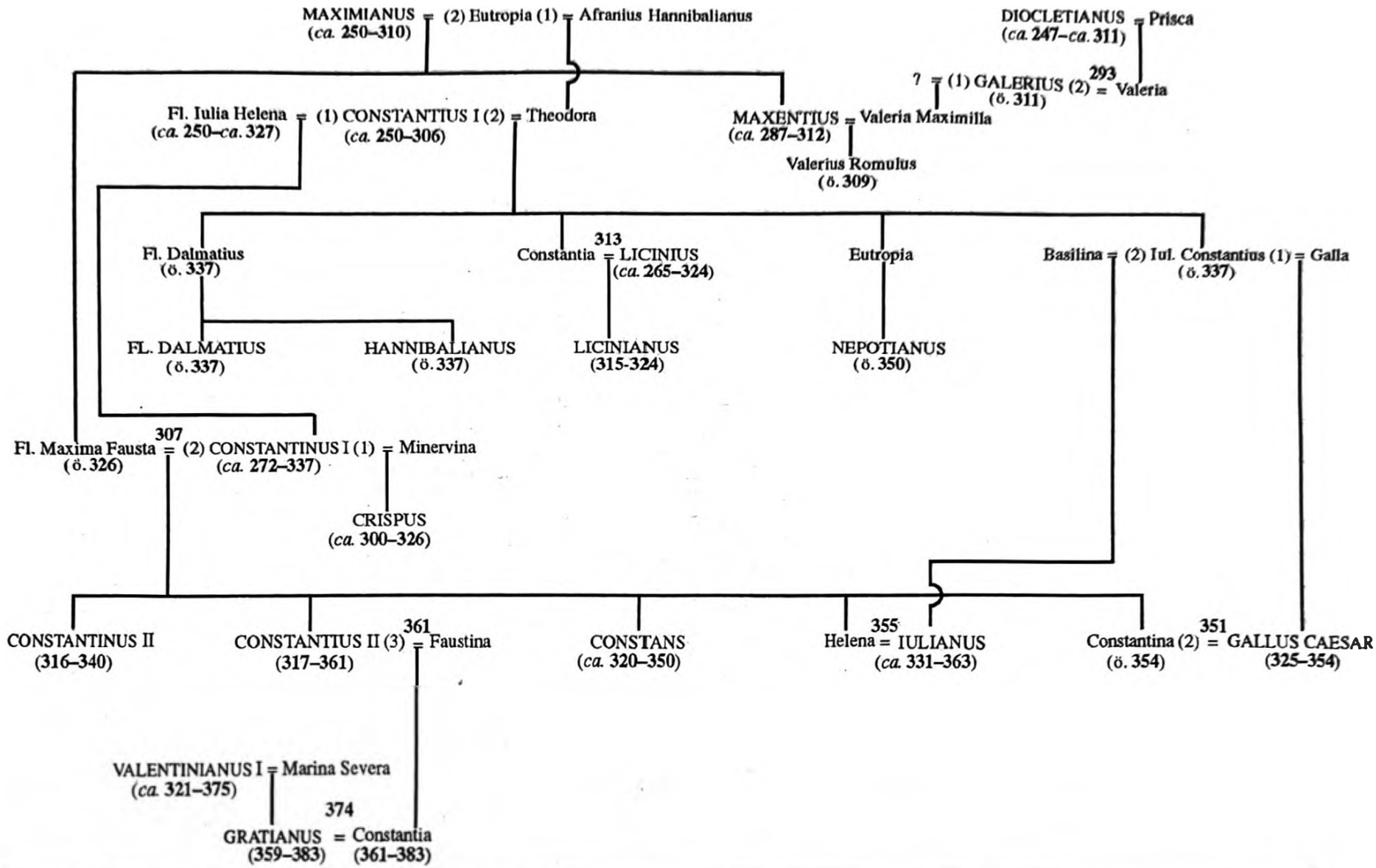
Tahta çıktıklarında genç olmaları ve güçlü liderlere evrilmemeleri sebebiyle hem Arcadius hem de Honorius kendileri adına işleri yöneten bir dizi yetkili tarafından kontrol altına alınmışlardı. Honorius için bunlardan en uzun sürelisi ve en başarılısı, Theodosius'un yönetiminin son yılında *magister militum* mevkiine yükselen, Vandal bir süvarinin oğlu olan Stilicho'ydu (Fig. 14.1).

Theodosius'un 395'teki ölümü üzerine Stilicho, Theodosius'un Frigidus Nehri'nde gerçekleştirilen savaşı (394) kazanmasının üzerine birleştirdiği doğu ve batı saha ordularının etkin kontrolünü ele geçirmişti. Theodosius ayrıca Stilicho'ya iki genç oğluna göz kulak olma görevini de vermiş olabilir fakat bu iddia doğu sarayı tarafından hiçbir zaman kabul görmemişti. Arcadius doğunun başkenti Constantinopolis'te 392 yılından beri sembolik hükümdardı. Gerçekteyse kendisinin Praefectus Praetorio'su Rufinus işleri yönetiyordu. Vizigotların Balkanlar'da isyan etmesi üzerine Stilicho'nun Batı'dan getirdiği askerlerle duruma müdahale etmek zorunda kalması, 395 yılında Rufinus ve Stilicho arasında gerilime sebep olmuştu. Arcadius ve Rufinus bu müdahaleyi doğu topraklarına yapılan bir gasp olarak görmüş ve Stilicho'ya ordusunun bir bölümünün komutasını bırakmasını emretmişlerdi. Stilicho buna razı gelerek birlikleri general Gainas liderliğinde Constantinopolis'e yollamış fakat öncesinde Gainas'a oraya vardıktan sonra Rufinus'u öldürmesini de emretmişti.

Rufinus'un yerini sarayın başhadımı Eutropius aldı. O da Stilicho'un 397 yılında Yunanistan'ı işgal eden Vizigotlara bir kez daha müdahale etmesi sebebiyle kendisiyle münakaşaya girdi. Eutropius, Stilicho'nun Constantinopolis senatosu tarafından bir halk düşmanı olarak ilan edilmesini sağladı ve hatta Arcadius'u Afrika Generali Gildo'nun sunduğu, topraklarını (batı imparatorluğunun bir bölümü) doğunun egemenliğine transfer etme teklifini kabul etmeye teşvik etti. Böyle bir transfer Afrika tahılına muhtaç olan Roma kentine büyük bir tehdit oluşturabilirdi. Ne var ki Stilicho 398 yılında Gildo'yu bertaraf ederek ve Eutropius'un otoritesine kölelik geçmişi ve hadım olarak statüsü sebebiyle alenen meydan okuyarak yine üstünlüğü ele geçirmeyi başardı.

Eutropius, aynı yıl içerisinde Phrygia'da barbar general Tribigild önderliğinde bir isyan patladığında daha da fazla köşeye sıkıştı (Harita 14.1). Tribigild Roma topraklarına yerleştirilen bir grup Got'a komutanlık ediyordu ve Gainas (kendisi de bir Got) kendisine karşı savaşması için gönderildiğinde ikili güçlerini birleştirmeye karar verdi. Gainas ve Tribigild 400 yılında Constantinopolis'i işgal etti ve Eutropius'un güçten düşürülmesini talep ettiler. Bunu başarmış olsalar da, kent halkı aralarına giren barbar gücünden rahatsız olup onları püskürttü ve bu süreçte kiliseye sıkışıp kalmış çok fazla sayıdaki Got'u canlı canlı yaktılar. Sonraki yıllarda doğu sarayı, savaşlar için barbar generallere ve onların birliklerine bel bağlama konusunda

Tablo 14.1 Theodosius Ailesi *Bu şekil, Tablo 8.1'de açıklanan stili izlemektedir.*

Figür 14.1 *Geç Roma soyluları hayatlarında gerçekleşen büyük olayları fildişinden üretilen diptiklere katlanabilen birbiriyle karşılıklı iki taraflı tablete işletiyorlardı. Bu örnek, Vandal-Roma kökenli olan ve I. Theodosius döneminde Magister Militum mevkiine yükselen komutan Stilicho'yu göstermektedir. Stilicho, Theodosius'un yeğeni Serena ile evlenmişti. Serena sol tarafta genç bir Romalı asil gibi giyinmiş oğulları Eucherius ile birlikte betimlenmiştir. Oğlun sakallı olan ve pantolon giyen babasıyla zıtlığı, Romalı ve Germen ailelerin birbirine karışmasının ve bu dönemdeki geleneklerin bir yansımasıdır.*

çok daha ihtiyatlı davrandı. Bunu aslında bir bakıma koşullar da getirdi, ne de olsa sonraki yirmi yıl boyunca Tuna tarafından başka bir ciddi tehdit ortaya çıkmamıştı. Persler de bu dönemde savaş eğilimi göstermemişlerdi. Ancak bu sessizliği, siyasi meseleler üzerinde hâkimiyet kurmak için bir fırsat olarak yakalamaktan çok uzak olan Arcadius, 408 yılındaki ölümüne kadar zayıf bir karakter olarak kalmaya devam etti.

Arcadius'un doğu sarayı, barbarlarla ilgili problemleri batıya kaydırarak yenilgiden kaçınmada bir ölçüde başarılı oldu. 401 ve 402 yıllarında, Alaricus'un önderlik ettiği Vizigotlar iki kez İtalya'ya yürüdüğünde, her iki seferde de Stilicho tarafından püskürtüldüler ancak bunun batı ordusuna bedeli ağır oldu. 402 istilası esnasında Honorius sarayını bile Milano'dan İtalya'nın Adriyatik kıyısındaki Ravenna'ya taşımak zorunda kalmıştı. Ravenna, çevresi neredeyse nüfuz etmesi imkânsız bir bataklıkla sarılı olduğu için, sarayın oraya nakli imparatoru tehditlerden uzak tutmak amacıyla düşünülmüştü ancak bunun zaten devre dışı kalmış bir imparatoru olayların gelişiminden uzak tutması gibi bir etkisi de ol-

muştu. Saray Ravenna'ya nakledildikten sonra, orada tek başına Batı İmparatorluğu'nun tarihinden bir miras olarak kaldı.

405 ve 406 yıllarında, imparatorluk daha önce eşi benzeri olmayan bir istila dalgası tecrübe etti. 405 yılının sonlarında Ostrogot Radagaisus liderliğindeki çok etnikli büyük bir barbar koalisyonu, Pannonia'dan Alpleri aşarak İtalya'yı işgal etti. Bu barbarlar ilk başta Roma direncini kırsalar da, en nihayetinde 406 yılında orta İtalya'daki Faesulae'da (günümüzde Fiesole) köşeye sıkıştırılıp katledildiler. Suebi, Vandallar ve Alanlardan oluşan bir başka karışık ırklı istilacı grubu, aşağı Ren'i 405'in (kimine göre 406) yılbaşı gecesi geçerek Trier'i ve diğer kentleri yağmaladı ve Galya'nın güneybatısına ilerlediler. Ayrıca 406 yılında Alamanni ve Burgundialı gruplar yukarı Ren'in karşı tarafını işgal ettiler. Sonuç olarak 406 yılının sonlarına gelindiğinde, tüm Britanya ve Galya'nın birçok yeri Honorius'un egemenliğinin dışında kalmıştı.

Bu esnada İtalya'ya yakın olan Alaricus'un Vizigotları da galeyana gelmeye başlamıştı. Stilicho'nun Epirus'un topraklarını doğudan batının egemenliğine geçirmek için Vizigotları kullanma planının suya düşmesinin ardından, Stilicho'nun Gotları desteklediği ve imparatorluğa karşı sadakatsiz davrandığına ilişkin şüpheler oluştu. 408 ortalarında Stilicho, oldukça fazla etnik gerginliğe sebep olan bir saray entrikasıyla Honorius tarafından yakalatılıp idam edildi. Honorius sonrasında Stilicho'nun geride kalan barbar destekçilerini ortadan kaldırmaya giriştiğinde, 30.000 kadarı Alaricus'un kollarına koştu ve onun Vizigotlarıyla müttefik olup güçlerini birleştirdiler.

Artan gücüyle Alaricus daha da cesaretlenmişti. 408 sonbaharında Roma'ya yürüdü ve kenti kuşattı. Honorius'un 2500 kg altın ve 15.000 kg gümüş gibi büyük bir meblağda fidye ödemesine yönelik bir antlaşmaya varıldıktan sonra Alaricus bu ilk saldırısını gevşetti. 409 yılında başarısız olan ikinci kuşatmasını gerçekleştirdi ve bir sonraki yaz yaptığı üçüncü saldırısıysa başarıyla sonuçlandı. 410 yılının 24 Ağustos'unda Vizigotlar kente girerek üç gün boyunca kenti yağmaladılar. Bu saldırılar esnasında Honorius'un kız kardeşi Galla Placidia kaçırılmıştı. Verilen zarar sınırlı da olsa ve çoğu insanın hayatı bağışlansa da, Roma'nın ilk defa yağmalanmasının sembolik etkisi çok büyük olmuştu. Roma'dan epey uzaktaki Filistin'de yaşayan bir alim olan Hieronymus (Kaynak 14.1) bununla ilgili şöyle ağıt yakmıştır: "Roma İmparatorluğu başsız kaldı ve koskoca dünya tek bir kentin mahvoluşuyla beraber yok olup gitti."

BATI İMPARATORLUĞU'NUN ÇÖKÜŞÜ (410-476)

Vizigotlar Roma'dan ayrıldıktan sonra Sicilya ve Afrika'ya açılma umuduyla güneye ilerlerken fırtınalar gemilerini batırmıştı. 410 yılının sonlarındaysa Alaricus öldü. Büyük liderlerine yaraşır bir cenaze töreni düzenlemek için yolculuklarına ara veren Gotlar, daha sonrasında Alaricus'un kayınbiraderi Athaulf liderliğinde İtalya'nın kuzeyine yöneldiler. 412 yılında, bu dönemde her ikisi de kaos içinde olan Galya'ya ve sonrasında da İspanya'ya girdiler. Bir kez daha Kuzey Afrika'ya geçmeyi umuyorlardı ancak filolarının yok oluşu nedeniyle ikinci kez hayalleri suya düştü. Honorius'un komutanı Constantius 417 yılında güney İspanya'da Vizigotları tuzağa düşürmeyi başarınca, bir antlaşma müzakeresine oturmak zorunda kaldılar. Bir antlaşma ve levazım karşılığında imparator için savaşmayı ve hatta 410 yılında Roma'nın yağmalanışından beri esir tutulan prenses Galla Placidia'yı geri vermeyi kabul

Harita 14.1 *Barbar İstilaları*

ettiler (Kaynak 14.1). İlk hedef, 406 yılında imparatorluk topraklarına girmiş ve artık Gallaecia ve Lusitania'nın (kuzey İspanya ve Portekiz) egemenliğine sahip olan Vandal, Suebi ve Alan koalisyonuna saldırmaktı. Bu gruplara karşı başarıları için ödül olarak (ve büyük ölçüde onların yeniden yerleştirilmelerine dair daha iyi bir çözüm olmadığından) Honorius 418 yılında Vizigotlara güneybatı Galya'daki Aquitania bölgesine yerleşme hakkı verdi. Antlaşmanın günümüze ulaşan maddeleri şüpheli olsa da, bulgular Romalıların var olan mülkleri Vizigotlarla paylaşmayı kabul ettiklerini ve imparatorluk sınırları içerisinde de olsa bu bölgede Vizigotların yönetimine izin verdiklerini göstermektedir. Bu yeni ve tehlikeli bir adımdı.

Aynı yerleşim süreci, Roma devletinin kesin onayı olmadan aynı dönemlerde başka bir yerde daha yaşanıyordu. Bu dönemde diğer barbar gruplar hakkındaki bilgiler muğlak olduğu için tam olarak neler olup bittiğini sadece tahmin edebilmekteyiz. Yine de olayları kabaca özetlemek mümkündür. Britanya 410 yılında çoktan terk edilmişti ve bu tarihten sonra doğu kıyılarına günümüzde Danimarka olan topraklardan gelen Germen Saksonlar yerleşmişlerdi. Bu esnada İspanya, bölgeye 407 yılında giren Suebi, Vandallar ve Alanlar ile farklı farklı Roma generalleri ve gaspçıları arasında bir savaş alanı hâline gelmişti ve bu durum yerel Roma nüfusuna pahalıya mal olmuştu. Güneydoğu Galya (Savoy) beşinci yüzyıl başlarında Vizigotların şartlarına benzer şartlarda oraya yerleştirilen Burgundialılar ile dolmuştu, Alamanni kavmi ise daha kuzey tarafı (Alsace) işgal etmişti. Aynı dönemlerde, Romalıların egemenliğinin her zaman zayıf olduğu kuzeydoğu Galya ise Franklaın hâkimiyetine düşmek üzereydi.

Tüm bunların arasından en ağır kayıpsa Kuzey Afrika olmuştu. Burası Theodosius döneminden beri gaspçı generallerin hedefiydi ve en sonunda daha öncesinde İspanya'ya yerleşmiş olan Vandallar'ın eline düşmüştü. Başarılı kralları Gaiseric liderliğinde 429 yılında Cebelitarık Boğazı'nı geçmiş ve Numidia'daki Mauretania'yı (günümüzde Fas ve Cezayir) ele geçirmek için harekete geçmişlerdi. Nihayetinde 439 yılında zengin Africa Pronconsularis eyaletini, başkenti Kartaca ile birlikte ele geçirmeyi başardılar. Gaiseric'in gücü, yağmacı deniz kuvvetlerine Batı Akdeniz'i koca bir avlanma alanı olarak sunduğu müddetçe büyümeye devam etti. Bu eylemler modern "vandalizm" kavramının doğuşuna sebebiyet vermiştir. 455 yılında Gaiseric İtalya'ya bir kuvvet sokarak Roma'yı ikinci kez yağmalamayı ve sayısız hazine ele geçirmeyi bile başardı. Vandallar kenti Afrika tahılından mahrum bırakarak zaten inanılmaz ölçüde zayıflatmış durumdaydılar. Roma nüfusu çok büyük ölçüde azalmıştı, altıncı yüzyıl başlarına gelindiğinde 50.000'i geçmiyor olmalıydı. Bu da erken Roma dönemindeki büyüklüğünün yalnızca yüzde beşine tekabül ediyordu.

Gaiseric Kuzey Afrika'ya hâkimiyet kurarken, Batı imparatorluğu tahta 425 yılında geçen III. Valentinianus tarafından yönetiliyordu. Kendisi Honorius'un Vizigotlar arasındaki uzun esaretiyle meşhur olan kız kardeşi Galla Placidia'nın oğluydu. III. Valentinianus Ravenna'daki batı tahtına Constantinopolis'teki hükümdar II. Theodosius tarafından geçirilmişti. Bu durum doğudaki sarayın Batı üzerindeki yeni üstünlüğüne dair bir dizi örneğin yalnızca başlangıcıydı. Artık Batı, siyasi destek için Constantinopolis'e muhtaçtı. III. Valentinianus tahta çıktığında sadece altı yaşındaydı, böylece kendisi Theodosius hanedanının çocuk imparatorlar serisindeki yerini

KAYNAK 14.1: *Paulus Orosius (375-418) İspanyalıydı. 417 civarında Filistin'de yaşarken* Paganlara karşı Tarih *adlı bir eser kaleme alarak Roma'nın o dönemde tecrübe ettiği felaketlerin, Hıristiyanlık öncesi dönemde tecrübe ettiklerinin yanında sönük kaldığını iddia etmişti. Bu alıntıda, Got Kralı Athaulf'un bir sırdaşı ile Hieronymus arasındaki bir diyaloğu aktarmaktadır. Pasaj, Athaulf'un 1 Ocak 414 yılında Narbo'da (günümüzde Narbonne) evlendiği esir prenses Galla Placidia'ya atfettiği nüfuzdan dolayı ilgi çekicidir. Güç dengelerinde olan biten değişiklikleri ve hem Romalı hem de barbar tarafların beklentilerinde oluşan farklılıkları örneklendirmektedir.*

Athaulf o dönem Got halkına liderlik ediyordu. Roma'nın ele geçirilişinden ve Alaricus'un ölümünden [410] sonraki dönemde, söylediğim gibi, imparatorun esir alınan kardeşi Placidia ile evlendi ve hükümdar olarak Alaricus'un yerini doldurdu. Rivayete ve kendisinin kaderinin de gösterdiğine göre, Athaulf oldukça azimli bir barış savunucusuydu. İmparator Honorius'a sadık kalarak savaşmayı ve Got kuvvetlerini Roma devletini savunmak için kullanmayı tercih etti. Narbo'da Athaulf ile çok yakın arkadaş olduğunu söyleyen Narbonensis eyaletinden bir adam, bana Authaulf'un bedenen ve aklen hâlâ zinde olduğu zamanlarda sık sık şu tür şeyler anlattığına yemin etti: İlk başta Roma'nın adını silmek, tüm Roma topraklarını Got İmparatorluğu'na çevirmek istiyormuş ve "Romania"nın "Gothia" olmasını, ayrıca kendisi de döneminin Caesar Augustus'u olmak istiyormuş. Ancak zamanla tecrübesi arttıkça, Gotların önü alınamaz barbarlıkları sebebiyle asla kanunlara uymayacaklarını ve bir devletin de kanunlardan mahrum kalamayacağını (kanunsuz devlet, devlet olmadığı için) anlayınca, Roma'yı eski günlerine döndürerek ve onu Got birlikleriyle destekleyerek en azından bireysel olarak şöhreti yakalamaya karar vermiş ve Roma'yı dönüştüreyemeyeceği için hiç değilse Roma'nın eski refah günlerine dönüşünün müsebbibi olarak görülmek istemiş. Bu sebepten, özellikle de olağanüstü keskin bir zekâya ve hayran olunası bir dindarlığa sahip karısı Placidia'nın tavsiyesiyle ve teşvikiyle yumuşayarak, savaştan kaçınmaya ve barışın peşinden gitmeye çalışmış. (7.43)

almıştı. Selefleri gibi o da kolayca yönlendirilebilen zayıf bir hükümdardı.

Hükümdarlığının arka planındaki esas güç ise *magister militum* makamındaki Aetius'tu. Aetius en çok da Hunların destek kuvvetlerinden güç alarak Galya'daki pek çok barbar halka karşı bir dizi zafer kazandı. Ancak kendisinin en meşhur olayı, 451 yılında Catalaunia Ovaları'nda (günümüzde Champagne, Fransa) Hunlara karşı bizzat savaşırken Attila'yı yenmesiydi. 370'lerde günümüz Romanya'sındaki bölgede Gotların liderliğini sonlandıran Hunlar, doğu topraklarının egemenliğini ele geçirdi ve orada adım adım şaşırtıcı biçimde merkezi ve güçlü bir krallık kurdular. Başarılarının arkasında, Doğu imparatorluğu ordularını tekrar tekrar yenmiş olan Attila yer alıyordu. 450'de Attila batıya yönelmeye karar vermişti. Tuna'nın kuzey sınırının çevresinden dolanarak Mogontiacum (günümüzde Mainz) yakınların-

da Ren'i geçmiş ve Galya'nın barbar krallıklarının desteğini kazanmaya çalışmıştı. Bu olayda Aetius krallıkları, Roma'nın onların çıkarlarına Hunlardan daha iyi hizmet ettiğine ikna etmişti. Bu şekilde Attila'nın ilerleyişini durduracak kapasitede bir koalisyon kurmuştu. Attila bu yenilgiden sonra zayıflamış ordusunu Tuna'nın kuzeyindeki Hun vatanına geri çekmeye yeltenmiş fakat 453 yılında cinsel ilişki esnasında beyin kanaması geçirerek hayatını kaybetmişti.

Aetius bir komutan ve diplomat olarak yeteneklerine rağmen, ya da belki de bunun yüzünden, imparatorun gözüne batmaktan kaçınamadı. 454 Eylül'ünde III. Valentinianus onu öldürmeye karar verdi ancak altı ay içerisinde kendisi Aetius'un korumaları tarafından öldürüldü. Ardından gelen halef tartışmaları, Batı'daki Roma İmparatorluğu egemenliğinin nihai çöküşüne yol açtı. Güçlü bir hanedan soyu mevcut olmadığı için, taht rekabetine giren geniş bir aday listesi mevcuttu ve listedeki isimler bu farklı grupların desteğini alıyorlardı: Doğu imparatorluğu sarayı, Roma senatosu, güneydeki Galya Konsili (güney Galya'da yıllık olarak toplanan yarı Romalı yarı Galyalı bir aristokrat grubu), İtalya ve Dalmatia orduları ve hatta vâris seçimlerini etkilemeye çalışan çeşitli barbar gruplar. Tahmin edilebileceği üzere hiçbir hükümdar uzun vadeli tahtta kalamadı. Batı İmparatorluğu'nun son yirmi bir yılında dokuz hükümdar tahta geçmiş ve bunlardan yalnızca üç tanesi tahtta üçüncü yılına girmeyi başarabilmişti. Pozisyonlarının zayıflığı, onları yine barbar generallere muhtaç etmişti.

En nihayetinde, batı tahtı artık yalnızca itibari güce sahip olması sebebiyle önemsiz bir konu hâline gelmişti. Batı beşinci yüzyıl başlarında topraklarını barbarların önüne serince, sahip olduğu toprakları ve insanları kaybettiği için aynı anda vergi gelirlerini de kaybetmişti. Sonuç olarak, ordularına gittikçe daha az ödeme yapabilmeye ve onları daha az sahaya indirmeye başlamıştı çünkü kaybedilen topraklar aynı zamanda askere alım havuzunu da küçültmüştü. Bu azalma, barbarların askeri insan gücüne daha fazla ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştu; bu da Roma'nın barbar rakiplerini güçlendirmiş ve Roma'nın savunma için kendi kapasitesini zayıflatmıştı. Bu korkunç döngü devleti öyle bir konuma düşürmüştü ki III. Valentinianus 455'te öldüğü zaman, Batı İmparatorluğu'nun yarım yüzyıl önceki hâlinden geriye eser kalmamıştı. Artık yalnızca İtalya'ya ve Galya'nın güneydoğusunun bir bölümüne hâkim durumdaydı.

Bu yüzden 475 Ekim'inde yine bir çocuk hükümdar hâlihazırda sallanmakta olan tahta geçirildiğinde, hem hükümdarı hem de onunla birlikte tahtı devirmek bir yıldan az zaman aldı. Bu hükümdarın adı Romulus Augustus (ya da küçültme ekiyle Augustulus [Augustusçuk]) idi. Böylece Roma'nın son imparatoru, ilk kralının ve ilk imparatorunun adını taşımaktaydı. Kendisi barbar destek birliklerini ödüllendirmeyi kabul etmeyince, karışık bir barbar kökene sahip Odoacer tarafından 476 Eylül'ünde tahttan indirildi ve sürgün edildi. Bir başka kukladansa, Odoacer Roma senatosu aracılığıyla doğu imparatoru Zeno'ya "ayrı bir imparatorluğa ihtiyaçları olmadığını ve tek bir imparatorun iki bölge için de yeterli olacağını" rapor ettirdi. Bu beyan elbette ki tamamen ironiyle doluydu çünkü Odoacer'in doğu otoritesine boyun eğmek gibi bir niyeti yoktu. Roma İmparatorluğu artık Batı'daki mevcudiyetini yitirmişti.

DOĞU'DA BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN GELİŞİMİ (408-491)

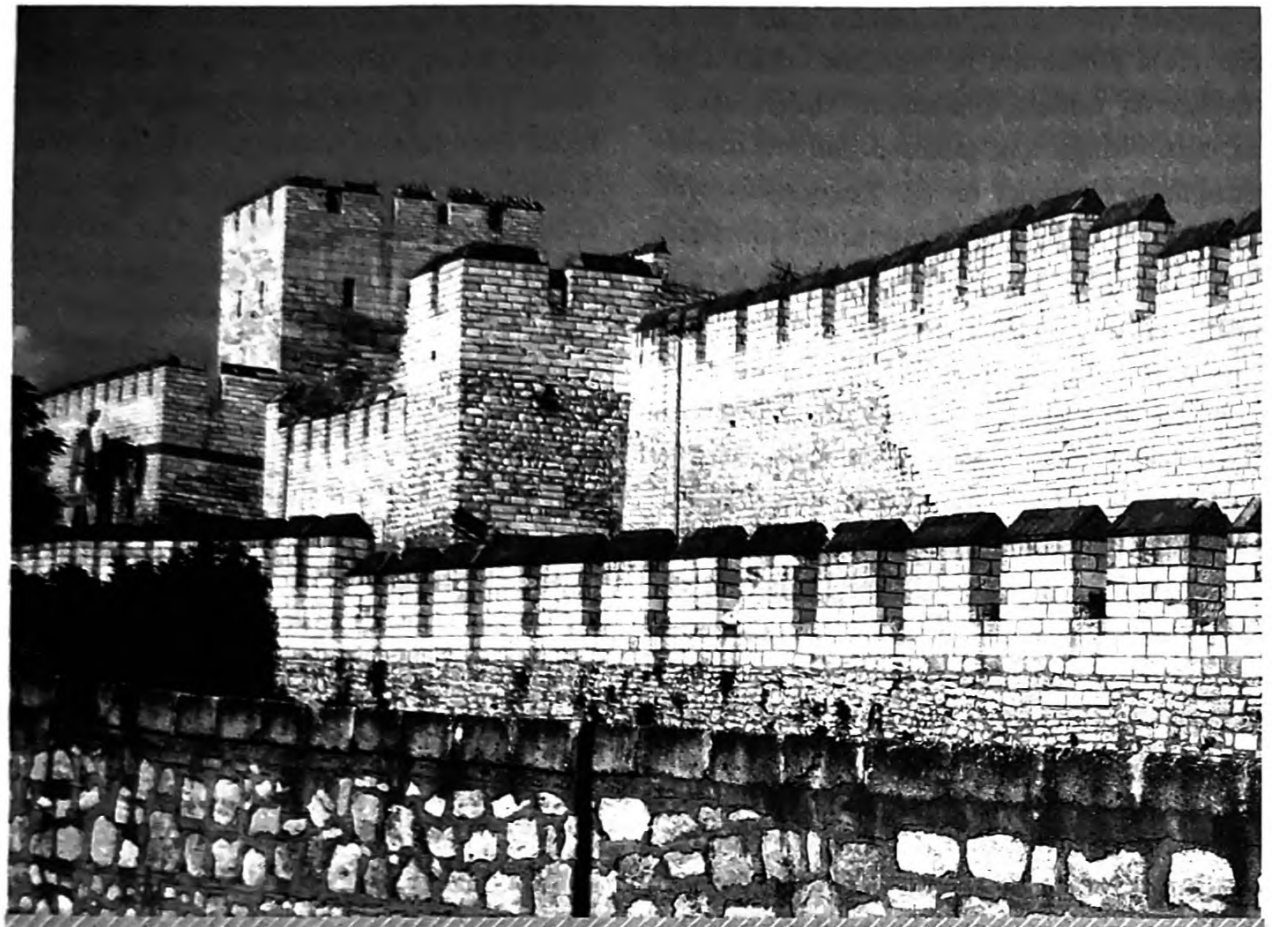
Arcadius'un 408 yılındaki ölümünden sonra doğu sarayına dönecek olursak kaydedilme-

si gereken ilk husus, kendisinin tıpkı babası gibi vâris yönünden bir yandan talihli diğer yandan da talihsiz olmasıydı. Halefi olacak bir oğlu olduğu için şanslıydı fakat Arcadius öldüğünde bu halef de (II. Theodosius) yalnızca yedi yaşında bir çocuktu. Arcadius gibi II. Theodosius da daima saray mensuplarının baskın etkisi altında kalmıştı. Theodosius'un durumundaysa bu zayıflık, kendisinin siyasete olan ilgisizliğiyle ve entelektüel ve dini meselelere olan tutkusuyla katmerlenmişti. II. Theodosius hiçbir zaman askeri seferlere katılmamış ve dindarlığa odaklanmasıyla kötü bir şöhrete sahip olmuştu. Dine bu denli bağlılığı, devlet işlerinin yürütülmesinde önemli bir rol oynayan ablası Pulcheria tarafından da teşvik ediliyordu. Pulcheria dönemin dindar kadınları arasındaki modayı takip ederek kendisini bakireliğe adamış ve böylece bazı çağdaşlarının benzetmesine göre sarayı manastır havasına sokmuştu. Ancak bu durum II. Theodosius'un tamamen faydasız olduğu anlamına gelmiyordu. Kendisi Roma İmparatorluğu kanunlarının ilk kez sistematik bir çabayla kanunnameye çevrilmesini organize etmiş ve bu çabası 438 yılında muazzam *Theodosius Kanunnamesi*'nin ortaya çıkışıyla sonuçlanmıştı. Ayrıca Constantinopolis için tahıl tedariğini yeniden düzenlemiş ve büyüyen kenti neredeyse zaptedilemez yeni duvarlarla donatmıştı (Fig. 14.2; Harita 14.2).

II. Theodosius'un Persia ile ilişkileri, hükümdarlığının kırk iki yılı boyunca nispeten sabit kalmıştı. Ancak aynı atmosfer Tuna'da mevcut değildi. Burada, gördüğümüz üzere geç dördüncü yüzyıl boyunca Hunlar günümüzde Romanya'ya tekabül eden bölgede farklı grupları birleştirmiş ve 420'lerden itibaren imparatorluğa ciddi tehdit oluşturmaya başlamışlardı. 434 yılında gücü ele geçiren kralları Attila'nın liderliğinde Balkanlara düzenledikleri bir dizi saldırıyla bu tehdit daha da büyümüştü. Bu seferler, doğu sarayından yıllık 1.100 kg altın kadar yüksek bir meblağda haraç almak amacıyla yapılıyordu. II. Theodosius ve generali Aspar, savaşın belirsizliğiyle yüzleşmektense bu haracı ödemeyi memnuniyetle kabul etmişlerdi. Doğu imparatorluğu askeri cephede tamamen eli kolu bağlı değildi elbette fakat onun yerine enerjisini batı imparatorluğuna yöneltmeyi tercih etmişti ve II. Theodosius hükümdarlığı boyunca tam dört kez oraya müdahalede bulundu.

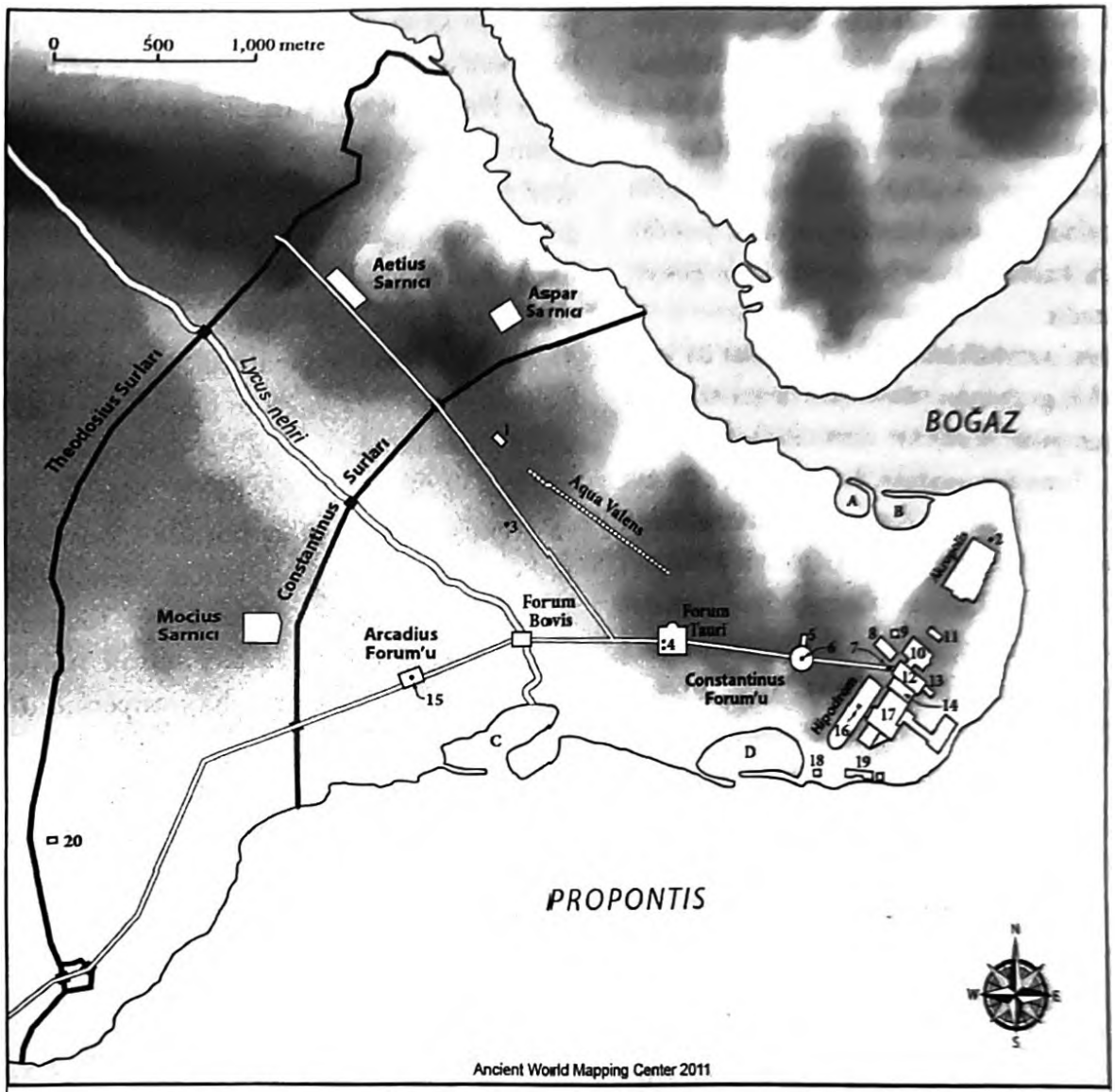
II. Theodosius'un ilgilendiği konuların en başında tebaasının ortodoksluğu geliyordu. Bu yüzden Constantinopolis piskoposu Nestorius ve rakibi İskenderiye piskoposu Cyrillus arasında Mesih'in beşeri tabiatı ve onun uzantısı olarak Bakire Meryem'in düzgün sıfatlandırılması üzerine tartışmalar alevlenince, 431 yılında üçüncü evrensel [ekümenik] konsili toplamanın zamanının geldiğine kolayca ikna oldu. Günümüzde bu tür tartışmalar esrarengiz ve beyhude görünse de, bunlar Geç Antikçağın nüfuzlu kilise adamlarının birbirlerine meydan okuduğu entelektüel ve kültürel alanlar yaratıyordu. II. Theodosius Efes Konsili'ni düzenlemiş ve sonucunda Nestorius alt edilerek sürgüne gönderilmişti. Ancak bu mesele daha sonradan yeniden alevlenerek 449 yılında Efes'te ikinci bir konsilin toplanmasına neden oldu ve bu sefer konsil şiddet olaylarıyla son buldu. Rakip gruplar bir başka konsil daha talep etse de II. Theodosius Temmuz 450'deki ölümüne kadar bu talebe direnecekti.

Theodosius'un vârisi, emekli bir general olması dışında ayrıcalıklı bir geçmişe sahip olmayan Marcianus'tu. Marcianus itibarını arttırmak için 51 yaşında olup kendisini halen bakireliğe adamayı sürdüren imparatoriçe Pulcheria ile evlenmek zorunda hissetmişti.

ulaşmıştı) korumak için 408 ve 413 yılları arasında yeni duvarların inşa edilmesini emretmişti. Bu yeni duvarlar, dıştaki kısa duvardan geniş bir terasla ayrılmış olan ve kulelere sahip daha uzun iç duvarlardan oluşuyordu. Bu duvarlar kentin inşa edildiği yarımadanın batı sınırı boyunca, yani saldırı almaya elverişli tek tarafı boyunca kuzeyden güneye 6.4 km kadar uzanıyordu. Bir kısmı günümüze ulaşmayı başaran bu göz alıcı surlar, barutun icadıyla birlikte nihayet Osmanlılar 1453'te kenti ele geçirene kadar Constantinopolis'in kuşatmalara yenik düşmesini engellemiştir.

Her şeye rağmen imparator olarak rolünü iyi oynadı. Attila'nın saldırılarını batıya çevirmesinden ve 453 yılındaki ölümünden faydalandı. Bu durum, Attila'nın oğulları arasındaki iç çatışmayla ve sonrasında Hun İmparatorluğu'nun tamamen çöküşüyle de devam etti. Marcianus onlara yapılacak haraç ödemelerini durdurarak Hunların problemlerine bir yenisini daha ekledi. Ayrıca kilisede hâlâ devam eden çatlağı düzeltmek için de 451 yılında Khalkedon'da (günümüzde Kadıköy) dördüncü evrensel [ekümenik] konsili düzenledi. Konsil Mesih'in tabiatını ayırt edilemez biçimde birbirine karışan tanrısal ve beşeri iki bölüme sahip olarak tanımlayan yeni bir formül ortaya koydu. Batı kilisesi bu yeni formüle hemen boyun eğerken, Suriye ve Mısır ona aynı şekilde kucak açmamışlardı. Bu bölgeler

Harita 14.2 *Geç Antik Çağ'da Constantinopolis*

imparatorluk kilisesinin izinden gitmektense kendi yollarını seçerek kiliselerinde günümüze kadar sürdürülmüş olan Monofizit ("tek tabiat") teolojiyi oluşturdular.

Marcianus 457 yılında vârissiz bir şekilde öldü. Onun yerine yine vasat bir memur olan Leo seçildi. Leo hem Khalkedon konsilinden çıkan kararları korumayı hem de doğunun Batı'yı yönetme ilgisini sürdürdü. Hatta komutan Anthemius'un 467 yılında batı tahtına geçirilmesini sağladı ve bir sonraki yıl onunla birlikte Vandallara karşı büyük bir sefer yö-

netti. Ne yazık ki her ikisi için de sefer felaketle sonuçlandı. Yangın gemileri kullanan Vandallar, Roma donanması Afrika kıyısına varamadan onu yok etmeyi başardılar. Bu riskli ve masraflı girişim, Constantinopolis'in parçalanan Roma İmparatorluğu'nu yeniden ayağa kaldırmayı ne kadar istediğini göstermektedir.

Leo'nun hükümdarlığı, Balkanlar'da yeni bir Got grubunun yükselişine de şahitlik etti. Seksen yıldır sürmekte olan tahribatın ardından, Tuna kıyısındaki Trakya ve Pannonia eyaletleri iki farklı Ostrogot grubu tarafından barbar yerleşimine açıldı. Güçlü bir komutan olan Aspar, Trakyalı Ostrogotları *foederati*, yani para karşılığında Roma ordularında hizmet etmek için anlaşmaya (*foedus*) tabi tutulan bağımsız halklar statüsünde kullandı. Aspar'ın despotluğundan kurtulmak isteyen Leo, alternatif askeri desteği Isaurialılarda buldu. Bunlar imparatorluğun coğrafi sınırları içerisinde, Küçükasya'nın güneyindeki Taurus dağlarında yaşayan bir halkın. Bölgelerinin dağlık olmasından dolayı ulaşılmaz oluşu sayesinde Roma egemenliğine uzun süre direnebilmişlerdi. Dönemin pek çok halkı gibi onlar da ne tamamen Romalı ne de tamamen bağımsız kategorisine konabilirdi. Leo Isaurialıları, Trakyalı Ostrogotlara karşı denge ağırlığı olarak kullandı ve hatta kızı Ariadne'yi Isaurialı komutan Zeno ile evlendirecek kadar da ileri gitti.

Leo'nun 474 yılındaki ölümü üzerine, yerine bu evlilikten doğan torunu II. Leo geldi. II. Leo görevinde yalnızca on ay geçirdikten sonra öldü fakat ölümünden önce babası Zeno'yu eş Augustus olarak atamıştı. Böylece Zeno 491 yılına kadar tek imparator olarak iktidarda kaldı. Zeno Isaurialı olduğu için Constantinopolis'te çoğunlukla yabancı muamelesi gördü ve en az üç gasp girişimiyle karşı karşıya kaldı. Sonuncuyu bastırmak içinse, Pannonia'da yaşayan bir başka Got grubunun lideri Theodoric'ten yardım istemek zorunda kalmıştı. Theodoric, Zeno'nun İtalya'yı Odoacer'den geri alma talebi üzerine tüm Ostrogotları kendi otoritesi altında birleştirerek ve onları batıya yürüterek kendisinin müthiş bir askeri ve siyasi güç olduğunu kanıtlamıştı. 489 yılında bunu başardıktan sonra, Theodoric prensipte İtalya'yı Zeno için elinde tutsa da aslında pratikte bağımsız bir Ostrogot devleti kurmuş ve "Romalıların Kralı" olarak iktidara geçmişti. Ostrogotlar burada Constantinopolis'in izniyle 540'lara kadar egemenliklerini sürdüreceklerdi, 540'lardaysa Iustinianus uzun ve kanlı bir savaş başlatarak İtalya'nın kısa süreli de olsa Roma hâkimiyetine dönüşünü sağlayacaktı.

Bu tehlikeli dünyada, doğu Roma imparatorluğu hayatta kalabilmek ve refahını korumak için kendisine gelecek yüzyıllarda iyi hizmet edecek bir formül geliştirmişti. Kendisiyle güç mücadelesine giren halkları yok etmek yerine onları birbirine kırdırmış ve onları mümkün olduğunca batıya göndermişti. Bu her zaman için tehlikeli bir oyundu fakat Bizanslılar diplomasiyi incelikle işlenmiş bir sanat seviyesine getirerek ondan olağanüstü sonuçlar elde etmişlerdi. Orta Çağ'da Hıristiyanlığın en büyük imparatorluğu hâline gelmelerinde, diplomatik becerilerinin hiç azımsanmayacak ölçüde payı vardır.

HIRİSTİYAN KÜLTÜR

Hıristiyan topluluklar birinci yüzyılın ortasından itibaren hızla ve nispeten birbirine benzer biçimde çoğalma konusunda olağanüstü becerikli olduklarını göstermişlerdi. Kilise embriyonik bir organizma gibi küçük bir hücre serisiyle başlamış ve bu seri, bölünme ve alt

bölünmelerle devamlı olarak değişen coğrafi ve geçici şartlara uyum sağlayacak bir formda gelişse de, her daim aynı temel genetik koda sahip olmaya devam etti. Şaşırtıcı sürekliliğini ve değişmezliğini, büyük ölçüde kitap dini olmasıyla başarmıştı. Kitapları gibi, Hıristiyanlığın temel örgütsel modülleri de nispeten sabitti; bir piskopos, bir ruhban sınıfı, *laos* (Eski Yunanca'da "cemaat" ya da "halk", din adamı olmayanlar) ve ibadet edilecek bir binadan oluşuyordu. Bunların hepsi elbette yerel farklılıklardan etkileniyordu fakat altıncı yüzyıla gelindiğinde temel hatları, orta Asya'daki Sogdia kadar doğudan İrlanda kadar batıya tüm topluluklarda görülebiliyordu. Bu geniş topraklar boyunca öğrenciler aynı metinleri çalışıyor, rahipler vaazlarında aynı öğretilere yer veriyor ve tüm Hıristiyanlar kendilerini tek bir yasaya ve dine tabi görüyorlardı. Bu yüzden bazı yönlerden, Roma İmparatorluğu'nun gelecek nesillere miras bıraktıkları arasında, dünya çapında en büyük etkiyi yaratan ve en tek tip olan kültürel eser Hıristiyanlıktı.

Tüm Hıristiyanlar öncelikle günah ve kurtuluş mesajına inanıyorlardı. Kendilerini şeytanın teşvik ettiği günah formlarındaki tuzakların öznesi olarak görüyorlardı. Bununla birlikte, Tanrı'nın Mesih'de tecelli olan gücüne duyulan inancın, Hıristiyanlara bu tuzakları aşmada ve sonsuz hayatı kazanmada yardım edeceğine de inanıyorlardı. Teoride vaftiz olan hiç kimsenin tabiatı gereği Tanrıya ulaşmada diğerlerinden daha güçlü bir iddiası olmasa da, en başından itibaren çoğu Hıristiyan, bazı kişilerin diğerlerine göre daha bariz bir şekilde kurtuluşa ereceğini düşünüyordu. Bunların başında gelenler elbette ki şehitlerdi. İmparatorluğun din değişimi ve zulümlerin bitişi sonrasıysa, günahla savaşmanın ve kurtuluşu garantilemenin en kesin yolu *askesis*'ten (Eski Yunanca tam kelime karşılığı "egzersiz") geçiyordu. Bu, günahkârlıktan uzak durmak için bedenin hem spiritüel hem de fiziksel olarak; tıpkı bir atletin idman yapması gibi eğitilmesi anlamına geliyordu. Çilecilik olarak adlandırılan bu olgu, dördüncü yüzyıl sonu ve erken beşinci yüzyıl başlarında, inançlılardan en kutsal olanların ayırt edilmesini sağlayan bir gösterge hâline gelmişti.

Geç Antikçağ'ın bu altın dönemi, meşhur bir akademisyenin "Kutsal Adamın Yükselişi" olarak tabir ettiği olguya şahit olmuştur. Bu olgunun tipik temsilcisi, aynı zamanda en erken örneklerinden biri olan Mısırlı Aziz Antonius'tur (MS 250-356). Kendisi Mısır'ın Fayyum kentinde kısmen zengin çiftçi bir ailede büyümüştür. Yaklaşık yirmi yaşlarında, inançlılara "sahip olduğunuz her şeyi satın, yoksullara verin ve beni takip edin" (Matthew 19:21) tavsiyesini veren İncil bölümünden öylesine etkilenmiştir ki mülklerini tasfiye edip Doğu Çölü'ne taşınmıştır. Antonius ömrünün geri kalanını çölde *askesis* yaparak geçirmiştir: neredeyse hiç yemek yemeden, evlilikten, cinsellikten, aileden uzak durarak ve kendisini çevrelediğine inandığı şeytanlarla devamlı savaşarak. Antonius bu dünyadan vazgeçmesine rağmen dünyadan izole olmuş değildi, devamlı olarak sıhhat ve nasihat arayanlar tarafından ziyaret ediliyordu. Hatta kendisi imparator Constantius'un ve İskenderiye patriği Athanasius'un bile dikkatini çekmişti.

Bu kutsal adamın ölümü üzerine Athanasius, imparatorluk çapında deyim yerindeyse en iyi satanlar listesine giren *Antonius'un Hayatı* adlı bir eser çıkarmıştı. Yunanca yazılmış olmasına rağmen hızla Latince'ye çevrilmiş ve 370'lerin başına gelindiğinde Galya kadar uzak diyarlara ulaşmıştı bile. O zamanlar bu sosyal radikalin hikâyesi, en yoksulundan en zenginine tüm Hıristiyan kitlelerden bu yeni yaşam biçimine insan devşiriyordu. Onların

"felsefe" olarak adlandırdıkları bu yeni yaşam tarzı, detaylı bir eğitim ve rahat bir hayat standardı gerektirmiyordu, eziyet verici dozda kendisini inkâr etmeye dayanabilecek olan herkese açıktı.

Antonius hiçbir şekilde Geç Antikçağın ilk ya da tek kutsal adamı değildi. Hatta onun ölümünden önce, çilecilik dalgası sadece Mısır'ı değil, dünyadan daha da kapsamlı bir feragatin ve daha yoğun beden çilesinin görüldüğü Suriye gibi tüm doğu imparatorluğunu vurmuştu (Fig. 14.3a, b). Aynı şekilde, Antonius'un keşiş olarak edindiği yalnız yaşam tarzı, çilecilik yaşamının tek kabul edilebilir yolu da değildi. Onun çağdaşı ve arkadaşı olan Mısırlı Pachomius (MS 292-347), hiyerarşi (bir lidere ve belirlenmiş kurallara sahip) ve topluluk ("hücreler" olarak adlandırılan odalardan oluşan kapalı bir yapı içerisinde yaşayan bireylerle) içeren yeni bir forma öncülük etmişti. Bu toplulukçu çilecilik tarzı da, *monachoi* (münferit kişiler) dördüncü yüzyıl sonlarında doğuda ve batıda görülmeye başlandıktan sonra hızlıca yayılmıştı.

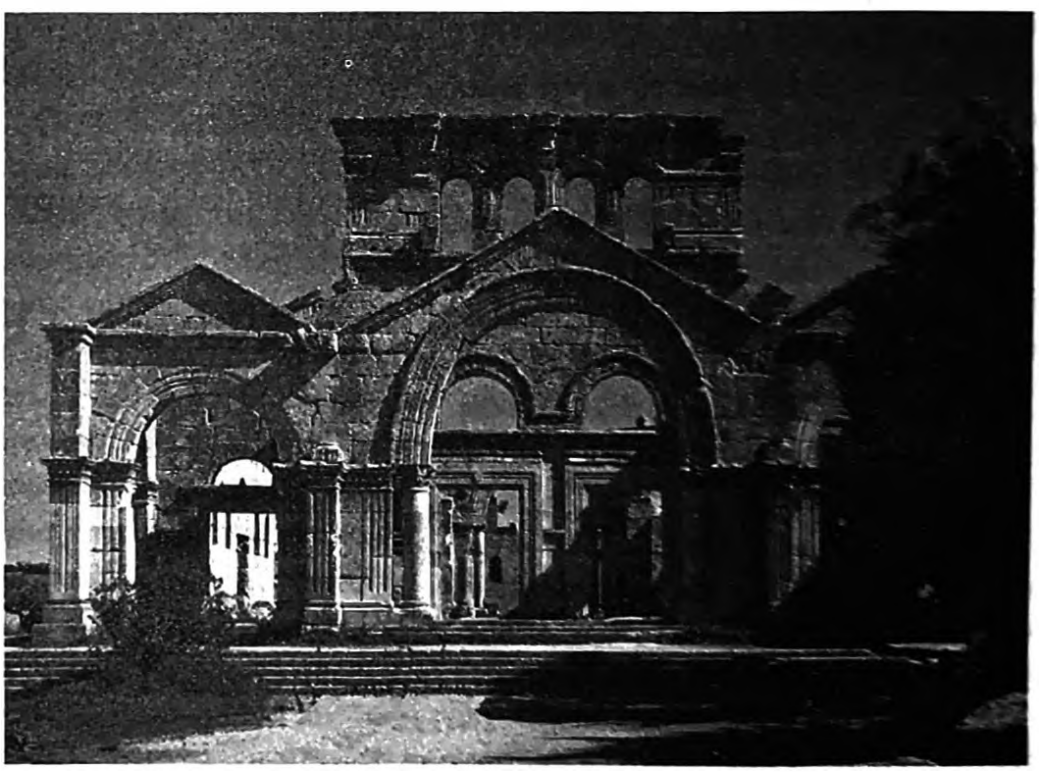
Athanasius'un *Antonius'un Hayatı* adlı eseri, sadece desteklediği yaşam tarzı sebebiyle devrimci değildi, aynı zamanda "hagiografi" adlı azizlerin yaşam öykülerinin yer aldığı yeni bir edebiyat türünü de temsil ediyordu. *Antonius'un Hayatı*'nı kısa sürede aynı tür biyografi örnekleri izledi, bu eserler hızla Eski Yunanca, Latince, Süryanice, Kıptice gibi Geç Antikçağda yaygın olan dillere çevriliyor ve Akdeniz boyunca yayılıyorlardı. Bu edebiyat türü, Suriye ve Mısır'a gidip kutsal adamları ziyaret etmek ve onların başarılarını yaymak isteyen bir ziyaretçi dalgası oluşturmuştu. Manastırcılık yayıldıkça, giderek ayrıntılı kurallar geliştirilmişti ve bunlar altıncı yüzyılda *Aziz Benedictus'un Kuralları* adlı eser içerisinde harmanlanmıştı. Bu kurallar; yönetim hiyerarşilerini, katı davranış kurallarını, iş ve dua yönetimini, günü geleneksel duaların okunması ve ilahilerin söylenmesi gibi dini "görevler"e göre disiplinli bir şekilde bölmeyi zorunlu kılıyordu. Benedictus'un kuralları, Orta Çağ'da Hıristiyanlık dünyasının dini ibadetlerini büyük ölçüde yöneten bir kurumun temelini oluşturmuştu.

Manastırcılık bu dönemde Hıristiyan kültürdeki büyük gelişmelerden sadece biriydi. Geç Antikçağ aynı zamanda günümüzde azizler kültü olarak adlandırılan olgunun doğuşuna da şahit olmuştu. Azizler kültü, zulümlerde şehit edilen kişilerin cesetlerine ihtimam göstermeyle başlamış ve zamanla yaşamları ya da ölümleri kendilerini kutsal kılanların bedenlerine odaklanan yeni bir ibadet formuna dönüşmüştü. Bu dönemde Hıristiyanlık dinindeki bir başka gelişme de Kutsal Topraklar'a hacca gitmekti. Bu topraklar, Constantinus'un hükümdarlığından itibaren, bu bölgenin özel bir spiritüel güce sahip olduğunu düşünen Hıristiyanlar için öncelikli seyahat istikameti olmuştu. Geç Antikçağdaki bir diğer gelişme de, yoksul ve muhtaçlara karşı tavır ve tutumların değişmesiydi. Roma kültürü uzun zamandır, elit tabakanın zengin bireylerinin halk festivallerinde katılımcıları beslemesini ve eğlendirmesini destekliyordu. Hıristiyanlıksa tam tersi, bu tür yardımların odak noktasını değiştirmiş ve yardım görevini toplumsal basamakların çok daha alt kesimindekileri kapsayacak şekilde genişletmişti (karş. Kaynak 13.1).

Bu gelişmelerin pek çoğu eski Roma alışkanlıklarından önemli kopuşları temsil etmektedir. Ancak Hıristiyanlık, devrimsel kültürel ideallerine ve uygulamalarına rağmen, pek çok yönüyle Roma geleneklerinin korunmasında da güçlü bir etkiye sahipti. Aslında bu çelişki, hem radikal hem de muhafazakâr

Figür 14. 3a, b *Aziz (Stilit) Simeon neredeyse kırk yılını (459'a kadar) kuzey Suriye'deki Telneshe kentinde bir dizi sütunun (Eski Yunanca* stylοi*) üstünde açık havada yaşayarak geçirmişti. Sütunlardan en uzunu 12 metre uzunluğundaydı. Gümüş levha (a) kendisini sütun üzerinde şeytani bir yılan tarafından yoldan çıkarılmaya çalışılırken tasvir etmektedir. Kendisi şifa vermedeki, tartışmaları çözmedeki ve hacılara ve hatta imparatorlara tavsiye vermedeki toplumsal rolü sayesinde olağanüstü etkileyiciliğe sahip bir kutsal adam olmuştu. Simeon' un ölümü üzerine imparator Zeno kendisinin sütunu etrafında, arka arkaya haç şeklinde yerleştirilen dört bazilikası olan ayrıntılı bir yapı inşa ettirmişti (b). Günümüzde bu yapının harabelerine Arapça Qal'at Sim'an ("Simeon'un konağı") denmektedir.*

olan İncillerden kaynaklanmaktadır. Bir kitle hareketi olarak Hıristiyanlık, her iki cepheye de oynayabiliyordu; Hıristiyan radikaller dünyadan el çekmek gibi duyulmamış bir yeniliği tanıtırken, diğer Hıristiyan liderler daha geleneksel çizgidekiler tarafında güç ve servet

kazanmak için çalışıyorlardı. Bu özellikle de Batı'da geçerliydi, buradaki barbar istilalarının yarattığı siyasi kaos, kiliseyi *Romanitas* ("Romalılık") için bir sığınağa çevirmişti. Beşinci yüzyıl Galya'sı, piskoposluk makamının babadan oğula geçtiği, gerçek bir kilise hiyerarşisinin gelişimine şahitlik etmişti. Bu piskoposların ellerinin altında servet depoları, gayrimenkuller ve etkileyici yapı kompleksleri bulunuyordu. Hepsinin de ötesinde, piskoposlar duvarları olan, yani hayatın muhafazası ve refahın devamlılığı için yaptırılan savunma kaleleri niteliğindeki kentler üzerinde otorite sahibiydiler. Ayrıca bu piskoposların eğitime ve Latince metinlere erişimi de vardı ve bunları Roma geçmişinden kalan miraslarının bir parçası olarak titizlikle koruyorlardı. Roma kültürü, onların ve büyüyen manastır kurumunun ellerinde, barbar istilalarından ve erken Orta Çağ'ın ekonomik ve askeri çalkantılarından sağ çıkmayı başarmıştı.

Kölelikle ilgili de benzer bir hikâye anlatılabilir. On dokuzuncu yüzyıldan beri bazı araştırmacılar Hıristiyanlığın karakteristik olarak Greko-Romen bir uygulama niteliğindeki ve Geç Antikçağda imparatorluğun belirli bölgelerinde gerilemiş durumdaki köleliğin üzerinde hafifletici bir etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Diğer araştırmacılarsa, hatta araştırmacıların çoğunluğuysa Hıristiyanlığın bu hususlaki etkisini reddetmişlerdir. Bu araştırmacılar köleliğin çöküşünü, Roma'nın fetih savaşlarının bitişinin ardından köle tedarikinde azalma olmasına ve Orta Çağ serfliğine benzeyen toprağa bağlı işçi (bkz. On ikinci Bölüm) alternatiflerinin doğuşuna bağlamaktadırlar. Tartışmanın iki tarafı da bir bakıma ikna edicidir. Köleliğin düşüşünün pek çok sebebi vardı ve ekonomik faktörler her zaman üstün bir role sahipti, bununla birlikte Akdeniz kültürünün tüm yönlerine nüfuz etmeye başlayan Hıristiyanlık ideolojisi de etkili olmuştu. Cinsel sömürü, kölelerin öldürülmesi ve suistimal edilmesi gibi eylemlere gelen Hıristiyan yasakları, Tanrı önünde tüm insanların eşit olması gibi fikirlerle birlikte, altıncı yüzyıla gelindiğinde köle sahiplerinin köleleri sömürme özgürlüğünü ciddi bir biçimde azaltmıştı. Ancak aynı şekilde, kölelerin sahiplerine itaatkâr olması gerektiği ve köleliğin insanların günahkârlığının doğal bir sonucu olduğu gibi Hıristiyan emirler ve düşünceler, bir yandan köleliğin sürdürülmesine yardımcı da oluyordu. En nihayetinde, imparatorluğu bölen barbar istilaları köle sahipleri arasında da ayrışmaya sebep olmuş gibi görünmektedir. Merkezi devletin baskın kaldığı Doğu'da, tarıma dayalı kölelik altıncı yüzyıla gelindiğinde büyük ölçüde kaybolmuştu. Batı'daysa tam tersi, Roma topraklarına yerleşen barbar halklar yeni kültürel uygulamalar getirerek tarıma dayalı köleliğin sekizinci yüzyıla kadar sürdürülmesini sağlamışlardı. Her iki örnekte de Hıristiyanlık kaideleri, köleliğin desteklenmesini hem haklı çıkarmak hem de kınamak amaçlı kullanılmıştı.

GEÇ ANTİKÇAĞDA KADINLARIN GÜCÜ

Geç Antikçağda kadınların yaşam biçimleri, çoğunlukla erken dönemdekiyle aynı kalmıştı. Bunun sebebi büyük ölçüde, çok az çocuğun yetişkinliğe erişme ihtimali olduğu bir dünyanın demografisiyle ilgiliydi (bkz. Sekizinci Bölüm). Doğanın bu acımasız gerçeği, kadınları çok fazla hamilelik geçirmeye zorluyor ve aynı zamanda ergenliklerinin başında evlenmelerine sebep oluyordu. Geç dönem imparatorluğunda evlilik anlaşmaları daha bile erken yaşta yapılmaya başlanmıştı, cinsel ahlaka yönelik hassasiyetin yükseldiği bu dönemde, ya-

sal olarak kabul gören yedi yaş civarlarındaki *sponsalia* (nişanlanma) uygulaması daha çok yaygınlaşmıştı.

Cinsel kısıtlama konusunda her zaman Yunan ya da Roma toplumundan daha katı olan Kilise, antik kanunlar ve toplumsal eylemler üzerinde de nüfuzunu kullanmaya başlamıştı. Kilise, Augustus'un kanunlarındaki cinsel davranışlarla ilgili kısıtlamalara ek olarak kendi davranış kurallarını dayatmaya başlamıştı. Kürtaj ve bir çocuğu açıkta bırakma, kilise tarafından katı bir biçimde yasaklanmıştı ve kilise ile devlet birbirlerine giderek bağlandıkça, devlet de her iki uygulamaya karşı kendi düzenlemelerini ortaya koymuştu. Ayrıca zaman zaman zina yapanlara karşı hainlik suçlamalarında bulunulmasına da izin vermişti. Tahmin edilebileceği üzere, sosyal eylemler her zaman bu katı davranış kurallarıyla aynı çizgide ilerlemiyordu. Ancak katılaşan kanunların teşvikiyle bakış açısı değişmişti ve sadakatsizlik zaman içerisinde küçük sonuçları olabilecek bir meseleden ziyade ciddi bir risk olarak görülmeye başlanmıştı. Aynı şekilde, Roma devletinin her zaman izin verdiği ancak kilisenin tavizsiz bir biçimde kınadığı boşanmada ve Roma devletinin ket vurmaya çalıştığı ancak Hıristiyanlığın teşvik ettiği bekârlıkta da durum böyle ilerlemişti. Constantinus boşanmayı denetim altına alırken bekârlık üzerindeki kısıtlamaları da kaldırarak bu dinamiği tersine çevirecek kanunlar çıkarmaya başlamıştı bile.

Günümüz bakış açısıyla, Kilise'nin cinsel ahlakçılığının toplumu fiziksel şeylerden el çekmeye ve hatta bedene çile çektirmeyi ödüllendirmeye yöneltmiş olması oldukça şaşırtıcıdır. Tabii Antikçağdakiler, özellikle de kadınlar bunu böyle görmüyorlardı. Kilisenin hiç değilse cinsel davranışlar üzerinden çifte standardı resmi olarak reddetmesi, kadınları ailede daha eşit bir konuma yerleştirmişti. Buna ilaveten yeni çilecilik akımı, kadınların da böyle bir fazilete erkekler kadar muktedir olduklarının kabul edilmesini sağlamıştı. Şehit olma cesareti ve siyasi başarı sergilemenin yanı sıra, çilecilik ve dindarlık da Geç Antikçağda statü kazanma ve ismini duyurma yöntemleri arasında yerini almıştı. Ek olarak, çilecilik cinsiyetçi bir kültürel uygulama olmadığı için (en azından savaş ve siyaset kadar değildi) statü kazanma yolu olarak kadınlara da açıktı.

Çocuk imparator II. Theodosius'un ablası, imparatoriçe Pulcheria da genç bir kadın olarak kuşkusuz böyle bir beklentiyle kendisini bakireliğe adamıştı. Bu seçimi; yalnızca kişisel otoritesini sarsabilecek bir evlilikten kaçınmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda dönemin çileciliğe gösterdiği büyük değerden ötürü Augusta ismini kazanmasını ve sarayda güçlü bir nüfuz elde etmesini sağlayarak kendisine kardeşinin iktidarı esnasında olağanüstü bir otorite kazandırmıştı. II. Theodosius öldükten sonra bile Pulcheria imparatorluğun sembolü olarak hizmet vermeye devam etmişti, öyle ki kardeşinin halefi Marcianus hükümdarlığını meşrulaştırmak için kendisiyle evlenmişti. Pulcheria'nın bakire kalmasına izin verilmesi şartıyla gerçekleşen bu evlilik, onun dini yemininin gücünü de sergilemektedir.

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN "GERİLEYİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ"

Edward Gibbon *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü* adlı uzun ve meşhur çalışmasında, imparatorluğun iki güce yenik düştüğünü iddia etmişti: barbarlar ve Hıristiyanlık. Gibbon'ın kanaatine göre Augustus döneminden itibaren imparatorlar Roma halkını bastırmak için askerleri ve özellikle de muhafız birliklerini kullanmaya başlamış ve böylece bir zamanlar Roma'yı üstün kılan

işlevsel vatandaş ordusunun yerine onları geçirmişlerdi. Ona göre imparatorlar birliklerini doldurmak için barbarlara gittikçe daha fazla yer vermiş ve böylece Roma vatandaşları bitkin ve iradesiz bir hâle düşerken dışarıdan gelen halkların giderek güçlenmesine izin vermişlerdi. Gibbon'a göre Hıristiyanlık bu esnada, Roma halkını öteki dünyaya güvenmeye ve böylece devletle ilgili endişelerini terk etmeye teşvik etmişti. Kilise ayrıca insanları akıl dışı inançlara bağlamış ve devletin otoritesine bir rakip yaratmıştı, bu da Roma'nın gücünü sarsarak barbar istilaları karşısında imparatorluğu daha da zayıflatmıştı.

Roma'nın Gerileyişi ve Çöküşü, basıldığı andan itibaren (1776'da) olumlu ve olumsuz açıdan güçlü tepkiler aldı; batı dünyasının çoğunluğunun hayal gücü üzerindeki muazzam etkisi halen de devam etmektedir. Araştırmacılar o zamandan beri Gibbon'ın pek çok argümanını rafa kaldırmış olsalar da, onun temel sorusu hâlâ Roma tarihi çalışanların karşısına çıkmaktadır: "Roma İmparatorluğu neden geriledi ve çöktü?"

Günümüz tarihçileri tıpkı Gibbon gibi bu soruyu cevaplamak için oldukça gayretliler ve pek çok hipotez ortaya koydular: Roma, Germen ve/veya Hun halkları tarafından yapılan saldırılara kurban gitti; yozlaşma ve nüfusun azalması sebebiyle ekonomik bir çöküş yaşadı; veba, iklim değişiklikiği veya çevresel yıkım gibi doğal afetlere yenik düştü; lider sınıflarının militarizme ve bürokrasileşmeye kurban gitmesini kaldıramadı. Bu açıklamaların hiçbiri evrensel kabul görmedi. Hatta daha yakın dönemdeki çalışmalar, Roma'nın nihai çöküşünden daha çok, imparatorluğun bu kadar uzun hayatta kalabilmesine daha çok hayret etme eğilimindeler. Roma'nın çöküşüne kafa yormak, aslında nasıl bu kadar büyük bir imparatorluğu; büyük Akdeniz bölgesinin şahit olduğu en büyük imparatorluğu oluşturmayı ve bu kadar uzun süre onu bir arada tutmayı başardığı üzerine düşünmeye de teşvik etmektedir.

Roma'nın tüm Akdeniz'i ve iç topraklarının çoğunu fethetmesi gerçekten de destansı bir başarıydı. Bununla birlikte, 600 yıl boyunca topraklarını dağılmamış bir imparatorluk altında tutabilmesi daha da dikkat çekicidir. Roma'nın bunu yapmak için egemenliğini destekleyecek güçlü bir ideolojik çerçeve geliştirmesi ve güçlü imajını farklı bölgelere sistematik bir biçimde yayması gerekliydi. Bir diğer deyişle, farklı birçok bölgesinde yaşayan pek çok halkı, onların çıkarlarına yönelik hareket ettiğine ve Romalılığın kendi öz kimliklerine çok yakın olduğuna ikna etmek zorundaydı. Roma'nın iktidarının hüküm sürmesi için Mısırlıların, Britonların, Afrikalıların ve Yunanların kendilerini Romalı olarak görmeyi istemeleri gerekiyordu. Geç Antikçağ boyunca bu topluluk ve kimlik anlayışının çöküşü, pek çok yönden imparatorluğun çöküşüyle bağlantılıydı.

Ancak Romalı kimliği Roma devletinin 476 yılında yok olduğu Batı'da dahi tamamen kaybolmamış, hatta pek çok toplulukta zayıflamamıştı bile. Roma'nın iktidarını ele geçiren yeni barbarlar, Romalılara özgü uygulamaları benimsemeye kesinlikle karşı değillerdi. Hatta evlilik yoluyla yani gelin alıp vererek otoritelerini geleneksel devlete dayandırmak istiyorlardı. Ayrıca barbarların Roma askeri makamlarının isimlerine ve debdebesine olan düşkünlüğü de, Roma devletinin bir otorite ve meşruiyet kaynağı olarak öneminin sürdüğünü göstermektedir. İtalya, İspanya ve Galya'daki barbar liderler, yerel Romalı aristokratlardan mektup ve methiye şeklinde onay almaya çalışıyorlardı ve buradaki halklar tarihlerinin oldukça erken dönemlerinde, resmi

belgelerde ve hatta günlük dillerinde bile Latince'yi kullanmaya başlamışlardı.

Doğal olarak, Romalı eyalet sakinleri de gerçeklere adapte olmak zorunda kaldılar ve onların payına da barbarların hayat tarzına bir derecede asimile olmak düşüyordu. Kıyafetlerdeki basit değişiklikler bunun bir örneğidir. Romalılar görünüşe göre kürk ve pantolon da dahil olmak üzere barbar kıyafetleri giymeyi oldukça iyi karşılamışlardı. Romalıların barbarlara asimile oldukları, karşılıklı evlilik örneklerinde (soylular sınıfının ötesine uzanan) ve Romalıların sonraki krallıkların saray makamlarına atanmasında da görülebilmektedir. Bu yeni devletler tartışmaları çözmek, kaynakları pay etmek, hamilik bahşetmek ve ortak savunma oluşturmak için kendi idare yapılarını kurmaya başlayınca, eyaletlerdekilerin destek için onlara bel bağlaması ve zaman içerisinde Romalı olmayan toplumsal ve siyasi gelenekleri takip etmeye başlaması oldukça doğaldı. Bu açıdan Roma sonrası dünya, Romalılar ve barbarlar arasında, barbarların bir yandan Romalıların geleneklerini yaşatırken diğer yandan kendi etkileri altında onların yenilenmesini ve dönüşmesini sağladığı, kademeli bir uzlaşmaya şahitlik etmişti.

476 yılı Roma'nın çöktüğü yıl olarak bilinse de, çoğu açıdan bu tarih önemsizdi. Gerçekte Roma'nın Batı'da siyasi üstünlüğü kaybedişi yetmiş yıllık bir süreçti, bu yüzden tek bir vaka oldukça uzun olan bir yolda yalnızca tek bir adımı temsil etmektedir. "Roma"nın Doğu'da 476'dan çok daha uzun süre sonrasında yaşamaya devam ettiğinin bilincinde olmaksa daha da önemlidir. Constantinus'un bilinçli olarak "Yeni Roma" şeklinde tasarlanan yeni başkenti Constantinopolis, beşinci yüzyılda güç ve itibar açısından Roma'yı çoktan gölgede bırakmıştı. Bu yüzden altıncı yüzyıla gelindiğinde Bizans imparatoru Iustinianus'un kendisini Roma iktidarının Akdeniz'deki meşru savunucusu olarak görmesi elbette ki makuldü. Roma'nın iktidarını Constantinopolis'e kaptırması, bir bakıma kendisinin kentin sınırlarını aşan büyüme başarısının en büyük kanıtıdır. Siyasi, toplumsal ve kültürel yapısını eyaletlere çok etkin bir şekilde dağıtmış durumdaki Roma, en sonunda kendi yarattığı imparatorluğun başka bir yerine yerleşebilmiş ve böylece yeniden hayat bulmuştu.

OKUMA ÖNERİLERİ

Brown, Peter. 1971. *The World of Late Antiquity from Marcus Aurelius to Muhammad*. London: Thames and Hudson. Toplumu antikçağdan ortaçağa taşıyan kültürel değişimin üzerinde duran, klasikleşmiş bir döneme giriş eseridir.

Dodgeon, Michael H., ve Samuel N. C. Lieu. 1991. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (MS. 226-363)*. London and New York: Routledge. Roma'nın Persia ile savaşlarının tarihini kaynaklar üzerinden anlatan bir eser.

Mitchell, Stephen. 2007. *A History of the Later Roman Empire: A.D. 284-641*. Malden, Mass., and Oxford: Blackwell. Doğu'ya odaklanan, geleneksel tarihin kapsamlı bir incelemesi.

Potter, David S. 2004. *The Roman Empire at Bay: A.D. 180-395*. London and New York: Routledge. Siyasi ve askeri tarihe yönelik muazzam bir inceleme.

Rees, Roger. 2004. *Diocletian and the Tetrarchy*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Önemli temaların tercüme edilmiş kaynaklardan kesitlerle birlikte kısa ve öz bir tartışması.

SÖZLÜK

(Metinde sadece bir kez bahsedilen çoğu terime burada yer verilmemiştir)

AEDILIS: Roma kentinde yıllık olarak seçilen, iki tanesinin pleb olması şart olan dört memura verilen isim. Makam esasında pleb kökenliydi ve makam sahipleri plebler tarafından inşa edilen tapınağın (*aedes*) gözetimini yapmakla görevliydiler. Sonrasında sorumluluk alanları ticareti, pazarları, kamu binalarını ve oyunları (*ludi*) da kapsamaya başladı.

AERARIUM: Quaestorlar tarafından yönetilen, Forum'daki Saturnus Tapınağı'nda yer alan Roma hazinesi ve arşiv deposu. MS 6'da Augustus ayrıca bir "askeri hazine" (aerarium militare) de kurmuştu.

AGER: (*publicus, Gallicus,* etc.)- ("toprak, arazi") *Ager Publicus* ("kamu arazisi"), Roma devletinin sahip olduğu ve genellikle *censorlar* aracılığıyla kiralayabildiği ya da tahsis edebildiği mülktü.

AGGER: ("tümsek") Askeri siper.

AGRI DECUMATES: Yukarı Ren ve Tuna nehri arasında girintili bölge.

AMBITIO, AMBITUS: ("görev turu" veya "resmiyetsiz gezi") Seçmenlere sözler vadederek, para ya da hediye vererek bir kamu makamına erişme çabası. *Ambitio* yasal propaganda anlamına gelirken, *ambitus* seçmenlere yasadışı bir şekilde rüşvet verilmesiydi.

AMFİTİYATRO: Gladyatör oyunları ve hayvan dövüşleri için tasarlanmış oval yapılar (ilk dönemler ahşaptan sonra taştan yapıldı). Roma'da Flavius hanedanı imparatorları tarafından inşa ettirilen büyük bir örneği, Orta Çağ'da Colosseum/Kolezyum olarak adlandırılmış olup günümüzde hâlâ kısmen ayaktadır.

AMICUS, AMICITIA: ("arkadaş", "arkadaşlık") *Amicitia*, Roma siyasi ve toplumsal hayatındaki samimi ve işbirlikçi ilişkileri ifade eder. Ancak bu ilişkiler sadece kısa vadeli olabilir ve ilişkinin tarafları özel hayatta şahsi yakınlık geliştirmemiş olabilirler.

ANTONİNUSLAR: Antoninus Pius'un (138) tahta çıkışından Commodus'un ölümüne (192) kadar hükümdar olan imparatorların ait olduğu hanedan. Bkz. Tablo 10.1.

ARA: "Sunak", bir ya da daha fazla tanrının şerefine yaptırılan ve kurban kesilen yer.

ARİUSÇULAR: Arius'un teorilerini (Mesih'in, Baba Tanrı evreni yarattıktan sonra yaratıldığı ve baba Tanrı'ya tabi konumda olduğu gibi) kabul eden Hıristiyanlar. Bu görüşler 325 yılındaki İznik Konsili'nde sapkınlık olarak kabul edilmişti.

AS: (çoğulu *asses*)- Düşük değerli bir Roma sikkesi. Bkz. *Denarius*

ASKETİZM: (çilecilik)- (Eski Yunanca askesis, "idman" veya "talim") Bazı paganlar ve özellikle de geç antikçağda Hıristiyanlar tarafından uygulanan, ruhsal iyileşme amacıyla nefsinden feragat etme ve çile çekme eğilimi.

ATRİUM: (çğ. *atria*)- Bir Roma evindeki orta antre ve kabul salonu.

AUCTORİTAS: Tavsiyeleri ve düşünceleri özel saygı gören bireylerin ve kurumların sahip olduğu resmiyetsiz nüfuz ve itibar.

AUGUR: Bkz. *auspicium*

AUGUSTALES: Kentlerdeki imparatorluk kültünün sorumluluğunu alan rahipler (çoğunlukla azatlılardan oluşur); genellikle altı kişilik bir grup olduğu için isimleri *seviri* (ya da *sexviri*) *Augustales*.

AUGUSTUS: ("kutsal")- Octavianus'un MÖ 27'de aldığı yeni *lakap / cognomen*. Sonrasında imparatorların düzenli olarak kullandığı bir unvan oldu. Antik yazarlar bu adı hem auctoritas ile hem de kâhinlikle (bkz. *auspicium*) ilişkilendirdiler.

AUREUS: (çğ. *aurei*)- 25 *denarii* değerindeki altın sikke.

AUSPİCİUM: Kehanet; augurlar tarafından doğada işaretlerin aranması ve yorumlanması.

auxilia- Lejyonlara yardım eden yardım birlikleri (genellikle süvariler ya da özel birlikler)

AUXİLİUM: ("yardım") Pleblere yardım etmek tribunusların gerçekleştirmeleri gereken temel görevlerden biriydi.

AZATLILAR: Azat edilen köle. Romalı sahipleri tarafından azat edilen neredeyse tüm köleler, yalnızca özgürlüğü değil aynı zamanda Roma vatandaşlığı da elde ediyorlardı. Azatlılar geleneksel olarak artık *patronus*'ları olan eski sahiplerinin *nomen*'ini alıyorlardı.

BÜYÜK ZULÜM: Hıristiyanlara karşı uygulanan en son ve en büyük çaplı zulüm; 23 Şubat 303 tarihinde başlatılmıştı; Doğu'da Galerius'un 311'deki Hoşgörü Fermanı'na kadar katı bir şekilde uygulanmış ve sürdürülmüştü; ayrıca Afrika'da da 305 yılına kadar sürmüşken, Batı'daki diğer yerlerde daha az saldırgan bir biçimde yürütülmüştü.

CAESAR: Sonradan düzenli olarak imparator ismine dönüşen bir *cognomen* (bkz. aşağıda).

CAMPUS MARTIUS: ("Mars'ın Alanı") Tiber Nehrinin "kıvrımı"ndaki alan. Cumhuriyet döneminde Roma'nın *pomerium*'unun dışında yer alıyordu. Orada erken dönemde bulunan bir Mars sunağından adını almıştı.

CAPITOLIUM: (*Mons Capitolinus*)- ("Capitolium tepesi," Capitol) Roma'nın yedi tepesinden en küçüğü ve Iupiter Optimus Maximus tapınağının olduğu bölge.

census- Cumhuriyet döneminde, Roma vatandaşlarının (sadece vatandaşların, tüm nüfusun *değil*) her beş yılda bir iki *censor* tarafından çıkartılan resmi listesi. Augustus döneminden itibaren imparatorlar periyodik şekilde tüm imparatorluğun ve nüfusunun düzenli olarak sayımını yaptırdılar.

CENTURIA: (çğ. *centuriae*)- Roma vatandaşlarının *comitia centuriata*'da ("centuria meclisi") bölündüğü seçmen birimleri (toplamda 193).

CIRCUS: (Circus Maximus, Circus Flaminius)- Genellikle seyircili oyunlardaki (*ludi*) atlı araba yarışları ve dini festivaller için kullanılan, bir ucu yuvarlak olan uzun stadyum.

CENTURIO: Bir Roma lejyonunun gündelik faaliyetlerinin işleyişinden sorumlu yetkililerin ismi.

CLEMENTIA: "Merhamet," yenilen düşmanları affetme eğilimi.

CLIENS: (çğ. Clientes) Statü bakımından kendisinden üst seviyede yer alan bir "patronus"a, efendiye bağlılığı olan (bu bağ bireye önceki nesillerden miras kalmış olabilir) özgür kişi.

COGNOMEN: (çğ. *cognomina*)- Bir Roma sülalesinin soyadını temsil eden, tipik Roma *trianomina*'sının ("üç ad") sonuncusu, örn.: Gaius Iulius Caesar, Caesar sülalesine mensup kişi. Bir *cognomen* kazanılabilir ve hatta bazı askeri başarılar sayesinde cognomen elde edilebilirdi, örneğin Lucius Cornelius Scipio Africanus, Afrika'daki zaferleri sebebiyle Africanus (Afrika fatihi) lakabını almıştır. Bazı Roma sülalelerinin hiç *cognomen*'i olmamışken kimisinin birden çok olabiliyordu. Ayrıca bkz. *praenomen, nomen.*

COHORS: Bir tür grup, genellikle bir lejyon içerisindeki usta birlik, fakat bir valinin maiyeti anlamına da gelebilir.

COLLEGIUM: ("grup", "dernek/lonca/vakıf") Rahip gruplarını da içeren, tanınmış çeşitli (dini, toplumsal, ticari, profesyonel) gruplara verilen isim.

COLONIA: (çğ. *coloniae*)- Terhis edilen emekli askerleri ya da yeni kazanç kaynakları elde etmeye hevesli vatandaşları yerleştirmek için kurulan yerleşke ya da "koloni".

COLONUS: (çğ. *Coloni*) – 1) Çiftçi (özellikle de kiracı) ya da taşra sakini; 2) bir Roma *colonia*'sında ikamet eden kişi; 3) geç imparatorlukta, atalarının ve kendilerinin kayıtlı olduğu toprakları ekmek zorunda olan çiftçiler.

COLOSSEUM/KOLEZYUM: Bkz. *amfiteyatro.*

COMES: (çğ. *comites*)- "Refakatçi", "danışman" (özellikle de imparatorun) ve (tetrarşiden itibaren) yüksek rütbeli askeri komutan ya da başka bir yetkili ("general").

COMITATENSES: ("maiyet birlikleri") imparatora ya da generallerine geç imparatorluğun karakteristiği olan büyük saha ordularında eşlik eden ve *limitanei* (bkz. aşağıda) grubundan üstün görülen, seri (hareketli, mobilize) askeri birlikler.

COMITIUM: (çğ. *comitia*)- Tüm Roma topluluklarında, yetkililer çağırdıklarında vatandaşların toplanması için belirlenmiş olan yer. Çoğulu olan *comitia* kelimesi ise vatandaş meclisinin kendisini ifade etmektedir.

COMMERCIUM: 1) "İş", "ticaret"; ayrıca 2) Bir Latin'in Roma'da toprak edinme ve Roma mahkemesinde geçerli bir sözleşmede taraf olma hakkı.

CONCILIUM: (çğ. *concilia*)- "Meclis", özellikle de Roma'nın pleb vatandaşlarının meclisi (*concilium plebis*). Principatus döneminde bu terim imparatorluk kültünün ayinlerini düzenleyen eyalet meclisleri için de kullanılıyordu. Eski Yunanca'da *koinon* (çğ. *koina*).

CONSILIUM: "Tavsiye" ve tavsiyeyi veren grup, özellikle de imparatora (*consilium principis*).

CONSTITUTIO ANTONİNİANA: Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus) tarafından Roma vatandaşlığının neredeyse imparatorluğun tüm özgür sakinlerine verildiği, MS 212 kararnamesi (*constitutio*).

CONSUL: Roma Cumhuriyeti'nin her yıl seçilen baş memuru (her zaman ikili olarak seçilir).

CONSUL SUFFECTUS: Bir consul öldüğünde ya da istifa ettiğinde, makam süresinden geriye kalan vakitte yerini doldurması için seçilen kişi.

CONTIO: (çğ. *contiones*) Bir yetkili tarafından güncel bir meseleyi (yasamayla ilgili, özellikle hukuki) tartışmak (sadece) amaçlı düzenlenen halk toplantısı.

CONUBIUM: Evlilik ve Roma kanunları tarafından tanınan bir biçimde evlenme hakkı.

CURATOR: (çğ. *curatores*) Özellikle siyasi hayatta özel bir görev üstlenen herhangi bir kişi için kullanılan genel terim. MS İkinci yüzyıldan sonra bu kavram imparatorlar tarafından zor dönemlerde müdahale etmesi amaçlı gönderilen yetkililer için kullanılıyordu.

CURIA: (çğ. curiae) 1) Roma vatandaşlarının bölündüğü ilk gruplar; 2) bir vatandaş birliğinin toplanma yeri, özellikle de senato ya da kasaba konseyi.

CURSUS HONORUM: Tam anlamıyla "makamlar hiyerarşisi", Roma senatörlerinin lider siyasetçiler olmak için elde etmeye çalıştıkları makamlar dizisi.

DAMNATIO MEMORIAE: ("hatıranın lanetlenmesi") Senato tarafından devlet düşmanı ilan edilen kişilerin (özellikle bazı imparatorlar) ölümlerinden sonra hatıralarının yok edilmesi için alınan önlemler.

DEA, DEUS: tanrıça, tanrı

DECURIO: Kent, kasaba konseyi üyesi, Roma'daki senatörün yerel düzeydeki karşılığı.

DENARIUS: (çoğulu *denarii*; ayrıca bkz. *aureus, sestertius*)- Gümüş Roma sikkesi. İlk başta, İkinci Kartaca Savaşı (218-201) esnasında değeri 10 bronz *asses* idi. Savaştan sonraysa 16 bronz *asses* ya da 4 *sestertius* (4 *asses* = 1 *sestertius*) olacak şekilde değeri yükseltildi.

DICTATOR: Bir krizin üstesinden gelmek için geçici olarak devleti tek başına yönetmesi için atanan memur.

DIGNITAS: "Yüksek seviye", yüksek makamın sahibine gösterilen itibar.

DILECTUS: Orduya adam seçmek için yapılan askere alım.

DIOCESIS: Praefectus Praetorio'nun (bkz. aşağıda) vekili olarak görev yapan ve temel olarak mali işlere bakan bir vicarius tarafından idare edilen eyalet grupları. Başlangıçta Constantinus ve Licinius imparatorluğu on iki diocesis'e bölmüşlerdi.

DIPLOMA: (çoğulu *diplomata*)- Sahibinin ordu ya da donanma hizmetinden terhisi üzerine elde ettiği ayrıcalıkları belgeyen, katlanan bir çift bronz tabletten oluşan belge.

DIVUS: (çoğulu *divi*)- "Tanrılaştırılmış", yalnızca senato tarafından tanrılaştığı ilan edilen ölmüş kişiler için kullanılır.

DOKUNULMAZLIK: Yetki sahibine (örneğin pleb tribunusu) şiddet uygulayan kişiyi suçlu kılan (derhal ölüm cezasına çarptırılır) özellik.

DOMINATUS: (krş. *Dominus* aşağıda)- Principatus dönemi sonrasında Diocletianus'la başlayan ve bariz bir şekilde daha otoriter olan iktidar dönemi.

DOMINUS: "Efendi", "sahip."

DUX: (çoğulu *duces*)- "General", "lider"; tetrarşiden itibaren eyalet içerisinde ya da yerel bölgede komutaya sahip generaller için kullanılan resmi unvan ("dük" kelimesinin kökeni).
EKÜMENİK: (genel) konsil- Önemli teolojik konuların karar verildiği, kilisenin "genel konsil"i. İznik'te (325), Constantinopolis'te (381), Efes'te (431) ve Khalkedon'da (451) düzenlenmişti.
EQUES: (çoğulu *equites*)- ("atlılar", "şövalye", "süvari") *Census*'da en yüksek sıralamada yer almış ve süvari olarak hizmet etmiş Roma vatandaşları. Bu statü için özgür doğmak, itibar sahibi olmak ve en azından 400.000 sestertius değerinde servet gerekliydi.
FASCES: Bir Roma memurunun otoritesinin simgesi olarak önünde görevlileri (*lictores*) tarafından taşınan, üzerinde balta bulunan ağaç çubuklarından yapılma bir demet.
FASTI: Tekrar eden etkinliklerin (örneğin festivaller) ya da çeşitli işlerin yapılma günlerinin (örneğin meclis toplantıları) takvim şeklinde kaydedilmesi. Ayrıca bir makamın geçmiş sahiplerinin kronolojik listeleri.
FERMAN, KARARNAME: İmparator tarafından resmi bir soruya ya da talebe verilen resmi yanıt. Fermanlar genellikle belirli meselelere hitap etse de bazen genel kanun hükmünde olabiliyorlardı.
FIDES: "Güven", Romalıların dürüst ve sözünü tutan birisi olduklarına dair uyandırmak istedikleri his.
FLAMEN, FLAMINICA: "Rahip", "rahibe."
FLAVIUS HANEDANI: MS 69'dan 96'ya kadar iktidarda kalan, Titus Flavius Vespasianus soyundan gelen imparatorlar hanedanı.
FORUM: (çoğulu *fora*)- Tüm Roma topluluklarında siyasi, adli ve ticari işleri yürütmek için belirlenmiş alan, yani genellikle kent ve kasabaların merkezi noktası.
GENS: (çoğulu *gentes*)- Ortak bir atanın soyundan gelen aşiret ya da kabile.
GLADYATÖR: Amfitiyatroda sergilenen silahlı (çok çeşitli türleri olan) çarpışmalara katılan kişi. Gladyatörler çoğunlukla cezalandırılmış suçlular, köleler ya da savaş esirlerinden oluşuyorlardı.
HADIM: Hadım edilen erkekler, genellikle köleler ya da azatlılar. Çoğunlukla imparatorun kethüdası olarak hizmet verirlerdi, bazıları geç imparatorluk döneminde önemli siyasi şahsiyetler oldular.
HAGİOGRAFİ: Hıristiyan azizlerin anlatıları. Bu tür eserler şehitlerin mahkemelerini, idamlarını ve diğer kutsal kadınlar ile erkeklerin biyografilerini içermektedir.
HONESTIORES: ("itibarlılar")- MS İkinci yüzyıldan itibaren, yetkililer tarafından büyük saygı ve itibar hak ettiği düşünülen kişiler, özellikle de senatörler, equites, kent meclisi üyeleri ve aileleriyle birlikte emekli askerler. Bu kişilere kıyasla daha az ayrıcalıklı kişilerin yer aldığı kategori ise *humiliores* olarak adlandırılıyordu.
HOSTIS: Roma devletinin herhangi bir düşmanı, devlete karşı ayaklanan Roma vatandaşları da dahil.
HIRİSTİYANLIK: MS birinci yüzyılın başlarında İsa Mesih'in başlattığı din. Kaynağını Yahudilikten almış fakat yavaş yavaş ondan ayrılarak daha bağımsız bir kimlik geliştirmişti. Yahudilik gibi Hıristiyanlık da müritlerinin yalnızca tek bir tanrıya bağlı olmasını şart koşuyordu.
HUMILIORES: ("itibarsızlar")- MS İkinci yüzyıldan itibaren, *honestiores*'in tersine yetkililer tarafından asgari düzeyde saygı gören kişiler.
ISIS: Mısır'ın bereket tanrıçası, yaygın bir kültün odak noktası.
IULIUS-CLAUDIUS HANEDANI: Iulius ve Claudius ailelerinin soyundan gelen, MÖ 20'lerdeki Augustus'tan Nero'ya (MS 68'de

öldü) kadarki imparatorların oluşturduğu hanedan. Bkz. Tablo 8.1.

KARA LİSTE (PROSCRIPTIO): Yargılama gerekmeksizin öldürülebilecek bireylerin halka açık listesi.

IMAGO: Seçkin bir ata için yaptırılan, soyundan gelenlerin cenazede taşıdığı ve aile evinin *atrium*'unda sergilediği portre (genellikle balmumundan yapılıyordu).

IMPERATOR: Başlangıçta, başarılı olan askeri komutanlar için kullanılmış unvan. Augustus döneminden itibaren "imparator" anlamında kullanılmış ve Flavius döneminden itibaren *imperator*, imparatorların isimlerinin bir parçası haline gelmiştir.

IMPERIUM: (*imperare*, "komuta etmek" fiilinden) Roma'nın devlet işlerinde belli başlı makam sahiplerine bahşedilen üstün yetki. Bu kişiler tek başlarına birliklere komuta edebilir ve ölüm cezası verebilirlerdi. İmparatorların *imperium*'u özellikle *maius* ("daha büyük") idi, yani diğerlerinin *imperium*'undan üstündü.

INTERCESSIO: Bir memurun, kendisinin dengi ya da altı olan bir memurun eylemlerini durdurma ya da "veto" etme hakkı.

INTERREX: Cumhuriyet döneminde, iki consul birden öldüğünde ya da makamı vârissiz bıraktıklarında, yeni consul seçimlerini yönetmesi için seçilen patricius.

IUGATIO VEL CAPITATIO: ("arazi ya da kelle vergisi") Diocletianus döneminde başlatılan ve şunları hesaplayan vergi sistemi: 1) standart bir toprak birimine (*iugum*) dayalı toprak vergisi ve 2) bireylerin verimliliğine dayalı fert başına vergi (*capitatio*).

IUGERUM: (çoğulu *iugera*)- Arazi ölçü birimi. Bir iugerum= 0.25 hektar = 0.625 akre.

IUS: (çoğulu *iura*)- Yasal hak ya da imtiyaz, legal statü.

IUSTITIUM: Bir kriz ya da yas döneminde tüm kamu işlerinin resmi olarak geçici bir süreliğine durdurulması.

KOINON: Bkz. *concilium*.

LAR: (çoğulu *Lares*)- Genellikle ev mabetlerinde tapılan aile ya da hane tanrısı.

LAUDATIO: Ölen bir kişinin cenazesinde onu düz yazı, şiir ya da kasideyle övmek.

LAUS: "Övgü."

LEGATUS: (çoğulu *legati*)- 1) bir elçi; 2) kıdemli bir askeri makam, genellikle lejyon komutanı; 3) eyalet valisinin yüksek rütbeli bir yardımcısı; 4) Augustus zamanından itibaren, imparator tarafından doğrudan atanan eyalet valisi (yani *imparatorun* "yardımcısı").

LEJYON: Yaklaşık 5.000 ağır silahlı piyadeden oluşan standart Roma askeri birliği. Daha fazla hareket kabiliyeti için Diocletianus bu sayıyı 1.000'e indirmişti.

LEX: (çoğulu *leges*) ("kanun")- Vatandaş meclisinden geçirilen ya da imparatorun yürürlüğe koyduğu kanun, genellikle teklif edenin ismiyle bilinir: örn. *lex Licinia-Sextia, Licinius ve Sextus Kanunu*

LICTOR: (çoğulu *lictores*)- *Fasces* taşıyan ve bir Roma memuruna refakat eden resmi görevli.

LIMITANEI: ("sınır birlikleri") Geç imparatorluk döneminde, sınırlar boyunca sabit müstahkem mevkilerde konuşlanan askerler. *Comitatenses*'den farklıydılar.

LITUUS: Bir *augur* tarafından kullanılan kıvrık trompet (bkz. *auspicium*).

LUDI: Vahşi hayvan avı (*venationes*), gladyatör oyunları ve at arabası yarışları gibi seyircili "oyunlar".

MAGISTER EQUITUM: ("süvari komutanı") Bir diktatörün kendisi tarafından atanan vekili.

MAGNA MATER: ("Büyük Ana", Kybele)- Küçükasya kökenli, MÖ 204 yılında kültü Roma'ya getirilen Tanrıça.

MAIESTAS: "Hainlik."

MANUS EVLİLİĞİ: Evlilikte kadının hem şahsen hem de mal-mülk bazında tamamen

kocasının kontrolünde olduğu, kısıtlayıcı bir Roma evliliği türü.

MONAKHOI: ("keşişler" ya da "münferitler") Ya yalnız başına ya da bir toplulukla (manastır) beraber, toplumdan ayrılmak, cinsel ve dünyevi istekleri yok sayarak yaşamak gerektiğine inanan Hıristiyan çileciliğinin müritleri.

MONOFİZİTLER: Khalkedon Konsili'nin (451) Mesih'in tabiatında hem beşeri hem de ilahi yönlerin ayırt edilebileceğine yönelik hükmünü kabul etmeyen, çoğunlukla Suriyeli ve Mısırlı Hıristiyanlar. Bunun yerine Mesih'in "tek tabiat"ına inananlarla kendi gruplarını oluşturdular.

MUHAFIZ ALAYI: Augustus tarafından kurulan ve Constantinus tarafından görevlerine son verilen imparator koruma birliği (Praetoriani)

MUNICIPIUM: (çoğulu *municipia*)- Roma topraklarındaki özerk kent. Kendi kanunları ve kent konseyi tarafından yönetilir fakat Roma'ya müttefik olarak yardım etmek zorundadır.

NEGOTIATOR: (çoğulu *negotiatores*)- "Tüccar."

NOBILIS: (çoğulu *nobiles*) ("soylular")- Roma'nın yönetici eliti. Daha spesifik olmak gerekirse, atası consullük elde etmiş sülalelerin üyeleri.

NOMEN: (çoğulu *nomina*)- ("isim")- Romalıların sahip oldukları üç isimden ortadaki, kişinin kabilesini (*gens*) temsil eden isim; ayrıca bkz. *cognomen* ve *praenomen*.

NOVUS HOMO: (çoğulu *novi homines*) ("yeni adam")- Bir sülalenin Roma senatörü olan ilk üyesi.

ON İKİ LEVHA KANUNLARI: Roma'nın ilk yazılı kanunları (MÖ 450 civarları)

OPTIMATES, *POPULARES*: MÖ ikinci yüzyıl sonlarından itibaren birbirlerine ters düşen siyasi tutumlara sahip iki grubu adlandırmak için kullanılan terimler. *Optimates* ("en iyi kişiler") senatörler arasında geleneksel rekabet metotlarını kullanmaya devam ettiler. *Populares* ("halkın adamları") ise vatandaşlar arasında daha yaygın bir popülerlik elde etmeye çalıştılar.

ORIGO: ("köken") Soy kökeni, özellikle de bir Roma vatandaşının memleketi. (Bir vatandaşın Roma'ya karşı sorumluluklarına ek olarak memleketine karşı da sorumlulukları vardı).

PAPİRÜS: Modern kağıdın antik Akdeniz'deki karşılığı; sayfaları Mısır'ın Nil deltasındaki bataklık arazide büyüyen bir bitkinin gövdelerinden yapılıyordu.

PATER FAMILIAS: Bir ailenin erkek reisi, genellikle baba ya da büyükbaba. Kaideye göre, azat edilenler ve köleler de dahil, ailesi üzerinde tamamen yasal otorite (*patria potestas*) sahibiydi.

PATER PATRIAE, AYRICA *PARENS PATRIAE*: ("baba" ya da "memleketin babası") Olağanüstü bir hizmeti karşılığında bireye (ve rutin olarak imparatorlara) verilen özel bir unvan.

PATRICIUSLAR: (*patricii*)- Roma vatandaşları içerisindeki daha ayrıcalıklı (pleblerin tam tersine) grup. Patricius statüsü yalnızca doğuştan kazanılabiliyordu (en azından imparatorlar bahşedinceye kadar).

PATRONUS: ("hami")- Bkz. *yanaşma*.

PAX DEORUM: ("tanrılarla barışçıl ilişki") Bunun rahipler ve memurlar tarafından sürdürülmesi, Roma toplumunun daimi iyiliği için bir gereklilikti.

PENATES: Bir hanenin içiyle bağlantılı Romalı ruhlar.

PEREGRINUS: ("yabancı")- Bir Roma topluluğunun üyesi olmayan herhangi özgür birey.

PLEBLER: Daha az ayrıcalıklı Roma vatandaşları grubu (patriciusların tersine). Bu kav-

ram aynı zamanda herhangi bir yerdeki sıradan insanları (hor görerek) betimlemek için de kullanılırdı.

POMERIUM: Kentin bir rahip tarafından ritüelle çizilmiş kutsal sınırları.

PONTIFEX: (çoğulu *pontifices*)- ("aracı", "ara bulucu", "rahip") Romalı rahiplerden oluşan, liderliğini *pontifex maximus*un yaptığı büyük grubun üyesi.

POPULARES: Bkz. *optimates*.

POPULUS: (*Romanus*) ("halk", "Roma halkı")- Roma devletinin vatandaşlarını ifade eden genel bir terim, klasik olarak şu kalıpta kullanılır: "Roma'nın Senatosu ve Halkı" (*Senatus Populusque Romanus*, SPQR)

PÖN: (Lat. Punicus)- Latince kullanımda Fenikeli, yani Kartacalı.

PRAEFECTUS PRAETORIO: İmparatordan sonra en büyük askeri ve hukuki otoriteye sahip muhafız alayı komutanı (ya da komutanları). Constantinus tarafından muhafızların dağıtılmasından sonra Praefectuslar (o zaman sayıca en az dört kişiydiler) yine de yüksek hukuki ve idari makamlarda görev almaya devam ettiler.

PRAENOMEN: (çoğulu *praenomina*)- Romalıların sahip oldukları üç ismin ilki (ayrıca bkz. *nomen* ve *cognomen*). *Praenomen* bir kişinin "ilk" adıydı (örneğin Marcus, Quintus) ve ailenin üyelerini birbirinden ayıran özel isimdi.

PRAETOR: *imperium*'u olan yıllık memur; *cursus honorum*'da önemli bir basamak.

PRINCEPS: (çoğulu *principes*)- ("lider şahsiyet") Cumhuriyet döneminde devletin işlerini en çok etkileyen senatörler için kullanılan gayriresmi terim. Bu yüzden Princeps, Augustus'a göre kendisi için geliştirdiği pozisyonu en iyi tanımlayan unvandı. Böylelikle "Principatus" dönemi başlamıştı.

PRINCEPS SENATUS: ("senatonun lideri")- Senatörler listesinde ilk sırada yer alan senatör için kullanılan gayriresmi terim.

PROCONSUL: Görev süresinin bitiminde makamının otoritesini sürdüren bir anlaşmayı kabul eden eski consul.

PROCURATOR: ("aracı/vekil")- Özellikle, imparator tarafından mülkünün idaresi ya da kendisinin mahkemede temsili için atanan kişi (genellikle bir *eques*).

PROLETARII: Nüfus sayımında askeri hizmete giremeyecek kadar düşük refah seviyesindeki Roma vatandaşları; devlete verebilecekleri tek şey çocuklarıydı (*proles*).

PROPRAETOR: Görev süresinin bitiminde makamının otoritesini sürdüren bir anlaşmayı kabul eden eski praetor.

PROVINCIA: ("eyalet")- Bir memurun yetkilerini kullanması için kendisine atanan görev alanı, özellikle yabancı topraklar.

PUBLICANUS: (çoğulu *publicani*)- Roma devleti için sözleşmeli iş yapan bireyler. Büyük sözleşmeler, ihaleler bir grubun "sendika" (*societas*) olarak beraber çalışmasını gerektirebiliyordu.

QUAESTIO: (çoğulu *quaestiones*)- Cezai konular için devamlı kullanılan ya da bireysel davalar için özellikle kurulan mahkeme.

QUAESTOR: Bir yıllık memurluk (*imperium*-suz), *cursus honorum*'daki ilk basamak.

REGIA: Roma Forumu'nda Via Sacra ile Vesta Tapınağı arasındaki kutsal bina. Önce kralın evi, ondan sonra da *pontifex maximus*'un makamı olmuştur.

REX: "Kral."

ROSTRA: Forum'da konuşmaların yapıldığı yüksek platform; dekorasyon için kullanılan, ele geçirilmiş düşman gemilerinin burunlarından (*rostra*) adını almıştır.

SASANİLER: MS 224'te Parthlardan iktidarı ele geçiren Pers hanedanı. Vergilendirmeye, hukuka ve askeri düzene yaptığı reformlar, Mezopotamya ve İran üzerinde sahip olduğu sıkı egemenliği sürdürmesini ve Roma ile Bizans imparatorluklarını tehdit etmesini sağ-

ladı. En nihayetinde 651'de Müslüman Araplara yenildiler.

SCHOLARII: ("maiyet muhafızları") Constantinus iktidarında muhafız alayının yerini almaları için oluşturulan, imparatorluğun yeni muhafız birlikleri.

SENATUS: ("senato")- Önce Roma kralların danışma konseyi; sonrasında devletin kıdemli memurları.

SENATUS CONSULTUM: (sc)- "Karar" ya da "senato hükmü."

SESTERTIUS: (ayrıca bkz. *denarius*)- İlk başlarda gümüşten yapılan ancak Augustus'tan itibaren bronzdan yapılmaya başlanan Roma sikkesi.

SEVERUS HANEDANI: Septimius Severus'un tahta çıkışından (193) Severus Alexander'ın ölümüne (235) kadar hükümdar olan imparatorların ait olduğu hanedan. Bkz. Tablo 11.1

SINIF MÜCADELELERİ: Roma'nın pleb vatandaşları tarafından, patriciusların devlet işleri üzerindeki egemenliğini kaldırmak için verilen uzun soluklu mücadele (MÖ beşinci yüzyıl başından üçüncü yüzyıl başına kadar)

SOCIUS: (çoğulu *socii*)- "Müttefik" (Roma devletinin).

SOL INVICTUS: ("Yenilmez Güneş") Erken Roma tarihinde tapım gören ve MS üçüncü yüzyılda, özellikle de Elagabalus, Aurelianus ve Constantinus dönemlerinde oldukça popüler olan bir tanrı.

TETRARŞİ: ("dörtler erki") Diocletianus tarafından kurulan, Batı'da ve Doğu'da birer imparatorun (Augustus), birer yardımcıyla birlikte (Caesar) ortak yönetimi.

TOGA: Boyanmamış yünlü elbise, yetişkin Roma vatandaşlarının ayırt edici kıyafetiydi.

TRIBUNUS: (çoğulu *tribuni*)- MÖ Beşinci yüzyıl başlarından itibaren, kendi yetkileri olan (*tribunicia potestas*) "pleblerin tribunusları" (*tribuni plebis*), tüm pleb vatandaşların liderleri olarak kabul gördüler. Ayrıca bundan tamamen ayrı olarak, ordu yetkilileri niteliğindeki "askeri tribunuslar" (*tribuni militum*) da vardı.

TRIBUTUM: Mülkün konu olduğu bir vergi.

TRIUMVIR: (çoğulu *triumviri*)- Üç adamlı bir grubun ya da komitenin üyesi.

VESTA BAKİRELERİ: Forum'daki Regia yakınlarında bulunan Vesta (ocak tanrıçası) mabedinde, onun ritüellerini gerçekleştiren prestijli rahibeler.

VIA: "Yol."

VIGILES: ("gözcüler")- Azat edilen kişilerden oluşan yarı askeri devriye nöbetçileri. Augustus tarafından Roma kentindeki yangın tehlikesini azaltmak için oluşturulmuş bir grup.

VIRTUS: "Erkek cesareti", Roma'ya hizmet ederken sergilenen "fazilet" ve "seçkinlik".

YAHUDİLİK: Antik Yahudi dini ve toplumsal uygulamalarının bütünü; başlıca normları: tek tanrıya tapmak, erkeklerin sünnet edilmesi, Sebt gününe riayet etmek ve haram yiyeceklerden uzak durmak.

YANAŞMA: (*cliens*, çoğulu *clientes*)- Yüksek statüdeki bir hamiye (*patronus*) bağlı olan (bazen soydan gelen bir bağlılık) özgür kişi.

YANAŞMA: (yahut vassal) krallık – Genellikle Roma topraklarının etrafında bağımsız kalan ancak hükümdarının Roma'nın menfaatlerini korumayı kabul ettiği devlet; Roma ise karşılığında koruma vadediyordu.

YARGIÇ: Kanunun uzman yorumcusu.

ZAFER: Romalı olmayan bir düşmanı başarıyla alt etmiş bir komutanı onurlandırmak için senato tarafından bahşedilmekteydi; Roma'ya bir alayla giriş yaparak kutlanırdı.

ZERDÜŞTÇÜLÜK: Evrenin iyi tanrı Ahura Mazda ve onun şeytani karşıtı Angra Mainu arasındaki kavganın bir tezahürü olduğu inancını savunan Perslerin düalist dini; Sasanilerin devlet dini olduğu dönemde büyük önem kazanmıştı (bkz.yukarıda).

ZAMAN ÇİZELGESİ

MÖ 1000	Roma bölgesinde yerleşime dair ilk kesin bulgular
900-700	Demir Çağı; Villanova ve Latium Kültürleri
800	Fenikeliler Kartaca'yı kurarlar
775	Yunanlar İtalya ve Sicilya'ya yerleşmeye başlarlar
700-400	Etrüsk ve Yunan kentleri İtalya'da zirvede
753-510	Roma'daki monarşi döneminin geleneksel tarihleri (ardı ardına yedi kral)
500	Roma Cumhuriyeti'nin kurulması; Kartaca ve Roma arasında barış

500-287	"Sınıf Mücadeleleri"
450	On İki Levha Kanunları yürürlüğe girer
396	Romalılar Veii'yi ele geçirir
387	Galyalı akıncılar Roma'yı yağmalarlar
343-290	Samnit Savaşları: (343-341) Birincisi; (326-304) İkincisi; (298-290) Üçüncüsü
280	Roma ilk sikkelerini basar
280-275	Epeiros Kralı Pyrrhos, güney İtalya'da Roma'ya karşı sefer düzenler
264-241	Birinci Kartaca (Pön) Savaşı; savaş sonunda Sicilya, Roma'nın ilk "eyalet"i olur
237	Roma, Sardinya'yı Kartaca'dan alır
218-201	İkinci Kartaca (Pön) Savaşı; Romalılar Trasummenus (Trasimene) Gölü (216) ve Cannae'da (202) Hannibal tarafından yenilgiye uğrarlar; Kartacalılar Zama'da nihai olarak mağlup olurlar
215-205,	200-196, 171-168 Birinci, İkinci ve Üçüncü Makedonya Savaşları
200-170	Po Vadisi de dahil İtalya'da pek çok koloni kurulur
198	İspanya'da iki Roma eyaleti oluşturulur (Uzak, Yakın)
192-189	Roma Seleukos'lara karşı yapılan savaşta III. Antiokhos'u yener
186-183	İtalya'daki Bacchus kültünün bastırılması
150'ler ila	130'lar arası Romalıların (Lusitanialılar ve Celtiberialılara karşı) Numantia'nın ele geçirilmesiyle sonlanan (133) savaşları
149-146	Kartaca'nın yıkımıyla biten Üçüncü Kartaca (Pön) Savaşı
148	Makedonya bir Roma eyaleti olur Sicilya'daki ilk Köle Savaşı
133	Tiberius Gracchus'un Pleb Tribunusluğu
133	Pergamon krallığı Roma'ya miras bırakılır ve (129) Asia eyaleti olur
123, 122	Gaius Gracchus'un pleb tribunusluğu dönemleri
121	*Senatus Consultum Ultimum*, Gaius Gracchus'un bertaraf edilmesine onay verir
113-101	Cimbri ve Teutoni kavimleriyle savaşlar
112-105	Numidia'da Iugurtha ile savaş
107-101	Roma ordusunda büyük reform
107, 104, 103, 102, 101	Marius'un consullük dönemleri
104-100	Sicilya'daki İkinci Köle Savaşı
100	Saturninus'un Pleb Tribunusluğu ve Marius'un (altıncı) consullüğü
91	Livius Drusus'un Pleb Tribunusluğu
91-87	Müttefikler Savaşı; (90-89) Roma vatandaşlığının İtalya'da yayılması; Sulpicius Rufus'un pleb tribunusluğu (88) ve Sulla'nın Roma'ya ilk yürüyüşü
90-85	Küçükasya ve Yunanistan'da Mithridates ile savaş; Sulla barış teklif eder
83-82	Sulla'nın Roma'ya ikinci yürüyüşü
82-81	Sulla'nın diktatörlüğü; kara listeler (Ölüm Listeleri)
80-73	Sertorius, öldürülünceye kadar İspanya'da Sulla'nın komutanlarına (biri Pompeius) direnir

74-63	Lucullus, sonra da (66'dan itibaren) Pompeius, Mithridates'e karşı savaşı devam ettirir
73-71	Spartacus'un köle ayaklanması
70	Crassus ve Pompeius'un consullükleri
67	Pompeius Akdeniz'de korsanlığı bastırır
64-63	Bithynia-Pontus, Cilicia ve Suriye, Pompeius tarafından eyalet yapılır
63	Consul olarak Cicero, Catilina'nın komplosunu ortaya çıkarır
60-59	"Birinci Üç Adam Yönetimi (triumviratus)" oluşturulur (Caesar, Crassus, Pompeius)
59	Iulius Caesar'ın consullüğü
58	Clodius'un pleb tribunusluğu
58-51	Caesar Galya'da savaşır
56	Üç Adam Yönetimi Luca'da ortaklıklarını güçlendirmek için bir araya gelirler
55	Crassus ve Pompeius'un consullüğü
53	Crassus'un ordusu Parthia'yı işgal eder ve Carrhae'da katledilir
52	Clodius'un ölümü; Pompeius'un tek başına consullüğü
49	(Ocak) Caesar İtalya'yı işgal etmek için Rubico(n) Nehri'ni geçer; (Mart'tan sonbahara) Caesar İspanya'daki Pompeius taraftarlarına karşı mücadele eder
48	Pompeius Pharsalus'ta Caesar tarafından mağlup edilir ve kaçak olarak gittiği Mısır'da öldürülür
48-45	Caesar Mısır'da Kleopatra'yı (48-47) destekler ve Afrika (46) ve İspanya'daki (45) Pompeius taraftarlarını dağıtır
48-44	Caesar consullük ve diktatörlük yapar; diktatörlük 44 yılının Şubat'ında sürekli hâle getirilir ve bu da 15 Mart'ta onun suikastına yol açar
44	(Mayıs) Octavianus Caesar'ın mirasından hakkını talep eder, Antonius'u Mutina'da (43 Nisan) püskürtür ve consul olur (43 Ağustos)
43	(Kasım) Antonius, Lepidus ve Octavianus ikinci Üç Adam Yönetimini oluşturur; (Ocak 42) senato Caesar'ı tanrılaştırır
42	Antonius ve Octavianus Philippi'de Brutus ve Cassius'u mağlup eder
41-40	Perusia Savaşı
36	Antonius'un Parthia istilası başarısızlıkla sonuçlanır; ancak Armenia dize getirilir (35-34) ve Antonius "İskenderiye Hediyeleri"ni sunar
36	Sextus Pompeius, Octavianus ve Lepidus tarafından mağlup edilir; Lepidus'un Octavianus'u ortadan kaldırma girişimi onun sürgün edilmesiyle sonuçlanır
31	Octavianus, Antonius ve Kleopatra'yı Actium'da yener
30	Octavianus İskenderiye'yi ele geçirir ve Mısır'ı Roma'nın bir eyaleti yapar
27	"Birinci Düzenleme"; Octavianus "Augustus" olarak adlandırılır
MÖ 27	ila yaklaşık MÖ 1 Roma egemenliğinin İspanya'da, Alpler'de ve orta Avrupa'da Tuna Nehri'ne kadar yayılması

23	"İkinci Düzenleme"
20	Parthia Crassus ve Antonius'tan ele geçirilen lejyon sancaklarını geri verir
18-17	Augustus evlilik, doğum ve zina meseleleriyle ilgili yasalar çıkarır
13	Askerlik hizmetiyle ilgili yeni koşullar sunulur
MS 6-9	Germania, Dalmatia ve Pannonia'da isyanlar; (MS 9) Teutoburg Ormanı'nda üç Roma lejyonu katledilir
14	Augustus ölür ve yerine Tiberius gelir
17-19	Germanicus Doğu'ya gönderilir ve Suriye'de ölür
20	Germanicus'un ölümü için Piso'nun yargılanması
26	Tiberius Capri'ye yerleşir
31	Seianus (14'ten beri Praefectus Praetorio) suçlanır ve idam edilir
37	Tiberius ölür ve yerine Gaius Caligula gelir
41	Caligula suiskata uğrar ve yerine Claudius gelir
40'lar-50'ler	Claudius Ostia'nın kuzeyinde yeni bir liman (Portus) yaptırır
43-46	Britanya (43), Mauretania (43) ve Trakya (46) Roma eyaletleri olur
54	Claudius ölür ve yerine Nero gelir
60	Boudica Britanya'daki bir isyana liderlik eder
64	Roma'da Büyük Yangın vuku bulur; Hıristiyanlar günah keçisi olarak zulme uğrarlar
66-73	Birinci Yahudi İsyanı; Kudüs'teki tapınak yıkılır (70) ve Masada ele geçirilir (73)
67-68	Vindex'in Galya'da yükselişi ve mağlubiyeti
68	(Haziran) Nero intihar eder ve yerine Galba gelir
69	(Ocak) İmparatorluk Muhafızlarının desteğiyle Otho Galba'yı öldürür ve onun yerini alır; (Nisan) Otho Vitellius komutası altında Germania'dan gelen bir ordu tarafından mağlup edilir ve yerini Vitellius alır; (Temmuz) Doğu'daki ve Pannonia'daki lejyonlar imparator olması için Vespasianus'u destekler; Vitellius'un ordusu yenilir (Ekim) ve Vitellius öldürülür (Aralık); yerine Vespasianus gelir
70'ler	Vespasianus Roma'daki Barış Tapınağı'nı inşa eder ve Colosseum'un da yapımını başlatır
79	Vespasianus ölür ve yerine Titus gelir; Vesuvius Yanardağı patlar
81	Titus ölür ve yerine Domitianus gelir
85-9	Domitianus Tuna'nın kuzeyine sefere gider
96	Domitianus öldürülür; iktidara Nerva gelir
96-98	Nerva *alimenta*'yı yürürlüğe koyar
97	Nerva Trainanus'u evlat edinir
98	Nerva ölür ve yerine Traianus gelir
101-102, 105-106	Dacia Savaşları; sonrasında Dacia bir Roma eyaleti olur
105-106	Arabia Petraea (Nabataea) bir Roma eyaleti olur
113-117	Traianus Armenia'yı ve Mezopotamya'yı Parthia egemenliğinden koparmak için sefere çıkar

Yak. 115	**Traianus Portus'taki Claudius'un limanına ilave bir kısım ekler**
115-117	**İkinci Yahudi İsyanı**
117	**Traianus ölür ve yerine Traianus'un Parthia'da ele geçirdiği topraklardan çekilen Hadrianus gelir**
120'ler	**Hadrianus kuzey İngiltere'nin bir ucundan diğer ucuna kendi adıyla anılan suru yaptırır**
121-127, 128-131	**Hadrianus imparatorluk çapında kapsamlı gezilere çıkar**
132-135	**Üçüncü Yahudi İsyanı (Bar Kokhba İsyanı)**
138	**Hadrianus ölür ve yerine Antoninus Pius gelir**
161	**Antoninus Pius ölür ve yerine Marcus Aurelius ve Lucius Verus gelir**
162-166	**Lucius Verus Parthia'yla savaşa girer**
160'ların ortaları ila 190'lar	**Veba imparatorluğu kırıp geçirir**
166-173, 176-180	**Birinci ve İkinci Marcomannia Savaşları (Commodus tarafından sonlandırılır)**
180	**Marcus Aurelius ölür ve yerine Commodus gelir**
192	**(31 Aralık) Commodus suikasta uğrar**
193	**(1 Ocak) Pertinax imparator olur fakat Mart'ta öldürülür; İmparatorluk Muhafızları Didius Iulianus'u imparator ilan eder fakat o da Haziran'da öldürülür; Ren ve Tuna üzerindeki ordular tarafından desteklenen Septimius Severus onun yerini almak için Roma'ya ulaşır**
194-197	**Septimius Severus rakipleri Pescennius Niger (194) ve Clodius Albinus'u (197) ortadan kaldırır**
194-195, 197-199	**Septimius Severus Parthlara karşı sefere çıkar; kuzey Mezopotamya ve Osrhoene Roma eyaletleri olurlar**
Yak. 200	**Septimius Severus askerlerin evlenme yasağını kaldırır**
208-211	**Septimius Severus kuzey Britanya'ya sefere çıkar ve orada ölür; yerine Caracalla geçer**
212	**Caracalla Roma vatandaşlığını imparatorluk geneline yayar**
217	**Caracalla Armenia ve Parthia'ya sefere giderken suiskasta uğrar; Macrinus (imparator olan ilk *eques*) iktidara gelir**
218	**Macrinus suikasta uğrar; yerine Elagabalus gelir**
222	**Elagabalus öldürülür ve yerine Severus Alexander gelir**
224	**Sasani hanedanı Parthia/Persia'yı ele geçirir**
235	**Raetia'da savaşta isyankâr askerler Severus Alexander ve Iulia Mamaea'ya suikast düzenlerler; liderleri Maximinus iktidara gelir**
238-284	**Kriz Çağı (Asker İmparatorlar)**
248	**Roma'nın bininci yılı kutlaması**
249-250, 257-259	**İmparator Decius ve sonrasında Valerianus tarafından imparatorluk çapında Hıristiyanlara zulümlerin başlayışı**
260	**Sasani Kralı I. Shapur, Valerianus'u ele geçirir**
260-268	**Gallienus tek imparator olarak imparatorluğun merkezini emniyete almaya çalışır**

260'lar-270'ler	Postumus "Galya İmparatorluğu"nu idare eder; Odenaethus ve sonrasında Zenobia Palmyra merkezli olarak Doğu'yu yönetir
270-275	İmparator Aurelianus, Dacia eyaletinden (270) çekilir fakat Doğu'yu Zenobia'dan (272) ve "Galya İmparatorluğu"nu Postumus'tan geri alır (274)
284	Diocletianus imparator olur ve (286) Maximianus'u eş imparator yapar
293	"Tetrarşi" kurulur
290'lar	Eyaletler yeniden tanımlanır; sivil ve askeri konumlar birbirinden ayrıştırılır
301	Tavan Fiyat Kararnamesi
303	Hıristiyanlara yapılan "Büyük Zulüm" (Batı'da 305'e, Doğu'da 311'e kadar)
306	Constantinus Britanya'da Augustus ilan edilir
312	Milvius Köprüsü'ndeki savaşta, Constantinus Maxentius'u yener ve Roma'yı ele geçirir; Hıristiyan olduğunu ilan eder
313-324	Constantinus Batı'yı yönetir, Licinius Doğu'yu; (313) birlikte "Milano Fermanı"nı imzalarlar ve Maximinus Daia'yı yenmek için bir araya gelirler
324	Constantinus Licinius'u yener, tek imparator olur ve Byzantion'un Constantinopolis olarak (330'da isimlendirilir) yeniden inşasını başlatır
325	Birinci Ekümenik (Genel) İznik Konsili
337	Constantinus ölür ve yerine oğulları gelir: II. Constantinus Galya ve İspanya'da; Constans İtalya, Illyricum ve Afrika'da; II. Constantius ise Doğu'da göreve başlar
340	II. Constantinus iç savaşta öldürülür
350	Constans, Magnentius tarafından öldürülür
353	Magnentius yenilir ve II. Constantius tarafından öldürülür
360	Iulianus birlikleri tarafından Augustus ilan edilir
361	II. Constantius ölür; Iulianus tek başına imparator olur
363	Iulianus Perslerle savaşta öldürülür
364	I. Valentinianus ve Valens Batı'da ve Doğu'da eş imparator (Augusti) olurlar
375	I. Valentinianus ölür ve yerine oğulları Gratianus ve II. Valentinianus gelir
378	Valens Hadrianopolis Savaşı'nda Gotlar tarafından öldürülür ve Doğu'da yerine I. Theodosius gelir (379)
382	I. Theodosius Trakya'da Gotlarla barış yapar
383-388	Magnus Maximus, Gratianus'u öldürür ve I. Theodosius tarafından mağlup edilene kadar Batı'da iktidarda kalır
392-394	Eugenius II. Valentinianus'un tahtını gasp eder fakat I. Theodosius tarafından mağlup edilir
395	I. Theodosius ölür ve yerine oğulları geçer: Batı'da Honorius, Doğu'da Arcadius

402	Honorius sarayı Milano'dan Ravenna'ya taşır ve burası batının başkenti olur
405-406	Ostrogotlar Tuna'yı geçerek İtalya'yı işgal ederken Suebi, Vandallar ve Alanlar Ren'i geçerek Galya ve İspanya'yı işgal ederler
408	Arcadius ölür ve Doğu'da yerine II. Theodosius gelir
410	Alaricus liderliğindeki Vizigotlar Roma'yı yağmalarlar
418	Vizigotların Aquitania'ya yerleşmesi
423-425	Honorius ölür ve Batı'da yerine (425) III. Valentinianus gelir
429-439	Vandallar Kuzey Afrika'nın kontrolünü ele geçirirler
438	*Theodosius Kanunnamesi* yürürlüğe girer
450	II. Theodosius ölür ve Doğu'da yerine Marcianus gelir
451	Aetius Attila'yı Catalaunia Ovaları'nda (Galya) yener; Khalkedon'da Dördüncü Ekümenik (Genel) Konsil düzenlenir
455	III. Valentinianus suikasta uğrar; Vandal Gaiseric Roma'yı yağmalar
457	Marcianus ölür ve yerine I. Leo gelir
474	I. Leo ölür ve yerine Zeno gelir
476	Son Batı imparatoru Romulus Augustulus tahttan indirilir
489	Ostrogot Theodoric, Doğu adına İtalya'yı geri alır ve burayı "Romalıların Kralı" olarak yönetir
527-565	Iustinianus Bizans İmparatorluğu'na hükümdar olur; Afrika (533-534) ve İtalya'yı (535-554) yeniden fetheder.

DİZİN

Actium 189, 199, 201, 346
Aedilis 51, 52, 68, 102, 118, 335
Aerarium (militare) 199, 335
Aetius 321, 322, 350
Ager publicus 104, 335
Agricola 231
Agri Decumates 231, 336
Agrigentum 74, 101
Agrippa 178, 184, 190, 193, 194, 196, 201, 205, 212, 245
Agrippina (Genç) 215
Agrippina (Yaşlı) 212, 213, 215
Akhaia 88
Alamanni 261, 275, 284, 300, 304, 318, 320
Alesia 162
Allobroges 152
Ambrosius 309, 310
Amfitiyatro 137, 223, 246, 247, 265, 336, 337, 339
Amida (Diyarbakır) 300
Ammianus Marcellinus 312
Andriskos 88
Antakya (Antiochia) 237, 252, 253, 259, 263, 276, 290, 300, 302, 309, 312
Anthemius 325
Antoninus Pius 240, 250, 252, 336, 348
Aphrodisias 11, 214
Apollo 297
Aquae Sextiae 117
Aquileia 298, 306, 307
Arabia 235, 276, 347
Araplar 280, 313, 343

Arausio 117
Arcadius 306, 315, 317, 322, 323, 349, 350
Ariusçuluk 312
Armenia 144, 145, 146, 154, 188, 204, 210, 211, 212, 215, 216, 235, 242, 253, 261, 280, 282, 298, 306, 313, 346, 347, 348
Arminius 205
Arpinum 118, 120, 148
Arretium 63
Asia Minor (bkz. Küçükasya) 108
Aspar 323, 326
Atargatis 101
Athanasius 327, 328
Athaulf 318, 321
Athena 34
Atia 178
Atina 88, 144, 145, 188, 240, 248, 249, 275, 311
Attalos, I. 85
Attalos, III. 106
Attila 321, 322, 323, 324, 350
Auctoritas 69, 191, 228, 336
Augusta Treverorum (Trier) 290, 304
Augustus 10, 11, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 225, 266, 281, 298, 300, 304, 306, 307, 312, 315, 321, 322, 326, 331, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 346, 347, 349
Aurelianus 237, 279, 280, 282, 284, 343
Aureus 213, 215, 336, 338
Ausculum 64
Auxilia 220, 336
Avidius Cassius 253, 256

Baetis Nehri 79, 83, 84
Balkanlar 85, 87, 275, 286, 290, 298, 306, 315, 323, 326
Bedriacum 220
Belgae 162
Beneventum 65
Bithynia 144, 145, 154, 235, 270, 271, 346
Bononia 179
Boudica 216, 347
Brigetio 305
Britanya 11, 201, 212, 214, 215, 216, 226, 229, 231, 240, 241, 250, 258, 260, 275, 276, 280, 282, 298, 300, 305, 306, 318, 320, 347, 348, 349
Brundisium 130, 155, 167, 168, 178, 183, 184
Brutus 11, 42, 72, 175, 178, 179, 182, 346
Büyük İskender 145, 207, 226, 235
Byzantium (bkz. Constantinopolis)

Caesarion 168, 175, 189
Caledonia (bkz. İskoçya) 259
Caligula 212, 347
Campania 22, 23, 24, 25, 26, 32, 59, 63, 64, 72, 75, 78, 94, 95, 96, 100, 125, 128, 137, 167, 168
Campus Martius 53, 155, 171, 205, 248, 337
Cannae 78, 79, 81, 85, 102, 345
Capitatio 340
Capitolium (Mons Capitolinus) 34, 70, 106, 337
Capua 59, 78, 140
Caracalla 259, 261, 268, 348
Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus) 261, 338
Carausius 280, 282
Carnuntum 258, 284
Carrhae (Harran) 161, 169, 282
Carus (Marcus Aurelius Carus) 274
Cassius Dio 35
Catilina 148, 150, 152, 158, 160, 167, 170, 346
Caudinae (Caudinum Geçidi) 63
Censor 51, 52, 53, 54, 55, 56, 64, 69, 92, 93, 104, 108, 148, 197, 213, 231, 335, 337
Centurio 199, 200, 337
Ceres 47
Cherusci 205
Cicero (Marcus Tullius Cicero) 35, 103, 112, 148, 149, 150, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 166, 167, 168, 177, 178, 179, 182
Cimbri 117, 119, 345
Cincinnatus 44
Cinna 129, 130, 132, 136, 137, 140, 150
Claudius (imparator) 11, 105, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 232, 251, 265, 347, 348
Cleopatra, Mısır Kraliçesi 11, 208
Cohors 118, 122, 337
Colonia 44, 240, 248, 337
Colosseum 247, 336, 337, 347
Comes 337
Comitatenses 290, 337, 340
Comitia centuriata (Centuria meclisi) 43, 55, 337
Commodus, (imparator) 11, 240, 256, 257, 258, 259, 336, 348
Concilium plebis, Pleb meclisi 56, 337

Consistorium 287
Constans 295, 298, 300, 349
Constantinopolis (Byzantion, İstanbul) 10, 11, 281, 296, 297, 307, 308, 312, 315, 320, 323, 324, 326, 333, 339, 349
Constantinus 294, 298, 349
Constantinus (I., Magnus) 300
Constantius, II. 300, 308
Constitutio Antoniniana 66, 261, 265, 338
Consul 47, 49, 50, 51, 52, 68, 92, 102, 128, 197, 338, 346
Coriolanus 44
Corpus Iuris Civilis 264
Corrector totius Orientis 276
Crassus 105, 130, 132, 142, 148, 150, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 167, 204, 237, 282, 346
Cremona 220
Crispus 294
Ctesiphon 253, 302
Cumae 24, 184
Cursus honorum 93, 135, 197, 338, 342

Dacia 232, 235, 236, 237, 256, 275, 279, 347, 349
Dalmatia 204, 280, 291, 322, 347
Damascus (Şam) 235, 275
Damnatio memoriae 232, 258, 338
Decebalus 232, 235
Decemviri 43
Denarius 10, 76, 291, 336, 338, 343
Diadumenianus (Marcus Opellius Diadumenianus) 258
Dictator 209, 338
Didius Severus Iulianus 258
Diocletianus 221, 274, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 290, 291, 292, 338, 340, 343
Dominatus 286, 290, 338
Domitianus 220, 231, 232, 234, 235, 246, 271, 347
Dux 276, 338

Ebro Vadisi 84
Edessa (Urfa) 276
Eğitim 247, 249
Ekonomi 292
Elagabalus (imparator) 263, 279, 343, 348
Emesa (Humus) 263, 269
Enflasyon 279
Equites 108, 124, 138, 192, 221, 260
Etruria (Etrüskler) 21, 23, 24, 25, 26, 29, 32, 63, 64, 78, 124, 139, 152
Euphrates nehri (Fırat) 146
Eutropius 315
Eyalet 10, 133, 171, 207, 243

Fenikeliler 23, 24, 268, 344

Gaiseric 320, 350
Galatia (Galatya) 204, 303
Galba (imparator) 84, 217, 220, 347
Galerius 281, 282, 283, 284, 286, 336
Gallia 215, 217, 221, 231
Gallia Cisalpina 119, 125, 142, 149, 159, 161, 166, 178
Gallia Transalpina 117, 119, 159
Germania 207, 211, 212, 216, 217, 220, 221, 229, 261, 280
Gibbon, Edward 232, 313, 331, 332
Gladyatör 72, 137, 140, 205, 212, 246, 247, 257, 258, 336, 339, 340
Gotlar 237, 261, 275, 286, 298, 305, 306, 313, 314, 318, 321, 349
Gracchus 104, 106, 112, 119, 345
Gratianus 227, 305, 312, 349

Hadrianopolis (Edirne) 286, 305, 314, 349
Hadrianus (imparator) 237, 240, 241, 242, 246, 247, 250, 252, 260, 296
Halikarnassoslu Dionysios 35
Hannibal (Barca) 76, 78, 79, 81, 85, 87, 95, 102, 104, 345
Hıristiyanlık/Hıristiyanlar 185, 216, 224, 226, 229, 232, 249, 253, 264, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 282, 283, 284, 285, 286, 292, 295, 298, 302, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 321, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 336, 339, 341, 347, 348, 349
Hindistan 85, 201, 235
Homeros 39, 302
Honorius (imparator) 307, 309, 315, 317, 318, 320, 321, 349, 350
Hunlar 305, 321, 322, 323, 324
Hz. İsa 226, 339

Imperium 133
Iovianus 303
Isaurialılar 326
Iudaea 147, 204, 212, 216, 220, 226, 229, 231, 240, 241, 271

Iugurtha 113, 116, 117, 118, 120, 127, 345
Iulia Domna 258, 260, 261, 269
Iulianus (İmparator) 258, 266, 300, 302, 303, 304, 305, 311, 325, 348, 349
Iulius Caesar 10, 118, 123, 133, 138, 149, 157, 170, 174, 176, 178, 182, 186, 188, 189, 198, 199, 201, 205, 208, 214, 215, 217, 222, 227, 337, 346
Iupiter 34, 40, 58, 220, 227, 280, 284, 337
Iustinianus 264, 311, 325, 326, 333, 350
Iuvenalis 221

İmparatorluk Muhafız Alayı (Praetoriani) 258
İnterrex 340
İskenderiye (Alexandria) 168, 173, 186, 187, 188, 189, 249, 253, 271, 278, 295, 311, 312, 323, 327, 346
İskoçya (Caledonia) 250, 259, 283
İtalya 10, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 34, 37, 39, 40, 41, 42, 46, 48, 50, 56-58, 59, 62,-65, 67, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 91, 94, 95, 97, 98, 100-102, 105, 111, 121, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 136, 139, 144, 148, 163, 166, 167, 171, 183, 184, 187, 207, 212, 216, 217, 222, 223, 235, 250, 290, 322, 344, 345, 346, 349, 350

Kadın 58, 95, 96, 112, 113, 155, 185, 193, 214, 216, 225, 246, 251, 256, 270, 271, 331
Kartaca 23, 40, 70, 72, 74, 75, 76, 79, 81-85, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 102, 103, 104, 108, 109, 113, 135, 171, 268, 271, 320, 338, 344, 345
Khalkedon (Kadıköy) 312, 324, 325, 339, 341, 350
Khrysopolis (Üsküdar) 286
Kıbrıs 23, 160, 161, 190
Kırım 143, 146, 147, 168
Ktesiphon 282
Kültler 207, 225
Kynoskephalai 87
Kyrene 168, 178
Kyzikos (Erdek) 145

Latium 10, 21, 23, 24, 25, 26, 30, 39, 40, 44, 59, 63, 72, 94, 96, 344
Lejyon 232, 243, 260, 265, 336
Lepidus (Marcus Aemilius Lepidus, triumvir) 72, 138, 139, 140, 177-179, 182, 183, 184, 192
Licinius 50, 51, 220, 284, 286, 290, 294, 295, 296, 304, 338, 340, 349
Limitanei 291
Livius (Titus Livius) 35, 103, 109, 124, 126, 213, 345
Lucania 63, 94, 142
Lucius Verus (imparator) 240, 252, 257, 348
Lugdunum (Lyon) 207, 213, 221, 259, 271
Lusitanialılar 84, 140, 345

Macrinus (Marcus Opellius Macrinus) 258, 260, 261, 348
Magister equitum 43, 50, 177, 340
Marcomanni 253, 256, 348
Marcus Antonius 11, 164, 220
Marcus Aurelius (imparator) 10, 240, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 261, 263, 266, 273, 274, 308, 334, 338, 348
Marcus Furius Camillus 49
Marius (Gaius Marius) 116, 132
Maxentius 283, 284, 296, 349
Maximianus 280, 281, 282, 283, 349
Maximinus Daia 283, 284, 286, 349
Mediolanum (Milano) 276, 286
Mısır 85, 143, 160, 168, 170, 178, 186, 189, 190, 198, 199, 201, 204, 220, 224, 237, 240, 256, 260, 276, 279, 324, 327, 328, 339, 341
Milano Fermanı 286, 295, 349
Minerva 10, 34, 39
Misenum 184, 221
Moesia 204, 221, 275
Munda 169, 178

Nero 11, 194, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 222, 226, 227, 229, 231, 232, 247, 248, 251, 257, 279, 339, 347
Nerva (Marcus Cocceius Nerva, imparator) 232, 234, 347
Nestorius 323
Nisibis (Nusaybin) 300
Numantia 84, 103, 118, 345
Numidia 72, 74, 81, 89, 116, 117, 119, 320

Ordu 118, 164, 201, 261, 263, 290, 309, 338

Palmyra 276, 279, 349
Pannonia 204, 211, 220, 221, 225, 237, 256, 258, 267, 275, 281, 284, 300, 306, 318, 326, 347
Pergamum (Pergamon, Bergama) 85, 87, 106, 108, 345

Pescennius Niger 258, 348
Philippos, V. (Makedon kral) 85, 87, 88
Pleb tribunusu 52
Plutarkhos 35, 36, 105, 147
Polybios 79, 89, 97
Pomerium 51
Pompeius 130, 132, 139, 140, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 173, 175, 178, 179, 182, 183, 184, 187, 188, 201, 208
Pontifex maximus 57, 156
Pontius Pilatus 226
Praeneste 10, 56, 60, 62, 96, 131, 132
Praesides 290
Praetor 50, 257
Princeps 190, 196, 197, 198, 207, 210, 211, 212, 213, 217, 220, 222, 227, 228, 231, 232, 234, 237, 243, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 265, 272, 342
Principatus 190, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 248, 264, 265, 266, 267, 269, 272, 276, 286, 287, 337, 338, 342
Proconsul 117
Propontis 145
Propontis (Marmara Denizi) 198, 342
Publius Quinctilius Varus 204
Pydna 88, 89, 102
Pyrrhos (Epeiros kralı) 64, 65, 67, 75, 345

Quadi 232, 256
Quaestor 51, 93
Quintus Fabius Maximus (Cunctator) 78

Raetia 204, 221, 263, 276, 348
Ravenna 221, 317, 318, 320, 350
Rex 36, 243
Rodos 88, 143, 196
Rubicon nehri 167

Saguntum 76, 79
Samnitler 59, 60, 63, 64, 65, 125, 127, 129
Sardinya 23, 72, 75, 81, 139, 159, 179, 345
Sarmatlar 280, 305
Sasaniler 259, 263, 276, 342, 343
Scholarii 284, 309, 343
Scipio (Cornelius Scipio Aemilianus) 84, 89, 102, 110, 118
Scipio (Publius Cornelius Scipio Africanus) 70, 79, 83, 89, 94, 97, 102, 104, 337
Seianus 211, 347
Senato (Senatus) 52, 53, 69, 74, 83, 84, 87, 89, 92, 93, 107, 116, 119, 122, 123, 139, 142, 164, 173, 179, 192, 213, 220, 227, 228, 231, 232, 274, 313, 338
Seneca 215
Sentinum 63
Septimius Severus (imparator) 258, 259, 260, 261, 263, 268, 343, 348
Severus Alexander (imparator) 263, 264, 274, 343, 348
Shapur, I. (Sasani kralı) 276, 278, 348
Sicilya 10, 21, 22, 23, 24, 29, 64, 65, 72, 74, 75, 76, 78, 81, 95, 101, 104, 119, 132, 148, 159, 179, 182, 184, 240, 318, 344, 345
Sidon 23
Sikke 10, 70, 75, 126, 155, 187, 191, 215, 276, 291, 304, 336
Sirmium 282, 290
Smyrna 253, 271
Sol Invictus 11, 279, 284, 295, 304, 343
Spalatum (Split) 280
Spartacus (Spartaküs) 140, 142, 346
Stilicho 11, 309, 315, 317, 318
Suebi 162, 318, 320, 350
Sulla (Lucius Cornelius Sulla) 10, 116, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 152, 153, 155, 166, 167, 168, 171, 173, 176, 179, 182, 197, 208, 345
Suriye (Syria) 23, 85, 87, 88, 101, 143, 147, 154, 160, 161, 164, 169, 187, 190, 211, 220, 235, 237, 240, 241, 242, 253, 258, 259, 260, 263, 269, 276, 279, 280, 309, 324, 328, 341
Syracusae (Syrakousai) 30, 74, 78

Tapınak 10, 23, 25, 26, 34, 39, 51, 58, 71, 95, 99, 223, 279, 296, 311, 347
Tarentum 64, 65, 78, 184
Tarım 21, 24, 43, 59, 75, 101, 151, 221, 222
Tarsus 186
Tetrarşi 11, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 290, 291, 292, 294, 298, 308, 337, 338, 343, 349
Thessalonica 290, 310
Tiberius (imparator) 84, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 135, 193, 194, 196, 198, 204, 205, 210, 211, 212, 213, 220, 226, 227, 246, 265
Tiber nehri 21, 30, 35, 57, 337
Tigris nehri (Dicle) 300, 302

Tiyatro 155, 173, 223, 243, 244, 245, 247
Toga 10, 49, 152, 191, 258, 343
Traianus 10, 11, 234, 235, 236, 237, 240, 246, 248, 251, 257, 259, 263, 264, 268, 270, 271, 296, 347, 348
Trakya 215, 264, 275, 284, 286, 305, 306, 326, 347, 349
Trapezus (Trapezos, Trabzon) 275
Trebia Nehri 76
Tribunicia potestas 192, 194, 196, 343
Troya (Troia) 39
Tuna nehri 204, 235, 336, 346

Umbria 28, 63, 64, 78, 94, 124, 139
Uzak İspanya (Hispania Ulterior) 84, 118, 140, 156

Valens 217, 303, 304, 305, 306, 349
Valerianus 11, 275, 276, 278, 348
Varro (Marcus Terentius Varro) 35
Vercellae 117
Vercingetorix 162
Vergi 62, 64, 75, 87, 108, 121, 122, 123, 145, 154, 171, 198, 207, 222, 229, 231, 242, 261, 265, 267, 276, 290, 292, 322, 340, 343
Vergilius 302
Vespasianus (imparator) 216, 217, 220, 227, 229, 230, 231, 242, 339, 347

Yahudiler 217, 226, 229, 237, 241, 269
Yakın İspanya (Hispania Citerior) 84, 140, 178 241
Yaşlı Cato 152
Yunanistan 10, 24, 25, 29, 65, 85, 86, 87, 88, 94, 97, 98, 99, 119, 130, 144, 167, 168, 182, 189, 216, 222, 240, 276, 284, 315, 345

Zama 345
Zela 146, 169
Zenobia 276, 279, 349

MARY T. BOATWRIGHT, DANIEL J. GARGOLA,
RICHARD J.A. TALBERT, NOEL LENSKI

ROMALILARIN KISA TARİHİ

Romalıların Kısa Tarihi, dünyanın en önde gelen üniversitelerinde Roma tarihi ve kültürüne dair derslerde kullanılan bir rehberdir. M.T. Boatwright, D.J. Gargola, R.J.A. Talbert ve 2014 yılında kitabın genişletilmiş edisyonuyla birlikte bu isimlerin arasına dahil olan N. Lenski, bizlere Akdeniz dünyasının gelmiş geçmiş en büyük, en uzun ömürlü devletinin serüvenini adeta bir çırpıda anlatır. Bu dört usta isim sonuçta ortaya hem kullanışlı, okunması kolay ve bilgi dolu bir ders kitabı çıkarmış, hem de Roma tarihi ve medeniyetine dair temel bilgi edinmek isteyen herkesin rahatlıkla yararlanabileceği bir elkitabı hazırlamayı başarmışlardır.

Kitapta dönemin [illegible] nemlik sayıda resim,
harita ve bir de sözlük [illegible] r de [illegible]larındaki kitap
önerileri de eserde [illegible] le [illegible]inleştirmek

[illegible]

"Bu eser şu anda [illegible] Roma tarihine dair en iyi ders kitabıdır."
–Walter Scheidel, Stanford Üniversitesi

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786254 495304
TARİH